

श्रीपरमात्मने नमः ।

सनातनजैनग्रंथमाला ।

६

श्रीमदाचार्यवर्य-सोमदेवसूरिविरचिता

शब्दार्णवचंद्रिका ।

(जैनैन्द्रलघुवृत्तिः)

आगराप्रान्तस्थ-देहूद्यामनिवासिना

श्रीयुत श्रीलालजैनेन संपादिता ।

मा. व.

उस्यानाबादमिबामि-स्वर्गीयश्रेष्ठिवर्यगांधीकस्तूरचंद्रस्यात्मजबालचंद्रस्य स्मरणार्थं

काशीस्थ-भारतीयजैनसिद्धांतप्रकाशिनीसंस्थाया व्यवस्थापकेन

श्रीपन्नालालजैनेन

काशीस्थ-जौपुरम्बरनाम्नि मुद्रणालये प्रकाशिता ।

वीरनिर्वाणसंवत् २४४१ जीहाब्द १२, १५ ।

प्रथमसंस्करणं

मूल्यं रुप्यकपंचकं ।

कुंडपाय्यसंचाय्यराजसूयाः कर्तौ	२।१।२७	कृते ग्रंथे	३।३।९९
कुंड्यादिभ्यो यस्व	३।२।१०५	कृदमिङ्	२।१।९९
कुन्दसंतः स्त्रियां	३।१।२०७	कृदधृत्साः	१।१।१०
कुम्भपाद्यादिः	४।२।१७३	कृपाहृदयादालुः	४।१।६३
कुरुयुगंधरात्	३।२।१४६	कृपो रं लोऽकृपादीनां	५।३।५१
कुरोर्वा	३।१।२०८	कृष्वास्तिभ्योऽतस्तत्त्वे	
कुर्यि च	४।४।१०६	संपत्तिरि च्विः	४।२।६७
कुर्वादेर्ण्यः	४।१।८१	कृमृजुवृषजपशंसुदुहगुहः	२।१।११९
कुर्व्व्यंधकवृष्णिभ्यः	३।१।२४६	कृशाद्वकापिलयकर्मदादिन्	३।३।१७४
कुब्ज्यकांडाऽण्	३।३।१५५	कृष्णादकपांडुस्यभूमिः	४।२।९२
कुलकुम्भभावाच्छ्वास्यलंकारे	३।२।१०६	कृष्णयवजीर्णसुगवदातगोमूत्रात् तिलत्राहि-	
कुलटया वा	३।१।१६२	शाल्याहिमुराच्छादने	४।२।१२
कुलान् खः	३।१।१९१	कृष्णाभ्रात्रांपधर्मगांगजार्ता	४।२।५१
कुलालाद्वृञ्	३।३।१०५	कल्हप्यथैर्विकारे	१।४।२६
कुलिजालिजादुप् खां च	३।४।६५	ककयमित्रयुप्रक्षयानां यादेरिय्	५।२।८
कुशलः	३।३।१८	केऽणः	५।२।१३८
कुशालायुक्तेनासेवायां	१।४।६१	केदागद् यञ् च	३।२।४२
कुशाप्राच्छः	४।१।२१२	केनां चिकृ	३।४।१०२
कुशादादृट्	३।३।१८३	केरेडः	४।३।६५
कुपरजाः इयां मे वा	२।१।७५	केशलमामकभागधेयपापावरसमानार्थ-	
कुस्तसाः	५।१।१७८	कृतसुमंगलंभपजात्	३।१।१४०
कुम्भुम्बुर्वास्पदाभ्यांयस्कगपस्क-		केशाण्यः	३।२।४६
रावरम्परमस्करमस्कारितस्करवृह-		केशाद्	४।१।६४
स्पतिरथस्या जातप्रतिष्ठाद्भुतवर्च-		काऽण्वादेः	४।२।११
स्करथांगक्रियासातत्यवेषुपरित्राट्		काऽन्यादिभ्यः	४।२।३६
चोर्गद्वतानर्दापु	४।३।१३८	काऽश्मादेः	४।३।२०
कुहोदचुः	५।२।१८७	कांडाऽण्	३।२।१४८
कूलात् सीधीरपु	३।२।१४१	काटराभ्यां वनं	५।४।१०२
कूलान्नकरिपे कयः	२।२।४४	कांपादां प्रां	४।३।१३०
कृकमिकंसकुम्भकुशाकर्णीपात्रेऽतोऽस्तेः	५।४।३८	कांप्टसलंकाः खं	३।१।१३३
कृञ्भूनादरुप्	२।१।१३	कां	५।२।१११
कृञ्जस्तीयशंभवीजात् कृपा	४।२।७६	कांडिन्यागस्ययोः कुंडिनागस्ती च	१।४।१५९
कृञोऽस्कुः	५।१।१२८	कर्त्तिपिजलहास्तिपदादण्	३।३।१२२
कृञोऽन्यथैवंकथमित्थंस्वनर्यात्	२।४।६	कांगव्यासुरिमांडूकात्	३।१।२२
कृञी युक्	५।२।३७	कां वर्ता	१।१।२५
कृतकर्तयंशिः	२।४।४८	कौल्माषोवटकिन्यौ	४।१।२६
कृत्यचोऽभाभूपूञ्कर्मगम्प्यायी		कौलीनां जल्पे	३।३।२४८
वेषोऽपः	५।४।१२७	कौशण्या दण्	३।३।१३८
कृतसतिकारकस्यापि	१।१।८२	कृित्याचि वा	५।२।२
कृतलब्धक्रीतसंभूताः	३।३।२७	कः	१।३।१२५
कृति	१।३।७१	कक्तबनूतः	१।१।२०

कस्याधारसतोः	१४८०	कचित्	२२१९९
काबाखं	१३१२३	कचित् करणे	२११७९
कादल्पे	३११५६	कचिन्पुयात्	४१११९१
काज्ज्ञाद्विज्ञानन्यते	४२११३	कचिदपे	२२१६४
कत्वा	१३१८८	कस्यैकाग्रघसः	५१११११
क्त्विङ्कुत्सौ	२३११६५	किणोस्ससेःषः	५४१४१
क्त्वित्राणादेः	५१११२४	कित्यस्य कः	५३११००
क्त्वि स्तदस्यंदोः	४४१३२	क्विप्	२२१७४
केन कर्मणि	११३२०	क्वौ	४४१३६
केः	३३११७२	कसस्याचि खं	५१२१७८
क्योः	४४१९८	क्षत्राद घः	३१११९७
कनाऽसितपलितात्	३११३४	क्षत्रियायाद् वान्	३११४२
क्यङ् च	२१११२	क्षपाशीःप्रये	५३१३३
क्यङ्मानिनोः	४३११९५	क्षणाः	१२११८
क्यचि	५२११५६	क्यः	५३१८५
क्यच्यनाद्धृत्यापत्यस्य	४४११५५	क्षिज्योः शर्त्ता	४३१७८
क्यजिझिमः	२१११८	क्षिप्यटः	२२१३३९
क्येपो वा	१२११००	क्षिप्यालाटी	४११४६
कम्द्रमो यङः	२२११४३	क्षिप्राशंसार्त्ता लट् लिक	२३११२६
क्रमः क्वि	४४११५	क्षिबहुशोल्लाघाः	५३१९७
क्रमः	५१११२०	क्षीगङ्गण्	३२१०२
कमो मे	५२१८३	क्षीरोऽघेः सोढुममरीसाः	३२१६२
क्रयः स्वार्थे	४३१७९	क्षुत्तृगङ्गेऽशनायाद्व्यधनायं	५२११५७
क्रयादेः भ्ना	२११९५	क्षुद्रकमालयान सनाखौ	३२१४०
क्रव्ये	२२१७६	क्षुद्राभ्यो वा	३१११६८
क्रियायोगे निः	१२११५९	क्षुध्वस इट्	५१११०६
क्रियामध्य केपौ	५४१७	क्षुब्धधातुधातुलग्नम्भिष्टुष्ट-	
कीङ्जेः	४३११०	विरिब्धफाट्वाटपरिवृद्धं मथम-	
कीञ्जन्यवस्यादेः प्रायः	४३११२७	नस्तमःसक्ताविरुष्टाविश-	
कीडाजीविकयोर्नित्यं	१३१८२	व्यस्वरानायासभृशप्रभौ	५१११३४
कीडाऽनुपर्याङः	१२११६	क्षुब्धार्थेनपु	५४११३६
कीतवन्मानान	३३११३७	क्षुल्लकाल्लो वा जुल	३४११९४
कुधद्रुहृप्यास्यार्थानां यं प्रति कोपः	१२११३३	क्षुधोः	२३१२०
कुध्रमंडार्थात्	२२११४६	क्षेत्रेऽभ्यात्मन घो नाक्षे	४११३२
कोडादिभ्यः	३११८६	क्षेपाक्षरमस्मत्	१२११६२
को धान्ये	२३१३१	क्षेपाव्ययातिप्रोहऽकृतंभायाः	४२१६३
कोशयेजनाच्छताद्योजनाभामि-		क्षेपे	१३१३९
गमर्हः	३४११९०	क्षेपे किं	१३१५६
क्षिप्राद्विष्णि चिल्पिल च	३४११९५	क्षेपे मिहिः	४३१२४३
क्षिशः	१११९६	क्षेमप्रियमद्रेऽण् च	२२१५३
		क्षेमाविध्यः	४२१३३

क्षेर्हीः	४१४६२	ग	
क्षो मः	५१३१३	गजग्रामजनबंधुमहायासः	३१२५०
स्व		गणद्वेः	५१२२९४
खाच्च	४१४१६	गर्णिकायाः	३१२४७
खम् च	३१४१७	गने स्थानिभ्यःषानिनेकश्च	११४५८
खट्वाऽक्रमे	११३२४	गदमदयमोऽंगेः	२१११०६
खनेड्डङ्गेकबकाडच	२१३११५	गमादानां कौ	४१४४२
खमादंशे	५१११६३	गमिषुयमां छः	५१०८४
खय् मयः शरि	५१४१४६	गमः	४१५१५४
खटपे खं वा	५१४०७	गमःखय्मवृद्धाः	२१०४८
खग्वुगन्नम् नासिकायाः खो	४१२१८०	गमः प्रनाभ	११०३१
खरश्च	५१०५८०	गमां वा	११११८२
खश्चाध्वानं च	३१४१७३	गंधनावक्षेपसंवाच्यायप्रतियन्-	
खज्ञ म्यस्य	२१२१८४	प्रकथोपयोगे	११२४०
खार्यो वा	४१०१८८	गरगले विपांम्यंगे	५१३४८
खार्गीकाकणीभ्यः कय	३१४१४०	गवाश्वादिश्च	११४१८
खिन्यंज्ञः कृति	४१३१३२	गविषुधि स्थिर.	४१३८६
खुभावे कचिण्युः	२१०५००	गङ्गवाद्य ईपः	११३१५२
खेऽध्वनः	४१४१७३	गन्धध्वदेऽल्लः	११२१६७
खे कृति बहुलं	४१३१६२	गन्धर्थात् कुटिले	२१३३४
खयमृपांयं	२११५२०	गन्धरः	२१०१६०
खोऽलंकर्मालंपुरुषापटुआशितंगोः	४१०११	गम्यादिवर्त्यति	२१३११
खो	३१३१००	गम्येऽदाध्वान खत्र	३१४१६३
खो	४१२१७६	गमस्नेदि	५११११०
खो	३१४१६	गमहनजनखनयमेऽनडि	४१४१२४
खो	५१३१४७	गमहनविट्टाविशां वा	५११११२
खो	४१३१८६	गममार्गविका	३१११५५
खो	४१३११५	गमार्दियञ्	३१११३६
खो	५१३१३७	गर्तय्गहादिभ्यः	३१२१५३
खो	११३१२	गर्भादप्रार्णिनि	३१४११८
खो क्ताच्च	३११३५	गहं	५१३१४०
खो कथंशानिरेषु	११४११३	गलभङ्गावहांडाङ्गिन्	२११११
खो शरदां शुभ्	११३१३	गल्हादीनां बहुलं	११२१३७
खं तोऽणि	३१११७५	गन्धूतिरध्वमाने	४१३१७५
खं पादस्याहस्त्यादेः	४१०१७१	गष्टक	२१०१२
खं पिबश्चस्यन्	५१२१३३	गस्थकः	२१११४२
ख्यत्योऽतः	४१३१३१	गाङ्गकुटामणि डिङ्गत्	१११८०
ख्याते हृष्ये	२१२११०	गाङ्ग लिटि	११४१३०
ख्यातेऽभिव्यक्ते	५१३१५	गागयोः	५१०११
कृष्यो करणे	२१२१७३	गाथिविदधिकेशिपाणिगणि-	
कशः शो य्	४१४१५८	कृतांदिः	४१४१७०

गापापचो भांव	२३३८३	गोत्रराजाख्यात् वृष् प्रायः	३३३८३
गावातः	१३३८३	गोत्रे वृक्षाक्षोष्टारभराजगजम्यराज-	
गावानोऽनिक	२३३८४०	पुत्रवत्समनुष्याजाह्व	३३३८४१
गावदः	२३३८४५	गोदादकवत्	३३३८४२
गाव्यादिभ्यः	४३३८४६	गोदादकवत्	३३३८४१
गांधारिशाल्वयाभ्यां	३३३८४७	गोत्राद्वत्सयजिजः	३३३८४६
गिनाऽन्ये	२३३८४८	गोत्रागाद् वृजे	३३३८४५
गिरादभि	५१३८४९	गोत्रेऽभिजिद्विदभृतोऽणो यस्	४३३८४७
गिरिघनंऽजनकोटगदे	४३३८५०	गोत्रेऽन्यनुप	३३३८४८
गिरिनद्यादीनां	५३३८५१	गोदानादीनां प्रहाचयं	३३३८४९
गिरोऽवात्	१३३८५२	गोदावयाः	४३३८५०
गिलगिलागलयोगिलस्य	४३३८५३	गोधाया दृष्ट	३३३८५१
गुणस्वतलि	३३३८५४	गोपुर्वाद्भ्यं निग्यं	४३३८५२
गुणस्मिन्स्य ये	२३३८५५	गोम्यावभृमिसव्यापिहिरकुदोदोदोदो	
गुणानामजानः	२३३८५६	मंजिपुंजिपरंमर्षादिद्वयमनेऽभ्यः	५३३८५३
गुणांगादष्टयम्	४३३८५७	गोम्यस्ये	४३३८५४
गुणं धादन्नस्यास्त्रियां	१३३८५८	गोयवाग्वपत्तो शाल्वान्	३३३८५५
गुणस्वस्मैरविशय्यादभि	१३३८५९	गोयभान्	३३३८५६
गुणाज्जयन्	२३३८६०	गोयहृदपि	४३३८५७
गुणांतेरुतोऽयस्मकोडः	३३३८६१	गोयार्ऽभि	३३३८५८
गुपुर्वात्विचःऽपनपणाय	२३३८६२	गोविऽय्य	३३३८५९
गुरुदयात् भायुक्तोऽद्दः	३३३८६३	गोर्षिक	४३३८६०
गः	४३३८६४	गोहृद्वत्	४३३८६१
गः काशि	४३३८६५	गोपुचरः	४३३८६२
गःसुत्रमसोऽनुस्तुभोऽन्यपि	५३३८६६	गोपुर्वाद्	३३३८६३
गःतःकिंन्युत्	४३३८६७	गोणान्	४३३८६४
गऽपि	२३३८६८	गोणादीपऽश्वाचारं	२३३८६५
गे यक्	२३३८६९	गो भोः किः	२३३८६६
गेरध्वनः	४३३८७०	गोरादिभ्यः	३३३८६७
गेर्या	५३३८७१	गोर्षिभोगान्मतः खो	४३३८६८
गेरुहःप्र	५३३८७२	गो गोः	२३३८६९
गेवोहसोः	२३३८७३	गोष्टानं भूतपुत्रं	३३३८७०
गोः	४३३८७४	गिहृति	२३३८७१
गोखरान्	३३३८७५	ग्यनरोऽदुगो यिकुतः	५३३८७२
गोचरमंचरग्रहयजमंकमापणम्वेल-		ग्युदयुजाऽयवपात्रं	२३३८७३
भगकयनिकयनिकमाः	२३३८७४	ग्रहः	२३३८७४
गोभ्यादः	४३३८७५	ग्रहणं वा	४३३८७५
गोभ्या मेये	२३३८७६	ग्रहादिभ्यो णिन	२३३८७६
गोत्रचरणान् श्लाघःन्याकारावर्त्ता	३३३८७७	ग्रहादःकेः	५३३८७७
गोत्रघोर्गोत्रादिवाऽजिह्वाहस्तिका-		ग्रहोऽलित्यकाचो दोः	५३३८७८
न्यान्	३३३८७९	ग्रथानाधिकारद्वयं	४३३८७९

ग्रामराष्ट्रम्याण्टणौ	३।२।१६५	घ्नो घ्नी हिंसायां	५।२।१५३
ग्रामकीटाक्षणः	४।२।१२०	घ्नो वध लिङि	१।४।१३२
ग्रामाप्रार्थीः	४।४।१०४	घ्यादेरिकः	३।४।१५०
ग्रामायक्षसु	३।२।१०२	घ्युङः	५।२।८३
ग्राम्यद्विगुसंघेऽशिहौ स्त्री प्रायः	१।३।१०६		ङ
ग्रीवाभ्यांऽण च	३।३।३५	ङङ्ङस्योः	४।३।१११
ग्रीष्मवसंताद् वा	३।३।२४	ङन् सौ	५।१।७४
ग्रीष्मादछंदसि	३।१।६८	ङमां डमृद् तु प्राप्	५।८।१८
ग्रीष्मावरसमाद् वुञ्	३।३।२७	ङस्यानां लुक्	५।२।२०५
ग्रांऽचि	४।३।४६	ङस्य झल्लः कृति	४।४।१२
ग्लान्याहो निः	२।३।६३	ङान् द्वे	४।३।१७८
ग्लभूजिस्थो ग्नुः	२।२।१२७	ङिन्	१।१।५५
	घ	ङिति प्रश्न	१।२।१०७
घञ्	२।३।१६६	ङितः सखं	२।४।८२
घञ्खे च नः	४।१।४६	ङो खौ	४।१।११
घञ्युपोद्गम्यमः	५।२।४०	ङः परान्मनः	४।३।१५६
घञि भावकरणे	४।४।२८	ङ्यः	५।१।११
घञि प्रायः	४।३।२०६	ङ्सुटोऽम्	५।१।२६
घटादिकंगयनुजनोऽनुस्मन्स्वनसं		ङादनां दः	१।२।६
ज्यमांऽपयंपसवत्कर्मचमयमः प्रेऽम्-		ङांऽणांऽघनाद् चाङः	५।४।१५७
ज्योस्तु दीर्घा	४।४।६०	ङी	१।२।७
यन्विद्दिकिमः	३।४।२०७	ङा	२।१।६८
घनुः	१।१।३७	ङणां कुक्कुटं शरि वा	५।४।१४
घतोऽयसणमात्रद् बहुलं	४।२।५५	ङ्यसेः स्मिन्स्मात्	५।१।१३
घतोरिथुक्	४।१।४	ङ्याः	४।३।२०८
घट्टगट्टशरक्षे	४।३।२५३	ङ्यां	४।४।१५१
घनाघनपाट्टपटा	४।३।१६	ङ्यापोः कचित्खौ	४।३।२२८
घनांतघणोऽनापघनोऽपघनसंघोऽङ्निघं		ङ्यामृद्	३।१।१
मूर्तिदिशात्याधानांगासन्नगणशस्त-		ङ्यासुण्मे	२।४।८६
निमित्तं	२।३।७१	ङ्युगिहन्नंवांः	३।१।५
घस्यत्सुः कभरः	२।२।१५६		च
घस्त्वल्लुक्घञ्सनि	१।४।१२६	चभः लशात्र वाऽचि	१।४।१४२
घि घ्नः	५।४।१३५	चजोः कुर्घिण्ये तेऽनितः	५।२।६४
घुरकंलिमास्वङ्कुष्टपच्याः कर्मकर्तरि	२।४।६२	चटकाण्णरः	३।१।६३
घेर्दीर्घनजादेः	५।२।२१२	चतुरः	४।१।६
घोषद्विर्बुन्	४।१।१०६	चतुरनडुहोर्वा	५।१।७९
घौ कच्यनखे सग्वन्	५।२।२११	चनुर्मासात् खौ	३।३।३६
घ्नः	५।४।१२५	चतुःशेररश्चिकुश्रः	४।२।१५७
घ्नः	१।१।१०४	चतुष्टयं समंतभद्रस्य	५।४।१६८
घ्नवध वधः	२।३।६३	चतुष्पादगृष्ट्यादिभ्यां दञ्	३।१।१७१
घ्नस्तोऽणश्चौ	५।२।३५	चतुष्पद्यपाद्धर्षात्	४।३।१३४

चतुष्पाद् गर्भिण्याः	१।३।५८	चुदहयो राधे	४।२।१०७
चतुस्त्रिंशः सुच्	४ २।२२	चुरादिभ्यो णिच्	४।१।३६
चतुस्त्रैर्वयासि हायनः	५।३।१०८	चूर्णलघणमुद्रादिनाण्	३।३।१७६
चरद्	३।३।१८०	चलार्थे कर्नापः	२।३।१७
चरन्	३।३।१५८	चेष्टागतिकर्मण्यप्राप्ते ऽबिषौ	१।४।२३
चरणं स्थणोर्लुक्पनुक्तो	१।३।१९१	चोष्कुः	५।३।६५
चरणाद् बुञ्	३।३।१६४	चौ	४।३।३०१
च।णाद्धर्मवन्	३ २।५१	च्विडाञ्चुर्याद्यनुकरणं	१।२।१६१
चर् स्त्रि	५।४।१५५		
चर्कलामुखातः	५।५।२०७	छः	३।२।२६
चर्मण्यञ्	३।४।१६	छकारकेऽन्यस्य दुक्	४।३।२६१
चर्मण्यन्टोषचकोवन्कक्षावद्-		छगलिना णिट्	३।३।८९
रुमण्वन्	५।३ ४८	छग	३।३।९
चर्मोदरे पूरेः	५।४।१५	छदिबलेहञ्	३।४।१८
चंगः	२।१।१०७	छन्नां रथः	३।२।१४
चरोऽद्	५।२।३१	छयो च खं च	४।१।७
चरोऽन्ता च	२।२।१३४	छयि	४।४।२८
चल्यद्यथात्	१।२।९०	छद्य वा	५।२।१६०
चस्यास्व	४।४।७६	छन्वायुधान्	३।३।१६४
चर्म्यके	४।३।१५	छात्रादङ्	३।३।१०७
चर्म्याण्	५।०।१७५	छादयेऽष्टयादिङ्	४।४।१७
चम्भुर्यः	५।३।०७	छाया षट्ठनां	१।४।११५
चहः शाव्यं	४।४।२५	छऽचः	४।४।६०
चंद्रभागाग्रयां	३।१।३३	छदादिनिन्यं	३।४।७६
चंद्रायणं चरीत	३।४।८५	छाऽनुपानादेः	३।४।१२७
चंद्रोपनान कालः	३।२।६	छाऽभ्यमित्रं	४।४।१७१
चान	५।२।६८	छाऽश्वाद् वा	३।२।४५
चादयोऽसन्त्ये	१।२।२५७	छाऽस्त्राज्यादेऽद्	३।३।७६
चापले	५।३ ५	छदांगोक्तिप्रकयादिकवद्भू-	
चायः की	४।२।३०	चूनटाञ्ज्यः	३।३।११६
चार्ये द्वेदः	१।३।२६	छंदसां यः	३।३।५४
चिह्नदचकनसदाश्वन्माह्नर्माह्नत	४।३ १४	छंदसा निर्मितं	३।३।२४४
चिन्तिपूजिकथिङ्गुचिचर्वः	२।३।१०२	छः शट् डं च	४।४।१६
चिन्तां	५।३।१२६		
चित्तः कपि	४।३।२८५	ज	
चित्यावासांगोपसमाधी चः कः	५।३।३७	जनपद् उञ्	३।२।८८
चित्रोखतारोहिण्याः क्षियां	३।३।१२	जनपदराष्ट्रः कछः	३।२।१२४
चित्रे	२।३।१४१	जन्मूगो यो वा	२।४।५१
चिरपरुपरारस्त्रनः	३।२।१७२	जन्यवद्यधर्म्यधनु-	
चिस्फुरावा	४।३।५५	प्यामूल्यदृष्टगार्हपत्याः	३।३।२४२
चावराद् परिधाज्योः	२।१।२७	जनवध्याः	५।२।३९
		जन्सन्सनां	४।४।४५

जनोऽनी इः	२।२०६	हः	१।२।६५
जपजभदहदशभंजपशां	५।१।२०६	ह्राकृगृप्रीगुहः कः	२।१।३९
जपश्वस्नापाचिनाश्च	५।१।१४०	ह्रागम्यद्यथदग्धः	१।२।२७
जभोऽचि	५।१।४१	ह्राजनांजा	५।२।८७
जर्या च	३।३।३०	ह्रातः	३।४।५३
जटयलभ्यकायमुकरं	३।४।११४	ह्रायर्थोत्तयोः	२।४।६१
जग्मो वा	५।१।२१	ह्राप्येऽरिष्टेन	१।४।२७
जगया इश्च	४।१।१३७	ह्राप्साम्भयोक्तौ	१।२।२२
जगया इम्	५।१।१७६	ह्राऽगः	१।२।८५
जल्पाभ्रवृहृकुदलुंटाहाकः	२।२।१५१	ह्राऽस्वार्थ	१।४।४१
जसि	५।२।१०७	जंगलधनुबलज	५।२।२९
जसि	१।१।४६	जंश्वा योश्च	३।३।४८
जसि	५।२।११६	जंश्चलानिकादेपु ते	१।१।१४
जमः शी	५।१।१४	ज्यः	४।१।१६५
जम्भामोऽदिः	५।१।१७	ज्यः	४।३।२१
जक्षादिः	४।३।१०	ज्यायान्	४।४।१६८
जागुः	२।२।१४९	ज्यायो भ्रानरि	३।१।१६६
जागुश्च	२।३।९८	ज्यातिरुद्रनावाडः	१।२।२८
जागुर्विप्रणशर्जित	५।२।९२	ज्यातिरायुषःस्नेमः	५।४।६७
जातमहतृक्ष्णादुक्ष्णो ये	४।२।१०१	ज्यातिपं	३।३।३१
जातिः	४।३।२००	ज्योत्स्नादिभ्योऽग्न	४।१।१४
जातिर्वैकाख्यायां बहूलं	१।२।१८६	ज्वरन्वरश्चिज्यविमवांवाङाः	४।४।१७
जातुयद्यदायदौ लिङ्	२।३।१३८	ज्वलादिप्रहाद् वा	२।१।१४४
जाते चान्योऽण् डिङ्	३।०।१३	झ	
जातेरयोऽङ्गाद्वात्	३।१।७०	झगिरिर्षोणमास्याप्रहायण्याः	४।२।१४०
जातेर्षादप्रतिपज्जन्माकुः	३।१।१७	झया हः	५।४।१६४
जातस्त्रोऽद्भ्यं	४।२।१७	झरूपकल्पचेलङ्गुवर्णात्र-	
जाती	४।४।१७५	नुतमतहने प्राऽनेकाचः	४।३।२०१
जाती गङ्गः	३।१।१७६	झरो झगि स्वं	५।४।१६७
जायाया निङ्	४।२।१६६	झल्यकिनि मृज्जदशोऽम्	४।३।६०
जायापत्योर्लभ्रणं	२।२।६७	झलहांदिदिः	४।४।१०१
जासनाटकार्यापपा हिमायां	१।४।७३	झलां	५।१।५४
जिघ्रतेरिः	५।२।१३१	झलां झलि	५।३।३२
जिह्वामूलांगुलश्च	३।३।४४	झलां जग्	५।३।७८
जीवनंऽपण्य	४।१।२०५	झलां जग् झशि	५।४।१४४
जीवाकृतेग्रहः कुः	२।४।१९	झपो जग्	५।४।१८४
जीविकोपनिषदिषे	१।२।१७५	झवानिष्टोक्तौ कुःकन्वाणम्	२।४।४१
जुसि	५।२।९०	झिः	१।३।९१
जृषोऽन्	२।२।१०२	झिः सुवृहृयद्यथा-	
जृष्टश्चःक्त्व.	५।१।१०९	भाषातीत्यसंप्रतिशब्द-	
जृष्टिस्तंभुष्टुमुष्टु	२।१।६३	ज्यातिपद्वाद्यथायुगपत्-	
जे	४।३।१६४	संपत्साकल्यांते	१।३।४

झिनामैव	१।३।८६	डभ्रैकशाबायाः	४।१।२१८
झेः	१।४।१६८	डाकेऽथर्वयूनः	४।४।१८०
झेः कां दिव्य	४।१।१७८	डाङ्गारातात्	३।३।२२७
झेः प्रायः	४।४।१४३		
झेनुस्	२।४।१००	डट्स्वः	४।३।१०७
झ्यान्मिहकिहादामद्रव्यं	४।२।१८	डट्यान्मनः	४।३।१५३
झाऽतः	४।१।३	डट्स्वोमे	३।४।७२

ञ

ञ इत्	४।२।२०१	डटो मयं गृह्णन् क उप न	४।१।१४
ञत्रिनोऽण	४।२।१०	डटो घयास	४।१।१००
ञः पृथिव्याः	३।१।६	डडसंप्राक्	१।४।३६
ञज्यंगादः	५।२।१२	डडर्जाटुः	३।४।५७
ञाथोऽष्ठाकुन्सयो.	३।१।११८	डडसिमन्त्यैकट्ठं	१।३।७६
ञिण्यानांन्यणित्रोः	४।४।१५२	डतरडतमयो समानां स्त्रीभावे	५।३।६
ञितः फलेश	४।२।८२	डति	२।१।३८
ञिन व्याप्ता	२।३।१११	डद्वकिडादीनां	५।३।५५
ञान्मन्यर्थाधेर्शाल्यादिभ्यः कः	५।२।८१	डाजलोहनादिभ्यः क्यप	२।१।११
ञ ग्रहणे ग्रहणे च सरुपं युजे	१।३।१६	डाजहोऽत इतो	४।३।१००
ञेरु	४।४।१०२	डामहट पित्रोः	३।२।३१
ञिण्यन्त्रः	५।२।३	डिति टः	४।४।१४०
झ्यां यज्ञ	३।३।३७	डिन्	३।१।२०६

ट

ट आजःमहोभस्त्रपौजसः	४।३।१५१	डांयट्ठोदित येरोऽपतस्ते	५।१।१२०
टवेऽद्गः	४।४।१४७	डनाद् धुट् सोऽश्चः	५।१।१६
टगमन्य	५।२।६६	डधितः क्रिः	२।३।७८
टाप	३।१।४०	डधुइवाष्टाचन्यादिनामचानुमास्याद्	
टाबस्मद्	२।४।८०	यस्वं च	३।४।८७
टावृचि	३।१।१६		
टि चापः	४।२।१००		
टिहंटरः	२।४।६७		
टिदादिः	५।५।६१		
टेः	४।४।१६१		
टो नास्त्रियां	५।२।१०६		
टोनाःस्रगरीनवनेः	५।४।१४०		
टोसिप्यनदध्नन	४।१।५८२		
टोस्यनोऽकः	४।१।८६		
ट्यंताद्यन्त्रः	१।१।७६		
टितोऽधुः	२।३।७४		

ठ

ठट् भस्त्रादेः	३।३।१६७
ठण्	४।१।२१६

ड

डकप्र	३।२।१०३
डकप्यां वा ऽमे	३।२।१६२
डच्	१।१।२००
डण् दिनेऽच	३।१।१५३
डणि मं	३।१।५७०
डक्य	५।२।३३
डादिङ्गिन्वे	४।३।४०
डे खं	१।१।११०
डे ऽग्निः	१।३।१०१
डो दि खं	४।४।१०
डवेऽणः	१।३।३०२
डण	३।१।१६७

ण

णनट्	२।१।१५०
णङ्ग पञ्चाः	३।२।१०

णाविष्ठवन्मृदः	४।४।१६२	तदहति	३।४।७१
णिकम्भिद्रुमोः कनरि कच्	२।१।१६	तदस्मिन्नं प्राये लौ	४।१।२४
णिवः	१।२।८६	तदस्मिन् युजे योद्धर्यात्	३।२।६८
णिहलिजुडां वा	५।४।१६६	तदस्य पण्यं	३।३।२०६
णः	४।४।७	तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतः	३।४।१६७
णी कचयुडः प्रां ऽशास्वकृष्यदितः	४।२।१२८	तदस्यास्त्यस्मिन्निति मनुः	४।१।४०
णोऽन्नाम्	४।३।२४०	तदस्यांशवस्मभृतिः	३।४।६६
णी गमऽज्ञानं	१।४।१३६	तदांऽहिपूर्ती	४।३।१२६।६
णी मृगरमणे	४।४।२७	तद्	३।४।२१
णी सन्कचाः	४।३।३२	तद् गच्छन्त्यध्वदूतं	३।३।६८
ण्यः	२।१।१२२	तद् यान्येभ्यः	३।४।०१
ण्य आषदयकं	५।२।७४	तदयोजकां हेतुः	१।२।१४४
ण्यास्विच्छंयिघट्टिवंदाऽनः	२।२।६४	तद्वत्	४।३।८१
ण्युक्षेः	२।३।८६	तद्वद्वन् रथप्रासंगाद् यः	३।३।२३२
ण्याऽतिथेः	३।३।२५८	तद्वति धण्	४।१।१५
ण्वुत्तृष्	२।१।१२९	तद्वन्याजः स्वप्नान्	२।१।१५३
ण्वुत्तृज्यां	१।३।८०	तद् वृंदारकनागकुंजरैः	१।३।५४
ण्यार्व्याः	२।१।१०१	तद्वत्स्यधीने	३।२।७२
तः	२।२।१००	तनुवृहतांस्नातपुत्राणुशून्यात् सूत्राच्छा-	
तः	४।३।१०२	दनसमाप्तेवद्वृत्तात्रिमासिपुणरिक्तं	४।२।४०
ततः आगतः	३।३।५६	तनेयकि	४।४।४८
ततो यूनि	३।१।११४	तनो वा	४।४।१४
तत्तस्मात्तत्राशम्कृत्वन्मुज्वलाम्		तन्व्यस्थास्ते	१।४।१४१
क्त्वाम्मुत्तुम्भिम्भिडाभत्यनक-		तन्व्याद्व्यधाश्रुसंज्ञतीण्श्वसः	२।१।१४६
स्वरादयो हिः	१।१।८८	तपसः व्यय	२।१।२४
तत्प्रत्यनोर्लोमकूलेपात	३।३।१७९	तपस्तपोऽधः	२।१।७७
तत्र	३।४।१६४	तप्तान्ववात् रहसः	४।२।१६
तत्र जातः	३।३।१	तपोऽनुतापे च	२।१।७०
तत्र द्यं	३।४।११०	तमः प्रहंष्ट मिडश्च	४।१।१६०
तत्र नियुक्तः	३।३।२२६	तमसोऽधसमंघात्	४।२।६५
तत्र साधुः	३।३।२४९	तमिस्त्राणंवाजंस्वलो जंस्विन्-	
तत्रार्थानि	४।२।७३	वत्सलांशलाः	४।१।६६
तत्राहोरात्रांशाः केन	१।३।३८	तयोर्व्यंकलायाः	२।४।५८
तत्रोक्तं पात्रभ्यः	३।२।१६	तरन	३।३।१५५
तथेडि परः	४।३।१७	तलां वा किडयोः	५।२।१४४
तथा द्यादेः	१।४।१६४	तद्यकममकमकार्ये	३।२।६६१
तद्	४।१।१२४	तद्यममौ डसि	५।१।१७१
तदंता धवः	२।१।४४	तव्यानाया	२।१।०२
तद्वशास्मै वा वृद्धयायलाभशुल्को-		तस्मादौ	४।३।१८०
पदा देयाः	३।४।५६	तसेः	४।१।१४४
तदर्थे विवसिनि	३।४।१४	तस्	३।३।६६

तस्मै भृतोऽधीष्टः	३।४।१८	तिष्ठद्गवादीनि च	१।३।१४
तस्मै हितैराजाचार्यब्राह्मणवृष्णः	३।४।१७	तिष्ठत्सहस्रभरुपरिः	५।१।१०३
तस्य	३।४।१३५	तीयाष्टीकण् विद्याया	४।२।४४
तस्य धर्म्य	३।३।००२	तीयो ङिति	१।१।५३
तस्य निवासमादुरभवा	३।०।८६	तुः	५।१।१२१
तस्य वापः	३।४।४६	तुद्भ्यः शः	२।१।९१
तस्य विकारः	३।३।२२३	तुर्द्विषर्मन्या ढण्	३।३।७८
तस्य व्याख्यानं च ग्रंथान्	३।३।८९	तुभ्यमसौ ऊयि	४।१।१७०
तस्य समूहः	३।०।००	तमाच्छावां धोर्वोप	२।१।५
तस्य स्वः	३।३।०२	तमककर्तृक	२।३।१४९
तस्य स्मिपूरणे डट्	४।१।१	तुरायणपारायणं यजतेऽधीते	३।४।८८
तस्यापन्यं	३।१।१११	तुरिष्टंमयस्मृ	४।४।१६०
तस्य स्वाधे	०।१।१०	तुल्यार्थिभा	१।४।८८
ता	१।३।७०	तुल्यःकर्ताछा	२।४।९९
ता चानादरे	१।४।०९	तुष्णाकः	३।३।२१८
ताऽनोऽर्थन्यैः	१।४।०४	तुष्णाकां	४।१।१७२
तादर्थ्यं	१।४।०५	तुष्णाभि	२।४।४४
ताया व्याश्रये	४।२।६५	तु चानोऽपानपादपानपाच्छतकद्रान्	३।२।२८
ताया रूप्यञ्च	४।३।१८१	तुल्यन् क्रोष्टुः	४।१।७६
तायाः ज्ञाप	४।३।१७१	तृणं जानी	४।३।२६६
ताम्काष्टकवर्णका व्याप्ति कियानां		तृणह	५।२।१००
तय		तृणार्थिस्ता	१।४।५०
तालःइ धनुषि		तृणाण्णातादानुस्महे	३।४।१८४
ता शेष		तृकटकगुकोमजुभां	४।१।३९
तामस्योःखं	५।०।१६६	तृव्याद्याहं	२।३।१६०
तास्थानेऽनेऽलः	१।४।५४	तृपस्योःकालेऽनं	०।४।३९
ति	५।०।०८८	तृम्बाऽये	३।२।११७
तिः	१।०।५६०	तेऽनेः	४।३।३६
तिकक्तिनवांदष्टं	१।४।१६३	तेऽण्ये	४।४।६३
तिकादेः फिप्	१।१।१८४	ते द्विः	४।२।९
तिकाडटुः	१।३।८३	तेन द्वाव्यन्त्वनऽजयञ्जिते	३।३।१५३
तिक्तिविरतंतुल्लंढिकोम्बाच्छण	३।३।८८	तेन निर्बुसः	३।४।९७
तिपि धोः	४।३।१०८	तेन निर्बुनः	३।२।८५
तिरसः तियं	४।३।२५८	तेन प्रोक्तं	३।३।८४
तिस्मो वा	५।४।३३	तेन यथाकगान्धस्नाणयं	३।४।१५३
तिरश्च्यपयगं	२।४।४२	तेन रक्तं रागान्	३।२।१
तिरांऽनर्डी	१।२।१६८	तेन विलः चंचुचर्णा	४।१।१३
तिलयवाद्ग्वी	३।३।३२	तेन सहति तुल्ययोग	१।३।९५
तिलान् पिजपेजां निष्कले	४।१।१५९	तनेचः	४।१।१८१
तिलोमामेगात्	३।४।१६१	तभ्यः केम्भाः	१।४।५३
तिष्ठतेः	४।०।१३२	तग्न्यादिः	४।१।११

ते संटि	४।४।५८	त्वयपादाने	२।४।३४
ते सुपः	४।१।१३३	त्वांमपः	५।३।२७
तेयपायं मे	४।४।१५७	त्वाहो सी	५।१।१६८
ताऽनन्ते सान्साः खं	४।३।१२५	त्वे	४।३।२२७
ताःसाऽनन्ते सी	५।१।१७९	त्वे वा	३।१।११०
तोर्लि	५।४।१६२		
तो सन्	२।३।१५	थ	
तो झः	४।१।१६२	थः	४।३।२
तन्नालघोद्धृते	४।१।२३	थविस्नेः	२।४।७.१
तं भूता भावा	३।४।१७	थस्नेगतः	४।४।१०९
तुंइयटिवलभः	४।१।७७	थस्य ने पिन्यचि	५।२।५
तुंइशांके पर्मृजापनुदोऽलस-		थादन्	५।१।४
सुखाहर	२।२।११	थामाजिनांतादुप	३।२।१८७
तुंदादिमोहगिलश्च	४।१।८०	थासः खे	२।४।६८
सि	४।३।२६४	थे वा	४।४।२७
निकल्प्यऽदोऽने जग्धिः	१।४।१२८	थो न्यः	५।१।६८
त्यः	२।१।१	थ्योऽजावः	३।४।७
त्यस्य त्याश्रयं	१।१।७२	द	
त्यदादिः	१।१।८६	दः	५।१.१८३
त्यदादि च	१।३।७७	दः	५।३।११०
त्यदादिरः	४।१।१७६	दगुकांशालकर्माच्छागवृषाद्वयुद च	३।१।१८५
त्यदादिमयट	३।३।६६	ददृशार्कापलालयाः प्रश्च	४।१।५१
त्ययाः	५।२।५४	दध्नेष्टुण	३।२।२०
त्यस्यऽचित्क्यापीदतोऽसुयोऽ-		दार्धार्णिश्रध्रिग्रथिवचस्नेश्च त्रिश्च	२।१।७३
यदादः	५।२।४३	दार्द्रः खे लुडि	४।४।५२
त्यात	२।३।७६	दक्ष्यका	४।३।२६१
त्यादशयोः	४।४।४३	दशनावःदैर्घ्याप्रथमधिमथथाः	४।४।३०
त्ये	५।४।१४४	दशकादशादृष्ट	३।३।१८४
प्रकथ्यं	३।२।५८	दक्षिणाद् वा	४।१।१४३
प्रनलोऽर्धणोऽर्सा	४।४।१२७	दक्षिणेमां लुध्र्योने	४।२।१६३
प्रपञ्चः	४।४।१२०	दक्षिणोत्तराद्यातम्	४।१।१३६
प्रपुजतोः पुक	३।३।१२८	दाक्षः	२।१।५
प्रसृष्टपृष्टपृक्षिपः कनुः	२।२।१२८	दात्रः	१।२।३३
प्राध्यामाहोनुदोदवित्तर्वा	५।३।८६	दाणाऽसम्पत्त्येऽवर्धया	१।२।६२
त्रिककुदश्र	४।२।१७६	दादुदो माऽदसाऽसेः	५।३।११६
त्रिचतुरः स्त्रियां तिसृचतसृ	५।१।१७२	दादध्यामे	४।३।६७
त्रिशाद्विशतःइण्णुखो	३।४।२५	दाधा भवपिन्	१।१।२८
त्रस्तु च	४।१।१६	दानो	४।१।१२३
त्रैक्षयः	४।१।३४	दाप्नीशसयुक्तुदसिसिच्यपद्	
त्रैशचात्वारिंशं	३।४।७०	दशमिहनहस्तोः	२।२।१७७
त्यर्मां त्यर्मां चैके	५।१।१६७	दाशन ह्येः	३।१।१३

दारजारसंहागेचाधन्यायाव-		हन्करपुनर्वर्षाभ्यो भवः	४।४।८४
हागावायाः	२।३।१२२	हस्यभिषाघोर्ह	१।२।१५३
दिक्छद्धान्यार्थचुदग्वाहीनगगद		हस्यर्थेधितायां	५।३ २९
बहिर्गुक्ते	१।४।४३	हजुरेप्	५२।१४३
दिक्प्राचोऽस्त्रां	३।२।१७६	हशः कनिष्	२।२।७४
दिगधिकं खुहृदृषां	१।३।४३	हष्टं साम	३।२।१०
दिगाद्वयः	३।३।३२	हेः	४।३।१२१
दिगाद्वस्त्रां	३।२।१७४	हेऽनतः	५।१।१५
दिग्यस्त्रांरस्य तारः	४।३।२८१	हेयमृण	३।३।२१
दिग्भ्यां वाकेभ्योऽस्त्रान् दिग्दे-		हेयं वा न	४।२।७४
शकाले	५।१।३४	हेर्दिगि लिटि	५।२।१३४
दिवः	१।४।७६	हेयता	३।२।२६
दिवः कर्म	१।२।५३९	हेयतानां डानि	५।२।२६
दिवः पृथग्यां वा	४।३।१८२	हेयतांतास्ताद्व्ये	३।३।२५६
दिवोदेः स्य	२।१।१३	हेयपथादिभ्यः	४।१।२०६
दिवो घावा	४।३।१८३	हेयवर्हिर्गर्भारपंचजनान्	३।३।३८
दिवो हन्युन्	५।३ २०४	हेययज्ञगुणनृभसन्त्यमृमकंठेविज्ञाज्ञा	३।१।८८
दिशोऽमद्वय	५।२।१२९	हेययतादान् डित्	३।४।८६
दिशोऽन्तराल	१।३।२५	हे या	२।१।६०
दीः	१।२।१७३	हेयाद् यञ् न	३।१।१००
दीङः सनि	५।३ ४८	हेयादिभ्यस्त्वर्षाभ्यः	४।२।८२
दीङोऽन्वि कृत्विनि युक्	४।४।६६	हेयाच्चांमेगमर्मात्रपथिषु	१।२।२५
दीर्घाव्यव्याग्ये	५।० ५७२	हेयिकृशो गा	२।२।१४०
दीपजननुभृगुगतायिन्यायस्ते चि	५।२।७४	हेयिकादिशपादायिसत्रध्वयसामाः	५।२।६
दीप्युपोत्तज्जानिहविमन्युपमत्रे यद्	१।२।४५	हेयुर्णेञ्	२।२।१३८
दीर्घजिह्वान्	३।१।६०	देश एवेक शोषक	१।१।८४
दीर्घान्	३।२।५०३	देशोऽनेकः	४।३।२६०
दीर्घांगिगुः	५।३।११३	देशांगान्	३।३।३३
दीर्घव्यहृष्ट	५।२।१४८	देश्येऽनुः	१।३।१२
दुःकुलाददण	३।१।५६३	दोः	३।२।१०५
दुग्धा दीक्ष	५।३।२१	दोः कस्वोऽङ्कशाफलद्वनगर-	
दुग्याणः	२।१।४७३	ग्रामहृदयोः	३।२।१५४
दुहश्च	२।१।६७	दो दद भोः	५।२।१६३
दुहादीनां गाणे	२।४।६०	दोर्ग्य प्राचां	३।२।१३२
दुहानुरुधदुर्पाद्विपदहयुजन्यजरज		दोपो र्णा	४।४।८८
भजाभ्याघ्नः	२ २।१३०	दोस्मिमुगदश्वदकस्मात्तः कः	५।२।६३
दुहा घञ्	२।२।१०	दोसोमास्थां न्किताम्	५।२।१४८
दुराकृते	५।३।२०१	दंडहस्तिनोः कं	४।४।१८१
दृढं बलिस्थुले	५।१।३३४	दंडाद्	३।४।७६
दृढि कुक्षिकुलशिवस्यस्यदृढं	३।३।३४	दानंशान्पूर्णदस्तस्पष्टलक्षणाः	५।१।१४१
दृढिताने पशाविः	२।२।२२	दानादुजने	४।१।६१

दंभ इष	५।२।१७७	द्वित्रिवहोर्निष्कविस्ताम्	३।४।३६
दंभे:	४।२।१२६	द्वित्रे: खं वा	३।४।२१२
दंभधूर्नादे:	३।४।१५२	द्वित्रिगुले:	४।२।१२९
दंभं वा	५।३।१३	द्वित्रिगुणं च	३।४।४४
दंभरुग्गह्यान् प्राणिन्यम्यांगान्	४।१।८८	द्वित्रिधुमुत्र	४।१।१४१
दंभाच्छ:	३।२।८	द्वित्रिमृत्नो वा	४।२।१४७
दंभाद् वुन चित्राह	३।३।१२२	द्वित्रिचि	१।१।६८
दंभं चिम्बकं	१।३।११२	द्विनीयादच:	४।१।१८८
दंभं पृथलिङ्गं	१।४।११०	द्विद्विद्यादि:	४।२।२०२
दंभद्रजननादिभ्यश्च:	३।३।७३	द्विन्नायजादकुरुकोशलाभ्य:	३।१।२०३
वंशसंज्ञः अपि	४।४।२५	द्विप्रान्ता भायां	१।३।७६
व्य:	१।१।२०	द्विप्रामेऽनाके	१।४।८४
वाचनुप	४।३।१४८	द्विकर्कश्रोमि:	१।४।४
वाचापृथिर्वासुनामार्गाग्नीषोममरु-		द्विधिभज्ये तर:	४।१।१६१
त्वद्वास्तेऽप्यपिगृहमेधाच्छदच	३।२।३४	द्विध:	२।४।१४
वृत्तुपादिलित्सिंशास्तेमे	२।१।६१	द्विधन:	१।४।६६
वृत्तार:	५।२।१६०	द्विधन्ये तापे: खलु न.	२।२।४८
वृत्तभ्यां लुङि:	१।२।१०१	द्विद्वानेकाचोऽव्यक्तानुकरणादुक्त	४।२।७४
वृत्तार्धे:	४।१।०७	द्विस्तावाविस्तावागोष्ठ्या:	४।२।१३४
वृत्तवाहामप्रिये	४।३।१७५	द्विपाठ्याऽन्वर्था	३।२।८३
वृत्तवृद्धवर्षाद् शस्त्रकालान्	४।३।१६४	द्विस्ताय:	४।१।८
वृत्तप्रत्यपागभ्यां य:	३।२।१११	द्वि	५।४।१२४
वृत्तवाभयान्	४।१।१२८	द्वि चास्मदोऽनुपार्था	१।२।१८७
वृत्तव बहो:	१।१।११३	द्विच्युप्रवचसात् योऽस्मिपरिमा-	
वृत्तं वा पदस्य	४।३।७१	णाध्वाद:	३।४।४०
वृत्तं खं	४।३।२२४	द्विचोऽण:	३।१।१८६
वृत्त:	५।१।६४	द्विचोऽनया:	३।१।१५५
द्व्यं भव्ये	४।१।२११	द्विजृच:	३।३।२९
द्व्यमृत्तिरूपस्ये इय:	४।२।४०	द्व्यतमेरोदपाऽनान्	४।३।२५०
द्व्यन्तस्य तो नोऽमत्पृमुर्छा	५।३।८०	द्व्यष्टनाऽयाशेत्यो: स्या प्राकृशान्	
द्व्यक्षाद्योर्वाध्वय:	३।३।१४६	त्रयः	४।३।२०९
द्वि:	३।१।१०२	द्व्यदिगुणान् मूल्यकेये मयद्	३।४।०१३
द्व्यगुले:	४।२।१५६	द्व्येपसूतपुत्रवृन्दारकस्य	५।२।५८
द्व्यतोऽप्राग्भर्गदे:	३।१।२०		
द्व्यो:	३।३।१४२		
द्व्योणपर्वतजीर्वाताद्वा	३।१।१३५	ध:	४।३।७४
द्व्योर्गक:	४।३।८०	धनहरिण्ये कामे	४।१।१०७
द्व्योर्वादे:	४।२।१०	धन्वयोरुप्रमथपुष्पहातात्	३।२।३५
द्व्ययज्भ्यो वृक्षौषधिभ्योऽनिरी-		धनगणौ लब्धा	३।३।२३१
कादिभ्यो वा	५।४।१०४	धनु: खं	४।२।१८७
द्व्यिचनुरुङ्गा	१।३।६९	धर्मशीलवर्णातात्	४।१।०३
		धर्माद् केवलादन्	४।२।१६१

धमाथादिषु वा	११३।११८	नः	४१४।१४२
धर्माभ्याय	३३३।११५	न कपि	५१२।१३९
धर्माधर्मौ चरन्	३३३।११४	न कौ	५१४।१४४
धाणाधिनानाना च्यौ	२१।१३६	नकरात्रिमहोभ्यो दिव	४१२।१०५
धात्रकुसृजन्मःकिलिद् च	२१२।१६९	न नित्ति दीक्ष	४१४।१४३
धात्रनद्यः		नः कथं	११२।११७
धात्रो हिः	४१२।१६१	न कोडादिष्वभ्यः	३११।१६
धात्रो	२१२।१८०	नखमुच्चादयः	२१२।८
धान्यं वा	४१३।१२३	नखमुत्थान्वा	३११।६८
धान्यभ्यः सुत्र	३१४।१५७	नखं सुत्रिधिरुक्तिक	४१३।३६
धात्रीङः शत्रुकुलं	३३३।१०३	न खादिर्कदिशब्दायङः	११२।१५१
धारेकलमणं	११२।१००	न गतिहिम्नाशब्दे	११२।१०
धिगन्धर्षाश्च	२१४।१०५	नगरान् कुम्भ्यादाभ्यं	३१२।१४३
धिगभ्यथेवदनीहकृपःजदङ्कर्मणि		न गिः	११४।६
लादिः	२१४।५०	न गेः कृष्टदुः	११२।१३४
धिन्यिकृण्वयोश्च	२१४।५४	नगरं	४१३।१४१
धिपपेयामवाहन	४१४।१०४	नगो याऽजायं	४१३।२४५
धि वा	४१३।६१	न चवाहादययोगे	४१३।२८
धेनुभ्यामभ्यंदिनलोकंघृणानभ्याम-		न श्रादिः कजोऽन्निभ्रादिभ्यः	४११।१७३
मित्याः	४१३।१३६	न श्निलोकस्वार्थानवृणां	११४।८०
धुयोगे त्याः	२१४।१	नत्रः	४१२।८६
धुगोऽनभं	४१२।११	नत्रः भ्रमरकशालचपलानिपुणेश्वर-	
धुगो इण च	३१३।१३३	मुचं	४१२।३४
धुक्ता वाऽर्याद	२१३।१२५	नत्र	११३।६४
धृक्प्रधानानुक्त		नत्रभः स्यङ्	४१२।८८
धृमादेः		नत्रदुःसोःशक्तिहलेषां	४१२।१५८
धृप्रोऽमृत्रं	२१२।१५	नत्रबहःक्रुचो माणवचरणे	४१२।१५१
ध्रः	११२।२७	नत्र्यनिः शाने	२१३।१०८
ध्रः	११२।४४	नत्रव्युपसंध्यतुरः	४१३।१४३
ध्रोर्का	४१३।६	नत्र पादवृथादः	३१४।१३८
धनोर्गनत्रः	३१२।४८	नत्रि याचयज्वद्वयसंख्याहव्याहृः	२११।१३४
ध्रस्तथोः	५१३।७६	नत्रोऽर्धात्	४१२।१९९
धायङ् भृशार्भाभणोऽनुभक्तवः	२११।३०	नडाशाहाहलः	३१२।७
धाम्नत्रव	४३३।३३	नडादिभ्यः फण्	३११।१३०
ध्यपाय ध्रुवमपादानं	११२।१२४	नडादेः कचः	३१२।९८
ध्वयवाचोऽर्थात् कर्मणि	११४।२८	न तान्य	४१४।१४९
ध्वादेःष्णोऽभ्यःष्ठ्वृष्यस्कःस्ने	४१३।६२	न थान्	५११।६०
ध्वाद्क्षादिभिः	११३।४०	न थाम्मदः	२१४।७३
न		न दधिपय आदिः	११४।१०३
न	१११।४०	नद्याः	४१२।१४१
न	११२।७२	नद्यां मतुः	३१२।२

नद्याददृण	३।२।१०७	नदछव्यप्रदान	५।४।२
नर्दाभिध	१।३।१७	नशजोर्वा	४।४।३३
नदीमानुर्यानाम्नोऽद्याः	३।१।१५	नशमज्जेष्टलि	५।१।४०
न द्विपद्मोत्तरयवकिञ्चनकादः	१।१।६७	न श्वेः	४।३।०७
न द्वयचः प्राच्यभरनेषु	३।२।१२२	न शस्त्रद्वयादेः	४।४।१२२
न धुस्वेऽंग	१।१।१९	नशिञ्ज तुक्	४।४।१५
नर्ना पृष्टोर्ना	२।२।११५	नशोर्वा	५।३।१०१
नश्रुशि	१।१।११६	नशोऽर्डीम	५।२।१५१
नपचान्नखं	१।४।१११	नमः	५।४।१०६
नपः	५।१।१६	न सनः	२।१।६
नपः स्वमाः	५।१।२०	न समाहार	४।२।११२
नपि वा	५।३।४५	न मन्येऽनुगति	१।१।३२
नपोऽचः	५।१।५३	नम नामिकायास्तसश्चुदे	४।३।२१४
नपो वा	४।२।१३६	न स्फार्दा न्द्र्याऽयि	४।३।४
न प्रानपद्	१।३।७४	न स्फेऽचि	५।४।१०१
न प्ये	४।४।७२	न स्वतेस्तेःये	४।२।८४
नबनपकं च वा	१।३।१०७	न सामि	४।२।१४
नब्बाध्य आसं	१।२।५०४	नसोऽस्थलाच्च	४।२।१२३
नब्बावे कोऽभ्यादिभ्यः	२।३।११०	नहिवृतिवृषिष्यधिर्वाचिसहितनौ की	
नमृकंपिस्म्यजसकम्हिसदीपो र	२।२।१६१	वागुगेः	४।३।२८४
नमःपुगसोऽभ्याः	५।४।३२	नहो धः	५।३।६६
नमः शए तु	२।१।७०	नाडीनेऽभ्याः स्वांगे	४।२।१०६
न मु टाविधौ	५।३।३७	नाडीनार्सिकामुष्टिपटीखर्गवाने	
न म्रः	४।३।१०१	धमश्च	२।२।३८
नमोर्वाविधिव्रडःपुजामपर्याविस्मये	२४	नार्णो धेः प्राणिकर्तृकार्णः	१।२।७६
नमोऽकम्बम्यमृग्नमचमः	५।२।३८	नार्णो ऽफलद्वयान्	३।३।१४४
न गजन्त्यमनुष्यस्याके	४।४।१४६	नार्णोऽम्बकायाः	१।४।१७०
नगाद्युतोऽण	३।३।२०३	नार्निट्ट	१।३।५२
नरिकामार्मिका	४।२।५५	नार्णोः	१।२।६६
न रुधः	२।१।६०	नार्निवार्धाधिक्यानुपूर्व्ये	५।३।४
न लङ्कुट्सामीप्याव्युच्छित्याः	२।३।१२७	नार्न्यूधसोर्नभर्ना	३।३।५
नवयक्षादयोऽस्मिन् वर्तते	३।३।२२४	नार्भिः खौ	४।२।१५२
न वंचर्गनौ	५।२।७२	नार्भरुपादेयः	४।२।३०
न व्यसने	१।२।३४	नार्भताल्वाय्येतौ	४।४।५६
नवात् नतनखाश्च नू च	४।२।३४	नार्भिन महादिशः	२।४।४०
न वा श्वेः	४।३।३३	नार्भ्यतिस्त्तत्तस्	४।४।३
न विस्ताचितकंबल्यात्	३।१।२७	नार्भो रात्	४।५।२२६
न बुद्धकोक्	४।३।१६६	नार्भः खं	१।१।७०
न बुद्धयः	४।१।११६	नार्भिष्यगोवत्सहले	४।३।२५०
न वा यः	४।३।१८	नार्भिकास्तिकर्दष्टिकाः	३।३।२१५
नब्बापदांते झलि	५।४।१२	नार्भिकानते रीटनाटन्नटाः	३।४।१००

नासिकादराष्ट्रजघातकणशृगागगात्र		निन्हवे	१।२।५३
कंडान्	२।१।४७	निन्हवेऽन्ये	२।२।११४
नासिकयोऽङः	१।१।३	नाग्यं बुधं मुचं सुभं सुक सपत्यदस्कं दां	५।२।२०४
निः	१।२।२।५६	नीलपीतका	३।२।४
निःप्रवाणिः	४।२।२००	नीलान् प्राण्यापयोः	३।१।३८
निकटादिषु घसन्	३।३।२३०	नुरु	४।२।१०४
निजामुर्ध्वपु	५।२।१२७	नुग्मांश्च	५।४।११
निःश्व	३।३।२७३	नुमच्छः	१।२।३२
निन्याद्विषां द्वये	५।३।२६	नुमशः	५।४।४२
निदाघावदाघाघंवाक्यं खौ	५।२।६५	नुमांजादरेष	४।४।१२८
निद्रानेद्राध्रश्चाशीकटयस्पृहृहृद्विपते-		नुवा	४।४।४
गन्तुः	२।२।२५४	नुरितः	३।१।७५
निनयाः स्नातेर्दाश्ये	५।४।२०	नृत्तस्थे च पुन	३।२।१५०
निशानमाहावः	३।३।६१	नृत्तनगजः शाल्यानि दृषुः	२।१।१४७
निप्राद युज शक्ति	५।२।७७	नृत्तर्थाङ्	५।४।१३७
निमूल कप	२।२।२०	नृत्तपि राग्या	५।४।५
निगुक्तं वीयते	३।३।२२२	नृत्तप्यध्यायन्यायविहारमेऽरण्यान्	३।२।१०४
निर्झरणे	१।३।७०	नृत्तार्था कप्यः	३।३।६३
निदुःप्रतेयां	५।३।५३	नटः	५।२।७४
निर्दुर्गोहश्चतुर्गाविः प्रादुमः	५।२।३।	नट्यालटि	५।५।४३
निदुः सुव समम्तिस्थपोऽवः	५।३।७२	नटि	५।१।२०५
निध्याणां घाने	५।३।२०	नटमदमोऽकः	५।१।७
निधिणः	५।३।२३१	ननगिद्धस्थे	४।३।१६०
निर्जृन्तऽप्रगतादेः	३।३।२७०	नियमः	४।२।५०५
निर्भयवे पृन्दन्यः	२।३।२५	नगद्वन्द्वपत्तदभुमाभ्यानिहानियाति-	
निर्भययोग्या णिर्	२।३।२५	यातिद्रानिष्पानिधर्पावर्हाशमुच्चि-	
जिविपुन्या हलिमुंजकल्के	२।१।२१५	त्रंदर्था	५।४।५००
निविश	१।२।२३	निविडियगंशो	३।४।१०१
निविस्वन्धवात	५।२।२६६	नन्धम्रादः	३।५।७
निशानाज्यांजहामाधिक्ये शानदान-		नकाचः	४।२।२७०
मानयथाहोध्यस्य	२।१।४	नकाधेऽकिय	५।४।३६
निशाप्रदोपहंमनान्	३।२।७७	नकाधे बोध्य जातिः	५।३।३३
निःश्रयमः	४।२।११८	नैव्याधिण्येद्रे	४।३।१८२
निष्काच्छतमहस्वान्	४।२।२०	नोडः	४।४।५
निष्कपः	५।२।२०५	नोड्यकथं चितुं नृपमृपकशः	
निषेधेऽलेखन्वाः कन्वा	२।४।४	किन्व	१।१।१००
निस्तदधप्रतिस्तदधौ	५।३।२४	नोत	१।४।१४८
निमेष्युपादहः	५।२।२८	नोमना गोः	५।१।७४
निमि देश	२।२।२१	नो मृदंते स्त्रे	५।३।४३
निमो गते	३।२।२३	नोऽसे मट	४।५।२
निमोऽनामेधायां तपे	५।४।३१	नो णक्ष	२।३।२१

पर्वमिसवाभयेस्तस्यैः	११४३	परी वा	२३३०६
पर्यायाईणांपत्तौ णुः	२३३१०७	पश्चात्यनुपदात्	३३३१००
पर्वतान्मत्यं	३२३५७	पश्चाद्वारांतादिमः	३३३१०४
पर्वमस्तस्यैः	५१३७३	पशुन्येजनाश्चडवपूर्वापराधरोत्तरं	३३३१०९
पशुदमनिर्वाधियादेश्णछात्र	४३३६	पस्य	४३३७२
पशनुकुः	६३३६०	पाककर्णपर्णवालद्योः	३३३३१
पशवरात स्तात्	४३३३३५	पाघाघमाभिदृशः शः	२३३१४१
पशवराधमोत्तमोर्दयः	३३३१६६	पाघाघमास्थाभनादान्तरस्यतिशद्वसदां	
पशवरे	२३३३५	पिबजिघमतिष्ठमनयच्छ-	
परिकरणं	६३३१३६	पश्यच्छशोयसादाः	४३३८४
परिखाऽस्य म्यात्	३३३१६	पांडुकं बली	३३३१४
परिचाय्यापचाय्यसमूहाचित्वाऽभनौः	३३३१२८	पांक्ष्योर्भ्येण	३३३२०४
परिणक्त्यभशब्दाकाः	३३३८	पाणिगृहीत्यादिः पन्ना	३३३१८
परिनिवः सेवः	४३३५३	पाणिघट्टनाडयद्	२३३१४८
परिपथं	३३३१८८	पाणिममं सृजः	२३३१२३
परिपथं तिष्ठश्च	३३३५८७	पाणी	२३३३९
परिभूजिर्वाभयिर्भयमाभ्य-		पातिल्लक	५३३४७
थाभ्यमः	२३३१५३	पात्राद् यक्ष	३३३८०
परिमाणाद्भृदृषि	६३३८६	पात्रसामतादयक्ष	३३३४१
परिमाणस्यानताऽडांदाद्	५३३३१	पाहस्याकृयमात्रयत्परिमुक्तश्चिन्त-	
परिचयक्रिय	३३३१४	द्वयष्ठमः	३३३८७
परिमात्	५३३७०	पात्रार्थे	३३३२०७
पात्रपदां पयश्च	३३३२५१	पाद् पद्	४३३३१
परिपदां पयः	३३३१५५	पादो वा	३३३१५
परुपरायैयमऽभ्ये	४३३२३०	पाने देशेऽमे	४३३१०
पंरः	५३३०५	पात्रानिर्ता	४३३१००
पंरः	५३३०५	पामादनः	४३३१०
पंरऽत्र प्रातः	५३३६६	पात्रयधायमात्रायनिकाथ्यान्या-	
पंर्यायि	४३३२०५	य्यप्रणाथ्यं मानर्थाविनिवाम-	
पंरुम्वपाश्वात्	३३३१८०	नित्यामभ्यर्ता	२३३१०६
पंरुवर्जने	५३३२०	पात्रेकादयःशूलिकादांजाजिका-	
पंरुवा	४३३२३	नृपयन्वेष्टा	४३३१७
पंरुश्च लिट्	२३३११३	पाश्वादिषु श्याः	२३३२६
पंरुऽचां मिन्	३३३६३	पात्रकरे देशे	४३३१४०
पंरुपात्	६३३४७	पात्रावापरावापरावापराभ्यःखः	३३३१०९
पंरु छिः	५३३२	पात्राशयः	३३३१२७
पंरुवर्पंरुपुत्रपौत्रमन्वस्ति	३३३१६८	पात्रमध्यंऽतस्तथा	३३३१५
पंरु कने	२३३३४	पात्रार्थकियांगे	५३३५४
पंरु दहमुहश्च	२३३१३७	पाशाद्	३३३४५
पंरु भ्वाऽवज्ञाने	२३३५२	पिच्छाद्	४३३४८
पंरु यक्षे	२३३४६	पिष्टे चिः	३३३१८३

पित्रा मात्रा वा	१३११०१	पुष्कराहंश	४१११६५
पिति कृति नुक्	४३३१६७	पुष्यमूले बहूलं	३३३१५०
पितृमानुष्यां ङङ् भ्रातरि	३३३१६०	पुष्पादसत्कांडप्रांतशतैकाचः	३११३२
पिष्टात्	३३३१३५	पुष्यार्धपुनर्मुस्वान्यनुगधाविशा-	
पीलामंडूकाद्या	३३३१५२	स्त्रायहुलाहस्तादुप्	३३३११
पीलान्दः कुणः पाके	३३३१८२	पूगाङ्ग्योऽनप्रणीकात्	४३३१
पुच्छभांडादधौ	२३३१२६	पूकाङ्गिशास्तकन्याः	५३३१०५
पुच्छात्	३३३१६३	पूक्यजाः शानः	२३३१२१
पुण्यमुदिनाभ्यां नप्	१३३१२५	पूजने	५३३१२६
पुण्येकात्	४३३११३	पूजान्मंगोपनीतिज्ञानभृतिगणन-	
पुत्रपुनर्भृदृष्टिननाहभ्याऽनेनंऽञ्	३३३१२६	व्यये न्यः	१३३१२२
पुत्रस्यादिपुत्रादिभ्याःक्रोशे	५३३१५३	पूतकतुष्ट्याङ्ग्यग्निकुशितकुर्मादा-	
पुत्राच्छ्र	३३३१५०	दैश्र	३३३१४४
पुत्रांतात्	३३३१८८	पृणाङ्गा	४३३१८१
पुत्र	४३३१७७	पूर्वः सहोक्तौ	२३३१८५
पुत्र वा	४३३१७०	पूर्वकालेकसंवत्सरत् पुगणनवकवले	
पुत्रेऽहं मानुः कपेऽक	४३३१८१	यक्षकाश्रये	१३३१३२
पुमः स्वयम्परे सीसुक	५३३११	पूर्वशामिद्धं	५३३१३१
पुंस्तौ घः प्रायः	२३३११३	पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरपराधराण्यर्वा	
पुंयोगादज्यष्टादिभ्यः	३३३१४३	व्यवस्थायां	५३३१४२
पुंघट्ट यजातीयदर्शये	४३३१०५	पूर्वप्रथमस्यान्यातिशये	५३३१३
पुंसानुजजनुयांधौ	४३३१५२	पूर्वश्चः	४३३१११
पुंस्पयानदुर्बालक्ष्य एकाधे	४३३१५२	पूर्वामप्रथमाभीक्ष्ये खमुञ्	२३३१८
पुंस्यध्ववडधौ	१३३१२१	पूर्वात्	४३३१३७
पुंसि चार्द्धचादयः	१३३१२७	पूर्वादिग्द ऊयभ्योर्वा	१३३१४५
पुंसीदोऽय	५३३१८५	पूर्वादिभिः	१३३१२०
पुंसांऽमुक्	५३३१७०	पूर्वाधराधराणां पुग्धवांऽमि	४३३१४६
पुरः पश्चादक्षिणात्येण	३३३१८०	पूर्वान्यान्यतरंतरापराधरांतरभ्यांऽ	
पुरंदरभगंदरंगमदासूर्यपद्मोमपद्मयाः	२३३१५४	ऽन्धोऽमुम्	४३३१२७
पुराणे कल्पे	३३३१५१	पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यममानमध्य-	
पुरायावतोर्लट्	२३३१४	मध्यमवोगः	१३३१४६
पुरि लुङि वा	२३३११६	पूर्वापराधरंतरमभिज्ञेनांशिना	१३३१६७
पुरुषजमगधकालिगसुरमसादण्	३३३१२०२	पूर्वाहापराहास्तनट्	३३३१७७
पुरुषः	१३३१०४	पूर्वाहापराहादांमूलप्रदोषावस्करा-	
पुरुषात्	४३३१३१	ख कः	३३३१५
पुरुषात् कृताहितवधधिकारे ष टण्	३३३१५६	पूर्वे कर्त्तरि	२३३१३४
पुरुषात् प्रमाणे वा	३३३१२६	पूर्वांऽमि	४३३१०५
पुरुषे वा	४३३१७३	पृथग्नाना भा च	१३३१४४
पुरोऽप्रतोऽप्र सुः	२३३१३३	पृथ्वादर्धमन्	३३३१३९
पुरोऽस्ते झिः	१३३१६६	पृथिवामध्याग्निवासावरणंऽण्	
पुषादुत्	५३३१८५	मध्यमश्च	३३३१४२

पृष्ठपाहीनी क्रन्	३।२।५१	प्रनेहरम इपे:	४।२।९७
पृथावगद्यः	४।३।२८०	प्रथमचरमतयाल्पाईकतिपयनेमा:	१।१।५७
पोटायुवनिस्नोककीनपयगृष्टिधनु		प्रदर्शार्णकंबलवसनवत्सराहणे	४।३।२८
वशावेहृद्वत्कयर्णाप्रवकृभ्रात्रि-		प्रधानहृद्वत्प्रमाण्योः	४।२।१४८
याप्यापकधूर्नेर्जातिः	१।३।५७	प्रमावस्त्यः	४।३।३९
पोरदुर्कःऽत्रपिचपिगपिलपिजपिजभि		प्रभवति	३।३।६५
चमिदभे:	१।२।४	प्रभूतादीनाह	३।३।१५९
पो युष्ठुकोः		प्रमदंममदी हर्षे	२।२।७१
पिंगाभ्रापुत्रादिभ्यः		प्रमाण सत्योः	२।२।३३
पेलाघविप्रान्	९।२।५४	प्रमाणे मात्राट्	३।४।१९९
पेःप्रादि वृद्धे	३।१।१०	प्रयच्छन् गद्यं	३।३।१८१
पेगोडादापुरां डागाहृष्टो	३।३।५३	प्रयोजनं	३।४।१२४
प्यस्वे कर्माधारे	१।३।४०	प्रशस्यस्य थ-	४।५।१६४
प्यस्तिवाक्ये कन्धः	१।१।३१	प्रशस्ते कयः	४।१।१७०
प्यायः	४।३।३५	प्रशंसोक्त्या	१।३।५९
प्ये	४।३।३०	प्रशान्तायित्वाप्रत्यभिवादेष्टेष्टोऽ	
प्येऽयं घिपूर्वाद्	५।४।६०	नेऽदेरादिदुस्तरः	४।३।१३५
प्ये च	४।३।३०	प्रशोक्त्याः प्रतिपदं	४।३।१३४
प्ये च	४।३।३०	प्रष्टोऽप्रगन्	५।४।७६
प्रः	५।२।८२	प्रकण्यवर्गाश्चैत्रावृषा	४।३।१३९
प्रकारे था	४।३।३३	प्रस्तुत्य कृते मंथ	३।३।७०
प्रकारे गुणोक्त्या	५।३।१८	प्रस्त्या वा	५।३।९४
प्रकाराणां ज्ञातयः	५।२।१०	प्रस्त्ये कौ	५।३।११५
प्रकृत्यादिभ्यः	१।४।३३	प्रसहनेऽपि:	१।२।४१
प्रगर्हं मन्यकर्मण्यर्जय था	९।३।३०	प्रसिनोन्मुकावधैर्भां च	१।४।६३
प्रघणप्रघाणां काष्ठोऽि	२।३।७०	प्रहरणं	३।३।१११
प्रचये वा सामान्याध	२।४।३	प्रहरणान् वांहायां ज्ञः	३।२।६९
प्रजने घेते:	५।३।१६	प्राकृते वाऽममः	२।१।१००
प्रजादिभ्यः	५।२।१०	प्राकृडणद्वयः	३।४।१
प्रजाध्रुवाश्चैवृत्तेर्णः	४।१।५३	प्राकृपदस्य वा	४।१।१२२
प्रत्यन्वयान् सामलोभनः	५।२।१३	प्राकृपदस्थान् र्वा	५।४।१००
प्रत्यनुगुण आख्याना	१।२।१०	प्राक्ष्यप्राऽनौत्यन्यादेः	१।४।१५३
प्रत्यनुमोऽङ्गो हे	४।२।१३५	प्राग् प्रामाणां	४।२।२०
प्रत्यभ्यति भिपः	१।२।११	प्राग्देश	१।१।८५
प्रत्याकभ्राः	१।२।६७	प्राग्दोषण	३।१।९२
प्रत्याकभ्रुवाऽभ्यर्थकः	१।२।३१	प्राग्दोस्ते	१।२।१७६
प्रतिजनादेः	४।३।२५३	प्राग् नगरं	५।२।२८
प्रतिनाऽल्पे	१।३।७	प्राग्भृशाभाक्षणाविच्छेदं	५।३।३
प्रतिपयादृष्ट	३।३।१६२	प्राग्यदृष्ट	३।३।१५२
प्रतिभुनिषु	४।३।१०८	प्राग्प्रतिनिः शरेभृष्टक्षर्पायुक्षाका-	
प्रतेः स्नानं सूत्रं	५।४।८१	इयांमस्तिद्विरात्	५।४।१०३

प्राग्यन् मनः	१।२।३०	प्र सूजोगिन	२।२।१५२
प्राग्यतष्टम्	३।४।३५	प्रपानुहावसरे व्याख्य	२।३।१५४
प्राग्वनः	४।१।५४	प्राः	५।२।१०९
प्राचां कटादेः	३।२।१५२	प्राक्तान्	३।२।८२
प्राचां विचारं	५।३।१२३	प्रा घि च	१।२।१११
प्राण्यंगस्थललयमापवृषप्रकृति-		प्रा नरि	१।१।१११
लाङ् यः	३।४।८	प्रापाद् ग्रस्योऽनीयः	२।४।५२
प्राण्यंगादातो वा लः	४।१।४१	प्रापाद् समथान्	१।२।५०
प्राणिनृयांगदंष्ट्र एकवृत्तुल्यं	१।४।१०	प्रापान्ममोऽघिपूर्ती	५।३।८
प्राणिभ्युद्भूतं	३।४।१०५	प्राप्यार्थद्वयः	५।२।११२
प्राण्योपाधवृक्षभ्यां प्रयवे च	३।३।१२४	प्राष्टभद्राज्ञानः	४।२।५६
प्रातर्दिशाभ्यसः	४।२।१५५	प्राष्टैष्यज्ञान् पदः	४।२।१५६
प्रात्	४।१।६६	प्रश्नादेरण	३।३।१६३
प्राप्तुं पर्मधि	४।३।१३३	प्रः प्र	५।२।२८
प्रात् पुरातने	४।२।३४	प्र्यो नाश	५।३।८८
प्रात्ययपरिनिःप्रत्यादयो गतक्रांत		प्र्यो हलकोलास्ये प्र	२।२।१७८
कृष्टलानक्रांतस्थितादिषु बंधमा-			
कंभिः		फ	
प्राप्तुपस्ये	५।२।७८	फट्	३।१।२०
प्राष्टोः	५।३।६३	फट्खट्प्र आययनेनायिय	५।१।०
प्राड् दात्रो याऽरंभे कं	५।२।१६४	फणां	४।४।१०४
प्राड् वहः	१।२।१२२	फणफि.त्रोर्वा	३।१।१०८
प्राड् घाहणस्य ढं	५।२।३२	फलवर्धिनः	४।१।३१
प्रादिः	५।२।१५८	फलसेनांगक्षुद्रजावं बह्वर्थांश	१।२।५९
प्रादुर्गैर्यच्यस्तेः	५।२।७१	फलमजोः	४।३।११९
प्रादुर्होनांन्यपेयं	४।३।८३	फलाद् संभल्लकाजिनशणपिडाद्	३।१।३३
प्राध्वे बंधे	१।२।१७४	फलगुन्याष्टः	३।३।१०
प्राज्ञेर्नः	१।३।७४	फलगुनीप्राष्टपदस्य भं	१।२।१८८
प्रावृष पण्यः	३।२।१८२	फलगुनीध्रयणाकारिर्कीर्चय्या वा	३।२।२५
प्रावृषष्ठः	३।३।२	फि.वाऽदोः	४।१।१००
प्रियः	१।३।१०२	कुलः	४।३।१५
प्रियवशे घटः	२।२।३३	फलप्रहात्मभरिकुक्षिभरिः	२।२।२३
प्रियस्थिरस्फिरायादेरः	४।२।१२४	ब	
प्रियसुखस्याकृच्छं	५।३।१९	बले	४।३।२०७
मुष्टत्वः साधो बुन्	२।६	बल्क्यादसे	३।१।०९
प्र		बसे	१।१।५०
प्र द्रन्तुधोः	२।४।२६	बह्वच. प्राग्भगतेष्वित्रः	१।४।१६१
प्र युग्यतुलामूत्रे	२।३।४८	बह्वचष्टम् प्रायः	३।३।५०
प्र लघ्वद्भुनयः	२।२।१३५	बह्वचो नृत्तोर्वा जातष्टधेलाः	४।१।१८२
प्रन्ध्वाम्भुम्वचतुरो नुद्	५।१।३६	बह्वच्छरादीनां मत्यनजिरादेः	४।३।२८८
प्र लिप्सायां	२।३।४५	बहुजदेअ टः	३।३।२२०
		बह्वल्पार्थः शसि	४।१।१०३

बह्वन्वार्थाच्छम् कारकाद्वेषानिष्ट	४०१३७	ब्रह्मादिभ्यः	४११३७
बह्वादिः	३११३१	ब्रह्माहकालि हः	२११३२१
बहिर्यागोपसंव्यन्तिऽपुर्व्यन्तः	१११३४४	ब्रह्मिहालेदं प्र	३११३५५
बहिरपष्टाकम् च	३११३५५	ब्रह्मिहः पुगडाशे	३११३३३
बह्वगण भेदे	११३३४	ब्रुव आहश्च	२११३७२
बह्वगणसंघस्य निधुक्	४११३४	ब्रुव ईदृ	५११३०५
बहुलं स्त्री	५११३४५		
		म	
बह्वल्लगुक्कृज्जन्मप्रतीयवृत्ताकाणां		भक्ताणः	३१३२५०
बह्विगवयववित्रपद्माद्यवृत्ताः	४१३१६५	भक्तिः	३१३२८०
बह्वृत्त्वस्त्रियां	५१३१६६	भक्तोदनाद्यान् टट	३१३२२३
बह्वृत्त्वैर्गीः	५१३१६८	भक्षोर्हिमायां	११३१४७
बह्वृत्तु	३१३१३८	भक्ष्योऽस्मि दिनं	३१३२२१
बह्वृत्तां प्रभे इतमदस्य	५१३१३९	भगवत्प्रवचयतो रिः कावचस्योः	५१३१६
बह्वृत्ताः	५१३१३९	भजो ण्विः	३१३३०
बह्वृत्ताऽऽत्मभ	५१३१३९	भद्रमद्रान्मुडने	५१३३७
बह्वृत्तांमनस	५१३१३९	भद्राण्यो करणे	४१३२३७
बह्वृत्तांमनसं स्वं	५१३१३९	भयं	२१३५२
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भगवत्यान् भिगर्तभारद्वाजे	३१३१४३
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भस्मोऽन्यतरस्य	५१३१३१
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भयः	३१३३१
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भयतप्लुल्लस	३१३१२३
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भयन्यायुधमहायायुर्विधानां प्रियैका	
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भयं	४१३११७
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भयंभ्याद्युत्तुभ्योऽष्ट	३१३१५०
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भयंभ्याजान्भ्यानां	५१३१६०
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भयं	४१३१३०
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भयंभ्याः स्वं	५१३१६७
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भाग्यनिनार्णविद्वत्कामापिपत्तु	
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भयंभ्याः वा	३१३१३६
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भाग्यद्व	४१३१३१
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भाग्यद्व यश्च	३१३१५८
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भाग्यद्वर्गा	२३३३७
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भाग्यं चानुप्रतिपरिणा	११३११४
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भा तत्कृतयार्थेनोतेः	१३३२८
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भाडा	४१३१८८
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भादी वाक्पुंस्कं पुंवन	५१३१५७
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भावेननुः	४१३१४७
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भाया वा	११३१३१
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भाऽर्थेऽनुना	११३१५५
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भाव्याधमर्ण्येनः	११३१५३
बह्वृत्तांमनसं	५१३१३९	भावकर्म दिः	११३१३१

भाषयप्रोऽस्यां	३।२।३०	भृम्भृन्तुद्रुभ्रोलिष्टि	५।१।१२७
भाषादमः	३।३।१७१	भयजादिभ्यष्टण्	४।२।२८
भावे	२।३।१८	भोगद्व्यान्मभ्यां खः	३।४।११
भावे चाशितमभः	२।२।४७	भोश्च प्रत्यभिषादेभ्र्यांश्चुदे वा	५।३।१२०
भावे न्वतल्	३।५।१३६	भोरिर्क्ययुकायांदावैधभक्तं	३।२।६५
भावेऽर्थाथानात्	४।१।७०	भोजर्त्रा	४।४।३४
भासाभिद्धमंजो घुरः	२।२।१५७	भ्यः कृकृकी	२।२।१६५
भासं	१।१।४१	भ्ययः	५।२।१६७
भिक्षादेः	३।२।३०	भ्यसांऽपांऽभ्यम्	४।१।२८
भिक्षामेनादाये	२।२।३२	भ्यो वा	४।४।११०
भिक्षं शकलं	५।३।१८	भ्योऽसांऽन्	५।१।८६
भिसांऽन वेस	४।१।८	भ्रस्त्रसांऽर	४।४।५१
भीमाद्यांऽपादाने	२।४।६३	भ्राजभासभापदांपजीवमीलपीडकण्	
भीराः स्थानं	५।४।६६	रणभ्रणचण्लुटां वा	४।२।२२०
भीस्महेतुभये	१।२।७८	भ्रानुव्यंश्च	३।१।१७४
भीह्राभृहांरुज्वत्	२।१।५०	भ्रानुपुत्राः स्वस्वदुर्हितृभिः	१।२।१००
भुजाऽत्र	१।२।७५	भ्राष्ट्रान्योरिधि	४।३।२३६
भुजाऽर्दा	४।२।७६	भ्रुवः कुटिकुंसेऽश्च	४।३।२३१
भुभृस्थाणकिपवस्मै	१।४।१४०	भ्रुवो वृक	३।१।१६०
भुमास्थागापाहाकमां हलि	४।४।६०	भ्रान्त्यधेयव्यशार्थेवाकभेत्रय-	
भुषांऽन्	५।२।१०६	हिरण्यमं	४।४।१८३
भुषांऽन्च्यानुलाम्ये	२।४।४३	भ्रवसां श्चखे	४।४।११६
भुस्थांरः	१।१।१०६		
भूङः प्रामी णिङ्	२।१।३८		
भूत	२।३।१३१		
भूभ्राज्यलंकृञ्जिराकृञ्प्रजनोत्प-			
चोत्पतोन्मद्रुच्यपत्रपशुतवृष्ट्			
सहखर इण्णुः			
भूयत्याग्निचित्या भावे	२।१।१५२	मज्जवृच्यधोऽर्गो	२।३।६४
भूयिष्ठे	४।४।१६७	मरुडुकमसंराद्राण्	३।३।२१०
भूषादयो धुः	१।२।१	मणिशरकवगविषात्	३।१।६४
भूषार्थमन्किरादीनां यक् च	२।१।७४	मत्वर्थे स्तो	१।२।१२३
भूषास्वीकारेऽलमंतः	१।२।१६३	मन्मयोऽयः	४।४।१५२
भृगुकुत्सवशिष्टगौतमांगिराऽत्रः	१।४।१६०	मदम्य करणे	३।३।२४७
भृशहाह्रमभिः	४।२।१०८	मद्रक्षेमायुःशहितायार्थैराशिष्यप्	१।४।८०
भृशः स्त्री	२।३।८८	मद्रादञ्	३।२।११७
भृजोऽस्त्री	२।१।१७६	मध्याच्छणादिनामुञ्च	३।३।४३
भृतृवृजिधारिवमतपसहःस्त्री	२।२।५०	मध्यांताद् गुणै	४।४।१५०
भृतित्यान्मासाद्	४।२।१६७	मध्यान्मः	३।२।१८५
भृशावेद्व्योस्तः	२।१।१६	मध्वादेः	३।२।०३
भृशार्भीष्ये ङोड् तस्य हिस्वो वा		मधुकृष्यादिभ्यो रखर्लौ	४।१।५८
तण्मस्तथार्थे	२।४।२	मधुबभ्रोर्माह्मणबौशिके	३।१।१३७
		मनकी	४।४।१००
		मन्मातृस्त्री	४।१।९६
		मन्यात्	२।२।८३
		मन्वनकनिष्विचः कचित्	२।२।७३

मनस्युरस्युपाजेऽन्वाजेमध्यपदे		मावधः	५।१।१६५
निवचन	१।२।१७०	माशब्दमित्यादिभ्यः	३।३।२००
मनसश्चात्रायिनि	४।३।१७४	मासाद् वयसि यः	३।४।१०६
मनोः पुञ् चोऽङ्यो	३।१।१५८	मिह शिशुः	२।४।९५
मनो हाप च	३।१।८	मिहस्तरक प्राकटेः	४।१।१७६
मनोर्ष	३।१।४५	मिहस्त्रिगोऽस्मद्व्युष्मद्व्याः	१।२।१७९
मनुनेमोऽगिरो बति	१।२।१२९	मिडा वाक्यं	१।२।१९५
मनोऽभ्युद्येतांरहंरजसः खं	४।२।६८	मिडैकार्ये वा.	१।४।६५
मम्	१।२।८९	मिडाऽपिभस्यांगिन	५।३।१३२
ममोद्वयं मनोर्षोऽयवादिभ्यः	५।३।३६	मित्रमित्रारखाचि	४।३।१०
मयट्	३।३।६४	मित्रनखपरिमाणं पञ्चः	२।२।४२
मयट् प्रकृते	४।२।२५	मितंद्वादयः	२।२।१७१
मयट् घाऽभस्याकृच्छादने	३।३।१३०	मिध्याकृ.ओऽभ्यासे	१।२।८१
मयुर्यसकादयश्च	१।२।६३	मिद्रेण	५।२।८९
मयो वाऽच्युचः	५।२।१७	मिपथस्थितसोऽतंततां	२।४।८४
मरुद्वस्तोऽन्व	५।२।१६४	मिष्यम्पम्पिपथस्यतिपतस्त्रीड	
मलादीमसश्च	४।२।३०	याहमाहशासाधांश्चतानांक्षर	२।४।६६
मभ्य	५।१।११५	मिमनफांटाहनेर्णश्च	३।१।१७८
महन्सर्व दृण्	३।२।१३	मुन्दुर्लिङादश्च	१।२।६९
महाकुलादश्च खञ्	३।१।१९४	ममचः	४।४।२३३
महागजप्रोष्ठपदादृण्	३।२।३५	मूल्ये कीर्ति	३।४।४९
महागजादशकालाचिनादृण्	३।३।८१	मृलादनञः	३।१।७४
महोद्वाद घाऽण्	३।२।३९	मृगभीगादिषु	४।३।१९४
माङ्याकांश	२।३।२४	मृगयच्छाटाट्याः	२।३।१०४
माङ् स्वाधे	२।३।६	मृगान्तरगृथांश्च सकथनः	४।२।१२४
माङ् लुक्	२।३।१६६	मृजंण	५।२।१
माणयन्वरकान् खञ्	३।४।६७	मृह्मृद्व्युक्कुप्यद्वयसः किञ्च	१।१।९५
मावट्	३।४।२०४	मृदास्तकः	४।२।५३
मातापितरौ	४।३।१८६	मृदंतनुमसुपि	५।४।११३
मानुलाचार्योपाध्यायादानुग च	३।१।४६	मृदा ध्वये णिज् बहुलं	२।१।२८
मानृपितुः स्वम्	५।२।६९	मृपः	१।२।९४
माधनुषद्व्याक्रंदं धावन	३।३।११९	मृपः स्वार्थे	१।१।१०८
मानं	३।४।६७	मेषर्त्तौ कुः	२।२।५१
मानसंस्वस्मरस्याशानकुलिजस्यार्त्तौ	५।२।२०	मेषारथाद् वरः	४।१।६२
मानां णशश्मथापुसशृणुतुसुसः	२।४।७०	मर्मिः	२।४।७७
मानं	२।३।४०	मोः	५।२।११३
माने वयः	३।३।१४३	मो नः	५।३।१११
मायामयामेधास्त्रकपोऽसो विन्	४।१।७४	मो वा	५।१।१६४
माणनोपणनिशानं जश्च	४।४।६३	मोदादिभ्योऽण्	३।३।८६
मालात क्षेप	४।१।२०	मंत्रणापात	१।२।२४
मालेर्षाकृष्टकस्यांतस्य च भागितुल-		मर्षादनसन्तुविनुषश्चभाह्वार्थावय-	
चिने	४।३।२३०	गाह	४।३।२२३

मंदादशाब्ध मेधायाः	४०२१६०	यस्य तदादिर्गुः	१२१११४
मांस्पाकमांस्पाचने	४३१२७१	यत् प्रतिमे प्रतिना	११३१२२
मोऽवर्मणः	४१४१७३	यद्वावाद् भावगतिः	११३१५७
मो डाचि	४३१२०३	यथाकामानुगामान्वेतपारावारपारा-	
		वागवारपारान् गामी	३१४१६७
यः	३१२१५४	यतानयऽसुयाप्रत्युक्तौ	२१४११०
यः	३१४१७२	यथामुखमेमुखाहृष्टनं	३१३१६५
यः	४०२३२	यथामेख्ये समाः	१२२१४
यः	५१११६२	यमः मोनिव्युपे च	२१३१७६
यः सी	५१११८४	यमःमौ स्वीकृतौ	११११०३
यकस्मृतायस्य	४३३१६	यमादित्यादित्यादित्यपनिघोण्योऽणप-	
यखा चान्द्र	३१३१४६	वाद् चास्व	३१११७४
यग् बृहः	२१११३१	यम्बनो धेश्च	११२१३६
यङ उप	११४१४६	यम्बनमानांसकच	५१११४७
यङ्गुरुस्नांर्षहुलं	४०२१०२	यमोऽपग्निधेये स्वाधेये च	४१४१६२
यङ्गयकवतः	५०२१६८	यद्यम्परं स्वं	५१४१५७
यङि	५०२१५२	ययानिमतिचरंऽपः	४३३१६३
यङि	५०३१७०	यरो डो वा डे	५१४१४३
यङ्गोऽब्ध्याकदिहाक	५०२१०३	यचन्	५०३११७
यङोऽन्येषां	५०३१७४	यद्ययवकपटिकाव यः	३१४१५७
यद्ययत्रयोः	२०३१३६	यद्ययवनादुदुष्टलिपौ	३१११५०
यन्वि भः	१०२१२०	यसः	२०११८५
यज्जपवददशावुकः	२०२१४८	यस्कादंगोत्रि	१०२१५७
यज्यत्रप्रवचां	५०११७५	यस्यास्वाधेयदुः	१०११८३
यज्यदावच्छच्छस्वप्रक्षं नङ्	२०३१७६	यश्चोरसः	३०३१७७
यज्मोऽङ्गवान्	२०२१०१	याचितापामन्याकण	३०३१७४
यजादद्वयंकेपु तायाः	१०३१६५	याञ्चा	४०३१७७
यज्जोऽगापवनादः	१०३१६८	याहिकौकिथकलौकायितिकानुम ह्मणि	३०३१७६
यज्ञानां वक्षिणा	३०३१०७	याजकादिभिः	१०३१७२
यज्ञाद् घः	३०३१८२	याजादयो यज्ञांग	५०२१७३
यज्यतो वीः	५०२१०५	याडापः	५०२१७०
यजिओः	३०११३२	याप्य पाशः	४०११५४
यजोऽपाघटात्	३०११२६	यामेऽभ्ववृषयोः	५०११३३
यणिणः	४०४१८०	याम्द यथवानिष	१०३१६
यणां मयः	५०३१४८	यावति जाविविदः	२०३१४४
यसदः	३०३१०९	यि कुन्त्ययह	५०२१४५
यत् कर्म चेत् कर्त्तानात्मास्मृता	१०२१७७	यि खं	४०३१६५
यत्कित्तसर्वैकान्याहा	४०११२५	युजिरोऽसे	४०११५२
यतिचतितकिशकिशसिहसहजः	२०११०५	युक्तवदुशि लिंगसंख्ये	१०१११२
यन्यस्तदादेः	१०११८०	युगाद्यर्थः	३०३१३

युजादेर्वा	२।१३७	रहस्यमयांदांक्तव्युक्तांतियङ्गपात्र-	
युजां योगे	१।१।५७	प्रयोगे	५।३।१४
युयाखलनिपलितजरङ्गनिः	१।३।६०	राभसाद्यगात्रः	१।४।११७
युवादेर्वा ह	७।१।६६	रागोत्सुकांत्यास्थितास्थाशाशिष्य-	
युवालयस्य कन् वा	४।१।६८	ताभस्य	४।३।२६२
युष्मदस्मदाः	५।१।६०	राजघः	२।२।६९
युष्मदस्मदाः सुपोऽभोसि	४।१।७७	राजदेनादा	१।३।११०
युष्मदस्मदाऽकृक् वाप्रवत्नी	३।२।६०	राजन्यादिभ्यो वुञ्	३।२।६६
युष्मदस्मदाः डसं।ऽञ्	५।१।२५	राजन्वान् सोंराज्ये	५।३।१०
युष्मदस्मदाऽबिपुनास्थस्य वाभनौ	५।३।२४	राजपत्यंतगुणांकिराजादिभ्यः	
युतिजुतिसातिर्हतिकानिः	२।३।२२	कृत्य च	३।४।१४१
यूनस्तिः	३।१।८३	राजपौरुष्यं	५।२।२५
यूनि	३।२।२७	राजसहे युधिकां	२।२।९५
यूयवर्वा जमि	५।१।२५९	राजहस्तिपल्याः ५. यंसः	४।२।९४
यं कडागादयः	१।३।२८६	राजाहःसंखण्डः	४।२।११५
यं डौ	४।४।२७८	राट्टटट	४।४।६४
यनाल्यधिस्तदंतायोः	१।१।७८	रात्	३।१।२५
यनांगियिकांरन्धेभावा	१।४।३५	रात्ख	३।४।३५
ये या	४।४।४७	रात्राहो	१।४।१२०
ये वणे	४।३।२१५	राज्यहःसंयत्सगान्	३।४।१०३
योग्यकामुके	३।४।११८	रात्रेः प्रभाचंद्रस्य	४।३।२४०
योगादये प्रभुः	३।४।११७	रात्रसंशये च	३।४।२०३
योहारूपान्तमाह गुञ्	३।४।१११	रात् सः	५।३।६०
योऽन्वि	५।२।१७३	राज्जनपलेः	३।४।१०२
योऽचोऽम्बाम्बुः	२।४।१०३	राज्जनपले	३।१।१०६
यो यट्	२।२।६६७	राधाऽयोयदैयं	१।२।१३०
योऽङान	३।२।१६२	राधा यय	५।२।१७४
योनर्मावाह वुञ्	३।३।५७	राय स्मि	५।१।१५७
य्याडः	५।१।४६	राष्ट्रदूताराह चैत्याहम	३।२।१००
यृप्रतृष्टमभयसरणोऽञ्	२।३।१४	राष्ट्ररात्रः सनाभनोऽञ् राजापत्यं	३।१।२००
य्या स्थास्या मुः	५।२।१०५	राष्ट्रवत् सर्वं सरुपाह द्वेः	३।३।८४
		राष्ट्रदूतं गादिभ्यः	३।२।६४
		राष्ट्रभ्यः	३।२।३७
		रजः	४।३।२६
रक्ते	४।२।४७	रंकोर्वागनि	३।२।११०
रश्मन्मुल्लन	३।३।१८०	रंनोऽणुः	५।१।५८
रः खे	४।४।१८	रि	५।२।१७०
रथवदे	४।३।२६०	रिदयगन्तिः श	५।२।१५०
रथाह वादंग	३।३।२८६	रीगृन्वतां	५।२।२०५
रथः	५।१।४०	रीदक्रुतः	५।२।१४७
रः पृथुमृदृकभृशहृदपगिहृदम्योः	४।४।१६१	रीम्याः	५।४।१४६
रभः	५।१।४४	रुर्वाग् चोपि	५।२।२१०
रः समाहारे	४।४।१००	रुक्थुद्रुजनाः	४।१।४२

लोः रूपः	१।२।१०३	वर्णद्वयादिभ्यष्टण् च	३।४।१४०
लोटि हतो	२।३।८	वर्णभ्रात्रनुपूर्व	१।३।११६
लोटा लब्ध्	२।१।७४	वर्णात् कारः	४।१।५६
लो मं	१।२।१७७	वर्णी ब्रह्मचारी	४।१।९८
लोम्नोऽपत्यपु	३।१।१०३	वर्णेनार्हद्वययोग्यानां	१।४।६७
लोम्नोर्बहिर्भ्यां	४।२।१५०	वर्णेऽनित्यं	४।२।४२
लोमादेः शः	४।१।४६	वर्णेऽभिनिष्ठानः	५।४।८३
लो वा स्नेहद्रवे	५।२।४८	वर्णां वर्णैः	१।३।६६
लोहितादिसकलांतात्	३।१।२२	वर्णीं वृष्	३।२।१३४
लोहितान्मणां	४।२।४१	वर्सिका वी	५।२।५६
लोदिक्चोऽपचिद्भिशोडोऽपदको-		वर्मणांऽचक्रात्	३।१।१२१
कोऽनृदतः	५।१।१२३	वन्त्यत्यनहारांऽप्रांऽवधेः	२।३।१२८
लान्यऽसुकमुक्कयचि	५।१।३२	वर्षाकालेभ्यः	३।२।१७१
ल्यां नुक्	४।२।४६	वर्षादीर्घात्	४।२।११०
ल्याऽद्याऽधाप्ये च	१।२।८०	वर्षादुप च	३।४।१०४
ल्वदिः	५।३।८२	वर्षेयत्वेऽभ्योत्तवं वा	२।४।१६
		वर्णादिभ्यः	३।२।८९
व		वर्णभयशर्षरुद्रंमृडात्	३।१।४७
यः की	५।१।८०	वलादीर्घ	५।१।९३
यस्यमुख्यान्तर	२।१।५८	वशिष्यधिव्यचिऽयामहिप्रधिप्रठिष्ठ	
यक्रयः	३।३।२०५	भ्रज्जां कडित	४।३।२५
यंचने गृध्रिवंचः	१।२।७९	वशो याङि	४।३।२८
यतंडात्	३।१।१३९	यशि	५।१।१२२
यस्माच्छालात्	३।३।१४	यसनात्	३।४।३३
यन्तु	२।२।१६	यस्नकयाघकयक्रयविक्रयेभ्यः	३।३।१६३
यन्मोक्षभ्रमभ्रदभ्रामे	४।१।१०८	यस्नर्तन	४।१।२०७
यतांबट	३।४।२७	यस्मदिण्धोः कसुः	२।२।१०४
यदः सुपि क्यप् च	२।१।१११	यस्मातेयां	३।२।६७
यदोऽपात्	१।२।८३	यसुसं सुधंस्वनइहां दः	५।३।१०७
यध प्रतश्च	४।३।१३३	यसुगटोः	४।३।२६२
यथो राधेः	४।४।१०१	यसो निदयन्ययामास्वाणे	२।२।१०८
यन्याः	४।४।४४	यसोऽनूपायाङः	१।२।१४२
यनोऽहशो रश्च	३।१।६	यसोऽधम्योऽग	४।४।१३२
ययः प्राणिजातेश्च	४।३।१४६	यहापग्निं	२।२।१७७
ययः शक्तिशाले	२।२।१२२	यहास्त्रे लिहः	२।२।४९
ययस्यतन्ये	३।१।२४	यहः प्रवेयः	१।२।१५०
ययस्तिनुताः	४।१।१०१	यहोऽर्पात्वादी कः	४।३।२९३
ययस्नुलाभ्यां	३।३।२६१	यहस्नुर्दि च	३।३।१११
ययसि दंतस्य दन्त	४।२।१७४	वा	१।२।१००
वर्गातात्	३।३।४४	वा	१।३।१६
वचर्चलपतांऽच्याकृचस्य	४।३।१४	वा	३।२।१५८
वर्जोऽपपरिभ्यां	५।४।२५		

वा	४३३२६	वा नमृगनृणधान्यपक्षि	१४१००
वा कथमि लिङ् च	१३१३४	वातादूलः	३११५३
वा कदाकक्षाः	२३३५	वातायनेऽक्षे	४३३१९
वाऽकर्मणोऽणिकृतां णां	११११४६	वाऽऽनांऽधोयकान्	५२१५७
वा क्यः	४११५५	वा दिग्बे	१११५२
वाक्यदेः पः	५३३१९	वाद्यान् समर्थान्	४११८९
वाक्यस्य	४३३२	वा घां:	
वाक्यादेर्बोधस्य कोपामूयासंमर्तो	५३३१०	वा द्रुहमुहण्णहण्णिनां	४३३६८
वाऽक्षः	२३३८०	वाऽद्रः	४३३१७७
वाकादयः	११११२३	वात्वदन्मृज्जशां निव्यानिट् तास-	
वा कृषि	११११६९	स्थेऽस्कद्व्यात्तैः	२३३१७३
वा कशे	४१११८५	वांश्च वृत्र	२३३१४०
वा खां:	१३३८७	वा दैन्याक्रोशे	४१११५
वागमिक्	१३३८०	वा धेः	१३३१७
वाग्दिग्पश्यतो गुक्तिर्दृष्टरे	४३३१७३	वा धेट्ठयोः	२३३१७
वाग्धेनुदागान् मनऽनदुष्टाः	४३३१०३	वा नः पत्यन्स्य	३१११३
वाऽगं:	१३३११	वा नपः	५१११६
वाऽगं ज्यल्लल्लल्लनमभ्लास्नायनुचमं४११११		वाऽनन्वांशे	५३३३०
वाऽगे त्रयः	२३३१३	वाऽन्यतः	३३३१३
वा गोमये	३३३१४५	वान्येन	१३३१६५
वा गौ	५३३७७	वा निष्कत्रांपमिधशब्दे	४३३२०१
वा प्राधेदृच्छाशामः	१३३१५०	वा नीचः	४३३२४०
वा डिश्योः	४३३१७६	वा नृक् पदान्तस्य	५३३१६०
वा चन्वाग्निशब्दादौ	५३३२६०	वाऽनुज्यन्त	५३३१७
वाचः संदिष्टे	४३३१५	वाऽनुपि	५३३३०
वाचंयमो व्रता	२३३१५	वा पदस्थानां	
वा चिन्ते	४३३१८६	वाऽऽ	१३३१६०
वा चेः	४३३१७१	वाऽऽपः	४३३१६१
वाचां गिम्	४३३१४१	वाऽऽपः	५३३१४०
वाच्यापि	५३३३८	वा एवं काले	२३३१७३
वाऽप्रः	३३३१७	वा पित्र्यं	३३३१८८
वाटि	५३३१६	वा यती	५३३३४
वाड्वयं वृषे	३११७२	वाऽभ्यवप्राचः	४३३१४१
वाटकाचितपात्राद् रवः	३३३१६३	वा भ्रमयमत्रसजां	४३३१२३
वाढातिकस्य साधनेर्दं	४३३१६७	वा भ्रास्भ्लासन्नममम्बस्त्रुल्लवः	२३३१८४
वाणुमाषात्	३३३१६०	वा भाद्रि	१३३१८७
वातातीसारपिशाचात् कुक् च	४३३१८२	वा भावारंभे	५३३१७७
वातदंतबलललाटादूलः	४३३१४४	वा भावकरणे	४३३१११
वातपित्तश्लेष्मसंनिपाताच्छमनको-		वा मः	४३३१४१
पने	३३३१४७	वामदेवाद् यः	३३३१२
वातप्रलादूलः	३३३१८६	वाऽमज्यां	५३३१४८

वामशसो	७४७=	वाहितः ग्न्यादिषु	१३१२०
वाऽमावास्याया	३३३७	वाहिकप्रामेभ्यः	३२१२०
वाऽमावास्याधारे	२११२५	वाहोकेष्वविप्रराजन्येभ्यः	४२१४
वा मोः	४३१२०४	वांतिकं	१३१०४
वाम्यपगुः	५३३४७	वांतिमानितमानितोऽतियांतिष्व	४४१०८
वा म्वाः	५३१२६	वांत	५३१५६
वा म्वाः स्वं	५३१२५	वांशऽष्टमाञ्जः	४११५५
वाचूतृपः पितुर्यः	३२३३	वाञ्छाऽदिगस्त्रियां	४२१६
वाऽयं	४३१२६३	विकर्णकूपोतकात् काश्यपे	३११५९
वाद्धं वा	४११३९	विकर्णलुगलाद् वत्स्यात्रये	३११५०
वारिजंगलस्थलकानागजशंकुत्तरा-		विकुशर्मोपरे स्थलं	४१३३
दिनाऽऽदने च	३४१२४	विचाले च	४११४९
वा रुष्यमन्त्रसंयुपास्वन्वम	५११२३	वित्तं स्याताथ	५३१९९
वा गंगातप	३४१२३	विदाद्वृजोऽनुप्यानतयं	३११२८
वाऽन्ते	४२११६	विदां कृ लोटि	२११५१
वा लिटि	१३१२३	विदेः शतुषसुः	५११५९
वा लिप्सो	१३१२६	विदो लटो वा	२३३७१
वा लीङ्लिनाभ्याः	४३३५१	विध्यन्यकरणेन	३३३२३
वा च्छास्वांगान्	३३१५९	विध्यस्मितले तुङः मत्व	२२३४७
वा व्युक्तो	१३१२८	विधिमंत्रणामंत्रणाभ्यांष्टमंप्रदत्त-	
वा वागम्ये	१३१२८	प्रार्थने लिङ्	२३३१५२
वा विषयवाचधान्		विनयादिभ्यष्टुण्	४२३४६
वाऽतृजाहोः		विन्मताकप	४११६६
वाऽव वषे		विन्यभ्युप हो वओडा	२३३५६
वा वष्टिचष्टयोः		विना तित्यः	१३३४८
वाऽऽभित्तासो विकाराण्ये		विपरो जः	१३३१५
वा द्यावापोकान्		विभृतादिगण	४११०५
वाऽशेषान्	२३३३३	विगध्यद्रव्यं	१३३०२
वाऽभ्यः स्फादिः	४४३५	विलिंगं पूर्णदादेशं	१३३५५
वस्नद्रव्यः कृक	३४३०	विभ्रमो वा	५३३११
वाऽस्मरणश	५३३३३	विभ्रवसोऽनङ्गवर्णौ	३३३४९
वा स्यङ्वीटि	५३३३३	विभ्रवस्य नंग	४३३२०
वाऽपः प्रफेताः कृकर्मो	३३३२०	विशपपदस्कदां व्याप्यासेभ्य	२३३३८
वा स्वल्पमयोः	४३३३३	विशतिकान्	३३३३४
वा साकांक्षे	२३३३३	विशान्यादेर्वा	४३३२२
व.सिजिज्ञासिनः फिट्	४३३३३	विशाखापादान्मधर्द्धे	३३३३७
वाऽभुकः	५३३३३	विशपृष्टिपदिहस्ममापोऽना-	
वासुदेवा हुनाद युन्	३३३३२	त्मादेः	३३३३३
वा सुपि	४३३३२	विशुनि भध्याधयार्थ	४३३३५
वा सुपो बहुः प्राक्	४३३३३	विशपणं विशप्येणनि	१३३३८
वाऽहर्पित्यादिषु	५३३३३	विष्करो वा वा	४३३३३

विष्टारश्छंदमि	५।४।८४	वेणुकादिभ्यः छण्	३।२।१६९
विश्वदेवस्नेष्टरद्रश्चौ कौ	४।३।२५६	वतनादेर्जोवन्	३।३।१६२
विसमासौ कः	१।३।५१	वतस्सति	२३।१४१
विसारिणो मन्ध्ये	४।२।२०	वत्तिछिद्रिदेः कित्	२।२।१५८
विहायो विह च	२।२।५०	वत्तेः सिद्धसेनस्य	५।१।७
विहीनरम्येः	५।२।७	वेदार्थसन्ध्याः	२।१।३१
वीप्सायां	५।३।११	वेदन् ब्राह्मणं	३।२।८३
वीप्सेन्थभूतलक्षणंऽभिनेप्	१।४।१३	वेमेडः	४।४।७३
वीरासंजोविगंधे योऽञ्	३।२।६३	वेवयू	१।४।१३१
वुञ्छण्कण्टेलसंघटण्ययफणाफ-		वेरितः	२।१।६२
मिञ्कण्टणोऽगहणकृशाश्व-		वश्च स्वनाऽशनेः	४।४।५२
द्वयकुमुदकाशतृणप्रेक्षादमसाखि-		वेः शालशंकटी	३।४।८७
संकाशचलपक्षकर्णमुतंगमधराह		वेः स्कंदोऽने	५।४।५८
कुमुदादिभ्यः	३।२।८७	वेः स्वार्थे	१।२।४९
वुञ्जिष्यदंडमाणवे	३।३।१२०	वैकान्	४।१।२००
वुण् तुम् लट् क्रियायां तद्व्यायां	२।३।१०	वैकाद्व्यमुञ्	४।१।१५०
वुणीं	२।३।३२	वैङ्ग्यः	३।३।६७
वुषंस्त्रे	२।३।४०	वैणो गौ	२।३।६६
वृकाट्यण्	४।२।५	वैनोऽदृक्कायाः	४।१।१४१
वृक्षासने विष्टरः	५।४।८५	वैरंगिकः	३।४।७७
वृक्ष	४।३।१४४	वैरं देवास्तुगादिभ्यः	३।३।११३
वृजिमद्रात्कः	३।२।१०७	वैशम्भर्वर्माजिञ्	३।३।२०४
वृत्त्यंतस्य	१।१।७५	वैषमोह्यः भ्यनः	३।२।११४
वृत्तिसर्गतायने क्रमः	१।२।४६	वैष्ट्यादिभ्यः	३।३।२१४
वृत्तोऽधार्ता	५।१।१४२	वाक्तं पूर्व	१।३।१०९
वृत्तापपाटोऽनुयोगे	३।३।२१०	वागितः	४।३।२०५
वृद्धस्य	४।१।२६६	वाङ्मः	३।१।१०
वृद्धो यूनाऽनन्यार्थप्रकृतां	१।३।१०३	वाद्भितः	३।२।२१
वृधुप् वृद्धः	३।३।१८२	वादितः	४।१।११०
वृषसुयामयमुंवाप् फिञ्दछश्च	३।१।१८०	वादुङो भावारंभे शपः	१।१।१०२
वृष्णोऽश्वसं	१।२।१२२	वापकादः	१।४।१६२
वृत्तो वाऽलिमसौ	५।१।९६	वापमानात्	४।२।१७०
वेः	५।४।६१	वाप	४।३।२२६
वेः कुः	१।२।३८	वाप् चाध्यायानुवाके	४।१।१०४
वेकः	४।४।८१	वाप् दुहदिहलिहगुहो दे दंत्ये	५।२।७०
वेकोऽंश्चऽस्वे प्रः	४।३।१२२	वामोर्णात्	३।३।१५०
वेः खुण्माः	४।२।१८४	वारकः	५।१।१
वेहिः	१।४।१३४	वाणुञ्	५।१।९१
वेञ्च प्रह्लाष्याने	२।३।१०६	वाणीं	५।२।१८
वेत्रो द्वेः	१।४।१४४	वोणीं	१।१।११
वेण्भेः	४।४।६४	वाङ्भ्वान्	४।२।१६५

बोद्धुं ह्यसदृशम्	३।४।२०१	माताभीक्ष्ण्ये	२।२।८२
बो विधूने जुक्	५।३।४६	मातस्फादस्त्रियां	४।२।२
बोशानोशनन्	५।१।८२	मातीनम्	३।३।१६५
बोशानरेषु	३।२।१३०	माह्यं	४।४।१७४
बौष्टौतौ से	४।३।०५	मध्यस्त्रजसृजमृजयजराजन्नाज-	
बोधिदजागृसमिधः	२।१।४९	च्छशां यः	५।३।७१
बो कर्षविलपक्पञ्चमः	२।२।३२	श	
बो प्रयनेऽशब्दे	२।४।२८	शः	५।४।११७
बौन्मुचा धेः	५।२।१७८	शकटाक्ष्ण्	३।३।२३६
बो पिञ्चयो देशे	२।१।१३८	शक्तार्थनमःस्वास्तिस्वाहावषट्स्वधा-	
व्यः	४।३।२२	हितैः	१।४।२९
व्यक्तवाक्यमुक्तौ	१।२।५६	शक्तिगुलांकुशाष्टिनामरधनुर्घटं ग्रहः	२।२।१८
व्यञ्जोऽव्ययप्रतिबि	१।४।१७४	शक्तियष्टीकण	३।३।२१३
व्यथा लिटि	५।२।१०१	शक्तिहस्तिकषाट्	२।२।६८
व्यनुल्याख्या अजात्या	१।३।६१	शक्ति लिङ् च	२।२।१६३
व्यभो व्यो भूत	२।२।८५	शक्तृन्मन्त्रं वत्सव्रीही कुः	२।२।२४
व्ययोद्गोघ्नः	२।२।१७५	शक्तेः कर्माण	५।१।१३८
व्यथो पर्यथा	१।४।१२	शच्छन् विंशतेः	३।४।२०५
व्यवहृपणोः सामर्थ्यं	१।४।७५	शतमानसहस्राक्षम्	३।४।३१
व्यस्य वा कर्त्तरि	१।४।८४	शतपष्टः पथष्ट	३।२।७७
व्याः	२।३।१६२	शतसहस्रद्वयः	२।२।१५५
व्याघ्रादिभिरुपमयाऽनघाग	१।३।४७	शताद्वयार्थे सटयो	३।४।२४
व्याडक्ष रमः	१।२।१५	शतादिमासां जमासमेषमराशामट्	४।१।१०
व्याडिभ्यष्टर्जाप्रती	३।२।१२७	शनाद्या	३।१।४३
व्यानद् बहुलं	२।३।१०६	शद्वर्गान्	१।२।६८
व्यासौ	१।३।८६	शदोऽगता नः	५।२।४२
व्यासाद्वरकश्च	३।१।१२५	शपक्ष्यान्	४।१।६३
व्यित्यं	४।३।७६	शफभग्नाजात्रये	३।१।१४२
व्युडोऽयो हलः सन्ध्याः	१।१।१११	शब्दकर्मणः	१।२।३९
व्युत्तपक्ष	१।२।३७	शब्दद्वन्द्वललाटकुक्कुटादृक्कुटो	३।३।२०१
व्युत्संनिप्रात कटं	३।४।१८८	शब्दादेः कृत्रि	२।१।२१
व्युद्ः काकुदस्य	४।२।१८०	शब्दे	१।२।१४८
व्युप इय	२।३।३५	शब्दो गिनिण्	२।२।१२०
व्युष्टाद्विषण्	३।४।११२	शब्दयोऽधोः स्त्री	२।२।१४
व्योऽवश्यमः	४।३।२७९	शब्दो रुद्ध	४।१।१०६
व्योः स्वं धल्ङी	४।३।६३	शब्दो लुक्	३।३।१००
व्योऽलिटि	४।३।४४	शब्दो दीः	५।२।८१
व्योऽरूपष्टः स्वं	५।४।८	शब्दोऽद्वयो	४।४।११
व्यञ्जनैरुपसिक्ते	३।३।१७७	शब्दोऽपिवासेऽकालान्	४।३।१६७
व्यञ्जः क्यप्	२।३।८७	शब्दः	५।४।१५०
व्यञ्जलोऽनः	१।१।८७	शब्दः स्त्रिय	५।२।१८१

जनद्रव्याकरणमूत्राणां

शश्वरभरवपां वा	४३१२६६	शियाद्वेगम्	३११२४४
शश्वच्छुनकदर्भाग्निशमकृष्णगान् भृगु		शोडो ग	४१२२४४
शन्साप्रायणवृषगणब्राह्मणवांशष्टे ३१३३		शोडो रन्	७१२६
शम्दादः	४१०५३६	शोणविभिन्नपक्षिपद्मनपुत्रसमजः	२१२८९
शर्कगाद्वरण	४१२२४	शोणकोष्णकौ कागिणि	४१२२२
शर्कगायाष्टण छण च	३१२५	शोतया समिते	३१२६०
शङ्केलट्टट्टाने हाकनपाजः	२१२३६	शोतादिभ्यः कालान्	३२१२६
शर्पे र्वा	५१२२२	शोतापणादौ	४१२३८
शरि सध	७१२२५	शोम्बोगान	४१२६२
शरी ठ	५१२२४३	शोपच्छेदाद् यच्च	३१२३८
शलालोवां	३३२०	शोपेन् शिस्मोऽप्ये वि	४१२८४
शश्लोऽमि	५१२१६५	शोपोऽचि	४१२८६
शस्त्रजांविसेयाऽप्यद् वा	४१२३	शोले	३३२२६
शम्धृषःप्रगल्भ	७१२३२	शोलधर्मसाधौ तृन्	२१२२५
शस्युचः	४३२२०	शोलीभिक्षमकाभ्याचरभक्षेणः	२२२
शसि	४१२१०७	शोलिऽजानां णिन्	२२३८
शसोऽन्	५१२२७	शुक्राद् यः	३२२७
शाकटशाकिनौ क्षेत्रे	३१२५६	शुडिकाद्वरण	३३२६१
शाखाद्वयः	४१२१०	शुद्धाप्रान्तशुभ्रवृषयगाहाहिमृषिकान् ४१२३७	
शाच्छासाह्वाप्याप्यां युक्	५२२४३	शुनः	४३२९५
शाणान्	३१२४३	शुन्यशूर्ना	३१२४
शान्	५१२२२	शुनीस्तने धेष्टः	२२३७
शापे न्यवे	२३२४४	शुनोऽन्तेः	४२२२२
शाल्वांशप्रत्यग्रथकलकुटाश्मकादिम् ११२२४		शुभ्राविभ्यः	३२२५७
शालानुराच्छण	३३३७६	शुष्कचूर्णरुक्षे पिपस्तस्मिन्	२५२८
शालीनकापीनान्विजीना.	३१२८३	शुषपचाःका	५३२२
शास्त्वेतिवृत्रहनुषः	२१२१३	शूलसमयदुःखनिष्कुलसत्यात्याकः	
शास्युधुधृषमृषदशोऽसे	२१२२४	यापनाप्रान्तिकुल्यनिकापाशपथे ४२२८१	
शाम्बस्वसां	४१२४४	शूलोखाद् यः	३२२५९
शासांऽष्ट हलीत	४१२३५	शृङ्खलकः करभ	४१२३०
शा ही	४१२३७	शृङ्गादारकः	४१२३०
शिक्षशब्दार्थजिज्ञासांपलभनाशिपि	४२२४४	शृङ्गमां प्रो वा	४२२३७
शिक्षाद्व्याण	३३२५५	शृङ्गदादारकः	२२२६४
शिखायाः	३२२६	शफपुच्छलांगूलपु खौ शुनः	४३२७४
शिखाशालाशम्भूणांभेर्मताः	४२२८	शे मुचां	४२२३८
शिन् सर्षस्य	२१२६०	शपाहा	४२२२४
शिरीषादुशकण्टाः	३२२६०	शेष	३२२९
शिरोऽधसोः पद्	४३३६	शेषऽयदौ लट्	२३२४२
शिल्पं	३३२०६	शेषऽवाऽपान्तेऽकखाडी	५१२२२
शिलायाः	४१२०८	शेषऽग एव	२४२६
शिलालिपागशायित्रटभिभुम्बे	३३२३	शोकानयनने लुट्	२३३

शोणईधैतह्रितभरितलोहिताद्

वर्णात्तो नञ्

३।१।३४

शौनकादिभ्यो णिन्

३।३।९०

इयैनंपानातिलंपाता

३।२।७१

शो प्रते

५।२।१५०

इचुल्लुस्ती मध्ये

५।४।१३३

असः खं

४।४।०८

आन्नः खं

४।४।२१

इयनप् सुहृधं

१।३।३२

इयांविदिवांऽम्पशांपादानजये

५।३।८७

इयामलक्षमणाद् वाशिष्ठे

३।१।१५८

धन्वादिभ्योऽण्

३।४।१२६

अवणाश्चन्यौ त्रौ

३।२।९

भविष्ठापाढाः

३।३।८

भंधिप्रधनखं च

४।४।१०५

ध्याणामांसौदनाद्

३।३।२२४

आखं भुक्तं टांननाद्य

४।१।३५

धिभ्वांऽगी

२।३।२४

श्रिताश्रितप्रमाणं गांपपद्

४।३।१४७

श्रुस्त्वियजः करणे

२।३।८२

श्रुष्टुद्रुष्टुच्योर्वा

४।२।२००

श्रुमृदशः सनः

१।१।६४

धेण्यादिः कृतादिभिः क्यो

१।३।५०

धोत्रयो वा छंदांऽभ्येता

४।१।३३

धो वायुवर्णानवृते

२।३।३६

धोः शृ

२।१।८८

धोत्रं

३।४।१४६

नृगण्डुङ्गस्थाशपां हांपम्यः

१।२।१२७

निरुपः स्वार्ये

२।१।५४

निरुपशीर्स्वास्वम्जनरुद्रशृपारं-

२।४।४४

भात् कः

३।३।६१

श्वणगाद् वा

४।४।४५

श्वचर्मणः संकोचकोशे

४।४।१३३

श्वयुवनमघानोऽहनि

५।२।१४०

इयस्वरूपद्वचोऽथुक्पुमुम्

३।१।७८

श्वभूः

१।३।१००

श्वगुरश्वभूश्वां

३।२।१७६

श्वसस्तुद् च

४।२।१५६

श्वसो वसीयसह्य

५।२।१३

श्वार्दो

२।२।२०

श्वेताश्वश्वतरगालांडिनाहारकया

२।२।२०

श्वतरंतकखं च

२।२।२०

श्वोकादिभ्योऽभिन्

३।२।४८

षम्

१।३।२०

पंडजंडपकाणारः

३।१।१६५

पट्कतिकृतिपवस्य धुक्

४।१।५

पढाः कःसि

५।३।७६

पण्मासाण्यडी

३।४।१००

पण्मासाण्यटण्याः

३।४।१०८

पणि चाणिस्तोरषास्विन्स्वस्तसहः

५।४।४५

पनुक्चुर्द्धि

५।३।४१

पनहनभृतराज्ञाऽणि

४।४।१३५

पपउह्नरि चार्ध्यांष्टुः

४।३।२१२

पष्टान्

४।१।१४६

पाड्याइवलिसांभूर्याभ्यामिती-

ज्यादिः

३।१।१२४

पिष्टिदादिभ्योऽङ्

२।३।१०१

पेऽप्राद्यलप्राप्तापन्नादी

१।४।१२०

पे पुत्रपन्याः

४।३।२६६

पेऽगुलेर्द्धिभ्याद्

४।२।१०८

पोऽनञ्

१।४।११३

पोमवरुणेऽनेराः

४।२।१८१

पिषष्टां वा

५।२।१८२

पिष्टुर्द्धिभ्याच्चमां शि

५।४।१३९

पटुना ष्टुः

१।१।३९

पणांता चल्

४।३।२६४

प्यम्यंश्चऽहन्कं मातरि

३।१।८४

प्योऽभ्युक्त्यान्वयोर्गोत्रिऽनार्नेऽणिघाः

५।३।४०

प्योऽनुस्वारं

५।४।०९

पो नां गोऽभिक्

३।१।१६६

प्यसुऽष्टगुः

१।३।२

सकलकवंमाद् वा

३।२।३

सकलाद्वर्गोत्र

३।२।२०

सकन्

४।२।२३

सको

५।४।११४

सकथ्यस्थिद्व्यक्षणाऽमरु

५।२।५८

सकंशे

२।४।३७

सखं वा

२।१।१३

सखिर्वणिगुदनाद् यः

३।४।१४४

सखिनोऽको

४।१।७३

सक्यशिश्नीनायः	३११६०	समवाये	४१३१३०
सति	२१२१२०	समाज्जन्तु	१३११३७
सति वंदये युवाऽस्त्री	३११११५	समानात्तदादिश्च	३२११६०
सतीर्थः	३३१२३१	समानामकः	१३१०७
सत्यगदास्तोः कारे	४१३१३५	समानस्य धर्मादिषु	४३१२५१
सद्गतवदशाशंस्ये	२३११२५	समां समां विजायते	३४११७४
सद्वा सपिंडेऽधिषयः स्थाने	३११११७	समायाः खः	३१३१०१
सद्मंजधाळिटि	४१३१२५	समिधच्छेन्न्यणाधाने	३३११०५
सदा सद्यः	४१३१२६	समि मुप्यां	२१३१४३
सदाऽदन्तेः	११३१४९	समि युदुद्राः	२३१२२
सन्निविभ्याऽहं:	५१११७३०	समि वा	२१३११८
सन्निभ्राशसन्निदिच्छादुः	२१२१२६२	सर्माय	१३११३
सन्महःपग्मोत्तमोत्कृष्टं पूज्येन	१३१२३	समुदः	५३१०६
सन्त्यतः	४१२१०००	समुदयजः पशो	२३१५८
सन्त्यङोः	४३११३	समुद्राश्राघोः	३२११४२
सन्त्ये वृद्धयः	११२११०२	समुद्राह्यमोऽग्रंथे	१२२८४
सनः क्तिचि खं ख	४१३१४६	समुद्रां धनश्च	२१३१२१
स नप	११३११२६	समृहवच बहुषु तयोः	१२१२७
सनि	४१३१४६	समृहान् समवति	३३३१२५
सनि	११३११३७	समोऽकुजे	१२११७
सनि महगुहश्च	५१३१११६	समोगमप्रच्छिन्नचृच्छिध्रुविदहशः	१२१२२
सनीट	१११११७	समो भया	१२१२१
सनीधतर्द्धभ्रजदंभुसृष्ट्रियुर्णुभरक्ष-		सर्वचर्मणः कृतं खश्च	३१३१६४
पिसंतन्यतेः	५११११०४	सर्वजनान् खञ्ज च	३३११०२
सना वा	४१३१८	सत्तैर्धौ ज्ञेयं	५२१८६
सपत्न्यादौ	३१३१५४	सर्वभूमिपृथिव्या अण	३११४१
सपत्रानिष्पत्रादतिबाधे	४१२१७८	सर्वभ्य इ	५३११
सप्रहचर्यादेः	४१३१४४	सर्वाण्णां वा	३१३११४
सप्रहचारी	४१३१२५०	सर्वान्	३१५११५
सभाऽशाला	११३१११६	सर्वादग्नि	४१३१८७
समृतुमार्मनःकामे	४१३१२७८	सर्वादः पथ्यंगकर्मपत्रपात्रशरावाद्	
सम्राजःक्षत्रिये	३१३१८२	व्यापी	३१३१६६
सम्राट्	५१३११३	सर्वास्त्रीनानुपदीनायानयोनमदद्	
समः	२११२६	वृद्धानये	३१११७५
समः खं तते	४१३१७६	सर्वाशाहः संख्यातपुण्याश्च राज्ञेः	४१२१०६
समः स्कासि	४१३१४	सर्व्वजादिदयायासोऽनुच्छृणोः	२१३१८८
समं सर्वयुक्ते	११३१४१	सर्वे	२१२१४५
समर्थः पदविधिः	१३११	सर्वोत्तरदभिजणवामादेःखः	३३३१३४
समर्थस्त्यर्थशकधृषणाग्लाघटलभ-		सरजसापशुनानुगवं	४१२१४४
कमसहाहं तुम्	२१३१४७	सरोऽनोश्मायसः खुजात्याः	४१२११७
समयात् प्राप्तात्	३१३१२०	सरोहलः	२३११००

सह्यः	२३११३	संवत्सरात् पर्वफले	३२११८१
ससजुषो रिः	५३११०२	संवत्सराप्रदायणषाष्टण् च	३३१२८
ससर्वादेष्ट	३२१८०	संव्यवसात्	१२१२१
सस्यानःक्रियं स्वं	१११४	संविप्राह् भ्वाऽखौ दुः	२२११७०
सम्नौ प्रशंसे	४२१५४	संशयं	३११८९
सस्मै लब्ध	२३११६७	संस्कृतं	३३११४४
संन्याद् गुणात् परिजाने	४१११६	संस्कृतं भक्ष्यः	३२१२८
सहवहचन्द्रपापतेरिः	२२११६८	संस्कृतोः समीपार्थी	४३१२४७
सहवहोऽस्यः	४३१३०३	संस्कृति	३३११७५
सहनस्रविद्यमानात्	३११६७	सांतः	४२१८३
सहसहितसंहितशफलक्ष्मणवामादेः	३११८०	साधनः	५१११४५
सहस्य सः खौ	४२१२८६	साकलात् संशंकलक्षणयोषे पा	३३१११८
सहादेस्तुल्ये	४२११५७	साक्षादार्थाच्च	१२११७०
सहायाढा	३१११४२	सात्	५११८१
सहाधन	१११३५	सात् तद्विषयात्	४११२१३
सहः	२२१४६	सात्मेतदि	१११२
संकटात्	४२११००	साढा कान्त्ये	४२१७१
संन्यः	२२१६	सादे	४११३८
संन्याताढा	४२११४	सादेष्ट यः	३३११०७
संन्यात्पा	५३१११	सादेष्टण्	२३११६३
संन्येयं स्थितान्मन्त्रादुपधिकास्तयर्जा-		साधकतमं करणः	१२११३८
द्वादितु च	१३११२	साधनं कृता बहुलं	१३१३०
संगनेऽन्ये	२११११	साधने स्वार्थे	१२११८०
संगेऽनूर्ध्वे	२११३८	साधुनिपुणेनानभ्यादिनार्चायामप	११११२
संज्ञया	५११४६	साध्या	२२१७९
संज्ञा ग्युः	१११३०	सामपदानं सकथं	३१११७८
संज्ञा भा दे	१११३१	साम आक्रम	५११३०
संहिकर्मिध्वादेऽर्थात्	३३१७७	सामान्यनोपमानं	१३१४६
संधौ	४२१६८	सार्थमर्थं जेत	१३१२३
संपदा चाभिधिर्धौ	४२१७२	सार्थमर्थऽधोऽध्युपगि	५३११६
संपदादिभ्यः क्विप् निः	२३१११	सार्थचिन्तप्राल्लिप्तं ज्ञेः	३२११७८
संपादिनि	३२१११५	सार्थनन्दः	५३११५
संपर्युपात् कुः गुड भूये	४३११०२	सार्थमे	५३१८६
संप्रत्यः	३२११८६	सऽस्य पौर्णमास्यात् खौ	३२१८३
संप्रतिज्ञाऽस्मृता	५३११२	सिध्यपकरादण्	३३१४
संप्रदानं	११११४	सिक्तताशकं गन्	४३११५
संप्राजानां जुहो	४२११६४	सिचो यडि	५३११२
संबोधनं बोध्यं	१११६६	सितमयस्य	५३११५
संभवत्यवहर्गति च	३३१६२	सिति	१२१११८
संभाव्येऽलमर्थान्	२३११४४	सिद्धयर्थान् पुनर्वमुर्धे	१३११०८
सैल्लिटोऽंजः	५३१७०	सिद्धिरनेकांतात्	११११

सिद्धौ भा	१।४।६	सुमर्षाज्जाद् गप्ट्म्य	५।२।१८
सिद्धादः	४।१।४३	सुस्त्यादः	४।२।१७२
सिध्यतेगङ्गाने	४।३।४४	सुः स्थिररुगमन्त्यबले	२३।१७
सिपि विधां	५।३।१००	सुस्नातादीन् पृच्छन्	३।३।१६८
	२।१।५२	सुषामादिषु	५।४।७७
सिल्ली दे	१।१।१००	सुहरितनृणामोमाञ्जमान्	४।२।१६२
सिबुमहमुट्मुम्बंजः	५।४।५५	सुहृद्दुर्हन्मित्रामित्रं	४।२।१८६
सिस्त्यर्सायुटनासां डी प्रहान्मन्		सूक्तसाम्नादङः	४।१।१०३
दशो अिद	४।४।६४	सूचने	१।१।१०४
सीकः	१।१।७८	सूचिसूत्रिमृज्यत्यभ्वन्यूनोः	२।१।३३
सीमन्तः केश	४।३।१६	सुत्याभोज्य युवतिक्षत्रिय	३।१।८७
सुंगाम्यां भारद्वाजं	३।१।१४१	सूत्रे धारणे	२।२।१०
सुकर्मपापमंत्रपुण्यं कुः	२।२।१०	सूत्रेऽस्मिन् सुविधिगिष्टः	५।२।१२७
सुः किः	१।४।६७	सूत्र्याऽध्यम्य मिङ्	५।२।१०६
सुखीप्रियावानुलाम्ये	४।२।८०	सुषांहा	३।४।३२
सुखादः	४।१।७१	सूयांगन्ययादङ् च	४।४।१५३
सुखादेर्भुजापः	२।१।१८	सूयांह्रियां	१।१।४८
	५।४।३४	सूजः भास्व	२।१।७८
सुप्रः सन्म्ये	५।४।७७	सूजुज्वल्लप्यनपदपृच्छुचः	२।२।१४५
सुप्रविषर्हः सज्यरिशम्ये	२।२।१०४	सूयण्यलहः प्रजनयत्ताक्षे	२।३।५७
सुद तथाः	२।४।८५	संः कर्मकर्तृभिः प्राप्तं	५।३।८९
सुदीदुतः प्राक्स्यं	४।३।१०६	संगुलेः संगे	५।४।६१
सुदुभ्यः	५।१।५०	संद ते पूजनीकडीकस्विन्मिद्	
सुदुस्त्याधांग डः	२।२।६०	क्षिदधृषां न	१।१।१०७
सुपः	४।३।२	संदि	४।४।११८
सुप इवे	३।४।११३	संऽपृस्थम्य	५।५।३७
सुपभ्य	१।२।१८४	संधो गर्तो	५।४।६३
सुप् सुपा	१।३।३।	संनःसुगच्छयाशालानिशा वा	१।४।११८
सुप्यसंख्येयः	१।३।९८	संनान्तकारिलक्ष्मणादिञ् च	३।१।२८३
सुप्याष्टनः	५।१।१५८	संनान् वा	३३।१९७
सुप्याः	४।४।८३	संवलसुपरिचिशालवकणार्यमादे-	
सुपि	२।२।७	स्तृनीयान्	४१।१६०
सुपि	५।२।१०६	संहिं डिन्	२।४।७६
सुपांकोऽचि	५।१।४६	सांः	४।२।१४४
सुपुत्युत्सुभेर्गुणे गंधस्येः	४।२।१६८	साढः	५।४।५४
सुपां धुमृदोः	१।४।१६७	साऽप्रास्तीति देशः खौ	३।२।८४
सुभगाख्यस्थूलपलितनग्नांधप्रिये-		सांख्यसमानादयो	३।३।२६२
ऽच्चौ च्वौ भवः स्तुल्लुक्कुक्	२।२।५५	सोमं सांः	२।२।७१
सुभिजंतं पदं	१।२।११६	सांङि	४।२।११८
सुवाग्मः फिञ् सांवीरेषु	३।१।१७७	सांङी	५।२।१२५
सुरासांवाः पिबः	२।२।१३	सांऽस्य तद्वद् ब्रह्मचर्ये	३।४।११९

सोऽस्य निवामः	३।३।७४	म्याद्भ्यः कः	२।३।७०
सोऽस्याप्रणीः	४।१।२८	स्थानांतात्	३।३।१६
सो	४।४।१०	स्थानांवानन्विधौ	१।१।६५
स्कभ्नः वः	५।४।६२	स्थान्नांऽन्	३।१।१०२
स्कृसि	७।३।२७७	स्थःस्तंभोः पूर्वस्योद्	५।४।१६३
स्तंभाद् दनञ्च	२।२।१७६	स्थासेनितेर्भासिचमंजस्यंजस्वञो	
स्तंभेरमकर्णेजपौ	२।२।१७	ऽट् चोऽस्य च	५।४।४८
स्तंभुस्तुंभुस्कंभुस्कंभुस्तुंभ्यः स्तुद्व २।१		स्थूलदूरयुवहर्वाभप्रभुदाणां यण	
स्तंभुसिबुसहः कचि	५।४।५६	एण चकः	४।४।१६३
स्तंभः	५।४।५०	स्थेदाभाम्पिणकसां वः	२।२।१६६
स्तुङ्गाग्नः	५।४।६८	स्थां वा	२।३।८४
स्तुतो भ्रातुः	४।२।१२८	स्यमुपि सर्वं पुंवन	४।३।१८७
स्तुभूज सोमे	५।४।१७६	स्तानं स्त्री	४।४।८२
स्तंयाहृत्यं	३।४।१७३	स्तिः सर्वादिः	१।१।४०
स्तोकारादर्थकृच्छ्रं क्तन	१।३।३४	स्तिद्विष्ट	१।१।४८
स्तोकात्पकृच्छ्रकृतिपयात् करणे		स्तेः स्मैः	५।१।१२
का वाऽमस्ते	१।४।४२	स्तेः स्याद् प्रश्न	५।२।२१
स्तोः स्तुना स्तुः	५।४।१३८	स्पर्जे	१।१।४४
स्तोर्थेक्ष	२।३।२३	स्पृशस्पृशकृशतृपृहपो वा	२।१।५३
स्वयपात्रायत	१।४।१०९	स्पृशादिस्पृशो वा	४।३।६१
स्त्रिया	५।३।१०५	स्पृशोऽनुदकं किः	२।२।७०
स्त्रियां	५।१।७७	स्पृशेष्वेप्सिनं	१।२।१३४
स्त्रियां	३।१।३	स्फातस्य स्वं	४।३।५९
स्त्रियां क्तिः	२।३।८०	स्फाद्यृदन्तेरेण	४।२।१५१
स्त्रियां स्त्री	४।२।१०५	स्फाद्यृदन्तेरेण	४।२।१३५
स्त्रियाः	४।३।७७	स्फादतोऽस्फुः	५।१।९९
स्त्रियाः पुंसो द्वे च	४।२।१०२	स्फादः स्फाप्ते च	५।३।६४
स्त्रियामुप्	३।१।१४०	स्फादेरातो धादण्यतोऽऽयाक्यः	५।३।८१
स्त्रियामृधसोऽनह	४।२।१८८	स्फायः	४।३।३८
स्त्री	१।२।१०६	स्फायो वः	४।२।९१
स्त्रीगोर्नीचः	१।१।१३	स्फुरिस्फुर्याद्यधि	४।३।४६
स्त्रीन्यान्	३।१।१५४	स्फुरिस्फुर्योर्निनः	५।४।६०
स्त्री न्यह	१।१।८१	स्फे रुः	१।२।११२
स्त्री पुंसात्रणद् स्तणद् वतः	३।१।१०९	स्महनाः	४।४।७
स्त्रीबुद्धात् श्रपे णञ्च	३।१।१७४	स्मर्थदयशां कर्मणि	१।४।६९
स्त्युक्तपुंस्कादनृकार्थेऽड्दप्रिया-		स्मर्थेऽयदि लट्	२।२।१११
दा स्त्रियां	४।३।१८८	स्मिदपूहर्ज्वशः सनि	५।१।१४८
स्तोऽयक्ते	२।३।७	स्मिडः	४।३।५९
स्थंडिले शते व्रतो	३।२।१७	स्मृत्स्वरप्रथमृदस्मृत्स्वशोऽन्	५।२।२१३
स्थः	२।२।९	स्मै	२।२।११८
स्थः	१।१।२०	स्मै लोट्	२।३।१५६
म्यलादिनाण् मधुकर्मरिचं	३।४।९५		

हन्यचां सनि	४१४१३	हस्ते वृद्धसिंघः	२१४२३
हरत्युत्संगादेः	३३१२६६	हसस्वनवृण्ण्या वा	२३३६५
हरिताघत्रः	३११२३२	हनेर्जः	४१४३८
हृद्व्याघ्रः सुसिप्यनच्	४३१६४	हाकः	४१४१२३
हल्मध्ये लिट्यतः	४११२३	हाकः क्विच	४१२१६२
हल्यभकुङ्कुगः	४१३२२४	हात्	११४१६९
हल्यभोराः	४११२१०	हातपरिमृत्वाद्:	३३३४९
हल्यस्मेः	४१२२२३	हायनानियुवादेण्	३१४१४७
हल्युप्यारौ	४१२२३	हायनाद् चयाम्	३३११४
हल्यात्	४१२२९	हास्यं मन्योक्तौ गुप्सन्मन्येऽस्मत्त्वंकं	११२१८०
हलश्नुधुधुवाऽच्चायुव्योः	४१३१७	हान्गान्गणानिभिद्भिन्निकयासमयाभि-	
हलः	२३३२५८	श्रोपाधी	११४१२
हल ईक	४१२३०	हि क्लियन	४१२१६१
हलकलन्वचाः	२३३३०	हिककायहता	४३३२१९
हलश्रीराट्टण्	३३३२३७	हिम्यान्तिनाः	४१४१२८
हलश्रीराट्टण्	३३३१०३	हिमाद्भ्यां यः	४१२८२
हलस्य सादश्च कपे	३३३१५९	हिमाद्भुः सहे	३३३२८४
हलामचः	४१२५८	हिमागण्यादुरी	३३३४१
हलाघनाङ्ङदितोऽयसूद्रीपदाभ-		हिमाथानेकाप्यात्	२१४३१
णिङः	२३३१४४	हानात् स्वांगात्	४१२१६९
हलि	४१४१०	हयमानपापेन	४२१६४
हलि	११११९९	हुगतिताच्छान्ये	१२१४४
हलि खं	४१२१८७	हययोऽनुत्सधे	२३३२०
हलुङः क्लियनदिनः	४१४१०	हमेवा	१२११५२
हलोऽनन्तराः स्फः	११२१८	हुतः	३३१८२
हलोऽनादेः	४१२१८०	हन्यभ्यादेः	४१२१५
हलो यः	४१२१५४	हस्मिधुभगे हयोः	४१२२३
हलो याणकः	४१२१०	हति भो जातिश्च	४३३१००
हलो यमो यमि खं	४१२१६६	हति चिञ्जनेः	४१२१४१
हलो हुतः	४१२१४४	हदयपुष्टपादसं	३३३१४८
हविः श्रीं शृते पाकं	४३३४२	हृदयस्य हृल्लेखाण्यलासे	४३३२१६
हविरन्नभेदापुपादयो वा	३३३१०	हृदुप्यमूर्त्तांगोपादय	११२१४
हविर्युक्ते कपालगवेऽप्पुनः	४३३२८०	हयहः	११२१९
हशब्धद्युगांतःप्रश्ने लट् च	२३३१४	हय्योमविष्मयप्रतिघाते	४३३१३०
हश्च	१३३१०७	हमोऽवे	२३३१४६
हशि रेः	४३३११४	होऽकाले	४३३२४८
हस्तदंतकराज्जातौ	४३३१७	हेतुफले लिट्	२३३१४६
हस्तादेयेऽनुद्यस्तेयं चः	२३३३६	हेतुमति	२३३३०
हस्तिक्वच्यचित्ताच्च ठण	३३३४३	हेतुशालानुलोम्येऽशप्शशोकल-	
हस्तिपुरुषाद्वाण	३३३२००	हगायाविरचाटुमृत्रभञ्जपदे	२३३२७
हस्तेपार्णा स्वीकृतां तिः	१३३१४३	हेतुः संयोगाग्नानां	३३३४८

हेतौ	१।४।३६	होत्रादिभ्यश्छः	३।४।१५४
हेतो तदधुक्ते	१।४।४६	होत्रादेवोपधेदछतलदध्	४।२।२९
हेतो सर्वाः प्रायः	१।४।४०	होमार्थान्माने	३।३।१२६
हेः पृष्टोक्तौ	४।३।१२५	हो हलः झः शानः	२।१।६७
हमादिभ्याऽप्र	३।३।१२०	हभ्यक्षणाभ्यसदभ्योदितां	५।१।१००
हरकचि	५।२।६९	हस्वे	४।१।१९३
हयंगवानं	३।३।१४४	होप्लोरांकनृय्यासिक्माभ्यातांपुगणावैप्	५।२।४२
हिहंस्वयाम्रव	४।३।१२२	हादस्ते	४।४।०७
होर्गेवः	४।४।८६	हदादेकनुप्	२।१।८२
हो ध्ना ऋणभि	५।२।६७	हस्थ	४।३।३१
हो वः	५।३।६६		

इति जैनेन्द्रव्याकरणस्याकारादिक्रमणिका समाप्ता ।

सनातनज्ञेनग्रंथमाला ।

६

आचार्यवर्यश्रीसामंदेवमग्निरिचिता

शब्दार्णवचंद्रिका ।

(जनेन्द्रलघुवृत्तिः)

श्रीपृथ्वीपादममलं गुणनेदिदेवं सोमामग्ननिपपूजितपादगुग्मं ।
मिद्धं समुन्नतपदं वृषभं जिनेन्द्रं, सच्छब्दलक्षणमहं विनमामि वीरं ॥ १ ॥
श्रीमूलमंयजलजप्रतिबोधभानोर्मयेन्द्रीक्षितभुजंगमुभाकरम्य ।
गद्गांतनोयनिधिवृद्धिकरस्य वृत्तिं, रमे हर्गद्वयनये वग्दीक्षिताय ॥ २ ॥

लक्ष्मीगान्धिनिकी यस्य निगवशावभासने ।

देवनंदितपूजेणे नमस्तस्मै स्वयंभुवे ॥ १ ॥

मिद्धिग्नेकांतान् ॥ १ ॥ मिद्धि शब्दानां
निर्णयनिर्णयिणा अन्वयनेकांतान्, अन्वयनार्थस्त्वय
निर्णयनिर्णयार्थज्ञेयविशेषज्ञानमन्वयान् दत्तेषु
प्रमाणधिकारं शास्त्रपरिस्मरणेन निर्णयधिकारेवेति
सत्यं । वक्ष्यति सामनेनोचितं । अनेकाणां वि-
कारि मन्वेवास्तत्त्वविशेषे पश्यते, अन्यथा तदभावात्
किं केन सह गृह्येत यत् सज्ञा स्यात् । तथा मन्वेवा
नक्रिय मन्वेति साधर्म्यविधर्म्यात्मके मन्वेनेकांति-
उकाराभावेति स्वदीर्घकालमंदनं प्रथम्येति तुल्य-
स्यानक्रियेन साधर्म्यात् । मन्वेज्ञाव्यवहार मिद्धः ।
अथु मृदिनि च भावाभावान्या विभक्त्यनेषु शब्देष्व-
ध्वत्ताऽनेकांतान् मिद्धयति । तदवयवानामपि । अथ
इत्यत्र विमर्जनीयस्यैकत्वायस्य च सद्भावो ओका
गतभावध्वत्ताते नानि । तथा "अथाने ध्रुवमपादा
न" इत्येवमादिना लक्षणेन पदकारकां सध्वत्ता नित्य-
श्रृंगिकयोर्नोपपद्यते ध्रुवायध्रुव्याद्यभावादिति । किं

बहुना उन्मिषिपानाम्मापने मन्वेनाग्रेण न मिद्धयती
नेपेति अधिकारे निर्णयः ।

* अट्टण १ । ककु २ । एओट्ट ३ । एओत्त ४ ।
हयवरल्लण ५ । अमट्टणनम ६ । प्रभत्त ७ ।
पट्टधण ८ । जवगट्टदण ९ । खफाट्टधचट्ट-
त्त १० । कपय ११ । जपमअंअः १२ । कट्टप १३ ।
हल १४ ।

इति प्रत्याहारा । लक्षणान्तराणां कवर्ण-रुवर्णयोरे-
कत्वाव्युत्पत्तमात्र । इकारस्य विवर्णानेन अथै हय-
व्यवर्णादिति मिद्धये ।

* साम्नेनादिः ॥ २ ॥ अयज्जकेन सरोचार्यमा-
णा अर्द्धवर्णमन्वेनार्द्धवर्णताना प्रादको भवत्यात्मना
सह । अथा । हय । मिद्ध । मृष । सुद ।

* स्वस्याभावाव्योऽपरोऽणुदितः ॥ ३ ॥ अण
उदिते गृह्यमाणे स्वस्य प्रादको भवत्यात्मना सह भा-

१. समाना स्थाने क्रिया यस्य, समाने स्थाने क्रिये वाऽ-
स्य नन ।

एव विवर्तन-प्राणि पर्यवर्तिनाम्भयनद्विविधितमहा
वृत्ती । १. वलोपऽय ।

व्यं त्वरं च वर्जयित्वा । णरिति खं । प्राक्षिः । चोलिः ।
दैव्यः । कौमारः । उदन्त- चांः कुः । प्लुना प्लुः ।
अभाष्य इति किं ? "त्यदादरः" इत्यत्र आकारस्य ग्रहणं
नास्ति भाष्यत्वात् ।

आदशः प्रत्ययदर्चव कटमंतां हि लक्ष्मणि ।
भाव्यग्रयेन पंचने कथ्यते देवनादिभिः ॥
अपर इति किं ? भिमांस्त एम् । धर्मेः । द-
याभिर्गम्यत्र एम् न भवति ।

स्थानक्रियं स्वं ॥ ४ ॥ समाने स्थानक्रिये
यस्य वर्णस्य स स्वसंज्ञो भवति । अ अ उदात्ता-
ऽनुदात्तः स्वरितश्च ङश्चाङ्गश्च । एयं दीपौ ज्ञातव्यौ ।
इत्यवर्णम्याष्टादश भेदाः परस्परं स्वा भवन्ति । तथैव-
णादीनामापि । एचां द्वादशभेदाः प्रत्याभावात् । य-
षला द्विधा-ङ्गश्चाङ्गश्च । रेफोष्मणां स्वा न सन्ति ।
वर्ग्यो वर्गेण स्वं । लोकाप्रमित्यादि । स्थानग्रहणं
किं ? कचटतपानां मा भूत् । तर्पणां । क्रियाग्रहणं
किं ? इचुयशानां मा भूत् । अरुच्योतनि । स्वप्र-
देशाः "स्वेऽको दीः" इत्यवमादयः ।

आकालोऽच् प्रदीपः ॥ ५ ॥ अ आ आ ३
इत्येयं कालोऽच् प्रदीपसंज्ञो भवति । दाधि । गौरी ।
एहि जिनदत्त ३ । हलचां संघातनिवृत्त्यर्थमचग्रहणं ।
प्रतक्ष्य । तिनउच्छत्रं । अन्यथात्र तुगुत्तुमिकल्लो
स्यातां । प्रदीपप्रदेशाः "प्रो नपि" इत्यवमादयः ।

अचक्ष ॥ ६ ॥ अचः स्थाने प्रदीपसंज्ञका भ-
वति । अतिश्रि । स्तूयते । आव्रज जिनदत्ता ३ ।
अच इति किं ? मुवाक् कुलं । भियते । धर्मवा ३त् ।
चकारः संज्ञाविधौ नियमार्थः । यीः, पंथाः, यः, सः ।

१ वर्णोत्पत्तिप्रदेशः स्थाने । अकुहविसज्जनायजिह्वामूल्य-
यानो कठः । हविसज्जनाययोहरः । काजिह्वामूल्यस्य
जिह्वामूलं । इ ए ए चुयशानां तालु । उ ओ आ पृथ्यानी-
यानामोष्ठी । वस्य दंताष्ठ । ऋदुरवाणां मूथां । लुग्लसानां
दंताः । नासिकानुस्सारस्य । क्रिया करण प्रयत्नः । स्पृष्टं
करणे स्पर्शानां । इषत्स्पृष्टं यणां । विवृतमचो । विवृततर-
मेष्टाताः । ऐदीतोविवृततमं । अवर्णस्यातिविवृततमं ।
सप्तमकारस्य । ईषदिद्वुतं शपसहानां ।

वर्गेत्याद्या द्वितीयाश्च शवसा अप्यघोषकाः ।
द्वितीयतुर्गवर्णाः स्युर्महाप्राणाः हसंयुताः ॥ १ ॥

नासिकयो रुः ॥ ७ ॥ नासिकायां भवो वर्णो
ङमंज्ञो भवति । जमङ्गणनाः । शान्तः दांतः । ना-
मिक्य इति किं ? तमः तप्तवान् । उग्रदेशाः "ङस्य
झल्क्योः ङिति" इत्यादयः ।

हलोऽनंतराः स्फः ॥ ८ ॥ हलोऽनेतराः
अजिभगव्यर्वाहताः स्फसंज्ञकाः भवन्ति । धर्मे-रमौ ।
इन्द्र-नदगः । हल इति किं ? नितउः । अनंतरा इति
किं ? पनमं । शाकं । स्फप्रदेशाः "स्फ रुः" इत्यवमादयः ।

अधु मृत् ॥ ९ ॥ धुर्वजिनमर्थवच्छब्दरूपं
मृत्संज्ञं भवति । डित्थः । डवित्थः । शुक्रः । अश्विति
किं ? अहन् । मृत्प्रदेशाः "डथाम्मृदः" इत्यवमादयः ।

कृद्दृन्ताः ॥ १० ॥ कृदंतं कृदंतं ससंज्ञकं
च मृत्संज्ञकं भवति । ज्ञाना । द्रष्टा । प्राजापत्यः ।
जिनधर्मः । नियमोऽयं त्यानानां कृद्दृन्तारेवेति । इह
मा भूत्- अभवन् । अर्थवत्पदमंघातानां ससंज्ञस्यैव
मृत्संज्ञा न वाक्यस्य, साधुधर्मं ज्ञे ।

प्रो नपि ॥ ११ ॥ नपि वर्तमानस्य मृदः प्रो
भवति । अतिरि । अतिवधु कुलं । नतभु मुखं ।
नर्पानि किं ? राजकुमारी ।

गोण्या येये ॥ १२ ॥ गोण्याः प्रो भवति मे-
येऽर्थे । गोणीमात्रं गोणिः । मेय इति किं ? गोणी ।

स्त्रीगोनीचः ॥ १३ ॥ न्यग्भूतस्य स्त्रीत्यांत-
स्य गोशब्दांतस्य च मृदः प्रो भवति । अतिस्वट्वः ।
निष्कोशाम्बिः । निर्दयः । चित्रगुः । स्त्रीगोरिति किं ?
अतिश्रीः । नीच इति किं ? नक्षत्रमाला । सुगौः ।

+ नांशीयसो बे ॥ १४ ॥ अंशिलक्ष्णसवि-
धेरीयसश्च यः स्त्रीत्यस्तदंतरस्य नीचो वमे प्रो न भ-
वति । पूर्वशाला । अर्द्धपिप्पली । बहुषः श्रेयस्योऽ-
स्य स बहुश्रेयसी जिनः । बस इति किं ? निःश्रेयसिः ।

* हृदुप्यसूचीगोण्योरूप ॥ १५ ॥ हृदुपि सति
स्त्रीत्यस्य नीचः उप भवति सूचीगोण्यौ विहाय ।
पंचेद्राण्यो देवताः अस्य पंचेद्रः । दशभिः शङ्कुली-
भिः क्रीतः दशशङ्कुलः । आमलक्याः अवयवः फलं

+ एवं विहितमृज्जानां स्थाने कृतान्वयनदिविरचितमहा-
कृतौ पाणिनीयवद्वर्तितकानि ।

आमलकं । बकुलं । बदरं । इदिति किं ! गार्गी-
पुत्रः । उपीति किं ! गार्गी त्वं । असूचीगोप्योरिति
किं ! पंचभिः सूचीभिः क्रीतः पंचसूचिः । दशगोणिः ।

आर्दमैप् ॥ १६ ॥ आर्दचो वर्णाः ऐप्संज्ञा
भवति । नाडायनः । रैमयं । नौमयं । ऐप्प्रदेशः
“भृजैरेप्” इत्येवमादयः ।

अदेकैः ॥ १७ ॥ अदेको वर्णा एप्संज्ञका
भवति । सर्ना । नेत्ता । भोक्ता । एप्प्रदेशः “मिंदरे-
प्” इत्यादयः ।

इकस्ती ॥ १८ ॥ तावेवेयी इक एव स्थाने
स्तः । सावेम्म-अनेपीत् । गागयाः-नयति । इक इति
किं ! आदेज्जला मा भूत् । यानं । ग्लायति ।
उंभता । तीग्रहणं मंज्जाविधौ नियमार्थं । मंभाः । यः ।

न धुवेजो ॥ १९ ॥ धोरेकदेशस्य खनिमि-
सेजो एवेयी न स्तः । लोदुवः । पोपुवः । मरी-
मृजः । देयः । धुवे इति किं ! दूत्र-लवता । अग
इति किं ! रागर्वाति । इक इति किं ! रागः ।

गिहुनि ॥ २० ॥ गिति किंति किति च
परे एवेयी न स्तः । भूः । जिणुः । मृष्टं । चितं ।
चिनुतः । मृष्टः ।

इदूदइद्विदिः ॥ २१ ॥ इदूददंतो यो द्विः
स दिमंज्ञा भवति । मुनी इमौ । मापु एतौ । द्वे
अत्र । इदूददिति किं ! वृक्षाविमौ । द्विरिति किं !
वध्वर्थः । द्विप्रदेशः “देः” इत्यादयः ।

मः ॥ २२ ॥ दकारस्य स्थाने यः कृता
मकारस्तस्मात्परी इदूतो दिमंज्ञा भवतः । अमी
आमनं । अमू अत्र । द इति किं ! शम्यत्र । म
इति किं ! तेऽत्र ।

* न्यजनाह् ॥ २३ ॥ निमंज्ञोऽच आह्वयार्ज-
तो दिसंज्ञा भवति । अ अपेहि । इ इदं पश्य ।
उ उत्तिष्ठ । नानि किं ! चकागात्र । अनाकिति
किं ! आ उरणं ओष्णं । आ इहि-एहि । आ उदका-
तात्-ओदकातात् । आ आर्येभ्यः-आर्येभ्योऽस्य पशो-
मतं मद्याकलंकदेवस्य । क्लिकरणं किं ! आ एवमनु-
मन्यसे । आ एवं किल तत् ।

ईषदर्थे क्रियायोगे मर्यादाभिषिधौ च यः ।
एतमातं कितं विद्यादाक्यस्मरणयोरभित् ॥

ओत् ॥ २४ ॥ ओदंतो निर्दिसंज्ञो भवति ।
अहो इदं । उताहो एवं ।

कौ बेतौ ॥ २५ ॥ किनिमित्तः ओकारः इति
शब्दे परतः वा दिसंज्ञो भवति । साधो इति । साध-
विति । काविति किं ! गवित्ययमाह । इतौ इति किं !
पटोऽत्र ।

उब्बः ॥ २६ ॥ उजो वा दिसंज्ञा भवति इतौ
परतः । उ इति विति ।

ऊँ ॥ २७ ॥ उत्रः ऊँ इत्ययमादेशो भवति
इतौ परतः स च दिसंज्ञो भवति । ऊँ इति ।

दाधा भवपित् ॥ २८ ॥ दा धा इत्येवंरूपा धवः
भुसंज्ञका भवति पिनी मुक्त्वा । प्राणिदाता । प्राणि-
दयते । प्राणिददानि । प्राणिदयति । प्राणिधयति । वि-
धीयते । अपिदीति किं ! दानं बर्हिः । अवदानं मुग्धं ।
भुप्रदेशः “भुस्थोः” इत्येवमादयः ।

कृत्तवत्तः ॥ २९ ॥ कः कृत्तवृक्ष संज्ञो
भवति । कृतः । कृतवान् । कारितः । कारितवान् ।
तप्रदेशः “ते मेदि” आदयः ।

संज्ञा खुः ॥ ३० ॥ मंज्ञाशब्दवाच्योऽर्थः खु
संज्ञो भवति । खुप्रदेशः “वा खोः” इत्येवमादयः ।

भावकर्म किः ॥ ३१ ॥ भावकर्मणी क्लिप्तं
स्तः । द्विप्रदेशः “को” इत्येवमादयः ।

* श्यनपमुट धं ॥ ३२ ॥ शि अनपमुट च
धमंज्ञं भवति । कुडानि तिष्ठति, पश्य वा । राजा ।
राजानी । राजानः । राजानो राजानी । श्यनपमुडिति
किं ! मामनी । राज्ञः पश्य । धप्रदेशः “धेऽकौ” इत्येव-
मादयः ।

+ स्थिः संख्या ॥ ३३ ॥ संख्याशब्दः स्थिमंज्ञो
भवति । पंचधा । पंचकृत्वः । स्थिप्रदेशः “स्थेविंधाधे
धा” इत्येवमादयः ।

+ बहुगणं भेदे ॥ ३४ ॥ बहुगणशब्दो भे-
दार्थे स्थिमंज्ञो भवतः । बहुकः । गणकः । बहुधा ।

गणधा । भेद इति किं ? वैपुल्ये संघे च मा भूत् ।
बहुः मूपः । गवां गणः ।

+ कसेऽर्द्धशब्दं ॥ ३५ ॥ कविश्री मविश्री चाद्वय-
र्द्धशब्दः स्त्रिमंज्ञो भवति । अद्वयर्द्धेन क्रीनं अर्द्धपद-
कं । अद्वयर्द्धशूर्पं । कस इति किं ? माभूद् धादौ ।

+ उद्वर्द्धमाक ॥ ३६ ॥ अर्धपूर्वो उद्वतः कस-
विश्री स्त्रिमंज्ञो भवति । अर्द्धपञ्चमैः क्रीनं अर्द्धपं-
चमकं । अर्द्धपञ्चमशूर्पं ।

+ घतुः ॥ ३७ ॥ घतुन्यातः स्त्रिमंज्ञो भवति ।
इत्यन्कः । कियद्वा । एतावन्कृत्वः । यावन्कः ।
तावन्कः ।

+ इतिः ॥ ३८ ॥ इतिन्यातः स्त्रिमंज्ञो भव-
ति । कतिकः । यतिश्री । तनिकृत्वः ।

* ण्णाता चेत् ॥ ३९ ॥ पकारनकारांता
इत्येता च संख्या इत्यमंज्ञा भवति । पद् । पंच ।
कति संति । अंतप्रहणमुपदेशार्थः । तेनाष्टानामिति
भवति । न शतानीत्यादौ । इत्यप्रदेशाः "उबिलः"
इत्यवमादयः ।

* क्तिः सर्वादिः ॥ ४० ॥ सर्वादयः शब्दाः
क्षिमंज्ञा भवन्ति । सर्वे । विश्वे । अन्ये । सर्वेषां ।
सर्वस्ये । सर्वस्मै । यस्मै । तस्मै । क्षिप्रदेशाः "क्तेः स्मै"
इत्यादयः ।

+ समं सर्वयुक्ते ॥ ४१ ॥ समशब्दः "सर्वयुक्ता-
र्धयोः क्षिमंज्ञा भवति । समस्मिन् । सर्वयुक्ते इति
किं ? समं देशे वसति ।

* पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापरधराण्यस्वौ व्यब-
स्थार्या ॥ ४२ ॥ पूर्वदिनि अखौ व्यवस्थाया
वर्तमानानि क्षिमंज्ञानि भवन्ति । पूर्वस्मै । परस्मै ।
अवरस्मै । दक्षिणेषां । उत्तरस्मै । अपरेषां । अधर-
स्मै । अखाविति किं ? उत्तराणां कुरूणां । व्यवस्था-
यामिति किं ? दक्षिणां गायकाय देहि । प्राचीण्य-
मत्र प्रतीयते । न तु दिग्देशकालकृतोऽवधिनियमः ।

+ स्वयमज्ञातिधनाख्यायां ॥ ४३ ॥ स्वमित्ये-
तद्रूपं अज्ञातिधनाख्यायां क्षिमंज्ञा भवति । यत् स्वस्मै

रोचते तत् स्वस्मै ददाति । यदात्मने रोचते तदात्म-
याय ददातीत्यर्थः । अज्ञातिधनाख्यायामिति किं ?
स्वाय ददाति । स्वाय क्षिप्यते । ज्ञातये धनाय वैन्य-
र्थः । आख्याग्रहणं किं ? ज्ञातिधनपर्यायस्य स्वशब्द-
स्य निषेधोऽन्यस्य तु मा भूत् । स्वस्मै पुत्राय ।
स्वस्मै गवे ।

+ बहिर्योगोपसंख्यानेऽप्युपगतं ॥ ४४ ॥ बहि-
र्योगे उपसंख्याने चांतरं क्षिमंज्ञा भवति पुरं विमुच्य ।
अंतरस्मै वनाय देहि । बहिष्टेन युक्ताय बाधाय बाधे-
नाभ्यंतरायेत्यर्थः । अंतरस्मै वज्राय । उपसंख्याना-
योत्तरीयायोपसंख्यीयमानाय वा परिधानायेत्यर्थः ।
बहिर्योगोपसंख्याने इति किं ? अस्मिन्नंतरे शीतान्यु-
दकानि, मध्य इत्यर्थः । अपुर्गिति किं ? अंतरायां
पुरि वसति । प्राकारात् बाधायामभ्यंतरायां वेत्यर्थः ।

* पूर्वदिर्दक्षिणस्योर्वा ॥ ४५ ॥ पूर्वदिशो
नवाकाशांता ङिङ्शब्दोः परतः क्षिमंज्ञा वा भवन्ति ।
पूर्वस्मिन्, पूर्वे । पूर्वस्मान्, पूर्वात् । परस्मिन्, परे ।
परस्मान्, परात् । अवरस्मिन्, अवरे । अवरस्मान्,
अवरात् । दक्षिणस्मिन्, दक्षिणे । दक्षिणस्मान्, द-
क्षिणान् । उत्तरस्मिन्, उत्तरे । उत्तरस्मान्,
उत्तरान् । अपरस्मिन्, अपरे । अपरस्मान्, अपरा-
न् । अधरस्मिन्, अधरे । अधरस्मान्, अधरान् ।
स्वस्मिन्, स्वे । स्वस्मान्, स्वान् । अंतरस्मिन्,
अंतरे । अंतरस्मान्, अंतरान् । अदिनि किं ? पूर्व-
स्यां । पूर्वस्याः । ङिङ्शब्दोराश्रयं कार्यं विकल्प्यते अक्तु
भवत्येव । पूर्वकस्मिन्, पूर्वके ।

* जसि ॥ ४६ ॥ पूर्वदिशो जसि क्षिमंज्ञा वा
भवन्ति । पूर्वे, पूर्वाः । परे, पराः । अवरे, अवराः ।
दक्षिणे, दक्षिणाः । उत्तरे, उत्तराः । अपरे, अपराः ।
अधरे, अधराः । स्वे, स्वाः । अंतरे, अंतराः ।

प्रथमचरमतयात्पार्द्धकतिपयनेमाः ॥ ४७ ॥
प्रथमादयो जसि वा क्षिमंज्ञा भवन्ति । प्रथमे, प्रथ-
माः । चरमे, चरमाः । द्वितये, द्वितयाः । द्वये,
द्वयाः । अल्पे, अल्पाः । अर्द्धे, अर्द्धाः । कतिपये,
कतिपयाः । नेमे, नेमाः ।

* **किर्द्धे ॥ ४८ ॥** इदं से सर्वादिर्वा जसि
क्षिसंज्ञो भवति । कतरकतमे । कतरकतमाः । इत-
रान्यतरे । इतरान्यनगराः ।

* **न ॥ ४९ ॥** सर्वादिर्द्धे मे क्षिसंज्ञो न भव-
ति । कतरकतमाय । पूर्वपरात् । कतरकतमानां ।

* **बसे ॥ ५० ॥** सर्वादिर्द्धे मे क्षिसंज्ञो न भव-
ति । प्रियमर्वाय । क्षन्याय । त्र्यन्यात् । बप्रहणं
किं ! परममर्बस्मे । सप्रहणं किं ! आनिदेशिके बे
नियेवा मा भूत् । एकैकस्मे देहि ।

* **भासे ॥ ५१ ॥** भालभ्रणे से सर्वादिः क्षि-
संज्ञो न भवति । मामपूर्वाय । संवत्सरावराय । से
वर्तमाने पुनः नप्रहणं भासार्थे वाक्येऽपि निषेधार्थे ।
मासेन पूर्वाय ।

* **वा दिग्बे ॥ ५२ ॥** दिग्भ्रणे बसे सर्वादि-
र्वा क्षिसंज्ञो भवति । दर्शनापूर्वस्ये । दर्शनापूर्वायै ।
उत्तरपूर्वायां । उत्तरपूर्वाणां ।

* **तीयो ङिति ॥ ५३ ॥** तीयन्यानां ङिति
क्षिसंज्ञो वा भवति । द्वितीयस्ये । द्वितीयाय । तृती-
यस्य । तृतीयायै । ङितानि किं ! द्वितीयाणां ।

* **नास्थानेऽनेऽलः ॥ ५४ ॥** तांतस्य स्थानं
विधिरुग्मानोऽने वर्तमानस्यालः स्थानं भवति ।
त्यदादेरः-भ्यः । स्थानप्रहणं स्वस्वाभ्यां दर्शनार्थम् ।
अंत इत्यादिमध्यनिवृत्त्यर्थे । अलः सर्वादेशनिवृत्त्यर्थः ।

* **ङित् ॥ ५५ ॥** ङितादेशोऽने वर्तमानस्या-
लः स्थानं भवति । युष्मदस्मदाऽकृद् वाऽजन्वजौ-
यौष्माकाणः । आस्माकांनः । नियमोऽयं-ङित्वा-
नेकात् अंतस्य स्थानेऽनोऽन्यः तानिर्दिष्टस्य सर्वस्य
स्थानं भवति । ङां वच्-वक्ता ।

* **स्वासङ्गः ॥ ५६ ॥** इह स्वात्मन्यात्म्या-
जस्य प्रसंगे स्थानार्थगुणप्रमाणैर्यथास्वमामन्न एव
विधिर्भवति । स्थानतः- दंडाग्रं । मायूढितं । अर्थ-
तः- वर्तंडी चासौ युवतिश्च वानं ड्ययुवतिः । गुण-
तः- पाकः । त्यागः । प्रमाणतः- अमुष्मै । अमु-

भ्याम् ॥ चेता स्तोतेत्यत्र स्थानानुवृत्तेर्न प्रमाणतो-
ऽकारः । मुष्ट्यासक्त इति किं ! वाग्वसति ।

+ **युजां योगे ॥ ५७ ॥** युजां संबंधिनां यो
विधिः स योगे संबंध एव भवति । श्वशुराद्यः-श्व-
शुर्यः । श्वशुर इति कस्यचित्नाम तस्मात् श्वशुरस्या-
पत्यं "अत इज्" एव । श्वशुरिः ।

* **रतोऽणुः ॥ ५८ ॥** ऋवर्णस्य स्थाने अणु
शिष्यमाणः रपरो भवति । किरिति । पितुः । अणि-
ति किं ! मातापितरौ । उरिति किं ! गेयं ।

* **परस्यादेः ॥ ५९ ॥** कानिर्देशेन परस्य कार्यं
शिष्यमाणं तस्यादेरलः स्थानं भवति । क्षांतर्ग-
रीदपोनात्-द्वीपः । ईदासः-आमीनोऽधीते ।

* **क्षिन्स्वर्षस्य ॥ ६० ॥** शिदादेशः सर्वस्य स्थाने
भवति । जमः शी- के । जमशसोः शिः-धनानि सन्ति ।

* **टिदादिः ॥ ६१ ॥** टिद्यः आगमः स ता-
निर्दिष्टभ्यादिर्भवति । यत्नादीरेट्-भविता ।

* **किर्द्धतः ॥ ६२ ॥** किशः आगमः स तानि-
र्दिष्टभ्यानां भवति । पिति कृतं तुक्-धर्मवित् ।

* **परोऽचो मित् ॥ ६३ ॥** मिद्यः आगमः स
तानिर्दिष्टभ्याचोऽन्यात् परो भवति । इदिदंनुम्-बंदे
वृषभेश्वरं ।

* **स्पर्द्धे ॥ ६४ ॥** द्वयोर्गन्धाधयोस्तुस्यवलयोरे-
कत्र प्राप्तो यः संघर्षः स स्पर्द्धस्तस्मिन् पर कार्यं भवति ।
मुपि दाः-देवाभ्यां । बहौ ज्ञेयेत्-देवेषु । देवे-
भ्यः-इत्यत्र द्वितयं प्राप्तं परमेष्ठमेव ।

* **स्थानीवानल्लिखी ॥ ६५ ॥** स्थानीव भव-
त्यादेशः । धुगुक्कृधुम्भिङ्गापदादेशः । प्वादिब्रह्मन्ति,
अस्तेर्भूः-भविता । तृच् मिद्धः । गुयद् व्यादेशः ।
त्रयाणां । गोदीप्त्वं । कृदकृदादेशः । प्रहृत्य । कृत्वा-
तुक् । इद्धद् इदादेशः । आक्षिकः । मृत्संज्ञा ।
मुय्वत् मुवादेशः । धर्माय । मुपि दीप्त्वं । मिद्ध-
न्मिद्धादेशः । वभूवतुः । मिद्धन्वागदं । गवद्वादेशः ।
अचिनुतं । क्षिप्वादेर्निबन्धः । पदबलपदादेशः ।

धर्मो नो वर्द्धता । पदत्वादित्वं । अनस्त्रिधाविति किं ! अलः स्थाने विधौ-पंथाः । सः । पथित्यदा-देशौ मुखे कर्तव्ये स्थानीव न भवतः । कः इष्टः ।

* परेऽब्धः प्राचः ॥ ६६ ॥ परनिमित्तकोऽजा-देशः पूर्वविधौ कर्तव्ये स्थानीव भवति । पदुमाचष्टे पटयति । कथयति । अवधीत् । पर इति किं ! वैयाघ्रपथः । पाठस्य खं पद्मावे क्रियमाणे न स्थानीव भवति । अच इति किं ! अभिमन्य । खं तुकि (तुगागमे) न स्थानीव भवति । प्राच इति किं ! नैधेयः । खल्लक्षणं दाणि क्रियमाणं आखं न स्थानीव भवति ।

* न द्विपदांतबरेयस्त्वकिञ्चिद्व्यादेः ॥ ६७ ॥ द्वित्व पदानं वर ई यत् किं त्रि अम् इत्येषां कु आदि-शब्दात्त-दी-अनुस्वार-चत्वं-परस्त्व इत्येषां च विधौ कर्तव्ये अजादेशः स्थानीव न भवति । दध्यत्र । धस्य द्वित्वे कर्तव्ये यणादेशः स्थानिवन्न भवति । निगंति । विगंति । यणि कर्तव्ये श्रसः खं स्था-निवन्न भवति । यायावरः । पश्चात् इटि चान्व-मित्यातः खे कर्तव्ये यङोऽतः त्वमर्गनिमित्तं वरविधौ न स्थानीव भवति । बर्द्धाः फलं बर्द्धं । ङ्याभिन्य-खे स्त्रीत्यस्योप् न स्थानीव भवति । कंङ्कति । यत्वे कर्तव्ये अतःखं क्तिञ्चिन्निमित्तं न स्थानीव भवति । देवयतेर्बयुः । ऊठि कर्तव्ये किन्निमित्तं णिखं न स्थानीव भवति । अशामि । शामं ः । णिजंतात् नौ अमि च परतो दीत्वे कर्तव्ये णिखं न स्थानीव भवति । पाक् । बिच्चिन्निमित्तं णिखं कुत्वे कर्तव्ये न स्थानीव भवति । प्रतिदीन्ना । दीत्वे कर्तव्ये अनेखं न स्थानीव भवति । शिषति । नकारस्यानुस्वारे क-र्तव्येऽखं न स्थानीव भवति । जक्षतुः । जक्षुः । उक्खं चत्वे कर्तव्ये न स्थानीव भवति । पिण्डि । शिण्डि । अनुस्वारस्य-परस्त्वत्वे कर्तव्येऽखं न स्था-नीव भवति ।

द्वित्वेऽधि ॥ ६८ ॥ द्वित्वनिमित्तेऽध्यजादेशः द्वित्वे कर्तव्ये स्थानिवन्न भवति । ण्युक्ताख्यणयाद्या-देशाः प्रयोजनं । आटिटत् । जग्मतुः । पपुः । ण्युक्ताख्यस्य स्थानिवत्त्वादेकाधो द्वित्वं । चक्षुः ।

निनयिथ । निनाय । लुलविथ । लुलाव । यणया-द्यादेशानां स्थानिवत्त्वात् कृन्नेलोलौ द्वित्वं । द्वित्व-निमित्त इति किं ! सुस्ययति । नायमूद् द्वित्वनिमि-त्तं । अचीति किं ! जेघीयते । यङि परत ईत्वं न स्थानिवत् ।

* ईप्केत्यासन्नप्राक्परयोः ॥ ६९ ॥ इतिर-र्थपरः । ईवर्थः कार्यश्च यत्र निर्दिश्यते तत्र यथाक्रमं पूर्वस्य परस्यासन्नस्य कार्यं भवति । अचाको यण्-दध्योदनं । धादत्-दधति । आसन्नग्रहणं किं ! धर्मविदत्र । चिकीर्षति ।

नाशः खं ॥ ७० ॥ नाशशब्दाध्योऽर्थः ख-संज्ञो भवति । रुढिः । “दो ढि खं” इत्यादयः प्रदेशाः ।

उबुजुश ॥ ७१ ॥ तस्यैव नाशस्य उप उच्-डश् इत्येताः संज्ञाः भवति । स्तौति । जुहोति । पंचालाः । उबुजुश प्रदेशाः “हृदादेरुगुप्” “जनपद उश” इत्यादयः ।

त्यखे त्याश्रयं ॥ ७२ ॥ त्यखे कृतेऽपि त्या-श्रितं कार्यं भवति । मुग्मिङ्गणिवानि प्रयोजनं । सर्ववित् । सोः खेऽपि पदसंज्ञा । अधोक् । “हल्ङ्ग्याव्यः सुसिप्यनच्” इति निपः खेऽपि पदसंज्ञायामेधव-भङ्गचत्त्वानि स्युः । अग्निचित् । क्तिपः खेऽपि तुक् । पापचीति । यङ्गः खेऽपि द्वित्वादि कार्यं । भाव्यते । णेः खेऽप्यैव भवति ।

नोमता गोः ॥ ७३ ॥ उबुजुशामुरस्या-स्तीति उमान् । तेन लुप्ते त्ये गोस्याश्रयं कार्यं न भ-वति । मृष्टः । जुहुतः । शबाश्रयावेवैवौ न भवतः । गोरिति किं ! परीपृच्छीति । यद्वाश्रयौ द्वित्वयणि-कौ स्तः ।

+ रेऽङ्गः ॥ ७४ ॥ रेफे कर्तव्येऽहः उमता व-चनेन त्यखे त्याश्रयं कार्यं न भवति । अहर्ददाति ।

+ वृत्त्यंतस्य ॥ ७५ ॥ समासांतस्य उमता त्यखे त्याश्रयं कार्यं नास्ति । सुवाचौ । परमगिरौ । त्याश्रये हि पदत्वे कुत्वादिः प्रसज्येत । वृत्तिग्रहणं किं ! तव शर्म । अंतग्रहणं किं ! बाह्वत्कञ्जुचः ।

• **ठ्यत्पाचकः ॥ ७६ ॥** अचां मध्ये योऽन्यो-
ऽच् तदादि शब्दरूपं टिसंज्ञं भवति । धर्मविद्-अत्रेच्छ-
न्दः । तत्त्वमुद्-अत्रोच्छन्दः । आताम्-आम्शब्दः ।
टिप्रदेशाः “टिटेरेः” इत्यादयः ।

• **उपांत्यालुङ् ॥ ७७ ॥** अलामंतस्य समीपोऽ-
ल् उङ्संज्ञा भवति । पच्-इत्यकारः । पाचकः ।
भिद्-इतीकारः । भेत्ता । व्यवहानांत्यनिवृत्त्यर्थमुपांत्य-
ग्रहणं । उङ्प्रदेशाः “उङ्कोऽतः” इत्यादयः ।

• **येनात्विधिस्तदंतायोः ॥ ७८ ॥** येनाच्चा
ह्ला वा यो विधिर्विधीयते स तदंतस्य अलि च यो विधिः
स तदादौ भवति । योऽचांऽप्यास्तुः । सराहलः ।
जेयं । शिक्षा । हल्नुधभ्रवांऽचांयुन्योः । चिक्ष-
यतुः । चिक्षयुः ।

• **+ न सत्येऽनुगिति ॥ ७९ ॥** सविधौ त्यविधौ
च तदविधिनांस्ति उगित्कार्यं विहाय । क परम-
श्रितः । इप्सो न भवति । सौत्रनाडि । नडादेः फण
न भवति । अनुगित्नांति किं ! भवती । अनिभवती ।

• **+ यस्यऽतदादेः ॥ ८० ॥** यस्मात् प्रकृतिवि-
शेषात् यस्यां विधीयते स तदादेः समुदायस्य भवति ।
मातृभोगाणः । समुदायस्य मुचन्तवैकपदत्वात्
णत्वं । पुत्रकाम्यनि । स्वपः काम्यो नाधिकारात्
भवति । महानं पुत्रमिच्छति ।

• **+ स्त्री न्यङ् ॥ ८१ ॥** यस्मात् स्त्रीत्यतदादे-
न्यङ् अप्रधानमव भवति । अतिकारिपगध्यबंधुः ।
बंधो परं प्यस्य प्रधानभूत ईश न भवति । न्याडिति
किं ! परमकारीपगर्थावधुः ।

• **+ कृत् सति कारकस्यापि ॥ ८२ ॥** कृत्संज्ञस्यः
सतिमङ्गस्यापि मकारकस्यापि तदादेः समुदायस्य
ग्राहको भवति । अपिगम्यात् केवलस्यापि । उदकं
विशीर्णं । अवतमेनबुल्यस्थितं । भस्मनिहृतं ।

• **यस्यास्वाद्यैन्दुः ॥ ८३ ॥** यस्य शब्दस्या-
चां मध्ये आद्यच् णेप् स दुसंज्ञा भवति । शालीयः ।
ऐनिकायनीयः । आपगर्वायः । अश्विनि हलामवि-
वक्षार्थः । आदिग्रहणं किं ! सभासंनयने जातः सभा-
संनयनः । ऐविति किं ! दत्तस्यायं दातः । दुप्रदेशाः

“दोः” इत्यादयः ।

• **+ देश एवैङ् शैषिके ॥ ८४ ॥** यस्य शब्द-
स्य देशे एव वर्तमानस्य अचामाद्यच् एङ् स दुसंज्ञो
भवति शैषिके ते कर्तव्ये । सैपुरीकी । सैपुरीका ।
ठञ्जिठौ । भोजकटीयः । देशे किं ! देवनंदिनं ।

• **प्राग्देशे ॥ ८५ ॥** पूर्वदेशे वर्तमानस्य यस्य
शब्दस्याचामाद्यच् एङ् स दुसंज्ञो भवति शैषिके ते
कर्तव्ये । एणीपचनीयः । गोनदीयः ।

• **त्यदादिः ॥ ८६ ॥** त्यदादयो दुसंज्ञकाः भ-
वन्ति । त्यदीयं । तदीयं । किमीयं ।

• **बा खोः ॥ ८७ ॥** खोर्षा दुसंज्ञा स्यात् ।
देवनदीयं । देवनंदिनं । पन्नदीयं । पापनंदिनं ।

• **तत्तस्मात्प्राप्तसकृत्समुज्ज्वलाम्बुत्वा-
भूतमुष्मिन्नाभत्यन्यस्वरादयो ऋः ॥ ८८ ॥**

तत् तस्मात् प्रा श्म कृत्वम् मुच वत् धा आम्
क्वा अम् तुम् इत्येतदंताः मुष्मिङ्प्रतिरूपाः ति-
मंज्ञाः अन्यच्चः प्रधानभूताः स्वरादयश्च शिसंज्ञका
भवन्ति । तदिदं प्रत्याहारः । “कायास्तमिः” इत्यारम्य
आ “एधात्” तकारेण । तत् द्वेधा । तम्-पीलुमूलतः ।
मात्-भस्मस्यात् । प्रा-राजत्रा वमति । शस्-बहुशः ।
कृत्वम्-शनकृत्वः । मुच-द्विः, त्रिः । वत्-मुनिवत्
वृत्तं । धा-बहुधा । आम्-ईहाचके । कितमां । कि-
तरां । कया-कृत्वा । अम्-भोजं भोजं । स्यादुकारं ।
तुम्-कर्तुं । मुष्मिङ्गाभ-रात्री । मात्रायां । अस्ति ।
स्वस्ति । ति-अदःकृत्य । अन्यस्वरादि-स्वः तिष्ठ-
ति । स्वः पश्यति । परमांशैः । अन्यगिति किं !
अन्युच्चैर्मो । अन्युच्चैः । सिप्रदेशाः “सिः” इत्यादयः ।

• **गाङ्कुटामञ्जि ङिटत् ॥ ८९ ॥** गाङ् कु-
टादीनां च अङिति ले परतः कृतीव कार्यं भवति ।
अव्यगीष्ट । अव्यगीषातां । कुटिता । कुटितुं । कु-
टितव्यं । कुटित्वा । पुटिता । पुटितुं । पुटितव्यं ।
पुटित्वा । “अङ्जि” इति किं ! उक्कोटकः । उक्को-
टः । उक्कोटयति ।

• **इटि विजः ॥ ९० ॥** विजैधरिडादौ ले ङि-
द्वत् भवति । उङ्जिता । उङ्जितव्यं । इटीति किं !
उद्देगः ।

✓ **बोर्णोः ॥ ९१ ॥** ऊर्णोरिडादौ त्यं ङिहद् वा
स्यात् । प्रोर्णविता । प्रोर्णुविता ।

• मेऽपि ॥ ९२ ॥ पिबजिते मे हिद्वद् भव-
ति । जाग्रति । मृजति । ग इति किं ? जागरिता ।
मार्ष्टा । अपीति किं ? जागर्ति । मार्ष्टि ।

* लिटिर्ध्वस्फात् किट् ॥ ९३ ॥ इधेरन्य-
स्याच्च धोरस्फातान् अपि लिटि किट् भवति ।
सर्माधे । समिधाते । निन्यतुः । निन्युः । मयृजतुः ।
मयृजुः । लिटि किं ? इधिना । नेता । अस्फा-
दिति किं ? दध्वसे । किन्करणं किं ? ईजतुः । 'जुः ।

+स्वर्जेत्रा ॥ ९४ ॥ स्वर्जेलिटि किञ्चत् कार्यं
वा स्यात् । परिपस्वजे । परिपस्वजे ।

मृदमृद्गुणकुषवश्वसः क्त्व ॥ ९५ ॥
मृदादीनां क्त्वात्य परतः किद्ध कार्यं भवति । मृ-
डित्वा । मृदित्वा । गुधित्वा । कुपित्वा । उदित्वा ।
उपित्वा । नियमार्थोऽयं योगः । एषामेव सेट्क्त्वात्ये
किद्धत् । दंभित्वा । मेभित्वा । वर्नित्वा । वर्द्धित्वा ।

विलज्जः ॥ ९६ ॥ क्लिशः क्वि किद्वद् भव-
ति । क्लिशन्वा ।

● रुविद्मुष्प्रहस्वप्प्रच्छां सनि च ॥९७॥
 रुदादीनां सनि किञ्च च परे किङ्क्त्वात् । रुदि-
 पति । रुदित्वा । विविदिपति । विदित्वा । मुमुषिपति ।
 मुषित्वा । जिघृक्षति । गृहीत्वा । मुषृप्सति । मुप्त्वा ।
 पिपृच्छिपति । पृष्ट्वा ।

● **सीकः ॥ ९८ ॥** इयंतस्य धोः सकारादौ
सनि परतः किद्धद् भवति । चिचीयति । रुरुपति ।
तितीर्यति । सीति किं ? शिशमिषते । इक इति किं ?
पिपासति ।

● हलि ॥ ९९ ॥ सकारादौ सनि यो हल् त-
स्मिन् पंर य इक् तस्य किद्बु भवति । विभित्सति ।
बुभुग्यने । विवृत्सात । इक् इति किं ? विवप्सति ।

● सिलौ दे ॥ १०० ॥ सकारादौ दपरे सिल्ये
लिङ्गि च यो हल् तस्मिन् परं य इक् तस्य किद्द
भवति । अभित्त । अबुद्ध । भित्तीष्ट । मुत्सीष्ट ।
सिलाविति किं ! भेत्यते । द इति किं ! अद्वा-
क्षीन् । हलीति किं ! अचेष्ट ।

उः ॥ १०१ ॥ ऋणतिस्य धोः सिली दे
परे किङ्कद भवति । अहृत । आर्त्ताष्टि । हृषीष्ट ।
आर्त्ताष्टि ।

गमो वा ॥ १०१ ॥ गमः सादौ सिद्धौ दे
वा किञ्चद् भवति । ममगत । ममगस्त । संगर्साष्ट ।
संगसीष्ट ।

● यमः सौ स्वीकृतौ ॥ १०३ ॥ यमः स्वा-
कृतौ दागपरिग्रहे सादौ निम्ये दे वा किङ्कद स्यात् ।
उपायंस्त भार्या । साविति किं ? उपायंमीष्ट । स्वीकृ-
ताविति किं ? आयंस्त पादौ ।

● सूचने ॥ १०४ ॥ यमेः सूचने प्रकाशने
मादौ मौ दे किहद् कार्यं भवति । उदायत ।
उदायमातां ।

• ग्रः ॥१०५॥ हन्तेः मादौ दं परं मौ किद्वद्
भवति । आहन । आहसातां । आहसत ।

मुस्थोरिः ॥ १०६ ॥ भुमंश्चकानां तिष्ठतेश्च
 सादो मां दे इत्त्वं भवति किद्रश्च । अदित । अधित ।
 प्रास्थित । भुस्थोरिति किं ? व्यन्यदास्त ।

*सेदते पूङ्गन्नीङ्गुडी इस्विन्मिद्स्विद्भृषो न०७
पूङ्गादीनां सेटि तमञ्ज परं किद्ध कार्यं न भवति ।
पवितः । पवितवान् । शयिनः । शयितवान् । डयि-
तः । डयितवान् । प्रस्वेदितः । प्रस्वेदितवान् ।
प्रमेदितः । प्रमेदितवान् । प्रक्ष्वेदितः । प्रक्ष्वेदि-
वान् । प्रधर्षितः । प्रधर्षितवान् । मेड्ग्रहणं किं !
पूतः । पूतवान् । मिन्नः । मिन्नवान् ।

मृषः स्वार्थे ॥ १०८ ॥ मृषः स्वार्थे निति-
क्षायां सेट्टते किद्दद् कार्यं न भवति । मर्षिनः ।
स्वार्थे इति किं ? अपमृषिणं वाक्यमाह ।

बोदुडो भावारंभे शपः ॥ १०९ ॥
उदुडो धोः शपविकरणात् भावे आरंभे च सट्टे
किद्दु कार्ये वा न भवति । युतितं । योतितमनेन
प्रयुतिततः । प्रयोतितः । "उदुडः" इति किं ? विदितमने-
न । प्रविदितः । भावारंभे इति किं ? रुचितः का-
र्षाणः । शप इति किं ? गुधितमनेन । प्रगुधितः ।

* नोङ्-यफवंचिलुंच्यतितृषमृषकुशः क्त्वि ॥
११० ॥ मकारांशः थकारफकारयोः षां वंच्या-

दीनां च सेटि क्वाले किङ्कद् वा भवति । प्रथित्वा ।
ग्रंथित्वा । श्रथित्वा । श्रंथित्वा । गुफित्वा । गुफित्वा ।
बचित्वा । बंचित्वा । लुचित्वा । लुचित्वा । कृतित्वा ।
अर्तित्वा । तृपित्वा । तथित्वा । मृषित्वा । मर्षित्वा । कृ-
शित्वा । कशित्वा । नोडग्रहणं किं ! कोथित्वा । गोकि-
त्वा । थपग्रहणं किं ! धर्मित्वा । कर्त्तानि किं ! प्रथितः ।

० व्युडोऽनो हलः सनक्त्वोः ॥ १११ ॥

उकारकारोडोः धोरवकारान्तस्य हलादेः सेटि मान्
क्वाले च किङ्कद्वा भवति । दिद्युतिपते । दिद्युतिप-
ते । युतिन्वा । द्युतिन्वा । दिद्युतिन्वा । दिद्युति-
पति । दिद्युतिन्वा । दिद्युतिन्वा । व्युड इति किं ! विव-
न्तिपते । वानित्वा । अत्र इति किं ! मिमेविपते ।
मेवित्वा । हलादेरिति किं ! एपापपति । एपित्वा ।
मेटीति किं ! बुभुभने । भक्त्वा ।

युक्तवदुशि लिगमंख्ये ॥ ११२ ॥ उग्रधे

युक्त इव लिगमंख्ये भवतः । प्रत्ययार्थेन युक्तत्वात्
प्रकृत्यर्थो युक्त इत्युच्यते । पंचालानां निवासो जन-
पदः पंचालः । अगाः । वेगाः । कारिगाः । कुरवः ।
उशीति किं ! आमत्यक फल । लिगमंख्य इति किं !
वदर्या अदुरनवो वदरी ग्रामः । तस्य वने वदरीयने ।

+धोरेव बहोः । ११३ । मे शुभतस्थेन बहु-

विषयस्य युक्तवदुशि लिगमंख्ये स्तः । मथुगश्च पंचा-
लाश्च मथुगपंचालाः । योगेति किं ! पंचालमथुगं ।
बहोरिति किं ! गोदमथुगः ।

× जंबुखलतिकादिषु ते ॥ ११४ ॥ जम्बादि-

षु खलतिकादिषु च यथामख्यं ते लिगमंख्ये युक्त-
वदुशि भवतः । जम्बा अवयवो जंबू । जम्बी । जंयः
फलानि । द्राक्षाः फलानि । मल्लिकाः पुष्पाणि ।
खलतिकास्य पर्वतस्यादूर्भवानि खलतिकं वनानि ।

+गुणानामजातेः ॥ ११५ ॥ गुणानां विशेषण-

वाचिनां जातेरन्यस्य विशेष्यस्य लिगमंख्ये स्तः ।
गुणश्चतुर्थो । मृदुकृत्तमभेदात् । शुक्रं वस्त्रं ।
शुक्रः पटः । शुक्रा शार्दी । कृतं वस्त्रं । कृतः पटः ।
कृता शार्दी । मायुरं कुलं । मायुरः पुमान् । मायुरी
स्त्री । निर्मथुरं कुलं । निर्मथुरः पुमान् । निर्मथुरी

स्त्री । गुणानामिति किं ! बदरी वृक्षः । “अजातेः”
इति किं ! पंचालाः जनपदः ।

× न बुद्धि ॥ ११६ ॥ नरि मनुष्येऽर्थे उशि गु-
णानां लिगमंख्ये न स्तः । चंचेव मनुष्याः चंचाः
अभिरूपः । नृग्रहणं किं ! पंचालाः रमणीयाः ।
बहलाः । बहुव्यापकाः । बहुक्षीरघृताः । बहुमास्य-
फलाः । उशीति किं ! पटवी नारी ।

इति जैनद्वयाकरणे शब्दार्णवचंद्रिकायां

प्रथमस्याध्यायस्य प्रथमः पादः ।

मथमाध्याये द्वितीयः पादः ।

भूवादयो धुः ॥ १ ॥ भू इत्येवमादयः शब्दाः

भुगजा भवति । भू एषे स्पष्टं माधु । भवति । एष-
ने । स्पष्टने । माधने । भुप्रदेशाः “धोयङ्” इत्येवमादयः ।

अकर्मको धिः ॥ २ ॥ अकर्मको यो धुः स

धिमेज्ञो भवति । आचरमानकर्मकोऽविश्वानकर्मको-
ऽप्यकर्मकः । धिप्रदेशाः “धेः” इत्येवमादयः ।

अप्रयोगीन् ॥ ३ ॥ शस्त्रे कार्यार्थमुपदि-

श्यमानो यणः प्रयोगे न श्रूयते यः स इमेज्ञो भवति ।
अण-अत्र हल त्रिभिदा-ङे-णचलत्रिङः । इत्यप्रदेशाः
“माःमेतादिः” इत्येवमादयः ।

यथामंख्यं ममाः ॥ ४ ॥ ममाः शिष्यमा-

णाः यथामंख्यं भवति । मिपथमथतमोऽमंख्यता ।
प्रथममंख्यस्य मिपः प्रथममंख्योऽमित्यादि ।

स्वरितेनाधिकारः ॥ ५ ॥ स्वरितेनाचार्य-

प्रतिज्ञया अधिकारो वेदितव्यः । “न्यः” “परः” इत्यादि ।

० ईदितो दः ॥ ६ ॥ इकारान्तः ऐकारेण

घोटो भवति । शीङ्-शेते । इङ्-अधीते । एधे-
एधते । अमि-आम्ने ।

हौ ॥ ७ ॥ आवर्धे दो भवति । भूयते भव-

ता । आस्यते भवता । क्रियते कटः । क्षियते भारः ।

१ भूवादीनां वकारोऽयं लक्षणार्थः प्रयुज्यते ।

व्यवधानमिदं यथैर्भाष्यवृत्तव्याख्ये ॥ १ ॥

भुवो वार्धं वदन्तीति वार्धरीणादिके इति ।

भूवादव इति हेत्वा भुवोऽर्धो वादवोऽपवा ॥ २ ॥

कर्त्तरि जे ॥ ८ ॥ कर्त्तरि कारके कार्ये दो भवति । व्यतिभवते । व्यतिलुनते । व्यतिपचते ।

+हृवहः ॥ ९ ॥ हृवहिम्यां कर्त्तरि जे दो भवति । संप्रहरते राजानः । व्यतिवहते नद्यः ।

✓● न गतिर्हिंसाशब्दे ॥ १० ॥ गतौ हिंसायां शब्दे कार्ये वर्तमानाद्धोः कर्त्तरि जे दो न भवति । व्यतिगच्छति । व्यतिधावति । व्यतिहिंसति । व्यतिघ्नति । व्यतिशब्दयति । व्यतिजल्पति ।

परस्परान्योऽन्येतरतरे ॥ ११ ॥ एतयोर्गे कार्ये दो न भवति । परस्परस्य व्यतिलुनति । अन्योऽन्यस्य व्यतिपुनति । इतरंतरस्य व्यतिभवति ।

+वेर्बोहसोः ॥ १२ ॥ गेः पराम्यां ऊहसिभ्यां दो वा स्यात् । समूहति । समूहते । निरस्यति । निरस्यते । गेरिति किं ! ऊहते । अस्यति ।

निविशः ॥ १३ ॥ निपूर्वाद्दिशदो भवति । निविशते । निविशाते । निविशते ।

परिष्यवक्रियः ॥ १४ ॥ पर्यादिभ्यः क्रीणातेदो भवति । परिक्रीणीते । विक्रीणीते । अवक्रीणीते ।

● विपरो जेः ॥ १५ ॥ विपराभ्यां जयतेदो भवति । विजयते । पराजयते ।

क्रीडोऽनुपर्याङः ॥ १६ ॥ अन्वादेः क्रीडेदो भवति । अनुक्रीडते । परिक्रीडते । आक्रीडते ।

समोऽकूजे ॥ १७ ॥ संपूर्वात् क्रीडेदो भवत्यकूजेऽर्थे । संक्रीडते । अकूज इति किं ! संक्रीडति शकटानि ।

● णोः ॥ १८ ॥ णोतेदो भवति । संक्षुण्ते । संक्षुण्वाते । संक्षुण्वते शस्त्रं ।

● गिरादोमि ॥ १९ ॥ समः गिरतेदो भवत्योमि प्रतिज्ञाने । संगिरते सर्वज्ञं । ओमीति किं ! संगिरति ग्रामं ।

● स्यः ॥ २० ॥ तिष्ठतेरोमि दो भवति । सर्वमनेकात्मकमातिष्ठते ।

● संव्यवभात् ॥ २१ ॥ समादिपूर्वात् तिष्ठतेदो भवति । संतिष्ठते । वितिष्ठते । अवतिष्ठते । प्रतिष्ठते ।

झीप्सास्वेयोक्तौ ॥ २२ ॥ झीप्सायां परितोषार्थमात्मरूपादिप्रकाशने स्येयोक्तौ च संव्यव्यविवादं कृत्वा वा निश्चयकरणे स्थो दो भवति । तिष्ठते कन्या छत्रेभ्यः । त्वयि तिष्ठते । मयि तिष्ठते निर्णयः ।

उद ईहे ॥ २३ ॥ उत्पूर्वात् स्थो दो भवति ईहेऽर्थे । धर्मे उत्तिष्ठते । ईह इति किं ! आसनादुत्तिष्ठति ।

● मंत्रेणोपात् ॥ २४ ॥ उपात् स्थो दो भवति मंत्रेण करणभूतेन चेत् सोपस्थितिः । जगत्या उपातिष्ठते । तृष्टुभा उपतिष्ठते । मंत्रेणेति किं ! भर्तारमुपतिष्ठति भार्या यौवनन ।

+देवार्चासंगममैत्रीपथिषु ॥ २५ ॥ उपात् स्थो दो भवति देवार्चादिषु । अजितनाथमुपतिष्ठते । यमुना गंगामुपतिष्ठते । महामात्रानुपतिष्ठते । अयं पंथाः सन्नमुपतिष्ठते ।

+वा लिप्सौ ॥ २६ ॥ उपात् स्थो लिप्सावर्थे दो वा भवति । मिश्रदातृकुलमुपतिष्ठते, उपतिष्ठति वा ।

धेः ॥ २७ ॥ उपात् स्थो धेदो भवति । ज्ञानं ज्ञेयेषूपतिष्ठते । धेरिति किं ! स्वामिनमुपतिष्ठति ।

समो गममच्छिस्त्रृच्छिश्रुविदृक् ॥ २८ ॥ संपूर्वेभ्यो गमादिभ्यो धिभ्यो दो भवति । संगच्छते । मपृच्छते । संस्वरते । समिपृते । समरिष्यते । समृच्छते । संशृणुते । संविचे । संपश्यते । धेरिति किं ! संगच्छति ग्रामं । संपश्यति देवं । संवेत्ति धर्मं ।

निसंभ्युपाङ्घः ॥ २९ ॥ न्यादिभ्यो ह्यतेदो भवति । पुत्रं निहयते । संहयते । विहयते । उपहयते ।

आङः स्पर्द्धे ॥ ३० ॥ आङ्पूर्वाद् हो दो भवति स्पर्द्धेऽर्थे । मङ्गो मङ्गमाहयते । स्पर्द्धे इति किं ! गामाहयति गोभुक् ।

+मयेः प्रतीक्षे ॥ ३१ ॥ गमेर्प्यतादाङ्पूर्वाद्दो भवति प्रतीक्षे काङ्क्षरणे । आगमयस्व तावत् । प्रतीक्ष इति किं ! विद्यामागमयति ।

+नुप्रच्छः ॥ ३२ ॥ आहूपूर्वाभ्यां नुप्रच्छभ्यां
दो भवति । आनुते शृगाळः । आपृच्छते गुरुन् ।

*दात्रः ॥ ३३ ॥ ददातेराहूपूर्वादो भवति ।
विद्यामादत्ते । धनमादत्ते ।

*न व्यसने ॥ ३४ ॥ दात्रो दो न भवति
व्यसने विकसनेऽर्थे । विपादिका व्याददाति ।

+स्वांगकर्मकात् ॥ ३५ ॥ दात्रः स्वांगकर्मकात्
व्यसनेऽर्थे दो न भवति । आस्यं व्याददाति । स्वांग-
कर्मकादिति किं ! व्याददते पिपीत्रिका पतंगमुखं ।

*ययूगो धंश ॥ ३६ ॥ यमेहतेष्वधिसंज्ञकात्
स्वांगकर्मकाहूपूर्वादो भवति । आयच्छते । आय-
च्छते । आहते । आग्राते । आग्नते । आयच्छते
पाणि । आहते वक्षः । धेरिति किं ! आयच्छति
रज्जु । आहति पापं ।

*व्युत्तपथ ॥ ३७ ॥ व्युद्वयां तपेदो भवति
धेः स्वांगकर्मकात् । वितपते । उत्तपते राजा । वितपते
पृष्ठं । धेरित्येव । उत्तपति सुवर्णं मुवर्णकारः ।

*वेः कुः ॥ ३८ ॥ विपूर्वात् कृजो धेदो भवति ।
विकुर्वते सैधवाः साधुदांताः । अन्नस्य पूर्णाः
छावाः विकुर्वते ।

*शब्दकर्मणः ॥ ३९ ॥ वेः कृजो दो भवति
शब्दकर्मकात् । क्रोष्टा विकुरुते स्वरान् । ध्वाक्षो
विकुरुते स्वरान् । शब्दकर्मण इति किं ! विकरोति कटं ।

*गंधनावक्षेपसेवान्वायप्रतियत्नप्रकथोप-
योगे ॥ ४० ॥ एव्यर्थेण कृजो दो भवति । अय-
मिममुकुरुते । श्येनो वर्त्तिकामुपकुरुते । गणकान्
प्रकुरुते । परदारान् प्रकुरुते । कांडं गुणस्योपस्कु-
रते । जनापवादान् प्रकुरुते । शतं प्रकुरुते धर्माय ।
एष्विति किं ! धर्मं करोति ।

प्रसहनेऽधेः ॥ ४१ ॥ अधिपूर्वात् कृजो दो
भवति प्रसहने पराभिमेऽर्थे । बादिनाऽधिकुर्वते ।
छात्रनधिकुर्वते । प्रसहन इति किं ! अधिकरोति ।

*भूजोत्संगोपनीतिज्ञानभृतिगणनव्यये न्यः ॥ ४२ ॥
भूजादिष्वर्थेषु नयतेदो भवति । नयते चार्वा स्याद्वादे ।
काळकमुदानयते । माणनकमुपनयते । नयते चार्वा

तत्त्वार्थे । कर्मकरानुपनयते । भृतिदानेन स्ववशी-
करोति । मद्रकाः कारे विनयते । राजप्राज्ञं भाम
निर्यातयतीत्यर्थः । शतं विनयते । ध्ययीकरोति ।
एष्विति किं ! नयत्यजां प्रामं ।

*कर्तृस्थे कर्मव्यभूतौ शमे ॥ ४३ ॥ कर्तृ-
स्थेऽर्थे कर्मणि भूतैर्वाजिते विवक्षिते नयतेदो भवति
शमेऽर्थे । क्रोधं विनयते । हर्षं विनयते । कर्तृस्थे
इति किं ! मुनिः परस्य क्रोधं विनयति । कर्मणीति
किं ! बुद्ध्या विनयति । अमूर्च्छाविति किं ! गतुं
विनयति । शम इति किं ! क्रोधमानयति ।

+हर्गतिताच्छीत्ये ॥ ४४ ॥ हरतेदो भवति
गतेस्ताच्छीत्ये । पैतृकमथा अनुहरते । मातृकं ।
गावोऽनुहरते । गतिस्वभावमनुकुर्वति ।

+शिक्षाज्ञानायेजिज्ञासापसंभनाशिक्षि ॥ ४५ ॥
शिक्षादिभ्यो जिज्ञासादिषु दो भवति । शकेः संज्ञतात्
शिक्षा । जिज्ञासायां-विद्यां शिक्षते । गुप्त्य शपते । सर्वि-
पो नापते । एष्विति किं ! भोक्तुं शिक्षति ।

वृत्तिसर्गतायने क्रमः ॥ ४६ ॥ इत्यादिष्व-
र्थेषु क्रमेदो भवति । तत्त्वेऽस्य क्रमते बुद्धिर्न प्रति-
बध्यत इत्यर्थः । जैनेन्द्राध्ययनाय क्रमते उत्सहते ।
इत्यर्थः । क्रमतेऽस्मिन् शास्त्राणि संतन्यन्ते पा-
त्यन्ते वा ।

परापात् ॥ ४७ ॥ इत्यादिषु परोपाम्यां क्रमे-
दो भवति । पराक्रमते । उपक्रमते ।

ज्योतिरुद्रतावाहः ॥ ४८ ॥ आहूपूर्वात्
क्रमेदो भवति ज्योतिषां सूर्यादीनामुद्रमनेऽर्थे । आक-
मते सूर्यः । आक्रमते चंद्रः । ज्योतिरुद्रताविति किं !
शिष्टुराक्रामति कुनपं ।

वेः स्वार्थे ॥ ४९ ॥ विपूर्वात् क्रमेः स्वार्थे दो
भवति । सुष्ठु विक्रमते । साधु विक्रमते । स्वार्थे इति
किं ! विक्रामत्यजिनसंधिः ।

*प्रोपात् समर्थात् ॥ ५० ॥ प्रोपाम्यां सम-
र्थाम्यां क्रमेदो भवति । प्रक्रमते । उपक्रमते भोक्तुं ।
प्रारमते इत्यर्थः ।

बाजोः ॥ ५१ ॥ अगिपूर्वात् क्रमेदो भवति
वा । क्रमते, क्रामति । अगेरिति किं ! संक्रामति ।

*संमतेर्ज्ञोऽस्मृतौ ॥ ६३ ॥ संप्रतिभ्यां जाना-
तेदो भवत्यस्मृतावर्थे । मंत्रानां । प्रतिजानां
शतं । अस्मृताविति किं ? मातुः संजानानि ।

*निहवे ॥ ६३ ॥ निहवेऽपत्येऽर्थे ज्ञो दो
भवति । शतमपजानाने । सहस्रमपजानाने । निहव
इति किं ? न त्वं किमपि जानामि ।

वेः ॥ ६४ ॥ ज्ञो धिमंज्ञकाहो भवति । दध्ने
जानाने । मर्पिषां जानाने । धेगिति किं ? स्वरेण
पुत्रं जानानि ।

दीप्युपोक्तिज्ञानेहविमन्युपमंत्रे वदः ॥ ६५ ॥
दीप्यादिषु वददो भवति । वदने चार्थी तत्त्वार्थे ।
कर्मकरानुपवदते । वदने विद्वान् स्याद्वादे । तपसि
वदते । गेह विवदते । परदारानुपवदते ।

व्यक्तवाक्समुक्तौ ॥ ६६ ॥ व्यक्तवाचां स-
मुक्तौ सहांक्तौ वददो भवति । संप्रवदते प्राप्याः ।
संप्रवदते साधवः । व्यक्तागिति किं ? संप्रवदति
चटकाः ।

अनोर्येः ॥ ६७ ॥ धिमंज्ञकादनुपूर्वाद्ददो
भवति । आचार्यस्यानुवदने शिष्यः । धेरिति किं ?
प्रागुक्तमनुवदति ।

*वा व्युक्तौ ॥ ६८ ॥ व्युक्तौ विवादे वदेवा
दो भवति । विप्रवदते वादिनः विप्रवदति वा ।
व्युक्ताविति किं ? संप्रवदति साधवः ।

गिरोऽवात् ॥ ६९ ॥ अवपूर्वाद्गिरतेदो भवति ।
अवगिरते । अवगिरते ।

उच्चरोऽधेः ॥ ७० ॥ उत्पूर्वाच्चरतेदो भव-
त्यधेः । गुरुवाचमुच्चरते । अपूपानुच्चरते । अधे-
रिति किं ? बाष्प उच्चरति ।

समो भया ॥ ७१ ॥ संपूर्वाच्चरतेदो भवति
भतेन योगे । अभेन संचरते । रथेन संचरते ।
भयेति किं ? त्रैलोक्यं संचरति जिनधर्मः ।

+दाणोऽसत्कृत्येऽवर्धया ॥ ७२ ॥ दाणः
संपूर्वाहो भवत्यसत्कृत्येऽशिष्टव्यवहारेऽवर्धया भया
योगे । दास्या संप्रयच्छते कामुकः । असत्कृत्ये
इति किं ? भार्यायै संप्रयच्छति । अवर्धयेति किं ?

पाणिना संप्रयच्छति । आपकमिदं मवावर्थेऽशिष्टव्य-
वहारे भापि भवतीति ।

स्वीकृतावुपायमः ॥ ७३ ॥ उपपूर्वाद् य-
मेदो भवति स्वीकृतौ पाणिग्रहणे । कन्यामुपयच्छते ।
स्वीकृताविति किं ? देवदत्तस्य भार्यामुपयच्छति
यज्ञदत्तः ।

अस्मृदक्षः सनः ॥ ७४ ॥ ण्यः सन्तेभ्यो
दो भवति । शुश्रूषते । मुस्मृते । दिदृक्षते देवान् ।

ज्ञः ॥ ७५ ॥ जानातः सन्ताहो भवति ।
जिज्ञासते धर्म ।

नाज्जोः ॥ ७६ ॥ अनुपूर्वाज्जानातेदो न भव-
ति सन्तात् । अनुजिज्ञासति ।

प्रत्याह्वोः ॥ ७७ ॥ प्रत्याह्व्यां शृणोतेः
सन्ताहो न भवति । प्रतिशुश्रूषति । आशुश्रूषति ।

शदेर्गात् ॥ ७८ ॥ शदेर्गावपयाहो भवति ।
शीयते । शीयते । शीयते । गादिति किं ? अश-
त्यत् । शशाद ।

*मुलुङ्गलिङ्गोऽथ ॥ ७९ ॥ म्रियतेदो भवति
लुङ्गलिङ्गः गपगात्र । अमृत । मृषीष्ट । म्रियते ।
म्रियतां । अभ्रियत । म्रियत । लुङ्गलिङ्गोऽथिति किं ?
मरिष्यति । अमरिष्यत् । ममार ।

*प्राग्वत्सनः ॥ ७० ॥ प्राग्वत् प्राचीनदानमिस्त-
प्रकृतवत् सन्तात् दो भवति । कंदितो दः ।
शते । शिशयिते । स्पद्धते । पिस्पद्धिते । निविशः ।
निविशते । निविशिते । आक्रमते आदित्यः ।
आचिकंसते । सार्पिषां जानाने । सार्पिषो जिज्ञासते ।
प्राग्वदिति किं ? शिशत्सति । मुमूर्षति । दनिमि-
त्ततात्र नास्ति ।

*आमवत् तत्कुः ७१ ॥ आमंतस्येव तत्कुजो दो
भवति । ईहांचके । ईक्षांचके । तत्कुरिति किं ?
ईहांबभूव । ईक्षामास ।

+न ॥ ७२ ॥ आमंतात् तत्कुजो दो न भवति ।
उज्जांचकार ।

*म्युज्जोऽव्यवपात्रे ॥ ७३ ॥ म्युज्जोः युजेदो

भवत्ययङ्गपात्रे । प्रयुक्ते । नियुक्ते । उपयुक्ते । उयुक्ते ।
अयङ्गपात्र इति किं ! इदं यङ्गपात्राणि प्रयुक्तं ।
गिना सिद्धे नियमार्थमुद्ग्रहण । हलन्तेषु-उद एव
नान्यस्मात् । द्युयुक्तं । संयुक्तं ।

*अपस्क्रः ॥ ७४ ॥ अपस्क्रितेर्दो भवति ।
अपस्क्रिते कृपमो हृष्टः । अपस्क्रिते कुक्कुटो भ-
क्षार्थी । अपस्क्रिते श्वा आश्रयार्थी । अपग्रहणं किं !
उपस्क्रितं ।

*भुजोऽत्रे ॥ ७५ ॥ भुजोर्दो भवत्यत्रोऽस्मान्ने ।
भुक्ते । भुजाने । भुजन्ते । अत्र इति किं ! भुनक्ति
भरतः क्ष्म ।

*नाऽणौ धेः प्राणिकर्तृकाण्यः ॥ ७६ ॥
अप्यन्तावस्थायां यो धुधिः प्राणिकर्तृकस्मन्माण्य-
नाहो न भवति । आस्ते देवदत्तः । आमयति देव-
दत्तं । शेते माणवकः । प्राययति माणवकं । अणा-
विनि किं ! आगेहयमाणं प्रयोजयति आगेहयते ।
धेरिति किं ! कट कुवाणं प्रयोजयति कारयते ।
प्राणिकर्तृकादिति किं ! शुष्यति ब्रौह्मः शोषयते
ब्रौह्मनात्पः । "णिचः" इति प्राप्तिः प्रतिपिद्यते ।

*यन्कर्म चेत् कर्ताऽनात्माऽस्मृतौ ॥ ७७ ॥
अप्यन्ताहो णिः तदनाहो भवत्यस्मृतायनात्मानं ।
णिप्रकृतेरणी यत् कर्म मचेत् कर्ता अना मा स्यात् ।
पश्यति भृत्याः राजानं । दद्याते भृत्यान् राजा स्वय-
मेव । यत्कर्म इति किं ! तृनानि दात्रेण प्राययति दात्रं
स्वयमेव । कर्तेति किं ! आगेहति हस्तेन हस्तेन-
काः । आगेहयत्येनं महामात्रः । अनात्मेति किं !
हंस्यात्मानं । घातयत्यात्मा । अस्मृताविनि किं !
स्मरति वनगुल्मं कोकिलः । स्मारयत्येनं वनगुल्मः ।

*भीस्मेहेतुभये ॥ ७८ ॥ प्यन्ताभ्यां भीस्मिभ्यां
दो भवति हेतुभयेऽर्थे । मुंडो भीषयते । जटिलो
भीषयते । मुंडो विस्मापयते । हेतुभय इति किं !
कुञ्चिकयेनं भाययति ।

*बंचने वृषिबंचेः ॥ ७९ ॥ वृषिबंचिभ्यां प्यं-
ताभ्यां दो भवति बंचने विसंवादनेऽर्थे । गर्दयते ।
बंचयते माणवकं । प्रतारयतीत्यर्थः । बंचन इति
किं ! शानं गर्दयति । अहिं बंचयति ।

*व्योऽर्वाऽधाष्ट्ये च ॥ ८० ॥ त्रिनातिली-
पतिभ्यां प्यन्ताभ्यां दो भवत्यर्वायामधाष्ट्ये बं-
चने च । जटाभिरालापयते । स्येनो वर्तिकामपलाप-
यते । कस्त्वामुक्तापयते ।

*मिथ्याकृचोऽभ्यासे ॥ ८१ ॥ मिथ्याशब्देन
योगे कृचो प्येताहो भवत्यभ्यामेऽर्थे । पदं मि-
थ्या कारयते । स्तुतिं मिथ्या कारयते । मिथ्येति किं !
गूत्र साधु कारयति । अभ्यास इति किं ! सकृत्पदं
मिथ्या कारयति ।

*चितः फलेऽत्रे ॥ ८२ ॥ चितो धोर्दो भवति
क्रियायाः फलेऽत्र कर्ता । पचते । तुर्नाने । कुक्ते ।
फलेऽत्र इति किं ! पचति भक्तिकराः । वपति भूतकाः ।
बदोऽप्यात् ॥ ८३ ॥ अपाद् बदेर्दो भवति
फलेऽत्र । एकांतवादमपवदते । अपवदते ।

*समुदाहृत्यमोऽग्रंथे ॥ ८४ ॥ समादिभ्यां
यमेर्दो भवत्यग्रंथेऽर्थे । ब्रौह्मन् संयच्छते । भारमु-
यच्छते । पादमायच्छते । अग्रंथे इति किं ! उद-
च्छति चिकित्सां वैद्यः ।

*ज्ञोऽत्रे ॥ ८५ ॥ जानातेरगोर्दो भवति ।
गां जानीते । अश्वं जानीते । अगारति किं ! स्वर्गं
प्रजानाति ।

*णिचः ॥ ८६ ॥ णिजन्ताहोर्दो भवति फले-
ऽत्र । ओदनं पाचयते । कटं कारयते । फलेऽत्र इति
किं ! परम्य कटं कारयति ।

*पारम्याऽयमाह्वयस्यग्निमुहकचिन्तदेह-
दसः ॥ ८७ ॥ पादिभ्यां प्यन्तेभ्यां दो भवति ।
पाययते । आदयते । दमयते । आयामयते । आया-
मयते । परिमोहयते । रञ्चयते । नर्तयते । धापयते ।
वादयते । वामयते ।

*वा वाग्गम्ये ॥ ८८ ॥ वाचा पदांतरेण
गम्यमाने फलेऽत्र दो वा भवति । स्वं भ्रान्त्यं पुनीते
पुनाति वा । स्वं वाक्यमपवदते, अपवदति वा ।
स्वान् ब्रौह्मन् संयच्छते, संयच्छति वा । स्वां गां जा-
नीते, जानाति वा । स्वमन्नं पाचयते, पाचयति वा ।
स्वं पुत्रं पाययते, पाययति वा । गतैः बह्विधैर्गौ-
र्निहं दे प्राप्ते वाचा योगेऽनेन विकल्पः ।

मं ॥ ८९ ॥ यस्मान्मं च दक्ष प्राप्नोति तस्मा-
न्ममेव भवति । याति । प्रविशति । अधिकरोति ।

● परानुकुः ॥ ९० ॥ परानुम्यां कुत्रो म
भवति । पराकरोति । अनुकरोति ।

प्रत्यक्ष्यतिभिषः ॥ ९१ ॥ एष्यः क्षिप्ये
भवति । प्रीतिक्षिपति । अभिक्षिपति । अतिक्षिपति ।

● प्राद्वहः ॥ ९२ ॥ प्राद्वहेर्म भवति । प्रव-
हति । प्रवहतः । प्रवहति ।

* परेः ॥ ९३ ॥ परिपूर्वात् बहेर्म भवति ।
परिवहति । जिह्वात् फलेषो दे प्राप्ते मं विधीयते ।
पृथग्वचनमुत्तरार्थ ।

* मृषः ॥ ९४ ॥ परेर्मृषो मं भवति । परि-
मृष्यति । परिमृष्यतः ।

व्याडश्च रमः ॥ ९५ ॥ व्याड्म्यां परेष्व
रमेर्म भवति । विरमति । आरमति । परिरमति ।
एतेभ्यः क्तिं ? रमते । अभिरमते ।

उपात् ॥ ९६ ॥ उपात् रमेर्म भवति । उपर-
मति । उपरमतः । उपरमंति । पृथग् वचनमुत्तरार्थ ।

वा चेः ॥ ९७ ॥ उपपूर्वात् चिसंज्ञकाद्रमेर्वा
मं भवति । यावद् भुक्तमुपरमति, उपरमते वा ।

बुध्युधनज्ञानेङ्मुद्रुधोर्णेः ॥ ९८ ॥ बुधा-
दिभ्यो ष्यंतेभ्यो मं भवति । बोधयति । योधयति ।
नाशयति । जनयति । अभ्यापयति । प्रावयति ।
प्रावयति । श्रावयति ।

चल्यष्यर्थात् ॥ ९९ ॥ चल्यर्थेभ्योऽच्यर्थेभ्यश्च
धुभ्यो ष्यंतेभ्यो मं भवति । चल्यति । चोयति ।
कंपयति । वेपयति । आशयति । निगारयति । भोज-
यति । अभ्यवहारयति ।

क्यचो वा ॥ १०० ॥ क्यचंताद्वा मं भवति ।
पटपटायति । पटपटायते । ओहितायति । ओहितायते ।

सुज्ञचो लुकि ॥ १०१ ॥ सुतादिभ्यो लुकि
परे वा मं भवति । व्यणुतत् । व्यथोतिष्ठ । अलु-
टत् । अलोडिष्ठ । अलुभत् । अलोभिष्ठ । अलु-
चत् । अलोचिष्ठ ।

✓ सन्त्ये हुञ्चः ॥ १०२ ॥ हुतादिभ्यः सनि
त्ये च वा मं भवति । विहृत्सति । विवर्त्सिते ।

वर्त्सति । वर्त्सिष्यते । अवर्त्सत् । अवर्त्सिष्यत ।
विहृत्सति । विवर्त्सिते । वर्त्सति । वर्त्सिष्यते । अव-
र्त्सत् । अवर्त्सिष्यत । विवर्त्सति । विवर्त्सिते ।
कल्पयति । कल्पिष्यते । अकल्पयत् । अकल्पिष्यत ।

* लोः कुपः ॥ १०३ ॥ कृपेर्लुटो वा मं भवति ।
कल्ता । कल्पिता । कल्तास्मि । कल्पिताहे ।

नष्वाध्य आसं ॥ १०४ ॥ नषा निर्दिष्टो
वाध्यो भवत्यासमासाधिकारनिवृत्तेरित्येषोऽधिकारो
द्वेयः । वक्ष्यति-प्राधि च-भिदि । स्ते रुः-शिक्षि । स्तप-
रस्य प्रस्य चिसंज्ञा प्राप्ता रुसंज्ञया वाध्यते ।

य्यौ स्त्र्याख्यौ द्वुः ॥ १०५ ॥ ईकारो-
कारौ स्त्र्याख्यौ मुसंज्ञौ भवतः । कुमारी । किशोरी ।
वामोरुः । वधूः । य्यौ इति किं ? खट्वा । स्त्र्याख्या-
विति किं ? हे प्रामणीः । हे खलपूः । मुप्रदेशाः
“अण्णोः” इत्यादयः ।

स्त्री ॥ १०६ ॥ स्त्रीशब्दो मुसंज्ञो भवति ।
हे स्त्री । स्त्रिये । स्त्रियाः । स्त्रीणां ।

आमीयुवोः ॥ १०७ ॥ आमि परत इयुवोः
स्थानिनो यो य्यौ स्त्र्याख्यौ तौ मुसंज्ञा भवतः । श्रीणां ।
भृणां । पृथुश्रीणां स्त्रीणां पुरुषाणां वा । नियमार्थ-
मिदं । आभ्येव मुसंज्ञा नान्यत्र । हे श्रीः । हे भूः ।

वा ॥ १०८ ॥ वा मुसंज्ञा भवति आमी-
युवोः स्थानिनोः । श्रीणां । श्रियां । भृणां । भुवां ।

डिति प्रश्न ॥ १०९ ॥ ज्योर्यः प्रः स्त्र्याख्यः
इयुवोश्च स्थानिनो यो य्यौ तेषां मुसंज्ञा भवति डिति
परे वा । बुद्धये । बुद्धये । धेनवे । धेनवे । श्रिये ।
श्रिये । भुवे । भुवे ।

* स्वसखिपति ॥ ११० ॥ ज्योर्यः प्रः स मुसं-
ज्ञो भवति सखिपतिशब्दौ वर्जयित्वा । मुनये ।
साधवे । बुद्धये । धेनवे । असखिपतीति किं ? सख्या ।
सख्ये । सख्युः । पत्या । पत्ये । पत्युः ।

प्रो वि च ॥ १११ ॥ प्रो वि संज्ञो भवति ।
बोद्धा । भेत्ता । चशब्दः संज्ञातरसमावेशार्थः । प्रवि-
नध्य गतः । व्याजयो णेरयादेस्तः स्वाजयपूर्वनिपातश्च
सिद्धः । विप्रदेशाः “भ्युक्तः” इत्यादयः ।

स्वेङ् ॥ ११२ ॥ रूपः प्रः स्तब्धो भवति । स्पर्शः । कुडा । हुडा । रूपदेशः "सरोर्हलः" इत्यादयः ।

दीः ॥ ११३ ॥ दीश्च स्तब्धो भवति । ईहा । ईक्षा । ईक्षाचके ।

यस्ये तदादिर्गुः ॥ ११४ ॥ यस्य त्यः यस्यः तस्मिन् परतः तदादि शब्दरूपं गुसंज्ञं भवति । जुहोति । करोति । करिष्यति । यस्य इति किं ! हे देवदत्त इ पश्येत्यत्र आदेशे प्राप्नोति । दध्यधुनेत्यत्र एरित्यादेरिच्छं च । न चैवं । तदादिरिति किं ! करिष्यामीति । अनेकत्येपि प्रातस्य दीन् । गुप्रदेशः "गोः" इत्यादयः ।

+ मिह्ना वाक्ये ॥ ११५ ॥ मिहन्तेन प्रयुज्यमानेनाप्रयुज्यमानेन वा प्रत्यासत्तेस्तस्यैव मिहन्तस्य विशेषणं शब्दरूपं वाक्यमङ्गं भवति । धर्मो बो रक्षतु । देवदत्तेन कर्तव्यं । वाक्यप्रदेशः "वाक्यदृष्टेः" प्रभृतयः ।

सुम्भिहन्तं पदं ॥ ११६ ॥ सुभन्तं मिहन्तं च पदमङ्गं भवति । धर्मः । अस्ति । पदप्रदेशः "पदस्य" प्रभृतयः ।

नः क्ये ॥ ११७ ॥ नांतस्य क्ये परतः पदसंज्ञा भवति । राजायनि । राजायने । त्यन्वे त्याश्रयमिति पदत्वसिद्धौ किमर्थमिदं ! नियमार्थमिदं नांतमेव क्ये पदसंज्ञं भवति नान्यत् । वाच्यनि । मुच्यनि ।

सिति ॥ ११८ ॥ सिनि त्ये परतः पूर्वं पदसंज्ञं भवति । भवतष्टणछम् । भवर्दायः । ऊर्णाहं शुभंभ्यश्च युस् । ऊर्णायुः ।

स्वादावधे ॥ ११९ ॥ अधे स्वादौ परतः पूर्वं पदसंज्ञं भवति । पयोभ्यां । राजभ्यां । राजभिः । राजत्वं । राजता । राजतरः । राजतमः । अध इति किं ! राजानी । राजानः ।

यचि भः ॥ १२० ॥ यकारादावजादौ च स्वादावधे परतः पूर्वं भसंज्ञं भवति । गार्ग्यः ।

दाक्षिः । यचीति किं ! राजत्वं । भप्रदेशः "भस्य" इत्यादयः ।

+ मनुर्नभोऽमिरो वति ॥ १२१ ॥ एते भसंज्ञका भवन्ति वति त्ये । मनुष्यत् । नभस्वत् । अंगिरस्वत् ।

x वृणोऽन्ववसौ ॥ १२२ ॥ वृण् इत्येतद् भसंज्ञं भवत्यधे वसौ च । वृणन्धः । वृण्वन्धुः ।

मत्वर्थे स्तौ ॥ १२३ ॥ सकारांतं तकारांतं च शब्दरूपं भसंज्ञं भवति मत्वर्थे त्ये परतः । तपस्वी । मरुवान् । विदुषान् । मत्वर्थे इति किं ! यशोभ्यां । विद्वद्भ्यां ।

+ ध्यपाये ध्रुवमपादानं ॥ १२४ ॥ धियः बुद्धेरपाये प्रातिपूर्वकविलेखे विभागेऽविचलमवधिभूतं वा यत् ध्रुवं तदपादानमङ्गं भवति । प्रामादागच्छति देवदत्तः । अधर्मोऽज्जगुप्सते । अश्वात् धावतः पतितः । नपा निर्देशः किं ! धनया विध्यति । कसपाभ्यां मुक्ते । धनुर्विध्यति । अपादानप्रदेशः "काऽपादाने" इत्येवमादयः ।

+ आख्यातोपयोगे ॥ १२५ ॥ उपयोगे नियमपूर्वकविद्याग्रहणे आख्याता प्रतिपादयिना अपादानं भवति । उपाध्यायादधीते । उपयोग इति किं ! नटस्य शृणोति ।

कर्मणोपेयः संप्रदानं ॥ १२६ ॥ कर्मणा य उपयोऽर्थः स संप्रदानसंज्ञो भवति । उपाध्यायाय गां ददाति । देवाय बलिं प्रयच्छति । राज्ञे दंडं वितरति ।

+ क्वायङ्क्त्वाच्चर्पां क्षीप्स्यः ॥ १२७ ॥ ण्यां क्षीप्सोऽर्थः संप्रदानं स्यात् । देवदत्ताय क्वाचते देवदत्तायापहृते । तिष्ठते ब्राह्मणी छात्रेभ्यः । देवदत्ताय शपते ।

+ क्य्यर्चानां प्रेयः ॥ १२८ ॥ क्य्यर्चानां चूर्णां प्रयोगे प्रेयः प्रीयमाणोऽर्थः संप्रदानं भवति । तुभ्यं रोचते मोदकः । मद्यां स्वदते दधि ।

चारेहस्तमर्जः ॥ १२९ ॥ चारयतेहस्तमर्जो

१ । देवदत्तकृष्णस्वन्त्ये परतो हलत्वचदेरिहोऽप्राप्तः परं चरच इति निवेद्यमानं भवति ।

१ । पूर्वमिदं निवेद्यमानं प्रयोग एव नचा न्यायः ।

धनी संप्रदानं भवति । देवाय शनं धारयति । देव-
दत्ताय गां धारयति ।

+ राधीक्ष्योर्धैवं ॥ १३० ॥ देवं शुभाशुभ-
लक्षणं तत्संबंधि यत्कारकं तत् राधीक्ष्योर्योगं संप्रदानं
स्यात् । पुत्राय राघ्यात्, ईक्षने वा । पुत्रस्य देवं निरू-
पयतीत्यर्थः ।

+ प्रत्याङ्मुखोऽभ्यर्थकः ॥ १३१ ॥ प्रत्या-
ङ्ख्यां शृणोतिभ्यर्थकोऽभ्युपगमकोऽर्थः संप्रदानं भ-
वति । मित्राय प्रनिशृणोति, आशृणोति वा । अभ्युपग-
च्छतीत्यर्थः ।

× प्रत्यनुगृण आख्याता ॥ १३२ ॥ प्रत्यनुपूर्व-
गृणानिना योगे आख्याता प्रनिपादयिता संप्रदानं
स्यात् । उपाध्याय्य प्रतिगृणानि । अनुगृणाति वा ।
तमुन्वाहयतीत्यर्थः ।

× क्रुद्रुहेर्गोमूयार्थानां यं प्रति कोपः ॥ १३३ ॥
क्रुद्राद्यर्थानां धूनां योगे यं प्रति कोपः स संप्रदानं
स्यात् । मित्राय क्रुप्यति कुप्यति वा । मित्राय द्रुह-
ति । मित्राय ईर्ष्यति । मित्रायामूयति ।

× न गेः क्रुद्रुहः ॥ १३४ ॥ निपूर्वयोः क्रुधि
द्रुहोः यं प्रति कोपः स संप्रदानं न स्यात् । मित्र-
मभिक्रुप्यति, अभिद्रुहति वा ।

× स्पृहर्वैप्सितं ॥ १३५ ॥ स्पृहेर्योगे यदीप्सि-
तं तत्संप्रदानं वा भवति । पुण्येभ्यः स्पृहयति ।
पुष्पाणि स्पृहयति ।

परिक्रयणं ॥ १३६ ॥ परिक्रयणं यत् तत्सं
प्रदानं वा भवति । शताय परिक्रीतः शतेन वा ।
सहस्राय परिक्रीतः सहस्रेण वा ।

× गल्हादीनां बहुलं ॥ १३७ ॥ एषां योगे
बहुलं संप्रदानं भवति । श्राद्धाय निगहते । श्रम्यो
वर्षति । पत्ये शेते । कचिच स्यात् । मनसा निग-
हने श्राद्धं । कचिद्वयं । मित्राय धर्मं ब्रूते । मित्रं
धर्मं ब्रूते ।

साधकतमं करणः ॥ १३८ ॥ अतिशयेन
साधकं यत् तत् करणसंज्ञं भवति ।

दानेन भोगं दयया मुरूपं ध्यानेन मोक्षं तपसेष्टसिद्धिं ।
मत्येन वाक्यं प्रशमेन पूजां वृत्तेन जन्माग्रमुपैति मर्त्यः ।
पुष्टिगानिर्देशान्—अक्षेदीव्यति ।

दिवः कर्म ॥ १३९ ॥ दिवैर्यन् साधकतमं
तत् कर्मसंज्ञं भवति । अक्षान् दीव्यति ।

आधारोऽधिकरणः ॥ १४० ॥ अधिकरण-
कारकमाधारसंज्ञं भवति । कटे अस्ते । गंगायां
घोषः । दध्नि सर्पिः । हृदि तिष्ठति जिनः । विवाहेऽ-
लंकृता कन्या । अंगुन्यम्रेऽधसहस्रं । आधारप्रदेशाः
“ ईवाधारे च ” प्रभृतयः ।

कर्मबाधेः शीङ्स्यासः ॥ १४१ ॥ अधि-
पूर्वाणां शीङ्स्यानामाधारः कर्मव भवति । ग्राम-
मधिशेते । पर्वतमधितिष्ठति । वसतिमध्यास्ते ।
एवकारः आधारनिर्णयार्थः ।

वसोऽनूपाध्याङः ॥ १४२ ॥ अन्वादिभ्यः
परस्य वसोऽधारः कर्म भवति । ग्राममनुवमति । गिरि-
मुपवमति । गृहमाधिवमति । वनमावसति ।

अभिनिविशश्च ॥ १४३ ॥ अभिनिगिममु-
दायपूर्वस्य विशेषाधारः कर्म भवति । ग्रामाभिनिवि-
शते । चकारान् कन्याणोऽभिनिवेशः ।

× कालाध्वभावदेशं वा उक्तेर्धनीनां ॥ १४४ ॥
धनीनां धूनां कालादिगधारः कर्म वा भवति
अकर्म च । माममास्ते । माम आस्यते । क्रोशं
स्वपिति । गोदाहमास्ते । कुर्वन् स्वपिति । पञ्च—रात्रौ
मुप्यते । क्रोशेऽर्थायते । गोदाहे आस्ते । ग्रामे
उप्यते । कालादीति किं ? शय्यायां शेते । अकर्म-
चेति किं ? माममास्यते । क्रोशं मुप्यते ।

कर्त्राप्यं ॥ १४५ ॥ कर्त्रा यदाप्यं तत्कारकं
कर्म संज्ञं भवति । कटे करोति । ग्रामं गच्छति ।
हिमवतं शृणोति । जैनैर्द्रमर्षति । ओदनं पचति ।
काष्ठानि दहति ।

× वाऽऽकर्षणोऽपि कर्ता णौ ॥ १४६ ॥
अकर्षणो धोरण्यतस्य यः कर्ता स णौ सति कर्म-
संज्ञो वा भवति । पचति देवदत्तः, पाचयति देवदत्तः ।

१। आधारस्व—औपस्तेष्विकसामीपिकाभिज्यापठवैषविक
भैभित्तिकेपचारिकेति पट्टमेदाः ।

देवदत्तेन वा । विव्रति सः, छेद्यति तं तेन वा ।
उत्तरत्र विग्रहणात् इहाविवाहितकर्मणो ग्रहणं ।

✓ *ज्ञानम्यवर्धश्चेः ॥ १४७ ॥ ज्ञार्थानां ग-
म्यर्थानामर्थानां ह्यर्थानां चाण्यतानां यः कर्ता
स णौ सति कर्मसंज्ञो भवति । जानाति धर्मं देव-
दत्तः । ज्ञापयति धर्मं देवदत्तं । जुष्यते दत्तः । बोध-
यते(ति)दत्तं । गच्छति माणवको ग्रामं । गमयति माण-
वकं ग्रामं । याति माणवकः । यापयति माणवकं ।
मुक्ते देवदत्तः । भोजयति देवदत्तं । अश्नाति भक्तं
देवदत्तः । आशयति देवदत्तमादनं । पश्यति देवदत्तो
रूपं । दर्शयति देवदत्तं रूपं । शेते शिशुः । शाय-
यति शिशुं । आसते यज्ञदत्तः । आसयति यज्ञदत्तं ।
ज्ञादीनामिति किं ! भेदयति काष्ठं भूयनेन ।

*शब्दे ॥ १४८ ॥ शब्दे वर्तमानस्यार्ण्यतस्य
धोः कर्ता णौ सति कर्म भवति । शृणोति दत्तः
शब्दं । श्रावयति दत्तं शब्दं । जल्पयति देवदत्तः पुत्रं ।
जल्पयति देवदत्तं पुत्रं ।

+भक्षोर्हिसायां ॥ १४९ ॥ भक्षोर्हिसार्यस्याणि
कर्ता णौ सति कर्म भवति । भक्षयति बलीवर्दाः
सस्यं । भक्षयति बलीवर्दान् सस्यं । हिसायाभिति
किं ! भक्षयति पिंडी देवदत्तेन ।

+बहेः प्रवेयः ॥ १५० ॥ बहेरणि कर्ता प्रवेयो
णौ सति कर्म भवति । बाहयति बलीवर्दान् भारं ।
प्रवेय इति किं ! बाहयति भारं बाहीकेन । नहि
बलीवर्दवद् बाहीकं प्राजति ।

+न खादिकंदशब्दायहः ॥ १५१ ॥
एभ्योऽणि कर्ता णौ सति कर्म न भवति । खादयति,
आदयति पिंडी देवदत्तः । कंदयति, शब्दाययति,
हाययति देवदत्तेन । खादयोरर्थत्वात् परेषां शब्द-
क्रियत्वात् प्राप्तिः ।

*हृकोर्वा ॥ १५२ ॥ हृकोराणि कर्ता णौ
सति वा कर्म भवति । हरति भारं दत्तः । हारयति
भारं दत्तं, दत्तेन वा । विकुर्वते सैववाः । विकारयति
सैववान् सैववैवा ।

+हृमिवाधोर्दे ॥ १५३ ॥ हृमिवादे-
वर्ण कर्ता णौ सति कर्म वा भवति दक्षिणे ।

पश्यति राजानं भृत्याः । दर्शयते राजानं भृत्यान् भृत्यै-
र्वा । अभिवादयति गुरुदत्तं । अभिवादयते गुरुं गुरुणा
वा दत्तं ।

स्वतंत्रः कर्ता ॥ १५४ ॥ स्वतंत्रः आत्म-
प्रधानः कर्तृसंज्ञो भवति । गौस्तिष्ठति । देवेन
कृतं । देवदत्तेन मुक्तं ।

तथोजको हेतुः ॥ १५५ ॥ तस्य स्वतंत्रस्य
योजकः प्रेरको यः स हेतुसंज्ञो भवति । मुजानं
प्रयोजयति भोजयति । कारयति ।

निः ॥ १५६ ॥ आ“प्राग्बोस्ते”ये वक्ष्यति ते
निसंज्ञा भवति । इत्येषोऽधिकारो द्वेयः । निप्रदे-
क्षाः “न्यजनाक”प्रभृतयः ।

*चादयोऽसत्त्वे ॥ १५७ ॥ चादयो निसंज्ञा
भवंत्यसत्त्वे वर्तमानाः । च वा ह अह एवेत्यादिः । अस-
त्त्व इति किं ! अस्यापत्यं इः ।

प्रादिः ॥ १५८ ॥ प्रादयो निसंज्ञा भवंत्यसत्त्वे ।
प्रपरापसमन्ववनिर्दुर्व्याङ् न्यधयोऽप्यतिसूदमयश्च ।
प्रतिना सह लक्षयितव्याः पर्युपयोरपि लक्षणमत्र ॥
असत्त्व इति किं ! वि प्रातीति विप्रः ।

क्रियायोगे निः ॥ १५९ ॥ क्रियाया ज्येन
योगे प्रादयो गिम्बका भवन्ति । प्रणमति । परिणम-
यति । क्रियायोगे इति किं ! प्रगता नायका अस्मा-
देशात् प्रनयको देशः ।

तिः ॥ १६० ॥ प्रादयस्ति संज्ञकाः भवन्ति क्रि-
यायोगे । प्रकृत्य । उपस्तुत्य । अधिकृत्य ।

*खिहाजूर्यायनुकरणं ॥ १६१ ॥ क्यंतं
हाजतं ऊर्यायनुकरणं च निसंज्ञं भवति क्रिया-
योगे । शुक्रीकृत्य । विमलीभूय । पटपटाकृत्य ।
उरीकृत्य । उररीकृत्य । फटकृत्य । खाटकृत्य ।
ऊर्यादीनां क्यर्थो न संभवत्यतः पृथग्रहणं ।

*क्षेपादरेऽसत्त्वत् ॥ १६२ ॥ असत्त्वतो ति-
संज्ञो भवतः क्षेपादर्यारर्थयोः । असत्कृत्य । सत्कृत्य ।
क्षेपादर इति किं ! असत्कृत्वा गतः ।

१ । वोगग्रहणसामर्थ्यात् वाक्क्रियायुक्ताः शब्दवन्तं प्रति
गितिसंज्ञासंज्ञागमिक्रियायोगे गितिवेऽपि कथासं क्रति
गित्याम.हा.भा.चं न ।

*भूषाऽस्वीकारेऽभ्यन्तः ॥ १६३ ॥ अलभन्त-
रित्येतौ तिसंज्ञौ स्तौ भूषाऽस्वीकारयोः । अलंकृत्य ।
अंतर्हृत्य । भूषाऽस्वीकार इति किं ! अलं कृत्वा ।
अंतर्हृत्वा भूमिकां स्थेनो गतः । मा कारि, स्वीकृत्येत्यर्थः ।

*कारिकाऽदः स्थित्याद्यनुपदेशे ॥ १६४ ॥
कारिकाऽदसौ तिमंज्ञौ स्तः स्थित्यादिषु मर्यादादिभ्यनु-
पदेशे च स्वयं परामर्शे । कारिकाकृत्य । अदः कृत्य ।
स्थित्याद्यनुपदेशे इति किं ! कारिकां कृत्वा । अदः
कृत्वा । कर्त्री, एतत्कृत्वा चेत्यर्थः ।

*कणेमनस्तृप्तौ ॥ १६५ ॥ कणेमनःशब्दौ
तिमंज्ञौ स्तस्मृमावभिलाषनिवृत्तौ । कणेहृत्य मुंक्ते ।
मनोहृत्य मुंक्ते । तृप्ताविति किं ! कणं हत्वा ।

*पुरोऽस्तं क्षिः ॥ १६६ ॥ पुरस् अस्तं शब्दौ
क्षिसंज्ञौ क्रियायांगे तिसंज्ञौ स्तः । पुरस्कृत्य, अस्तं-
गत्य पुनरुदेति । क्षिरिति किं ! पुरः । पुरी । पुरः ।
पुरः कृत्वा । नगरीः कृत्वेत्यर्थः । अस्तं कृत्वा कांडं
गतः । क्षिप्वा कांडं गत इत्यर्थः ।

*गत्यर्थवदेषच्छः ॥ १६७ ॥ अच्छशब्दो गत्यर्थेषु
वदतौ च परतः तिसंज्ञो भवति । अच्छमान्य । अच्छ-
ग्रय । अच्छाद्य । गत्यर्थवद इति किं ! अच्छं कृत्वा ।

*तिरोऽतर्द्धौ ॥ १६८ ॥ तिरस्शब्दोऽतर्द्धौ व्य-
वधाने तिसंज्ञो भवति । तिरोभूय । अंतर्द्धाविति
किं ! तिरोभूत्वा स्थितः ।

*वा कुञ्जि ॥ १६९ ॥ तिरस्शब्दोऽतर्द्धौ
कुञ्जि तिसंज्ञो भवति वा । तिरस्कृत्य । तिरस्कृत्वा ।

*मनस्युरस्युपाजेऽन्वाजेमध्येपदेनिवचने ॥
१७० ॥ एतानि शब्दरूपाणि क्षिसंज्ञकानांबतप्रति-
रूपाणि कुञ्जि वा तिसंज्ञानि भवन्ति । मनसिकृत्य,
मनसि कृत्वा । उरसिकृत्य, उरसि कृत्वा । उपाजे-
कृत्य, उपाजे कृत्वा । अन्वाजेकृत्य । अन्वाजे
कृत्वा । मध्येकृत्य, मध्ये कृत्वा । पदेकृत्य, पदे कृत्वा ।
निवचनेकृत्य, निवचने कृत्वा । क्षीय्ये—मनसि
कृत्वा सुखं गतः । उरसि कृत्वा पाणि शेते ।

*स्वाम्येऽधिः ॥ १७१ ॥ स्वामित्वेऽधिकं
कुञ्जि तिसंज्ञो भवति । ग्रामे पुत्रवाधिकृत्य, अधिकृत्वा
व । स्वाम्ये इति किं ! अधीत्यधिकृत्य ।

*साक्षादायध्वि ॥ १७२ ॥ साक्षादादिसम्ब-
रूपमध्वि अच्यन्तं कुञ्जि तिसंज्ञं वा भवति । साक्षा-
कृत्य, साक्षात् कृत्वा । मिष्याकृत्य, मिष्या कृत्वा ।
अध्वीति किं ! उष्णीकृत्य ।

*हस्तेपाणौ स्वीकृतौ तिः ॥ १७३ ॥ एतौ
कुञ्जि तिसंज्ञौ स्तः स्वीकृतावात्मीकरणे । हस्तेकृत्य ।
पाणौकृत्य । स्वीकृताविति किं ! हस्ते कृत्वा कार्फ-
पणं गतः । पुनस्तिप्रहणं नित्यार्थः ।

*प्राघ्वं बंधे ॥ १७४ ॥ प्राघ्वशब्दो बंधेऽर्थे
कुञ्जि तिसंज्ञो भवति । प्राघ्वंकृत्य । बंध इति किं !
प्राघ्वं कृत्वा शकटं गतः ।

*जीविकोपनिषदिवे ॥ १७५ ॥ स्नाविद्यार्थे
कुञ्जि तिसंज्ञा स्तः । जीविकाकृत्य । उपनिषत्कृत्य ।
इव इति किं ! जीविकां कृत्वा गतः ।

*प्राग्धोस्ते ॥ १७६ ॥ ते गितिसंज्ञकाः
धोः प्राग्धो प्रयोक्तव्याः । तथा चोदाहृतं ।

*लो मं ॥ १७७ ॥ लोदेशो मंसंज्ञो भवति ।
मिप् वस् मस् । मिप् थस् थ । तिप् तस् क्षि । शत्
च । नप् निर्देशः देन बाधनार्थः । आक्रमते चद्रमाः ।
संगस्यते वत्सा मात्रा ।

*इकानं दः ॥ १७८ ॥ इह आनश्च दंसंज्ञौ
भवतः । इह वहि महि । थास् आथां ध्वम् । त
आतां झङ् । शानश्च ।

*मिहक्षिन्नोऽस्मद्गुप्समदन्याः ॥ १७९ ॥
मिहो मदंसंज्ञानि त्रीणि त्रीणि वचनानि अस्मद्
गुप्सद् अन्य इत्येवं सज्ञानि भवन्ति । मिप् वस् मसि-
त्यस्मद् । सिप् थस् धेति गुप्सद् । तिप् तस्
क्षीत्यन्यः । दानामप्येवं ।

*साधने स्वार्थे ॥ १८० ॥ स्वस्य स्वो वा
अर्थः स्वार्थस्तस्मिन् स्वार्थे साधनेऽस्मदादयो ज्ञेयाः ।
अस्मत्पदस्यार्थे साधनेऽस्मत्क्षिकं । गुप्सत्पदस्यार्थे
गुप्सत्क्षिकं । आम्ह्यामन्गस्यार्थेऽन्वत्क्षिकं । पचामि,
अहं पचामीत्यादि । पचसि, त्वं पचसीत्यादि । पचति,
स पचतीत्यादि । एष देव्यपि योज्यं ।

+ पूर्वः सहोक्तौ ॥ १८१ ॥ तस्यात्मदादेः सहो-
क्तौ गुणपदभवे यः पूर्वः स प्रयोक्तव्यः । अहं च

त्वं च आवां पचावः । त्वं च स च युवां पचथः ।
अहं च त्वं च स च वयं पचामः ।

● हासे मन्योक्तौ युष्मन्मन्येऽतिः स्मत्वेकं १८१
मन्योक्तौ मन्यवाचि हासे प्रहामे गम्यमाने युष्मद्
भवति मन्ये मन्यतेस्त्वस्मदेकं च । एहि मन्ये रथेन
यास्यसि नहि यास्यसि यातस्तं पिना । एहि मन्ये
आंदनं भोक्ष्यसे नहि भोक्ष्यसे भुक्तः सोऽतिथिभिः ।
हास इति किं ! एव मन्यसे भक्त भाक्ष्ये ।

एको द्विर्बहुर्बहुः ॥ १८२ ॥ तानि त्रीणि
त्रीणि वचनान्येकां द्विबहुस्त्विव संज्ञानि भवन्ति
प्रत्येकं । मित्रकः । वस् द्विः । मस् बहुः । एव सर्वत्र ।

सुपथ ॥ १८४ ॥ सुपथ त्रिकाण्येकद्विबहुसं-
ज्ञान्येकज्ञां भवति । मुरेकः । ओ द्विः । जस् बहुः ।
एवमन्यत्रापि । उभयत्र चशब्दः साधने स्वाधे
इत्यस्यापकर्षणार्थः । एकार्थं साधने एकः । द्वयर्थं
द्विः । बहुर्थं बहुः । मिहपु सुप्पु च ।

● आप्परा विभक्ता हलचः ॥ १८५ ॥ तेषां
सुपां त्रिकाणां विभक्त्याशब्दस्य हलः आकारपराः
अचक्ष पकारपराः संतः संज्ञा भवन्ति । वा । इप् ।
भा । अप् । का । ता । इप् ।

+ जतिर्बेकाख्यायां बहुवत् ॥ १८६ ॥ जाति-
रेकाख्यायां वर्तमाना बहुवद् भवन्ति । संपन्ना यवः ।
संपन्नाः यवाः । जानिरिति किं ! देवदत्ता यज्ञदत्तः ।
आख्यायां प्रति किं ! गोत्वं । अश्वत्वं । व्याक्तिविव-
क्षायां बहुवत् सिद्धं । जातिविवक्षायां पक्षे बहुवच-
नाय वचनं ।

+ द्वौ चास्मदोऽनुपाधौ ॥ १८७ ॥ द्वौ एक-
वार्थोऽस्मदो वा बहुवद् भवत्यनुपाधौ । आवां
ब्रूः । वयं ब्रूः । अहं ब्रवीमि । वयं ब्रूः । अनु-
पाधाविति किं ! पठितावावां ब्रूः । संयतोऽहं ब्रवीमि ।

+ कस्युनीमोहपदस्य भं ॥ १८८ ॥ कस्यु-
नीमोहपदकोर्हत्वर्थो भक्ष्यवाच्यो वा बहुवद् भवति ।
कदा पूर्वे कस्युनी उदिते । कदा पूर्वाः कस्युन्यः
उदिताः । कदा पूर्वे प्रोष्ठपदे । कदा पूर्वाः प्रोष्ठ-

पदाः । भविति किं ! कस्युनीषु भवति कस्युनी
माणविके ।

इति जेनेद्रव्याकरणे शब्दार्णवचंद्रिकायां छन्दः
प्रथमस्याध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

अथमाध्याये द्वितीयः पादः ।

समर्थः पदविधिः ॥ १ ॥ पदसंबन्धी विधिः

समर्थो वेदितव्यः । पृथगर्थानामेकार्थाभावः परस्परं
व्यपेक्षा च सामर्थ्यं । वक्ष्यति—इप्ताच्छितादिभिः—
धर्मं भितः धर्मभितः । समर्थ इति किं ! व्याचष्टे
मुनिर्धर्मं भितः शिष्यो गुरुकुलं । भा तत्कृतवार्थेनो-
नेः—मदेन पटुः मदपटुः । समर्थ इति किं !
दंती भ्रमति मदेन पटुः शास्त्रेण । अप्रकृतितदर्थ-
ादिभिः—रथाय दारु रथदारु । समर्थ इति
किं ! गच्छ त्वं रथाय दारुगृहे । का भ्यादिभिः—
संसागात् भयं संसारभयं । समर्थ इति किं ! ध्यानी
निष्कामनि संसारात् भयं भवमंकटे । ता—मोक्षस्य
मार्गः मोक्षमार्गः । समर्थ इति किं ! सुखमनंतं
मोक्षस्य मार्गः स्वर्गस्य व्रतं । ईप्सोडादिभिः । अक्षुषु
शीडः अक्षुशीडः । समर्थ इति किं ! मूढः क्षत्तो-
ऽश्वेषु शीडः पिबति पानागरे ।

सः ॥ २ ॥ स इत्ययमधिकारो वेदितव्यः
आपादपारसमाप्तेः । वक्ष्यति—ता—मोक्षमार्गः । सप्रदे-
शाः “सानः” इत्यादयः ।

सुप्पुपा ॥ ३ ॥ सुबंतं सुबंतेन सह सो भव-
ति । इत्येतदप्यधिकृतं वेदितव्यं । वक्ष्यति—
ईप् शीडादिभिः । लक्षणं चेद । तेन—काफतालीयं ।
अंधकवर्नकीयं । खर्त्वावल्कीयं । अजाकृपाणीयमि-
त्यादि सिद्धं ।

हः ॥ ४ ॥ ह इत्ययमधिकारो ज्ञेयः वमित्यतः
प्राग् । वक्ष्यति—प्रतिनाऽप्ये । सूपप्रति । हप्रदेक्षाः
“हात्” प्रभृतयः ।

● द्विः सुष्म्युदयद्वयार्थाभावातीत्यसंमति-
शब्दव्यातिपत्त्याद्युगपत्संपत्साकख्यातिः ॥ ५ ॥
सुमित्येवमाध्याये यद् द्विसंघं वर्तते तत् सुबंतेन सह

हसो भवति । जीपु कथा वर्तते—अधिक्षि । गम्दि-
कानां नद्वेराभावः—दुर्गम्दिकं । मद्राणां नद्विः—सुमद्रं ।
मक्षिकाणामभावो—निर्मक्षिकं । शीतस्यातीतिः—निः-
शीतं । तैसुकस्यायमकालः—अतिनैसुकं । श्रीदत्तस्य
शब्दरूपातिः—इतिश्रीदत्तं । इतिपुत्र्यपादं । रथानां
पश्चात्—अनुरयं पदातिः । रूपस्य योग्यं—अनुरूपं ।
मत्तस्य सादृश्यं—समत्तं । अर्थमर्थं प्रति—प्रत्यर्थं ।
ज्येष्ठानामनतिक्रमेण—अनुज्येष्ठं प्रविशंतु । योग्यसाद-
र्यवाच्योत्तरपदार्थानतिवृत्तय इति चत्वारोऽपि य-
थार्थाः । युगपच्चक्रेण—सचक्रं धेहि । वृत्तस्य संपत्
सदृशं साधूनां । तृणैः सह—सतृणमम्यवहरति ।
कुंभस्य समीपं—उपकुंभं । प्राभृतमंतं कृत्वा—सप्राभृ-
तमधीते । अंतशब्दोऽभ्यासेऽवसाने च वर्तते ।

●यावद्ययैवानिबे ॥६॥ यावत्पथाशब्दो एवायं-
निवार्यं च सुबंतेन सह समस्यंते स च हसो भवति ।
यावानोदनः—यावदोदनमतिधीन् भोजय । ये ये वृद्धाः—
यथावृद्धं साधून् र्वय । एवानिब इति किं ? यावद्
दत्तं तावद्भुक्तं । यथैद्रदत्तः तथा देवदत्तः ।

●प्रतिनाऽल्पे ॥ ७ ॥ प्रतिशब्देनाल्पार्थेन सुबं-
तेन सह सुबंतं हसो भवति । अल्पः शाकः—शाक-
प्रति । सूपप्रति । अल्प इति किं ? वृक्षं प्रति विद्यो-
तते विद्युत् ।

●परिणा स्यस्रशलाकाः ॥८॥ स्यस्रश्लोऽक्ष
शलाकाशब्दौ च परिणा सह हसो भवति । एकेनेदं
न तथा वृत्तं यथा पूर्वं जये । एकपरि । द्विपरि । त्रि-
परि । चतुःपरि । पंचस्वेकरूपेषु जय एवेत्यजया-
भावात् पंचपरीति न भवति । अक्षणेदं न तथा वृत्तं
यथा पूर्वं जये । अक्षपरि । शलाकापरि । स्यादय
इति किं ? पाशकेनेदं न तथावृत्तं ।

वा ॥ ९ ॥ बेल्याधिकारो वेदितव्यः । तत्रैवो-
दाहरिभ्यामः ।

●पर्यपाख्बहिरं च ॥ १० ॥ पर्यादयः सुबं-
तेन सह समस्यंते वा । परि त्रिगतं वृष्टो देवः ।
परि परित्रिगतं च । अपत्रिगतं । अप त्रिगतं च ।
आकुमारं वयः समंतमद्रस्य । आकुमारं च ।
बहिर्गमं । बहिर्गमात् । प्राग्गमं । प्राग्गमात् ।

लक्षणैनाभिमुख्येऽभिपत्ती ॥ ११ ॥ नाभि-
मुख्येयं वर्तमानाभिप्रतिपत्तौ लक्षणवाचिना
सह वा हसो भवति । अग्निमभि, अन्यग्नि शलभाः
पतंति । अग्निं प्रति, प्रत्यग्नि शलभाः पतंति । लक्ष-
णेनेति किं ? साधुर्मातरमभि । आभिमुख्य इति
किं ? अभिनवोऽको यासां ताः—अभ्यंकाः गावः ।
अभिप्रतीति किं ? येनाग्निस्तेन गतः ।

●दैर्घ्येऽनुः ॥ १२ ॥ दैर्घ्ये आयागविवये लक्षण-
वाचिसुबंतेनानुहसो भवति । गंगामन्वायता—अनु-
गंगं बाराणसी । अनुयमुनं मथुरा ।

●समीपे ॥ १३ ॥ समीपेऽयं वर्तमानः सुबंतेन
सहानुहसो भवति । वनमनु, अनुवनं गतोऽशनिः ।
अनूपाध्यायमधीते ।

तिष्ठद्गवादीनि च ॥ १४ ॥ एतानि च
शब्दरूपाणि हंसजानि भवति । तिष्ठति गवोऽस्मिन्
काले गर्भग्रहणाय दोहनाय वा तिष्ठद्गु । बहुद्गु ।
कालविशेषः । आयतीगव । खलेयवं । खलेबुसं ।
खनयवं । ख्यमानयवं । चकारो नियमार्थः । तिष्ठ-
द्गवादीन्येवं समस्यंते । नान्यैः सह । परमं तिष्ठद्गु ।

●पारमध्यैऽतस्तथा ॥ १५ ॥ पार मध्यैऽतः
शब्दाः तातेन सह, हसो भवति वा । हंसनियोगे
चाधोरेखं निपात्यते । पार गंगायाः—पारेगंगं । मध्यं
समुद्रस्य—मध्यसमुद्रं । गिरेरंतः—अंतर्गिरं, अंतर्गिरि ।

●स्थिरैर्ध्वः ॥ १६ ॥ वंस्यवाचिभिः सह स्थिः
संख्यावाची समस्यते हसो भवति । एको मुनिर्व-
श्योऽस्य एकमुनि । द्विमुनि । त्रिमुनि व्याकरणस्य ।

नदीभिश्च ॥ १७ ॥ नदीवाचिभिः स्थिरैस्तो
भवति । सप्त सिंधवः—सप्तसिंधु । एकनदं । द्वियमुनं ।
त्रिगोदावरं । चकारो नियमार्थः । नदीभिरेवान्यपदा-
र्थनिराकाक्षाभिर्हो नान्यत्र । हे ईरावत्यौ यस्मिन् देशे
स ईरावतीको देशः ।

●खौ ॥ १८ ॥ नदीवाचिभिः सह हसो भवति
सुविषये । उन्मत्ता गंगा अस्मिन्—उन्मत्तगंगं देशः ।
उदितगंगं देशः । सनेर्गंग । खामिति किं ?
सौमगंगो देशः ।

●ये ग्रहणे ग्रहरणे च सूर्यं बुद्धे ॥ १९ ॥
अर्थे कर्मव्यतिहारे ग्रहणे ग्रहरणे च वर्तमाने समानं रूपं तत्रैव वर्तमानेन सुबतेन सह हसो भवति बुद्धे बाधे । केशाश्च केशाश्च मिथो ग्रहणं यस्मिन् बुद्धे तत्केशाकेशि । दंढाश्च दंढाभ्यामन्योन्यस्य ग्रहरणे यस्मिन् तदंढादंढि बुद्धं । सरूपमिति किं ! केशाश्च केशाश्च मिथो ग्रहणं यस्मिन् ।

६ ॥ २० ॥ भविति प्राग् वसादाधिकारो ज्ञेयः ।
इतः परं वसा भवताति निधेयं ।

इषाऽथ प्राप्तापणे ॥ २१ ॥ प्रातः आपन्न इत्येतौ शब्दौ इवन्तेन सह वसो भवत्यकारश्चेतयोः । प्रातो जीविका प्रातर्जीविकः । आपन्नजीविकः । प्राप्ता जीविका प्रातर्जीविका । आपन्नजीविका ।

●इष्टच्छिन्नादिभिः ॥ २२ ॥ ताम्यां श्रितादिभिश्च सह वसो भवति इवन्तं पूर्णपदं । जीविका प्रातः जीविकाप्रातः । सुस्वापन्नः । आश्रितः । दुःखातीतः । मोक्षगतः । बहुवचनादाकृतिगणोऽयं । तेन तत्त्वबुभुक्षुः । व्यसनपतितः । ओदनबुभुक्षुरित्यादि सिद्धं ।

●सामिस्वयं केन ॥ २३ ॥ सामिस्वयंशब्दौ सिंसङ्गौ क्तातेन सह वसो भवति । सामिकृतं । सामिमुक्तं । स्वयधीतौ पादौ । स्वयंविहीनमाज्यं । ऐकपद्यं संघाताद् द्दुत्यशिश्व प्रयोजनं । सामिमुक्तस्यापत्यं सामिमुक्तः ।

खट्वाऽक्रमे ॥ २४ ॥ खट्वा इवन्ता अक्रमे गम्यमाने कानेन सह वसो भवति । खट्वाखट्वा जात्मः । खट्वाप्युतः । अक्रम इति किं ! खट्वाखट्वाऽप्यापकाऽप्यापयति ।

कालाः ॥ २५ ॥ काल्वाचिनः शब्दाः इवन्ताः क्तातेन सह वसो भवति । अहरतिश्रिताः । रात्रिसंक्रांताः मुहूर्ताः । काला इति किं ! क्रोशं कुटिका नदी ।

●व्याप्ती ॥ २६ ॥ व्याप्तावविच्छेदेऽर्थे इवन्ताः कालाः सुपा सह वसो भवति । अत्यन्तरमणीयं । अत्यन्तमुत्तमं । सर्वरात्रकस्याणी ।

मुष्मैरलोपह ॥ २७ ॥ ईषदित्येतत् गुणवचनेन सह वसो भवति । ईषदपत्यं पिङ्गलः ईषदपि-

गलः । ईषद्विकटः । गुणोक्त्येति किं ! ईषद्रक्तः । ईषद्राग्यः ।

●भा तत्कृतयार्थेनोनैः ॥ २८ ॥ भातं पूर्वपदं भातार्थकृतार्थया गुणोक्त्या अर्थेन ऊनवाचिभिश्च सह वसो भवति । शंकुलया कृतः खंडः शंकुलखंडः । मदपदुः । गिरिणा कृतः काणः गिरिकाणः । कुसुमसुरभिः । पुष्पेनार्थः पुष्पार्थः । माषेन । तत्कृतयेति किं ! अक्षणा काणः ।

●पूर्वादिभिः ॥ २९ ॥ भातं पूर्वादिभिः सह समस्यते । मासेन पूर्वः मासपूर्वः । संवत्सरावरः । पितृसदृशः । असिकलहः । बाह्विपुणः । गुणमिश्राः धानाः । जिह्वाक्षुणः । कुलसमः ।

साधनं कृता बहुलं ॥ ३० ॥ साधनं कारकं भातं कृदन्तेन महं बहुलं वसो भवति । आत्मना कृतं आत्मकृतं । विषहतः । नखनिर्भिन्नः । काकपेया नदी । श्वलेष्टः कूपः । कुक्कुटसंपात्याः प्रामाः । कटकसंबन्ध ओदनः । कचिन्न स्यात् । श्वभिर्लेष्टव्यः । दात्रेण छनवान् । साधनमिति किं ! पुत्रेणागतः । कृतेति किं ! धान्येन धनवान् ।

●अप्यकृतितदर्थार्थादिभिः ॥ ३१ ॥ अवन्तं पूर्वपदं प्रकृत्या तदर्थार्थशब्देन तदादिभिश्चान्यैः सह वसो भवति । रथाय दारु—रथदारु । कुंडलहिरण्यं । पित्रे इदं पित्रर्थं । मात्रर्थं । देवकीलः । गोहितं । गोरक्षितं । प्रजासुखं । प्रकृत्यादिभिरिति किं ! रंधनाय खाली । समर्थ इति किं ! गण्ड त्वं रथाय दारु देवदत्तस्य गृहे ।

+अथाऽलं ॥ ३२ ॥ अलमवन्तेन सह वसो भवति । अलं जीविकायै—अलंजीविकः । अपेति किं ! अलमतिप्रसंगेन ।

●का भ्यादिभिः ॥ ३३ ॥ क्तातं पूर्वपदं भीप्रकृतिभिः सह वसो भवति । वृकेभ्यो श्रीः वृकनीः । वृकभयं । वृकमीतः । संसारमीति । पापापेतः । मुखापोढः । रथापन्नसः । भवमुक्तः ।

●स्तोकारादर्थकृष्यं केन ॥ ३४ ॥ स्तोकार्था आरुदार्थाः कृष्यशब्दश्च क्तातेन सह वसो भवति । स्तोकाभ्युक्तः । अस्याभ्युक्तः । कतिपयाभ्युक्तः ।

दूरादागतः । विप्रकुट्टादागतः । समीपादागतः ।
अंतिकादागतः । कुच्छमलुब्धः ।

● ईष्य शौडादिभिः ॥ ३५ ॥ ईवंतं पूर्वपदं शौ-
डादिभिः सह षसो भवति । अक्षपु शौडः—अक्षशौ-
डः । पानशौडः । अक्षधूर्तः । पानधूर्तः । अक्षकित-
वः । पानकितवः ।

● ऋणे छ्यैः ॥ ३६ ॥ यादिन्यातैः सह ईवं-
तं ऋणे गम्यमाने षसो भवति । मासे देयं ऋणं
मासदेयं । संवत्सरदेयं । ब्रह्मदेयं । ऋण इति किं ?
मासे देया भिक्षा । छ्यैरिति किं ? मासे दातव्यं ।

● स्त्री ॥ ३७ ॥ सुविषये ईवंतं सुवर्तेन सह षं
स्यात् । अरण्येतिलकाः । वनेहरितक्यः । कूपेपिशा-
चकाः । पूर्वाह्नेस्फोटकाः । “ईपोऽद्वलः” इत्यनुप ।

● तत्राहोरात्रांशः केन ॥ ३८ ॥ तत्र अहर-
वयववाचि रात्र्यवयववाचि च ईवंतं क्तातेन सह षं
स्यात् । तत्रमुक्तं । तत्रपीतं । पूर्वाह्णकृतं । अपराह्णकृतं ।
पूर्वरात्रकृतं । अपररात्रकृतं । तत्राहोरात्रांश इति किं ?
शुक्लपक्षे कृतं । क्तेनेति किं ? मय्याह भोक्ता ।

● क्षेपे ॥ ३९ ॥ क्षेपे गम्ये ईवंतं क्तातेन सह षं
भवति । अवतसेनकुलस्थितं । भस्मनिहतं । प्रवा-
हेनूत्रितं । वे कृति बहुलमित्यनुप ।

● ध्वाक्षादिभिः ॥ ४० ॥ ध्वाक्षप्रकारैः क्षेपे
कुत्सायां ईवंतं षसो भवति । तीर्थे ध्वाक्ष इव
तीर्थध्वाक्षः । तीर्थकाकः । तीर्थध्वा । श्मशानसारमेयः ।

● पात्रेसमितादयः ॥ ४१ ॥ पात्रेसमितादयः
शब्दाः गणपाठादव षसंज्ञाः निपात्यते क्षेपे कुत्सायां
गम्यमाने । पात्र एव समिताः—पात्रेसमिताः । उदंबरं
मद्यक इव—उदम्बरमद्यकः । उदंबरकृमिः । कूपमं-
दूकः । अवटकच्छपः । नगरकाकः । मातरिपुरुषः ।
पिंडीशूरः । गेहेनदी । गोष्ठेपंडितः । गर्भेनुतः ।

● पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलं यथै-
काधये ॥ ४२ ॥ पूर्वकालवाचि एकादीनि च
एकाधये समानाधिकरणे सति मुपा सह षसो
भवति षस्य । पूर्व ज्ञातः पश्चादनुज्ञितः ज्ञातानु-
ज्ञितः । दग्धप्रसूतः । कुडमंभीकृतं । एकवर्षी ।
सर्वपदार्थः । जरसार्धिकः । पुराणां । नवाब्धं ।

केवलज्ञाने । चकारः षसंज्ञासमावेशार्थः । मोषिका चास्ती
गौश्च मोषिकगर्वा । यथाश्रयो पुंवद्वयो सिद्धौ ।
एकाधये इति किं ? एकस्याः शाटी ।

● दिगधिकं सुहृद्वर्षी ॥ ४३ ॥ दिग्वाची
अधिकशब्दार्थकाश्रयं मुपा षसो भवति यस्य स्त्री
इति च विषयं यौ च परतः । सुविषयं—दिक् ।
दक्षिणाः काशलाः दक्षिणकोशलाः । उत्तरकोशलाः ।
द्विषये—दक्षिणस्यां शालायां भवः दक्षिणशालः ।
औत्तरशालः । अधिकया षष्ठ्या क्तातोऽधिकषा-
ष्टिकः । सुविषये—दक्षिणा शाला प्रिया यस्य दक्षिण-
शालाप्रियः । अधिको गौर्धनमस्य अधिकगवधनः ।
सुहृद्वाचि इति किं ? उत्तरो ग्रामः ।

● भ्यः समाहारे रथास्त्री ॥ ४४ ॥ स्थिः
संख्यावाची सुवर्तेनोत्तरपदेन सह षसो भवति
यश्च समाहारं वाच्यं सुहृद्वयो च रमंश्चास्त्री । स्थिः-
पंचपुत्रा । पण्णगरी । खां—पंचाम्राः । दशवटा ।
द्विषये—पंचानां नापितानामपत्यं पांचनापितिः ।
यो—पंच गावो धनमस्य पंचगवधनः । दशगवधनः ।
रश्मेति चकारः पत्तज्ञासमावेशार्थः । द्वे अंगुली समा-
हृतं द्व्यंगुली । पाश्र्वयः अः सांतः । राद् बीश्च ।
अखात्रांत किं ? पंचवर्षाणामिदं पांचवर्षं । रश्मेत्
“रादुचनपत्यं” अणः उप स्यात् ।

● कुत्स्योऽपापाणकैः ॥ ४५ ॥ पापाणकमुक्ते-
रथात् कुत्सनेः सह कुत्स्यवाची शब्दः षसो भवति ।
वैयाकरणखसूची । क्षत्रियभीरुः । क्षात्रियकितवः ।
भिक्षुविटः । कुत्स्य इति किं ? वैयाकरणश्चौरः ।
अपापाणकैरिति किं ? पापकुलालः । अणकना-
पितः । विशेष्यपूर्वनिपातार्थं वचनं ।

● सामान्येनोपमानं ॥ ४६ ॥ सामान्यवा-
चिना सहोपमानं सुवर्तं षसो भवति । शस्त्रीव
स्यामा शस्त्रीस्यामा । मृगीव चपला मृगचपला ।
हंसगद्गदा । न्यग्रोधपरिमंडला । शरकांडगीरी । पूर्व-
कांडस्यामा । सामान्येनेति किं ? पर्वता इव बल-
हकाः । काळा इव सतुलाः । उपमानमिति किं ?
रामा स्यामा ।

• व्याघ्रादिभिरुपमेवोत्तयोने ॥ ४७ ॥

एतैः सहोपमेयः यतो भवति तस्य सामान्यस्यायोने ।
पुरुषोऽयं व्याघ्र इव पुरुषव्याघ्रः । पुरुषसिंहः । पुरुष-
भः । अतद्योग इति किं ? पुरुषोऽयं व्याघ्र इव शूरः ।

विशेषणं विशेष्येणेति ॥ ४८ ॥ विशेषण-

वाचि सुबतं विशेष्येण सह यतो भवत्येकाग्रये
यश्च । लोहात्पले । लोहितशायी । कृष्णसर्पः । लोहि-
तादिः । गौरसर्पः । कृष्णकबलः । विंगवणमिति
किं ? तक्षकः सर्पः । विशेष्येणेति किं ? लोहितस्त-
क्षकः । इतिशब्दो लौकिकविवक्षार्थः । रामो
जामदग्न्यः । अर्जुनः कान्तर्वायः । वाक्यमेव ।

पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्य-
मवीराः ॥ ४९ ॥ पूर्वार्थः समस्यते सुबतैः यतो
भवति यश्च सहैकाग्रये । पूर्वपुरुषः । अपरपुरुषः ।
अपरकायः । प्रथमपुरुषः । चरमपुरुषः । जघन्य-
पुरुषः । समानपुरुषः । मध्यपुरुषः । मध्यमपुरुषः ।
वीरपुरुषः ।

• श्रेण्यादिः कृतादिभिः च्चौ ॥ ५० ॥

श्रेणिप्रभृतयः समस्यते कृतादिभिः मह च्च्यर्थे
गम्यमाने । अश्रेणयः श्रेणयः कृताः श्रेणिकृताः ।
श्रेणिमताः । पूगकृताः । पूगमताः । ऊककृताः ।
ऊकमताः । श्वाविति किं ? श्रेणयः कृताः ।

• विसमाप्ती क्तः ॥ ५१ ॥ विसमामो ईयद-
निष्पत्ती क्तान् समस्यते अर्थात्कान्तेन । कृतं चाकृतं
च कृताकृतं । मुक्तामुक्तं । पीतापीतं । पीतविराजितं ।
कृतापकृतं । क्षिप्ताक्षितं । पूतापवितं । विसमामा-
विति किं ? मिदं चामुक्तं च ।

+नानिटेट् ॥ ५२ ॥ सेट् कान्तमनिटा कान्तेन
सह यतो न भवति । क्षिप्ताक्षितं । पवितापूत-
मिति न भवति ।

सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टं पूज्येन ॥ ५३ ॥

एते पूज्येन सह समस्यते एकाग्रये । संश्लासा पुरुषश्च
सत्पुरुषः । महापुरुषः । परमपुरुषः । उत्तमपुरुषः ।
उत्कृष्टपुरुषः । पूज्येनेति किं ? उत्कृष्टा गौ कर्दमात् ।

सह गृन्दारकनामकुंजरैः ॥ ५४ ॥ तत्
पूज्यं गृन्दारकादिभिः सह यतो भवति । गौ श्लासी

गृन्दारकश्च गृन्दारकः । गौनागः । अश्वनागः ।
गोकुंजरः । मुनिकुंजरः । तदिति किं ? सुसीमो नागः ।

• कतरकतयौ जातिप्रभे ॥ ५५ ॥ कतरक-
तयौ एकार्षौ जातिप्रभे गम्यमाने यतो भवति ।
कतरगार्ग्यः । कतमगार्ग्यः । जातिप्रभे इति किं ?
कतरो भवतोर्देवदत्तः ।

क्षेपे किं ॥ ५६ ॥ किमेतत् सुबतेन सह
समस्यते क्षेपेऽर्थे । स किराजा यो न रक्षति प्रजाः ।
स किसल्ला यो मित्रं हृषति । स किंशैयाकरणी
यः शब्दं न ग्यात् । क्षेपे इति किं ? को राजा
मान्यसेते ।

पोटापुबतिस्तोककतिपयगृष्टिषेयुवका-
वेहदृष्कयणीप्रवक्तृभोग्रियाध्यापकधूर्तैर्जा-
तिः ॥ ५७ ॥ पोटादिभिः सह जातिवाची शब्दः
समस्यते । इम्या चासौ पोटा च इम्यपोटा । क्षत्रि-
ययुवतिः । अग्निमीकः । धृतकतिपयं । गोगृष्टिः ।
गोधनुः । महिषवशा । गोवेहत् । गोवष्कयणी ।
कठप्रवक्ता । कठश्रोत्रियः । कलापाध्यापकः । कठ-
धूर्तः । जातिगिति किं ? देवदत्ता पोटा ।

चतुष्पाद्गर्भिण्या ॥ ५८ ॥ चतुष्पाद् जातिः
गर्भिणीशब्देन मह यतो भवति । गोगर्भिणी । अज-
गर्भिणी । चतुष्पादिनि किं ? ब्राह्मणी गर्भिणी ।
जातिगित्येव-स्वस्तिमती गर्भिणी ।

प्रशंसोक्त्या ॥ ५९ ॥ प्रशंसावचनेन सह
जातिः समस्यते । गोप्रकांडं । गोमतल्लिका । अश्वप्र-
कांडं । अश्वमतल्लिका । गोमर्चिका । अश्वमर्चिका ।

युवा खलतिपलितजरद्वलिनैः ॥ ६० ॥
खलत्यादिभिः सह युवा समस्यते । युवखलतिः ।
युवपालतः । युवजरन् । युवबलिनः । युवतिः खल-
तिः युवखलतिः । युवपलिता । युवजरती । युवबलिना ।

व्यतुल्याख्या अजात्या ॥ ६१ ॥ व्याता-
स्तुल्याख्याश्च अजात्या सह यतो भवति । भोज्यं
च तदुष्णं च भोज्योष्णं । पानीयशीतं । हरणीयपूर्णं
घटः । तुल्यश्वेतः । तुल्यरोहितः । तुल्यमहान् । सहच-
क्षतः । सहस्रक्षतः । अजात्येति किं ? भोज्य भो-
दनः । तुल्यो वैश्यः ।

कुमारः भ्रमणादिना ॥ ६२ ॥ कुमारः शब्दः भ्रमणादिभिः सह षसो भवत्येकाग्रये । कुमारी चासी भ्रमणा च कुमारभ्रमणा । कुमार-प्रमजिता । कुमारतापसी । कुमाराध्यापकः । कुमाराध्यापिका ।

मयूरव्यंसकादयश्च ॥ ६३ ॥ मयूरव्यंसकादयः शब्दाः षसंज्ञाः गणपाठादेव निराल्यन्ते । विगती विसृतावंसावस्य व्यंसो व्यंस इव व्यंसकः । व्यंसको मयूरः मयूरव्यंसकः । छात्रव्यंसकः । कंबोजमुंडः । यवनमुंडः । चकारोऽवधारणार्थस्तेन मयूरव्यंसकादय एव समस्यन्ते । अन्यैः सह वृत्त्यंतरं न लभन्ते । परमो मयूरव्यंसकः ।

काष्ठाः मेयैः ॥ ६४ ॥ काष्ठवाचिनः शब्दाः मेयैः परिच्छेदैः सह षसो भवति । मासो जातस्य मासजातः । संवत्सरजातः । ज्ञातजातः ।

नञ् ॥ ६५ ॥ नञ् सुपा सह समस्यते । अगोः । अनेकः । अधर्मः ।

+वर्णो वर्णैः ॥ ६६ ॥ वर्णवाचि वर्णवाचिभिः सह षसो भवति । शुक्लस्वासां कृष्णश्च शुक्लकृष्णः । रोहितपांडुः । कृष्णसारंगः । विशेषणविशेष्यभावा नास्तीति वचनं । शुक्लकृष्णाद्यर्थानामन्योन्यस्य विशेषणसमुदाये वर्तमानस्य शुक्लादेरंशद्वारेण विशेषणत्वमित्यनियमन पूर्वनिपातः प्रयोजनं ।

+पूर्वापरारोत्तरमभिजेनांशिना ॥ ६७ ॥ पूर्वादीन्यंशवाचीन्यंशवाचिना आभजेन षं भवति । पूर्वं कायस्य पूर्वकायः । अपरकायः । अधरकायः । उत्तरकायः । पूर्वादीति किं ? दक्षिणं कायस्य । अभिजेनेति किं ? पूर्वं छात्राणां । अंशिनेति किं ? पूर्वं नामेः कायस्य ।

+अर्द्धं नर् ॥ ६८ ॥ अर्द्धं नपुंसकं समस्यते अंशिना सह । अर्द्धं पिप्पल्याः—अर्द्धपिप्पली । अर्द्ध-खट्वा । नविति किं ? प्रामोऽर्द्धं दंष्ट्रः ।

+द्वित्रिचतुर्द वा ॥ ६९ ॥ एव्यो डट् तदंतं अंशिना वा षसो भवत्यभिजेन । द्वितीयं मिश्रायाः द्वितीयमिक्षा । मिश्राद्वितीयं । तृतीयमिक्षा ।

मिक्षातृतीयं । चतुर्थमिक्षा । मिश्राचतुर्थः । छादीति किं ? पंचमं मिश्रायाः ।

ता ॥ ७० ॥ तातेन सुवन्तेन सह षसो भवति । स्वर्गमुखं । मोक्षमार्गः । राजपुरुषः ।

कुति ॥ ७१ ॥ कृत्प्रयोगे वा ता तदंतं सुपा समस्यते । इष्मानां व्रश्चनः इष्मव्रश्चनः । पलाशशतनः । अविळ्वनः । स्मश्रुकर्तनः ।

याजकादिभिः ॥ ७२ ॥ एतैः सह तांतं षसो भवति । देवानां याजकः देवयाजकः । शैमवनायपूजकः । गुरुपरिचारकः । गुरुपरिवेषकः । तद्योजकः । अर्थवाचकः ।

+पत्तिरथं गणकं ॥ ७३ ॥ पत्तिरथशब्दौ तांतौ गणकेन सह समस्येते । पत्तीनां गणकः पत्तिगणकः । रथगणकः । पत्तिरथमिति किं ? कार्यापणानां गणकः ।

न प्रतिपदं ॥ ७४ ॥ प्रतिपदं वा ता तदंतं न समस्यते । फलानां तृप्तः । सर्पिणो ज्ञानं । शतस्य घतं ।

निर्द्धारणे ॥ ७५ ॥ निर्द्धारणे जातिगुणकियाभिः समुदायादिकदेशस्य निष्कष्य धारणे वा ता तदंतं न समस्यते । मनुष्याणां क्षत्रियः शूद्रतमः । नारीणां श्यामा दर्शनीयतमा । अश्वगानां धावतः शीघ्रतमाः । गवां कण्ठाः संपन्नक्षीरतमाः ।

*इहक्षिसत्त्वैकद्रव्यैः ॥ ७६ ॥ एतैः सह तांतं षसो न भवति । चक्रधराणां पंचमः । तीर्थकृतां षोडशः । बलदेवानां नवमः । ग्रामस्य पुरस्तात् । वृक्षस्योपरि । देवदत्तस्य कुर्वन् । देवदत्तस्य कुर्वाणः । देवदत्तस्य कर्तव्यं । आचार्यस्य श्रीदत्तस्य । शुक्तस्य माराविदस्य ।

*गुणैरस्वत्सैरविश्रत्यादिभिः ॥ ७७ ॥ अस्वत्सैरगुणैस्तांतं न समस्यते विश्रत्यादिर्वर्जितैः । काकस्य काष्ण्यं । बलाकायाः शौक्ल्यं । कटकस्य तैक्ल्यं । नात्र काष्ण्यादेर्गुणस्य स्वास्यं प्रतीयते । कृष्णः काक इति यथा । गुणेरिति किं ? राजपुरुषः । अस्वत्सैरिति किं ? कन्याकरूपं । कपित्थरसः । चंदनगंधः । सनस्पर्शः । अविश्रत्यादिभिरिति किं ? गोविश्रतिः । गोस्तं । सूत्रजवचं । वचनप्रामाण्यं ।

कर्त्तरि केन ॥ ७८ ॥ कर्त्तरि वा ता तदंतं
कतिन सह पसो न स्यात् । इदमेवामासितं । इद-
मेवं वातं । इदमेवं मुक्तं । राक्षां मतः । राक्षां वृजि-
तः । राक्षामर्षितः । राक्षामिष्टः ।

* द्विप्राप्तौ भावां ॥ ७९ ॥ कर्त्तरि भावां
सत्यां द्विप्राप्तौ कृति कर्मणि या ता तदंतं वं न स्यात् ।
आश्चर्यो गवां दोहोऽगोपाळकेन । रोचते मे ओदनस्य
भोजनं देवदत्तेन । साधु खलु पयसः पानं विष्णु-
मित्रेण । द्विप्राप्ताविति किं ! देवदत्तः कृतो जिनद-
त्तेन । भावामिति किं ! साध्विदं शब्दानुशासनमा-
चार्यस्य ।

* षुतृज्यां ॥ ८० ॥ आम्ना योगे कर्त्तरि
या ता तदंतं सो न भवति । भवतः शायिका ।
भवतः आसिका । भवतोऽप्रगामिका । तृजुत्तरार्थं ।

कर्त्तरि ॥ ८१ ॥ कर्त्तरि यौ षुतृचौ ताम्ना
योगे कर्मणि या ता तदंतं न समस्यते । ओदनस्य
भोजकः । सक्तृनां पायकः । अपां सृष्टा । पुरा
भेषा । कर्त्तरि किं ! इक्षुभक्षिकां मे धारयति ।

* क्रीडाजीविकयोरित्यं ॥ ८२ ॥ क्रीडायां
जीविकायां च षुना सह तांतं नित्यं पसो भवति ।
उदाहकपुष्पभञ्जिका । वारणपुष्पप्रचायिका । तान्त्र-
भञ्जिका । अशेषस्वादिका । नखलंगवकः । अवस्करमू-
दकः । रमणीयकारकः । क्रीडाजीविकयोरिति किं !
पयसः पायसः ।

* तिकाङ्गदुः ॥ ८३ ॥ अमी मुबतेन सह
समस्यते । प्रगत्य । शुक्रभूय । पटपटाकृत्य ।
खाकृत्य । शोभनः पुरुषः सुपुरुषः । अतिपुरुषः ।
कुत्सितः पुरुषः कुपुरुषः । ईयत् पिंगलः—आपिंगलः ।
पापः पुरुषो दुष्पुरुषः ।

+ मात्ववपरिनिःप्रत्यादयो गतक्रांतकुहृग्ला-
नक्रांतस्वित्तादिषु वेष्मापुकेभिः ॥ ८४ ॥
प्रादयो गतादिष्वर्थेषु वातादिभिः सह पसो भव-
ति । तथ्या—प्रादयो गतादिष्वर्थेषु वया । प्रगतः
आचार्यः प्राचार्यः । संगतोऽर्थः समर्थः । अत्याद-
यः क्रांताप्यर्थेष्वपि । अतिक्रांतः खट्वां—मति-
खट्वाः । उन्नतो वेलां उन्नेलः समुद्रः । अवादयः
उच्छादिषु वया । अवच्छादं कोकिल्या—अवकोकिलं

वनं । अनुगतमर्थेन—अन्वर्थे वचः । पर्वादेवौ
ह्वानादिष्वपि । परिहृतोऽप्यपनाय पर्यष्वयनः ।
उपुक्तः संक्रामाय—उत्संक्रामः । निरादयः क्रांतादिषु
कया । निःक्रांतः कौशाभ्याः—निःकौशाभिः । अप-
मतः साक्षात्—अपसाक्षः । प्रत्यादयः स्थितादिष्वो-
पा । प्रतिष्ठितमुरसि प्रत्युरसं ।

वागमिह ॥ ८५ ॥ अभिर्कृतं वाक्स्तं सभ-
र्थेन नित्यं पसो भवति । कुम्भकारः । भारहारः ।
शरलावः । अभिक्रिति किं ! एधामाहारको व्रजति ।

क्षिनामैव ॥ ८६ ॥ क्षिप्तं केन अमंतेनैव
वागमिह पसो भवति । स्वादुकारं मुक्ते । लवणकारं
मुक्ते । तपस्कारं मुक्ते । अमेति किं ! काळो भोक्तुं ।
एवेति किं ! प्रथमं भोजं । प्रथमं मुक्त्वा गच्छति ।

वा भादि ॥ ८७ ॥ भादीनि वाक्स्तं ज्ञानि
अमा सह वा समस्यते । मूलकोपदशं मुक्ते । मूल-
केनोपदशं मुक्ते । पार्श्वोपपीडं शेते । पार्श्वोपपीडं
शेते । पार्श्वे उपपीडं शेते ।

क्त्वा ॥ ८८ ॥ क्त्वातेन सह वा भादि पसो
भवति । उच्चैः कृत्य, उच्चैः कृत्वा आचष्टे । नीचैः-
कृत्य, नीचैः कृत्वाचष्टे । भादीति किं ! अछं कृत्वा ।

* अवाः न्यार्थेऽनेकं वं ॥ ८९ ॥ वातवर्जितस्या-
न्यस्य पदस्यार्थेऽभिधेयं नेकं मुबतं वसंक्षः सो
भवति । कंठं कृतं येन स कृतकंठः । उदरमणिः ।
कंठकालः । उरसिलोमा । उष्ट्रस्य मुखमस्य—उष्ट्र-
मुखः । गुरुस्थानः । अवाम्यार्थे इति किं ! वृष्टे देवे
गतः । नपनिर्देशः किं ! लोहितगंगं देशः ।

+ एकार्थं ॥ ९० ॥ एकार्थं समानाधिकरणमने-
कं मुबतं वसोऽवाऽन्यार्थे भवति । प्राप्तमुदकं वं
स प्रातोदको ग्रामः । चित्रगुः । अप्रतिहतशासनः ।
अनेतगुणः । परमवाणीकः । अहगवधनः । अवि-
द्यमानपुत्रः । मत्तवहुमातेन वने । अर्द्धतृतीयाः ।
एकार्थमिति किं ! पञ्चभिर्मुक्तमस्य ।

+ क्षिः ॥ ९१ ॥ क्षिप्तं वसो भवत्यवाऽन्यार्थे ।
उच्चैर्मुखं यस्य स उच्चैर्मुखः । अपुत्रः । अमार्थः ।
अस्तिक्षीरा गौः । सुमुखी कन्या ।

* संख्येये स्थिनासन्नाद्वाराधिकाभ्यर्द्धादि

विदुः च ॥ ९२ ॥ आसन्नादीन्यर्धपूर्व उद-
न्नामि किंसंज्ञानि च संख्येये वर्तमानेन स्थितंज्ञा-
न्नामि सह समस्यते । आसन्ना दशानामिमे आसन्ना-
न्नाः । आसन्नविशाः । अदूरदशाः । अदूरविशाः ।
अभिकदशाः । अर्द्धेनाधिका विज्ञतिरिमे अभ्यर्द्धवि-
शाः । अर्ध पंचमं यासां ताः अर्द्धपंचमाः विज्ञतयः
इमे अर्द्धपंचमविशाः नवतिरित्यर्थः । अर्द्धपंचमविशाः ।
सन्निपे दशानामिमे उपदशाः । उपविशाः । उपविशाः ।
स्थितेति किं ! आसन्नाः पुरुषाणामिमे । संख्येये
इति किं ! अधिका विज्ञतिर्गता । आसन्नादीति किं !
संनिष्ठा दशानामिमे ।

॥ स्थिः मुञ्चाऽर्थे ॥ ९३ ॥ मुजये बारे वाऽर्थे
विकल्पे संशय वा स्थिसंज्ञावाचि असौ भवति संख्येये
वर्तमानेन स्थिना । द्वौ वारौ दश इमे द्विदशाः ।
त्रिदशाः । चतुर्दशाः । द्वौ वा त्रयो वा द्वित्राः ।
चित्रतुराः । पंचषाः । सप्तदशाः । मुञ्चाऽर्थे इति
किं ! द्वावेव न त्रयः ।

दिशोऽस्तराले ॥ ९४ ॥ दिक्शब्दः स-
मस्यतेऽस्तरालेऽर्थे । दक्षिणस्याश्च पूर्वस्याश्च दिशो-
र्थदंतरालं सा दिक् दक्षिणपूर्वा । पूर्वदक्षिणा । दक्षि-
णापरा । उत्तरपूर्वा ।

॥ तेन सहेति तुल्ययोगे ॥ ९५ ॥ सहशब्दः
तेनेति भातेन सह तुल्ययोगे समानक्रियादियोगे
बसो भवति । सह छत्रेणागतः सछात्रः । सपुत्रः
आगतः । सशिष्यः । सरूपः । सकर्मकरः । तुल्य-
योगे इति किं ! सहेव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति
रासमी । इतिशब्दादतुल्ययोगेऽपि सः । सपक्षक्रे
वादी भूते इत्यादि सिद्धे ।

चार्ये द्वंद्वः ॥ ९६ ॥ चकृतोऽर्थश्चाऽर्थः ।
सत्त्विकऽर्थेऽनेकं सुबंतं द्वंद्वसंज्ञः सो भवति । च-
कृतौ द्वावर्थौ । हस्तेतरयोगसमाहारो । द्वस्यन्मोक्षी ।
कादिरपक्ष्यती । छत्रोपानहं । बाणधरं । बाणधरं ।

+समानायेकः ॥ ९७ ॥ समानां तुल्यार्थानां
शब्दानां चाऽर्थे एक एव प्रयोक्तव्यः । वक्त्रश्च
कुटिलश्च वक्त्रो कुटिलो वा । सितश्च श्वेतश्च
शुक्लश्च सिताः श्वेताः शुक्लाः वा । समानाविति किं !
अथकादिरपक्ष्यताः ।

+मुच्यसंख्येयः ॥ ९८ ॥ मुचि सर्वेण सभा-
नानां एकरूपाणां युगपत्प्रयोगे एक एव प्रयोक्तव्यः
संख्येयं वर्जयित्वा । वृक्षश्च वृक्षश्च वृक्षी । वृक्षश्च ।
वृक्षश्च वृक्षश्च वृक्षाः । हरिणी च हरिणी च हरि-
ण्यो । मुपीति किं ! मातृमातारी । मातरी । माता-
राविति भेदः । असंख्येय इति किं ! एकरश्च एकरश्च ।
द्वौ च द्वौ च । पूर्वं समानार्थाऽर्थः । इदं तु
सरूपाऽर्थः ।

+स्वदादि च ॥ ९९ ॥ स्वदादिना अन्यदा-
दिना च सह स्वदादेद्वि प्राप्ते स्वदादिरेक एव प्रयु-
ज्यते । स च देवदत्तश्च तौ । कश्च देवदत्तश्च कौ ।
स च त्वं च युवा । त्वं च भवाश्च भवन्तौ । स च
स्थाळी च ते । सा च देवदत्तश्च तौ । स च देव-
दत्ता च ते । स च कुंडं च ते । सा च कुंडं च
ते । तच्च देवदत्तश्च तौ ।

+भ्रातृपुत्राः स्वयदुहितुभिः ॥ १०० ॥
भात्रर्थपुत्रार्थयोः स्वस्वयदुहितुर्भात्रार्थयोः प्रयोगे भात्रर्थ
पुत्रार्थविव प्रयुज्यते । भ्राता च स्वस्ता च भ्रातरी ।
सोदर्यश्च स्वस्ता च सोदर्यौ । भ्राता च भगिनी च
भ्रातरी । पुत्रश्च दुहिता च पुत्रौ । सुतश्च दुहिता
च सुतौ । पुत्रश्च सुता च पुत्रौ । बहुवचनं पर्यायार्थः ।

+पिता मात्रा वा ॥ १०१ ॥ पितुः मात्रा
प्रयोगे पिता वा प्रयोक्तव्यः । पिता च माता च पि-
तरी । मातापितरौ ।

+अश्वुरश्चश्वर्या ॥ १०२ ॥ अश्वुरस्य अश्व-
शब्देन प्रयोगे अश्वुरो वा प्रयोक्तव्यः । अश्वुरश्च
अश्वश्च अश्वुरी ।

+वृद्धो यूनाज्जनन्यार्थमकृतौ ॥ १०३ ॥
वृद्धस्य यूना सह प्रयोगे वृद्ध एव प्रयोक्तव्योऽन-
न्यार्थप्रकृताभिन्नार्थप्रकृतौ । गार्ग्यश्च गार्ग्य-
णश्च गार्ग्यौ । दाक्षिण्यश्च दाक्षायणश्च दाक्षी । वृद्ध
इति किं ! गर्गगार्ग्ययणौ । ज्ञेनेति किं ! गर्गगा-
र्यौ । अनन्यार्थप्रकृताविति किं ! भागवित्तिभाग-
वित्तिफौ । वात्स्यायनशौनकायनौ । पूर्वत्र गर्हः लो-
वीरत्वं चान्योऽर्थोऽन्यत्राप्रकृतिः ।

+कुक्षः ॥ १०४ ॥ कुक्ष्या युवा सह प्रयोगे

सुखायी प्रयोक्तव्यः सा च हृदा जी पुनः स्वात् ।
गर्भा गार्ग्यायनश्च गार्गी । औपगवी च औपग-
विश्च औपगव्यौ ।

+सिखा ॥ १०५ ॥ पुनस्त्य प्राणिनः क्षिया
सह प्रयोगे पुन्य एव प्रयोक्तव्यः । ब्राह्मणश्च
ब्राह्मणी च ब्राह्मणौ । कर्त्री । मयूरी । कुक्कुटी । पट्ट ।

+ब्राम्हद्विस्तुरसंघेऽश्विणी क्षी मायः ॥ १०६ ॥
ब्राम्हद्विस्तुराणां संघेऽश्विना औपगवाणां युगपत्
प्रयोगे क्षी प्रयुज्यते प्रायः । गावश्चेमे गावश्चेमाः
इमाः गावः । अजा इमाः । महिष्य इमाः । ब्राम्हप्र-
हणं किं ! करवश्चेमे करवश्चेमाः इमे करवः । द्विस्तु-
रेति किं ! अन्धाश्चेमे अन्धाश्चेमाः इमे अन्धाः । संघ
इति किं ! गौरवायं गौरवेयं इवौ गावौ । अश्वि-
नाविति किं ! वत्साश्चेमे वत्साश्चेमाः इमे वत्साः ।
प्राय इति किं ! उष्ट्राश्चेमे उष्ट्राश्चेमाः उष्ट्रा इमे ।

+नवनैर्षकं च वा ॥ १०७ ॥ नपुंसकमन-
पुंसकेन सह प्रयोगे नपुंसकं प्रयोक्तव्यमेकत्वं
च वा त्यादनव्यार्थप्रकृती । शुक्रं च वक्रं
शुक्रश्च कंबलः ते इमे शुक्रे । तदिदं शुक्रं वा । शुक्रं
शुक्रश्च शुक्रा च दृष्टिका तानीमानि शुक्रानि ।
तदिदं शुक्रं वा । अनयोति किं ! शुक्रं च वक्रं च
शुक्रे । अनव्यार्थप्रकृताविति किं ! शुक्रं च वक्रं
कृष्णश्च कंबलः तां शुक्रकृष्णौ ।

+सिद्धपार्थात् पुनर्वसुर्भे ॥ १०८ ॥ सिद्धपा-
र्थस्यद्वारे वर्तमानात् परः पुनर्वसुशब्दः भे वर्तमानो
द्वंद्वविषयो द्वयः सन्नित्येवकार्यो भवति । उदितौ
सिद्धपुनर्वसू । पुष्यपुनर्वसू । तिष्यपुनर्वसू ।
सिष्यार्थादितां किं ! आर्द्रापुनर्वसवः । भ इति किं !
तिष्यपुनर्वसवो माणवकाः ।

+चोर्क पूर्व ॥ १०९ ॥ सविचिस्त्रेडु वया
निर्दिष्ट पूर्व प्रयोक्तव्यं । अधिष्ठि । धर्म-
क्षिप्तः । भवमीः ।

राजदंतादौ ॥ ११० ॥ राजदंतादिषु पूर्व-
निपातेऽप्राप्तं यपदं सपूर्वं प्रयोक्तव्यं । दंतामा
राजा राजदंतः । वनस्याग्ने अग्नेवर्णं । पूर्वं वासितं
व्यसहितं क्षित्वासितं । गन्गमुषितः । उष्ट्रकु-

सले । विचक्षतेनार्द्धनी । दारजारी । भार्वापती ।
अंपती । ऐपती । स्वयंपती ।

+संख्याख्या ॥ १११ ॥ से अस्या संख्या-
पूर्वं प्रयोक्तव्या । क्षिप्सती । विक्षती । चतु-
र्दश । पंचबाः ।

+इंद्रे चित्सेकं ॥ ११२ ॥ इंद्रे चित्सं कुतं-
सं चैकं पूर्व प्रयोक्तव्यं । कुसकाशं । तुणकाष्ठं ।
अग्निधूम । वायुतोयं । मुनिपुत्तौ । विश्विति किं !
कुक्कुटमयूरी । एकमिति किं ! गुरुरविभास्करतनया ।
रविभास्करतनयगुरवः ।

अजायत् ॥ ११३ ॥ अजायकारांतमेकं-
पूर्वं प्रयोक्तव्यं इंद्रे । इन्द्रचंद्रौ । उष्ट्रखरं ।

अन्याप्यतरे ॥ ११४ ॥ इंद्रे सेऽन्याप्यतरेकं-
पूर्वं प्रयुज्यते । चवखदिरो । बाम्बायू । ब्रह्मप्यमोष ।

+अर्च्य ॥ ११५ ॥ इंद्रेऽर्च्यमर्च्यहितं पूर्व
प्रयुज्यते । कामक्रोधी । वधूचरी । दीक्षातपसी ।
वामुदेवार्जुनी ।

+वर्णभ्रात्रनुपूर्व ॥ ११६ ॥ वर्णौ जाता च-
इंद्रेऽनुपूर्वं क्रमेण पूर्व प्रयोक्तव्यः । ब्राह्मणक्षत्रियौ ।
ब्राह्मणक्षत्रियविद्वद्ब्राह्मः । भीमसेनार्जुनी । रामछ-
स्मणी । बलदेववामुदवौ । युधिष्ठिरभीमसेनार्जुनाः ।

+समाजमर्तु ॥ ११७ ॥ भं नक्षत्रं ज्ञातुश्च
समाजः समानाक्षरमनुपूर्वं पूर्व प्रयोक्तव्यं । अधि-
नीभरिणी । भरणीकुक्षिकारोहिष्यः । हेमंतक्षिपिरी ।
हेमंतक्षिपिरवसंताः । समाजिति किं ! पुष्यपुनर्वसू ।
श्रीष्मवसंता ।

+धर्मार्थादिषु वा ॥ ११८ ॥ धर्मार्थादिष्ठत-
इंद्रेष्वप्रातः पूर्वनिपातो वा पूर्व निपतति । धर्मार्थौ ।
अर्थधर्मौ । शब्दायौ । अर्थशब्दौ । कामार्थौ । अर्थ-
कामौ । आद्यंता । अंतादी । गुणद्वंद्वौ । द्विगुणौ ।

+गुणस्त्रियश्चि रे ॥ ११९ ॥ गुणः क्षित्सं-
क्षित्सं च वसे पूर्व प्रयोक्तव्यं । वित्रगुः । कंठकर्जः ।
सर्वकर्जः । विश्वदेवः । पशुमतः । पंचरक्तः ।

बाहिताग्न्यादिषु ॥ १२० ॥ बाहिता
ग्न्यादिषु वसेऽप्राप्तं पूर्वनिपातनं वा पूर्व निपास्यते ।
बाहिताग्निः । अग्न्याहितः । पुत्रजातः । जातपुत्रः ।

पूर्व-इतयातः । स्मृतातः । वृत्तपीतः । भार्योऽः ।
अभ्यगतः । शीर्षिष्ठः ।

+मिषः ॥ १२१ ॥ मिषो वा वसे पूर्व प्रयो-
क्तव्यः । प्रियगुडः । गुडप्रियः ।

+गड्वाद्य ईषः ॥ १२२ ॥ ईवंतात् गडु-
प्रभृतयो वसे वा पूर्व प्रयोक्तव्याः । गडुकठः । कंठ-
गडुः । गडुशिराः । शिरोगडुः ।

+कालाक्ष १२३ ॥ वसे कालाक्षिताक्ष-
वधि पूर्व वा प्रयोक्तव्यं । उषतोऽसिरनेन-अस्यु-
षतः । उषतासिः । खड्गोद्गीर्णः । उद्गीर्णखड्गः ।
वज्रहस्तः । हस्तवज्रः । चक्रपाणिः । पाणिचक्रः ।
करवालकरः । करकरवालः । ईवाकर्षणार्थः चशब्दः ।

+कालाकृतिमुखादयः ॥ १२४ ॥ काल-
वाचिनः आकृतिर्जातिस्तद्वचिनः सुखादयश्च वसे
क्ताताद् वा पूर्व प्रयोक्तव्याः । मासयाताः । यात-
मासाः । सागरजग्धी । जग्धसागरा । सुखयाता ।
यातसुखा । दुःखयाता । यातदुःखा ।

कः ॥ १२५ ॥ क्तातं वसे पूर्व प्रयोक्तव्यं ।
ज्ञातविश्वः । व्याख्यातशास्त्रः । भिक्षितभिक्षः ।
अवमुक्तोपानक्तः । विश्रुतकार्तिः ।

*ये कडारादयः ॥ १२६ ॥ यसे कडारादयो वा
पूर्व प्रयोक्तव्याः । कडारभद्रः, भद्रकडारः । गडुल-
शाखित्यः, शाखित्यगडुलः । बधिरांधः, अंधबधिरः ।
नटधूर्तः, धूर्तनटः । कूटदाक्षिः, दाक्षिकूटः ।

उत्तरपदं ए ॥ १२७ ॥ से यदुत्तरपदं
तत् एतदं भवति । दशगवधनः । त्र्यहजातः
एतदंशः । “दिगधिकं सुहृदौ” इत्यादयः ।

इति जैनैर्द्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकानाञ्चि
उच्यते प्रथमस्याध्यायस्य
तृतीयः पादः ।

अथ अथमाध्याये चतुर्थः पादः ।

कर्मणी ॥ १ ॥ कर्मणि कारके इव विभ-
क्ती भवति । कटं करोति । जैनैर्द्रं पठति । पायसं
कुंजे । आदित्यं पश्यति । अहिं लंघयति ।

+हार्तरात्रेणातिविचित्रनिकषासमवाचिभ्यो-
पाचौ ॥ २ ॥ हादिभिर्योगे इव भवत्युपाचौ वि-
शेषणे । हा देवदत्तं वदति व्याधिः । अंतरा गंध-
मादनं मालवतं चोत्तराः कुरवः । अंतरा निषवं
नीलं च निदेहाः । अंतरेण सीमनसं विद्युत्प्रभं च
देवकुरवः । अंतरेण जलधिं हिमवंतं च भरतः ।
मोक्षमंतरेण नात्यंतिकं सुखं । अतिवृद्धं कुरुन्मह-
द्वृद्धं । धिन्देवदत्तमयज्ञः प्रवृद्धं । निकषा प्रामं नदी ।
समया प्रामं वनं । उपाधामिति किं ? प्रधाने व्या-
ध्यादौ मा भूत् । चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । तेन—
बुभुक्षितं न प्रतिभाति किञ्चित् । वृणीष्व भद्रे प्रति-
भाति यत्नां ।

+पर्यामिसर्वाभयैस्तस्त्वैः ॥ ३ ॥ पर्यादिभि-
स्तस्यातेर्योगे इव भवति । परितो प्रामं बनानि ।
अभितो प्रामं । सर्वतो प्रामं । उभयतो प्रामं बनानि ।

+द्विरुक्तैरधोभिः ॥ ४ ॥ द्विरुक्तैरधोऽप्युप-
रिभिर्योगे इव भवति । अधोऽधो प्रामं । अध्यधि
ग्रामं । उपर्युपरि ग्रामं ग्रामाः । द्विरुक्तैरिति किं ?
अधो ग्रामस्य ।

*कालाध्वन्यभेदे ॥ ५ ॥ कालेऽध्वनि चो-
पाचौ इव भवत्यभेदेऽत्यंतसंयोगे द्रव्यादिना । संब-
त्सरं क्षीरोदनं । शरदं मधुरा रमणीया । संबत्स-
रमधीते । क्रोशं शिकता । योजनं दीर्घो गिरिः ।
क्रोशमधीते । कालाध्वनीति किं ? स्वात्यां पचति ।
अभेदे इति किं ? मासे मासस्य वा द्विरधीते ।

सिद्धौ भा ॥ ६ ॥ सिद्धौ क्रियाफलनिष्पत्तौ
गम्यमानायां कालाध्वन्यां भा भवत्यभेदे । मासेन
प्राभृतमधीतं । क्रोशेन तर्कमधीतं । सिद्धाविति किं ?
मासं काव्यमधीतं न च ज्ञातं ।

क्रियामध्ये केपौ ॥ ७ ॥ क्रिययोर्मध्ये का-
लाध्वन्यां केपौ विभक्त्यौ स्तः । अथ मुक्त्वा मुनिः
ज्जहाद् भोक्ता, ज्जहाद् भोक्ता । इहस्योऽयमिच्छास्तः
क्रोशात् क्रोशे वा निष्पत्ति उच्यते ।

स्वस्य पूजार्थां विः ॥ ८ ॥ पूजार्थे स्वस्य-
शब्दो तिसंज्ञौ स्तः । सुखाय गतः । अतिसिध्य
गतः । पूजार्थमिति किं ? सुखित्वा गतः । काकुर्तिव ।

॥ ९ ॥ पूजार्थं स्वतीसद्वी गितं ह्येव । सुखितं भवता । अतिस्तुतं त्वया । गिति-
मितं क्व नास्ति । पूजायामिति किं ? अतिचित्तं
किं त्वान्न । कुत्सार्योऽत्र ।

॥ अतिक्रमेऽतिगितिसंज्ञो ॥ १० ॥ अतिक्रमे
अधिक्रमेऽतिगितिसंज्ञो न भवति । अतिसिक्त-
मेव भवता । अतिस्तुतमेव त्वया । अतिस्वित्वेव
गतः । गितिसंज्ञाभयं क्व तिसंज्ञाभयः सविधिश्च
नास्ति । अतिक्रमे इति किं ? अतिशय गतः ।

॥ मन्त्रार्थसंवाचनाऽनुज्ञागर्हासंज्ञायेऽपि ॥ ११ ॥
एतेष्वप्येवमपि गितिसंज्ञो न भवति । सर्पिषोऽपि
स्यात् । विदुः स्तोत्रं मात्रा अपिशब्दार्थः । अपि-
स्तुपाद् राजानं । अपिस्तुहि । भिन्नाक्षणमपि स्तु-
पात् वृत्तं । भिन्नाक्षणमपि सिञ्चेत् पलांशु । अपि
सिञ्च । अपि स्तुहि ।

॥ व्यर्थो पर्यधी ॥ १२ ॥ व्यर्थोऽनर्थोऽतिर-
वाचिनो पर्यधी गितिसंज्ञो न भवतः । कुतः पर्या-
गतः । कुतोऽधिगत्वा । पर्यागतं । गितिसंज्ञाभयः
“प्राग्बोक्ते” इति प्रयोगनियमः सविधिर्णत्वं च
न भवति ।

॥ वीप्सेत्स्वभूतलज्जनेऽभिनेष्टु ॥ १३ ॥
एवमर्थेऽभिनेता योगे इव भवति गितिसंज्ञाभयः ।
वृत्तं वृत्तमभिसिञ्चति । साधुस्त्वं मातरमभिसिञ्चतः ।
वृत्तमभिसिञ्चति ।

॥ भागे चानुवृत्तिपरिणा ॥ १४ ॥ भागेऽर्थे
वीप्सादिष्वन्वादिभिर्योगे इव भवति गितिसंज्ञानि-
वेधश्च । यदत्र मामनुस्यात् । मां प्रति स्यात् । मां परि
स्यात् तदीयतां । वृत्तं वृत्तमनुसिञ्चति, प्रतिसिञ्चति,
परिसिञ्चति । साधु स्त्वं मातरमनुसिञ्चतः, प्रतिसिञ्चतः ।
वृत्तमनुसिञ्चति, प्रतिसिञ्चति, परिसिञ्चति । भागं
चेति किं ? परिषिञ्चत्योदनं ।

॥ भार्येऽनुना ॥ १५ ॥ भार्ये हेत्वादावनुना
योगे इव भवति । कवयस्य प्रज्यामनुप्राजजन् राज-
सहस्राणि । ज्ञानोत्पत्तिमन्वागमन् सुराः । शातिना-
थचरितपट्टकप्रसारणमनुप्राजर्क्ष पञ्चन्यः । तेन हेतु-
भेदः । नदीमन्वसिता सेना । नद्या सहस्रवसितेभ्यः ।

॥ उत्कृष्टे ॥ १६ ॥ अनुना योगे उत्कृष्टेऽर्थे
इव भवति । अनुपूज्यपादं वैयाकरणाः । अनुस-
मंतमत्र तार्किकाः । अन्यकलंकदेवं शास्त्रारः ।

॥ उपेन ॥ १७ ॥ उपेन योगे उत्कृष्टेऽर्थे इव
भवति । उपसिंहनंदिनं कवयः । उपाकलंकदेवं
वादिनः । उपशालिभद्रमन्वाः । उपाजुनं योद्धारः ।

॥ ईष साधिके ॥ १८ ॥ उपेन योगे साधि-
केऽर्थे इव भवति । उपसार्थो द्रोणः ।

॥ स्वेच्छेऽधिना ॥ १९ ॥ स्वे ईशितव्ये ईश्वरे
च ईष भवत्यधिना योगे । स्वे-अधिकुल्लु मेवे-
श्वरः । अधिमगधेषु श्रेणिकः । अधिमेवेश्वरे कुरवः ।
अधिश्रेणिके मगधाः ।

॥ काह्नाभिबिभिमर्यादे ॥ २० ॥ आका योगे
का विभक्ता भवत्यभिबिभिमर्यादयोः । आकुमारेश्वो
यशः समंतभद्रस्य । आपाटकिपुत्राद् वृष्टो देवः ।

॥ वज्येऽपपरिभ्या ॥ २१ ॥ वज्येऽर्थेऽपपरि-
भ्यां योगे का भवति । अपत्रिगर्तेश्वो वृष्टो देवः ।
परिगर्तेश्वो वृष्टो देवः । परिपरिगर्तेश्वो वृष्टो
देवः । वज्ये इति किं ? अपशब्दो देवदत्तस्य ।

॥ यत्प्रतिमे प्रतिना ॥ २२ ॥ यतः प्रतिमा
प्रतिदानं यतश्च प्रतिमा प्रतिनिधिः सादृश्यं ततः
प्रतिना योगे का भवति न गितिसंज्ञा च । माया-
नस्मै तिष्ठेभ्यः प्रतियच्छति । अर्ककीर्तिभरततः प्रति ।

॥ चेष्टागतिकर्मण्यप्राप्तेऽविपी ॥ २३ ॥
चेष्टागमिकायाः गतेः कर्मण्यसंप्राप्तेऽर्थेऽविपी विम-
क्त्यो स्तः । प्रामाय गच्छति । प्रामं गच्छति । नग-
राय व्रजति । नगरं व्रजति । चेष्टागातिकर्मणीति
किं ? प्रामादागच्छति । चेष्टाग्रहणं किं ? मनसा
भेदं गच्छति । गतिग्रहणं किं ? पचद्योदनं । अप्राप्त
इति किं ? क्षियं गच्छति ।

॥ संप्रदानेऽनु ॥ २४ ॥ संप्रदाने कारके अनु
विभक्ता भवति । वज्रजघाय श्रीमतीमदात् । त्रिपु-
टाय स्वयंप्रभामदात् । श्रीविजयाय सुतारामदात् ।
अमोचजिह्वाय प्रामसतमदात् । देवाय वक्ति प्रयच्छति ।

॥ तादर्थ्ये ॥ २५ ॥ तादर्थ्ये अनु भवति ।
अवहननायोद्धृष्टं । रचनाय स्वाकी ।

+वृक्षार्थविचारे ॥ २६ ॥ वृक्षार्थविचारेण
विकारेऽर्थेऽप्यु भवति । वृक्षाय प्रकल्पते यथायुः । कृष्णे
जम्बते दधि । तद्यथाव्यादिविकाररूपमापद्यते इत्य-
र्थः । विकार इति किं ! सुकृतिनः संपद्यते शाक्यः ।

+व्याप्येऽरिहेन ॥ २७ ॥ अरिहेन उत्पातेन
व्याप्येऽर्थे व्याप्यमाने अप् भवति ।

वाताय कपिला विबुदात्पायातिओहिनी ।

पीता वर्षाय विज्ञेया दुर्मिश्वाय सिता भवेत् ॥

अरिहेनेति किं ! मित्रस्येदं छत्रं ।

●ध्वर्षबाधोऽर्थात् कर्मणि ॥ २८ ॥ ज्यो-
त्स्ना यस्य तस्य धोः कर्मण्यप्यु भवति तच्च ध्व-
र्षागर्थात् न साक्षात् प्रयुक्तः । एवेभ्यो व्रजति ।
पुण्येभ्यो व्रजति । पाकाय व्रजति । पक्ये व्रजति ।
ध्वर्षबाध इति किं ! प्रविश पिडी । अर्थादिति
किं ! एवानाहुर्नु व्रजति ।

●वृक्षार्थनमःस्वास्तिस्वाहावचस्वचाहितैः
॥ २९ ॥ शक्तार्थेनमःप्रभृतिभिश्च योगे अप् भवति ।
शक्तो जिनदत्तो देवदत्ताय । अलं मल्लो मल्लाय ।
नमोऽभिनन्दनेदेवाय । स्वस्ति प्रजापत्यः । इन्द्राय स्वाहा ।
वषट्प्रये । स्वधा पितृभ्यः । आभयानिने हितं ।

✓ वनर्हे मन्यकर्मण्यजीवे वा ॥ ३० ॥ प्रक-
र्षेण गह्वं गम्यमाने मन्यतेः कर्मणि जीववर्जिते वा
अप् भवति । न त्वा तुणाय मन्ये । न त्वा तुणं मन्ये ।
न त्वा ओष्टाय मन्ये । न त्वा ओष्टं मन्ये । प्रग्रहणं
किं ! काष्ठं त्वां मन्ये । गह्वं इति किं ! इन्द्रनीलात्
पश्चरामभिकगुणं मन्ये । मन्ये ग्रहणं किं ! न त्वा
तुणं चित्तयामि । अजीव इति किं ! न त्वा स्थाने मन्ये ।

संज्ञेन वा दे ॥ ३१ ॥ संपूर्वस्य जानातेः
कर्मणि वा मा विमत्ती भवति दे । मात्रा संजानीते ।
मातरं संजानीते ।

●कर्तृकरणे ॥ ३२ ॥ कर्तरि करणे च कारके
मा भवति । देवदत्तेन कृतं । जिनदत्तेन मुक्तं ।
विष्णुनिजेन पीतं । दत्तेन कुनाति परकुना छिनाति ।
अपानेन कर्माणि इति ।

+प्रकृत्वादिभ्यः ॥ ३३ ॥ एभ्यो मा भवति ।
प्रकृता अभिप्रः । प्रायेण वैवाक्यः । गीतम्-

ऽस्मि गोत्रेण । समेन ज्ञवति । विप्रमेन ज्ञवति ।
हिद्रेणेन ज्ञायं क्रीणाति । सहस्रेण ज्ञायान्
क्रीणाति ।

सहस्रेण ॥ ३४ ॥ सहस्रेण योगे मा भव-
त्युपाधौ । वत्सेन सह गौः । पुत्रेण सहगतः ।
पुत्रेण सह खलः । पुत्रेण सह धनवान् । अर्थ-
ग्रहणं पर्यायार्थः । पुत्रेण सार्द्धं साकं सत्रा अम्भ
पुगपत् समं । पुत्रेण मुक्तं-करणनिर्देशः ।

येनां विकारेत्थंभावौ ॥ ३५ ॥ येनांमि-
नो विकारो विद्वत्त्वमित्यंभावोऽनेन प्रकारेण भवन्
च लक्ष्यते ततो मा भवति । पाणिना कुणिः ।
पादेन खंजः । अण्णा काणः ।

शिलया बटुमद्राक्षीत् श्वेतच्छत्रेण भूपति ।

केसवं शंखचक्रान्यां त्रिभिर्नेत्रैः पिनाकिनं ॥

अपि भवान् कमंडलुना छात्रमद्राक्षीत् । अपि
भवान् बूलया परित्राजकमदर्शत् । छात्रत्वादिप्रका-
रमापन्नो मनुष्यः कमंडलुवादिना लक्ष्यते । अंगिवि-
कारेत्थंभावौ" इति किं ! अक्षि काणमस्य ।

हेतौ ॥ ३६ ॥ हेत्वर्थे मा भवति । धनेन
कुलं । विधया यशः । अनेन वसति । अध्ययनेन
वसति ।

+का ॥ ३७ ॥ हेतौ का भवति । सिद्धिरने-
कातात् । पर्वतोऽग्निमान् धूमवत्त्वात् ।

●कृणे ॥ ३८ ॥ हेतौ कृणे का भवति ।
शताद्ददः । सहस्राद्ददः । निष्काद्ददः । हेतौ, इति
किं ! बद्धस्त्वया देवदत्तो नाहं वज्राय सत मे धार-
यति छतेन बद्धः ।

गुणे श्रीदत्तस्यास्त्रियां ॥ ३९ ॥ गुणे हे-
तौ श्रीदत्ताचार्यमतेन का भवत्यस्त्रियां । जायमा-
द्ददः । जाड्येन बद्धः । ज्ञानान्मुक्तः । ज्ञानेन मुक्तः ।
गुण इति किं ! धनेन कुलं । अक्षियामात्रात् ।
बुद्ध्या मुक्तः ।

●हेतौ सर्वाः प्रत्ययः ॥ ४० ॥ हेतुस्यप्रत्यय-

१ लौकिकप्रकाशपदयोःप्रत्ययः ॥ २ पूर्व क-
रकेऽपि तु लक्ष्यः ।

ये प्रकृते हेतव्ये तद्वाचिनः सर्वाः विभक्त्यः प्रायेण भवन्ति । धनेन हेतुना वसति । धनस्य हेतवे । धना-हेतोः । धनस्य हेतोः । धने हेतो । क हेतुं वसति । केन हेतुना । किं निमित्तं । केन निमित्तेन । किं कारणं । केन कारणेन । किं प्रयोजनं । केन प्रयो-जनेन । यं हेतुं वसति । येन हेतुना । येन निमि-त्तेन । एवं सर्ववचनेषु ।

काश्चादाने ॥ ४१ ॥ अपादाने कारके का विभक्ती भवति । रथात् पतितः । आचार्यादधीते । नीरेभ्यो विभेति । अधर्माज्जगुस्ते । माधुराः पाठ-क्षिपुत्रकेभ्य आकृतराः, अभिरूपतराः, दर्शनीयतराः ।

+प्यस्य कर्माधारे ॥ ४२ ॥ प्यातस्य से कर्म-ध्याधारे च का स्यात् । प्रासादात् प्रेक्षते । आस-नात् प्रेक्षते । अत एव वचनात् प्यसं दृश्यं । प्यस्य इति किं ! प्रासादमाकाशं प्रेक्षते । आसने उपविश्य प्रेक्षते । कर्माधार इति किं ! गृहादाग-माधीते ।

• दिक्चन्द्रान्वार्याचुद्व्याहीतराराग्रहिर्यु-क्ते ॥ ४३ ॥ दिक्चन्द्रैरन्यार्थैरचुद्व्यादिभिश्च युक्ते का भवति । पूर्वो ग्रामात् । उत्तरो ग्रामात् । अन्यो देवदत्तात् । भिन्नो देवदत्तात् । प्राग् ग्रामात् । प्रत्यग् ग्रामात् । दक्षिणा ग्रामात् । दक्षिणाहि ग्रामात् । इतरां-ऽस्मात् । गृहादारात् क्षेत्रं । बहिर्ग्रामात् ।

• ताज्जोऽर्थस्यैः ॥ ४४ ॥ अतसर्थस्यैर्योगे ता भवति । दक्षिणतो ग्रामस्य । उत्तरतो ग्रामस्य । उपरि ग्रामस्य । उपरिष्ठात् ग्रामस्य । परो ग्रामस्य ।

• इष्टं चैनेन ॥ ४५ ॥ एनेन योगे इष्टं ता च स्यात् । दक्षिणेन विजयार्थं वसति । उत्तरेण हिम-वंतं । पूर्वेण ग्रामस्य । उत्तरेण ग्रामस्य ।

• का चर्ते ॥ ४६ ॥ ऋते शब्देन योगे का स्यात् इष्टं च । ऋते धर्मात् कृतः सुखं । चित्रं यथाश्रयमृते । न ह्यंगं विक्रियते रोगमृते ।

• ईष्यन्तानां वा च ॥ ४७ ॥ पृथ्वाना-

मान्यां योगे वा स्यात् का च । पृथक् देवदत्तेन । पृथ्वा देवदत्तात् । माना गुह्यतेन । माना गुह्यतात् ।

• विना सिद्धः ॥ ४८ ॥ विना योगे सिद्धो भाकेषो भवति । विना सम्बन्धेन । विना सम्ब-न्धतात् । विना सम्बन्धं कुतो मुक्तिः ।

• स्तोकास्वकुञ्चकतिपयाद् करने का वा-ऽसत्त्वे ॥ ४९ ॥ स्तोकादेरसम्बन्धनात् करने का वा स्यात् । स्तोकाभ्युक्तः । स्तोकेन युक्तः । अस्याभ्युक्तः । अस्तेन युक्तः । कुञ्चाभ्युक्तः । कुञ्च-ेन युक्तः । कतिपयाभ्युक्तः । कतिपयेन युक्तः । असत्त्वे इति किं ! अस्तेन सीधुना मत्तः । करने इति किं ! अस्य जल्पति ।

+तुत्तार्यैस्ता ॥ ५० ॥ तुत्तार्यैर्योगे करने ता भवति । ओदनस्य तुप्यति । ओदनस्य तुतः । सक्तूनां पूर्यते । सक्तूनां पूरणः ।

• होऽस्वार्थे ॥ ५१ ॥ जानातेरस्वार्थे अगव-बोधने वर्तमानस्य करने ता भवति । पर्यसो जानीते । दग्धो जानीते । अस्वार्थे इति किं ! ज्यनिना दुहितरं जानाति ।

• का चारादर्थैः ॥ ५२ ॥ आरादर्थैर्द्वारादर्थैरन्ति-कार्षिभ्यासत्त्ववाचिर्मियुक्ते का स्यात् ता च । दूरं ग्रामात् । दूरं ग्रामस्य । विप्रकृष्टं पर्वतात् । विप्रकृष्टं पर्वतस्य । अंतिकं वनात् । अंतिकं वनस्य । अभ्यासं देशात् । अभ्यासं देशस्य ।

• तेभ्यः केभ्यः ॥ ५३ ॥ तेभ्यः आराद-र्थेभ्यः केभ्यः भवति । दूराद् ग्रामस्य । दूरं ग्रामस्य । दूरेण ग्रामस्य याति । अंतिकात् ग्रामस्य । अंतिकं ग्रामस्य । अंतिकेन ग्रामात् ।

• ईष्याधारे च ॥ ५४ ॥ ईष्टं विभक्ती भवति आधारे कारके तेभ्यश्च ।

अपात्रे रमते कोको गिरी वर्पति वासकः । अन्यस्त्रीषु मनो याति कुक्कुलीषु न गच्छति ॥

१ कम्पमहनेनात्र द्विषि दृष्टः कस्यो पश्यते तेन देव-काम्युक्तिभिर्मि पूर्वादिभिर्वैने का भवति । २ पूर्वो न विभक्त्यर्थे इत्येवम् । तेन न-दिक्चन्द्रैर्युक्तः ।

१ कम्पमहनेनात्र पश्यति वर्पति वा । २ पूर्वो न विभक्त्यर्थे इत्येवम् । तेन न-दिक्चन्द्रैर्युक्तः ।

कटे. आखे । स्थास्यां पचति । गंगायां चोषः ।
दूरे वनस्य । विप्रकटे वृक्षस्य । अतिके कूपस्य ।
समीपे देवस्य ।

+केनकर्मणि ॥ ५५ ॥ कर्तातस्य इन्विषयस्य
कर्मणी भवति । अधीतं व्याकरणमनेन-अधीती
व्याकरणे । आधीती छंदसि । अर्पिती गुरौ ।
कर्मण किं ! मुक्तपूर्वी जोदनं । इन्द्रप्रहणं किं !
शुक्रमुपकिष्टः शिष्यः ।

+हेतौ तद्युक्ते ॥ ५६ ॥ कर्मणा युक्ते हेतौ
ईष भवति ।

चर्मणे शीपिनं हति दत्तयोर्हति कुंजरं ।

केशेषु चमरीं हति सीमि पुष्कलको हतः ॥

तद्युक्त इति किं ! भिक्षया वसति ।

✓ यद्वावाद्भावगतिः ॥ ५७ ॥ यस्य भावात्
क्रियातो भावांतरस्य गतिर्निर्णीतिस्तत्र ईष भवति ।
गोषु दुग्धमानासु गतः । दुग्धास्वागतः । देवार्चायां
क्रियमाणायां गतः कृतायामागतः । यद्वावादिति किं !
यो जटाभिः स धुक्ते । जटाभिरित्यत्रेण नास्ति द्रव्य-
त्वात् । भावगतिरिति किं ! यो मुक्तवान् स देवदत्तः ।
यो मुक्तवानित्यत्रेण न भवति ।

गते स्थानिन्यध्वान्तेनैकश्च ॥ ५८ ॥ यस्या-
प्रयोगेऽप्यर्थो गम्यते स स्थानी । इयत्तावसितस्या-
ध्वनोऽवसानमंतः । यद्भावाद् भावगतिस्तस्यातेन
युक्तस्याध्वनः गतशब्दे स्थानिन्यप्रयुज्यमाने तेनातेन
एकत्वं [प्रथमात्वं] भवति । पाटलिपुत्राद् राजगृहं सप्त-
योजनानि । स्थानिनीति किं ! गवीधुमतः सांकाश्यं
चतुर्षु योजनेषु गतेषु भवति । अश्वप्रहणं किं !
कार्तिक्याः आमहायिणी मासे । अन्तेनति किं !
अथ नक्षत्रेषु योजनेषु गतेषु भोजनं । चकारः
ईषाधनार्थः ।

ता चानादरे ॥ ५९ ॥ यद्वावाद् भावगति-
स्तत्र ता भवतीष चानादरे गम्यमाने । रुदतो
लोकस्य प्राजाजीत् । रुदति लोके प्राजाजीत् । देव-
दत्ते कोषाति प्राजाजीत् । देवदत्तस्य कोषतः
प्राजाजीत् ।

स्वामीभराविपत्तिदायादसप्रतिवृत्तिद्वय-

स्वतैश्च ॥ ६० ॥ एतैर्योगे तेषी स्तः । गवां स्वामी ।
गोषु स्वामी । यतीनामीश्वरः वतिष्मीश्वरः । नृणां-
धिपतिः । नृष्वधिपतिः । वनस्य दायादः । वने
दायादः । गवां साक्षी । गोषु साक्षी । सतस्य प्रति-
भूः । सैते प्रतिभूः । गवां प्रसूतः । गोषु प्रसूतः ।

कुशलायुक्तेनासेवायां ॥ ६१ ॥ कुशला-
युक्तान्यां योगे तेषी स्तः । मुहुर्मुहुस्तात्पर्येण वा
सेवायां गम्यमानायां । कुशलो विद्याप्रहणस्य ।
कुशलो विद्याप्रहणे । आयुक्तस्तपश्चरणे । आयुक्त-
स्तपश्चरणस्य । आसेवायामिति किं ! कुशलाध्वन-
कर्मणि न च करोति । आयुक्तो गोः शकटेन ।
आकृष्य युक्त इत्यर्थः ।

•साधुनिपुणेनानभ्यादिनार्चायामीष ॥ ६२ ॥
साधुनिपुणान्यां योगे अभिप्रभृतिभिरयोगे चार्चायां
गम्यमानायां ईष स्यात् । जिने साधुः । गुरौ
निपुणः । अर्चायामिति किं ! साधुरमात्यो राज्ञः ।
अनभ्यादिनेति किं ! साधुर्मातरमभि । मातरमनु ।
पितरमनु । निपुणो मातरं प्रति । मातरं परि ।
निपुणः पितरं प्रति । पितरं परि ।

•प्रसितोत्सुकावबद्धैर्भा च ॥ ६३ ॥ एतैर्योगे
भा स्यादीष च भवति । केशैः प्रसितः । केशेषु
प्रसितः । केशैरुत्सुकः । केशेषुत्सुकः । केशैरवबद्धः ।
तत्र नित्यं प्रसक्तिरित्यर्थः ।

उशी मे ॥ ६४ ॥ उशी मे विषये मेयी स्तः ।
पुष्येण पुष्ये वा पायसमञ्जीयात् । मचाभिर्मन्त्रासु वा
पल्लौदनं । उशीति किं ! पुष्ये चंद्रमाः । भ इति
किं ! पंचालेषु वसति ।

मिष्टैकार्ये वाः ॥ ६५ ॥ मित्रा सहैकार्ये
समानार्थे वर्तमानात् कृष्णाम्बुदो वा (प्रथमा) विभक्तौ
भवति । मुनिर्भूते । द्रोणः पण्यते । गोः । कुमारी ।
वृद्धः । कुंडः । खारी । एकः । द्वौ । बहवः । एकार्ये
इति किं ! त्वया पण्यते जोदनः ।

संशोधने शोच्य ॥ ६६ ॥ संशोधने वा वा
तस्या शोच्यमिति संज्ञा भवति । हे देव । हे
देवी । हे देवाः ।

•शुः किं ॥ ६७ ॥ शोच्यसंज्ञया वायाः शुः

किंलब्धो भवति । हे कन्ये । हे कुमारि । हे वधु ।
किंप्रदेष्टाः “केरेडः” प्रभृतयः ।

वा शेषे ॥ ६८ ॥ कारकाणामविबद्धा ततो-
ऽप्यः स्वस्वाम्यादिर्वा शेषस्तस्मिन् ता विभक्तौ भवति ।
नटस्य शृणोति । राज्ञः स्वं । मद्राणां राजा । तस्य
आता । ग्रामस्य सर्वापं । शाहीनां राक्षिः । यवानां
धानाः । तस्य हस्तः । गोः स्थानं ।

स्वर्गदयेष्वां कर्मणि ॥ ६९ ॥ स्तुत्यार्थानां
द्वेषोक्तं कर्मणि ता स्यात् । मातुः स्मरति । पितुर-
प्येति । सर्पिणो दयते । पयस ईहे । शेष इति किं !
मातरं स्मरति ।

कुः प्रतियजे ॥ ७० ॥ कुजः कर्मणि ता
स्यात् प्रतियजेऽर्थे । एषां दकस्योपस्फुरते । शङ्खप-
त्रस्योपस्फुरते । प्रतियजे इति किं ! कुंभं करो-
ति बुद्ध्या ।

रजर्गस्याज्वरिसंताप्योर्भाबोक्तेः ॥ ७१ ॥
रजर्थानां भाववाचिनां धृतां कर्मणि ता स्यात् ज्वरि-
संतापी विहाय । चौरस्य रजति रोगः । वृषलस्या-
मयति रजा । रजर्थस्येति किं ! एति जीवन्तमानन्दः ।
अज्वरिसंताप्योरिति किं ! अपप्याशिनं ज्वरयति
ज्वरः । अत्याशिनं संतापयति पीडा । भाबोक्तेरिति
किं ! मधुराशिनं रजति श्लेष्मा ।

आश्विणि नाथः ॥ ७२ ॥ नाथतेः कर्मणि
ता भवत्याशिविधि । पयसो नाथते । दग्धो नाथते ।
आशिवीत्येव । माणवकमुपनाथयति । अंग पुत्रार्थी-
त्येति याचत इत्यर्थः ।

जासनाडकावपिषां हिंसायां ॥ ७३ ॥
जासादीनां हिंसार्थानां कर्मणि शेषे ता भवति ।
चौरस्योग्जासयति । दस्योर्नाटयति । कितवस्योक्ता-
ययति । जारस्य पिनष्टि । हिंसायामिति किं ! चौरं
बधनादुजासयति । धानाः पिनष्टि ।

श्रावैर्गः ॥ ७४ ॥ श्रान्त्या व्यस्तसमस्तवि-
पर्यस्ताभ्यां हतेः कर्मणि ता स्यात् हिंसार्थे । छुट्टा-
कस्य प्रहति । वृषलस्य निहति । प्रणिहति । निप्रहति ।

व्यवहृपणोः सामर्थ्ये ॥ ७५ ॥ एतयोः
सामर्थ्ये क्रयविक्रये दृष्टे च कर्मणि ता भवति । शतस्य

व्यवहृते । सहस्रस्य व्यवहृते । शतस्य पणते ।
सहस्रस्य पणते । सामर्थ्यं इति किं ! सामर्थ्यां
व्यवहृति ।

दिवः ॥ ७६ ॥ व्यवहृपणिसमानार्थस्य दिवेः
कर्मणि ता भवति । शतस्य दीप्यति ।
सहस्रस्य दीप्यति ।

वा गौ ॥ ७७ ॥ गिपूर्वस्य दिवः कर्मणि ता
वा भवति । शतस्य प्रतिदीप्यति । शतं प्रतिदीप्यति ।

कालाधारे मुजर्थे ॥ ७८ ॥ मुजर्थो यस्य
तस्मिन् त्येऽर्थे मुक्ते सति काले आधारे कारके ता
भवति । द्विरहो मुक्ते । त्रिरहो मुक्ते । पंचकृत्योऽहो
मुक्ते । कालग्रहणं किं ! त्रिः कंसपाश्यां मुक्ते । आधारे
इति किं ! द्विरहो मुक्ते । मुजर्थ इति किं ! अहि
मुक्ते जैनः । शेष इति किं ! द्विरहवधीते ।

कर्तृकर्मणोः कृति ॥ ७९ ॥ कर्तरि कर्मणि
च कृत्प्रयोगे ता भवति । भवतां शायिका । भवता-
मासिका । यवानां छावकाः । सक्तूनां पायकः ।
विश्वस्य ज्ञाता । सकलस्य द्रष्टा । कृतीति किं !
कृतपूर्वी कटं ।

कस्याधारसतोः ॥ ८० ॥ आधारे सति च
वर्तमानकाले यः कृतस्य प्रयोगे ता भवति ।
अस्मिन्नेभिरस्यते स्म । इदमेयामाशितं । इदमेयां
शयिनं । सतां मतः । राज्ञां बुद्धः । सतां पूजितः ।
राज्ञामर्चितः । साधूनां शीलितः ।

कामुकस्य ॥ ८१ ॥ अस्य प्रयोगे ता भवति ।
दास्याः कामुकः । धन्यस्य श्रियः कामुकाः भवति ।
वैश्यायाः कामुकः ।

न क्षितलोक्तार्थाननुष्णां ॥ ८२ ॥
स्यादीनां प्रयोगे ता न भवति । ओदनं मुक्त्वा ।
स्वः मुक्त्वा कृतवान् । ओदनं मुक्तवान् । देवदत्तेन
मुक्तं । विष्णुमित्रेण पीतं । चैत्यं कारयामास ।
जिनान् बंदिष्यमाणः । ओदनं पचमानः । कटं
कुर्वन् । कटं कुर्वाणः । दानं चिकीर्षुः । रिपून्
जिष्णुः । ग्राममागामुकः । मुकरः कटो भवता ।
ईयत्करः कटो भवता । दुष्करः कटो भवता ।
ईयत्पानं पयो भवता । मुद्गानं तत्त्वं भवता ।

कीर्तं पक्वान्नः । देवं यज्जमनः । वारकम् धर्म-
काकं । जैर्मेद्रस्यवीयन् । बर्हन् इत्थं । कटान्
कर्ता । पठिता जैर्मेद्रं । कटं कारको गच्छति ।
वीर्यं वीजयो भवति ।

॥ ८३ ॥ भाषिणि कठे
आवमर्ष्ये च य इन् तस्य प्रयोगे ता न स्यात् ।
आर्म गमी । नगरमागामी । कतं दायी । सहस्रं
दायी । कारी मेऽसि कटं ।

व्यस्य वा कर्षेरि ॥ ८४ ॥ व्यसंशकस्य
प्रयोगे कर्तरि ता वा भवति । भवतः कर्तव्यो
धर्मः । भवता कर्तव्यः । भवतो ज्ञेयं कर्म । भवता
ज्ञेयं । भवतः खलु प्राप्नो गंतव्यः । भवता खलु प्राप्नो
गंतव्यः । कर्त्तरीति किं ? गेयो माणवको गाथानां ।

॥ ८५ ॥ द्वयोः कर्तृकर्मणोः
प्राप्ते कर्तरि ता वा भवत्यकारमकं च विहाय ।
शाष्वी सूत्राणां कृतिः स्वामिनः । साष्वी सूत्राणां
कृतिः स्वामिना । आश्चर्यो गवां दोहो भगोपालकस्य,
भगोपालकेन वा । अनाक इति किं ? चिकीर्षा
देवदत्तस्य वासिकानां । भेदकाः पत्राणां बादिनः ।

॥ ८६ ॥ द्विषेः शत्रुयोगे कर्मणि
वा ता भवति । चौरस्य द्विषन् । चौरं वा ।

॥ ८७ ॥ व्यसंशक-
वर्जितकृतप्रयोगे गुणेऽमुख्ये कर्मणि ता वा
स्यात् । दोग्धा गोः पयसः । दोग्धा गोः पयः । याचिता
गोर्मित्रस्य । याचिता गोर्मित्रं । ज्ञापयिता शिष्यस्य
धर्मस्य । ज्ञापयिता शिष्यस्य धर्मः । गमयिता माणव-
कस्य प्रामस्य । गमयिता माणवकस्य प्रामं । गुण
इति किं ? नेता अश्वस्य । अव्यस्येति किं ? नेतव्याः
प्रामं शास्त्राः ।

॥ ८८ ॥ तुल्यायैर्भा ॥ ८८ ॥ तुल्यायैरुपमेयार्थै-
र्वाग्भा भवति ता च । पित्रा तुल्यः । पितृतुल्यः ।
मात्रा तुल्यः । मात्रुः समानः । गुरुणा समः ।
गुरोः समः ।

॥ ८९ ॥ मद्रसमायुः संहिता र्वाचिष्य ॥ ८९ ॥
मद्रादिशब्दार्थैः शब्दैर्योगे वा अप् स्यादाशि-
ष्यर्थे । मद्रमस्तु जिनशासनाय । मद्रमस्तु जिन-

शासनस्य मद्रं कस्याणं वाऽस्तु जैनस्य, जैनस्य
वा । ज्ञेयं कुशलं निराम्यं वाऽस्तु संचाय संवत्स
वा । दीर्घमायुराश्विन्यं चिरंजीवितं वाऽस्तु मन्त्राय
भव्यस्य वा । शं सुखं शर्म वा मृषात् प्रजल्पः
प्रनानां वा । हितं पण्यं ह्यं प्रियं वा भवतु मित्राय
मित्रस्य वा । अर्थः प्रयोजनं कार्यं वा भवतादृशत्वा
दत्तस्य वा । आशिषीति किं ? आयुष्यं देवदत्तस्य तपः ।

॥ ९० ॥ भाषित्यार्गद्वंद्व एकवत्सुर्व ॥ ९० ॥

प्राप्यंगानां तृयींगानां च तुल्यानां द्वंद्व एकवद्
भवति । पाणी च पादौ च पाणिपादं । शिरोभीवं ।
कर्णनासिकं । दंतोष्ठं । शंखपटहं । मेरीमृदंगं ।
मार्दंगिकपाणविकं । तुल्यमिति किं ? पाणिगृध्नौ ।

॥ ९१ ॥ स्थेणोर्लुङ्चयुक्तौ ॥ ९१ ॥
लुङ्परयोः स्थेणोः प्रयोगे चरणानां तुल्यानां द्वंद्व
एकवद् भवत्यनूक्तावनुवादे । कठारच कठालपाञ्च
कठकालापमुदगात् । कठकौथुमं प्रत्यच्छात् ।
चरणमिति किं ? उदगुर्वैयाकरणमीमांसकाः ।
स्थेणोरिति किं ? अनंदिषुः कठकालपाः । लुङीति
किं ? उच्यति कठकौथुमाः । अनूक्ताविति किं ?
प्रत्यच्छुः कठकौथुमाः । आदिवचनमिदं ।

॥ ९२ ॥ अर्धयुक्तुरनप ॥ ९२ ॥ अर्धयुक्तुरना-
मनपां द्वंद्व एकवद् भवति । अर्कश्च अश्वमेधश्च
अर्काश्वमेधं । सायाहातिरात्रं । अर्धयुग्रहणं किं ?
इषुबज्रौ । अनविति किं ? गवामयनादित्यानामयने ।

॥ ९३ ॥ अधीत्या सन्नानां ॥ ९३ ॥ अधीत्या पठित्या
आसन्नानां द्वंद्व एकवद् स्यात् । पदकश्च क्रमकश्च
पदकक्रमकं । क्रमकवार्तिकं । अधीत्येति किं ? आख्य-
दरिद्रौ । आसन्नानामिति किं ? याज्ञिकवैयाकरणौ ।

॥ ९४ ॥ प्राणिवर्जित-
द्रव्यजातिवाचिनां द्वंद्व एकवद् भवति । अप्राणशक्तिः ।
धानाशक्कुठि । युगवरत्रं । कुंडवदरं । अप्राणिग्रहणं
किं ? विट्शूद्रौ । जातेरिति किं ? हिमवद्विष्वी ।

॥ ९५ ॥ विठ्ठिमानां
मिन्नाळिगानां पुरं नदीनां देशवाचिनां द्वंद्व एकवद्
भवति । मधुरापाटलिपुरं । कांचीकुडुमपुरं । उज्जयि-

इत्यती च उद्वेगवती । गंगाशोभ । कुसुमस्रोतः ।
रज्ज्वाभिसारं । विविगमिति किं ! मधुरावारणस्वी ।
गंगावमुने । मद्रकोकपाः । पूर्णदीपसमिति किं !
कुसुमटीमूरी ॥

● निस्पृहिवं द्वे ॥ ९१ ॥ नित्यहिषा सदा-
वैरिणा इह एकवद् भवति द्वे । देवासुरं । अहि-
नकुलं । मार्जारमूषकं । श्वावराहं । अश्वमहिषं । काको-
वृकं । नित्यहिषमिति किं ! गोपाकशाळंकावनाः ।

वर्णेनार्हद्वेषाज्योग्यानां ॥ ९२ ॥
वर्णेन जातिविशेषेणाहद्वेषस्य नैर्मिष्यस्यायो-
ग्यानां इह एकवद् भवति । तक्षापस्कारं । कुलाळ-
वष्टं । रजस्तंतुबायं । वर्णेनेति किं ! मृकवाहिरी ।
अर्हद्वेषाज्योग्यानामिति किं ! ब्राह्मणक्षत्रिया ।

● गवाश्वादिश्च ॥ ९८ ॥ गवाश्वादिर्ह
एकवद्भवति । गवाश्च । गवैटकं । अजाविकं ।
कुम्भवाननं । पुत्रपीत्रं । चकारो नियमार्थः । गणवा-
द्यानां न भवति । गोश्चो ।

● फलसेनांगमुद्रजीवं बह्वर्थांश्च ॥ ९९ ॥
फलस्रः सेनांसः क्षुद्रजीवांश्च बह्वर्थांश्च इह एक-
वद् भवति । बदराणि च आमलकानि च बदरामलकं ।
कुबलामलकं । अश्वरथं । रथिकास्मारोहं । शतस्वश्च
उत्पादकाश्च शतमुत्पादकं । यूकालिखं । दंशमशकं ।
बह्वर्थांशमिति किं ! बदरामलकं । अश्वरथी । यूकालिखे ।

● वा सकृन्मृगलुघान्यपाणि ॥ १०० ॥
सर्वादीनां बह्वर्थांश्च इहो वा एकवद् भवति ।
प्लक्षन्यमोषं । प्लक्षन्यमोषाः । धवाश्चकणं । धवाश्च-
कर्णाः । कुरुपतं । कुरुपताः । न्यकुञ्जरं । न्यकु-
ञ्जराः । कुशकाशं । कुशकाशाः । दर्भशीर्षं ।
दर्भशीर्षाः । ग्रीहियवं । ग्रीहियवाः । तिलमाषं ।
तिलमाषाः । हंसचक्रवाकं । हंसचक्रवाकाः ।
तिष्ठिरिकपिञ्जलं । तिष्ठिरिकपिञ्जलाः ।

● पशुर्व्यजनाश्चवडवपूर्वापराधरोत्तरं ॥ १०१ ॥
पश्वादिर्हो वैकवद् स्यात् । गोमहिषं । गोमहिषी ।
वृष्णिवत्सं । वृष्णिवस्ती । दधिघृतं । दधिघृते ।
शाकस्यं । शाकस्यी । अश्ववत्सवं । अश्ववत्सवी ।
पूर्वापरं । पूर्वापरे । अवरोत्तरं । अवरोत्तरे ।

● विरोधवद्भव ॥ १०२ ॥ विरोधिपक्षत्रयं
तद् इहो वैकवद् स्यात् । मुसदुःखं । मुसदुःखे ।
एवं-क्षीतोष्णं । क्षीतोष्णे । जन्ममरणं । जन्ममरणे ।
अमाज्जनं । अमाज्जने । सम्यग्ज्ञानमिष्याज्ञानं ।
सम्यग्ज्ञानमिष्याज्ञाने । विरोधीति किं ! कामक्रोधौ ।
अद्वयमिति किं ! मुसदुःखाविमौ प्रामौ । क्षीतोष्णे
इमे उदके ।

● दधिपय आदिः ॥ १०३ ॥ दधिपयः
प्रभृतिर्ह एकवत् भवति । दधिपयसी । क्षर्पिमधु-
नी । ब्रह्मप्रजापती । दीक्षातपसी । उच्छुल्लमुसले ।

● स्यौ ॥ १०४ ॥ स्यौ संख्यायां द्वयसापरिच्छेदे
इह एकवत्न स्यात् । दंताश्च ओष्ठी च दक्षौ
दंतीष्ठाः । बहवो मार्दगिकपाणविकाः ।

● वांतिके ॥ १०५ ॥ स्येः संख्यायां वांतिके
समीपे इहो वैकवत्स्यात् । समीपे दशानामिमे
उपेदशं पाणिपादं । उपेदशाः, पाणिपादाः । उपेदशं
मार्दगिकपाणविकं । उपेदशाः मार्दगिकपाणविकाः ।

● स नप् ॥ १०६ ॥ योऽप्युक्तः एकवद्भावा
स नप् भवति । तथा भेवोदाहृतं ।

● इश्च ॥ १०७ ॥ हसो नप् भवति । अधि-
कुमारि । उपपथु । एकमुनि जेनेहं । चशब्दात्
क्रियाविशेषणानां नत्वं । साधु जस्यति । वृद्ध पचति ।
रः समाहारे ॥ १०८ ॥ रसः समाहारे वर्तमानो
नप् स्यात् । पंचगवं । पंचाम्नि । समाहारे इति
किं ! पंचाम्निप्रियः ।

● स्यपात्राद्यत् ॥ १०९ ॥ पात्रादिर्वाजितोऽ-
कारातो रः समाहारे लीलिगो भवति । पंचपूजी ।
दशप्राची । चतुरध्यायी । अपात्रादीति किं ! द्विपात्रं ।
त्रिमुचनं । चतुष्पथं । अदिति किं ! त्रिगुति ।

● वाऽङ् ॥ ११० ॥ आगतो रः समाहारे वा ली
भवति । पंचखट्वं । पंचखट्वी । दशमाळं । दशमाळी ।
अष्टशाळं । अष्टशाळी ।

● नप् चाक्षत् ॥ १११ ॥ अज्यंतस्य नत्वं स्या-

१ वहा इहोऽप्युक्तवत्तदेकवत्नपचाद्विरोधवत्तदेकवत्तुज्ज्वले
भेदभावे दुःखः ।

देसो भवति आधि लुकि घमि सनि च परतः ।
प्रपसः । अपसत् । पासः । जिक्सति ।

लिटि वा ॥ १३० ॥ अदेर्लिटि परे वल्ल वा
स्वात् । जपास । जक्षतुः । जक्षुः । आद । आदतुः । आदुः ।

* वेर्वत् ॥ १३१ ॥ वेजो वय इत्ययमादेशो भव-
ति वा लिटि । उवाय । उयतुः । ऊयुः । ववो ।
ववतुः । ववुः ।

प्रो वच लिटि ॥ १३२ ॥ हन्तेर्वादेशो
भवति लिटि परतः । वप्यात् । वप्यास्ता । वप्यासुः ।
आवधिषीष्ट । आवधिषीयास्ता । आवधिषीरन् ।

लुकि ॥ १३३ ॥ हन्तेर्लुकि वधो भवति ।
अवधीत् । अवधिष्ट । अवधिषुः ।

वेकि ॥ १३४ ॥ हन्तेरिक्लि लुकि वधो वा
स्यात् । आवधिष्ट । आवधिषीता । आवधिषत ।
आहत । आहमाता । आहसत ।

लुङेपत्योर्गाः ॥ १३५ ॥ एत्योरिणिकोर्गा
भवति लुकि परतः । अगात् । अगाना । अगुः ।
अध्यगात् । अध्यगाता । अध्यगुः ।

र्गा गम-ज्ञाने ॥ १३६ ॥ एत्योर्गम् भवत्य-
ज्ञानेऽर्थे णौ परतः । गमयति । अधिगमयति ।
अज्ञान इति किं ! अर्थान् संप्रत्यापयति ।

सनि ॥ १३७ ॥ एत्योरज्ञाने गम् स्यात् सनि
परतः । जिगमिषति । अधिजिगमिषति ।

इङ् ॥ १३८ ॥ इङो गम् स्यात् गनि परे ।
अधिजिगांसते । अधिजिगांसते । अधिजिगांसते ।

गाङ् लिटि ॥ १३९ ॥ इङो गाङ् भवति
लिटि परतः । अधिजगे । अधिजगाते ।
अधिजगिरे ।

* लुङ्लृङ्णौ सन्कचोर्वा ॥ १४० ॥
इङो गाङ् वा स्यात् लुकि लुकि णौ च सन्परे
कचरे च परतः । अव्यगीष्ट । अव्यगीषाता ।
अव्यीष्ट । अव्यीषाता । अव्यगीष्यत । अव्यीष्यत ।
अधिजिगापयिषति । अव्यगीपयिषति । अव्यगी-
गपत् । अव्यगीपपत् ।

* व्यस्तैर्वचः ॥ १४१ ॥ व्योऽस्तेष्व वच
मृ इत्येतावादेशौ भवतो ऽङो परतः । वक्तु । वक्तु
वक्तव्यं । भविता । भवितुं । भवितव्यं ।

* वक्तुः स्वप्ताच्च वाचि ॥ १४२ ॥ वक्षे-
र्वाचि वर्तमानस्य क्त्वाच्च भवति । आक्ताता ।
आक्तातुं । आक्तातव्यं । वाचीति किं ! वक्षुः ।
विचक्षणः । बोधेऽत्र । अश्वात् संचक्ष्य । वर्जनेऽत्र ।

वा लिटि ॥ १४३ ॥ वक्षः क्त्वाच्च भवति
लिटि वा । आचक्ष्यौ । आचक्ष्यतुः । आच-
क्षे । आचक्ष्माते ।

* क्यजोऽक्यञ्चञ्चि ॥ १४४ ॥ अजेर्वा
भवति क्यप्चञ्चञ्चिर्जतेऽङो परतः । बीयात् ।
बीयास्ता । बीयते । प्रवेयं । अक्यप्चञ्चञ्चि
किं ! समग्रा । समाजः । समजः पशूना ।

बहुलं स्त्री ॥ १४५ ॥ अजेर्वाभावो भवति
बहुलं स्त्रियये । प्रवयणो दंडः । प्राजनो दंडः ।
प्रवेना । प्राजिता ।

* यङ् उप ॥ १४६ ॥ यङो बहुलमुप भवति ।
रोरूपते । रोरोति । रोरवीति । लालप्यते ।
लालति । लालपीति ।

* अचि ॥ १४७ ॥ यङोऽचि परतः नित्यमुप
भवति । वेच्यः । देचः । पोपुवः । लोलुवः ।
दनीष्वसः । मरीचजः ।

+ नोतः ॥ १४८ ॥ उकारांतात्परस्य यङोऽप्युप
न स्यात् । रोरूपः । नोनूपः । तोष्टूपः ।

* ऋभृत्प्येणिक्पिबः सेर्वे ॥ १४९ ॥ भुलं-
क्रयो आदिभ्यश्च सेरुप् भवति मे परतः । अदात् ।
अधात् । अभूत् । अस्यात् । अगात् । अव्यगात् ।
अपात् । मे इति किं ! व्यत्ययविष्ट ।

वा प्राथेद्रक्षाशासः ॥ १५० ॥ आदिभ्यः
सेरुप् स्यात् वा मे परतः । अग्रात् । अग्रासीत् ।
अछात् । अछासीत् । अक्षात् । अक्षासीत् । असात् ।
असासीत् ।

* तन्म्यस्वास्ते ॥ १५१ ॥ तनादिभ्यः सेर्वे
भवति यासि ते च परतः । अतथाः । अतन्मिभ्यः ।

१. अक्त्वाच्च लिटि परतः । अक्त्वाच्च लिटि परतः । अक्त्वाच्च लिटि परतः । अक्त्वाच्च लिटि परतः ।

अक्षत । अक्षनिष्ठ । अक्षायाः । अक्षनिष्ठः ।
अक्षात । अक्षनिष्ठ । अक्षत । अक्षयाः । अक्ष-
निष्ठः । अक्षत । अक्षनिष्ठ ।

✓ * निष्कार्पाश्च निष्कार्पाः ॥ १५२ ॥ निदंतात्

अर्थादापत्त्यातोच परयोः युक्त्यपेक्षितोऽपि भवति ।
निष्कार्पापत्यं इदं तैकायनिः । तस्यापत्यं युवा प्राग्दो-
रण उपि तैकायनिः पिता । तैकायनिः पुत्रश्च ।
वैमतायनिः पिता । वैमतायनिः पुत्रश्च । कुरोरपत्यं
कौरव्यः । तदपत्यं युवा इम उपि कौरव्यः पिता
पुत्रश्च । गार्ग्यः पिता । गार्ग्यः पुत्रः । वासिष्ठः पिता
पुत्रश्च । वैश्वामित्रः पिता पुत्रश्च । ऋष्यशृङ्गात्—इम
उप । निष्कार्पादिति किं ! कुहूडस्यापत्यं कौहडः ।
शिवाच्यः । तदपत्यं कौहडिः । यूनीति किं ! वाम-
रथस्यापत्यं वामरथ्यः । तस्य शिष्याः वामरथाः ।
अभिजोरिति किं ! दाक्षिः पिता । दाक्षायणः पुत्रः ।

* प्राक्षिणोऽतीत्यस्यादेः ॥ १५३ ॥ प्राचां
गोत्रे य इत्थं तदंतात् युक्त्यस्योप भवति तांत्व-
स्यादीन् वर्जयित्वा । पञ्चागारस्यापत्यं पाञ्चागारिः
पिता । तदपत्यं पाञ्चागारिः पुत्रः । एवं—मंधरेषणाः
पिता पुत्रश्च । प्राक्षिणिति किं ! प्राक्षिः पिता । प्राक्षा-
यणः पुत्रः । इम इति किं ! राचवः पिता । राचविः
पुत्रः । अतीत्यस्यादेरिति किं ! तीत्यः पिता ।
तीत्यपत्यः पुत्रः । दाक्षीपिः पिता । दाक्षी-
पायनः पुत्रः ।

* पैलायविप्राह ॥ १५४ ॥ पैलादेरविप्राह
युक्त्यस्योप भवति । पैलाया अपत्यं पैलः पिता ।
तदपत्यं पैलः पुत्रः । शाळकिः पिता पुत्रश्च ।
शाळ्यकिः पिता पुत्रश्च । अविप्राह—आंगः पिता ।
आंगः पुत्रः । आगवः पिता पुत्रश्च । काळिगः
पिता पुत्रश्च ।

* वेणो द्वे ॥ १५५ ॥ त्रिसंखे य इत्थं तदंतात्
परस्य युक्त्यस्योप वा भवति । उदुंबरस्यापत्यं औ-
दुंबरिः पिता । तदपत्यं औदुंबरिः पुत्रः । औदुंभरा-
यणो वा । त्रिरिति किं ! दाक्षिः पिता । दाक्षायणः
पुत्रः ।

* बहुष्वाक्षिवां ॥ १५६ ॥ त्रिसंखे त्यस्योप

भवति बहुषु वर्तमानस्याक्षिवां । पंचाक्षपञ्चमि
पंचाक्षः । इत्थाक्षवः । अंगाः । वंगाः । कुरवः ।
बहुष्विति किं ? पांचालः । पांचाली । अक्षिणमिति
किं ? पांचाल्यः । आंग्यः । वंग्यः । त्रिरिति
किं ! औपगवः ।

* यस्कादेर्गोत्रे ॥ १५७ ॥ यस्कादिभ्यो गोत्रे
विहितस्य त्यस्योप भवति बहुष्वाक्षिवां । यस्क-
स्यापत्यानि यस्काः । छात्राः । यस्कादेरिति किं !
कापटवाः । गोत्र इति किं ! यस्कत्येमे यास्काः
छात्राः ।

* यज्जोऽगोपवनादेः ॥ १५८ ॥ यजोऽगव
गोत्रे बहुषु भवति गोपवनादिभ्यो विहितं मिहाव ।
गर्गाः । वत्साः । वैदः । वैदो । विदाः । और्वः ।
और्वो । उर्वाः । अगोपवनादेरिति किं ! गोपव-
नस्यापत्यानि गोपवनाः । श्यामाकाः ।

* कौडिन्यागस्त्ययोः कुंडिनागः ती च ॥ १५९ ॥
कौडिन्यागस्त्य इत्येतयोः गोत्रे बहुषु भवत्यक्षिवां
तयोः कुंडिन अगास्ति इत्येतावादेशौ भवतः । कुं-
डिन्याः अपत्यानि कुंडिनाः । अगस्तयः ।

* भृगुकुत्सवसिष्ठगोतर्मागिरोऽजेः ॥ १६० ॥
भृग्वदिभ्यो गोत्रे बहुषु यस्त्यः तस्योप भवति ।
भृगोरपत्यानि भार्गवः । भार्गवो । भृगवः । कुत्साः ।
वसिष्ठाः । गोतर्माः । अंगिरसः । अत्रयः । अक्षिया-
मिति किं ! भार्गव्यः । कौत्स्यः क्षियः ।

* बह्वचः प्राग्भरतेष्विव ॥ १६१ ॥
बह्वचो भूदो य इत्थं तस्य बहुषु भवति प्राग्भो
भरतगोत्रे च । पाप्नागारिः । पाप्नामारी । पन्ना-
गाराः । एवं—मंधरेषणाः । क्षीरकंबलाः । भरतपु-
त्रोद्दालकिः । औद्दालकी । उद्दालकाः । कुषिष्ठिराः ।
बह्वच इत्येव । वैक्यः । पौष्यः । प्राग्भरते-
ष्विति किं ! बालकयः । हास्तिदास्यः ।

* बोपकादेः ॥ १६२ ॥ उपकादिभ्यो गोत्रे
बहुषु यस्त्यः तस्य बोप् भवति । उपकास्यापत्यानि
उपकाः । औपकायनाः । ऊपकाः । ऊपकायनाः ।
कापिष्ठजाः । कापिष्ठयः ।

* विक्रितवदादेर्द्वे ॥ १६३ ॥ विक्रित-

कादीनां द्वे बहुवृत्तयस्तत्त्वोप भवत्वादिनां ।
तैकाग्र्यनश्च केतवायनश्च तिकाकितवाः । और-
सात्तनश्च काकटवश्च उरसलंकटाः । संस्तरभंडरिषाः ।

+ तेषां द्वाभेदे ॥ १६४ ॥ द्वे बहुवृत्तयः वर्त-
मानो यो द्वावित्तस्य तयोप भवति यथापूर्वं । आंगश्च
वांगश्च लौगश्च अंगवंगमुद्राः । यस्कल्लहमुद्राः । गर्ग-
कस्तवाजाः । कुंडिनागस्त्यवसिष्ठाः । तथेति किं !
यात्कल्लहः कल्लहः ।

+ वाऽन्वेन ॥ १६५ ॥ द्वाभेदेर्वाप भवति अन्येन
सह द्वादीनां द्वे बहुवृत्तयः । आंगश्च वांगश्च दा-
क्षिण्य अंगवंगदाक्ष्यः । आंगवांगदाक्ष्यः । गर्गवत्सी-
पगवाः । गार्ग्यवात्सीपगवाः ।

यज्ञादेर्द्वयोरेकेषु तायाः वे ॥ १६६ ॥
यमादेस्तथा वोप भवति द्वयोरेकस्मिन् वर्तमानस्य
तायाः वसे । गार्ग्यस्य गार्ग्ययोर्वा कुलं गर्गकुलं । गा-
र्ग्यकुलं । विदकुलं । वैदकुलं । अगस्तिकुलं । आग-
स्त्यकुलं । यज्ञादेरिति किं ! आंगकुलं । क्लृप्तोचिति
किं ! गर्गाणां कुलं गर्गकुलं । ताया इति किं ! पारम-
गार्ग्यः । व इति किं ! गार्ग्यस्य समीपं उपगार्ग्यं ।

मुषो धुमृदोः ॥ १६७ ॥ धुमृदोरंतर्गतस्य
मुष उप् भवति । पुत्रमिच्छत्यात्मनः पुत्रकाम्यति ।
पटीयति । औपगवः । राजपुत्रः । यतः । यत्र ।
सबलुगुः ।

* वेः ॥ १६८ ॥ वेः परस्य मुष उप् भवति ।
ततः । तत्र । कृत्वा । च । वा । इ । अह । एव ।

हात् ॥ १६९ ॥ हात् परस्य मुष उप् भ-
वति । अधिष्ठि । उपबधु । एकमुनि । द्विमुनि ।

नातोऽम्बकायाः ॥ १७० ॥ हादकारात्तात्
मुषो नोम्भवति अम् तु भवति का विहाय । उप-
कुलं तिष्ठति । पश्य देहि त्वं वा । अत इति किं !
उपाग्नि । अकाया इति किं ! उपकुलमादानय । उप-
कृत्वादानय ।

* भाषा वा ॥ १७१ ॥ हादकारात्ताद् भाषा वाऽम्
भवति । उपकुलं । उपकुलेन । उपकुलेः कृतं ।

१ । यस्य पूर्व वच्चा विधिविधियो विष्करो विष्करो
वच्चा द्वे वच्चे ।

* ईवः ॥ १७२ ॥ हादकारात्तादयो वाऽम्
भवति । उपकुलं निधेहि । उपकुलं निधेहि ।

+ स्थिनकृद्देः ॥ १७३ ॥ स्थिनकृद्देः
जात् कृद्देः जात् हादकारात्तादीपोऽम् भवति
नित्यं । एकविंशतिभारहाजं । त्रिकोसलं । त्रि-
यमुनं वसति । सप्तगंगं वसति । त्रिगोदावरं वसति ।
मुमदं । मुमगवं ।

+ परस्परदेर्वाम्मुषोऽपुंसि ॥ १७४ ॥
परस्परदीनामपुंसि मुषः आम् वा भवति । द्वे
सह्यौ परस्परां भोजयतः । परस्परं भोजयतः ।
आभिः सखीभिः परस्परां भोज्यते । परस्परेण वा
भोज्यते । इमाः सख्यः परस्परां प्रपच्छति । परस्परेण
वा प्रपच्छति । इमे सह्यौ अन्योन्यां भोजयतः ।
अन्योन्यं वा भोजयतः । आभिः सखीभिरन्योन्यां
भोज्यते अन्योन्येन वा भोज्यते । इमे सह्यभिरन्योन्यां
भोजयतः वा भोजयतः । इमे कुले परस्परां परस्परं
अन्योन्यां अन्योन्यं इतरेतरां इतरेतरं वा भोजयतः ।
कुलेः परस्परेण परस्परां अन्योन्येन अन्योन्यां इतरे-
तरां इतरेतरेण वा भोज्यते । कुलाणि परस्परां
परस्परेण वा प्रपच्छति । अपुंसि इति किं ! परस्परे-
भिरे जनाः भोजयति । अन्योन्यभिरे जनाः भोजयति ।

इति जैनैर्द्र (शब्दार्णव) व्याकरणे
शब्दार्णवचंद्रिकायां लघुहटौ
प्रथमोऽध्यायः ।

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रथमः पादः ।

स्यः ॥ १ ॥ स्य इत्ययमधिकारो वेदितव्य आ
इवः । वक्ष्यति—तन्व्यानीयौ । कर्तव्यः । करणीयः ।

परः ॥ २ ॥ धोर्मुदो वा यत्स्यसंज्ञको
विधीयते स पर एव भवति । कर्तव्यः । करणीयः ।
अजा । औपगवः ।

+ किद्गुप्तिजः सन् मिषज्यादिनिदास-
ये ॥ ३ ॥ किद् गुप् तिज इत्येतेभ्यः सन्
भवति मिषज्यादावर्थे निदायां क्षमायां च । ऊरं
चिकित्सति । शत्रुं चिकित्सति । जुगुप्सते । तिति-
क्षते । मिषज्यादाविति किं ! तन्केतयति । गोपा-
यति । तेजयति ।

* निशानार्णवजिज्ञासावैरूप्ये ज्ञानदान-
वान्वचारीवस्य ॥ ४ ॥ शानादिभ्यः सन्
भवति निशानादिष्वर्थेषु चस्य च दीः । शीशांसति ।
शीशांसते । दीदांसति । दीदांसते । मीमांसते ।
मीमांसते । निशानादाविति किं ! निशानयति ।
निदान । मानिता । बाधयति ।

✓ तुमीच्छायां धोर्बो ॥ ५ ॥ धोरिच्छायां कृते
तुमि सन् वा भवति तुमश्चोऽप । भोक्तुमिच्छति
तुमुक्षते । चिकीर्षति । जिहीर्षति । इच्छायामिति
किं ! कर्तुं गच्छति । धोरिति किं ! प्रकर्तुमिच्छन्
प्राचिकीर्षत् ।

+ न सनः ॥ ६ ॥ तुमि इच्छयां धोर्बो विहितः
सन् तदंतात् सन् न भवति । चिकीर्षितुमिच्छति ।
तुमीच्छायामिति किं ! चिकित्सिषति ।

* स्वेषः काम्यः ॥ ७ ॥ स्वस्यात्मनो यदिदं
तस्मादिच्छया वा काम्यो भवति । पुत्रमिच्छत्या-
त्मनः पुत्रकाम्यति । वस्त्रकाम्यति । स्वः काम्य-

ति । इदंकाम्यति । स्वग्रहणं किं ! पुत्रमिच्छति वस्त्र-
चारी परस्य ।

* क्यजज्ञिमः ॥ ८ ॥ स्वस्येवंतात् क्षिमकारांतं
त्यक्त्वा क्यज् भवति । स्वस्य पुत्रमिच्छति पुत्रीयति ।
वस्त्रीयति । कंबलीयति । वाप्यति । अक्षिम इति
किं ! उच्चैरिच्छति । किमिच्छति ।

* गौणादीपश्वाचारे ॥ ९ ॥ गौणादिवंतादी-
वताश्वाचारेऽर्थे क्यच् स्यात् । पुत्रमिवाचरति पुत्री-
यति छात्रं । वस्त्रीयति कंबलं । प्रासादे इवाचरति
प्रासादीयति कुडपां ।

+ कर्तुः क्विः ॥ १० ॥ कर्तुः गौणादाचारे-
ऽर्थे क्विर्भवति । अश्व इवाचरति अश्वति गर्दभः ।
गर्दभत्यश्वः । पुरुषति स्त्री । कर्तुरिति किं !
पटीयति कंबलं ।

+ गल्भकलीवहोडाङ्गडित् ॥ ११ ॥ एभ्यः
किर्कित् भवति । गल्भ इवाचरति गल्भते ।
ह्रीवते । होडते ।

* क्यङ् च ॥ १२ ॥ गौणादाचारेऽर्थे कर्तुः
क्यङ् भवति । श्येन इवाचरति काकः श्येनायते ।
कुमुदं पुष्करायते । अश्वायते गर्दभः । गर्दभायते-
ऽश्वः । केरबाधनार्थश्चकार ।

* सः खं वा ॥ १३ ॥ गौणात् कर्तुराचारेऽर्थे
क्याङि परतः सकारस्य वा खं स्यात् । मथितं पय-
स्यते । मथितं पयायते ।

* अप्सरसः ॥ १४ ॥ क्याङि परतः सखं
मवत्यप्सरसः । अप्सरायते कन्या ।

+ तद्वत्योजःस्वप्नात् ॥ १५ ॥ आभ्यां त-
द्वति वर्तमानाभ्यां क्यङ् स्यात् । ओजस्वीवाचरति
ओजायते । ओजस्यते । स्वप्नवानिवाचरति स्वप्ना-
यते । तद्वतीति किं ! स्वप्न इवाचरति ।

* भृशदेभ्योस्तः ॥ १६ ॥ भृशदेभ्यर्थे
क्यङ् भवति सकारतकारयोश्च खं । अमृशो भृशो
भवति भृशायते । शीघ्रायते । मद्गायते । उन्मनसु-
उन्मनायते । वेहत्-वेहायते ।

शास्त्रोहितादिभ्यः क्यङ् ॥ १७ ॥ शास्त्र-

लेभ्यो ओहितादिभ्यश्च ष्यर्थे क्यप् भवति । अदमद-
मद् भवति दमदमायति । दमदमायते । हडहडा-
यति । हडहडायते । ओहितायति । ओहितायते ।
निद्रायति । कण्ठायति ।

✽ सुखादेर्भुजिषः ॥ १८ ॥ सुखादेरिबन्तात्
भुज्यर्थे क्यङ् भवति । सुखं भुंक्ते सुखायते । दुःखा-
यते । भुज्जीति किं ! सुखं वेदयते प्रसाधको
देवदत्तस्य ।

✽ कष्टकलकृच्छ्रसत्रगहनात् पापे चिकीर्षौ
॥ १९ ॥ कष्टादेरिबन्तात् पापे वर्तमानात् चिकीर्ष्यर्थे
क्यङ् स्यात् । कष्टं चिकीर्षति कष्टायते । कष्टायते ।
कृच्छ्रायते । सत्रायते । गहनायते ।

✽ बाष्पोष्मेकेनादुद्रमौ ॥ २० ॥ बाष्पादेरि-
बन्तादुद्रमयर्थे क्यङ् भवति । बाष्पमुद्रमति बाष्पा-
यते । ऊष्माणं उद्रमति ऊष्मायते । केनायते नदी ।

✽ शब्दादेः कृञि ॥ २१ ॥ शब्दादेरिबन्तात्
करोत्यर्थे क्यङ् स्यात् । शब्दं करोति शब्दायते ।
वैरायते । कलहायते । अभ्यायते । कण्ठायते ।
मेघायते ।

✽ रोमंधादुर्ध्वे ॥ २२ ॥ रोमंधादुर्ध्वे
वर्तमानात् कृत्रर्थे क्यङ् भवति । रोमंधायते गीः ।
उर्ध्वे इति किं ! रोमंधं करोति कीटकः ।

✽ तपसः क्यञ् ॥ २३ ॥ तपःशब्दादिब-
न्तात् कृञि क्यञ् भवति । तपः करोति तपस्यति ।

✽ नमोवरिवाञ्चित्रकः पूजासपर्याविस्मये
॥ २४ ॥ एभ्यः पूजादिष्वर्थेषु वर्तमानभ्यः
कृत्रर्थे क्यञ् भवति । नमस्करंति नमस्यति मुमति-
नाथं । त्रिविष्यति गुरून् । चित्रायते । कृत्वाः । पूजा-
दिष्विति किं ! नमस्करंति ।

✽ निरस्यंगेभ्यो णिङ् ॥ २५ ॥ अंगेभ्य
इबन्तेभ्यो निरस्यर्थे णिङ् भवति । हस्तं निरस्यति
हस्तायते । पादयते । निरसीति किं ! हस्तमाचष्टे
हस्तयति ।

✽ दुष्कृमांहादृष्वौ ॥ २६ ॥ आभ्यां अस्यर्थे
चिञ्चर्थे च णिङ् भवति । पुच्छमुदस्यति उत्पुच्छयते ।

परिपुच्छयते । मां संचिनोति संमांययते । परि-
मांययते ।

✽ बीवरात्परिषाचर्योः ॥ २७ ॥ बीवरात्
परिधाने अर्जने च णिङ् भवति । बीवरं परि-
धत्ते समर्जयति वा परिबीवरयते भिक्षुः ।

✽ बृदो ध्वर्थे णिङ् बहुलं ॥ २८ ॥ बृदो
धृनामर्थे णिङ् भवति बहुलं । सूत्रं करोति सूत्रयति
व्याकरणं । मुंडयति माणवकं । मिश्रयति
धान्यं । श्लक्ष्णयति वस्त्रं । पाशं विनोचयति
विषादयति । रूपं दर्शयति रूपयति । पयो भुंक्ते-पयो
वनयति । माषयं न भुंक्ते-सावयं प्रतयति । कोना-
न्यनुमाष्टि अनुज्ञेमयति । वस्त्रेण समाच्छादयति
संवस्त्रयति । सेनया अभियाति अभिषेणयति ।
वर्मणा संनहते संवर्मयति । वणिषोपगायति उपवी-
णयति । श्लोकैरुपस्मोति उपस्लोकयति । न च
भवति-आह्वयानमाचष्टे ।

✽ श्वेताश्वश्चतुरगालोहिताहारकस्या-
श्चतुरेत्तकत्वं च ॥ २९ ॥ एषां णिष्यश्चतुरे-
तकानां खं भवति । श्वेताश्वमाचष्टे श्वेतयति ।
अश्वतरं-अश्वयति । गालोहितं-गालोडयति । आ-
हारकं-आहारयति । णिङ् मनीयोगार्थश्चकारः ।

✽ हलकलन्वचाः ॥ ३० ॥ हलिकलित्वा
णिष्यदन्तना निपात्या । हलि गृह्णाति हलयति ।
कलि-कलयति । त्वचं-त्वचयति । अन्वनिपातः
किं ! अजहलत् ।

✽ वेदार्थसन्धस्याः ॥ ३१ ॥ एषां णिष्या-
कारानादेशा भवति । वेदमाचष्टे वेदापयति । अर्थ-
पयति । सत्यापयति ।

✽ धोर्यङ् भृशभीक्ष्णेऽभुक्चः ॥ ३२ ॥
भुभिरक्षिमुक्ताद्धोभृशेऽभीक्ष्णे चार्थे यङ् भवति ।
भृशं पुनः पुनर्वा पठति पापयते । देदीप्यते ।
नाभुज्यते । भृशभीक्ष्ण इति किं ! ओदनं पचति ।
अभुक्चरिति किं ! भृशं शोभते । पुनः पुनः
रोचते ।

✽ सूषिसूत्रिभूज्यञ्चर्युजोः ॥ ३३ ॥

एषो भृशानीदमे यद् भवति । ओङ्ग्यते ।
सोङ्ग्यते । मोङ्ग्यते । अटाङ्ग्यते । असाङ्ग्यते । अरार्थते ।
ऊर्णोङ्ग्यते । नियमार्योऽयं योगः । हलादिभ्योऽने-
काङ्ग्यः स्यादित्य एव, एकाङ्ग्योऽत्रादिभ्योऽ-
न्यादित्य एव यद् भवति नान्यतः । भृशं चका-
स्ति । पुनः पुनरीहते ।

✽ यद्वर्त्तात्कुटिले ॥ ३४ ॥ गत्यर्थाद्भोः कुटि-
लेऽर्थे यद् स्यात् । कुटिलं कायति चक्रम्यते ।
जङ्गम्यते ।

लुपसदचरजषजमदङ्गदङ्गो गर्हे ॥ ३५ ॥
एभ्यो गर्हेऽर्थे यद् भवति । गर्हितं लुपति लोलुप्यते ।
सासयते । चंचुर्यते । जंजयते । जंजम्यते । दंद-
हाने । जेगित्यते । दंदस्यते । गर्ह इति किं ?
स्वर्गहे मुखं सीदति ।

✽ चुरादिभ्यो णिच् ॥ ३६ ॥ एभ्यो णिच्
भवति स्वार्थे । चोरयति । चिंतयति । आढयति ।
लाढयति । पीडयति । भक्षयति । आच्छादयति ।
मंडयति । छर्दयति । चेतयते । मंत्रयते ।

✽ युजादेर्वा ॥ ३७ ॥ युजादिभ्यो वा णिच्
स्यात् स्वार्थे । योजयति । पंजयति । अर्चयति । अर्चति ।
साहयति । स्रष्टि । ईरयति । ईरति । लाययति ।
ल्ययति । वर्जयति । वर्जयति । वारयति । वरति ।
वरयते । वरते । धावयति । धवति । आपयति । आपति ।

✽ भृक् प्राप्ता णिच् ॥ ३८ ॥ भृजे णिच्
भवति प्राप्ता वा । भावयते । भवते ।

हेतुमति ॥ ३९ ॥ हेतुमति ष्वर्थे णिच्
भवति । कटं कारयति । ओदनं पाचयति । छात्रं
पाठयति ।

कंहार्देर्वङ् ॥ ४० ॥ कंहजार्देर्यगागमो भ-
वति स्वार्थे । कंहयति । कंहयते । वत्सूयति । मंतू-
यति । निषूयति । असूयति ।

मुपूष्पिष्प्यप्यजेरायः ॥ ४१ ॥ एभ्य
आयत्तो भवति । गोपायति । पूपायति । विष्ण-
यति । पनायते । पणायते ।

कवृतेर्णिङीयङ् ॥ ४२ ॥ आभ्यां यथासं-

कवं किङ् ईयङ् इत्येते लौ भवतः । कामयते ।
कतिः सौमो पुः । कृणार्थो गत्यर्थश्च । कृतीकते ।

✽ वाङ्मे त्रयः ॥ ४३ ॥ अगे परे गुपादिभ्य
आयो णिङीयङ् च त्रयो वा भवति । गोपायांचकार ।
जुगोप । पूपायिता । पूयिता । कामयिता । कयिता ।
कृतीयिता । अर्तिता ।

तदंता धवः ॥ ४४ ॥ येऽनुक्रांताः सचाद-
यस्तदंताः शब्दाः पुसंज्ञा भवति । तथा चोदाहृतं ।

✽ निर्नाऽस्ये ॥ ४५ ॥ गिसंज्ञको पुनर्भवत्यस्ये
परतः । अभ्यमनायत । प्रासादीयत् । गिरिति किं ?
अमहापुर्णायत् । अत्य इति किं ? ओत्सुकायत ।

रयतासी लृट्भोः ॥ ४६ ॥ धोः स्यतासी
इत्येते लौ भवतः । लृट्भोः परतः । करिष्यति ।
अकरिष्यत् । कर्तास्मि । भोक्ष्यते । अभोक्ष्यत ।
भोक्ता ।

✽ कास्यनेकाङ्ग्यालिङ्गत् कृज्याम् ॥ ४७ ॥
कास्तेनेकाङ्ग्यः त्यातिभ्यश्च लिङ्गत् कृजि परे आम्
भवति । कासांचक्रे । कासाञ्चकार । चकासाम्भूव ।
चकासामास । दरिद्राञ्चकार । दरिद्राम्भूव । दरिद्रा-
मास । बुभूषाञ्चकार । बुभूषाम्भूव । बुभूषामास ।
गवाञ्चकार । गवाम्भूव । गवामास । लोक्ष्याञ्चक्रे ।
कारयाञ्चकार । कारयाम्भूव । कारयामास ।

✽ सर्बिजादिदयायासोऽनृच्छूर्णोः ॥ ४८ ॥
सरोरिजादेर्भोः ऋच्छयूर्णवजितान् दयादेश्च लिङ्ग-
त् कृज्याम् भवति । इंदाम्भूव । इंदाञ्चकार । इंदा-
मास । एधांचक्रे । दयांचक्रे । पलायांचक्रे । आसां-
चक्रे । अनृच्छूर्णोरिति किं ? आनृच्छं । प्रोर्णुनाव ।

✽ बोधिदेजासुसर्बिचः ॥ ४९ ॥ एभ्यो
लिङ्गत् कृज्याम् स्यात् वा । ओषाञ्चकार । ओषाम्भूव ।
ओषामास । उषोप । विदाञ्चकार । विदाम्भूव ।
विदामास । विवेद । जागराञ्चकार । जागराम्भूव ।
जागरामास । जजागार । सर्बिचाञ्चक्रे । समीचे ।

वीथ्रीमृहोक्चत् ॥ ५० ॥ म्यादेर्लिङ्गत् कृ-
ज्याम् वा भवति उषोच कार्यं च । विभक्षञ्चकार ।

दुःख ॥ ६७ ॥ दुःखेः कर्तृकर्मणि लुब्धे
ते वा निर्भवति । अदोहि गौः स्वयमेव । अदुग्ध
गौः स्वयमेव । नियमोऽयं—दुह एव हलन्तात् निर्वा
नान्यतः । अमेदि कुशूलः स्वयमेव । अछेदि काष्ठः स्वयमेव ।

* छी ॥ ६८ ॥ धोर्वाक्ये लुब्धे ते निर्भवति ।
आसि भवता । अहारि भागो भवता । अकारि
कटो भवता ।

न रुधः ॥ ६९ ॥ रुधः कर्मकर्तरि जिर्न
स्यात् । अरुध गौः स्वयमेव ।

तपोऽनुतापे ॥ ७० ॥ तपोः कर्मकर्तरि
अनुतापे च जिर्न स्यात् । अतस्त तपः स्वयमेव
साधुः । अन्ववातस्त पापेन कर्मणा । अनुतापे चेति
किं ! अतापि पृथ्वी राज्ञा ।

यक् दुहः ॥ ७१ ॥ दुहेः कर्मकर्तरि यक्
न स्यात् । दुधे गौः स्वयमेव । अदुग्ध गौः स्वयमेव ।

नमः शप्नु ॥ ७२ ॥ नमः कर्मकर्तरि यग्
न भवति शप्नु स्यात् । नमते दंडः स्वयमेव ।
अनमतः दंडः स्वयमेव ।

+ दधिनिभिर्भयिग्रंथिवचस्त्रोश्च मिश्र ॥ ७३ ॥
दे धीनां प्यंतानां श्रयादीनां च नमेश्च जियेक् च न
भवति । व्यकृत सैधवाः स्वयमेव । विकुर्वते सैधवाः
स्वयमेव । अपीपचत औदनः स्वयमेव । पाचयते
औदनः स्वयमेव । उदशिश्नयत दंडः स्वयमेव ।
उच्छ्रयते दंडः स्वयमेव । अश्रंथिष्ट मेखला
स्वयमेव । श्रंथीते मेखला स्वयमेव । अग्रंथिष्ट
मेखला स्वयमेव । प्रश्रंथीते मेखला स्वयमेव । अवाचेत
कथा स्वयमेव । व्रते कथा स्वयमेव । प्राज्ञाष्ट गौः
स्वयमेव । प्रस्तुते गौः स्वयमेव । अनस्त दंडः
स्वयमेव । नमते दंडः स्वयमेव ।

+ भूपार्थसन्किरादीनां यक् च ॥ ७४ ॥
भूपार्थानां सत्तन्त्रानां किरादीनां च कर्मकर्तरि यक्
मिश्र न भवति । भूषयते कन्या स्वयमेव । अद्-
भुषत कन्या स्वयमेव । भंडयते कन्या स्वयमेव ।
अयमेव कन्या स्वयमेव । अलंकृत कन्या स्वय-
मेव । अलम्कृत कन्या स्वयमेव । अलम्कीकृत कन्या

स्वयमेव । चिकीर्षते कटः स्वयमेव । अचिकीर्षते
स्वयमेव कटः । विभित्तते कुशूलः स्वयमेव । अविभि-
त्सिष्ट कुशूलः स्वयमेव । किरते हस्ती स्वयमेव ।
अकीर्षे हस्ती स्वयमेव । गिरते ग्रासः स्वयमेव ।
अगीर्षे ग्रासः स्वयमेव ।

कुश्रजोः श्यो मे वा ॥ ७५ ॥ कुषि
रंजी इत्येताभ्यां कर्मकर्तरि मे श्यो वा भवति ।
कुष्यति पादः स्वयमेव । कुष्यते पादः स्वयमेव ।
रज्यति वस्त्रं स्वयमेव । रज्यते वस्त्रं स्वयमेव । यदा
श्यो न भवति तदा यद्दविधी स्तः ।

+ कर्मबद्धेऽश्रवादीनां ॥ ७६ ॥ श्रवत्यादि-
वर्जितानां धूनां कर्मकर्तरि विहिते लकारे कर्मवत्
कार्यं भवति । भिद्यते कुशूलः स्वयमेव । ल्यते
ल्यमानो वा केदारः स्वयमेव । अपाच्योदनः स्वय-
मेव । अश्रवादीनामिति किं ! भवत्युदकं स्वयमेव ।
गलत्युदकं स्वयमेव ।

* तपस्तपोऽधेः ॥ ७७ ॥ तपेद्धोः तपोऽधेः
तपःकर्मकस्य कर्ता कर्मवद् भवति । तप्यते तपः
साधुः । अतप्यत तपस्तापसः । तपोऽधेरिति किं !
उत्तपति सुवर्णं सुवर्णकारः ।

+ सृजः श्राद्धे ॥ ७८ ॥ सृजः श्राद्धवति
कर्तरि लकारे सति कर्मवत् कार्यं स्यात् । सृज्यते
मालां धार्मिकः । श्राद्ध इति किं ? सृजति मालां मालिकः ।

+ कचित् करणे ॥ ७९ ॥ धोः करणे
कर्तरि लकारे सति कचित् कर्मवत् कार्यं भवति ।
परिवारयति पुरुषाः कंटकैर्दृक्षं । परिवारयते कंटकाः
स्वयमेव दृक्षं । कचिदिति किं ! साधु असिद्धिं नसि ।

गे यक् ॥ ८० ॥ धोर्वाचिनि गे परतः
यग् भवति । सुप्यते भवता । आस्यते भवता
ग्लायते लतया । क्रियते कटः । भियते कर्मकारः ।
हियते भारः ।

कर्तरि शप् ॥ ८१ ॥ धोः कर्तृवाचिनि
गे परतः शप् भवति । जयति । तरति । पठति ।
पचति । पचते ।

* हदादेरुप ॥ ८२ ॥ हादेरदादेबोच-

रस्य सपः उज्जुहो सः । उज्जुहोति । विभेति । जिह्-
ति । अति । प्लाति । ह्योति । अध्येति । वेति ।
सूते । इष्टे ।

दिवादेः इवः ॥ ८३ ॥ दिवादिभ्यः
इयो भवति कर्तरि गे परतः । दीव्यति । सीव्य-
ति । कुप्यति । पुप्यति । सूयते ।

वा आसम्भ्यः सञ्जयक्रमवत्सङ्गुलपः ॥ ८४ ॥
एभ्यो गे परतः इयो वा स्यात् । आस्यते । आसते ।
म्भ्यस्यते । म्भ्यसते । आभ्यति । अभति । आभ्य-
ति । क्रामति । व्रस्यति । व्रसति । वृत्र्यति ।
वृटति । लभ्यति । लयति ।

यसः ॥ ८५ ॥ यमेर्वा इयो भवति गे
परतः । यस्यति । यमति ।

समः ॥ ८६ ॥ सम्पूर्वाद् यमः इयो वा
स्यात् । संयस्यति । संयसति । नियमोऽयं—गेः सम
एव वा इयो नान्यतः । प्रयस्यति । आयस्यति ।
विग्रस्यति ।

स्वादः स्नुः ॥ ८७ ॥ स्वादिभ्यः स्नुर्भव-
ति कर्तरि गे परं । सुनेति । सुनुते । मिनोति ।
मिनुते । धृष्णाति ।

भोः शृः ॥ ८८ ॥ शृ इत्येतस्य कर्तरि गे
परतः स्नुर्भवति शृ इत्ययं चादेशः । धर्मं शृणाति ।

वाऽक्षः ॥ ८९ ॥ अक्षनेर्वा स्नुर्भवति ।
अक्ष्णोति । अक्षति ।

तक्षः स्वार्थे ॥ ९० ॥ तक्षनेः स्वार्थे त-
नूकरणे स्नुर्वा स्यात् । तक्ष्णोति, तक्षति काष्ठं ।
स्वार्थे इति किं ? संतक्षति वाग्भिर्दुर्जनः ।

* तुज्जयः जः ॥ ९१ ॥ तुदादिभ्यो गे पर-
तः शो भवति । तुदति । तुदते । दिशति । निक्षि-
पति । कुपति । जुषते । पणते । लज्जते ।

* रुषां भृम् ॥ ९२ ॥ रुषादीनां गे भृम्
भवति । रुषादि । भिनसि । विशिनष्टि । मुनक्ति ।

कुञ्जतनादेकः ॥ ९३ ॥ कुञ्जतनादि-
भ्यश्च गे उर्भवति । करोति । तनोति । वनुते । वनुते ।

विम्बिकुञ्ज्योरच ॥ ९४ ॥ आभ्यां उ-

र्भवति अकारवातादेशः । विनोति । कुणोति ।

कृषादेः आ ॥ ९५ ॥ कृषादिभ्यः आ-
भवति गे परतः । क्रीणाति । प्रीणाति । गृह्णाति ।
हृणाति ।

स्त्वस्तुस्तुस्त्वस्तुस्तुस्तुभ्यः स्नुवः ॥ ९६ ॥

एभ्यः स्नुर्भवति कर्तरि गे आ च । स्तज्जाति ।
स्तजोति । स्तुज्जाति । स्तुजोति । स्तज्जाति ।
स्तुज्जाति । स्तुजोति । स्तुज्जाति । स्तुजोति ।
स्तुनाति ।

हो हलः भः शानः ॥ ९७ ॥ हलः पर-
स्य आन्यस्य शानां भवति हो परतः । गृहाण ।
अशान । कुर्याण । मुर्याण । हल इति किं ?
क्रीणादि ।

* ईपा वाक् ॥ ९८ ॥ अत्र धोरधिकारे ईपा
निर्दिष्टं वाक्यं भवति । कर्मण्यण् । कुम्भकारः ।
वाक्प्रदेशाः आगमिह इत्येवमादयः ।

कुदमिह ॥ ९९ ॥ इतः प्रभृत्यत्र धो-
रधिकारं कुन्सङ्गकस्याः वेदिभ्यः मिहं वर्जयित्वा ।
वक्ष्यति—तव्यानीयौ । स्तोतव्यः । स्तवनीयः ।

प्राक् केर्वाऽसमः ॥ १०० ॥ कि इत्येत-
स्मान् प्राक् असमस्यो वा भवति । इत्यधिकारे
वेदिभ्यः । जेयं । जेतव्यं । ज्ञः । ज्ञाता । ज्ञायकः ।
प्राक्तेरिति किं ? विर्कीर्णो । केतस्यो बाधकः । असम
इति किं ? अणं को बाधत एव । गोदः । कबलदः ।

ष्वोव्याः ॥ १०१ ॥ ष्वु इत्येतस्मात् प्राक्
ये त्यास्ते व्यसंज्ञका भवति । पुत्रस्य कर्तव्यं ।
दत्तस्य करणीयं । व्यप्रदेशाः—व्यस्य वा कर्तरि, इत्ये-
वमादयः ।

तव्यानीयौ ॥ १०२ ॥ धोरेतो लौ स्तः ।
हर्तव्यं । हरणीयं ।

* योऽचोऽव्यास्वुः ॥ १०३ ॥ अजंताद्योर्ध्वो
भवति व्यादिवाजितात् । देयं । धेयं । नेयं । अच

१ । चित्करणं कान्त्यानुवचस्यानिद्वयानिद्वयस्याप्यर्थः ।
तेन—एवमाला ली, निचमवत्—द्विषं द्विषं चन ।

इति किं ! पात्रं । अन्धासुरिति किं ! वाम्यं ।
आज्ञायं । कार्यं । वार्यं ।

* चोरदुर्गेऽपि च पिरपि च पिचपि च मिच-
विद्वेः ॥ १०४ ॥ पर्वगाताददुर्गे धोः त्रपादि-
वितात् यो भवति । शय्यं । लय्यं । रय्यं । पोरिति
किं ! पात्रं । अदुर्गः इति किं ! लेय्यं । अत्रपादेरिति
किं ! त्राय्यं । वाय्यं । राय्यं । लाय्यं । जाय्यं । जाम्यं ।
आचाम्यं । दाम्यं ।

+ यविचयितकिं च किं च सिसहजेः ॥ १०५ ॥
एव्यो यो भवति । यत्वं । चत्वं । तत्वं । शक्त्यं ।
शस्यं । सत्वं । यज्यं ।

* गदमद्वयबोऽनेः ॥ १०६ ॥ गदादेरगि-
पूर्वाद् यो भवति । गद्यं । मद्यं । यम्यं । अगेरिति
किं ! निगाद्यं । प्रगाद्यो धर्मः ।

* चरेः ॥ १०७ ॥ अगिपूर्वाचरेयो भवति ।
चर्यं ।

+ आङ्गेऽगुरी ॥ १०८ ॥ आङ्पूर्वाचरेयो
भवत्यगुराचर्यं । आचर्यं व्रतं । अगुराविति किं !
आचार्यः पूज्यपादः ।

* पण्यावयोपसर्वावर्यं विक्रेयगर्हर्तुमत्यपे-
ये ॥ १०९ ॥ पण्यादयो निपात्यते विक्रेयादिष्व-
र्थेषु । पण्या गौः विक्रेय इत्यर्थः । अवयं पापं गर्ह-
मित्यर्थः । उपसर्वा गौः शतुमतीत्यर्थः । शतेन वर्या
स्त्री उपेया सेव्या इत्यर्थः । अन्यत्र पाण्यः साधुः ।
अनूपः जनापवादः । उपसर्वा शरदि मधुरा ।
कुला गौः ।

* स्वाभिनिवेश्येऽर्थः ॥ ११० ॥ अर्थो नि-
पात्यः स्वाभिनिवेश्ये चाभिधेये । अर्थः स्वामी वैश्य-
श्च । कार्यः साधुरग्यत्र ।

वहः सुपि कय च ॥ १११ ॥ वदेरगि
सुपि वाचि कय भवति यत्वं । सलोचं । सत्यवचं ।
तत्त्वोचं । तत्त्ववचं । सुपीति किं ! वाचं ।

* सूचत्वाविधित्वा वाये ॥ ११२ ॥ एते
शब्दाः अगिसुपि वाचि भावे निपात्यन्ते । ब्रह्मभवनं
ब्रह्मभूयं मतः । मोहत्वा । सियां कयपि मुञ्च । अत्र-
क्षयनं अक्षिधित्वा ।

* कृदुक्तेऽपि च कृदुक्तेः ॥ ११३ ॥ एव्यः
कय भवति । सिध्यः । सुद्यः । इत्यः । जयीत्यः ।
प्रादृत्यः । आदृत्यः । जुष्यः ।

* कृदुक्तेऽपि च कृदुक्तेः ॥ ११४ ॥ कृदुक्ते
योः कय भवति कृत्पादिर्वाजित्वात् । दृष्टं । कृष्यं ।
सृष्यः । अकृत्पादेरिति किं ! संकस्यं । चर्त्तं । अचर्त्तं ।

* जिविपूज्यो हसिभुञ्जकत्वे ॥ ११५ ॥
जेः विपूर्वाभ्यां पूनीभ्यां कय भवति हत्यादिषु ।
जित्यो हतिः महद्दुष्टं । विपूज्यो भुञ्जः तृणविकोचः ।
विनीयः कृत्कः त्रिफलादीनां । जेयं । विपज्यं ।
विनेयमग्यत्र ।

पदाऽथैरिवाज्ञापत्ये ग्रहः ॥ ११६ ॥
ग्रहेः कय भवति पदादिष्वर्थेषु । प्रगृह्यं पदं । गृह्यका
इमे परवशा इत्यर्थः । ग्रामगृह्या स्त्री । वहिर्भूतेत्यर्थः ।
भुञ्जबलगृह्याः भरतगृह्याः तत्पक्ष्य इत्यर्थः । ग्राह्यमग्यत्र ।

भृजोऽस्त्री ॥ ११७ ॥ भृजः कय भवत्य-
स्त्री । भृत्याः कर्मकराः । अस्त्राविति किं ! भार्या
नाम क्षत्रियाः ।

+ सामि वा ॥ ११८ ॥ संपूर्वात् भृजः कय
भवति वा । संभृत्याः । संभार्याः भृतकाः ।

* कृदुक्तेऽपि च कृदुक्तेः ॥ ११९ ॥
एव्यः कय भवति वा । कृत्यं । कार्यं । कृष्यं ।
मार्त्यं । कृष्यं । वर्यं । जय्यं । जाय्यं । शस्यं ।
शस्यं । दुष्टं । दोषं । गुह्यं । गोह्यं ।

* खेयवृषोर्ध ॥ १२० ॥ खेयवृषोऽप्यस्यदौ
निपात्यते । खनेः कय नस्य चेत्यं । खेयः कूपः ।
वृषापूर्वाद् वदेः कय । वृषोर्ध ।

* कुप्यावयमिधोऽध्ययुग्यं स्त्री ॥ १२१ ॥
कुप्यादयः स्त्री निपात्यन्ते । गुपेरादौ कृत्यं कयपि ।
कृत्यं फल्गुभावं । आज्यं वृत्तं । भिनसि कृत्त्रिति
मिद्व्यो नदः । उज्जल्युदकमिद्व्यो नदः । जुग्यं
वाहनं । छाधिति किं ! गोप्यं । आग्यं । मेघं ।
उज्यं । योग्यं ।

क्यः ॥ १२२ ॥ धोष्यो भवति । हार्यं ।
कार्यं । वाक्यं ।

+ पणिसमये खजः ॥ १२३ ॥ आग्यां

कुर्वन्ते भवति । पाणिभ्यां सुवते इति पाणिभ्यां
रज्जुः । समस्तर्षः कटः ।

ओरावस्वके ॥ १२४ ॥ उपर्जताहो-
समस्तर्षेभ्यो भवति । अवस्वपात्रं । अवस्व-
कम् । अवस्वक इति किं ? पत्रं । कम् ।

॥ वाज्यावात्साचारे ॥ १२५ ॥ अमावाषि
वसेभ्यो भवति आचारे । प्रश्न वा निपात्यः । अमा
वह वसतः सूर्याचन्द्रमसौ अस्यां तिथामिति अमाव-
स्या । अमावास्या ।

॥ वायव्यावाय्यसाक्षाव्यनिकाव्यानाव्यम-
चार्यं मानर्ग्यश्रिर्निवासानित्यासम्मतौ ॥ १२६ ॥
पाय्यादयो मानादिष्वर्थेषु निपात्यन्ते । मीयतेऽनेनेति
पात्रं मानं । माको ज्ये पश्य । धीयते समिधोऽग्राव-
नयेति धाव्या कट् । धावो ज्यः । साक्षाप्य हविः ।
संपूर्वाज्यायो ज्यायादेशौ नेदीध । निकाव्यो निवा-
सः । निपूर्वात् चिजो ज्यायादेशौ कुत्वं च । आनाव्यो
दक्षिणाग्निः । आनयतेर्ज्यायादेशौ अनित्यर्थे । प्र-
जाप्यक्षौरः । प्रणीजो ज्यायादेशौ असम्मत्यर्थे ।
मयं । धेयं । सजेयं । निधेयं । आनेयं ।
प्रजेयमित्यन्यत्र ।

॥ कुंडपाय्यसंचाव्यराजसूयाः क्रतौ ॥ १२७ ॥
कुंडपाय्यादयः क्रतौ ज्याताः निपात्यन्ते । कुदैः पी-
यते सोमोऽस्मिन्निति कुंडपाय्यः । ज्ये युक् । संचा-
यतं इति संचाव्यः । संचिजो ज्यायादेशौ । राजा सृयते
राजा वा सृयतेऽस्मिन् इति राजसूयः क्रतुः । सुमः
क्यप् दीध । कुंडपानं । संचेयं । राजसवनमन्यत्र ।

॥ परिचाव्योपचाव्यसमुच्चचित्सोऽग्नौ ॥ १२८ ॥
परिचाव्यादयो निपात्या अग्रावर्थे । पर्वपचिजो ज्या-
यादेशौ । परिचाव्यः । उपचाव्यः । समूहः । समः
उहेर्षः । चित्सोऽग्निः । चित्रः क्यप् । परिचेयः ।
उपचेयः । समूहितव्यः । चेयोऽन्यत्र ।

जुतुष ॥ १२९ ॥ जुभ्यो जुतुषौ लौ
कः । वाक्कः । वक्ता । वादकः । वदिता । दर्श-
कः । द्रष्टा । मारकः । मर्षा ।

॥ वचादिभ्योऽञ् ॥ १३० ॥ एभ्यः अञ्

भवति । पचतीति पचः । वचः । वरः । वदः ।
वरः । वरः ।

॥ वचादिभ्योऽञ् ॥ १३१ ॥ एभ्यः अञ्-
त्सो भवति । नंदयतीति नंदनः । दर्पजः ।
रमजः । संकंदनः । जनार्दनः ।

॥ वहादिभ्यो भिन् ॥ १३२ ॥ एभ्यो भिन्
भवति । गृह्णातीति ग्राही । उत्साही । स्वायी । भजी ।

॥ गौ भुवादिभ्यश्चरसः ॥ १३३ ॥ गौ वा-
चि एभ्यो भिन् स्यात् । भिज्वापी । भिज्वापी ।
निवेशी । निवापी । निरक्षी ।

॥ नभि याचक्षत्रवृक्षसंसंख्याहृष्याहुः ॥ १३४ ॥
नभपूर्वेभ्यो याजादिभ्यो भिन् स्यात् । न वाचते
अयाची । अग्राजी । अवादी । अवासी । असंख्या-
हारी । अख्याहारी ।

॥ अचिचेऽञ् ॥ १३५ ॥ नभवाचि धोर-
जंतात् भिन् स्यादचिचेर्थे । न करोतीत्यकरी
परञ्चुः । अहारी गंधः । अचित इति किं ?
अकर्ता कटस्व दत्तः ।

॥ कश्चाचोऽये ॥ १३६ ॥ अये वाच्याव्या
भिन् स्यात् । अपरापी । अपरापी ।

॥ इन् च परौ भ्यः ॥ १३७ ॥ परौ वाचि
भवतेरिन् भवति भिन् वा । परिमवी । परिमवी ।

॥ गौ विष्मभ्यो देहो ॥ १३८ ॥ गौ वाचि
भिन्नीकृत्या देहोऽर्थे इन् स्यात् । भित्तीयो देहः ।
विशयी देहः ।

॥ हाकृगुमीगुहः कः ॥ १३९ ॥ हादिभ्य
गुहकश्च धोः कस्यो भवति । जानातीति ज्ञः । किरः ।
गिरः । प्रियः । किरः । विपुधः । कृषः ।

॥ मावातोऽग्निकृ ॥ १४० ॥ गौ वाचि धोर-
कारंतात् को भवत्यग्निकृ च । प्रस्थः । सुरः ।
व्याजः । सुत्रः । सुम्कः । सुम्कः । गाविति किं ?
त्राता । अनिगिति किं ? प्रहः । सुज्यः । विज्यः ।

॥ पात्राव्याधेदृष्टः कः ॥ १४१ ॥ गौ
वाचि पादिभ्यः शो भवति । उत्पिबः । पिबिषः ।
उद्वहः । विधयः । उत्पयः ।

किंमिदं धारिपारिवेषु देजिवेति सातिसा

होऽगौ ॥ १४२ ॥ लिपिदिम्या धार्या-
दिम्यश्च ष्यन्तेभ्यः शो भवत्यगौ वाचि । लिपती-
ति लिपिः । बिंदः । धारयः । पारयः । वेदयः ।
उदेजयः । चेतयः । सातं मुखं करोतीति णिचि
सातयः । साहयः । अगाविति किं ? प्रलिपयः । निर्विंदः ।

* **दुन्योर्णः ॥ १४३ ॥** दुनौम्यामगौ णो भवति ।
दुनोतीति दावः । नायः । अगाविति किं ? प्रदवः ।
प्रणयः ।

* **ज्वलादिग्रहाद्वा ॥ १४४ ॥** ज्वलादिभ्यो
प्रहेश्च अगौ णो वा स्यात् । ज्वालः । ज्वलः ।
स्थालं । स्थलं । नालः । नलः । चालः । चलः ।
बालः । बलं । कोलः । कुलं । फालः । फलं । पातः ।
पतः । क्वाथः । क्वथः । क्षारः । क्षरः । बोधः ।
बुधः । कासः । कसः । प्राहः । प्रहः ।

* **तन्त्र्याद्व्यधाभुसंश्रवतीणश्चसः ॥ १४५ ॥**
एभ्यो णो भवति । तानः । उत्तानः । अवश्यायः ।
दायः । धायः । व्याधः । आश्रावः । संश्रावः ।
अत्यायः । श्वासः ।

हसोऽवे ॥ १४६ ॥ हसाभ्यामवपूर्वाभ्यां
ण्यत् स्यात् । अवहारः । अवसायः ।

✓ * **नृत्स्वनरजः शिल्पिनि द्रुवुः ॥ १४७ ॥**
नृतादिभ्यः द्रुवुर्भवति शिल्पिनि गम्यमाने । नृत्यती-
ति नर्तकः । खनकः । रजकः । नर्तकी । खनकी
रजकी । शिल्पिनीति किं ? नर्तिका ।

* **पाणिघट्टाडघट्ट ॥ १४८ ॥** पाणौ ताडे
च वाचि हतेरट्ट्यघट्टिखानि निपात्यन्ते शिल्पिनि ।
पाणि पाणिना वा हंतीति पाणिघः । ताडं
हंतीति ताडघः ।

* **गस्थकः ॥ १४९ ॥** गायतेस्वको भवति
शिल्पिनि । गाथकः ।

* **णनट्ट ॥ १५० ॥** गायतेर्णनट्ट स्यात्
शिल्पिनि । गायनः । गायनी ।

ग्रीहिकाले हः ॥ १५१ ॥ जहातेर्ग्रीहो
काले च णनट्ट स्यात् । जहत्युदकमिति हायनं ग्रीह-

यः । जहाति भावान् सह हृत्तानिति हायनः सकत्सरः ।

प्रुखत्वः साधौ बुन् ॥ १५२ ॥ एभ्यः
साध्यर्थे बुन् भवति । साधु प्रवर्ते प्रवकः । सरकः ।
उवकः । साधाविति किं ? प्रावकः ।

* **आशिषि बुच् ॥ १५३ ॥** आशिष्यर्थे धो-
बुच् भवति । जीवतादित्याशास्यमानो जीवकः ।
जीवका । नदकः । नंदका ।

इति जेनेद्रव्याकरणे शब्दार्णवचंद्रिकायां
लघुवृत्तौ द्वितीयाध्यायस्य
प्रथमः पादः ।

द्वितीयः पादः ।

—:0:—

कर्मण्यण् ॥ १ ॥ कर्मणि वाचि धोरण
भवति । नगरं करोति नगरकारः । कांडलावः ।
द्वारपालः ।

+ **शीलीक्षिष्मकाम्याचर्भक्षेर्णः ॥ २ ॥**
एभ्यो णो भवति कर्मणि वाचि । धर्मे शील्यतीति
धर्मशीलः । धर्मशीला । मुखप्रतीक्षः । केशक्षमः ।
धर्मकामः । उत्तमाचारः । वायुभक्षः ।

* **आतः कोऽहावामः ॥ ३ ॥** आकारांताद्धोः
कर्मणि वाचि को भवति ह्रादिवर्जितात् । सर्वं
जानातीति सर्वज्ञः । अंगुलित्रः । पार्थिवत्रं । अह्ना-
देरिति किं ? स्वर्गहायः । तनुवायः । धान्यमायः ।

प्रे ॥ ४ ॥ कर्मणि प्रशब्दे च वाचि धोरा-
तः को भवति । तत्त्वप्रज्ञः । नियमोऽयं—प्रे एव गौ
नान्यस्मिन् । गोसंदायः । वडवासंदायः ।

दाहः ॥ ५ ॥ दाहान्यां कर्मणि प्रशब्दे
च वाचि को भवति । मोक्षप्रदः । सुखप्रदः । तत्त्व-
प्रज्ञः । धर्मप्रज्ञः । अयमपि नियमः—प्रे दाह एव
नान्यतः । अंगुलिप्रत्रायः । पार्थिवप्रत्रायः ।

संख्यः ॥ ६ ॥ संपूर्वात् ख्या इत्येतस्मात्
को भवति । पशन् संख्याति संचष्टे पशुसंख्यः ।
गोसंख्यः ।

दिवादिषु च बाहु कृजोऽट् भवति । एककरः । द्विकरः । त्रिकरः । चतुष्करः । दिवाकरः । विवाकरः । निवाकरः । प्रयाकरः । मास्करः । कारकरः । अंतकरः । अनंतकरः । आदिकरः । नौदीकरः । छिपिकरः । छिबिकरः । बलिकरः । भक्तकरः । बाहुकरः । गहस्करः । धनुष्करः । जंबाकरः । अल्फकरः । कर्तृकरः । चित्रकरः । क्षेत्रकरः । टकारो अर्थः ।

हेतुबीजानुलोम्येऽशब्दश्लोककलहगाथावैरचादुसूत्रमंत्रपदे ॥ २७ ॥ शब्दादिवर्जिते कर्मणि बाधि कृजोऽट् स्यात् हेतौ शीछे आनुलोम्ये चार्थे । यशः करोतीत्येवं हेतुः यशस्करी विधा । कुलकरं धनं । तीर्थकरो जिनः । शोककरी कन्या । श्राद्ध करोतीत्येवं शीछः श्राद्धकरः । समासकरः । पूजाकरः । प्रेषणं करोतीत्येव अनुकूलः प्रेषणकरः । वचनकरः । हेत्वादिष्विति किं ! कांडकारः । अशब्दादीति किं ! शब्दकारः । श्लोककारः । कलहकारः । गाथाकारः । वैरकार । चादुकारः । सूत्रकारः । मंत्रकारः । पदकारः ।

कर्मणि भृतौ ॥ २८ ॥ कर्मशब्दे बाधि कृजोऽट् ल्यो भवति भृतौ गम्यमानायां । कर्मकरः । कर्मकरी । भृताविति किं ! कर्मकारः ।

+ पार्श्वीदिषु श्योऽ ॥ २९ ॥ पार्श्वीदिषु सुबन्तेषु बाहु शीछोऽल्यो भवति । पार्श्वीभ्यां शेते पार्श्वशयः । पृष्ठशयः । उत्थानः शेते—उत्थानशयः ।

* आधारे ॥ ३० ॥ आधारे बाधि अल्यो भवति शीछः । खे शेते खेशयः । खशयः । गर्तशयः । दरीशयः ।

* चरोऽट् ॥ ३१ ॥ आधारे बाधि चरेट् भवति । कुरु चरतीति कुरुचरः । कुरुचरी । मद्रचरः । मद्रचरी ।

मिक्षासेनादाये ॥ ३२ ॥ मिक्षादिषु बाहु चरेट् भवति । मिक्षां चरतीति मिक्षाचरः । मिक्षाचरी । सेनाचरः । आदायचरः ।

पुरोऽग्रतोऽग्रे सुः ॥ ३३ ॥ एष बाहु

सरोरेट् स्यात् । पुरो बाधतीति पुरःसरः । अग्रतः सरः । अग्रेसरः । अग्रेसरी ।

पूर्वे कर्त्तरि ॥ ३४ ॥ पूर्वशब्दे कर्त्तृवाचिनि बाधि सरोरेट् स्यात् । पूर्वः सरति बाधति इति वा पूर्वसरः । पूर्वसरी । कर्त्तरीति किं ! पूर्व देशं सरतीति पूर्वसारः ।

ख्येः खञ् ॥ ३५ ॥ कर्मणि बाधयेः खञ् भवति । अंगान्येजयतीति—अंगमेजयः । जनमेजयः । अरिमेजयः ।

+ शर्द्धललाटवाते हाङ्गतपाजः ॥ ३६ ॥ शर्द्धादौ बाधि यथासंख्यं हाकादेः खञ् वा स्यात् । शर्द्धं जहतीति शर्द्धजहाः । शृगाः । ललाटेतपः सविता । वातमजाः शृगाः ।

+ शुनीस्तने घेटः ॥ ३७ ॥ शुनीस्तनयोर्वाचोऽघेटः खञ् भवति । शुनीं धयतीति शुनिधयः । स्तनधयः ।

+ नाडीनासिकाद्वृष्टिपटीसूरीवाते ध्वञ् ॥ ३८ ॥ एष बाहु ध्मो घेटश्च खञ् स्यात् । नाडीं धमतीति नाडिधमः । नाडिधयः । नासिकंधमः । नासिकधयः । मुष्टिधमः । मुष्टिधयः । घटिधमः । घटिधयः । खरिधमः । खरिधयः । वातंधमः । वातंधयः ।

+ पाणौ ॥ ३९ ॥ पाणौ बाधि ध्मः खञ् स्यात् । पाणिधमाः पथिकाः ।

उदि कूले कञ्चहः ॥ ४० ॥ उत्पूर्वाभ्यां रुजिबीहिभ्यां कूले बाधि खञ् स्यात् । कूलमुद्रजतीति कूलमुद्रजः वृक्षः । कूलमुद्रहः ।

बहाध्रे लिहः ॥ ४१ ॥ बहाभयोर्वाचोः लिहः खञ् स्यात् । बहं लेदीति बहलिहा गौः । अभलिहः प्रासादः ।

मितनसपरिमाणे पचः ॥ ४२ ॥ मितानिषु बाहु पचेः खञ् स्यात् । मितं पचा कन्या । नखं पचा यवग्रः । प्रत्यं पच कुलं । शोणं पचा स्याकी ।

मिचवधे वदः ॥ ४३ ॥ मियवधयोर्वाचोः वदेः खञ् स्यात् । मिचवदः । वदवदः ।

* कृष्णभरिणे कः ॥ ४४ ॥ कृष्णदि
कृष्ण कः कः भवति । कृष्णं कृष्णतीति कृष्णक
नदी । कृष्णको वायुः । कृष्णकया वाया ।

* सर्वे ॥ ४५ ॥ सर्वस्ये वाचि कः कः
स्यात् । सर्वको विप्रः ।

* सहेः ॥ ४६ ॥ सर्वे वाचि सहेः कः
स्यात् । सर्वे सहते सर्वसहाः सूरयः ।

* विध्वस्तिते तुदः सख ॥ ४७ ॥
१३ वायु तुदेः सख स्यात् । वाचः सकारस्य च ख ।
विधुतुदो राहुः । अरुतुदो वैचः । तिलतुदो वायुः ।

* द्विषत्परे तपेः स्वत् तः ॥ ४८ ॥
द्विषति तकाराते परे च वाचि तपेः सख
भवति वाचस्तकारस्य च ख । द्विषतस्तापयतीति
द्विषतपः । परतपः ।

* वाचंयमो वती ॥ ४९ ॥ वाक्पूर्वाद् यमेः
सख अमभानुप निपात्यो व्रतिनि गम्यमाने । वाचं
गच्छतीति वाचंयमो वती । वायामोऽन्यः ।

* भृशुजिघारिद्वलपसहः सौ ॥ ५० ॥
एभ्यः कर्मणि मुनि च वाचि सख स्यात् सौ ।
विश्वभरा भूः । रथेन तरतीति रथेनरो राजा ।
पति वृणोति वृणुने वा पतिवरा कन्या । शत्रुभयो
गिरिः । युगं धारयतीति युगंधरो राजा । अरि
दाम्प्यति अरिदमः । शत्रुतपः । शत्रुसहः । खाविति
किं ! भूमिभारः ।

* मेघर्तौ कः ॥ ५१ ॥ मेघर्तौर्वाचोः कः
सख स्यात् । मेघंकरः । कर्तृकरः ।

* भये ॥ ५२ ॥ भये वाचि कः सख
स्यात् । भयंकरः ।

* क्षेममिषमोऽङ्ग च ॥ ५३ ॥ क्षेमादौ वाचि
कः सख स्यादङ्ग च । क्षेमंकरः । क्षेमकारः ।
प्रियंकरः । प्रियकारः । मङ्गंकरः । मङ्गकारः ।

* पुरंदरमंदरेमदासुर्यपश्योर्द्वयवाः
॥ ५४ ॥ पुरंदरादयः शब्दाः कञताः कञताश्च
निपात्यन्ते । पुरं दारयतीति पुरंदरः । दः शब्दे वाचि
दरेः कञमसता च वाचो निष्कञ्ज । मंदरो
व्याधिः । कञ् । इरया मापति-इरमदः । इराशब्दे

वाचि मदेः कञ् । न सूर्यं पश्यतीति असूर्यपस्या
राजदाराः । उग्रपश्यः । सूर्यं नम्रपूर्वं उग्रे च वाचि
इतोः कञ् ।

* सुभगाद्यस्त्वृत्पक्षितवचमिनिवेऽब्धीः
श्री भवः स्तुत् स्तुत् ॥ ५५ ॥ सुभगादिभ्यस्त्वं-
तेषु प्यर्थे वर्तमानेषु वायु भूयोः स्तुत् स्तुत् शी
स्तः । असुभगः सुभगो भवति सुभगमिष्युः ।
सुभगंभावुकः । आत्ममिष्युः । आत्मभावुकः ।
स्थूळमिष्युः । स्थूळभावुकः । पक्षितमिष्युः ।
पक्षितभावुकः । नम्रमिष्युः । नम्रभावुकः । अर्थ-
मिष्युः । अर्थभावुकः । प्रियमिष्युः । प्रियभावुकः
कः । अप्वाविति किं ! सुभगीभवति । सुभगीभावकः ।

* कः करणे सनद् ॥ ५६ ॥ सुभगादिभ्यः
अप्यन्तेषु प्यर्थे वर्तमानेषु वायु कः सनद् स्यात्
करणे कारके । असुभगं सुभगं कुर्वत्यनेन सुभगं-
रणं । आत्मकरणं । स्थूलकरणं । पक्षितकरणं । नम्र-
करणं । अर्थकरणं । प्रियकरणं ।

* भावे वाशितंभवः ॥ ५७ ॥ आशितंभ-
वो निपात्यते भावे करणे च । आशितस्य भवनं आ-
शितंभवः । आशितो भवत्यनेनेति आशितंभव ओ-
दनः । आशिते वाचि भुवः सख ।

* गमेः स्वत्सङ्गाः ॥ ५८ ॥ सुपि वाचि
गमेः सख सख उच्य स्यात् । तुरां गच्छति तुरंगमः ।
तुरंगः । तुरगः । पतंगः । पतंगः । पारंगः । अज-
गः । अंतगः । दूरगः । सर्वगः । गुह्यतप्यगः ।
अनंतगः ।

* विहायो विह च ॥ ५९ ॥ विहायतो वि-
हादेसः स्यात् गमेः सख सङ्गाश्च स्तुः । विहायता
गच्छतीति विहांगमः । विहांगः ।

* सुदुस्वाचारे कः ॥ ६० ॥ सुदुस्वार्थार्थ-
मैर्दो यन्ति माधारे कारके । सुदुस्व गम्योऽस्मिन्
इति सुगः पंथाः । दुर्गो गिरिः ।

* विसि देवे ॥ ६१ ॥ विसि वाचिगमेर्दो
भवति देवे गम्यमाने । विगम्योऽस्मिन्विति
विर्दो देवः ।

— उरगः ॥ ६२ ॥ उरसा गच्छति—उरगः ।
हस्तसे निपात्यते ।

आशिषि घ्नः ॥ ६३ ॥ आशिष्यर्थे हतेर्घो
भवति । तिमि हंतु इत्याशंसितः तिमिहः । श-
सहः । पापहः ।

* क्वचिदपे ॥ ६४ ॥ अपे वाचि हतेः क-
चिदो भवति । क्लृपापहः । तमोपहः ।

कुमारशीर्षे णिन् ॥ ६५ ॥ एतयोर्वाचोः
हतेर्णिन् स्यात् । कुमारं हति कुमारघाती ।
शीर्षघाती ।

* टगमस्ये ॥ ६६ ॥ कर्मणि वाचि हतेष्टग्
भवत्यमस्ये कर्तरि । वातघ्नमाविकं क्षीरं पित्तघ्नं
माहिषं पयः । पतिघ्नी पणिरखा । अमस्ये इति किं ?
पापघातो मुनिः ।

आयापयोर्लक्षणे ॥ ६७ ॥ जाया पति
इत्येतयोर्वाचोः हतेष्टक् स्यात् लक्षणवति कर्तरि ।
जायाम्नः पुत्रः । पतिघ्नी पुत्री ।

शकि हस्तिकवाटे ॥ ६८ ॥ अनयोर्वाचोः श-
क्यर्थे हतेष्टक् स्यात् । हस्तिघ्नः । कवाटघ्नः । शकीति
किं ? हस्तिघातो व्याध उपायेन ।

* राजघः ॥ ६९ ॥ राजनि वाचि हतेष्टग्
घस्यं टिखं च निपात्यते । राजानं हंतीति राजघः ।

स्पृशोऽनुदके क्विः ॥ ७० ॥ अनुदके
सुपि वाचि स्पृशेः क्विर्भवति । घृतं स्पृशतीति घृत-
स्पृक् । तैलस्पृक् । अनुदक इति किं ? उदकस्पर्शः ।

क्रत्विशदधृग्सगदिगुणिगंसुयुजिक्तुं चः

॥ ७१ ॥ क्रत्विगादयः कथंता निपात्यते । अ-
चादेश किप् भवति । क्रतून् क्रतौ वा यजते क्रत्विक् ।
घृष्णोतीति दधृक् । धृषेद्विक् । सृजंति तामिति
कृक् । सृजेर्मात्रार्थे विश्रमागमश्च । दिशंति तामिति
दिग् । उत्सिद्वाति-उष्णिक् । उत्सृज्यस्य क्रिहः क्विन्-
तलं तलं च । प्राङ् । युङ् । कृङ् ।

* कर्मणीये त्वदायन्यसमाने दृष्टदृक् सक्
च ॥ ७२ ॥ त्वदादौ अन्यशब्दे समाने च कर्मणि
इकार्ये उपमाने वाचि दृष्टेष्टक् सक् क्रिश्च स्यात् ।

व्यामिष पश्यति स इव दृश्यते वा त्यादृक् । त्यादृक् ।
त्यादृक् । तादृशः । तादृक् । तादृक् । तादृशी ।
यादृशः । यादृक्षः । यादृक् । अन्यादृशः । अन्यादृ-
क्षः । अन्यादृक् । सदृशः । सदृक्षः । सदृक् । सदृशी ।
कर्मणीति किं ? स इव पश्यति । इव इति किं ? यं
पश्यति यदर्शः । तदर्शः ।

मन्वन्कनिम्बिचः क्वचित् ॥ ७३ ॥

सुपि वाचि धोर्मन् वन् कनिप् विच च त्याः क्वचिद्
दृश्यते । मुष्टु शृणाति मुशर्मा । हिनोति हेमा । वि-
जात्रा । अमेगाया । प्रानरत्वा । कुन्वा । वेट् । जागः ।

क्विप् ॥ ७४ ॥ धोः किप् क्वचिद् दृश्यते ।
अनरिक्ते सीदति—अनरिक्ते सत् । प्रसत् । गतस् ।
प्रसूः । अंडसूः । वित् । चित् । जित् । तत्त्ववित् ।
कर्मचित् । विट् । गोधुक । अभ्ययुक् । बलभित् ।
गजुञ्जित् । अग्रणीः । सम्राट् । भामनशीलो भाः ।

अदोऽनन्ने ॥ ७५ ॥ अन्नवर्जिते सुपि
वाचि अदेः किप् भवति । सस्यमत्तीति सस्यात् ।
दृक्षात् । अन्नश्च इति किं ? अन्नादः ।

क्रव्ये ॥ ७६ ॥ क्रव्ये आममांसे वाचि
अदेः किप् स्यात् । क्रव्यात् ।

भजो ष्विः ॥ ७७ ॥ सुपि वाचि भजेर्ष्वि-
र्भवति । अर्धभाक् । अंशभाक् । स्वर्गभाग् । मोक्षभाग् ।

* शीलेऽजातौ णिन् ॥ ७८ ॥ जातिवार्ज-
ते सुपि वाचि धोर्णिन् भवति । शीले गम्यमाने ।
उष्णं मुक्ते इत्येवं शील उष्णभोजी । शीतभोजी ।
शील इति किं ? उष्णभोजः । अजाताविति किं ?
शालीन् भोक्ता ।

साधौ ॥ ७९ ॥ साध्वर्थे धोर्णिन् भवति ।
साधुकारी । साधुदायी । मित्रदायी । भोजनकारी ।

+ ब्रह्मवादी ॥ ८० ॥ ब्रह्मणि वाचि वदेर्णिन्
निपात्यते । ब्रह्म वदंतीति ब्रह्मवादिनः ।

कर्तरीवे ॥ ८१ ॥ कर्तृवाचिनि इकार्ये
वाचि धोर्णिन् स्यात् । उक् इव क्रोशतीति उक्क्रो-
शी । ज्वाधरावी । सिंहनादी । कर्तरीति किं ?
शालीनिव मुक्ते क्रोशवान् । इव इति किं ? उक्कान्
क्रोशति ।

* वृत्ताधीक्षणे ॥ ८२ ॥ सुपि वाचि धोर्णिन्
स्यात् व्रते आभीक्ष्ये च गम्यमाने । पार्थेन श्रेते
इत्येवं व्रतमस्य पार्थशाथी । स्मशानवासी । आतप-
स्याथी । पुनः पुनः क्षीरं पिबतीति क्षीरपायिणोऽ-
प्राः । कषायपायिणो गांधारयः । सुरापायिणः प्राप्याः ।

* मन्वात् ॥ ८३ ॥ सुपि वाचि धोर्मन्यते-
र्णिन् भवति । शोभनमानी । पटुमानी ।

* स्वश स्वस्य ॥ ८४ ॥ स्वस्यात्मनः सुपि
वाचि मन्यतेः स्वश स्यात् णिन् च । पंडितमात्मानं
मन्यते पंडितमन्यः । पंडितमानी । सर्वज्ञमन्यः ।
सर्वज्ञमानी ।

* व्ययी व्यो भूते ॥ ८५ ॥ व्यभ्योर्वाचो-
र्भवतेर्णिन् स्यात् भूतेऽर्त्तानेऽर्थे वर्तमानात् । विभू-
तमान् विभाषी । अभिभाषी । भूत इति किं ?
विभवति ।

* करणे यजः ॥ ८६ ॥ करणे कारके वाचि
यर्जेर्णिन् भवति भूतेऽर्थे । अग्निष्टोमिन इष्टवान् अग्नि-
ष्टोमयाजी । वाजपेययाजी । राजमूययाजी ।

* कर्मणि घ्नः कुन्त्यः ॥ ८७ ॥ कर्माण
वाचि हने घ्नतेऽर्थे णिन् स्यात् कुन्त्यध्वन् कर्ता । पितरं
हतवान् पितृघाता । मातृघाता । पितृन्यघाता ।
मातुलघाता । कुन्त्य इति किं ? चोरं हतवान् ।

* इन् विक्रयः ॥ ८८ ॥ कर्माण वाचि वि-
क्रीयः इन् स्यात् भूतेऽर्थे कुन्त्यच्चेन् कर्ता । तैलं
विक्रीतवान् तैलविक्रयी । सोमविक्रयी । कुन्त्य इति
किं ? धान्याविक्रायः ।

* ब्रह्मघ्नहृत्रे विष्णु घ्नः ॥ ८९ ॥
ब्रह्मादिषु बाहु हन्तेः विष्णु स्यात् भूते । ब्रह्माणं हत-
वान् ब्रह्महा । भृगुहा । वृत्रहा । नियमोयं ।
ब्रह्मादिषु भूते विष्वेव नान्यः । ब्रह्मादिषु एव हन्तेः
विष्विति द्विधा नियमः । मित्रं हतवान् ।

* सुकर्मपापवंत्रपुण्ये कुः ॥ ९० ॥ एषु
बाहु कुजः विष्णु भवति भूते काले । सुष्ठु कृतवान्
सुकृत् । कर्मकृत् । पापकृत् । मंत्रकृत् । पुण्यकृत् ।
अयमपि नियमः—स्वादिव्येव कुजः विष्णु नान्यस्मि-
न् । सूत्रकारः ।

सोमे सोः ॥ ९१ ॥ सोमे वाचि सुजः
विष्णु स्यात् । सोमं सुतवान् सोमसुत् । सोम-
सुतो । सोमसुतः । अयमपि नियमः—सोमे एव
सुजः विष्णु नान्यस्मिन् । सुरासावः ।

* अग्नौ चोः ॥ ९२ ॥ अग्नौ वाचि चिभः
विष्णु भवति । अग्निं चितवान् अग्निचित् । अग्नि-
चितो । अग्निचितः । अयमपि नियमः—अग्नौ चो
चिभः विष्णु नान्यत्र । कुक्ष्यवायः ।

* कर्मण्यग्न्यर्थे ॥ ९३ ॥ कर्मणि वाचि विनो-
तेर्धोः । भूते कर्मणि कारके विष्णु भवत्यग्न्यर्थेऽभिधेये ।
स्येन इव चितः स्येनचित् । कंकचित् । रथ-
चक्रचित् ।

* दृष्टेः कवनिष् ॥ ९४ ॥ कर्मणि वाचि दृष्टोः
कवनिष् स्यात् भूते काले । विश्वं दृष्टवान् विश्वदृष्टा ।
मेरुदृष्टा । सर्वदृष्टा ।

* राजसहो युधिष्ठोः ॥ ९५ ॥ राज्ञि सहो
च वाचि युधिकृष्ट्या क्वानिष् स्यात् । राजानं
योधितवान् राजयुध्वा । राजकुम्वा । सह युद्धवान्-
महयुध्वा । सहकुम्वा ।

* जनोऽनौ डः ॥ ९६ ॥ अनौ वाचि ज-
नेर्डो भवति । पुमांसमनुजाना पुमनुजा स्त्री । स्य-
नुजः । अनुजः ।

* ईपि ॥ ९७ ॥ ईवते वाचि जनेर्डः स्यात् ।
मदुरायां जातः मंदुरजः । अप्सुजः । बलमीजः ।
जलजं । अंगजः ।

* कायायजानौ ॥ ९८ ॥ कति जाति-
वर्जिते वाचि जनेर्डः स्यात् । जाड्याग्जातं जाड्यजं
दृष्टं । संतोषजं सुखं । संकल्पजः कामः । अजा-
ताविति किं ? अथाग्जातः ।

* क्वचित् ॥ ९९ ॥ क्वचिदन्यस्मिन् वाचि
जनेर्डो भवति । द्विर्जातः—द्विजः । क्षीय्यो जातं
क्षीजमनृतं । क्षत्रियजं मुदं । ब्राह्मणजः पशुकवः ।
अजः । प्रजाः । मुदजाः । केशजाः । क्वचिन्न
स्यात्—गृहस्थो जातः । क्वचिदन्यतः—मांतीति
भं । अततीति अः । कायतीति कः । क्वच्यते इति
चं । अवतीति अः ।

सः ॥१००॥ भोगेते तसंस्कृतस्य भवति ।
मिच्छते स्य कृतः । करोति स्य कृतवान् ।

वसुसोऽर्धनिष्ठ ॥ १०१ ॥ वसुसुम्बा
वसुनिष्ठ स्यात् । इष्टवान् । यज्वा । यज्जानौ । यज्जान-
नः । सुत्वा । सुत्वाणौ । सुत्वानः ।

अवोऽष्ट ॥ १०२ ॥ अष्ट अष्ट इत्ययं त्यो
भवति । जीर्णवान् । जरन् । जरतौ । जरतः ।

* छिटः स्वसुकानौ ॥ १०३ ॥ धोः
परस्य छिटः स्थाने स्वसुकानौ स्तः । पेचिवान् ।
ररज्जान् । पेचानः । ररजानः ।

* वस्सदिज्जुधोः स्वसुः ॥ १०४ ॥
एभ्यो छिटः स्वसुः स्यात् । अनुषिवान् । उपसेदि-
वान् । उपेयिवान् । शुशुवान् ।

* अनाम्बान् ॥ १०५ ॥ नञ्पूर्वात् अना-
तेछिटः स्वसुः स्यादिदभावश्च निपात्यः । अना-
म्बान् तपश्चकार ।

* कर्तर्यनूचानः ॥ १०६ ॥ वचेरनुपूर्वात्
कर्तरि कारके कानो निपात्यः । अनूचानो व्रतो-
पपन्नोऽशेषशास्त्रपारगो वा । कर्तरीति किं ! अनूक्तः ।

लुङ् ॥ १०७ ॥ धोर्भूते काले लुङ् स्यात् ।
अहोषीत् । अकार्षीत् । अपाक्षीत् ।

* वसो निश्र्यत्ययामास्त्रापे ॥ १०८ ॥ निशि
वसेल्लुङ् स्यात् लङोपवादः भूते अत्ययामास्त्रापे गम्यमाने
क्व भवानुवितः । अहमत्राऽवात्सं । अत्ययामास्त्राप
इति किं ! अनुत्रावसं ।

अनघतने लङ् ॥ १०९ ॥ अनघतने

१ । निष्ठाऽस्तातावाः पश्चिमवर्त्तने कोऽपुवितः तं वामम-
लेखनशुद्धः, केन चिद् क भवानुवितः इति पृष्ठः प्रसङ्गश्च
लक्षितेन वागेऽपि वासुत्रावात्समिति ततोऽनघतनेऽनघतने
समाधेयिनि कङ् प्राप्यः । तदावसुद्धंमपि स्वापे मन्वे-अनुवा-
समिच्छति ।

२ । अन्धाम्बानुवाद्यपन्नाम्बान् लङेकनाम्बोऽवत-
क्रान्तः अहमवतरेर्ध्वायं लङ् । व निष्ठाऽवतन्तो कस्मिन्
लक्षितः भूतावतन्तऽपि भूतावाकिकिञ्चावां लङ् ।

भूते धोर्लङ् भवति । भवन् । भवन्तः । भवन् ।
अपुनन् ।

+ क्वावे इत्ये ॥ ११० ॥ क्वाते के-
विद्यते भूतेऽनघतने इत्ये प्रयोक्तुः दृष्टिनिषे-
वर्तमानाद्धोर्लङ् भवति । छिन्नपवादः । अदहत्
यन्नः साकेतं । क्वात इति किं ! जन्म प्रमं ।
इत्य इति किं ! ज्ञान कंस किञ्च वासुदेवः ।

* स्मर्षेज्जदि लृट् ॥ १११ ॥ स्मृति-
वचने यच्छन्दवर्जिते वाचि भूतेऽनघतने वर्तमाना-
धोर्लृट् स्यात् । लङोपवादः । अभिजानासिः
मित्रोर्जयते नेमिस्वामिनं बन्दिष्यामहे । स्मरसि मान्य-
खेटे वत्स्यामः । अयदीति किं ! अभिजानासि पुत्र
यत् कुलकपुरे अवसाम ।

* वा साकांक्षे ॥ ११२ ॥ साकांक्षेऽर्थे
भूते स्मर्षे वाचि लृट् स्यात् वा । स्मरसि देवदत्त
कास्मीरेषु वत्स्यामः तत्रौदनान् भोक्ष्यामहे । का-
स्मीरेष्ववसाम । तत्रौदनान् अनुज्महि ।

परोक्षे छिट् ॥ ११३ ॥ भूतानघतने
परोक्षे वर्तमानाद्धोर्छिट् स्यात् । चकार । सुतोऽहं
किञ्च विललाप । मत्तोऽहं किञ्च विचचार ।

+ निहरेऽत्यन्ते ॥ ११४ ॥ अत्यन्तनिहरे भूते
अनघतनेऽर्थे धोर्लिट् स्यात् । किं त्वं गत्वा कलिगेषु
स्थितोऽसि । किं कलिगान् जगाम । नाहं कलिगान्
जगाम । नाहं कलिगान् ददर्श । सर्वं मूलतोऽपल-
पतीत्यर्थः ।

* हस्तपुगांतःप्रक्षेपे लङ् च ॥ ११५ ॥
हस्तपुगांतोर्वाचोर्पुगांतःप्रक्षेपे च पञ्चवर्षाभ्यन्तरे प्रक्षेप्ये
पराक्षे लङ् स्यात् छिट् च । इति हस्तपुगांतः । इति
ह चकार । शस्त्रदकरोत् । शस्त्रपञ्चकार । किमदात्
पुत्रोऽतिथिम्यो दानं । किं ददौ पुत्रोऽतिथिम्यो
दानं । हस्तपुगांतःप्रक्षेपे इति किं ! अत्रान् किञ्च-
क्षीवं त्रिपुष्टः ।

पुरि लङ् वा ॥ ११६ ॥ पुराक्षेपे कश्चि
भूतेऽनघतनेऽर्थे वर्तमानाद्धोर्लङ् वा भवति ।
अवात्पुरिह पुरा क्षमा । अवात्पुरिह पुरा क्षमाः ।
उपुरिह पुरा क्षमाः ।

सङ्ख ॥ ११७ ॥ पुरासन्दे वाचि ब्रूतेऽन-
सत्तेऽयं वर्तमानाद्दोर्द्ध मयति । वसंतीह
पुरा क्कनाः ।

स्त्रो ॥ ११८ ॥ स्त्रो वाचि भूतानक्षत्रेऽयं
 चोर्द्ध्वं स्वात् । पृच्छति स्म सुप्रभार्यं पुरा बुध्यते स्म
 विवाहः । सुलोचनायं बुध्यते स्म पार्थिवाः ।

+ नमो बृहोक्ती ॥ ११९ ॥ पृष्टप्योक्ती
 प्रतिबन्धने ब्रूतेऽयं वर्तमानावार्त्तमनौ वाचि उट
 स्वात् । किमकार्षीः कटं देपदस ! । ननु करोमि यो ।
 किमनोचः किंपिपुत्र ! । ननु ब्रवीमि ।

सति ॥ १२० ॥ सति संप्रतिकाले बोर्लेट्
भवति । भवति । नथति । तरति । पद्यप्रभ-
नायं स्तौमि ।

पूज्यजोः ज्ञानः ॥ १२१ ॥ पूज्यज्या
जोः ज्ञानो भवति । पवमानः । यजमानः ।

शानः स्यात् मति काले । कति कवच पर्यस्यमानाः ।
 कति कंहु निघ्नानाः । कतीह पचमानाः । कतीह
 समभ्रानाः । कतीह मंडयमाताः । कतीह जानानाः ।

परीकः सप्तकण्डे ॥१२१॥ सति कळे
पारीक्यां शतु इत्ययं वो भवत्यकण्डे मुखमाये ।
घातयन् धर्मशास्त्रं । अधीयन् जैनैर्न । अकण्ड्य
इति किं ! कण्डेण धारयति । कण्डेणाधीते ।

*** मुनद्विषयः सञ्चारिण्यस्ये ॥ १२४ ॥**
 एव्यः सञ्चारिण्यस्ये शब्द इति व्यः स्यात् । सर्वे
 मुनयः सञ्चारिण्यः पञ्चमानाः । द्विषन् शब्दः । अर्हन्
 विषा । मुरां मुन्यति । द्वेष्टि भार्या पति । शारो
 वषर्हन्त्यस्य ।

॥ श्रीकृष्णसार्धैः ॥ १३५ ॥ एवम्यं
 योस्तु भवति सति काले । करणशीलः कर्ता
 कृत्वा । वदिता जनापवादान् । मुन्यवर्णनः-
 कृत्वा मुन्यवर्णनः । आभिष्टायना भवति । आदे
 सिद्धमभयमहर्षादः आह्वयः भवति । साधु गच्छ-
 तीति गन्ताः श्रेष्ठः । सौख्यगतेत्यर्थः ।

*** दूधपान्यकंदुन्निरादृन्मज्जनोत्थपोत्त-
तोन्मन्दवज्रप्रभवरूपसहचर इत्युः ॥१२३॥**

सति काले व्याधिभ्यः इष्टुमेषति क्षात्रवर्धे । अ-
नसकः भववर्धो साधु वा भवतीति यमिष्टुः ।
एष-आजिष्टुः । जडकरिष्टुः । निराकरिष्टुः ।
प्रयमिष्टुः । उत्पमिष्टुः । उत्पतिष्टुः । उन्मदि-
ष्टुः । रोषिष्टुः । भवत्रपिष्टुः । वसिष्टुः । वसि-
ष्टुः । सहिष्टुः । वरिष्टुः ।

गङ्गाजिप्तो मृतुः ॥ १२७ ॥ एव्यः
शीलादौ सति कावे मृत्युर्भवति । गङ्गास्तुः । वृष्णः ।
जिष्णुः । त्यास्तुः ।

ब्रह्मसूत्रप्रश्नः ॥ १२८ ॥ ब्रह्मदेः
ब्रह्मसूत्रप्रश्नः ॥ १२८ ॥ ब्रह्मदेः
ब्रह्मसूत्रप्रश्नः ॥ १२८ ॥ ब्रह्मदेः

॥ शब्दो विनिष् ॥ १२९ ॥ शब्दविष्-
 षट्पदः शीलादी सत्यर्थे विनिष् स्यात् । शमी ।
 दमी । तमी । भमी । भमी । क्षमी । प्रमादी ।

इराजुक्थदुषाद्विषदुःखस्यपरममना-
भ्यामः ॥ १३० ॥ एष्यो विनिष्णु स्यात्
शीलादी । दोहा । अनुरोषी । दोषी । द्वेषी । शोहा ।
योगी । त्यागी । रागी । मागी । अभ्याचारी ।

आदि यम्यस्कीदृष्टः ॥ १३१ ॥
यमादेराहर्षाद् विनिष् स्यात् शीलादी सत्यर्थे ।
आयामी । आयासी । आक्रीडी । अमोषी ।

श्री कृष्णकृतसुखसंग्रहः ॥ १३९ ॥
 श्री कृष्ण कृपादेः विनिष् भवति । विष्णो । वि-
 षो । विष्णो । विष्णो । विष्णो ।

॥ लघोऽये च ॥ १३३ ॥ अये वा च वाचि
 शीलादौ सत्यर्थे लघोर्धिनिष् स्यात् । अपठ्यापी ।
 विद्यासी ।

॥ चरोऽती च ॥ १३४ ॥ अती अपे च
वाचि चरोर्धिनिष् स्यात् । अतिचारी । अपचारी ।

॥ १३५ ॥ प्रेवाचि कवा-
देर्चिनिण स्यात् । प्रहापी । प्रवासी । प्रवाची । प्रमापी ।

* वस्तुः ॥ १३६ ॥ प्रे वाचि वदिसुम्ना
विनिष्ण भवति । प्रवादी । प्रसारी ।

* परी दहशुद्धय ॥ १३७ ॥ परी वाचि द-
हिमुहिम्यां वसुम्यां च विविण मवति । परिदाह ।
परिगोदी । परिवादी । फरितारी ।

* देवुर्ध्वः ॥ १३८ ॥ परी वाचि देवः
केसकाण्यंताव विनिष् स्यात् । परिदेवते परिदेव-
यतीति च परिदेवी ।

* क्षिप्रटः ॥ १३९ ॥ परी वाचि क्षिप्रट्-
म्यां विनिष् भवति । परिक्षेपी । परिराटी ।

* वादेय बुद्ध ॥ १४० ॥ परी वाचि वादेः
क्षिप्रट्म्यां च शीलादौ सत्यर्थे बुद्ध भवति । परिवा-
दकः । परिक्षेपकः । परिराटकः ।

निर्दार्हिसकृन्त्वादिनाक्षिप्याभाषाश्च-
यात् ॥ १४१ ॥ निर्दादिभ्यो बुद्ध भवति
शीलादौ । निदकः । हिंसकः । केशकः । खादकः ।
विनाशकः । व्याभाषकः । असूयकः ।

देविकुम्भो गौ ॥ १४२ ॥ गौ वाचि देवि-
कुशिम्यां बुद्ध भवति । आदेवकः । परिदेवकः ।
उपदेवकः । उपक्रोशकः । आक्रोशकः । परिक्रोशकः

* रुचलायाद्विरनः ॥ १४३ ॥ रौत्यर्थेभ्यः
चत्यर्थेभ्यो धिभ्यः अन इत्ययं लो भवति । रवणः ।
कथनः । शब्दनः । चलनः । कंपनः । चोपनः ।
धेरिति किं ? पठिता शाख । कंपयिता शाखां ।

* हलाचंताङ्कैर्दितोऽयस्यर्दीपदीक्षणिङः ॥ १४४ ॥
कैर्दितोर्हलादेर्हलन्तादेर्धोः शीलादौ सत्यर्थे अनः स्यात्
यकारांतादिबर्जितात् । वर्त्तनः । वर्द्धनः । द्योतनः
स्पर्द्धनः । हलाचंतादिति किं ? एधिता । धर्ता ।
अयसूदादेरिति किं ? कनूयिता । क्षमायिता । सुदिता ।
दीपिता । दीक्षिता । उत्पुञ्चयिता । परिचीवरयिता ।

* सुजुज्वलसपत्पद्गृकुचः ॥ १४५ ॥
एभ्योऽनः स्यात् शीलादौ सत्यर्थे । सरणः । जवनः ।
ज्वलनः । लवणः । पतनः । पदनः । गर्धनः । शोचनः ।

कुधर्मदार्थात् ॥ १४६ ॥ कुप्यर्थात् मंडा-
यांभानः स्यात् । क्रोधनः । कोपनः । रोषणः ।
मंडनः । भूषणः ।

कसूद्रमो यदुः ॥ १४७ ॥ आभ्यां यदं-
ताभ्यामनो भवति शीलादौ सत्यर्थे । यक्रमणः ।
दंक्रमणः ।

यज्ञजपवर्तुष्टम्भकः ॥ १४८ ॥

एभ्यो यदंतेभ्य ऊको भवति । वायव्यकः । जज-
व्यकः । वाक्कः । ददकः ।

जागुः ॥ १४९ ॥ जागर्तकः स्यात्
शीलादौ सत्यर्थे । जागरूकः ।

कृष्णपद्मस्वायुक्पद्मकृष्णमूष्णः उकञ्
॥ १५० ॥ एभ्य शीलादौ सत्यर्थे उकञ् स्यात् ।
अपलावुको नीचः । प्रपावुका गर्भाः । उपपावुकाः
देवाः । उपस्थायुकाः । प्रमावुकाः । वपुकाः पर्जन्यः ।
प्रशावुकाः । कामुका धन्यस्य स्त्रियो भवति । आगा-
मुकाः स्वगृहं । आघातुको जीवान् नरकं याति ।

* जल्पभिक्षहृङ्कुहृलुंटाहाकः ॥ १५१ ॥
एभ्यहाको भवति । जल्पाकः । जल्पाकी । भि-
क्षाकः । वराकः । कुहाकः । लुंटाकः ।

प्रे सूजोरिन् ॥ १५२ ॥ प्रे वाचि सूजुभ्यां
इन् स्यात् । प्रसवी । प्रजवी ।

परिभूजिहक्षिविभीजवमाज्यवाभ्ययः ॥
॥ १५३ ॥ एभ्यः इन् भवति शीलादौ सत्यर्थे ।
परिभवी । जयी । आदरी । क्षयी । विभ्रयी । उदयी ।
वमी । अन्यथी । अभ्ययी ।

* निद्रातंद्राश्रद्धाशोद्धयस्यहृष्टिपतेराहुः
॥ १५४ ॥ निद्रादेराहुर्भवति । निद्राहुः । तंद्राहुः ।
श्रद्धाहुः । शयाहुः । व्याहुः । स्थुह्याहुः । गृह-
याहुः । पतयाहुः ।

* शदसहाधेऽसे रुः ॥ १५५ ॥ एभ्यो
रुर्भवति । शद्रुः । सद्रुः । दारुः । धारुः । सेरुः ।

* घस्यत्सुः वमरः ॥ १५६ ॥ वत्यादेः वमरः
स्यात् शीलादौ सत्यर्थे । वत्सरः । अमरः । सुमरः ।

* भासुमिद्वयंजो घुरः ॥ १५७ ॥
एभ्यो घुरो भवति । भासुरं वपुः । मेदुरं मुखं ।
भगुरं काष्ठं ।

* वेपिछिन्निदेः कित् ॥ १५८ ॥ वेत्यादेः
घुरः स्यात् स च कित् भवति । विदुरः । छिदुरः । मिदुरः ।

* क्षिप्पजजेष्ट्वरः ॥ १५९ ॥ एभ्यः दृत्व-
रम्भवति स च कित् । सूत्वरः । सूत्वरि । इत्वरः ।
इत्वरि । नम्वरः । नम्वरि । जित्वरः । जित्वरि ।

गत्वरः ॥ १६० ॥ गमेष्ट्वरए मन्त्रं च
निपात्य । गत्वरः । गत्वरः ।

नमस्कृतिस्त्वजस्कृतिर्दीपो रः ॥ १६१ ॥
एभ्यो रो भवति शीलादी सत्यर्थे । नमं मुखं । कम्पा
शाखा । स्मेरं मुखं । अजस्रं तत्त्वं भाषयामः । कम्पा
जी । हित्स्वः पापमतिः । दीपः प्रदीपः ।

* सन्निभासंस्विदिच्छादुः ॥ १६२ ॥
संज्ञताद् भिक्षादिश्च उर्ध्वमिति । चिकीर्षुः । बुभुक्षुः ।
बुभुक्षुः । बीभक्षुः । भिक्षुः । आशंसुः । विदुः ।
इच्छुः । वेत्तेनुम् । इच्छतेश्च छो निपात्यः ।

* स्वप्नृष्टुषो कृञ् ॥ १६३ ॥ स्वपादेः
कृञ् भवति शीलादी सत्यर्थे । स्वप्नृक् । स्वप्नृजो ।
स्वप्नृजः । नृष्णकः । शृष्णकः ।

सुबंदादारुः ॥ १६४ ॥ आभ्यामारुः
स्यात् । शाराः । वदार्कीजनान् ।

भ्यः कुकुक्षौ ॥ १६५ ॥ बिभेत्तः कु
क्षौ स्तः । भीकः । भीरुकः । भीलुकः ।

स्वेषाभाम्पिम्कसो वरः ॥ १६६ ॥
स्थादेवर्गे भवति । स्थावरः । ईश्वरः । भास्वरः ।
पेस्वरः । कस्वरः ।

यो यङ् ॥ १६७ ॥ यातेयङ्गतात् वरः
स्यात् । यायावरः ।

+ सङ्गवृत्तलपार्पतेरिः ॥ १६८ ॥
सहादेयङ्गतात् इभेवति । सामहिः । वावहिः । चा-
चलिः । पापतिः ।

+ धात्रृष्टजननमेः किल्किट् च ॥ १६९ ॥
एभ्यः शीलादी किम्वति स च लिङ्गवत् । दधिः ।
चक्रिः । सत्सिः । जङ्घिः । नेमिः । चकारात् शीला-
वर्थ उत्तरत्र नानुवर्तते ।

* संविभाद् भ्वाञ्चौ इः ॥ १७० ॥
समादिपूर्वाद् भुवः सत्यर्थे दुर्भवत्यलौ । संभवतीति
संभुः जनिता । विभुः सर्वगतः । प्रभुः स्वामी ।
अस्माविति किं ! विभूर्नाम कश्चित् ।

* धित्वाद्वाद्यः ॥ १७१ ॥ एते द्वयांता नि-

पात्यते । मितं द्रवतीति मित्वाङ् । संभुः । स्वभुः ।

* इत्रः प्यो दैवते ॥ १७२ ॥ दैवतेऽयं पूजः
इत्रो भवति । पवित्रोऽहन् स मा पुनातु ।

* स्तुषी करणे ॥ १७३ ॥ पुषः करणे
कारके इत्रः स्यात् स्तुषी चाभिधेये । पूयतेऽने-
नेति पवित्रो दर्भः । पवित्रोऽयमृषिः ।

* तृषुस्त्वन्तिसहचरः ॥ १७४ ॥
एभ्यः करणे इत्रः स्यात् । त्वन्ति तेनेति त्वित्रं ।
धित्रं । सत्रिं । त्वनित्रं । अरित्रं । सहित्रं । चरित्रं ।

* व्ययोद्गोर्घनः ॥ १७५ ॥ व्यादिभ्यः
हतेर्घनो निपात्यः । विहन्यतेऽनेनेति विघनः ।
अयोघनः । हघनः ।

* स्तंवाद घनश्च ॥ १७६ ॥ स्तंवाद घ्नः
घनश्च निपात्यः । स्तंबो हन्यतेऽनेनेति स्तंबघ्नः ।
स्तंबघनः ।

* वक्षपरिघं ॥ १७७ ॥ वक्षपरिघशब्दो
निपात्यते । वहति अनेनेति वक्षं शकटं । वक्षेयः ।
परिहन्यतेऽनेनेति परिघः । हनेर्हन्त्यो निपात्यो ।

प्यो हलकोलास्ये ऋट् ॥ १७८ ॥
पूजः ऋट् भवति हलस्ये कोलास्ये च करणे ।
हलस्य पोत्रं । कोलास्य पोत्रं । नन्मुखाभिमर्थः ।

* दाङ्नीशम्पुयुक्तुत्सिमिचपद्वंशमि-
हनहस्तोः ॥ १७९ ॥ एभ्यः करणे सति कोले
ऋट् स्यात् । दाति तेन दात्रं । नेत्रं । शङ्खं ।
पोत्रं । योक्त्रं । तोत्रं । सेत्रं । सेतकं । पत्रं । दंष्ट्रा ।
मेदं । नद्धी । स्तात्रं ।

* धात्री ॥ १८० ॥ धेटः धात्रश्च कर्मणि
ऋट् निपात्यते । धयति दधति तामिति धात्री स्तन-
दायिनी आमलकी च ।

* नीन्मत्यर्चार्थशील्यादिभ्यः कः ॥ १८१ ॥
नीन्म्यः मत्यर्थेभ्योऽर्चार्थेभ्यः शील्यादिभ्यश्च सति
काळे क्तो भवति । निमिदा-मिन्नः । निपृषा-वृष्टः ।
राक्षा मत्तः । राक्षां बुद्धः । राक्षामिष्टः । राक्षां कृतः ।
सतामर्षितः । सतां पूजितः । शीक्षितः ।
रक्षितः । क्षातः ।

उवाच यो बहुलं ॥ १८२ ॥ उण् इत्ये-
वमादयस्याः सति काले बहुलं भवति । कुवापा-
विमित्वदिसाध्यशून्य उण् । कारु । वायुः । पायुः ।
आयुः । मायुः । स्वायुः । सायुः । आयुः । कश्चि-
दप्येऽन्यतोऽपि द्रव्यते । जरंडः । करंडः ।
प्रविंडः । एरंडः । शंखः । कश्चिद् भूतेऽपि ।
कपितोऽसौ कपिः । ततोऽसौ तनिः । भसितं-
अस्म । चरित्रं तत्र-चर्म । वृषं तत्र-वर्म ।

इति जैनद्रव्याकरणे शब्दार्थवचनद्विक्रियायां
उद्युह्यतौ द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयपादः ।

मृतीयः पादः ।

—:०:—

गम्यादिर्वर्त्यति ॥ १ ॥ गम्यादयः
शब्दाः वर्त्यति काले साधवो भवति । गमिष्यती-
ति गमी प्राप्तं । आगामी नगरं । प्रस्थायी । भारी ।

लुट् ॥ २ ॥ वर्त्यत्यर्थे धोर्लुट् स्यात् ।
करिष्यति । हरिष्यति । पश्यते । अध्यष्यते ।

* श्लोकानवधत्तने लुट् ॥ ३ ॥ श्लोकेऽनघत्तने
वर्त्यति धोर्लुट् स्यात् । इयं कदा गता । यैवं पादो
निदधाति । अयं नु कदाऽप्येता य एवमनाभियु-
क्तः । श्वः कर्ता । श्लोऽप्येता ।

पुरायावतोर्लुट् ॥ ४ ॥ एतयोर्वाचोर्लुट्
भवति वर्त्यत्यर्थे । पुराधीते । यावदधीते । पुरा
मुक्ते । यावद् मुक्ते ।

वा कदाकर्णोः ॥ ५ ॥ कदा कर्हि इत्येत-
योर्वाचोर्वा लुट् स्यात् । कदा मुक्ते । कदा भोक्ष्यते ।
कदा भोक्ता । कर्हि मुक्ते । कर्हि भोक्ष्यते ।
कर्हि भोक्ता ।

* किबुत्तेऽर्चित्वं ॥ ६ ॥ किबुत्ते वाचि
वर्त्यति काले वा लुट् भवत्यर्थित्वे गम्यमाने ।
को भवद्भ्यो भिक्षां ददाति, दास्यति, दाता वा ।
कं भवन्तो भोजयति, भोजयिष्यति, भोजयितारो
वा । स्वयं उभ्युमिच्छुरेवं पृच्छति । अर्चित्व इति
किं ? कः स्तुतार्थं वास्यति ।

लिप्त्वासिद्धौ ॥ ७ ॥ लिप्त्वासिद्धयर्थे वा
लुट् स्यात् । यो भवद्भ्यो दानं ददाति, दास्यति,

दाता वा । स स्वर्गलोके वर्ज्यति, वर्जिष्यति,
मंता वा ।

* छेष्टि हेवी ॥ ८ ॥ छेष्टि छेष्टते वाचि छेष्टः
प्रत्यासत्त्या छेष्टतार्थस्य प्रेषादेर्हेतो निमित्ते वर्त्यति
काले वा लुट् स्यात् । उपाध्यायश्चेदागच्छति, आ-
गमिष्यति, आगता वा । अथ त्वं जैनद्रव्यधीष्व ।
तर्कमधीष्व ।

लिङ् चोर्ध्ववीहृति ॥ ९ ॥ छेष्टि छे-
ष्टते वाचि छेष्टः प्रत्यासत्त्या छेष्टतार्थस्य प्रेषादेर्हेतो
निमित्ते ऊर्ध्वं वीहृत्तिके वर्त्यति काले लिङ् स्यात्
लुट् च वा । ऊर्ध्वमुहूर्तात् उपरि मुहूर्तस्य उपाध्या-
यश्चेदागच्छेत्, आगच्छति, आगमिष्यति, आगता ।
अथ त्वं सूत्रमधीष्व, गणितमधीष्व ।

बुण्त्तुल्लुट् क्रियायां तदर्थायां ॥ १० ॥
क्रियार्थायां क्रियायां वाचि वर्त्यति बुण्त्तुल्लुट्
भवति । कारको ब्रजति । कर्तुं ब्रजति । करिष्यामीति
ब्रजति । पाचकां ब्रजति । पक्तुं ब्रजति । पक्ष्या-
मीति ब्रजति । क्रियायामिति किं ? अयेष्ये इत्यस्य
कर्मलुट् । भिक्षिष्ये इत्यस्य जटाः । तदर्थायामिति
किं ? धावतस्ते दंडः पतिष्यति ।

कर्मणि चाण् ॥ ११ ॥ कर्मणि वाचि
क्रियायां तदर्थायां च धोरण् भवति । कुम्भकारो ब्रजति ।
गोदायो ब्रजति । मुरापायो ब्रजति ।

* लृटो वाऽनितौ शतृशानौ ॥ १२ ॥
वर्त्यति यो लृट् तस्य स्थाने शतृशानौ वा स्तः
अनितौ परे । पश्यन् । पश्यमानः । पश्यति ।
अनिताविति किं ? पक्ष्यामीति ब्रजति । करिष्या-
मीति ब्रजति ।

* सस्लुटः ॥ १३ ॥ सति संप्रति काले यो
लुट् तस्य शतृशानौ वाऽनितौ स्तः । पश्यन् ।
पश्यमानः । पश्यति । यात्, याति । ज्ञायानः । ज्ञेते ।

भारुषाक्रोशे ॥ १४ ॥ भारुषाक्रोशे
गम्यमाने लुटः शतृशानौ स्तः । भा पश्यन् । भा
पश्यमानः ।

१ पूर्वोक्तलुटोः आह्वोरप्यारम्भः काले कर्मणि केनचित्
य क्रियायां भाव्यतिर्भवति ।

✓ श्री सत् ॥ १५ ॥ तौ सत्सानी सत्-
संज्ञे सत् । पञ्च । पञ्चमनः । पुत्रत्व कुर्वन् ।
पुत्रत्व कुर्वाणः ।

• पञ्चमी घञ् ॥ १६ ॥ बाण्यं घञ् स्यात् ,
घञ्तेऽसौ पादः । कञ्त्वस्ती रेगाः ।

• सुः स्थिरकर्मस्त्वबले ॥ १७ ॥
सर्तेः स्थिरादिषु कर्तुषु घञ् स्यात् । घटन-
सारः । अतीसारो व्याधिः । विसारो कृत्यः । सारं
कञ् । एष्विति किं ! सर्ता । सारकः ।

• भावे ॥ १८ ॥ भावे धोर्घञ् भवति ।
पाकः । रागः ।

• अकर्तरि ॥ १९ ॥ कर्तृवर्जिते कारके
घञ् स्यात् । प्रकुर्वन्ति तमिति प्राकारः । दास्यतेऽ-
स्ये दासः । अग्रहरति तस्मादाहारः । अकर्तरितीति किं !
कारकः । कर्ता ।

• इङ् ॥ २० ॥ इङो घञ् भवति भावेऽक-
र्तरि च । अधीयते इति अध्यायः । उपेत्वाधीयतेऽ
स्मादुपाध्यायः ।

• गौ रोः ॥ २१ ॥ गौ बाधि रीतेर्घञ्
भवति । मुरावः । दूरावः । सरावः । विरावः ।
गाविति किं ! रवः ।

• सवि शुदुद्रोः ॥ २२ ॥ सवि बाध्येभ्यो
घञ् स्यात् भावेऽकर्तरि । संघावः । सदावः । सं-
द्रावः । समीति किं ! उपद्रवः ।

• स्तोर्घञे ॥ २३ ॥ संपूर्वात् स्तोतेर्घञ् स्यात्
यज्ञविषये । संस्तुयन्वस्मिन्-संस्तावः छंदोगानां ।
संस्तवः सतामन्यत्र ।

• भिभ्वोऽजी ॥ २४ ॥ भगी बाधि भिभू-
भ्यां घञ् स्यात् । भायः । भावः । भगाधिति किं !
प्रभयः । प्रभवः ।

• निरभ्यवे वृत्तन्यः ॥ २५ ॥ एष बाधु
बादिभ्यो घञ् स्यात् भावे कर्तरि । निष्पावः ।
अभिजानः । अवनायः । पवः, कवः, नयोऽन्यत्र ।

• मे वृत्तुभ्योः ॥ २६ ॥ मे बाध्येभ्यो घञ्
स्यात् । प्रदावः । प्रदावः । प्रदावः ।

• ह्योऽज्ये ॥ २७ ॥ मे बाधि ह्योऽज्ये
भवत्यज्ये । संक्षप्रसारः । विमानप्रसारः ।
वर्हिऽप्रसारोऽन्यः ।

• वी भयनेऽज्ये ॥ २८ ॥ वी बाधि ह्यो-
णतोः प्रप्यने विस्तीर्णतावां भावेऽकर्तरि घञ् भवत्य-
ज्ये । पठस्य विस्तारः । गृहस्य विस्तारः । प्रप्यने
इति किं ! विस्तारः । तुणस्याभ्युदयभिर्यः । अश-
य इति किं ! वाक्यविस्तारः ।

• धुभ्योः ॥ २९ ॥ वी बाधि धुभ्यो घञ्
स्यात् । विक्षावः । विधावः ।

• न्युदि घ्नः ॥ ३० ॥ न्युदोर्वाचोर्नृत्तपात्
घञ् स्यात् भावेऽकर्तरि । निगारः । उद्गारः । न्युदी-
ति किं ! संगरः ।

• क्रो धान्ये ॥ ३१ ॥ न्युदि बाधि किरते-
र्धान्यविषये घञ् स्यात् भावेऽकर्तरि । धान्यस्य नि-
कारः । उत्कारः । फळनिकरोऽन्यः ।

• बुर्षी ॥ ३२ ॥ नौ बाधि हृत्पात् घञ्
स्यात् धान्ये । नीषारा नाम ब्रीहयः ।

• इणोऽभ्ये ॥ ३३ ॥ निपूर्वादिणोऽभ्ये बु-
त्तकरणे घञ् स्यात् भावेऽकर्तरि । एषोऽत्र व्याघः ।
अभ्ये इति किं ! न्ययं गतबोधः ।

• परी कमे ॥ ३४ ॥ परी बाचीणः क्रमेऽर्थे
घञ् स्यात् । तव पर्यायो भोक्तुं । मम पर्यायो
भोक्तुं । पर्ययोऽन्यत्र ।

• व्युपे क्यः ॥ ३५ ॥ व्युपाभ्यां शीकः घञ्
स्यात् क्रमे । तव विशायः । मम विशायः ।
तव राजोपशायः । मम राजोपशायः ।

• हस्तादेयेऽनुयस्तेये वेः ॥ ३६ ॥ हस्तादेये
हस्तेनादानेऽनुदि बाधि चिजो घञ् भवत्यस्तेये ।
पुण्यप्रचायः । हस्तादेय इति किं ! पुण्यप्रचयं करोति
तदक्षिणे । अनुदीति किं ! फलोपचयः । अस्तेय
इति किं ! फलप्रचयं करोति चायेण ।

• चित्वावासांगोपसमाधी च कः ॥ ३७ ॥
चिन्नादिष्वयं चैर्घञ् स्यात् चकारस्य च ककारादे-
कः । आकायमग्निं चिन्वीत । मुग्निनिकायः ।

जलमुदमुदधर्माणः कायाः । महान् गोमयनिकायः ।
क्योऽन्यत्र ।

संवेऽन्यथे ॥ ३८ ॥ सवे प्राणिविशेष-
मुदाये वेधेऽन्यत् स्यात् च को भवत्यन्यथे । वैया-
करणनिकायः । देवनिकायः । संघ इति किं ! सार-
समुच्चयः । अन्यथे इति किं ! उपर्युपरि शृकरनिकायः ।

— ओ वायुवर्णनिवृत्ते ॥ ३९ ॥ एष्वर्थेषु
शृणातेर्ध्वं भवति । शारो वायुवर्णो निवृत्तं
च । शरोऽन्यः ।

माने ॥ ४० ॥ माने इयत्तायां गम्यमाना-
यां धोरकर्तरि घञ् भवति । एका निघासः । द्वौ के-
दारलावौ । त्रयः काराः ।

उदि पूयद्रोः ॥ ४१ ॥ उदि वाचि एम्यो
घञ् भवति । उत्पावः । उद्यावः । उद्गावः ।

ग्रहः ॥ ४२ ॥ उदि वाचि ग्रहेर्ध्वं भवति ।
उद्ग्रहः । उदीति किं ! विग्रहः ।

समि झट्टौ ॥ ४३ ॥ समि वाचि ग्रहेर्ध्वं
स्यात् मुच्यर्थे । अहो मल्लस्य संग्राहः । मौष्टिकस्य
संग्राहः । मुष्टाविति किं ! संग्रहः शास्त्रस्य ।

स्नापे न्यवे ॥ ४४ ॥ न्यवयोर्वाचोर्ग्रहेरक-
र्तरि घञ् स्यात् शापे आक्रोशे गम्यमाने । निग्राहो-
ऽह ते जात्स्म भूयात् । अवग्राहोऽह ते जात्स्म भूया-
त् । शापे इति किं ! निग्रहश्चौरस्य ।

मे लिप्तायां ॥ ४५ ॥ मे वाचि ग्रहेर्ध्वं
स्यात् लिप्तायां । पात्रप्रग्राहेण चरति पिंडपातार्थी ।
लिप्तायामिति किं ! प्रग्रहः ।

परौ यज्ञे ॥ ४६ ॥ परौ वाचि यज्ञेऽभिधे-
ये ग्रहेर्ध्वं स्यात् । उत्तरपरिग्राहः । अधरपरिग्राहः ।
परिग्रहोऽन्यः ।

वाञ्जे वर्षे ॥ ४७ ॥ अवे वाचि ग्रहेर्ध्वं
स्याद्वा वर्षविषये । अवग्राहः । अवग्रहः । वृष्टेः प्रति-
बंध इत्यर्थः । अवग्रहः पदस्यान्यत्र ।

मे युग्यतुलासूत्रे ॥ ४८ ॥ मे वाचि ग्रहे-
र्ध्वं भवति वा युग्यसूत्रे तुलासूत्रे चाभिधेये ।
प्रग्राहः । प्रग्रहः । अभ्यादिसंयमनरज्जुः वणिजां
तुलाग्रहणं चार्थः ।

घृक्षे ॥ ४९ ॥ मे वाचि वृक्षेऽकर्तरि
घञ् वा स्यात् वस्त्रेऽभिधेये । प्रावारः । प्रवरः ।

उन्म्युच्छेः ॥ ५० ॥ आन्यां घञ् वा
स्यात् । उन्नायः । उन्नायः । उच्छ्रायः । उच्छ्रयः ।

आहि वृष्टोः ॥ ५१ ॥ आहि वाचि रु-
च्छ्र्यां घञ् वा स्यात् । आरावः । आरवः । आप्ला-
वः । अप्लवः ।

परौ भ्योऽवज्ञाने ॥ ५२ ॥ परौ वाचि
भवतेरवज्ञाने घञ् वा स्यात् । परिभावः । परिभवो
देवदत्तस्य ।

न्यो घृते ॥ ५३ ॥ परौ वाचि नयतेर्घृत
विषयेऽकर्तरि घञ् वा स्यात् । परिणयेन शारान्-
हति । परिणयः कन्यायाः । अन्यत्र-परिणयः ।

व्यग्रहवृहगम्यमरणोऽच् ॥ ५४ ॥ इव-
र्णातादुवर्णातात् ऋकारांतात् ग्रहादेश भावेऽकर्तरि
अञ्भवति । जयः । लयः । क्रयः । नवः । लवः ।
यवः । तरः । शरः । करः । गरः । ग्रहः । वरः ।
आदरः । आगमः । वसः । रणः ।

गावदः ॥ ५५ ॥ गौ वाच्यदेरञ् भवति ।
प्रघसः । विघसः । परिघसः । संघसः । गाविति
किं ! घासः ।

नौ णञ् ॥ ५६ ॥ नौ वाच्यदेर्भावेऽकर्तरि
णो भवत्वञ् । न्यादः । निघसः ।

सृपणग्लहः प्रजनेयसाक्षे ॥ ५७ ॥
एम्यो यथासंख्यं प्रजनादिविषये अञ् भवति ।
गवामुपसरः । शाकपणः । मूलकादीनामियत्तीकृता
तन्व्यवहारार्था मुष्टिरित्यर्थः । ग्लहः । अन्यत्र-उपसा-
रः, पाणः, ग्लहः ।

समुपपन्नः पशौ ॥ ५८ ॥ समुदोर्वाचोरजे-
र्भावेऽकर्तरि अञ् स्यात् पशुविषये । समजः पशूनां
समुदाय इत्यर्थः । उदजः पशूनां प्रेरणमित्यर्थः ।
पशाविति किं ! समाजः, उदाजः साधूनां ।

विन्यभ्युपे हो वञ्चोश् ॥ ५९ ॥ व्यादिषु
वाङ्मु ह्यतेरञ् स्यात् वाञ्छन्दस्य चोश् । विहवः ।
निहवः । अभिहवः । उपहवः ।

आह्वयाजौ ॥ ६० ॥ आहि वाचि हेजो-
ऽञ् भवति बधोश् आजौ युद्धविषये । आह्वयंते-
ऽस्मिन् परस्परमिति आहवो रामस्य । आह्वायोऽन्यः ।

निषानमाहावः ॥ ६१ ॥ आहाव इति
निषात्यते निषाने जलस्थानेऽर्थे । आह्वयंतेऽस्मिन्
पक्षवः पानायेत्याहावः पशूनां । आह्वयतेर्षज्ञ बधोश् ।

भावेजौ ॥ ६२ ॥ अगो वाचि हेजोऽञ्
स्यात् भावे बधोश् । हानं-हवः ।

उन्व बधः ॥ ६३ ॥ हतेर्भावेऽगौ अञ् भवति
बधादेशश्च । हननं-बधः । चकारात् चञि-घातः ।

*** यज्जघ्यघोजौ ॥ ६४ ॥** अगो वाचि
मदादेरञ् स्यात् भावेऽकर्तरि । मदः । जपः ।
व्यधः । अगाविनि किं ! उन्मादः ।

*** इस्स्वन्ऋण्यो वा ॥ ६५ ॥** अगो वाचि
एभ्यो भावेऽकर्तरि अञ् वा स्यात् । हसः । हासः ।
स्वनः । स्वनः । क्वणः । क्वाणः । नयः । नायः ।

यमः सन्निव्युपे च ॥ ६६ ॥ ममादो अगो
च वाचि यमेरञ्चा स्याद् । संयमः । संयामः । नि-
यमः । नियामः । वियमः । वियामः । उपयमः ।
उपयामः । यमः । यामः ।

*** नौ स्वनगदनदपठः ॥ ६७ ॥** नौ वा-
च्येभ्यो भावेऽकर्तरि अञ् स्याद्वा । निस्वनः । निस्वा-
नः । निगदः । निगादः । निनदः । निनादः ।
निपठः । निपाठः ।

*** क्वणः ॥ ६८ ॥** नौ वाचि क्वणेर्भावे
ऽकर्तरि वाऽञ् स्यात् । निक्वणः । निक्वाणः ।

*** वैजे गौ ॥ ६९ ॥** वैणेऽर्थे गिपूर्वान् क्व-
णेर्वाऽञ् स्यात् । प्रक्वणः । प्रक्वाणः । वीणायाः ।
प्रक्वणः शृङ्खलस्यान्यत्र ।

+ स्यादिभ्यः कः ॥ ७० ॥ स्यादिभ्यो
भावेऽकर्तरि कृत्यो भवति । प्रतिष्ठनेऽस्मिन् स प्र-
स्थः । संस्था । प्रपिबत्यस्यां प्रपा । विहन्यतेऽ-
नेनेति विप्रः ।

*** चनातर्षणोदनापघनोपग्रसंधोदनिर्घ**
धूर्तिदेवात्याधानांगासन्नगणचस्तनिमिधे ॥

७१ ॥ घनादयो निपात्यते मूर्त्यादिर्ध्वर्षेण ।
दधिघनः । हतेराधि घनभावः काठिन्ये । अतिविज्ञो-
देशः । अतर्हतेराधारं घनोऽञ् । उद्धन्यतेऽस्मिन्
उद्धनोऽस्याधानं । अपहन्यतेऽनेनेति-अपघनोऽग ।

गुरुपन्नः । उपहतेः को प्रभावश्चासक्ते । वापिसंघः ।
संहतेरञ् घञ् गणे । उद्धन्यते उत्कर्षेण ह्यायते
उद्धः प्रशस्तः । हतेरञ् घञ् निमित्ते । निघाः
वृक्षाः । अधि घः । अन्यत्रातर्घातः । उद्धातः । अप-
घातः । उपघातः । संघातः । उद्धातः । निघातः ।

*** प्रघणप्रघाणौ कोऽञि ॥ ७२ ॥** एतौ
कोष्ठांशे निपात्यौ । प्रघणः, प्रघाणः । गृहद्वारैक-
देशः । हतेरञ् घणघाणौ निपात्यौ । प्रघातोऽन्यत्र ।

*** प्रमदसंमदौ हर्षे ॥ ७३ ॥** अम् हर्षे
अञ्जती निपात्यौ । प्रमदः कन्यानां । संमदः को-
किलानां । अन्यत्र-प्रमादः । समादः ।

द्विषतः क्तिः ॥ ७४ ॥ दुशब्देतो धोर्भावे
कर्तरि क्तिर्भवति । पाकेन निर्दूतं पक्वमं ।
उपत्रिमं । कृत्रिमं । विहित्रिमं ।

द्विषतोऽधुः ॥ ७५ ॥ दुशब्देतो धोरधुः
स्यात् । श्वधुः । क्षधुः । वपधुः ।

*** यज्यद्विषष्ठश्चस्वप्रसो नङ् ॥ ७६ ॥**
एभ्यो नङ् भवति भावेऽकर्तरि । यक्षः । यक्षः ।
विश्रः । प्रश्रः । स्वप्रः । रक्षणः ।

*** याञ्चा ॥ ७७ ॥** याचेः क्षियां नङ् नि-
पात्यते । याञ्चा । क्षीलिगादन्यत्र-याचित्रिमं ।

गौ धोः क्तिः ॥ ७८ ॥ गौ वाचि धुसं-
ज्ञकेभ्यः किर्भवति । विधिः । निधिः । सधिः ।
व्याधिः । निदिः । प्रदिः । संदिः । आदिः ।

कर्मण्याधारे ॥ ७९ ॥ कर्मणि वाचि
आधारे कारकं किर्भवति धोः । जल धीयतेऽस्मिन्
जलधिः । इधुधिः । बालधिः ।

क्षियां क्तिः ॥ ८० ॥ क्षीलिगे भावेऽक-
र्तरि वर्तमानाद्धोः किर्भवति । दृष्टिः । सृष्टिः । कृतिः ।
दृतिः । धृतिः ।

+ कमादिभ्यः ॥ ८१ ॥ एभ्यः क्षियां क्ति-
र्भवति । कम्भिः । प्राप्तिः । दीप्तिः ।

भुस्तिष्ठइवचः करणे ॥ ८२ ॥ एभ्यः
करणे स्त्रियां क्तिः स्यात् । शुष्मन्वनयेति कृतिः ।
कृतिः । इतिः । यन्वनयेति इष्टिः ।

गापापचो भावे ॥ ८३ ॥ एभ्यो भावे
स्त्रियां क्तिर्भवति । संगीतिः । प्रपीतिः । पक्तिः ।

● ह्यो वा ॥ ८४ ॥ तिष्ठतेः स्त्रियां भावे
क्तिर्वा स्यात् । अवस्थितिः । अवस्था ।

कर्मव्यतिहारे भः ॥ ८५ ॥ कर्मव्यति-
हारेऽयं भोः स्त्रियां भावे भो वा स्यात् । परस्परस्य
क्रौञ्चनं व्याक्रौञ्ची । व्याक्रुष्टिः । व्यापहासी ।
व्यापहस्तिर्वर्तते ।

ण्युतेः ॥ ८६ ॥ ण्यन्ताद्भुक्तेष्व कर्मव्यतिहारे
भः स्यात् । व्यापचर्चा । व्यापचोरी । व्याप्युक्षी ।

वृजयजः क्यप् ॥ ८७ ॥ आभ्यां स्त्रियां
भावे क्यप् भवति । प्रमज्या । इज्या ।

● भृजः खो ॥ ८८ ॥ भृजो भावे क्यप्
स्यात् खो । भृत्या । खाधिति किं ! भृतिः ।

● क्षीणचिन्निषन्निषद्वयनपुनसमजः ॥ ८९ ॥
एभ्यः स्त्रियामकर्तरि क्यप् स्याद् खो । शेरतेऽस्या-
मिति शब्ध्या । यन्मस्यामिति इत्या । विद्यतेऽन-
येति विद्या । निषीदंत्वस्यामिति निषद्या । निषद्यंते-
ऽस्यामिति निषद्या । मन्यंतेऽनयेति मन्या । मुनो-
त्पस्यामिति मुल्या । समजति अस्यामिति समज्या ।

कृः क्यप् ॥ ९० ॥ कृजः स्त्रियामकर्तरि
भो भवति क्यप् च । क्रिया । कृत्या ।

● संपदादिभ्यः क्यप् क्तिः ॥ ९१ ॥
संपदादिभ्यः स्त्रियां भावे क्यप्कृती स्तः । संपत् ।
संपाधिः । विपत् । विपत्तिः । संवित् । संवितिः ।

भृतिष्प्रसृतिस्तापिहेति कीर्तिः ॥ ९२ ॥ एते
कर्त्तृता निपात्यन्ते । कृतिः । भृतिः । पुण्योदीः ।
सातिः । स्फोरमित्त्वं । हेतिः । हतेर्हिनोतेर्च हे ।
कीर्तिः । कीर्तयतेः क्तिः ।

● ग्काञ्चाहो निः ॥ ९३ ॥ एभ्यो निर्ग-
म्येति भावेऽकर्तरि स्त्रियां । ग्कानिः । ग्कानिः । क्षानिः ।

१ । चिदिदि चिदिचिदि । कान्यचकान्यचक ।

व्यास्त्रिचर्चविचर्चिर्वाऽजः ॥ ९४ ॥ एभ्यः
तेभ्य आसनादेभ्यश्च इत्ययं भो भवति क्तिर्वा
भावे । योजनम् । भावना । वाचना । कारणम् ।
हरणम् । व्यसना । वेदना । क्षयना । चह-
नम् । बंदना ।

● इषोऽनिष्कार्या ॥ ९५ ॥ इषेभ्यः स्याद्-
निष्कार्या । एषणा । इष्टिरन्यत्र ।

● परी वा ॥ ९६ ॥ परीवाचि इषेनिष्कार-
यामकर्तरि स्त्रियामनः स्याद्वा । पर्येषणम् । परीष्टिः ।

● चस्सुर्यः ॥ ९७ ॥ परे वाचि चरिसर्ति-
भ्यां यो भवति स्त्रियां । परिचर्या । परिसर्या । परा-
विशेष । संचूर्तिः । संसृतिः ।

● जागुरश्च ॥ ९८ ॥ जागर्तेर्भावेऽकर्तरि
स्त्रियामत्यो भवति यश्च । जागरा । जागर्या ।

त्यात् ॥ ९९ ॥ त्यातेभ्यो भुम्यो भावे
स्त्रियामत्यो भवति । चिकित्सा । लोक्ष्या । पुत्रक-
म्या । कंदूया । गोपाया ।

सरोर्हः ॥ १०० ॥ सह रुणा वर्तमाना-
दोर्हलतादत्यां भवति । कुंडा । शिक्षा । ईहा । स-
रोरिति किं ! पठितिः । हल इति किं ! नीतिः ।

चिन्निदादिभ्यांऽह् ॥ १०१ ॥ चिन्नयो
भिदादिभ्यश्च भावेऽकर्तरि स्त्रियामह् भवति । जूश्
जरा । त्रपा । घटा । न्यथा । भिदा । छिदा ।
आरा शङ्क्या । कारा बधने । कृपा ।

चितिपूजिकथिर्कुचिचर्चः ॥ १०२ ॥
एभ्यो भावेऽकर्तरि स्त्रियामह् स्यात् । चिता ।
पूजा । कथा । कुवा । चर्चा ।

● गावातः ॥ १०३ ॥ गौ वाप्याकारातात्
स्त्रियामह् स्यात् । प्रहा । उपदा । प्रघा । गविमिति
किं ! दाप्तिः ।

● वृगवेष्मटाट्याः ॥ १०४ ॥ एते निपात्य-
न्ते स्त्रियां भावेऽकर्तरि । वृगया । वृगयतेः शः क्यप्
च वृगपवादः । इष्म । इषेः शः वृगभावश्च ।
अटाट्या । अटोतेयो यक्षश्च ।

● सुभावे क्यप्चिन्नुः ॥ १०५ ॥ सौः स्त्रियां
सुभिव्ये भावे च क्यप्चिन्नुर्वति । अग्रहिषः । अग्र-

हिंसा निवारिका । एवं नामानो व्याख्यः । शास्त्र म-
ज्जते यस्यां क्रीडायां सा शास्त्रमंजिका क्रीडा । वारण-
पुष्पप्रचारिका । उदलिकपुष्पमंजिका । अवाचणा-
दिका । शयनं शायिका । आसिका । स्वाधेच ।
शिरोर्तिः । चंदनतश्चाः ।

वेद्य प्रभाष्याने ॥ १०६ ॥ धोः स्त्रिया-
विज्ञ वा स्यात् पुरुष । वाचचनात् यथाप्राप्तं च
प्रभे आख्याने च प्रतिवचने गम्यमाने । का त्वं
कारिमकापीः, का कारिका, का क्रिया, का
कृपा, का कृति । सर्वा यथा कारिः, कृता । सर्वा
कारिका, सर्वा क्रिया, सर्वा कृता, सर्वा कृतिः ।
का त्वं पाठिमपाठीः, पाठिका, पठिति । का
त्वं गणिमजीगणः । का गणिका, का गणना ।

* पर्यायार्थोत्पत्तौ णुः ॥ १०७ ॥
एवयैतु पुंभवति धोः स्त्रियां निर्व्य भावे । भवतः
शायिका । भवतः आसिका । भवनोऽमे गामिका ।
आसनान्तेः क्रम इत्यर्थः । अर्हति भवानिक्षुभक्षिका ।
भोदनभोजिका । इक्षुभक्षिका मे धारयति । भोदन-
भोजिका । पयः पायिका । इक्षुभक्षिका मे उदपादि ।
उदुक्खादिका । क्षीरपायिका ।

* नञ्यनिः श्रापे ॥ १०८ ॥ नञि वाचि
धोः स्त्रियां भावेऽकर्तरि अनिर्भवति श्रापे आकांक्षे
गम्यमाने । अमर्षानस्ते जात्स्म भूयात् । अकरणिस्ते
हृषल भूयात् । नजीति । किं ? हनिस्ते जात्स्मास्तु ।
शाप इति किं ! अकृतिस्तस्य घटस्य ।

* व्यानङ् बहुलं ॥ १०९ ॥ व्यसंज्ञा
अनङ् च बहुलं भवति । भावकर्मणोर्व्यान् व-
क्ष्यति । ततोऽन्यत्रान्यत्रापि स्युः । ज्ञानमावृणोति
आव्रियतेऽनेनेति वा ज्ञानावरणीयं । दर्शनावरणीयं ।
वेदनीयं । मोहनीयं । स्नाति तेन-स्नानीयं पूर्णं ।
दीयतेऽस्मै दानीयोऽतिथिः । भावकरणाधारेभ्यनटं
चक्ष्यति । ततोऽन्यत्रापि स्यात् । निरदति तदिति
शिरदनं । राजभोजनाः शाख्यः । क्षप्रदायतेऽस्मै
संप्रदानं । अपादायतेऽस्मादित्यपादानं ।

* नञ्भावे कोऽव्यादिभ्यः ॥ ११० ॥
किमेवमिति ज्ञात् कोर्नपि भावे को भवति । इति

अत्राप्य । कोभने । जल्पित । आसित । क्षयित ।
अव्यादिभ्य इति किं ! भय । कर्ष ।

* जिन्र व्याप्ता ॥ १११ ॥ नञ्भावे किं
स्यात् धोः व्याप्ता कात्स्न्येनाभिसंबन्धे गम्यमाने ।
संयततः कुटने साकोटिगं । सांराविजं । सांवा-
विजं । व्याप्ताविति किं ! सकोटः ।

* करणाधारे चानङ् ॥ ११२ ॥
करणे आधारे नञ्भावे चाव्यादिभ्यो पुंभ्योऽनङ्
स्यात् । हृष्यतेऽनेनेति वृधनः । इध्मप्रधनः ।
पठाशशातनः । दुष्प्रतेऽस्यामिति दोहनी । तिष्ठ-
पीडनी । राजधानी । हसनं । कोभने अत्राप्य ।
आसनं । जल्पनं । शयनं ।

पुंस्त्री घः प्रायः ॥ ११३ ॥ धोः पुंस्त्री-
संज्ञायां करणाधारयोर्भो भवति प्रायः । प्रच्छयते-
ऽनेनेति प्रच्छदः । दंतच्छदः । प्रवः । एव कुर्वस्व-
स्मिन् इति-आकरः । आलवः । आपवः । पुंमहर्षं
किं ! प्रधानं । खाविति किं ! प्रहरणो दंडः । प्राव
इति किं ! दोहनः । प्रसाधनः ।

* गांश्चरसंचरवहज्जज्यजसंक्रमापणखेळ-
भगकचनिकचनिगमाः ॥ ११४ ॥ एते करणाधारयोः
घांता निपात्यते पुंस्त्री । गावश्चरंस्त्वस्मिन्-गोचरः ।
संचरतेऽनेन-संचरः । वहः । व्रजः । व्यजस्त्वस्मिन्
व्यजः । सक्रमः । आपणः । खेळः । भगः । कचः ।
निकचः । निगमः ।

+ खनर्द्धडरेकेकवकाध ॥ ११५ ॥ खनेर्धोः
करणाधारयोः पुंस्त्री ङादयो भवति चश्च । आखन्य-
तेऽनेनास्मिन् वा आखः । आखरः । आखनिकः ।
आखनिकचकः । आखनः ।

+ घञ् ॥ ११६ ॥ खनेर्धोः करणाधारयोः पुंस्त्री
घञ् स्यात् । आखानः ।

तृष्ठाञ्च ॥ ११७ ॥ अने वाच्याम्यां करणा-
धारयोः पुंस्त्री घञ् स्यात् । अवतारः । अवस्तारः ।

हलः ॥ ११८ ॥ हलन्तादोः करणाधारयोः
पुंस्त्री घञ् स्यात् । वेदः । वेगः । संगः । अपाङ्गर्गः ।
आपाकः ।

* इतरकारसंज्ञारोपापन्याजप्रापन्याज

॥११९॥ दारादयः पुंस्त्री चञ्चताः निपात्यते करणा-
धारयोः । दीर्यवे पुमनेभिरिति दाराः । जीर्यतेऽने-
नेति जारः । संहारः । उच्चावः । न्यायः । अवहारः ।
एव वयं व्यस्मिन्निति-आवायः ।

॥ आनायोदकं ज. लाजले ॥ १२० ॥
एतौ चञ्चतौ करणाधारयानिपात्यते जाळजलयोः ।
आनीयतेऽनेनास्मिन् वेति आनायः जाळः । तैलमुद-
प्यतेऽनेनास्मिन् वेति तैलदंकरः । अन्यत्र-आनयः ।
जलोदचनः ।

स्वीषहसि कृच्छाकृच्छं खः ॥ १२१ ॥
एष वाक्षु कृच्छाकृच्छहसिषु धोः खो भवति । सुखेन
शप्यते मुशयं भवता । ईषच्छयं । दुःशयं । मुकरः ।
दुःकरः । ईषत्करः कटस्त्वया ।

कर्तृकर्मजोर्धुक्कृच्छ्यां खौ ॥ १२२ ॥
कृच्छाकृच्छहसिषु स्वीषहसु वाक्षु कर्तरि कर्मणि च
प्यर्थे वाचि भूक्कृच्छ्यां खो भवति यथामंख्यं ।
सुखेनानाख्येनाख्येन भूयते स्वाख्यंभवं भवता ।
ईषदाख्यंभवं । दुराख्यंभवं । सुखेनानाख्य आख्यः
क्रियते स्वाख्यंकरो देवदत्तः । ईषदाख्यंकरः ।
दुराख्यंकरः ।

॥ आतोऽनः ॥ १२३ ॥ स्वादौ वाचि धोरा-
कारांतादनो भवति । सुपानं पयो भवता । ईषत्पानं ।
दुष्पानं । सुखानं । सुमानं ।

॥ शाशुषधृषमृष्टशोऽत्ये ॥ १२४ ॥ कृच्छा-
येऽत्ये दुसि वाष्येम्योऽनः स्यात् । दुःशासनः ' दु-
योधनः ' दुर्धर्षणः । दुर्मर्षणः । दुर्दर्शनः ।

॥ सद्भूतवद्वाऽऽशंस्ये ॥ १२५ ॥
सद्भूतवद्वाशंस्ये सद्भूतवद्वा वा त्यो भवत्याशंस्ये प्रशं-
सावचने । वावचनायथाप्राप्तं च । उपाध्यायश्चेदाग-
च्छति, आगमत्, आगतः, आगमिष्यति, आगता तदा
जैनेद्रमधीमहे, अध्यगीप्समहि, एतदधीतं, अध्ये-

प्यामहे, अध्यतास्महे । आशंस्य इति किं ! उपा-
ध्यायः आगमिष्यति ।

॥ शिमाशंसोक्तौ लृट्छिङ् ॥ १२६ ॥
शिप्रोक्तौ आशंसोक्तौ च शब्दे वाचि धोर्यथासंख्यं
लृट्छिङो स्तः आशंस्ये गम्यमाने । उपाध्यायश्चेदाग-
च्छति, आगमत्, आगतः, आगमिष्यति, आगता ।
क्षिप्रं, शीघ्रं, अरं, मधु, त्वरितं, त्वरं, आशु, तूर्णं.
वेगं, तदा तर्कमध्येष्यामहे । आशंसे-संभावये, अव-
कल्पये, युक्तोऽधीयीय ।

॥ न लङ्लुट् सामीप्याव्युच्छिस्त्योः १२७ ॥
सामीप्याव्युच्छिस्त्योर्वर्तमानादोर्लङ्लुटौ न स्तः । काल-
तस्तुस्यजातीयेनान्यवधानं सामीप्यं । येयं पौर्णमासी
अतिक्रान्ता एतस्यां सुपार्श्वनाथमपूपुजाम्, अतिथीन्
अबुभुजाम् । येयममावास्या आगामिनी एतस्यां
जिनमहं पूजयिष्यामि, अतिथीन् स्थापयिष्यामि ।
अव्युच्छिस्तः कियाप्रबंधः । यावदजीवत् भृशमन्न-
मदात् । यावज्जीविष्यति भृशमन्नं दास्यति ।

॥ वत्स्यत्यर्थे अवधेः ॥ १२८ ॥
वत्स्यत्यर्थे अवधेः अवः अवस्मिन् भागे अहोरात्र-
वर्जिते धोर्लुट् न स्यात् । योऽयमध्वा गतव्यः आचि-
त्रकृटात् तस्यावरस्मिन् भागे द्विरोदनं भोक्ष्यामहे ।
दिः सूत्रमध्येष्यामहे । योयमागामी संवत्सरः तस्य
यदवरं आप्रहायण्यास्तत्रार्हपूजां करिष्यामहे । अति-
थिम्यो दानं दास्यामहे । वत्स्यतीति किं ! योयम-
ध्वागतः आदेनपुरातस्य यदवरं कांचीपुरात् तत्र
द्विरोदनं अभुज्महि । योयमतीतः संवत्सरस्तस्य
यदवरमाप्रहायण्यास्तत्र द्विरर्हत्पूजामकुर्महि ।
अनहोरात्र इति किं ! योयमागामी त्रिंशदूरात्रः तस्य
योऽवरः पंचदशरात्रः तत्र युक्ता द्विरध्येतास्महे ।
अव इति किं ! योयमध्वा गतव्यः आचित्रकृटात्
तस्य यत्परं मथुरायाः तत्र युक्ताः द्विरध्येतास्महे ।
अवधेरिति किं ! योयमध्वा गतव्यो निरवधिक-
स्तस्य यदवरं मथुरायास्तत्र युक्ता द्विरध्येतास्महे ।

॥ वा परे काले ॥ १२९ ॥ अवधेः पर-
स्मिन् भागे काले वत्स्यति लुट् वा भवत्यनहोरात्रे ।
योयमागामी संवत्सरः तस्य यत्परं आप्रहायण्यास्तत्र
द्विरध्येष्यामहे । जैनेद्रमधीतास्महे ।

१ अत्र भूतप्रहयेन भूतसाधनविहितस्य तस्य परि-
महः । न पुनरुक्तनपराख्योः । ततः सामान्यातिवेक्षे विवे-
चानतिवेक्षाप्रसिद्धी न भवतः । अत्र भविष्यत्कालविषये
आशंस्ये प्राप्ती लृट्छिङी अनेन सूत्रेण विरुद्धाः पृतिविध्यते ।
उपाध्यायचरैक्यमिति तत्र जैनेद्रमधीतामहे इति प्राप्ती ।

✓ लिङ्हेतौ लङ् क्रियावृत्तौ ॥ १३० ॥

लिङ्हेतौ वक्तव्यं लङ् स्यात् क्रियाया अप्रवृत्तौ कर्त्तव्यं । गुरुस्त्रेडुपासिष्यत साक्षात्तमगमिष्यत् । यदि मत्सनीये आसिष्यत दत्ताऽभोक्ष्यत ।

ब्रूते ॥ १३१ ॥ भूते काळे लिङ्हेतौ क्रियावृत्तौ लङ् स्यात् । दृष्टो मया भवतः पुत्रोऽस्मादीं चक्रम्यमाणः, अपरस्त्रातिष्यर्या यदि तेन दृष्टोऽभविष्यत् अप्यभोक्ष्यत । न तु दृष्टः सोऽन्येन पथा गतः नोत भुक्तवान् ।

बाऽऽज्ञेवात् ॥ १३२ ॥ शेषेऽयदौ लृटि-
ति वक्तव्यं । आ एतस्मान् शेषसंशन्दनात् लिङ्हेतौ क्रियावृत्तौ भूते लङ् वा भवतीति ज्ञेयं । तत्रैवोदाहरिष्यामः ।

सह गृहेऽपिजात्वाः ॥ १३३ ॥ गृहेऽर्थे धोर्लिङ् भवति अपिजातुशन्दयोर्वाचोः । अपि तत्र भवान् प्राणिनो हति । जानु तत्रभवान् प्राणिनो हति गृहामहे । अन्याप्यमेतत् । इह लिङ्हेत्वभावात् लङ् न भवति ।

वा कथमि लिङ् च ॥ १३४ ॥ कथमि वाचि धोर्गृहे लिङ् वा स्यात् लट् च । वाक्च-
नात् यथाप्राप्तं च । कथं नाम तत्रभवान् भूतानि हिंस्यात् । कथं नाम तत्रभवान् भूतानि हिन-
स्ति, अहिंसीन्, अहिंनन्, जिहिम, हिमिष्यति, हिसिता, अहिमिष्यन् गृहामहे । अन्याप्यमेतत् ।

किं वृत्ते लिङ् लृटौ ॥ १३५ ॥ किमा वृत्तं किंवृत्तं तस्मिन् किंवृत्तं वाचि धोर्लिङ् लृटौ स्तः गृहे । किं तत्रभवान् अनुत्तं ब्रूयात्, अनुत्तं वक्तव्यं, अनुत्तमवक्तव्यत् ।

अभ्रदायमर्थे ॥ १३६ ॥ अभ्रदायामर्थे चार्थे धोर्लिङ् लृटौ स्तः । न श्रद्धे नावक्तव्यमि न संभावयामि किं तत्रभवान् अदत्तं गृहीयात् गृही-
ष्यति, अग्रहीष्यत् । नावक्तव्यमि न क्षमे विङ्मि-
ष्या मैतदस्ति किं तत्रभवान् अदत्तं गृहीयान् गृहीष्यति, अगृहीष्यत् ।

किं किं तास्त्वर्थयोर्लृट् ॥ १३७ ॥ किं किं तास्त्वर्थयोर्लृट् ॥ १३७ ॥ किं किं तास्त्वर्थयोर्लृट् ॥ १३७ ॥ किं किं तास्त्वर्थयोर्लृट् ॥ १३७ ॥

न श्रद्धे न क्षमे किं किं नाम तत्रभवान् परदा-
रान् सेविष्यते । अस्ति नाम भवतु नाम विषते नाम तत्रभवान् अवक्तव्यं सेविष्यते ।

जातुयद्वदायदौ लिङ् ॥ १३८ ॥ एतु बाधु धोरभ्रदायर्थे लिङ् स्यात् । न प्रत्ययो मे न मर्त्यो मे जानु तत्रभवान् सुरां पिबेत् । यत् तत्र-
भवान् सुरां पिबेत् । यदा तत्रभवान् सुरां पिबेत् । यदि तत्रभवान् सुरां पिबेत् । सुरामपास्यत् ।

यच्चयत्रयोः ॥ १३९ ॥ एतयोर्वाचोरभ्रदा-
यर्थे धोर्लिङ् भवति । न श्रद्धे, न मृष्यामि, यच्च तत्रभवान् आक्रोशेत् । यत्र तत्रभवान् आक्रोशेत्, आक्रोश्यत् ।

गृहे ॥ १४० ॥ गृहेऽर्थे यच्चयत्रयोर्वाचोः
धोर्लिङ् स्यात् । यच्च तत्रभवान् अस्मान् परि-
बेदेत् । यत्र तत्रभवान् अस्मान् परिवेदेत्, पर्यवेदिष्यत्
बुद्धौ विद्वान् सन्नुत्कृष्टः गृहामहे ।

चित्रे ॥ १४१ ॥ चित्रेऽर्थे तयोर्वाचोर्धो-
र्लिङ् स्यात् । चित्रमाध्वर्यमद्भुतं विस्मयनीयं यच्च तत्रभवान् लोभं कुर्यात् । चित्रं यत्र तत्रभवान्
अलोभिष्यत् ।

शेषेऽयदौ लृट् ॥ १४२ ॥ अयदौ शेषे
यच्चयत्रायामन्यस्मिन् शेषे वाचि चित्रेऽर्थे धोर्लिङ्
भवति यदिशन्दश्चेन्न प्रयुज्यते । चित्रं अधो नाम
पुस्तकं वाचयिष्यति । मृतो नाम जेनेद्रमप्येष्यते ।
बधिरो नाम धर्मं श्रोष्यति । अयदाविति किं ! आ-
श्चर्यं यदि स मुञ्जीत ।

बाढेऽप्युते लिङ् ॥ १४३ ॥ बाढार्थयो-
रप्युतयोर्वाचोर्धोर्लिङ् भवति । अपि कुर्यात् । उत
कुर्यात् । बाढ इति किं ! अपिधास्यति द्वारं
उत्पतिष्यति दंढः ।

संभाव्येऽलम्ब्यर्थात् ॥ १४४ ॥ संभाव्ये
श्रद्धेऽर्थेऽलम्ब्यर्थादिष्टे वर्तमानाधोर्लिङ् भवति
स चेदलम्ब्यर्थात् स्यात् न स्वरूपतः । अपि हस्तिव
हस्यात् । अपि पर्वतं शिरसा मियात् । अपि
समुद्रं दोम्यां तरेत् । अर्थादिति किं ! वसति चेन्मु-
राष्ट्रेषु वसिष्यतेऽलम्ब्यर्थात् ।

* धृक्कौ वाऽप्यदि ॥ १४५ ॥ ध्रुवचने वाचि समाप्ये धोर्लिङ् भवति यदिशब्दश्चेन्न प्रयुज्यते अलमर्थात्, अपदि वा । समावयामि भुञ्जीत भवान् । अमुक्त भवान् । ध्रुवहणं किं ? अपि सारीपाकं भुञ्जीत । अयदीति किं ? मभावयामि यस्य भुञ्जीत ।

हेतुफले लिङ् ॥ १४६ ॥ हेतौ फले च तत्कार्ये वर्तमानाद्दोर्लिङ् वा स्यात् । यदि गुरुन् उपासीत शास्त्रांतं गच्छेत् । यदि गुरुन्पुण्यमिष्यते शास्त्रांतं गमिष्यति ।

इच्छोद्गोधेऽकच्चिति ॥ १४७ ॥ इच्छोद्गोधे स्वाभिप्रायवदने गम्यमाने धोर्लिङ् भवत्यकच्चिति—कच्चिच्छब्दाप्रयोगे । इच्छा मे शास्त्रमधीयीत भवान् । कामं मे भुञ्जीत भवान् । अकच्चितीति किं ?

कश्चिज्जीवति मे माता कश्चिज्जीवति मे पिता । माराविद त्वा पृच्छामि कश्चिज्जीवति पार्वती ॥

इच्छार्थे लिङ् लाट् ॥ १४८ ॥ इच्छार्थे धौ वाचि धोर्लिङ् लाटौ स्तः इच्छोद्गोधे गम्यमाने । इच्छामि कामये भुञ्जीत भवान् । प्रार्थये मुक्तां भवान् ।

तुमेककर्तृके ॥ १४९ ॥ एककर्तृके इच्छार्थे धौ वाचि तुम् स्यात् । इच्छति भोक्तुं । कामयते भोक्तुं । वष्टि गंतुं । एककर्तृके इति किं ? इच्छामि भुक्तां भवान् ।

लिङ् ॥ १५० ॥ इच्छार्थे एककर्तृके धौ वाचि लिङ् स्यात् । भुञ्जीयेति इच्छति । अधीयीयेति वाञ्छति ।

* वेवस्सति ॥ १५१ ॥ इतोऽस्मादिच्छार्थाद्भोः सति भवति काले लिङ् वा स्यात् । इच्छेत् । इच्छति । उभ्यात् । वष्टि ।

विधिनिमंत्रणार्थत्रणाधीष्टसंप्रश्नमार्थने लिङ् ॥ १५२ ॥ एष्वर्थेषु लिङ् स्यात् । विधौ दानं कुर्यात् भवान् । प्राणिनो न हिंस्यात् । निमंत्रणे—संध्यासु नियमं कुर्यात् । आमंत्रणे—इह भवान् शयीत । अधीष्टे—तस्य भवान् गृह्णीयात् ।

संप्रश्ने—किं नु खलु जैनैर्द्रमवीचीय । प्रार्थने—भवति मे जैनैर्द्रमवीचीय ।

लोट् ॥ १५३ ॥ विध्यादिष्वर्थेषु धोर्लोट् स्यात् । व्रतं रक्षतु भवान् । प्राणिनो न हिंस्तु । संध्यासु नियमं करोतु । इह भवानास्ता । तस्य गृह्णातु । किं नु खलु धर्मशास्त्रमप्यये । भवति जैनैर्द्रमप्यये ।

* प्रैषानुज्ञावसरे ध्याय ॥ १५४ ॥ एष्वर्थेषु धोर्व्याः भवति लोट् च । भवता खलु कटः कर्तव्यः । करणीयः । कार्यः । कटं करोतु भवान् हि प्रेषितोऽनुज्ञातः । भवतोऽवसरः ।

* लिङ् चोर्ध्वमौर्हृत्तिके ॥ १५५ ॥ उर्ध्वमौर्हृत्तिकेऽर्थे वर्तमानाद्भोः प्रैषादौ गम्यमाने लिङ् भवति व्याश्च यथा प्राप्तं च । उपरि मुहूर्तस्य शीघ्रं भवान् दानं दद्यात् । भवता खलु दानं दातव्यं, देयं, दानीयं, दद्यान् भवान् । प्रेषितोऽनुज्ञातो भवतः प्राप्तकालो दानकरणे ।

स्वे लोट् ॥ १५६ ॥ स्वे वाचि लोट् भवत्यूर्ध्वमौर्हृत्तिकेऽर्थे प्रैषादौ गम्यमाने । उर्ध्वमुहूर्ताद् भवान् कटं करोतु स्म प्रेषितोऽनुज्ञातो भवतोऽवसरः ।

अधीष्टे ॥ १५७ ॥ स्वे वाचि धोर्लोट् भवत्यधीष्टेऽर्थे । अंगं स्म राजन् अधीच्छामो भवानणुव्रतानि रक्षतु ।

कालवेलासमये तुम् वाऽवसरे ॥ १५८ ॥ कालादौ वाचि धोर्वा तुम् भवत्यवसरे गम्यमाने । कालो भोक्तुं । वेला भोक्तुं । समयो भोक्तुं । कालो भोक्तव्यस्य । वेला भोजनस्य । समयो भोजनस्य । अवसर इति किं ?

कालः पचति भूतानि कालः संहरते प्रजाः ।

कालः सुतेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्रमः ॥

लिङ् यदि ॥ १५९ ॥ यच्छब्दप्रयोगे कालादौ वाचि धोरवसरे लिङ् स्यात् । कालो यद् भुञ्जीत भवान् । वेला यद् भुञ्जीत भवान् । समयो यद् भुञ्जीत ।

तुभ्य्यामार्थे ॥ १६० ॥ अर्हेऽर्थे धोस्तु-

अन्या भवन्ति लिङ् च । भवान् सल्लु कन्यायाः बोद्धा ।
मवता सल्लु कन्या बोद्धव्या, बाह्या, बहनीया ।
भवान् कन्यां बहेत् । अहो योग्य इत्यर्थः ।

— आवश्यकाधमर्षे जिन् ॥१६१॥ आव-
श्यके आधमर्षे च गम्यमाने धोर्णिन् स्यान् । अव-
श्यकारी । अवश्यंलायी । शतंदायी । निष्कंदायी ।

व्याः ॥ १६२ ॥ आवश्यकप्रमाणयोग्यमानयोर्धोर्व्याः भवतः । भवता खलु धनोऽवश्यं कर्तव्यः, कारणीयः, कृत्यः, कार्यः । भवता खलु निष्क्रो दातव्यः, दारणीयः, देयः ।

शक्ति लिङ्ग च ॥ १६३ ॥ शक्यऽर्थे
धोर्लिङ्ग भवति व्याख्य । भवान् खलु विद्यामधीयात् ।
भवना खलु विद्याऽध्येतव्या, अध्ययनार्था । भवान्
हि शक्तः ।

*** लोट् चाक्षिपि ॥ १६४ ॥ आशिष्यर्थे**
 धोर्लोट् भवति लिङ् च । जयतात् । जयतां । जीया-
 त् । जीयास्तां । आशिषि इति किं ! जीवति पथ्याशः ।

किष्कुत्सौ ॥ १६५ ॥ आशिष्यर्थे प्रोः
किष्कुतो स्तः खी । शम्यादिनि शानिः । भवताम्
भूतिः । देवा एन देयामुशिति देवदत्तः । देवा एन
शृण्वन्ति देवश्चतः ।

माङ्गि लुङ् ॥ १६६ ॥ माङ्गि वाचि
धोर्लुङ् भवति । माकार्णीर्यम । मा हापीः परम् ।

सखे लङ् च ॥ १६७ ॥ स्मन मह
माहि वाचि धोऽलं भवति लुङ् च । मास्म कृध्यन् ।
मास्म कृधन् । मास्म करोत् । मास्म कार्यात् ।

इति जैनैद्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां
लघुवृत्तौ द्वितीयाध्यायस्य
तृतीयःपादः ।

चतुर्थः पादः ।

**धुयोगे त्याः ॥ १ ॥ धूनां योगे भयया-
काळोक्ता अपि त्याः साधवो भवन्ति । विश्वश्चास्य
पुत्रो जनिता । कृतपुण्यः श्वो भविता । भाविकुन्य-
मासीत् । सुबन्तमिहामस्यस्य भिन्तस्य काळमनुवन्-**

ते । तथाहि-विश्वदत्तेति भूतकालो जनितेति भवि-
ष्यत्कालेन योग्यमानः साधुर्भवति । धोरधिकारे पुन-
र्धुमप्राप्तं जन्मव्यतिरिक्तप्रसाधं । व्याधिकारे स्ववचनं
त्यमात्रव्रतार्थं । गोमानासीत् । गोमान् भवितेति
मत्वंतः संप्रतिकालोऽन्यकालेन साधुर्भवति ।

• भृङ्गार्भक्षणे लोड तस्य हिस्वो वा तद्ध-
वस्तथार्थे ॥ २ ॥ यथाविधौ लोडंतस्यार्थस्तथार्थे
कालावस्तथायेकवाचभिर्व्यक्तिपरे कर्तृकर्मभावयुक्ते
धुयोगे वाचि भृङ्गार्भक्षणायां र्थयर्थतमानाङ्गोलोड
भवति सर्वलकागणवाटः, तस्य लोटः हिस्वो आदे-
नो म्, तद्धमोस्तु वा भवतः । लुनीहि लुनीहि
इत्येताहं लुनामि । आवां लुनीवः । वयं लुनीमः ।
लुनीहि लुनीहि इत्येवं त्वं लुनासि । युवां लुनीषः ।
यूयं लुनीथ । तजश्चस्य वा-लुनीत लुनीत इत्येव
यूयं लुनीथ । लुनीहि लुनीहीत्येवायं लुनाति ।
इमी लुनीतः । इमे लुनन्ति । अधीष्वाधीष्वेत्येवा-
हमधीय । आवामधीवहे । वयमधीमहे । अधी-
ष्वाधीष्वेत्येव त्वमधीय । युवामधीयाथे । यूयम-
धीष्वे । ध्वमस्तु वा—अधीध्वमधीध्वमित्येव यूयम-
धीष्वे । अधीष्वाधीष्वेत्येवायमधीत । इमी अधीया-
त । इमे अधीयन्ते । तथापि इति किं ! लुनीहि
लुनीहि इत्यनेन लुयन्ते इति न भवति ।

* प्रचये वा सामान्यार्थे ॥ ३ ॥ प्रचये
 ममुचये गम्यमाने सामान्यार्थे ध्रुवांगे वाचि लोट्
 स्यात् वा नम्य च हिस्वो स्तः तप्थमेस्तु वा । कि-
 याप्रचये—ब्रीहान् वप लुनीहि पुनीहि इत्येव यतते,
 चेष्टते, समीहते । पक्षे—ब्रीहान् वपति लुनाति पुनाति
 इत्येव यतते चेष्टते समीहते । कर्मप्रचये—प्रागमट्
 वनमट् गिरिमटेत्येवाटति, घटते, चेष्टते । पक्षे—प्रागम-
 टति । वनमटति । गिरिमटति इत्येवायमटति । घटते ।
 चेष्टते । कर्तृप्रचये—देवदत्ताऽडि, गुरुदत्ताऽडि, मि-
 नदत्तादि, इत्येव वयमादनममः । उभयप्रचये—ओ-
 दनं मुञ्च, सक्तून् पिब, धानाः खाद इत्येवाभ्य-
 बहरति । अभ्यवाहियते । एवं—मृत्पाण्यधीष्ण कृषीर-
 धांश्च भाष्याण्यधीष्ण इत्येवाधीते पठति । पक्षे—
 मृत्पाण्यधीते कृषीरधीते भाष्याण्यधीते इत्येवाधीते,
 पठति ।

निषेधेऽलंस्वोर्वाचोः क्त्वा ॥ ४ ॥ निषेध-
वाचिनोरलंस्वोर्वाचोः क्त्वा वा स्यात् । अलं कृत्वा ।
कलु कृत्वा । अलं वाळे रुदित्वा, रुदितेन, रोदनेन ।
निषेधे इति किं ? अलंकारः ।

*** परावरे ॥ ५ ॥** धोःक्त्वा वा स्यात् परेऽवरे
च गम्यमाने । पर्वतमतिक्रम्य नदी । नदीमप्राप्य
पर्वतः । नदीपरावरः पर्वत इत्यर्थः । पर्वतातिक्रमेण
नदी । नद्यप्राप्या पर्वतः ।

*** माहः स्वार्थे ॥ ६ ॥** माहः क्त्वा वा
स्यात् स्वार्थे । अपमित्य याचते । याचित्वाऽपमयते ।

परकालैककर्तृकात् ॥ ७ ॥ परः कालो
यस्याः क्रियायाः सा परकाला तस्याः क्रियायाः एक-
कर्तृकात् पूर्वकालाद्भोः क्त्वा वा स्यात् । आसित्वा
भुंक्ते । भुक्त्वा व्रजति । बन्धुनुवर्तमानात् आसते
भोक्तुमित्यपि । एककर्तृकादिति किं ? भुक्तवति
पात्रे दाता भुंक्ते ।

*** पूर्वाग्निप्रथमाभीक्ष्ण्ये स्वमुञ् ॥ ८ ॥**
पूर्वादी वाचि आभीक्ष्ण्यर्थे च परकालैककर्तृकाद्भोः
स्वमुञ् वा स्यात् । पूर्वं भोजं व्रजति । पूर्वं भुक्त्वा
व्रजति । अग्नेभोजं । अग्ने भुक्त्वा । प्रथमं भोजं ।
प्रथमं भुक्त्वा व्रजति । आभीक्ष्ण्ये-भोजं भोजं
व्रजति । भुक्त्वा भुक्त्वा व्रजति । पायं पायं, पत्न्या
पीत्वा व्रजति ।

कुजोऽन्यथैवकथमित्येवस्वनर्थात् ॥ ९ ॥
एष वाक्षु कुजोऽनर्थात् एककर्तृकात् स्वमुञ् वा
स्यात् । अन्यथाकारं भुंक्ते । एवंकारं, कथंकारं,
इत्थंकारं भुंक्ते । अन्यथा कृत्वा । एवं कृत्वा । कथं
कृत्वा । इत्थं कृत्वा । अनर्थादिति किं ? अन्यथा
कृत्वा शिरो भुंक्ते ।

यथातथेऽसूयामस्युक्ती ॥ १० ॥ एतयो-
र्वाचोः कुजः स्वमुञ् वा स्यात् असूयाप्रसूक्ती गम्य-
मानायां । कथं भोक्ष्यते भवानिति पृष्ठः असूयकः
तं प्रत्याह यथाकारमहं भोक्ष्ये तथाकारमहं भोक्ष्ये
किं तवानेन । असूयाप्रसूक्ताविति किं ? यथाकृत्वाहं
भोक्ष्ये तथा व्रक्ष्यति ।

*** कर्मण्याक्रोशे ॥ ११ ॥** कर्मणि वाचि कुजः

स्वमुञ् वा भवति आक्रोशे गम्यमाने । चौरंकारक-
क्रोशति । चौरं कृत्वा आक्रोशति ।

स्वादुमुञ् भम् ॥ १२ ॥ स्वादुर्गन्धं कर्मणु
वाक्षु कुजः भम् वा स्यात् । स्वादुंकारं भुंक्ते । स्वा-
दुं कृत्वा । संप्रसङ्गं । सम्पन्नं कृत्वा ।

*** कात्स्न्ये दृषिद्वयः ॥ १३ ॥** कर्मणि
वाचि कात्स्न्ये गम्यमाने दृष्टेर्विद्वद्वयं भम् भवति ।
साधुदर्शं प्रणमति । सर्वं साधुं प्रणमतीत्यर्थः । अति-
थिवेदं भोजयति । यं वेत्ति, विदति, विंसे वा सर्वं
भोजयतीत्यर्थः । कात्स्न्ये इति किं ? साधुं दृष्ट्वा प्रण-
मति । अतिथिं विदित्वा भोजयति ।

*** यावति जीविवदः ॥ १४ ॥** यावति वाचि
जीविविदम्यां वा भम् स्यात् कात्स्न्ये गम्यमाने ।
यावज्जीवमधीते । यावद्देवं गृह्णाति ।

*** चर्मोदरे पूरेः ॥ १५ ॥** एतयोर्वाचोः पू-
रेर्वा भम् स्यात् । चर्मपूरमास्ते । उदरपूरं शेते ।
चर्मोदरं च पूरयित्वेत्यर्थः ।

*** वर्षेयस्त्वेऽस्योत्सवं वा ॥ १६ ॥** कर्मणि
वाचि पूरयतेर्गन्धं स्यात्, अस्य पूरेरुत्सवस्य च स्वं
वा वर्षेयस्त्वे वर्षप्रमाणे । गोष्पदप्रं वृष्टो देवः ।
गोष्पदपूरं । सीताप्रं । सीतापूरं वृष्टो देवः ।

*** चेलोऽयं क्रोशेः ॥ १७ ॥** चेलोऽयं वाचि
क्रोशयतेर्वा भम् स्यात् वर्षेयस्त्वे । चेलक्रोशोपं वृष्टो
देवः । वल्लक्रोशोपं ।

*** शुष्कचूर्णरूपे पिबस्तंक्षिन् ॥ १८ ॥**
एष वाक्षु पिबेर्वाणम् स्यात् तस्मिन्नेव घौ अनुप्र-
युक्ते । शुष्कपेषं पिनिष्टि । शुष्कं पिनिष्टीत्यर्थः ।
चूर्णपेषं पिनिष्टि । रूक्षपेषं पिनिष्टि ।

*** जीवाकृते ग्रहकुः ॥ १९ ॥** जीवाकृत-
योर्वाचोर्वाथासंख्यं गृहिकृज्यां भम् स्यात् तस्मिन्ने-
वानुप्रयुक्ते । जीवग्राहं गृह्णाति । अकृतकारं करोति ।

*** निमूले कषः ॥ २० ॥** निमूले कर्मणि
वाचि कषेर्गन्धं स्यात् । निमूलकायं कषयति ।

*** समूले घ्नय ॥ २१ ॥** समूले वाचि हन्तेः

कणेश्वरं गम् भवति वा तस्मिन्ननुप्रयुक्ते । समूलघातं
इति । समूलकायं कथयति ।

करणे ॥ २२ ॥ करणे वाचि हतेर्णम्
भवति तस्मिन्ननुप्रयोगे । पाणिघातं इति । अस्तिघातं ।

* हस्ते हृदयतिष्ठः ॥ २३ ॥ हस्तवाचिनि
वाच्येभ्यो गम् वा भवति करणे तेष्वनुप्रयुक्तेषु ।
हस्तवर्तं कर्तते । करवर्तं । हस्तवर्तं वर्त्तयति । पाणि-
वर्त्तं । हस्तग्राहं गृह्णाति । बाहुग्राहं ।

* स्वस्नेहे पुष्पिषः ॥ २४ ॥ स्ववाचिनि
स्नेहे वाचिनि च करणे वाचि यथासंख्यं पुष्पिषि-
भ्यां गम् भवति तस्मिन्ननुप्रयोगे । स्वपोषं पुष्पाति ।
आत्मपोषं । गोपोषं । उदपेयं पिनष्टि । घृणयेयं ।

* बंधः स्त्री ॥ २५ ॥ बंधेवां गम् स्यात्
स्त्री तस्मिन्ननुप्रयोगे । अष्टालकाबंधं बद्धः । मयूरि-
काबंधं बद्धः । क्रौंचबंधं बद्धः । गमनाः बंधविशे-
षाणां संज्ञा एताः ।

* आधारे ॥ २६ ॥ बभ्रतिगधारे वाचि गम्
भवति वा तस्मिन्ननुप्रयोगे । चक्रबंधं बद्धः । कूट-
बंधं बद्धः ।

कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नश्वतोः ॥ २७ ॥
कर्तृवाचिनां जीवपुरुषयोर्वाचां यथामर्थं नाशयहिभ्यां
गम् भवति तस्मिन्ननुप्रयोगे । जीवनानां नश्यति ।
पुरुषवाहं वहति । कर्त्रोरिति किं ! जीवनं नष्टः ।
पुरुषं वहति ।

ऊर्ध्वे शुष्पूः ॥ २८ ॥ ऊर्ध्वे कर्तृवा-
चिनि वाचि शुष्पूरभ्यां गम् भवति तस्मिन्ननुप्र-
योगे । ऊर्ध्वशोषं शुष्यति । ऊर्ध्वपूरं पूर्यते ।

कर्मणि चेषे ॥ २९ ॥ कर्मणि कर्तरि च
वाचि इवाऽर्थे गम् भवति तस्मिन्नेव धावनुप्रयुक्ते ।
घृतानिघायं निहितं । घृतमिव निहितमित्यर्थः ।
जीवितरक्षं रक्षितः । कर्तरि-संभिन्ननाशं नश्यति ।
संभिन्न इव नश्यतीत्यर्थः । अकरनाशं नष्टः ।

अर्द्धद्वौ भावा ॥ ३० ॥ माते वाचि उ-
पपूर्वादेशेर्णम् स्यात् वा । मूलकोपदंशं मुंके, मूल-
कोनोपदंशं । मूलकोनोपदस्य मुंके ।

* हिसार्थादेकाप्याद् ॥ ३१ ॥ हिसार्थादो-

रेकाप्यादेककर्मकाद् माते वाचि गम् स्यात् । दंडा-
घातं गाः कलपयति । दंडेनाघातं । दंडाताडं गाः
सादयति । दंडेनाताडं । हिसार्थादिति किं ! चंदने-
नानुलिप्य देवानाराधयति । एकाप्यादिति किं !
दंडेनाहत्य गोपालं गाः सादयति चौरः ।

* ईपि चोपे पीडरुस्तुषः ॥ ३२ ॥ ईपि
भाषां च वाचि पीडादेरुपपूर्वाद् गम् स्यात् । पार्श्वो-
पपीडं शेते, पार्श्वयोरुपपीडं । पार्श्वीभ्यामुपपीडं
शेते, पार्श्वोपपीडं शेते । ब्रजोपरोधं । ब्रजे उपरोधं ।
ब्रजोपरोधं, ब्रजेनोपरोधं गाः स्वापयति । पाण्युप-
कर्षं, पाणी उपकर्षं । पाण्युपकर्षं, पाणिनोपकर्षं
धानाः पिनष्टि ।

प्रमाणासक्तयोः ॥ ३३ ॥ ईपि भाषां च
वाचि धोर्णम् भवति प्रमाणे आसक्तौ चार्थे । झंगु-
लोत्कर्षं गंडिकादिश्रुनति, झंगुले उत्कर्षं । झंगुले-
नोत्कर्षं । केशग्राहं युष्यते । केशेषु ग्राहं । केशेर्ग्राहं ।

त्वर्यपादाने ॥ ३४ ॥ त्वरायामुत्सुकत्वे-
ऽर्थे धाः अपादाने वाचि गम् भवति । शय्योत्थापं
धावति । शय्याया उत्थापं धावति । आहूयकर्षं अपूपान्
मक्षयति । आहूद् अपकर्षं । त्वरति किं !
आसनादुत्थापं गच्छति ।

इपि ॥ ३५ ॥ इपि वाचि धोस्वरऽर्थे
गम् भवति । याष्टग्राहं युष्यते । यष्टीर्ग्राहं ।
गटापकर्षं । पटपमकर्षं ।

स्वांगेऽध्वरे ॥ ३६ ॥ स्वांगे इधंते वाच्य-
ध्रुवं धोर्वा गम् भवति । अक्षिणिकोचं जल्पति ।
अक्षिणी निकोचं । अध्वरेपं, ध्रुवमुत्क्षेपं कथयति ।
अध्रुव इति किं ! शिरः समुत्क्षिप्य व्याहरति ।

सल्लेचे ॥ ३७ ॥ सल्लेचे स्वांगे इधंते वाचि
धोर्णम् भवति । उरःप्रतिपेयं युष्यते । उरासि
प्रतिपेयं । शिरसेष्टेदं, शिरासि छेदं युष्यते ।

विशेषपदस्कंदा व्याप्यासेभ्ये ॥ ३८ ॥
एभ्यो गम् भवति व्याप्यासेभ्योऽविवक्षितयोर्वाचोः ।
व्याप्ये-गेहानुप्रवेशमास्ते । गेहं गेहमनुप्रवेशं । गेह-
मनुप्रवेशमनुप्रवेशमास्ते । आसेभ्ये-गेहानुप्रपातमास्ते ।
गेहं गेहमनुप्रपातं, गेहमनुप्रपातमनुप्रपातं । गेहानुप्रपा-

दमास्ते । गेहगेहमनुप्रपाद । गेहमनुप्रपादमनुप्रपाद ।
गेहवस्कुंदमास्ते । गेहगेहमवस्कुं । गेहमवस्कुंदम-
वस्कुंद । व्याप्यासेव्य इति किं ? गेहमनुप्रविश्य भुंक्ते ।

* तृषस्वोः कालेऽतरे ॥ ३९ ॥ तृषसिम्यां
अंतरे काले इवते वाचि णम् भवति । छहापतर्ष
गाः पाययति । छहमपतर्ष । त्र्यहापतर्ष । त्र्यह-
मपतर्ष । द्वषहात्यासं । द्वषहमत्यासं । तृषस्वोरिति
किं ? द्वषहमुपोष्य भुंक्ते । काल इति किं ?
योजनं तर्षित्वा गावः पिबन्ति । अंतर इति किं ?
अहरत्यस्येनो गतः ।

* नाम्नि ग्रहादिशः ॥ ४० ॥ नाम्नि इवते
वाचि ग्रहेरादिशेष णम् स्यात् । नामग्राहमाचष्टे ।
नामानि ग्राह । नामादेशमाकारयति । नामान्यादेशं ।

* नावनिष्टोक्तौ कुः क्त्वाणम् ॥ ४१ ॥
क्षिप्तं वाचि कुत्रः क्त्वाणमौ वा स्तोऽनिष्टांक्तौ
गम्यमानायां । ब्राह्मण पुत्रस्ते जातः किं तर्हि कृत्वा
नीचैककृत्याचष्टे । नीचैः कृत्वा । नीचैः कारं ।
उच्चैर्नाम प्रियमाख्येयं नीचैराख्यायमानमनिष्टं भ-
वति । ब्राह्मण कन्या ते गर्भिणी जाता । किं तर्हि
जात्म उच्चैः कृत्याचष्टे । उच्चैः कृत्वा । उच्चैः-
कारं । नीचैर्नामप्रियमाख्येयं । उच्चैरुच्चार्यमाण-
मनिष्टं भवति ।

* तिरश्च्यपवर्गे ॥ ४२ ॥ तिरश्चन्दे वाचि
कुत्रः क्त्वाणमौ वा स्तः अपवर्गे समाप्ती गम्यमाने ।
तिरश्चकृत्य । तिरश्चकृत्वा । तिरश्चकारं गतः । अप-
वर्गे इति किं ? तिरश्चकृत्वा काष्ठं गतः ।

* भुवोऽनुकृत्यानुलोम्ये ॥ ४३ ॥ अन्वगच्छन्दे
वाचि आनुलोम्ये आनुकृत्ये गम्यमाने भुवः क्त्वा-
णमौ वा स्तः । अन्वगभूय । अन्वगभूत्वा । अन्व-
गभावं तिष्ठति ।

* तूष्णीमि ॥ ४४ ॥ अस्मिन् वाचि भुवः
क्त्वाणमौ वा स्तः । तूष्णीभूय । तूष्णी भूत्वा ।
तूष्णीभावमास्ते ।

१ । क्त्वाधिकारे क्त्वाग्रहणं “क्त्वा” इति वृत्ति-
क्षिप्तार्थः । अधिकारमावात्पूर्वञ्च व वृत्तिः । क्त्वा चेति
वक्ता १ णम्पुहणमुत्तरमात्रपुङ्गवः ।

स्वांगे तस्त्वे कृष्णोः ॥ ४५ ॥
तस्त्वांगे स्वांगे वाचि कृष्ण्यां क्त्वाणमौ वा स्तः ।
मुखतः कृत्य । मुखतः कृत्वा । मुखतः कारं । पृष्ठतः-
कृत्य । पृष्ठतः कृत्वा । पृष्ठतः कारं । मुखतोभूय ।
मुखतो भूत्वा । मुखतोभावं । स्वांग इति किं ?
सर्वतः कृत्वा ।

* धाण्डिनानानाच्यौ ॥ ४६ ॥ धाण्डिति
धाण्ड्यमुत्रमुत्रेवा इत्येतेषां ग्रहणं । धाण्डेतेष्वयं
क्षिप्तं कृते विनानानाशब्दयोश्च वाचोस्ताभ्यां क्त्वा-
णमौ वा स्तः । अदिवा द्विधा कृत्वा द्विधाकृत्य, द्वि-
धा कृत्वा । द्विधाकारं । द्विधाभूय । द्विधा भूत्वा ।
द्विधाभावं । ऐक्यं कृत्य । ऐक्यं भूय । द्वैधं कृत्य । द्वैधं-
भूय । द्वैधाकृत्य । द्वैधाभूय । विनाकृत्य । विनाभूय ।
नानाकृत्य । नानाभूय ।

* समर्थस्त्यर्थश्च कृष्णग्लाघटयलभक्क-
मसहार्हे तुम् ॥ ४७ ॥ समर्थोऽर्थेषु अस्त्यर्थेषु
शकादियु च वाक्षु धोस्तुम् स्यात् । समर्थो भोक्तुं ।
प्रभुर्भोक्तुं । पयोतो भोक्तुं । अलंभोक्तुं । अस्ति
भोक्तुं । भवति विद्यते च भोक्तुं । शक्नोति भोक्तुं ।
पृष्णाति भोक्तुं । जानाति भोक्तुं । ग्लायति भोक्तुं ।
घटते भोक्तुं । आरभते भोक्तुं । लभते भोक्तुं ।
प्रक्रमते भोक्तुं । सहते भोक्तुं । अर्हति भोक्तुं ।

* कृत्कर्तर्यङ्किः ॥ ४८ ॥ शिवर्णिताः कृतः
कर्तरि कारकं भवति । कर्ता । कारकः । अक्षिरि-
ति किं ? कर्तुं गच्छति ।

* संगतेऽज्यं ॥ ४९ ॥ संगतेऽर्थे कर्तरि
अज्यमिति निपात्यते । न जीर्यतीत्यज्यमर्थसंगतं ।
अजरोऽन्यत्र ।

* कृत्वाव्यधौ ॥ ५० ॥ एतो निपात्यो ।
रोचतेर्नञ्पूर्वाच्च व्यथः क्यप् । रोचतेऽसौ कृष्यो
मोदकः । न व्यथत इत्यव्यधो यतिः ।

* जन्मगो यो वा ॥ ५१ ॥ एभ्यः कर्तरि
यो वा स्यात् । जायतेऽसौ जन्मः । जन्मनेन ।
मव्योऽयं । मव्यमनेन । गेयो माणवको ग्रथानां । गेयो
माणवकेन वज्रः ।

॥ श्रीवाद् ब्रह्मोऽनीयः ॥ ५२ ॥ प्रोपपूर्वा-
म्यां ब्रह्माभ्यामनीयः कर्तरि वा स्यात् । प्रवचनी-
यो गुरुः शास्त्रस्य । प्रवचनीयं गुरुणा शास्त्रं ।
उपस्थानीयः शिष्यो गुरोः । उपस्थानीयः
शिष्येण गुरुः ।

॥ आपत्त्वोर्ष्यः ॥ ५३ ॥ आङ्पूर्वाम्यां
वतिप्सुम्यां ष्यः कर्तरि वा स्यात् । आपात्योऽयं ।
आपात्यमेनेन । आप्ताभ्याम्योऽयं । आप्ताभ्यामनेन ।

॥ विउषशीङ्स्थास्वस्रजन्तुह्रजचारंभात्कः
॥ ५४ ॥ स्त्रिवाटः आरभादादिकर्मार्थाच्च यः
कः स कर्तरि वा स्यात् । आश्लिष्टः कन्या भवान् ।
आश्लिष्टा कन्या भवता । आश्लिष्ट भवता । अति-
शयिनो गुरु भवान् । अतिशयितो गुरुर्भवता ।
अतिशयितं च । उपस्थितो गुरु भवान् । उपस्थितो
गुरुस्त्वया । उपस्थितं च । उपस्थितो गुरु भवान् ।
उपासितो गुरुर्भवता । उपस्थितं च । अनुपितो गुरु
भवान् । अनुपितो गुरुर्भवता । अनुपितं च ।
अनुजानो माणविकां माणवकः । अनुजाना माणविका
माणविकेन । अनुजानं च । आम्बुदो वृक्षं भवान् ।
आम्बुदो वृक्षो भवता । आम्बुदं च । अनुजीर्णो
वृषली भवान् । अनुजीर्णो वृषली भवता । अनुजीर्णं
च । प्रकृतः कटं भवान् । प्रकृतः कटो भवता ।
प्रकृतं च । प्रभुक्तो भवानोदनं । प्रभुक्तः ओदनो
भवता । प्रभुक्तं च । प्रामितो भवान् । प्रामितं
भवता । प्रमुक्तो भवान् । प्रमुक्तं भवता ।

विगत्यर्थोऽयं ॥ ५५ ॥ विगमकान् गत्य-
र्थोऽयं कः कर्तरि वा भवति यथाप्राप्तं च । आसितो
भवान् । आसितं भवता । गतो प्राप्तं भवान् । गतो
प्राप्तो भवता । गतं च । यातो प्राप्तं भवान् ।
यातो प्राप्तो भवता । यातं च ।

॥ आचारे चाचर्याच्च ॥ ५६ ॥ अचर्या-
दिगत्यर्थोऽयं धोर वा कः स्यात् । यथा प्राप्तं च ।
अस्मिन्निमे अदति स्व-इदमेयां जग्धं । इदमेयां
जुक्तं । इह एभिर्जग्ध ओदनः । इह एभिः पीतं मधु ।
मात्रे-इह जग्धमेभिः । धेः-इदमेयमासितं । इदमेयां श-
यितं । इह भवानासितः । आसितं भवता । इदमेयां

गतं । इदमेयां प्राप्तं । गतो प्राप्तं भवान् । गतो प्राप्तो
भवता । गतं भवता ।

सः कर्मणि च भावे च धेः ॥ ५७ ॥
सकर्मकादोः लकाराः कर्मणि कर्तरि च भवति
धेर्भावे कर्तरि च । क्रियते कटः । करोति कटं ।
धेः-मुप्यते भवता । स्वपिति भवान् ।

तयोर्व्यक्तस्वार्थाः ॥ ५८ ॥ तयोः कर्म-
भावयोः व्यक्तस्वार्था भवति । कर्तव्यः कटः । श-
यितव्यं भवता । कृतः कटः । शयितं भवता । सुक-
रः कटो भवता । ईयत्करः । सुपाने पयो भवता
स्वात्मभवे भवता ।

+ विगम्यर्थवद्ग्रीहीकृषजिदंडेः कर्मणि
ल्लादिः ॥ ५९ ॥ मुख्यं कर्मणि विप्रमृतीनां
लादयोः स्युः । शाप्यते माणवको मामं । आस्यते
माणवको गोदोहं । गम्यते माणवको प्राप्तं । उखा-
त भारो प्राप्तं । नीयते अजा प्राप्तं । ह्रियते भारो
प्राप्तं । कृष्यते शावा प्राप्तं । जीयते दत्तः शतं । इ-
ज्यते प्राप्तः शतं । शयितव्यो माणवको मासं ।
इति तस्यादयोऽपि योभ्याः ।

+ दृष्टादीनां गीजे ॥ ६० ॥ एषां गीजे
कर्मणि लादयो भवति । दृष्टते पयो गीः । वाप्यते
गां देवदत्तः । गृह्यते धर्ममाचार्यः । दोष्यते
दोहनीया, दोह्या पयो गीः ।

+ ज्ञाप्यर्थतयोः ॥ ६१ ॥ ज्ञार्थानामप्यर्थ-
नां च धूनां तयोः प्रधानाप्रधानकर्मणालादयोः
स्युः । ज्ञाप्यते माणवको धर्मं । ज्ञाप्यते माणवकं
धर्मः । बोध्यते माणवको ग्रंथं । माणवकं ग्रंथो वा ।
भोज्यते माणवकः ओदनं । माणवकमोदनो वा ।

॥ घुरकेलिमास्वङ्कृष्टपण्याः कर्मकर्तरि ॥
६२ ॥ घुरादयोः कर्मकर्तरि भवति । मंगुरं । मिदुरं
काष्ठं । पचेलिमा माषाः । मिदेलिमानि काष्ठानि ।
पर्याखिता कुंडे स्वयमेव । कृष्टं पथ्यते कृष्टपण्याः
शालयोः स्वयमेव । पचेर्यस्यो निपात्यः ।

मीमादयोऽप्यादाने ॥ ६३ ॥ एते अपा-
दाने कारके भवति । विमेत्यस्मात् मीमः । मीमां ।
भयानकः । चरुः । प्रपतनं । समुद्रः ।

॥ उणादयः संप्रदानापादानान्यत्र ॥ ६४ ॥

उणादयः आः संप्रदानापादानान्यत्र कारकेषु भवति । करोतीति कारः । कृषति तं कृषः । ऋचति तया ऋक् । कृचं तत्र कर्म ।

॥ ऊा ॥ ६५ ॥ लामिति नव लकाराः ।

लट् । लिट् । लुट् । लृट् । लोट् । लङ् । लिङ् । लृङ् । लृङ् । इति यदग्रे वक्ष्यामि तदेतेषामुत्सृष्ट-विशेषणानां भवतीत्यधिकृतं वेदितव्यं ।

भिम्बस्मसृप्तिसृष्टस्यतिप्तस्मृष्टीकृन्वहिय-
हिवासावाध्वन्ताताम्हृ ॥ ६६ ॥ मिवा-

दयो लस्यादेशः भवति । पचामि । पचावः । पचामः । पचसि । पचथः । पचथ । पचति । पचतः । पचति । टितां दविषये रूपांतराणि वक्ष्यति । लिटो मानां णशादीश्च । लुट्-पक्ता-स्मि । पक्तास्वः । पक्तास्मः । लृट्-वक्ष्यामि । वक्ष्यावः । वक्ष्यामः । लोटमग्रे वक्ष्यति क्तितां मविषये च । लङ्-अपचे । अपचावहि । अपचामहि । अप-चथाः । अपचेथा । अपचष्वं । अपचत । अपचेता । अपचंत । लिङ्मग्रे वक्ष्यति । लृङ्-अपक्षि । अप-क्षहि । अपक्षमहि । अपक्षथाः । अपक्षथा । अप-ग्वं । अपक्त । अपक्षाता । अपक्षत । लृङ्-अपक्ष्ये । अपक्ष्यावहि । अपक्ष्यामहि ।

टिरेटरेः ॥ ६७ ॥ टितां लकाराणां दस्य टरेत्वं स्यात् । पचे । पचावहे । पचामहे । लिट्-पेचे । पेचिबहे । पेचिमहे । लुट्-पक्ताहे । पक्तास्वहे । पक्ता-स्महे । लृट्-पक्ष्ये । पक्ष्यावहे । पक्ष्यामहे । लोट् वक्ष्यते ।

वासः सेः ॥ ६८ ॥ टितो लकारस्य वासः से इत्ययमादेशो भवति । पचसे । पेचिसे । पक्तासे । पक्ष्यसे ।

॥ सेस्तास्त्वैचिरे ॥ ६९ ॥ टितो सेस्तास्योः एज् इरे इत्येतामादेशौ भवतः । पेचे । पेचिरे ।

॥ मानां णाद्यवमभाषुसङ्गन्तुसुसः ॥ ७० ॥ टितो केर्मानां णशादयो भवति । पपाच । पेचिच । पेचिम । पेचिथ । पेचथुः । पेच । पपाच । पेचतुः । पेचुः ।

विदो कटो वा ॥ ७१ ॥ वेतोः परस्य

कटो मानां णशादयो वा स्युः । वेद । विद । विष । वेत्थ । विदथुः । विद । वेद । विदतुः । विदुः । पक्षे-वेधि । विदुः । विषः । वेत्ति । वित्यः । वित्य । वेत्ति । वित्तः । विदति ।

✓ ब्रुव आहृव ॥ ७२ ॥ ब्रुवः परस्य कटो

मानां ते वा स्युः ब्रुवधाहादेशः तस्त्विधाने । मात्थ । आहृथुः । आह । आहृतुः । आहृः । पक्षे-ब्रवीथि । ४ ब्रूथः । ब्रवीति । ब्रूतः । ब्रूवति ।

न वास्मदः ॥ ७३ ॥ ब्रुवः परस्य कटो

मानां थस्यास्मदश्च ते न भवति तत्तन्नियोगादाहृथ । ब्रूथ । ब्रवीमि । ब्रूवः । ब्रूमः ।

लोटो लृङ्चत् ॥ ७४ ॥ लोटो लृङ् इव

कार्यं स्यात् । पचाव । पचाम । पचत । पचंत । पचता । कितः सखं, निप्यस्यतसोऽतंततामिति च सिद्धं ।

एकः ॥ ७५ ॥ लोटो मानां इकारस्योर्भ-

वति । पचतु । नमंतु चंद्रप्रवेशं ।

॥ सेर्हिर्हिन्त् ॥ ७६ ॥ लोटः सेर्हिर्भवति

किञ्च । लुनीहि । आप्नुहि ।

मेर्निः ॥ ७७ ॥ लोटो मेर्निरादेशो भवति ।

पचानि । करवाणि ।

आयेतः ॥ ७८ ॥ लोट एकारस्य आम्

भवति । पचेथा । पचतां । पचेतां । पचंतां ।

स्वो वाऽम् ॥ ७९ ॥ सकारवकाराभ्यां

परस्य लोट एकारस्य व अम् इत्येतामादेशौ भवतः । पचस्व । पचष्वं ।

॥ टावस्मदः ॥ ८० ॥ लोटोऽस्मदः टाव्

भवति । करवाणि । करवाव । करवाम । चिनवानि । चिनवाव । चिनवाम ।

एत्त रे ॥ ८१ ॥ लोटोऽस्मदः एकारस्य

एत्वं भवति । करेव । करवावहे । करवामहे ।

किञ्चः सत्त्वं ॥ ८२ ॥ क्तितां लकाराणा-

मस्मदः सकारस्य खं स्यात् । अपचाव । अप-चाम । पचेव । पचेम । अपचाव । अपाव । अप-क्ष्याव । अपक्ष्याम ।

एवं ॥ ८३ ॥ क्तिनां लकाराणां इकारस्य
लं भवति मविषये । अपचः । अपचत् । अपचन् ।
पचेः । पचेत् । अपाक्षीः । अपाक्षीत् । अपक्ष्यः ।
अपक्ष्यत् । अपक्ष्यन् ।

॥ भिचसचतसोऽभ्युतंतता ॥ ८४ ॥ क्तिनां लो
मिवादीनां अमादय आदेशाः भवति । अपचं ।
अपचतं । अपचन । अपचतां । एवं सर्वत्र ।

॥ सेस्सीयुट् ॥ ८५ ॥ लिङादेशानां लं
सीयुट् भवति । पचेय । पचेवहि । पचेमहि ।
पक्षीय । पक्षीवहि । पक्षीमहि ।

॥ कृषामुष्णे ॥ ८६ ॥ लिङः कृषामुट्
स्यात् मविषये । यजेयं । यजेव । यजेम । वष्याव ।
वष्याम । कुर्यां । कुर्याव । कुर्याम ।

किदाशिषि ॥ ८७ ॥ लिङो कृषामुट्
किद् भवति आशिषि । उष्याम । उष्याम ।
उष्याम । इष्याम । इष्याम । इष्याम । जाग-
र्यासं । जागर्यास । जागर्यास ।

रत्नज्योतः ॥ ८८ ॥ लिङो ज्योत इत्थं रत्न
अत् इत्यन्तावादेशौ भवतः । पचेरन् । पचेय ।
पक्षीरन् । पक्षीय ।

सुट् तथोः ॥ ८९ ॥ लिङ्गस्यकारणकार-
योः सुट् स्यात् । पक्षीष्टाः । पक्षीयाम्या । पक्षी-
ष्ट । पक्षीयास्तां ।

क्षेर्जुस् ॥ ९० ॥ लिङ्गो क्षेर्जुस् भवति ।
कुर्युः । क्रियासुः ।

ववित्सेः ॥ ९१ ॥ ण्यः परम्य क्षेर्जुस्
स्यात् अवीभयुः । अदुः । अजागहः । अविदुः । अकापुः ।

आतः ॥ ९२ ॥ आकारांतान्मः परम्य
क्षेर्जुस् स्यात् । अदुः । अधुः । अम्युः । अगुः ।
नियमोऽयं—आत एव स्युवन्तान् क्षेर्जुस् नान्य-
स्यात् । अमूवन् ।

लङो वा ॥ ९३ ॥ आतः परम्य लङो
क्षेर्जुस् भवति वा । अयुः । अयान् । अयुः । अवान् ।

द्विषः ॥ ९४ ॥ द्विषः परम्य लङो
क्षेर्जुस् वा स्यात् । अद्विषुः । अद्विषन् ।

मिहृक्षिहः ॥ ९५ ॥ धोर्विहिता मिहृ-
क्षितश्च त्या गतं ह्यका भवति । मिहृ-भूयते । तर-
ति । शित्—गच्छन् । यजमानः ।

क्षेपोऽज एव ॥ ९६ ॥ मिहृक्षिहृषामभ्यः
क्षेपः अगसं ह्यक एव भवति । भविता । भवि-
तुं । भवितव्यं ।

सिट् ॥ ९७ ॥ सिट् अगसं ह्यो भवति ।
पेक्षिथ । ज्ञेकिथ ।

लिङाशिषि ॥ ९८ ॥ आशिषि लिङ् अ-
गसं ह्यो भवति । भावे—जागरिषीष्ट । कर्मणि—पवि-
षीष्ट । आशिषीति किं ! जागृयात् । जागृयातां ।

॥ तुषोऽंतादा ॥ ९९ ॥ तुषोराशिषि कृता-
दा स्यात् । जीवतात् भवान् । जीवतु भवान् । जीव-
तान् त्वं । जीः त्वं । कुरुतात् । मृष्टात् ।

तुटोऽपस्य ऊरीरस् ॥ १०० ॥ तुटो-
ऽपस्यकस्य ऊरीरसो भवति । श्रोता । श्रोतारी ।
श्रोतारः । अप्येता । अप्येतारी । अप्येतारः ।

इति जेनेद्रव्याकरणे शब्दार्णववापरनामधेये
शब्दार्णवचंद्रिकानाम्नि लघुवृत्तो
दिनायाऽप्यायः समाप्तः

टा.शु.वि ॥ १६ ॥ पादतान्मुत्सङ्कम् टाए

स्वात् ऋष्यभिषेयायां । द्विपदा, त्रिपदा चङ् ।
ऋषीति किं ! द्विपदी ऋ ।

अनीचः ॥ १७ ॥ यदित्येऽमे वक्ष्यामः
तदनीचो वेदितव्यं । वक्ष्यति—इष्टिइडादि । कुक्-
चरी । अनीच इति किं ! बहुकुक्चरा ।

॥ इन्द्रदिहवाजमठजठजः ॥ १८ ॥ एभ्यः
स्त्रियां ङी स्यात् । सौतंगमी नगरी । मदचरी ।
सौपर्णेयी । कुम्भकारी । औत्सी । काक्षिकी ।
पारायणिकी ।

॥ यनोऽवावटात् ॥ १९ ॥ यञन्तान्मृदः
स्त्रियां ङी स्यात् । पकारांतादवटाच्च परं यङ् वि-
हाय । गायी । बात्सी । अवावटादिनि किं ! गो-
कक्ष्या । आवटवा ।

फट् ॥ २० ॥ यञन्ताद् फट् स्यात् । गा-
र्यायणी । पौतिमाध्यायणी । आवट्टयायनी ।

लोहितादिशकलांतात् ॥ २१ ॥
लोहितादिभ्यः शकलपर्येत्यः फट् स्यात् । लोहि-
त्यायनी । शाशित्यायनी । शाकल्यायनी । लोहि-
तादिः गगांश्चतुर्गणः ।

कौरव्यामुनिमाहकात् ॥ २२ ॥ एभ्यः
फट् भवति । कौरव्यायणी । आमुरायणी ।
माहकायनी ।

गौरादिभ्यः ॥ २३ ॥ एभ्यः स्त्रियां ङी
स्यात् । गौरी । मत्सी । मानुषी ।

वयस्यनंत्ये ॥ २४ ॥ वयसि अनंत्ये वनं-
मानान्मृदः स्त्रियां ङी स्यात् । कुमारी । किशोरी ।
वर्करी । अनंत्य इति किं ! स्पष्टिरी ।

रात् ॥ २५ ॥ रसंज्ञकान्मृदः स्त्रियां ङी
भवति । पंचपूली । पंचतक्षी । दशखट्वी ।

परिमाणाद्दुपि ॥ २६ ॥ परिमाणा-
तात् राद् इदुपि सति ङी स्यात् । द्राम्यां कुडबाम्यां
झौता द्विकुडबी । त्रिकुडबी । ह्वाडकी । परिमाणा-
दिति किं ! पंचाश्या ।

न विस्वाचितकंभस्वात् ॥ २७ ॥

विस्वाचंताद् इदुपि सति ङी न स्यात् । द्विविस्ता ।
त्रिविस्ता । विस्वाचिता । द्विकवल्या ।

कांडात् क्षेत्रे ॥ २८ ॥ कांडात् रात्
इदुपि ङी न स्यात् क्षेत्रे । द्वे कांडे प्रमाणमस्याः
द्विकांडा, त्रिकांडा क्षेत्रभक्तिः । क्षेत्र इति किं !
द्विकांडी रज्युः ।

पुरुषात् प्रमाणे वा ॥ २९ ॥ पुरुषांतात्
रात् प्रमाणे वा ङी स्यात् इदुपि । द्वौ पुरुषौ प्रमा-
णमस्याः द्विपुरुषी । द्विपुरुषा । त्रिपुरुषी । त्रिपुरुषा
खाना । प्रमाण इति किं ! द्विपुरुषा ।

गुणोक्तेरुतोऽवस्कोऽङ् ॥ ३० ॥
गुणयचनामृदः खरुकोऽङ् अजितात् उकारांतात्
वा ङी स्यात् । पटुः । पट्वी । मृदुः । मृद्वी ।
पृथुः । पृथ्वी । तनुः । तन्वी । गुणोक्तेरिति किं !
आसुरियं । उत इति किं ' शुचि स्त्री । अवस्कोऽङ्
इति किं ! खरुयि । पांडुरियं ।

बहादेः ॥ ३१ ॥ बहादिभ्यो वा ङी स्यात् स्त्रि-
यो । बहः । बह्वी । पदतिः । पदनी । अंचतिः । अंचती ।

+ इतोऽङ्के ॥ ३२ ॥ अक्यंतादिकारांताद्
मृदः भ्रियां वा ङी स्यात् । भूमिः । भूमी ।
अशनिः । अशनी । आत्मभरिः । आत्मभरी । अक्ते-
रिति किं ! कृतिः ।

+ चंद्रभागाज्यां ॥ ३३ ॥ चंद्रभागाद्वा ङी
भवति नयां । चंद्रभागी, चंद्रभागा नदी ।
चंद्रभागान्या ।

शोणश्र्येतैतहरितभरतलोहिताद्वर्णाचो
नञ् ॥ ३४ ॥ शोणादेर्वर्णवाचकात् वा ङी स्यात्
तत्संज्ञिधाने तकारस्य च नकारः । शोणी । शोणा ।
श्येनी, श्येना । एनी, एता । हरिणी, हरिता ।
भरणी, भरता । लोहिनी, लोहिना । शोणादिरिति
किं ! पीता ।

॥ कनोऽसितपक्षितात् ॥ ३५ ॥ वर्णवाचि-
भ्यामसितपक्षिताभ्यां वा ङी स्यात् तकारस्य च ।
कनादेशः । असिकनी, असिता । पक्षिकनी, पक्षिता

॥ काळशुबलसारंमर्षिभगर्षिभलकस्यापाद्

॥ ३६ ॥ कालादेर्वर्णमाचिनो वृदः स्त्रियां की भवति । काली । शबली । सारंगी । पिशंगी । पिगली । कस्मायी । वर्णादिति किं ? काला । शबला ।

* रोहिणरेवतात्रे ॥ ३७ ॥ आभ्यां मे न क्षत्रे की स्यात् । रोहिणी । रेवती नक्षत्रं ।

+ नीलात् प्राण्योषध्याः ॥ ३८ ॥ नीलात् की भवति प्राणिनि ओषधी च । नीली गीः ओषधिविश्व । नीला शाटी अन्यत्र ।

+ स्त्री क्ताच्च ॥ ३९ ॥ क्तातानीलाच्च स्त्रियां की वा स्यात् खौ । प्रवृद्धा च सा विद्धना च प्रवृद्धविद्धनी । प्रवृद्धविद्धना । नीली । नीला ।

* केवलमामकभागधेयपापावरसमानार्य-
कुतसुमंगलभेषजात् ॥ ४० ॥ एभ्यो ऊ भवति खौ । केवली । मामकी । भागधेयी । पापी । अवरी । समानी । आर्यकुती । सुमंगली । भेषजी ।

* कुंडगोणस्थलभाजनागकुशकायुककव-
रकदात् पत्राशपनाकुत्रिमाभाणास्थूलायस-
रिंसुकेष्वेन्नश्रोणी ॥ ४१ ॥ कुडादिभ्यः पात्रादिष्वर्थेषु यथासंख्यं स्त्रियां की भवति । कुंडी पात्रं । गोणी-आशपनं । स्थली-अकुत्रिमा । भाजी भाणा । नागी-स्थूला । कुशी--अयोविकारः । कामुकी-रिंसुः । कबरी-केशवेशः । कटी-श्रोणी । अन्यत्र-कुडा । गोणा । स्थला । भाजा । नागा । कुशा । कामुका । कबरा । कटा ।

* क्षत्रिबार्याद् बान् ॥ ४२ ॥ आभ्यां स्त्रियां आन् लो वा स्यात् । क्षत्रियाणी । क्षत्रिया । बार्याणी । बार्या ।

* पुंयोगादज्येष्ठादिभ्यः ॥ ४३ ॥ पुंयो-
गात् यः शब्दः स्त्रियां वर्तते तस्मात् ज्येष्ठादि-
वर्जितात् की भवति । उपाध्यायस्य भार्या उपा-
ध्यायी । प्रष्टी । महामात्री । पुंयोगादिति किं ? यद्-
दत्ता । अज्येष्ठादिभ्य इति किं ? ज्येष्ठा । कनिष्ठा ।
गोपाधिका ।

* वृत्तकतुष्टपाकप्यानि कुसितादादेव ॥ ४४ ॥
एभ्यः पुंयोगात् की भवति ऐकारश्चातादेवः । वृत्त-
कतायी । वृषाकपायी । अग्नयी । कुसितायी ।
कुसीदायी ।

* मनोरैव ॥ ४५ ॥ पुंयोगान्मनोः स्त्रियं
की भवति ऐजतादेशश्च । मनायी । मनायी ।

* मातुलाचार्योपाध्यायाद्गानुक च ॥ ४६ ॥
मातुलादेः पुंयोगात् स्त्रियां की भवत्यानुगागमोऽपि
वा तत्संनिधाने । मातुली, मातुलानी, मातुला ।
आचार्या, आचार्यानी, आचार्या । उपाध्यायी,
उपाध्यायानी, उपाध्याया ।

* वरुणभवन्नर्वरुद्रेन्द्रमृदात् ॥ ४७ ॥
एभ्यः पुंयोगात् की भवत्यानुग्व । वरुणानी । भवा-
नी । शर्वोणी । रुद्राणी । इंद्राणी । मृदानी ।

* सूर्यादेभ्यां ॥ ४८ ॥ सूर्यात् पुंयोगात्
की भवत्यानुग्व च देभ्यां । सूर्याणी । सूर्यन्या ।

+ टाप् ॥ ४९ ॥ सूर्याद् पुंयोगाद् टाप् स्यात्
देभ्यां । सूर्या देवी ।

* यवयवनाद् दुष्टलिपौ ॥ ५० ॥ आभ्यां ऊ
भवत्यानुग्व च दुष्टे लिपौ चार्थे । दुष्टो यवो
यवानी । यवनानां लिपिर्यवनानी । अन्यत्र ।
यवा । यवना ।

* हिमारण्यादुरी ॥ ५१ ॥ आभ्यां की भ-
वत्यानुग्व उरौ महत्यर्थे । उरु हिमं हिमानी । उर्व-
रप्यमरण्यानी । हिमा, अरण्यान्यत्र ।

* पतिवर्त्त्यतर्त्त्यविधवागर्भिणी ॥ ५२ ॥
पतिवर्त्ती अंतर्ध्वनी च निपात्यते अविधवा गर्भिणी
चेत् । पातिरस्याः अस्तांति पतिवर्त्ती जीवत्यतिः ।
मतोर्वत्त्वं नुग्व ज्यां । पतिमती पृथ्वीत्यम्यत्र । अं-
तरस्यामस्तांति अंतर्ध्वनी गर्भिणी । मतोर्वत्त्वं नुग्व च ।

* वा नः पत्यंतः ॥ ५३ ॥ पतिशब्दां-
तस्य नादेशो भवति वा । दृढः पतिरस्याः दृढपती ।
दृढपतिः । एवं-दृढपती । स्थिरपती । लूपपती ।
दासपती । ग्रामपती ।

* सप्तत्वादी ॥ ५४ ॥ सप्तत्वादिह प-

सिद्धयस्वः नदोक्तो भवति । समानः पतिरस्वाः सप-
त्नी । एकपत्नी । वीरपत्नी ।

✽ करणात् कीतात् ॥ ५५ ॥ करणपूर्वात्
कीतातात् की स्यात् । वखेण क्रियते स्म वखकीती ।
वसनकीती । करणादिति किं ! सुकीता ।

✽ कादस्ये ॥ ५६ ॥ करणपूर्वात् कातात्
की भवत्यलेऽर्थे । अत्रैर्विलप्यते स्म अत्रविलती
यैः । सूपविलती पात्री । अस्ये इति किं ! चं-
नानुलिता की ।

✽ जातेर्वाद्भतिपञ्चजम्बादुः ॥ ५७ ॥
जातिपूर्वात् कतातात् प्रतिपदादिवर्जितात् वसात्
की स्यात् । शस्यौ भिन्नौ अस्याः संसभिनी । ऊरु-
क्षिणी । केशक्षणी । जानुभङ्गी । जातेरिति किं !
मास्यता । वादिति किं ! पादपातिता । अप्रतिपदा-
देरिति किं ! दंतप्रतिपत्ता । दंतमिता । दंत-
जाता । दंतकृता ।

✽ पाणिगृहीत्यादिः पत्नी ॥ ५८ ॥ पा-
णिगृहीत्यादिद्वयेनो वमः साधुः स्यात् पत्नी वाप्या
चेत् । पाणिगृहीतो यस्यः सा पाणिगृहीती । कर-
गृहीती । पाण्यती । पाणिगृहीताऽन्या ।

✽ वाञ्छस्वाञ्छागात् ॥ ५९ ॥ वञ्चवर्जि-
तादस्वाञ्छानिवाचिनः परान् कतातात् प्रातिपदादि-
वर्जिताद् वमात् वा की स्यात् । सांगरं जन्मनया
सांगरजन्मी । सांगरजन्मा । पन्दाहुभक्षिनी । पन्दाहुभ-
क्षिता । मुगापीती । मुगापीता । अवञ्छास्वाङ्गादिति
किं ! वञ्च छन्नमस्याः वञ्चछन्ना । शम्भभिनी ।

✽ स्वाङ्गात्स्वाङ्गफोडः ॥ ६० ॥ स्वाङ्ग-
नीचः स्फोडवर्जितात् स्त्रियां की वा स्यात् । स्निग्ध-
मुली । स्निग्धमुत्वा । पृथुम्ननी । पृथुम्नना ।
दीर्घकेशी । दीर्घकेशा । स्वाङ्गादिति किं ! बहुपथा ।
वाधिकारे पुनर्न्यग्रहणं पार्थ । प्राप्ताकेशी । प्राप्ताकेशा
विद्या । निष्केशी । निष्केशा यूका । अस्फोडः इति
किं ! मुगुस्फा । कल्याणगुल्फा । चारुपात्री ।

✽ नासिकोदरौष्ठजघादंतकर्णभृङ्गाङ्गजङ्गात्र-
कंडात् ॥ ६१ ॥ न्यम्भूतनासिकाङ्गतात् स्त्रियां
की वा स्यात् । दीर्घनासिका । दीर्घनासिका । तन्दरी ।

तन्दूरा । निम्बोष्ठी । निम्बोष्ठा । तन्दूरी । तम-
ज्वा । तमदंती । तमदंता । चारुपात्री । तन्त्र-
कर्णी । तीक्ष्णशृङ्गी । तीक्ष्णशृङ्गा । वृद्धङ्गी । वृद्धङ्गा ।
तनुगात्री । तनुगात्रा । कलकंडी । कलकंडा ।

✽ दीर्घजिह्वात् ॥ ६२ ॥ अस्याद् स्वाङ्गवाच-
काद् वा की स्यात् । दीर्घजिह्वा । दीर्घजिह्वी ।

✽ पुच्छात् ॥ ६३ ॥ पुच्छात् स्वाङ्गाद् नीचः
स्त्रियां वा की स्यात् । कल्याणपुच्छी । कल्याणपुच्छ ।

✽ मणिशरकराविषात् ॥ ६४ ॥ मण्यादि-
पूर्वात् पुच्छानीचः की स्यात् । मणिः पुच्छे अस्याः
मणिपुच्छी । शरपुच्छी । कबरं पुच्छमस्याः—कबरपु-
च्छी । विषपुच्छी ।

✽ पक्षाच्चेवात् ॥ ६५ ॥ इवार्थात् पक्षात्तापु-
ष्ठांताच्च नीचः स्त्रियां की स्यात् । उल्लूक इव पक्षी
यस्याः सा उल्लूकपक्षी शाखा । उल्लूकपुच्छी सेना ।

✽ न क्रोडादिबहुभ्यः ॥ ६६ ॥ क्रोडाणं-
तात् बहुजंताच्च मूढः स्त्रियां की न स्यात् ।
कल्याणी काडाऽस्याः कल्याणक्रोडा । कल्याणशूरा ।
कल्याणवत्या । बहुभ्यः—पृथुजघना । इदद्वया ।
महाल्लटाटा ।

✽ महान्नविषमनात् ॥ ६७ ॥ महादिभ्यः
परान् भागात् की न स्यात् । मकेका । सनाभि-
का । अकेका । अनाभिका । विषमानकेका ।
विषमाननाभिका ।

✽ नवमुखात् स्त्री ॥ ६८ ॥ नवमुखांतात्
की न स्यात् स्त्री । सूर्यमुखा । व्याघ्रमुखा । गौर-
मुखा । भद्रमुखा । वार्धनि किं ! सूर्यमिव नव्या
यस्याः सा सूर्यमूखा । सूर्यमुखा । चंद्रमुखा । चन्द्रमुखा ।

✽ सकृद्विषीनार्यः ॥ ६९ ॥ एतं शब्द-
निपात्यते । समीपं । समिश्रमादा ऊये प्राप्तं
मखाद्यापि च निर्यां ऊयः । नास्याः शिशुरस्ति
अशिषी । नारी की । नृनरयोः की नारादेशश्च ।

✽ जातेर्योद्धृष्टात् ॥ ७० ॥ योद्धृष्टव-
र्जितादतः जातिवाचिनः स्त्रियां की स्यात् । कुक्कु-
टा । कडी । क्यूरी । शूकरी । जातेरिति किं !

शुद्धा । अयोश्शुद्धादिति किं ! इत्या । आर्या । क्षत्रिया । शूद्रा ।

* पाककर्म्मार्जवालयोः ॥ ७१ ॥ पाकादिपुभूताज्जातिवाचिनः स्त्रियां ऊं स्यात् । ओदनस्य पाक इव पाको यस्याः सा ओदनपाकी । मूषिककर्णी । शालिपर्णी । अश्ववाली । नियमोऽयं वै नित्यं स्त्रीविषया जातिवाचिनः शब्दास्तेषु ऐम्य एव स्त्रियां ऊं नान्यस्मात् । बलाका । मक्षिका ।

+ पुष्पादसत्कांडप्रांतज्ञैः कां चः ॥ ७२ ॥ सदादिवर्जितात् पुष्पांतात् ऊं भवति । शंखपुष्पी । सुवर्णपुष्पी । असदादेरिति किं ! सत्पुष्पा । कांडपुष्पा । प्रांतपुष्पा । शतपुष्पा । एकपुष्पा, प्राक्पुष्पा ।

+ फलादसंभ्रमेकाजिनश्चणपिंडात् ॥ ७३ ॥ समादिवर्जितात् फलांतात् ऊं भवति । वासीफली । पूगफली । असमादेरिति किं ! संफला । भस्त्राफला । एकफला । अजिनफला । शणफला । पिंडफला ।

+ मूलादनम्रः ॥ ७४ ॥ अनम्पूर्वात् मूलांतात् ऊं भवति । दर्भमूली । शीर्षमूली । अनज इति किं ! अमूला ।

* नुरितः ॥ ७५ ॥ इकारांतात् नुर्मनुष्यस्य जातिवाचकात् ङी भवति । कुंती । अवंती । दाक्षी । औदमेयी । नुरिति किं ! तिसिरः । इत इति किं ! दरदा ।

* ऊरुतोऽयोः ॥ ७६ ॥ युशब्दांतवर्जितात् उकारांतात् वृजातिवाचिनः स्त्रियां ऊत्यो भवति । इक्ष्वाकूः । कुरूः । पर्शूः । उत इति किं ! चित् । अयोरिति किं ! अज्यर्षुः ।

पंगोः ॥ ७७ ॥ पंगुशब्दाद् ऊर्भवति । पंगूः ।

+ चक्षुः ॥ ७८ ॥ अक्षुरशब्दस्योकाराकारयोः सं ऊबलो निपात्यः । भक्षुः ।

* ऊरुर्योरिवे ॥ ७९ ॥ ऊरुत्तरपदादिचार्ये ऊर्भवति । करभस्य ऊरुरिव ऊरु यस्याः सा करभोरुः । कदलीसंभोरुः । करिकरुचोरुः । इव इति किं ! वृत्तोरुः पुत्री ।

* सहसहितसहितककसं वज्रवावादेः ॥ ८०

सहादिपूर्वात् ऊरुर्योः ऊर्भवति । सहोरुः । सहितोरुः । संहितोरुः । शफोरुः । लक्ष्मणोरुः । वामोरुः ।

वाहंतककमंडलोः स्त्री ॥ ८१ ॥

वाहुशब्दांतात् ककमंडलुभ्यां च ऊर्भवति स्त्री । भद्रवाहुः । मद्रवाहुः । कडूः । कमंडलुः । खाविति किं ! वृत्तवाहुः । कडुः । कमंडलुः ।

इतः ॥ ८२ ॥ इत इत्ययमधिकारो वेदितव्यः आ इचः । तत्रैवोदाहरिष्यामः ।

यूनस्तिः ॥ ८३ ॥ युवन्शब्दात्सिर्भवति स्त्रियां । युवतिः ।

प्योऽशु रूपांत्ययोगोत्रेऽनार्षेऽणिजोः ॥ ८४ ॥ अणिजो यौ गोत्रेऽनार्षे विहितौ अशु मध्ये रूपांत्यौ तयोः प्यो भवति । करीषगंधेरपत्यं स्त्री कारीषगंध्या । कौमुदगंध्या । देवदस्या । रूपांत्योरिति किं ! औपगवी । गोत्र इति किं ! अहिच्छत्रे जाता आहिच्छत्री । अनार्षे इति किं ! बाशिष्ठी । अणिजोरिति किं ! आर्तभागी ।

* गोत्रांशाद् वृद्धे ॥ ८५ ॥ गोत्रांशात् गोत्रावयवात् वृद्धे अनार्षे विहितयोः अणिजोः प्यो भवति । पुणिकस्यापत्यं वृद्धं स्त्री पौणिक्या । भौणिक्या ।

क्रोडादिभ्यः ॥ ८६ ॥ एभ्योऽणिजोः प्यो भवति । क्रोडस्यापत्यं स्त्री क्रौड्या । व्याख्या, चोपयतोऽपत्यं स्त्री चोपयत्या । चैटयत्या ।

+ सूत्याभोज्ये युवतिक्षत्रिये ॥ ८७ ॥ सूत्याभोज्य इति सूतभोजशब्दौ स्त्रियां प्यांती निपात्यो युवतौ क्षत्रियायां च । सूत्या युवतिः । भोज्या क्षत्रिया । अन्यत्र-सूता । भोजा ।

* देवयज्ञशुनिवृत्तसत्यवृत्तकंठेविदाहा ॥ ८८ ॥ एभ्यः परत्येजः स्त्रियां प्यो वा स्यात् । देवयज्ञस्यापत्यं स्त्री देवयज्ञ्या । देवयज्ञी । शौचिवृक्ष्या । शौचिवृक्षी । सात्यमुग्रया । सात्यमुग्री । कठिविण्या, कठिविदी ।

* वाचाद् समर्वाद् ॥ ८९ ॥ वेति च वाचादिति समर्वादिति च एतन्नित्यं अधिकृतं वेति-

तत्त्वं । वक्ष्यति—तस्यापत्यमिति । उपगोरपत्वं
औपगवः । बाग्रहणाद् बाक्यमपि साधुः । आया-
दिति किं ! अपत्यशब्दात्सोत्पत्तिर्मात्रम् । समर्थोदिति
किं ! कबल उपगोरपत्वं देवदत्तस्य ।

— गोत्रघोर्गोत्रादिबाणिहाहरितकात्यात् ९०
जिह्वाकात्यहरितकात्यवर्जितात् गोत्रयोः गोत्रादिव
वक्ष्यमाणस्यो भवति । कबलचारायणस्येमे कबल-
चारायणीयाः । वृद्धकाश्यपीयाः । अजिह्वाहरितका-
त्यादिति किं ! जिह्वाचपलः कात्यः जिह्वाकात्यः ।
तस्येमे जिह्वाकाताः । हरितभक्षः कात्यः हरितकात्यः
तस्येमे हरितकाताः—अणेषां न तु उः ।

— गोयौञ्चि ॥ ९१ ॥ गोशाब्दात् अजादित्य-
प्रसंगे यस्त्यो भवति । गोरपत्वं गव्यः । गौर्देवताऽ-
स्य गव्यः । गवि भवं गव्यं । अचीति किं ! गोमयं ।

— प्राग्द्वोरण् ॥ ९२ ॥ प्राग् दुशब्दात् येऽर्थ-
वक्ष्येते तेष्वण अधिष्ठतो वेदितव्यः । वक्ष्यति—
तेन रक्तं रागात् । कषायेण रक्तं वस्त्रं काषायं ।

— आश्वपत्यादेः ॥ ९३ ॥ आश्वपत्यादिभ्यां
बाऽण् भवति प्राग् द्वोरर्थेषु । आश्वपतः । गाणपतः ।
धानपतः ।

— यमादित्यदित्यादित्यपतिघोर्घोऽणपवादे
बाऽस्त्वे ॥ ९४ ॥ यमादेः पतिघोश्च प्राग्द्वी-
ये स्ववर्जितेऽर्थेऽपत्यादौ अणपवादविषये च ण्यः
स्यात् । यमस्यापत्यं यमो देवता बाऽस्य—याम्यः । दि-
तेरपत्यं दैत्यः । अदितेरपत्यं आदित्यः । आदित्यस्यापत्यं
आदित्यः । वानस्पत्यः । बार्हस्पत्यः । सेनापत्यः ।
प्राजापत्यः । अणपवादे च—याम्यः । आदित्यः ।
अत इन् प्राप्तः । अस्व इति किं ! उष्ट्रपतिर्नाम
बाहनं तस्य स्वं—औष्ट्रपतं । पत्रादित्यण् ।

— बहिषष्टीकण् च ॥ ९५ ॥ बहिःशब्दात्
टीकण स्यात् ण्यश्च । बहिर्जातो बाहीकः । ब.हः ।
बाहीकी ।

— अः पृथिव्याः ॥ ९६ ॥ पृथिवीशब्दात्
प्राग्द्वीयेऽर्थे भो भवति । पृथिव्याः अपत्यं तत्र भवो
वा पार्थिवः । पार्थिवा ।

— वस्त्रादेर्बाह् ॥ ९७ ॥ एभ्यः पृथिव्याः

प्राग्द्वीयेऽण् भवति । औत्सः । औदपानः । तरुणी-
तारुणः । पार्थिवः । पार्थिवी ।

— ग्रीष्मादछन्दसि ॥ ९८ ॥ ग्रीष्मादण् भव-
त्यछन्दसि । ग्रीष्मे भवः ग्रीष्मः घर्मः । अछन्दसीति
किं ! ग्रीष्मो देवताऽस्याः ग्रीष्मी त्रिष्टुप् ।

— वष्कयादसे ॥ ९९ ॥ वष्कयशब्दाद् प्रा-
ग्द्वीयेऽर्थे अञ् भवत्यसे । वष्कयस्यापत्यं वाष्क-
यः । अस इति किं ! लोवष्कयिः ।

— देवाद् यञ् च ॥ १०० ॥ देवात् यञ् भ-
वति अञ् च । दैव्यं । दैव ।

— कल्प्यगनेर्दुञ् ॥ १०१ ॥ आभ्यां ण् स्यात्
प्राग्द्वीयेऽर्थे । कलिर्देवताऽस्य तत्र भवं तस्मादागतं
वा कालेयं । आग्नेयं ।

— स्वाप्नोऽत् ॥ १०२ ॥ स्वामन्शब्दात्तात्
प्राग्द्वीयेऽर्थे अद्भवति । अभ्यन्थाप्नोऽपत्यं अभ्यन्थामः ।

— लोमोऽपत्येषु ॥ १०३ ॥ लोमन्शब्दात्तात्
अपत्येषु बहुषु अद्भवति । उकुलोऽपत्यानि बहुनि
उकुलोमाः । मरलोमाः । अपत्योऽधिति किं ! औकुलोमिः ।

— गोत्रेऽन्यनुष ॥ १०४ ॥ यस्कादिर्गोत्रे इत्या-
दिना य उबुक्तः तस्य प्राग्द्वीयेऽर्थे अजादित्यविषये
अनुष भवति । यस्कानां छात्राः यास्कीयाः । शिवा-
द्यण उप प्राप्तः । गार्गीयाः । आत्रेयीयाः । गर्गादि-
यत्रः । अर्चानि किं ! गर्गेभ्य आगतं गर्गरूप्यं ।
गर्गमयं । प्राग्द्वोरिति किं ! गर्गेभ्यो हितं गर्गयिं ।

— गर्गभार्गविका ॥ १०५ ॥ अणोऽनुष निपा-
त्यते विवाहे वुन्यच्च । गर्गाणां भृगूणां च यूनां विवा-
हो गर्गभार्गविका ।

— रादुषनपत्ये ॥ १०६ ॥ रादनुषंतात् परो
योऽजादिहत् तस्योऽप भवत्यपत्यवर्जिते प्राग्द्वीये-
ऽर्थे । पंचसु गुरुषु भवः पंचगुरुर्नमस्कारः । दशभर्गो
मांक्षः । द्वावनुयोगा अधीतं छानुयोगः । त्र्यनुयो-
गः । अनुष इति किं ! पंचसु कपालेषु संस्कृतं पंच
कपालं । तस्येदं पांचकपालं । अनपत्य इति किं !
द्वयोर्देवदत्तयोरपत्यं द्वेदेवदत्तिः । त्रैदेवदत्तिः ।

— यूनि ॥ १०७ ॥ यूनि यस्यस्तस्योऽप भवति
अजादित्यविषये । कांटाहृतस्यापत्यं हृतः कांटाहृतिः ।

तस्यापत्यं युवा काटाहताः । तस्य यूनः छात्राः काटाहताः । नस्योपि सति इजंतं स्रग्दरूपमिति इजः इत्यम् भवति । भागवित्तरफस्य युवा भागवित्तिकः । तस्य छात्राः भागवित्ताः ठण उपि कृते-
ऽत्राप्यऽत्र ।

कृष्णकिमोर्वा ॥ १०८ ॥ कृष्णः किञ्च युवत्यस्य बापु भवति प्राग्द्वीयेऽजादीत्ये विवक्षिते । गार्ग्यायणस्य यूनस्तच्छात्राः गार्गीयाः । गार्ग्यायणीयाः । यास्कायनेः छात्राः यास्कीयाः । यास्कायनीयाः ।

✱ स्त्रीपुंसान्नष्टस्त्वष्ट्र इव ॥ १०९ ॥ प्राग्भवतो येऽर्थाः वक्ष्यन्ते तेषु स्त्रीपुंसशब्दाभ्यां नष्टस्त्वष्ट्री स्तः । स्त्रियाः अपत्यं, स्त्रीषु भवं, स्त्रीणां समूहः, स्त्रीभ्य आगतं, स्त्रीभ्यो हितं वा स्त्रेण । पौत्स् । स्त्रेणी । पौत्स्नी । प्राग्भवत इति किं ? स्त्री-
वत् । पुंवत् ।

✱ त्वे वा ॥ ११० ॥ स्त्रीपुंसाभ्यां तौ वा स्तः त्वत्ये विषये । स्त्रियाः भावः स्त्रेण, स्त्रीत्वं । पौत्स् । पुंस्त्व ।

तस्यापत्यं ॥ १११ ॥ तस्येति तासम-
र्थात् अपत्यमित्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । उपगौरपत्यं औपगवः । आश्वपतः । सेनापत्यः । औत्सः ।

पौत्रादि वृद्धं ॥ ११२ ॥ प्रथमस्यापत्य-
वतो यदपत्यं पौत्रादि तत् वृद्धसंज्ञं भवति । गर्गस्य पौत्राद्यपत्यं गार्ग्यः । पौत्रादीति किं ? गार्गीः ।

वृद्धः ॥ ११३ ॥ वृद्धेऽपत्यं विवक्षिते
आद्यप्रकृतेरेक एव त्यो भवति । गर्गस्यापत्यं गार्ग्यः तस्यापि गार्ग्यः ।

ततो युनि ॥ ११४ ॥ ततो वृद्ध्यातात्
वृत्त्यपत्ये एक एव त्यो भवति । गर्गस्यापत्यं युवा गार्ग्यायणः । औपगवस्यापत्यं युवा औपगविः,

✱ सवि वंश्ये युवाऽस्त्री ॥ ११५ ॥ वंश्ये पित्रादौ सति जीवति पौत्रादेर्वदपत्यं चतुर्थ-
दिकं स्त्रीवर्जितं तद् युवसंज्ञं स्यात् । गर्गे सति गार्ग्यायणः । वृते-गार्ग्यः । अस्त्रीति किं ? गार्ग्य-
स्यापत्यं स्त्री गार्गी ।

✱ क्वाचोभ्रतरि ॥ ११६ ॥ भ्रतरि च

ज्यायसि जीवति कनीयान् युवसंज्ञो भवति । गा-
र्ग्यायणो कनुजाता ।

✱ सहा सर्पिरेऽधिषवःस्वाने ॥ ११७ ॥ प्रथमप्रकृतेः पौत्रादेरपत्यं स्त्रीवर्जितं ववःस्वानाभ्यां अधिके सर्पिरे जीवति सति सग्रीवदेव युवसंज्ञं वा स्यात् । गार्ग्यायणो गार्ग्यः । दाक्षायणः । दाक्षिः ।

✱ आर्चोऽर्चाकुत्सयोः ॥ ११८ ॥ वृद्धस्वार्चायां यूनश्च कुत्सायां आर्थः संज्ञाय्यतिहारः स्याद् वा । गर्गस्यापत्यं वृद्धं अर्थितं तत्रभवान् गार्ग्यायणः । तत्र-
भवान् गार्ग्यः । गर्गस्यापत्यं युवा कुत्सितः गार्ग्यः, गार्ग्यायणो वा जात्स्मः ।

✱ इजतः ॥ ११९ ॥ अकारान्मृदः तासमर्था-
दपत्ये अनन्तरे वृद्धे यूनि च इज् भवति । अस्यापत्यं इः । आकंपनिः । आश्वपीविः ।

✱ बाह्यादिभ्यो गोत्रे ॥ १२० ॥ एभ्यस्तासम-
र्थेभ्योऽपत्ये गोत्रेऽर्थे इज्स्यात् । बाह्विः । औपचा-
कविः । और्दचिः ।

✱ वर्मणोऽचक्रात् ॥ १२१ ॥ चक्रवर्जितात्
परात् वर्मन् शब्दाद् अपत्येऽर्थे इज् भवति । जैनव-
र्मिः । अचक्रादिति किं ? चाक्रवर्मणः ।

✱ अजादिभ्यो धेनोः ॥ १२२ ॥ एभ्यः परात्
धेनुशब्दादपत्येऽर्थे इज् भवति । आजधेनविः । आज
धेनविः । बाष्कधेनविः । बाष्कधेनविः ।

✱ ब्राह्मणाद्वा ॥ १२३ ॥ ब्राह्मणात् परो यो
धेनुशब्दस्तदादपत्येऽर्थे वा इज् स्याद् । ब्राह्मणधेन-
विः । ब्राह्मणधेनवः ।

वाडिबाह्वलिसांभूप्याभ्यामितीज्यादिः ॥

१२४ ॥ एते अपत्यार्थे इजन्ताः निपात्याः । वण्णा-
मपत्यं वाडिः । डत्वं निपात्यं । बाम्बादस्यापत्यं बाड-
बलिः । वाचो डत्वं दोक्ष बलभाषः । संभूपसः सां-
भूयिः । अंभसः-आंभिः । अमितीजसः-आमितीजिः ।
सखमत्र । उदकस्य-औदिः । कलमत्र ।

१ वृतेऽपि वंश्ये प्रात्त्वर्धमिदं । २ वयोः पूर्वाः
सप्तमः एकस्तावन्वो-वस्य सपिडी । ३ वस्यपत्यं
संज्ञानस्य सन्वयपदेष्वनिमित्तं वृतेरनुदेशऽऽद्यः युवसं वक्तव्य-
कथं गोच्यं ।

* व्यासादेरकृत् ॥१२५॥ अपत्यार्थे हन्
वति सत्संनिधौ चकृत् वातादेः । व्यास-
स्यापत्यं वैवासकिः । सुषातुरपत्यं सौवातकिः ।
+ पुत्रपुनर्बुद्धिरितुननारुभ्योऽन्तरेऽन् ॥१२६॥
एभ्योऽन्तरेऽपत्ये भन् स्यात् । पौत्रः । पौन-
र्भवः । दौहित्रः । नानादः ।

+ चारायणः ॥१२७॥ परस्त्रीसम्बन्धान्तरेऽपत्ये
भन्निपात्यः परशुभायणः । परा स्त्री परस्त्री ।
सस्यापत्यं परासयः ।

* विदादेर्बृद्धेऽनृप्यान्तर्ये ॥१२८॥ विदा-
दिभ्यो बृद्धेऽपत्ये भन् स्यात् कृषीणामानन्तर्यं
विहाय । वैदः । और्वः । अनृप्यान्तर्यं इति किं !
इदम् : सप्तमः काश्यपानां ।

* कुजादेर्भक्तः ॥१२९॥ कुजादिभ्यो बृद्धेऽ-
पत्ये भ्यो भवति । कुजभ्यापत्यं कौजायन्यः ।
शाजायन्यः । शास्त्रायन्यः ।

* नडादिभ्यः कण् ॥१३०॥ एभ्यः कण् स्यात्
बृद्धेऽपत्ये । नाडायनः । चारायणः । मौजायनः ।
हरितायणः ॥१३१॥ हरितादेर्भन्ताद्
बृद्धे वर्तमानात् अपत्ये यूनि कण् भवति ।
हारितस्यापत्यं युवा हरितायनः । कैदामायनः ।
यमिजाः ॥१३२॥ यज्जनादिभन्ताच्च बृद्धे
वर्तमानादपत्ये यूनि कण् स्यात् । गार्गीयणः ।
वात्सायनः । दाक्षायणः ।

+ क्रोष्टृसंकोः स् ॥१३३॥ अभ्या बृद्धेऽपत्ये
कण् स्यात् अन्ते अलक्ष स् । क्रोष्टुरपत्यं
क्रोष्टायनः । सालकायनः ।

* शरद्वचनकदर्भाग्निर्घर्षकृष्णरणान् भृगु
वत्साज्जायणवृषगणव्राह्मणवसिष्ठे ॥१३४॥
शरद्वदिभ्यो भार्गवादिषु बृद्धापत्येषु गम्येषु
कण् भवति । शरद्वतावनो भार्गवः । शौनकावनो
वात्स्यः । भार्गवः । आजायणः । आग्निसर्मायणो

वार्धगम्यः । कार्पावनो ब्राह्मणः । राजावनो
वाशिष्ठः । अन्यत्र-शारद्वतः । शौनकः । दार्मिः ।
आग्निसर्माभिः । कार्मिः । राणिः ।

द्रोणपर्वतजीवताद्वा ॥१३५॥ एभ्यो
बृद्धेऽपत्ये कण् स्याद् वा । द्रोणावनः, द्रौणिः ।
पार्वतायनः, पार्वतिः । जैवतायनः, जैवतिः ।
गर्गादेर्यञ् ॥१३६॥ गर्गादिभ्यो यञ् स्यात्
बृद्धेऽपत्ये । गार्ग्यः । वात्स्यः । वाज्यः ।

मधुबभ्रोव्राह्मणकौशिके ॥१३७॥ मधु
बभ्रुभ्यां बृद्धेऽपत्ये यथासंख्यं ब्राह्मणे कौशिके
चार्धं यञ् स्यात् । माधव्यो ब्राह्मणः । ब्राह्मण्यः
कौशिकः । माधवः, ब्राह्मणोऽन्यत्र ।

कपिशेऽवादागिरसे ॥१३८॥ आभ्या
यञ् स्यात् आगिरसे बृद्धे अपत्ये । काप्यः,
वीध्यः । कापयः, वीधिरन्यः ।

वन्तात् ॥१३९॥ अस्माद् यञ् स्या-
दागिरसे बृद्धे । वातंभ्यः ।

त्रियायुष ॥१४०॥ वन्तादागिरसेऽपत्यं
बृद्धे यञ् उप स्यात् स्त्रिया । वन्तडी ।

अभदेः कण् ॥१४१॥ अभ्यादिभ्यः
अन्ये बृद्धे कण् स्यात् । आभायनः । शास्त्रायनः ।
जानायनः ।

+ शफभरद्वाजादात्रेये ॥१४२॥ आभ्या
कण् भवन्त्यात्रयेऽपत्ये बृद्धे । शाफायनः । भार-
द्वाजः । आत्रेयः । अन्यत्र-शाफिः । भारद्वाजः ।

भर्गात्रेयात् त्रैगर्तभारद्वाजे ॥१४३॥
भर्गात्रेयाभ्यां यथासंख्यं कण् स्यात् त्रैगर्ते
भारद्वाजे च । भार्गायणः । आत्रेयायणः । अन्यत्र
मार्गिः । आत्रेयिः ।

* शिवादेर्यञ् ॥१४४॥ शिवादिभ्योऽण् भव-
त्यपत्ये । शैवः । प्रौष्ठः । जावः ।

* नदीमानुषीनाम्नोऽदोः ॥१४५॥ नदी-

मान्मो मानुषीनाम्नश्च अदुःसंज्ञादपत्ये अण्
भवति । यमुनायाः अपत्यं—यामुनः प्रणेतः ।
ईरावत्याः ऐरावतः । औष्यः । दैवदत्तः । सौव-
र्धनः । सौतारः । स्वायम्भुवः । नदीमानुषीग्रहणं
किं ! सौपर्णेयः । वैनतेयः । अदोरिति किं !
चाद्रभागेयः ।

कुर्वृष्यंश्चकट्टणिभ्यः—॥१४६॥ एम्बोऽण्
भवति । कुरुम्यः—नाकुलः । दौर्बोधनः । ऋ-
षिभ्यः—वाशिष्ठः । गौतमः । अंधकभ्यः—स्वाफ-
स्कः । चैत्रऋः । वृष्णिभ्यः—औदारः । बासुदेवः ।

* स्थिसंभद्रान्मातुरुक्ष ॥१४७॥ स्थिसंज्ञात्
सम्भद्राभ्यां च यरो यो मातृशब्दः तदन्तादपत्येऽण्
स्यात् । उकारश्चांतादेशः । द्वयोर्मात्रोरपत्यं द्वैगा-
ह्वरः । शातमातुरः भरतः । साम्मातुरः । भद्र-
मातुरपत्यं भाद्रमातुरः । स्म्योदरिति किं !
वैमात्रेयः ।

* कन्यात्रिवेण्योः कनीनत्रिवणौ ॥१४८॥
कन्यात्रिवेणीभ्यां अपत्येऽर्थेऽण् भवति कनीन-
त्रिवणौ चादेशौ स्तः । कनीनः कर्णः । त्रिवेणी-त्रैवणः ।

+ विश्रवसो नह्रवणौ ॥१४९॥ विश्रवस्-
शब्दादपत्येऽर्थे अण् भवति नह्रवणौ चादेशौ
स्तः । विश्रवसोऽपत्यं—वैश्रवणः । रावणः ।

* विकर्णछागलाद् वात्स्यात्रेये ॥१५०॥
आभ्यां यथासंख्यमण् स्यात् वात्स्ये आत्रेये चापत्ये ।
वैकर्णः । छागलः । अन्यत्र-वैकर्णिः । छागलिः ।

* सुंगाभ्यां भारद्वाजे ॥१५१॥ सुंगात्
पुलिगात् स्त्रीलिङ्गाच्चाण् स्यात् भारद्वाजेऽपत्ये ।
सुंगत्सु सुंगाया वापत्यं-सौगः भारद्वाजः । सौगिः,
सौगेयश्चान्यः ।

* पैलार्महकादा ॥१५२॥ आभ्यामण् वा
स्यात् अपत्ये । पैलः । पैलेयः । माहूकः । माहूकिः ।

* ढण् दितेय ॥१५३॥ वितेर्महकाचापत्ये

ढण् वा स्यात् । दितेयः । दैत्यः । माहूकेयः । माहूकिः ।

* स्त्रीस्यात् ॥१५४॥ स्त्रीत्वांतादपत्ये ढण्
स्यात् । वायुवेगेयः । वासवदत्तेयः ।

* श्यचोऽनघाः ॥१५५॥ श्यचः स्त्रीत्वात्
अनदीवाचकाद् अपत्ये ढण् स्यात् । दासेयः ।
गौसेयः । अनघा इति किं ! शीतायाः श्वेतः सौम्यः ।

इतोऽनिजः ॥१५६॥ इकारांताद् अनिजो
द्यच्चात् अपत्ये ढण् स्यात् । नामेयः । दाषेयः ।
बालेयः । शतेयः । अनिज इति किं ! दाक्षायणः
द्यच् इति किं ! मारीचः ।

शुभ्रादिभ्यः ॥१५७॥ एम्बोऽपत्ये ढण्
स्यात् । शौभ्रेयः । वैष्टपुरेयः । कार्पूरेयः ।

+ श्यामलक्ष्मणाद् वाशिष्ठे ॥१५८॥
आभ्यामपत्ये वाशिष्ठे ढण् स्यात् । श्यामेयः,
लाक्ष्मणेयः—वाशिष्ठः । श्यामायनो लाक्ष्मणिरन्यत्रा

विकर्णकुपितकात् काश्यपे ॥१५९॥
आभ्यां ढण् स्यात् अपत्ये काश्यपे । वैकर्णेयः ।
कौषितकेयः । काश्यप इति किं ! वैकर्णिः ।
कौषितकिः ।

भ्रुवो वुक् ॥१६०॥ भ्रुवोऽपत्ये ढण् स्यात्
वुक् चागमः । भ्रुवेयः ।

* कल्याण्यादेर्किन् ॥१६१॥ कल्याणीमभृ-
तीनामपत्ये ढण् स्यात् किनादेशश्च । कल्याण्याः
अपत्यं-काल्याणिनेयः । सौभागिनेयः । दौर्भागिनेयः ।

कुलटाया वा ॥१६२॥ कुलटाशब्दाद-
पत्ये ढण् भवति किन् च वा । कौलटिनेयः ।
कौलटेयः ।

चटकाणैरः ॥१६३॥ चटकशब्दादपत्ये
णैरो भवति । चाटकैरः ।

+ उप् स्त्रियां ॥१६४॥ चटकात् स्त्रियाश्च
स्यात् । चटकस्यापत्यं स्त्री चटका ।

+ षंडजंडपकाणारः ॥१६५॥ एम्बोऽपत्ये

वारः स्वात् । वाडारः । जाडारः । पांकारः ।

* गोधावाः दुष्टे ॥ १६६ ॥ गोधाशब्दाज्जाः
स्वात् दुष्टेऽपत्ये गोधारः दुष्टः । गोधेयोऽप्यः ।

दृक् ॥ १६७ ॥ गोधावा इण् स्वाद् दुष्टे-
ऽपत्ये । गोधेरः ।

हुंदाभ्यो वा ॥ १६८ ॥ आभ्योऽपत्ये
दृक् वा स्वात् । दासी-दासेरः । दासेयः । नटी-
नाटेरः । नाटेयः ।

असुच्छजुः ॥ १६९ ॥ स्वसृशब्दात् ऋका-
रांतपूर्वात् अपत्ये छण् स्यात् । मातृत्वसीयः ।
पैतृत्वसीयः । पत्ननिर्देशः किं ? भ्रातृत्वसः ।
उरिति किं ? मातृत्वसः ।

इणि स्वं ॥ १७० ॥ स्वसुः ऋकारांतपूर्वस्य
इणि परे स्वं स्यात् । मातृत्वसेयः । पैतृत्वसेयः ।
इणनेनैव निपात्यते ।

* चतुष्पाद्गृष्ट्यादिभ्यां इङ् ॥ १७१ ॥
चतुष्पाद्भ्यां गृष्ट्यादेश्चापत्ये इङ् स्यात् ।
कमंडस्वा अपत्यं-कामंडलेयः । क्षैतिवाह्येयः । माद्र-
वाह्येयः । जानेयः । गाह्येयः । हाह्येयः ।
हालेयः । बालेयः ।

+ बाढवेयो वृषे ॥ १७२ ॥ बढवाशब्दात् वृषे
गर्भबीजनिक्षेपे इङ् निपात्यः । बढवायाः वृषः
बाढवेयः । बाढवोऽप्यः ।

स्वसुच्छः ॥ १७३ ॥ स्वसृशब्दादपत्ये छो
भवति । स्वसीयः ।

आतृष्यश्च ॥ १७४ ॥ आतृशब्दादपत्ये
भ्यो भवति छश्च । आतृष्यः । आतृषीयः ।

रेवत्यादेष्टुण् ॥ १७५ ॥ रेवतीप्रभृतिभ्यः
ठण् स्वात् । रेवतिकः । आश्वपालिकः । माणि-
पालिकः । दौवारपालिकः ।

स्त्रीहृदात् क्षेपं णश्च ॥ १७६ ॥ स्त्रीलिङ्गात्
हृदापत्यवाचकादपत्ये णो भवति ठण् च क्षेपे
गम्यमाने । गार्म्या अयत्वं युवा-गार्मो जास्मः

गार्मिको वा । म्बुशुकायन्याः-म्बुशुकायनो
जास्मः, म्बुशुकायनिको वा । क्षेपे इति किं ?
गार्म्यो माणवकः ।

+ सुयाम्नः किञ् सौधीरेषु ॥ १७७ ॥
सौधीरेषु वर्तमानात् सुयाम्नशब्दात् अपत्ये किञ्
भवति । सौयामान्यनिः । अन्यत्र-सौयामः ।

+ क्षिप्तकांटाहनेर्णश्च ॥ १७८ ॥ आभ्यां सौ-
धीरेषु योऽर्थस्तत्र वर्तमानाभ्यां णो भवति किञ्
च । क्षिप्तमभ्यापत्यं मैमतः । मैमतायनिः । कांटाहृतः ।
कांटाहृतायनिः ।

+ भागवित्तिनार्णविंदवाकशापेयात् क्षेपे
ठण् वा ॥ १७९ ॥ णभ्यः सौधीरेषु वृद्धे वर्तमा-
नेभ्योऽपत्ये यृनि ठण् वा स्यात् क्षेपे गम्यमाने ।
भागवित्तरपत्यं युवा भागवित्तिको जास्मः ।
भागवित्तायनो वा । तार्णविंदविकः । तार्णविंदविः ।
आकशापेयिकः । आकशापेयिः ।

+ वृषमुयामयमुंदात् किञ्छश्च ॥ १८० ॥
णभ्यः किञ्चनभ्यः सौधीरेषु वर्तमानेभ्योऽपत्ये
यृनि छो भवति ठण् च वा क्षेपे गम्यमाने ।
वृषम्यापत्यं वाप्यायणिः । तस्यापत्यं युवा क्षेपी
वाप्यायणीयः । वाप्यायणिकः । पक्षे-अण् । वा-
प्यायणिः । सौयामायनेः-सौयामायनीयः । सौ-
यामायनिकः । सौयामायनिः । यामुंदायनेः-
यामुंदायनीयः । यामुंदायनिकः । यामुंदायनिः ।

कुर्वादेर्ण्यः ॥ १८१ ॥ णभ्योऽपत्ये ण्यो
भवति । कौरव्यः । शाकंधव्यः । गार्म्यः ।

+ सम्राजः क्षत्रिये ॥ १८२ ॥ सम्राजशब्दाज्जा
भवति क्षत्रियेऽपत्ये । सम्राजोऽपत्यं साम्राज्यः ।
साम्राजोऽप्यः ।

सेनातकारिलक्ष्मणादिश्च च ॥ १९३ ॥
सेनातेभ्यः कारिभ्यः लक्ष्मणाश्च अपत्ये इङ्
स्वात् ण्यश्च । हारिषेणिः । हारिषेण्यः । कारिषेणिः ।
कारिषेण्यः । कौमकारिः । कौमकार्यः । तातुवायिः ।

तांशुवायः । कास्मणिः । कास्मप्यः ।

तिकादेः फिन् ॥ १८४ ॥ तिकादिभ्योऽपत्ये फिन् स्यात् । तैकायनिः । कैतवायनिः । बालायनिः ।

+ दगुकौशलकर्मारच्छागृहाद युद् च ॥ १८५ ॥ एभ्योऽपत्ये फिन् स्याद् युद् चागमः । दागव्यायनिः । कौशल्यायनिः । कार्मोर्वायाणिः । छाभ्यायनिः । बाभ्यायणिः ।

अचोऽणः ॥ १८६ ॥ अणंतात् अचः फिन् स्यादपत्ये । कर्तुरपत्यं कार्वः । तस्यापत्यं कार्वायणिः । पैत्रायणिः ।

बाजृदादोः ॥ १८७ ॥ दुसंज्ञकाद् अद्दवाचिनोऽपत्ये वा फिन् स्यात् । वायुरथायनिः । वायुरथिः । आदित्यगतायनिः । आदित्यगतिः । अद्ददादिति किं ! द्वाक्षायणः । दारिनि किं ! आरुपनिः ।

पुत्रांतात् ॥ १८८ ॥ दोः पुत्रांतादपत्येऽर्थे वा फिन् स्यात् । गार्गीपुत्रायणिः । गार्गीपुत्रिः । वासवदत्तापुत्रायणिः । वासवदत्तापुत्रिः ।

+ लंकादेश्च किम् ॥ १८९ ॥ लंकादिभ्यः पुत्रांताच्च दोरपत्ये फिन् वा स्यात् । तत्क्षे किमागमश्च । लंकाकायनिः । लंकैयः । वाकिनकायनिः । वाकिनिः । पुत्रांतादोः—गार्गीपुत्रकायणिः । गार्गीपुत्रिः ।

फिर्वाऽदोः ॥ १९० ॥ अदुसंज्ञकादपत्ये फिर्वा स्यात् । त्रिष्टुष्टायनिः । त्रैष्टुष्टिः । श्रीविजयायनिः । श्रैविजयिः । ग्लुचुकायनिः । ग्लौचुकिः ।

* कुलात्स्वः ॥ १९१ ॥ कुलात् स्त्रो भवति अपत्ये । कुलीनः । क्षत्रियकुलीनः ।

* वक्त्र्यौ बाज्से ॥ १९२ ॥ कुलादपत्ये वक्त्र्यौ स्तः असे वा । कौलेयकः । कुत्स्यः । कुलीनः । असे इति किं ! आञ्जकुलीनः ।

दुःकुलाद् वक्त्र्यौ ॥ १९३ ॥ दुःकुलादपत्ये वक्त्र्यौ वा स्यात् । दौःकुलेयः । दुःकुलीनः । * महाकुलाद् वक्त्र्यौ ॥ १९४ ॥ अस्मादपत्येऽवक्त्र्यौ वा स्तः । माहाकुलः । माहाकुलीनः । महाकुलीनः ।

श्वशुराद् यः ॥ १९५ ॥ श्वशुरादपत्ये वो भवति । श्वशुर्यः ।

+ जातौ राज्ञः ॥ १९६ ॥ राजन्शब्दादपत्ये यो भवति जातौ गम्यवान्पत्या । राजन्वः । राजनोऽन्यः ।

क्षत्राद् घः ॥ १९७ ॥ क्षत्राद् जातौ वो भवति अपत्ये । क्षत्रियः ।

* मनोऽणुक् चाभ्यौ ॥ १९८ ॥ मनुशब्दादपत्ये जातौ अभ्यौ स्तः पुण् चागमः । मानुषः । मनुष्यः ।

द्विः ॥ १९९ ॥ द्विरित्ययमधिकारो ज्ञेयः आपादपरिसमाप्तेः । तत्रैवोदाहरिष्यामः ।

* राष्ट्रराजः सनाज्ञोऽञ्च राजापत्ये ॥ २०० ॥ राष्ट्राज्जनपदात् क्षत्रियसन्धानः क्षत्रियाच्च राजसमानशब्दात् यथासंख्यं राजन्वपत्ये चार्थेऽञ्च स्यात् । पंचालनामपत्यं राजा वा पांचालः । पांचालौ । पांचालाः । ऐक्ष्वाकः । ऐक्ष्वाकौ । ऐक्ष्वाकवः । वैदेहः । वैदेहौ । विदेहाः । सनाज्ञ इति किं ! सुराष्ट्राणां राजा—सौराष्ट्रः ।

गांधारिसात्स्वेयाभ्यां ॥ २०१ ॥ आभ्यां राष्ट्रराजवाचिभ्यां राजन्वपत्ये च अञ्च स्यात् । गांधारः । सात्स्वेयः ।

* पुरुषवर्गमगचकलिंगसूरयसादञ्च ॥ २०२ ॥ पुरुषवर्गाद् वृषचः मगधादेश्च राजन्वपत्ये चार्थेऽञ्च स्यात् । पुरोरपत्यं पौरवः । अंगानां राजापत्यं वा आंगः । वांगः । सौहः । वौहः । मागधः । कर्मिगः । सौरमसः ।

* द्विषाद्यजादुकुकोसलाम्ब्यः ॥२०३॥
दुसंज्ञकात् इकारांताद् नकारादेः अजादादिभ्यश्च
राष्ट्राधिभ्यो राजबाधिभ्यश्च सनाभभ्यो यबा-
कम् राजन्वपत्ये चार्धे भ्यो भवति । आबप्यः ।
सौवीर्यः । दार्व्यः । इत्-आबन्त्वः । कौत्सः ।
वानस्पत्यः । नादि-नैषक्यः । नैषक्यः । आ-
जाद्यः । कौरव्यः । कौसल्यः ।

सास्वांसप्रत्ययवकलकूटाभ्यकादिभ्यः ॥२०४॥
सास्वाशिभ्यः प्रत्ययवादेभ्य इत् स्यात् । उदुव-
राणां राजापत्यं वा औदुंबरीः । तैलसलिः । आ-
जमीहिः । यौगंधरिः । प्रात्यग्रथिः । कालकूटिः ।
आद्रमकिः ।

+ पांडोर्बण्ण ॥ २०५ ॥ पांडुशब्दात्
राजन्वपत्ये ञ्ण स्यात् । पांडूनां राजा पांडो-
रपत्यं वा पांज्यः । पांज्यौ । पांडवः ।

उप् चोलादिभ्यः ॥२०५॥ चोलप्रभृतिभ्यः
राष्ट्रत्यादिना विहितस्य त्वस्योप् भवति । चोलानां
राजापत्यं वा चोलः । केरलः । कंबोजः ।

* कुंत्यवन्तेःस्त्रियां ॥२०७॥ कुंत्यवन्तिभ्यां परस्मै
भ्यस्योप् भवति स्त्रियां । कुंतानां राज्ञी अपत्यं वा
स्त्री-कुंती । अवन्ती ।

* कुरोर्बा ॥२०८॥ कुरोःपरस्य भ्यस्य स्त्रियां
उप् वा भवति । कुरुः । कौरव्यावणी ।

* द्वेस्तोऽग्रामर्भादेः ॥२०९॥ ग्रामर्गादिबर्जि-
तात् अन्वस्मात् परस्य द्वेस्तकारस्य स्त्रियामुप्
भवति । अग्रपद्यानां राज्ञी अपत्यं वा स्त्री-अपा-
द्या । सूरसेवी । मदी । द्वेरिति किं ! औपगवी ।
अग्रामर्गादेरिति किं ! पांषाणी । वैदेही ।
वांगी । वांगी । मगादिः—मार्गी । काकरी ।
कैकेयी । मौपेयी ।

इति साम्बार्जवपरवाणि जैनेन्द्रव्याकरणे
साम्बार्जवपंचिकायां कुरुपुत्रौ
तृतीयस्याध्यायस्य
प्रथमः पादः

द्वितीयः पादः ।

तेन रक्तं रागात् ॥ १ ॥ तेनेति
भासमर्भात् रागवचिनो मृदः रक्तमित्येतस्मिन्नर्थे
यथाविहितं त्वो भवति । कुसुमेन रक्तं वस्त्रं
कौसुमं । कौकुमं । काषायं । हारिद्रं । माभिद्रं ।
रागादिति किं ! पुत्रेण रक्तं वस्त्रं ।

+ कासारोचनाद् ॥२॥ आभ्यां भासम-
र्भाभ्यां रक्तमित्येतस्मिन्नर्थे ठञ् भवति । कञ्चा
रक्तं काक्षिकं वस्त्रं । रौचनिकं ।

* शकलकर्मदाद् वा ॥ ३ ॥ आभ्यां भास-
मर्भाभ्यां रक्तमित्येतस्मिन्नर्थे ठञ् वा स्यात् ।
सकलेन रक्तं-शाकलिकं, साकलंकार्दमिकं, कार्दमे ।

नीलपीतकौ ॥ ४ ॥ एतौ रक्तमित्येतस्मि-
न्नर्थे निपात्यौ । नीलेन नीत्या वा रक्तं नीलं ।
पीतेन पीतकेन वा रक्तं पीतकं । नीलनीलीपीत-
केभ्योऽयः । पीतात् कथं ।

* शुक्लदाद् भाद् युक्तेऽयः ॥ ५ ॥ शुक्-

वृहस्पतिः तत्सोदयो वास्मिन् नक्षत्रे तद्वाचिनो
मृदः भासमर्थाद् युक्त इत्येतास्मिन्नर्थे यथाविहितं
त्यो भवति, यो युक्तार्थः स चेदब्दः स्यात् ।
गुरुद्वयेन पुप्येण युक्तोऽब्दः पौषः संवत्सरः ।
फाल्गुनं वर्ष । गुरुद्वयादिति किं ? शनैश्चरोदयेन
पुप्येण युक्तं वर्ष । आदिति किं ? गुरुद्वयेन पूर्व-
रात्रेण युक्तं वर्ष ।

* चंद्रोपेतात् कालः ॥ ६ ॥ चंद्रोपेतात् मातृ
युक्तेऽर्थे यथाविहितं त्यो भवति यो युक्तः स
कालश्चेत् । चंद्रोपेतेन पुप्येण युक्तमहः पौषमहः ।
पौषी रात्रिः । पौषोऽहोरात्रः । पौषः कालः । माघ
महः । चंद्रोपेतादिति किं ? शुक्रोपेतेन पुप्येण
युक्तः कालः । काल इति किं ? चंद्रोपेतेन पुप्येण
युक्तो ग्रहः ।

उशभेदे ॥ ७ ॥ चंद्रोपेतात् काल इत्येतेन
विहितस्य त्यस्योऽश भवति अभेदे न चेत् कालस्य
भेदोऽहोरात्रविशेषः प्रयुज्यते । पुप्ये पायसम-
भीयात् मघासु पल्लौदनां अथ पुप्यः । अथ कृतिका ।
अथ रोहिण्यः । अभेदे इति किं ? मार्षी रात्रिः ।
द्वंद्वच्छः ॥ ८ ॥ चंद्रोपेतात् मातृः द्वंद्वश्च
युक्तः काल इत्येतस्मिन्नर्थे छो भवति । राधानु-
राधाभिर्युक्तमहः राधानुराधीयमहः । अथ राधा-
नुराधीय । तिप्यपुनर्बसवीया रात्रिः ।

* अवणाश्वत्थौ स्तौ ॥ ९ ॥ एतौ चंद्रोपेत-
मवाचिनौ अकारांतौ निपात्यौ युक्तः काल इत्य-
स्मिन्नर्थे स्तौ । अवणेन युक्ता रात्रिः अवणा रात्रिः ।
अवणा पौर्णमासी । अवणो मुहूर्तः । अश्वत्था
रात्रिः । स्वस्योऽ । स्वाविति किं ? आवणी रात्रिः ।

+ दृष्टं साम ॥ १० ॥ तेनेति भासमर्थात्
दृष्टमित्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति यद् दृष्टं
तत् साम चेत् स्तौ । कुंचेन दृष्टं साम कौंचं ।
वाशिष्ठं । कालेयं । आग्नेयं ।

+ गोऽग्रादंकवत् ॥ ११ ॥ गोत्रवाचिनो मातात्
दृष्टं सामेत्येतस्मिन्नर्थे अंकवत् त्यो भवति । यथा
औपगवस्यायमंकः-इत्यौपगवकः । तथा-औपगवेन
दृष्टं साम-औपगवकं । कापटवकं ।

+ वामदेवाद् यः ॥ १२ ॥ वामदेवशब्दात्
भासमर्थाद् दृष्टं सामेत्येतस्मिन्नर्थे यः स्यात् ।
वामदेवेन दृष्टं साम वामदेव्यं ।

+ जाते चान्योऽण् ढिद्वा ॥ १३ ॥ दृष्टे सामनि
जाते चार्थे यः औत्सर्गिकः अण् अपवादेन वा-
धितः पुनरन्योऽण् विधीयते स ढित् वा स्याद् ।
उशनसा दृष्टं-साम औशनं, औशनसं । शतभि-
षजि जातः-शातभिषः, शातभिषजः । प्राग्द्वोरण्
कालाट्टणा बाधितः । पुनर्भसंध्यादिनाऽण् ।

* छन्नो रथः ॥ १४ ॥ मातात् छन्न इत्येतस्मिन्नर्थे
यथाविहितं त्यो भवति । यश्छन्नः स रथश्चेत् ।
वस्त्रेण छन्नः वास्त्रो रथः । कांबलः । चर्मणः ।
+ पांडुकंबली ॥ १५ ॥ पांडुकंबलशब्दात् छन्नो
रथ इत्यस्मिन्नर्थे इन् निपात्यः । पांडुकंबलेन छन्नो
रथः पांडुकंबली ।

तत्रोद्भृतं पात्रेभ्यः ॥ १६ ॥ तत्रेति ईप्स-
मर्थेभ्यः पात्रवाचिभ्यः उद्भृत इत्यस्मिन्नर्थे य-
थाविहितं त्यो भवति । शरावेषु उद्भृत ओदनः
शारावः । माल्लवः । कर्परः । कांसपात्रः ।

* स्थंडिले शेते व्रती ॥ १७ ॥ स्थंडिलादीप्-
समर्थात् शेते इत्यस्मिन्नर्थे अण् स्यात् योऽसौ
शेते स व्रती चेत् । स्थंडिले शेते स्थांडिलो भिक्षुः ।
वाक्यमेवान्यत्र ।

संस्कृतं भक्ष्यः ॥ १८ ॥ तत्रेतीप्समर्थात्
संस्कृतमित्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति यद्
संस्कृतं तत्भक्ष्यश्चेत् । आप्टेषु संस्कृताः आप्ट्या
अप्पाः । कालशाः । पार्ताः । पात्राः ।

+ शूलोत्वायः ॥ १९ ॥ आम्बामीप्समर्था

य्या संस्कृतं मन्त्र इत्येतस्मिन्नर्थे यो भवति ।
कुले संस्कृतं शुक्लं मांसं । उखावा स्वास्वा
संस्कृतं उखं ।

दध्नघृण् ॥ २० ॥ दध्नः ठण् स्वात् ।
दधि संस्कृतं दाधिकं ।

बोदधितः ॥ २१ ॥ अस्माद्वा ठण् म्यात् ।
उदधिति संस्कृतः-औदधितः । औदधितः ।

क्षीराइदण् ॥ २२ ॥ अस्मात् इण् स्यात् ।
क्षीरे संस्कृतं क्षैरेयं ।

सास्य पौर्णमासीति स्त्रौ ॥ २३ ॥ सेति
वासमर्थात् अम्येति तार्थे यथाविहितं त्यो भव-
ति बद्धान्तं सा चेत् पौर्णमासी स्त्रौ संज्ञाविषये ।
इति करणो विवक्षार्थः अनेन मासेऽर्द्धमासे संबन्धे
वा त्यः । पौषी पौर्णमासी अम्य मासम्य-पौषो
मासः, अर्द्धमासः, संबन्धो वा । माषो मासः ।
त्वाविति किं ! पौषी पौर्णमासी अम्य पंचरात्रम्य ।

* अश्वत्याग्रहायण्याष्टण् ॥ २४ ॥ आभ्या
ठण् स्वात् स्त्रौ । अश्वत्या पौर्णमासी अभ्याश्व-
त्थिको मासः । आमहायणिको मासार्द्धः ।

फाल्गुनीश्रवणाकार्तिर्काचैत्र्या वा ॥ २५ ॥
एभ्यः ठण् वा स्यात् स्त्रौ । फाल्गुनी पौर्णमासी
अम्य-फाल्गुनिको मासः, फाल्गुनो वा । आ-
वणिकः, आवणः । कार्तिकिकः, कार्तिकः ।
चैत्रिकः, चैत्रः ।

देवता ॥ २६ ॥ सेति वासमर्थादस्येति तार्थे
यथाविहितं त्यो भवति यद्वा तं मा देवता चेत् ।
अर्हन् देवता अस्य-आर्हतः । जैनः । शैवः ।
वैष्णवः । बौद्धः । मागवतः ।

+ शुक्राद् घः ॥ २७ ॥ शुक्रशब्दाद् यो
भवति । शुक्रो देवतास्येति शुक्रियः ।

* वृ चातोऽपोनपादपानपाच्छतक्रदात् ॥ २८ ॥
एभ्यो यो भवति तत्संज्ञियोगे चातः वृषावः ।

अपोनपादेवतास्येति अपोनप्तिवः । अपान-
प्तिवः । क्षतरुद्रिवः ।

छः ॥ २९ ॥ तेभ्यः छो भवति वृषा-
वधातः । अपोनप्तीवः । अपानप्तीवः । क्षतरुद्रिवः ।

+ वैगाक्षीपुत्रादिभ्यः ॥ ३० ॥ एभ्यः छो
भवति देवतार्थे । वैगाक्षीपुत्रीयं । तार्जविदपीयं ।

महेंद्राद् घाण् च ॥ ३१ ॥ महेंद्रशब्दाद्
सास्य देवतार्थे घाणो स्तः छश्च । महेंद्रिवः,
माहेंद्रः, महेंद्रीयः ।

कसोमादव्यदण् ॥ ३२ ॥ आभ्या व्यण्
स्यात् देवतार्थे । कः प्रजापतिर्देवताऽस्य-कावः ।
कायी । सौम्यः । सौमी ।

* बाय्हनूषःपितुर्यः ॥ ३३ ॥ एभ्यो यो भवति
देवतार्थे । बायव्यं । ऋनव्यं । उषस्वं । पित्र्यं ।

* यावापृथिवीमुनासिराग्नीषोममरुत्वह
वास्तोष्पतिगृहमधाच्छथ ॥ ३४ ॥ एभ्यश्छो
भवति यश्च देवतार्थे । यावापृथिवीयः । यावापृ-
थिव्यः । मुनासीरीयः । मुनासीर्यः । अग्नीषोमीयः ।
अग्नीषोम्यः । मरुत्वतीयः । मरुत्वत्यः । वास्तो-
ष्पतीयः । वास्तोष्पत्यः । गृहमेधीयः । गृहमेध्यः ।

महाराजमोष्ठपदाष्टण् ॥ ३५ ॥ आभ्या ठण्
स्यात् देवतार्थे । महाराजिकः । मोष्ठपदिकः ।

कालाद् भववत् ॥ ३६ ॥ कालवाचिभ्यो
देवतार्थे भव इव त्यविधिर्भवति । यथा-मासे भव
मासिकं । आर्द्धमासिकं । तथा-मासो देवतास्य
मासिकं । आर्द्धमासिकं । सांवत्सरिकं । वार्षिकं ।

+ आदेऽच्छंदसः प्रगाथः ॥ ३७ ॥ वासमर्था-
दादिमृताच्छंदसः तार्थे यथाविहितं त्यो भवति ।
यम्यातः स प्रगाथश्चेत् । पंक्तिरादिरस्य प्रगा-
थस्य पांक्तः । जानुष्टुमः । आदेरिति किं !
अनुष्टुभमध्यमस्य प्रगाथस्य ।

तस्य समूहः ॥ ३८ ॥ तस्येति कसम-

बाह् समूह इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्वो भवति ।
काकानां-समूहः काकं । बार्कं । बानस्पत्यं ।

मिक्षादेः ॥ ३९ ॥ मिक्षादिभ्यो यथा-
विहितं त्वो भवति समूहेऽर्थे मिक्षाणां समूहः-
मैक्षं । कैत्रं । कारीषं । गार्भिणं । यौवनं ।

+ क्षुद्रकमालवात् सेनासौ ॥ ४० ॥
अस्माद्बन्धु स्यात् सेनासौ । क्षुद्रकाश्च मालवाश्च
क्षुद्रकमालवाः—तेषां समूहः क्षौद्रकमालवी सेना ।
स्वाविति किं ! क्षौद्रकमालवकं ।

गोत्रहृदोक्षोष्मोरक्षराजराजान्यराजपुत्र-
वत्सवन्नुष्पाजाद् बुन् ॥ ४१ ॥ गोत्रवाचिभ्यो
वृद्धादिभ्यश्च बुन् भवति समूहे । औपगवकं ।
गार्गकं । बार्दकं । औक्षकं । औद्गकं । औरभ्रकं
रावकं । रावन्त्यकं । राजपुत्रकं । वात्सकं ।
गानुष्यकं । आजकं ।

केदाराद् यन् च ॥ ४२ ॥ अस्मात्
समूहे यन् भवति बुन् च । कैदार्यं । कैदारकं ।

* हस्तिकवक्ष्यविष्वाच्च ठण् ॥ ४३ ॥ हस्तिन्
कवचिन्सम्बन्धाभ्यां अचित्तवाचिभ्यः केदाराच्च
समूहेऽर्थे ठण् स्यात् । हस्तिनां समूहः हास्तिकं ।
कावचिकं । आपूपिकं । शाष्कुलिकं । मौदाकिकं ।
कैदारिकं ।

+ धेनोरक्षन्वः ॥ ४४ ॥ अनन्पूर्वाद् धेनोष्ठण्
स्यात् समूहे । धेनुकं । अनन्व इति किं ! धेनेनूनां
समूहः धाधेनवः ।

* छोऽन्वाह ॥ ४५ ॥ अन्वात् समूहे छो वा
स्यात् । अन्धीयं । आन्धं ।

* केष्ठाण्यः ॥ ४६ ॥ केष्ठात् समूहे ण्यो
वा स्यात् । कैश्यं । कैशिकं ।

गणिकायाः ॥ ४७ ॥ गणिकासम्बन्धात् ण्यो
भवति । गणिक्यं ।

+ श्लोकादिभ्योऽभिन् ॥ ४८ ॥ श्लोकादेः

श्लोकादिभ्यश्च यथासंख्यं जञ् इनौ स्तः । शूनं
समूहः—श्लोवं । अन्हां—आहं । दंठिनां—दाहं । उकिनी ।
सकिनी । कुटुंबिनी ।

+ जञ् पश्वाः ॥ ४९ ॥ पश्वासम्बन्धात् जञ् स्यात् ।
पश्वानां समूहः—पार्श्वं ।

गजग्राभजनबंधुसहायास्तल् ॥ ५० ॥ गजादेः-
स्तल् स्यात् । गजानां समूहः गजता । ग्राभता ।
जनता । बंधुता । सहायता ।

÷ पृष्ठयाहीनौ क्रतू ॥ ५१ ॥ पृष्ठमहन् सम्बन्धाभ्यां
यथासंख्यं यस्तत्त्वौ निपात्वौ क्रतू चेत् । पृष्ठानां
समूहः पृष्ठयः । अहीनः । आहमन्वत् ।

चरणार्द्धमवत् ॥ ५२ ॥ चरणं कठादिस्त-
द्वाचकाद् समूहे धर्म इव स्वविधिः स्यात् । यथा-
कठानां धर्मः काठकः । कालापकः । तथा—तेषां
समूहः काठकं । कालापकं । छांदोग्यं ।

+ बातादूलः ॥ ५३ ॥ बातात्समूहेऽर्थे ऊळः
स्यात् । बातूलः ।

+ यः ॥ ५४ ॥ बातात् यो भवति । बातानां
समूहो वात्स्या ।

पाशादेः ॥ ५५ ॥ पाशादिभ्यो यो भवति ।
पाशानां समूहः पाश्या । तृष्या । सत्स्या ।

÷ ब्राह्मणमाडववाडवात् ॥ ५६ ॥
एभ्यः समूहे यः स्यात् । ब्राह्मण्यं । माडन्यं ।
वाडन्यं ।

गोरवात् ॥ ५७ ॥ गाम्भ्यां समूहे यो भवति ।
गव्या । रघ्या ।

* त्रकथ्यं ॥ ५८ ॥ ताभ्यां समूहे त्रकथ्यौ
स्तः । गोत्रा । रथकथ्या ।

+ पुरुषात् कृताहतवधविकारे च ङ् ॥ ५९ ॥
पुरुषात् ङ् स्यात् समूहे कृताघर्षे च । पुरुषाणां
समूहः पौल्वेयं । पुरुषैः । कृतः पौल्वेयः ग्रंथः ।
पुरुषाय हितः पौल्वेयः क्षीतकृपायः । पुरुषस्व

विहरो नवो वा वीक्षेयः ।

• पितृमातृपुत्रौकृद् भ्रातरि ॥ ६० ॥ जा-
भ्यां वषासंस्वं च उकृद् इत्येतौ स्तः भ्रातरि
वाच्ये । पितृभ्राता पितृन्वः । मातृभ्राता मातृकः ।

• डामहट् पित्रोः ॥ ६१ ॥ ताम्बां पित्रो-
र्वाच्यवोक्तमहट् स्वात् । पितुः पिता पितामहः ।
पितृभ्राता पितामही । मातुः पिता मातामहः ।
मातृभ्राता मातामही ।

क्षीरेऽप्येः सोढदूतयरीसाः ॥ ६२ ॥ अवि-
कृद्भासासमर्थात् क्षीरेऽप्ये सोढादयः स्युः । अयेः
क्षीरं अविसोढं । अविदूतं । अविमरीसं ।

+ वीराचेजोविरोधे योऽञ् ॥ ६३ ॥ वीरा-
चेजसि विरोधे चाये योऽञ् च म्यात् । वीरस्य
तेजो वीर्यं । वीरस्य विरोधः-वैरं ।

• राष्ट्रंऽनंगादिभ्यः ॥ ६४ ॥ तासमर्थाद्
अंगादिभजितात् राष्ट्रं अण् स्वात् । शिवीनां
राष्ट्रं क्षेवं । गांधारीणां गांधारं । उबुष्टानां-ओ-
बुष्टं । आभिसारं । अनंगादिभ्य इति किं ! अ-
गानां राष्ट्रं । बंगानां राष्ट्रमिति वाक्यमेव ।

मौरिक्यैषुकार्यादेर्विषभक्तं ॥ ६५ ॥ मौरि-
क्यादेः ऐषुकार्यादेश्च राष्ट्रे यथासंस्वं विषभक्तौ
स्त्री स्तः । मौरिकीणां राष्ट्रं मौरिकिविषं ।
मौडिकिविषं । ऐषुकारिमक्तं । सारस्वत्यायनभक्तं ।

राजन्यादिभ्यो बुञ् ॥ ६६ ॥ एभ्यः राष्ट्रे-
ऽप्ये बुञ् भवति । राजन्यानां राष्ट्रं राजन्यकं ।
दैवयातकं । शालकायनकं ।

+ वसातेर्वा ॥ ६७ ॥ वसातिशब्दात् बुञ् वा
स्वात् । वसातीनां राष्ट्रं वासातकं । वासातं ।

तदास्मिन् युद्धे योद्धृभर्थात् ॥ ६८ ॥
यदिति वासमर्थात् योद्धृवाचिनोऽर्थवाचिनश्चा-
स्मिन्वितीवर्थे वचाविहितं त्वो भवति युद्धे गन्ध-
कमे । विद्याधराः योद्धारोऽस्मिन् युद्धे-वैद्याधरं ।

कौरवं । भारते युद्धे । युकोचनाऽर्थः प्रयोजन-
मस्मिन् युद्धे सौकोचनं । स्वायंभवं । सौतारं ।

महरणात् क्रीडायां जः ॥ ६९ ॥ वासन-
र्थात् महरणवाचिनः ईवर्थे जो भवति क्रीडायां ।
दंडाः महरणमस्यां क्रीडायां दंडा । मौड्या ।
पादा । क्रीडायामिति किं ! सङ्गः महरणमस्मिन् युद्धे ।

+ भावपञ्चोऽस्यां ॥ ७० ॥ भावे यो षञ् सदे-
ताद् वासमर्थात् अस्यामितीवर्थे ण्वः स्वात् ।
दंडापातोऽस्यां तिथौ दंडापाता तिथिः ।
मौडकापाता भूमिः । भावग्रहणं किं ! प्राकारोऽस्यां ।

इयेनंपातातैकंपाता ॥ ७१ ॥ एतौ शब्दौ
निपात्यौ । इयेनानामिव पातोऽस्यां क्रीडायां
वर्तते-इयेनंपाता । तिलानामिव पातोऽस्यां-तैकं-
पाता । इयेनतिलयोः पाते णपरे भुञ् निपात्यः ।

तद्वक्ष्यधीते ॥ ७२ ॥ तदिति इप्समर्थात्
वेत्त्यधीते इत्येतयोरर्थयोर्वथाविहितं त्वो भवति ।
व्याकरणं वेत्त्यधीते वा वैयाकरणः । सैद्धातः । छंदसः ।

पदकल्पलक्षणात्तरूपानारूपयायिकाकृत-
कथादेष्टुण् ॥ ७३ ॥ पदकल्पलक्षणतिभ्यः
आख्यानाख्यायिकाकृतवाचिभ्यः उक्थविभ्य-
श्चेप्समर्थेभ्यः ठण् भवति । पूर्वपदं वेत्त्यधीते वा
पूर्वपादिकः । औत्तरपदिकः । मातृकल्पिकः ।
पाराशरकल्पिकः । गौलक्षणिकः । आश्वकल-
णिकः । यवक्रीतमाख्यानां वेत्त्यधीते वा यावक्री-
तिकः । आविमाराकिकः । वासवदत्ता आख्या-
यिका वेत्त्यधीते वा वासवदत्तिकः । सौमनोहरि-
कः । कर्तुः-आमिलोमिकः । वाजपेयिकः ।
उक्थं वेत्त्यधीते वा औक्थिकः । याज्ञिकः । नैया-
यिकः । नैयासिकः । पौराणिकः । लाक्षणिकः ।

+ अकल्पात् सूत्रात् ॥ ७४ ॥ कल्पवर्जिता-
त् सूत्रात्तात् ठण् स्वात् । वृत्तिसूत्रं वेत्त्यधीते वा
वार्तिसूत्रिकः । तात्त्वार्थसूत्रिकः । अकल्पादिति

आरीहणकं । चाण्डवकं । द्रौणकं । कुशा-
 चादेः छण् । कुशाधेन निर्वृतं कार्शाभीवं । आरी-
 हवीं । वैशालीवं । ऋश्यादेः कः । ऋश्याः
 अस्मिन् देशे संति ऋश्यकः । न्यग्रोधकः । सर-
 कः । कुमुदादेष्टः । कुमुदान्धस्मिन् देशे संति
 कुमुदिकः । इकटिकः । संकटिकः । काशादेरिलः ।
 काशा अस्मिन् संति—काशिलः । वासिलः । अध-
 त्विलः । तृणादेः सः । तृणान्यस्यां संति तृणसा ।
 नडसा । पर्णसा । प्रेक्षादेरिन् । प्रेक्षया निर्वृतः
 प्रेक्षी । फलका । बंधुकी ॥ अश्मादेरः । अश्मानोऽ
 स्मिन् संति अश्मरः । यूधरः । ऊधरः । स-
 स्मादेष्टण्—मल्या निर्वृतः साख्येयः । साखिद-
 सेवः । वायुदत्तेयः । संकाशादण्यः—संकाशेन
 निर्वृतं सांकाश्यं । कापिल्यं । सौपथ्यं ॥ बला-
 देर्यः—बलेन निर्वृतं बल्यं । मूल्यं । कुल्यं ॥ प-
 क्षादेः फण्—पक्षेण निर्वृतः पाक्षायणः । पांथा-
 यनः । तौषायणः ॥ कर्णादेः फिन्—कर्णेन नि-
 र्वृतः कार्णायनिः । वाशिष्ठायनिः । आर्कायणिः
 सुतंगमादेरिन्—सुतंगमेन निर्वृतः सौतंगमिः ।
 मौनिवितिः । माहापुत्रिः । वराहोदः कण् व-
 राहा अस्मिन् देशे संति वाराहकः । पालाशकं ।
 वैदग्धकं ॥ कुमुदादेष्टण्—कुमुदान्धस्मिन् संति
 कौमुदिकं । आश्वत्थिकं । गौमठिकं ॥

जनपद उञ्ज ॥ ८८ ॥ चतुर्वर्षेषु यः
 स्यः तस्यांश भवति जनपदेऽभिधेये । पंचाल-
 स्थापत्यानि पंचालान्तेषां निवासो जनपदः प-
 चालाः । अंगाः । बंगाः । कर्लिगाः । कुरवः ।

वरणादिभ्यः ॥ ८९ ॥ एभ्यः परम्य चा-
 तुरार्थिकस्य त्वस्योऽंश भवति । वरणानामद्रभवं
 वरणाः नगरं । गोदौ हृदौ तयोरद्वरभवः गोदौ
 ग्रामः मधुरा ।

+ शिरीषादुश्कण्डाः ॥ ९० ॥ शिरीषश-

ब्दादुशादयश्चातुरार्थिका भवन्ति । शिरीषाग्राम-
 द्रमवो ग्रामः शिरीषाः । शैरीषकः । शिरीषिकः ।

✓ शर्करायाष्टण्छण् ॥ ९१ ॥ शर्कराश-
 ब्दात् ठणादयः उशादयश्च चातुरार्थिकाः स्युः ।
 शर्करा अस्मिन् ग्रामे संति शार्करिकः । शार्करीयः ।
 शार्कराः । शर्कराः । शार्करकः । शार्करिकः ॥

नद्या मनुः ॥ ९२ ॥ नद्यां देशे लो-
 वृदो मनुः स्यात् चातुरार्थिकः । उदुम्बरा अस्यां
 संति उदुम्बरावती । मशकावती । पुष्करावती ।

मध्वादेः ॥ ९३ ॥ मध्वादिभ्यो मनु-
 श्चातुरार्थिकः स्यात् । मध्वस्मिन् देशेऽस्ति मधु-
 मान् । विशवान् । स्वाणुमान् ।

कुमुदनडवेतसमाहिषादिहत् ॥ ९४ ॥ कुमुदा-
 देर्मनुश्चातुरार्थिकः स्यात् स च डित् । कुमुदा-
 न्धस्मिन् देशे संति कुमुदान् । नडवान् ।
 वेतस्वान् । महिष्मान् ॥

* नडशाडादलः ॥ ९५ ॥ आभ्यां बलो भवति
 चातुरार्थिकः स च डित् । नडवलः । शाडवलः ।

शिम्यायाः ॥ ९६ ॥ शिम्याशब्दादलः स्यात्
 चातुरार्थिकः । शिम्या निर्वृतं शिम्बावलं नगरं ॥

उत्करादेश्छः ॥ ९७ ॥ उत्करादिभ्य-
 श्चतुर्षु अर्थेषु छो भवति । उत्कराऽस्मिन् देशेऽ-
 स्ति उत्कर्गीयः । संकरीयः । शूलीयः ।

* नडादेः कछः ॥ ९८ ॥ नडादिभ्यश्चतुर्व-
 र्षेषु कछो भवति । नडा अस्मिन् देशे संति न-
 डकीयः । प्लक्षकीयः । विन्वकीयः ॥

क्षेपे ॥ ९९ ॥ क्षेपे अशोषेक्षेपे यथाविहितं
 न्यो भवति । चक्षुषा गृह्यते चाक्षुषं रूपं ।
 आवणः शब्दः । द्यपि पिष्टाः दारपादाः शक्कयः ।
 अश्वरुष्यते आश्वो रषः । चतुर्भिस्स्यते चातुरं शक्कटं ।

राष्ट्रदूरात्तराह पैत्याहः ॥ १०० ॥ रा-
 प्त्रादेर्यथासंख्यं चादयो भवन्ति क्षेपे । राष्ट्रे आ-

तो भवो वा राष्ट्रियः । दूरेत्यः । औचराहः ।

पारावारपारावारवारपोरेभ्यः स्तः

॥ १०१ ॥ पार अवार पारावार अवार पार
इत्येतेभ्यः स्तो भवति । पारीणः । अवारोणः ।
पारावारीणः । अवारपारीणः ।

ग्रामाद् यत्स्व ॥ १०२ ॥ ग्रामाद् शेपेऽर्थे
यत्स्वो स्तः । ग्रामे जातो भवो वा ग्राम्यः,
ग्रामीणः ।

+ डकञ् ॥ १०३ ॥ ग्रामाद्वाच्छेपेऽर्थे डक-
ञ् स्यात् । ग्रामेयकः ।

कन्यादेः ॥ १०४ ॥ कन्नि प्रभृतिभ्यो ड-
कञ् स्यात् शेपे । कन्त्रौ जातो भवो वा कान्ते-
यकः । पौष्करेयकः । पौष्कलेयकः ।

* कुंडघादिभ्यो यत्स्व ॥ १०५ ॥ एभ्यो
डकञ् स्यात् शेपेऽर्थे यत्स्व च तत्संनियोगे । कुं-
डघायां जातः कौंडेयकः । कुण्ड्यायां जातः कौ-
ण्डेयकः ।

+ कुलकुसिग्रीवाच्छ्रवास्यकंकारे ॥ १०६ ॥
कुलादेर्डकञ् स्यात् श्वार्थे । कुले जातो भवो
वा कौलेयकः श्वा । कौक्षेयकोऽसिः । ग्रैवेयकोऽ
कंकारः । अन्यत्र-कौलः । कौक्षः । ग्रैवः ।

नघादेर्दण् ॥ १०७ ॥ नघादिभ्यः शेपेऽर्थे
दण् स्यात् । नघां जातो भवो वा नादेयः ।
माहेयः । वाराणसेयः ।

* पुरःपश्चात्पिणात्त्यण् ॥ १०८ ॥ एभ्यः
शेपेऽर्थे त्यण् स्यात् । पुरो भवः पौरस्त्यः । पा-
श्चात्त्यः । दाक्षिणात्यः ।

+ वाह्ययुर्दिपदिंकापिड्याष्ट्युण् ॥ १०९ ॥
एभ्यः शेपे ऋण् स्यात् । वाहिषु जनपदे जा-
तः वाह्यावनः । और्दावनः । पार्दावनः । का-
पिडावनी ब्राह्म ।

रंकोर्वागिनि ॥ ११० ॥ रंकोरब्दाद् ऋण् स्याद्वा

गंगिनि । रंकोरावगो गौः । रंकोरो गौः । गंगिनी-
ति किं ! रंकोरः कंकोरः ।

* पुमोत्पत्यपाठ्यां वः ॥ १११ ॥ दिवः
प्रादिपूर्वात् अचतेह्य वो भवति, शेपेऽर्थे । दिवि
जातो भवो वा दिव्यः । प्राच्यः । उदीच्यः ।
प्रतीच्यः । अपाच्यः ।

+ कामेहाविस्तस्त्रास्यच् ॥ ११२ ॥ कादिभ्यः
तस्त्रास्यतिभ्यश्च शेपेऽर्थे त्स्य भवति । क जातो
भवो वा कत्यः । अमात्यः । इहत्यः । आविहत्यः ।
तत्तत्स्यः । यतस्त्यः । कुतस्त्यः । कुत्रत्यः ।
तत्रत्यः । यत्रत्यः ।

+ निसो गतो ॥ ११३ ॥ निसः गतेऽर्थे त्स्य स्यात्
निर्गतो वर्णाश्रमेभ्यः इति निहयः ।

वैषमोक्षः भवः ॥ ११४ ॥ एभ्यः शेपे-
ऽर्थे त्यच् वा स्यात् । एषमो जातः ऐषमस्त्यः ।
ऐषमस्तनः । श्वस्त्यः । श्वस्तनः । श्वस्त्यः । श्वस्तनः ।

* रूप्यद्वारण्याणः ॥ ११५ ॥ रूपधोरण्य-
शब्दाच्च शेपे णो भवति । वृकरूप्ये जातः वार्क-
रूप्यः । सैविरूप्यः । वारण्याः पञ्चवः ।

* दिक्प्राचोऽस्तौ ॥ ११६ ॥ दिग्पूर्वात् वृदः
शेपे णो भवति अस्तौ । पूर्वस्यां शाळायां भवः
पौर्वशाळः । दाक्षिणशाळः । औत्तरशाळः । अस्ता-
विति किं ! पूर्वेषु कामशब्दां जातः पूर्वेषु-
कामशमः ।

* मद्रादञ् ॥ ११७ ॥ दिक्प्राचो मद्रशब्दाच्छे-
पेऽर्थे स्यात् । पूर्वेषु मद्रेषु जातो भवो वा पौर्व-
मद्रः । आपरमद्रः ।

+ उदग्नामाह्वकुस्कोमन् ॥ ११८ ॥ उदी-
च्यग्रामवाचकात् यङ्कोमन् शब्दात् शेपेऽर्थे
स्यात् । याङ्कोमः । उदग्नामादिति किं !
याङ्कोमनः ।

* मोहवादेः ॥ ११९ ॥ मोहमयुष्मिभ्योऽञ्

स्वात् । गोष्ठ्या जातः-गोष्ठः । तैकी । तैकः ।
गौमती । गौमतः ।

• सकलादेर्गोत्रे ॥१२०॥ सकलादेर्गोत्रे
वस्त्वो विहितः तदेताच्छेदेऽर्धेऽम् स्वात् । सकल-
स्वापत्वं साकस्वस्तत्वेने छात्राः साकलाः ।
काठाः । गौकलाः । गोत्र इति किं ! सकलो
देवताऽस्तेति साकलस्तत्वेने साकलीयाः ।

इमः ॥१२१॥ गोत्रे च इत् तदेतादम्
स्वात् शेवेऽर्धे । दाक्षेः छात्राः दाक्षाः । माहाकाः ।

न ह्यथ च प्राग्भरतेषु ॥ १२२ ॥ ह्यथ च
इमेतं वत् प्राग्भरते मरतगोत्रे च वर्तते तस्मादम्
न स्वात् । वैकेरिमे छात्राः वैकीयाः । वैष्णी-
याः । भरतेषु-कासेरिमे कासीयाः । वासीयाः ।
ह्यथ इति किं ! पाजागारेः छात्राः पाजागाराः ।
प्राग्भरतेष्विति किं ! झाकाः ।

भवतस्तुल्य ॥ १२३ ॥ अस्मात् शेवेऽर्धे
ठुल्यौ तौ स्तः । भवतो भवत्या वाऽयं भाव-
कः । भवदीयः ।

+ जनपरराज्ञः कथः ॥१२४॥ एव्यः शेवे कथो
भवति । जनस्येवं जनकीयं । परकीयं । राज-
कीयं । स्वदेवगोरप्यत्र ग्रहणमिति केचित् ।
स्वकीयं । देवकीयं ।

दोषकः ॥१२५॥ दुसंज्ञकात् शेवे छो भवति
तस्यायं तदीयः । यदीयः । गार्गीयः । स्वायं-
जनीयः । आसीयः ।

+ शीतादिभ्यः काकात् ॥ १२६ ॥ शीता-
दिभ्यः परो यः काकलब्धस्तदेताच्छेदेऽर्धे छो
भवति । शीतकाकीयं । उष्णकाकीयं ।

+ व्यादिभ्यः ऋजुभिर् ॥ १२७ ॥ विप्रमृति
भ्यः परो यः काकलब्धस्तदेताच्छेदे ऋजुभिर् तौ
स्तः । वैकाकिः । वैकाकिनी । वैकाकिका ।
व्याजुकाकिः । व्याजुकाकिनी । व्याजुकाकिका ।

• काशवादेः ॥१२८॥ काशिमृतिभ्यो दुभ्यः
शेवे ऋजुभिर् स्तः । काशौ जातः-काशिकः ।
काशिकी । काशिका । वैदिकः । वैदिकी । वैदिका ।

वाहीकवायेभ्यः ॥१२९॥ वाहीकदेवमान-
वाभ्यो दुभ्यः शेवेऽर्धे तौ स्तः । साकले जातो
भवो वा साकलिकः । साकलिकी । साकलिका ।
मांशविकः । मांशविकी । मांशविका । कारंत-
पिकः । कारंतपिकी । कारंतपिका ।

बोधीनरेषु ॥ १३० ॥ उच्चीनरेषु वे
प्रामाः तद्वाचिभ्यस्तौ वा स्तः । आंजवाकिपु
जाता भवा वा आंजवाकिनी । आंजवाकिका
आंजवालीयाः । सौदर्शनीका । सौदर्शनीकी ।
सौदर्शनीया ।

ओर्देषे ठम् ॥ १३१ ॥ उवर्णातादेव-
वाचिनह्य स्वात् । शवरजंभ्यां जातो भवो वा
शवरजंभुकः । नैषाहर्भुकः । देशे इति किं !
पटोषछात्राः पाटवाः ।

दोरेव प्राचां ॥ १३२ ॥ उवर्णातादोः प्राचां
देशवाचिनो दुसंज्ञादेव ठम् स्वात् शेवे । आढक-
जंभ्यां जातः आढकजंभुकः । नापितवास्तुकः ।
नियतोयं प्राचां दोरेव-मास्त्रवास्तवः ।

कंवायाः ॥ १३३ ॥ कंवायाः शेवे ठम्
स्वात् । कंवाया जातो भवो वो काविको गौः ।

वर्णी दुम् ॥ १३४ ॥ वर्णी जनपदे वा
कंवा तस्याः दुम् भवति । कावकोऽथः ।

धन्वयोऽस्यपुरषांतात् ॥१३५॥ धन्व-
वाचिनो यकारोऽः प्रत्यपुरषहस्येवमंताच्छ देश-
वाचिनो दोर्भुम् स्वात् । पारेधन्वनि जातः पारे
धन्वकः । आपारेधन्वकः । देरावतकः । योर्
सांकाश्ये भवः सांकाश्वकः । कापिस्वकः ।
माजामस्वकः । नांदीपुरकः । कास्तुनी वहकः ।

रोमीतोः प्राचा ॥१३६॥ राः ईकाराताच
दोः प्राग्देशवाचिनो वुञ् स्यात् । पाटलिपुत्रकः ।
ऐकचक्रकः । काकंदी-कार्कंदकः । मार्कंदकः ।

* राष्ट्रेभ्यः ॥१३७॥ राष्ट्रवाचिनो देशात्
दोर्वुञ् स्यात् । आमिसारकः । आदर्शकः ।
औपुष्टकः ।

* बहुषु ॥१३८॥ राष्ट्रवाचिनो देशात् बहु-
विषयाद् वुञ् स्यात् शेषे । अंगेषु जातो भवो
वा-आंगकः । वांगकः । दार्बकः । आजमीढकः ।

कच्छामिवक्तृवर्तयोः ॥ १३९ ॥ कच्छा-
दिषां देशवाचिनो वुञ् स्यात् शेषेऽर्थे । भरुकच्छे
जातो भवो वा भारुकच्छकः । पैप्पिलिकच्छकः ।
काढामकः । वैतुजामकः । ऐंदुवक्तकः । तैंदुवक्तकः ।
बाहुवर्तकः । चाक्रवर्तकः ।

धूमादेः ॥ १४० ॥ धूमादिभ्यो देशवाचि-
भ्यो वुञ् स्यात् शेषे । धौमकः । गार्तकः ।
तैर्यकः । काक्षकः ।

* कूलात् सौवीरेषु ॥१४१॥ सौवीरेषु ग्रामात्
कूलात् वुञ् स्यात् शेषेऽर्थे । कौलकः । कौलोऽन्यत्र ।
+ समुद्राद्वाचोः ॥ १४२ ॥ समुद्रशब्दादेश-
वाचिनो वुञ् स्यात् शेषे स चेत् नौ ना वा भव-
ति । सामुद्रिका नौः । सामुद्रको मनुष्यः । अ-
न्यत्र-सामुद्रं लवणं ।

नगरात् कुत्सादाक्ष्ये ॥ १४३ ॥ नगरा-
द्देशवाचकाच्छेषे वुञ् स्यात् कुत्सायां दाक्ष्ये
च । केनायं पुरुषो मुषितः इह नगरे मनुष्येण
संभाव्यत एतन्नगरके चोरा हि नागरका भवन्ति ।
केनेयं बीणा बादिता । इह नगरे मनुष्येण उप-
पद्यते एतन्नगरके निपुणा हि नागरका भवन्ति ॥
कुत्सादाक्ष्ये इति किं ! नागरः पुरुषः ।

+ नृपध्वज्यायन्यायविहारेभ्यः ॥१४४॥
अरण्याद्देशवाचिनो वुञ् स्यात् शेषे प्राचये । आ-

रण्यको ना, पंथाः, अज्यायः, न्यायः, विहारः,
हस्ती वा । अरण्याः औषधयोऽन्यत्र ।

+ वा गोमये ॥ १४५ ॥ अरण्याशब्दादेश-
वाचिनो वुञ् वा स्यात् शेषे गोमये । अरण्य-
कः । अरण्यः गोमयः ।

कुरुपुगंधरात् ॥ १४६ ॥ आभ्यां देशवा-
चिभ्यां वुञ् स्याद् वा । कुरुषु जातो भवो वा
कौरवकः । कौरवः । यौगंधरकः, यौगंधरः ।

वृजिमद्रात् कः ॥ १४७ ॥ आभ्यां
देशवाचिभ्यां शेषे को भवति । वृजिकः । मद्रकः ।

कोकोऽण् ॥ १४८ ॥ कोको देशवा-
चिनोऽण् स्यात् । ऋषिकेषु जातः-आर्षिकः । माहि-
षिकः । आश्मकः ।

कच्छादेः ॥ १४९ ॥ कच्छादिभ्योऽण्
स्यात् शेषे । काच्छः । सैधवः । बार्णवः ।

नृतत्स्थे च वुञ् ॥ १५० ॥ नरि तत्स्थे
च कच्छादेर्वुञ् स्यात् । काच्छके ना । का-
च्छकमस्य जल्पितं हासितं । काच्छिका वृक्षा ।
एवं-सैधको ना ।

गोयवाग्वपत्तौ शाल्वात् ॥ १५१ ॥ शा-
स्वाद्देशवाचिनः शेषे वुञ् स्यात् गवि यवाग्वा
अपत्तौ च । शास्वको गौः । शास्विका यवाग्ः
शास्वको मनुष्यः । एष्विति किं ! शास्वाः
ग्रीहयः । शास्वः पतिः ।

* पृथिवीमध्याग्निवासाक्षरणेऽण् मध्यमश्च
॥ १५२ ॥ पृथिवीमध्यशब्दात् निवासभूता-
क्षरणे कठादौ अण् स्यात् । मध्यमश्चास्यादेशः ।
पृथिवीमध्ये जातो भवो वा माध्यमः कठादिः ।
निवासादिति किं ! मध्यमीयः ।

गर्गपुगहादिभ्यः ॥ १५३ ॥ गर्गयोः ग-
हादिभ्यश्च ङो भवति । स्वाविङ्गर्ते जातो भवो
वा स्वाविङ्गर्तीयः । वृकगर्तीयः । शृगाकगर्तीयः ।

बहीवः । अंतस्वीवः । समीवः । विषमीवः । उत्तमीवः ।

* दोः कस्तोः कवाकः कदनगरग्रामइदयोः ॥ १५४ ॥ दोः कोः स्तोः कंवाविषोश्च छो भवति । आरीहणके जातो भवो वा आरीहणकीयः । ब्राह्मणकीयः । कौटिलिस्वीवः । माटि-
सिल्वीयः । दाक्षिकंभीयः । माहिककंभीयः । दाक्षिककदीयः । माहिकिनगरीयः । दाक्षिमा-
मीवः । गोमयहदीयः । दधिहदीयः ।

प्राचा कटादेः ॥ १५५ ॥ प्राचा दे-
शवाचिनः कटादेः छो भवति शेषे । कटनगरीयः ।
कटप्रामीयः ।

+ पर्णकुक्काद भारद्वाजे ॥ १५६ ॥ आभ्यां
भारद्वाजदेशवाचिभ्यां छां भवति शेषे । पर्णीयः ।
कुकणीयः । पार्णः । कार्कणोज्ज्यत्र ।

पर्वतान्मर्त्ये ॥ १५७ ॥ पर्वताच्छे भवति
मर्त्ये । पर्वते जातः पर्वतीयो मनुष्यः ।

वा ॥ १५८ ॥ पर्वताच्छेषे छां वा स्यात्
शेषे । पर्वतीयमुदकं । पार्वतं फलं वा ।

+ वैणुकादिभ्यः छण ॥ १५९ ॥ एभ्यः
देशवाचिभ्यः छण स्यात् शेष । वैणुकीयः ।
वैत्रकीयः ।

युस्मदस्मदोऽकः वाऽनखनौ ॥ १६० ॥
आभ्यां अन्खनौ वा स्तः तत्संनियोगे तयोः
अककादेशश्च । युस्माकं युवयोर्वाऽयं यौष्माकः ।
यौष्माकीणः । युष्मदीयः । आस्माकः । आ-
स्माकीनः । अम्मदीयः ।

तवकममकमेकार्थे ॥ १६१ ॥ तयोस्तव-
कममकावादेशौ स्तः एकार्थे अन्खनोः परतः ।
तवावं तावकः । तावकीनः । मामकः । मामकीनः ।

योर्द्धात् ॥ १६२ ॥ अर्द्धाद् वो भवति
शेषे । अर्द्धे भवं अर्द्धयं ।

+ सादेष्टु ॥ १६३ ॥ सादेरर्द्धाट्ठण स्यात्

शेषे । पुष्करार्द्धे भवः पौष्करार्द्धिकः । वैज-
वार्द्धिकः ।

* दिगादेशतौ ॥ १६४ ॥ दिगादेशर्द्धात् यठणौ
त्यौ स्तः । पूर्वार्द्धयं । पौर्वार्द्धिकः । दाक्षिणा-
र्द्धयं । दाक्षिणार्द्धिकः ।

ग्रामराष्ट्रस्याणठणौ ॥ १६५ ॥ ग्रामस्य
राष्ट्रस्य चार्द्धात् दिगादेशणठणौ स्तः । ग्रामस्य
राष्ट्रस्य वा पूर्वार्द्धे भवः पौर्वार्द्धे । पौर्वार्-
द्धिकः । अपराद्धे जातो भवो वा पाश्चाद्धे ।
पाश्चाद्धिकः ।

परावरधयोत्तमादेर्यः ॥ १६६ ॥ परादिपूर्णा-
दार्द्धात् यो भवति । पराद्धयं । अवराद्धयं ।
अधमाद्धयं । उत्तमाद्धयं ।

+ अंतोऽबोऽधसोऽमः ॥ १६७ ॥ एभ्य अमो
भवति । अंतमः । अवमः । अधमः ।

+ छोकशध्यात्मादिभ्यच्छण ॥ १६८ ॥ लोक-
धोरध्यात्मादिभ्यश्च ठण स्यात् । इह लोके जातः
भवो वा ऐहलौकिकः । पारलौकिकः । अध्या-
त्मं भवं आध्यात्मिकं । आधिदैविकं । ऐहिकं ।

+ समानात्तदादेश ॥ १६९ ॥ समानात् समा
नादेश्च ठण स्यात् । समाने भवाः सामानिकाः ।
देवाः । सामानप्रामिकः ।

ऊर्ध्वार्द्धमदेहात् ॥ १७० ॥ ऊर्ध्वात् पराभ्यां
दमदेहाम्यां ठण स्यात् । ऊर्ध्वाद् दमो दमादूर्ध्वं
वा ऊर्ध्वदमः । तत्र भवः और्ध्वदमिकः । और्ध्व-
दैहिकः ।

+ वर्षार्थाकार्थेभ्यः ॥ १७१ ॥ वर्षाशब्दात् काठ-
वाचिभ्यश्च ठण स्यात् । वर्षासु भवो वार्षिकः ।
पूर्ववार्षिकः । मासिकः । आर्द्धमासिकः । साव-
त्सरिकः ।

कर्मणि आदे शरदः ॥ १७२ ॥ शरदश्च-
त् आदे कर्मणि ठण स्यात् । शारदिकं आर्द्धं ।

आह इति किं ! शारदं दधि ।

वा रोगातये ॥ १७३ ॥ शरदः ठण् वा
स्वात् रोगे जातये च । शरदि भवः शारदिकः,
शारदो रोग जातयो वा ।

निश्चामदोषहेमंताद् ॥ १७४ ॥ एम्बडण् वा
स्वात् शेषे । नैशिकः । नैशः । मादोषिकः ।
मादोषैः । हेमंतिकः । हेमंतः ।

* सं तोऽपि ॥ १७५ ॥ हेमंततकारस्य सं वा
भवत्यपि परतः । हेमनः । हेमंतः ।

असस्तुद् च ॥ १७६ ॥ अस्सन्वाड् ठण्
वा स्वात् । तस्य च तुट् चागमः । शौवास्तिकः ।
अस्त्यः । अस्तनः ।

* पूर्वाहापराहातनद् ॥ १७७ ॥ आभ्यां तनद्
वा स्वात् । पूर्वाहे जातो भवो वा पूर्वाहेतनः ।
पौर्वाहिकः । अपराहेतनः । आपराहिकः ।

सायं चिरं माहेप्रगेष्टे ॥ १७८ ॥ सायमादेः
क्षिप्त्वश्च तनद् स्वात् । सायं जातो भवो वा
सायंतनः । चिरंतनः । प्राहेतनः । प्रगेतनः ।
क्षेः—माफनं, मातस्तनं । दिवातनं । दोषातनं ।

+ चिरपक्ष्मरारेस्तनः ॥ १७९ ॥ चिरादेस्तनो
भवति । चिरात्सः । परुत्सः । परारित्सः ।

असंघ्यापृतुभ्योऽण् ॥ १८० ॥ भेभ्यः संघ्या-
दिभ्य ऋतुभ्योऽण् स्वात् । तिभ्ये भवः तैषः ।
पौषः । माघः । सांध्यः । सांघिवेकः । आमा-
वात्यः । अतोः—भैष्यः । शैशिरः । वासंतः ।

+ संवत्सरात् पर्वफले ॥ १८१ ॥ संवत्सरात्
पर्वणि फले चाण् स्वात् । सांवत्सरं पर्व फलं वा ।

माहृष ण्यः ॥ १८२ ॥ माहृदशब्दात्
काठवाचिनः ण्यो भवति । माहृषेण्यः वकाहकः ।

* द्वीपाभ्योऽन्वबौ ॥ १८३ ॥ अन्वबौ सप्रु-
सनीये वो द्वीपः तस्मात् ङ्यो भवति । द्वैप्यं ।

+ अवाद्वाचंवादिबः ॥ १८४ ॥ एभ्य हुनो

भवति शेषे । पयिनः । जमिनः । जादिमः ।
अंतिमः ।

मध्याम्यः ॥ १८५ ॥ मध्याम्यो भवति
शेषे । मध्यमः ।

संपत्त्यः ॥ १८६ ॥ संपत्त्यर्थे मध्यादत्यो
भवति । नाति स्पृजे नातिकृञो मध्यः । नाति
इत्यो नाति दीर्घो वः सोऽपि मध्यः ।

+ वामाभिर्नातादुप् ॥ १८७ ॥ वामांतात् वामि-
नांताच्च परस्व शेषिकस्य त्वत्सोप् भवति । अश्व-
त्वाग्नि जातः अश्वत्वामा । सिंहाग्निनः ।

इति जैनेन्द्रापरनाम्नि शब्दार्थवध्याकरणे
शब्दार्थवचंद्रिकायां ऋषुवृत्तौ

तृतीयस्याध्यायस्य

द्वितीयः पादः

तृतीयः पादः

तत्र जातः ॥ १ ॥ तत्रेतीप्समर्थात् जात
इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । स्वज-
न्मनि अनपेक्षितपरन्यापारः कर्तृभूतो जातः ।
मुष्णे जातः औष्णः । मायुरः । औत्सः । राष्ट्रि-
यः । पारीणः । ग्रामेयः । ग्राम्यः । नादेयः ।

माहृषडः ॥ २ ॥ अस्माद् ठः स्वात् ।
माहृषि जातः माहृषिकः ।

स्त्री शरदो बुन् ॥ ३ ॥ शरदो पुन्
स्वाद् स्त्री । शारदकाः मुद्राः । साविति किं ?
शारदं वान्यं ।

सिंध्यपकराड् ॥ ४ ॥ आभ्यामण्
स्वात् । सैषवः । आपकरः ।

पूर्वाहापराहार्दामूकमदोषावस्कराव कः ॥ ५ ॥
द्व्यस्त्यभ्यां च को भवति । पूर्वाहे जातः पूर्वा-

कुकः । अपराकुकः । आर्द्रकः । मूलकः । प्रदो-
पकः । अवस्करकः । सिंधुकाः । अपकरकः ।

* पंचकः ॥ ६ ॥ पविन्शब्दात् को निपात्यः
पंचादेशश्च । पचि जातः पंचकः ।

वाज्जावास्यायाः ॥ ७ ॥ अमावास्या
शब्दात् को वा स्यात् । अमावास्याकः । अमावास्याः ।

* अविष्ठावाडावाः ॥ ८ ॥ आभ्यां तस्याश्च
अत्यो भवति । अविष्ठामु जातः अविष्ठः ।
आषाढः । अमावास्याः ।

* छण् ॥ ९ ॥ ताभ्यां छण् स्यात् । आवि-
ष्टीयः । आषाढीयः ।

फल्गुन्याष्टः ॥ १० ॥ फल्गुनीशब्दादो
भवति । फल्गुन्यां जातः—फल्गुनः । फल्गुनी ।

पुष्यार्थपुनर्वसुस्वात्यनुराधाविशाखा
बहुलाहस्तादुष ॥ ११ ॥ पुष्यार्थेभ्यः पुनर्व-
स्वादभ्यश्च भाणः उप् स्यात् तत्र जातेऽर्थे ।
पुष्ये जातः पुष्यः । तिष्यः । सिष्यः । पुनर्वसुः ।
स्वानिः । अनुगधः । विशाखः । बहुलः । हस्तः ।

* चित्राश्विनीरेवतिष्ण्याः स्त्रियां ॥ १२ ॥
चित्रादिभ्यो भाणः स्त्रियामुप स्यात् स्त्री । चित्राया
जाना चित्रा । रेवती । रेवतिष्णी स्त्री । स्त्रिया-
मिति किं ! चैत्रः ।

* वाऽन्यतः ॥ १३ ॥ अविष्ठादिभ्योऽन्येभ्यो भे-
भ्यो भाण उप् वा भवति । अभिजिनि जानः
अभिजित् । अभिजितः । अध्युक्तः । आश्वयुजः ।
शतभिषक्तः । शतभिषजः । कृत्तिकः । कार्तिकः ।
श्रृगशीर्षः । मार्गशीर्षः ।

* वत्साच्छालात् ॥ १४ ॥ वत्सपूर्वात् शालात्
परस्व जातार्थे उत्पन्नम्याणः उब्बा भवति ।
वत्सशाळे जातः—वत्सशाळः । वत्सशाळः ।

* गोखरात् ॥ १५ ॥ आभ्यां शालादुप् भ-
वति । गोखारः । खरशाळः ।

* स्थानांतात् ॥ १६ ॥ स्थानांतात् उप् भव-
ति जाते स्त्री । गोस्थानः । अश्वस्थानः ।

कृतकृष्णक्रीतसंभूताः ॥ १७ ॥ तमे-
तीप्समर्थात् कृताद्यर्थेषु यथाविहितं त्यो भवति ।
शुभ्रे कृतः कृष्णः क्रीतः संभूतो वा औन्नः ।
माधुरः । औन्नः । राष्ट्रियः । पारीणः । स्वात्स-
पावपेक्षितव्यापारः कृतः । सामान्येन प्राप्तं क
ब्धं । मूल्येन प्राप्तं क्रीतं । संभूतिः संभावना । त-
त्कृतकर्मभूतः संभूतः ।

कुशलः ॥ १८ ॥ ईप्समर्थात् कुशल
इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । शुभ्रे कुश-
लः औन्नः । नोदयः ।

पथो वुन ॥ १९ ॥ पविन्शब्दात् पुन-
स्यात् । पथि कुशलः पथकः ।

* कोऽश्मादेः ॥ २० ॥ अश्मन्प्रभृतिभ्यः को
भवति । अश्मनि कुशलः । अश्मकः । त्सरुकः । आकर्षकः ।

कालात्साधुपुष्यतपच्यमाने ॥ २१ ॥
कालवाचकादीपममर्थात् यथाविहितं त्यो भव-
ति साध्याद्यर्थेषु । हेमन्ते माधुः हेमनः प्रावारः ।
वर्मन्ते पुष्यन्ति वासन्त्यो लताः । शरदि पच्यन्ते
शागदाः शाल्यः ।

उप्तं ॥ २२ ॥ कालवाचकादीप्समर्थात्
उप्तेऽर्थे यथाविहितं त्यो भवति । शरशुक्ताः शार-
दाः यवाः । प्रप्ताः शाल्यः ।

आश्वयुज्या वृज ॥ २३ ॥ आश्वयु-
जीशब्दान् वृज स्यात् । आश्वयुज्याशुक्ताः आश्व-
युजकाः मापाः ।

धीष्मवसंतादा ॥ २४ ॥ आभ्यां वृज
वा भवति उत्तेऽर्थेष्मकं । धैष्मः । वासंतकं, वासंतं सत्स्यं ।

देयमृजे ॥ २५ ॥ कालवाचकादीप्सम-
र्थान् देयमृज इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति ।
मासे देयं ऋणं मासिकं । सावत्सरिकं ।

कलाप्यन्त्ययवबुसोमाभ्यासैक्यसो कुञ्ज
॥ २६ ॥ इम्यो बुञ्ज स्यात् । यस्मिन् काले
मयूराः केदारा इक्ष्वः कलापिनो भवन्ति स का-
लस्तत्साहचर्यात् कलापी । यस्मिन् श्वत्थाः
कलन्ति सोऽश्वत्वः । यस्मिन् यवानां कुसं
स यवबुसः । उमाव्यस्यन्ते विक्षिप्यन्ते यस्मिन्
काले स उमाव्यासः । कलापिनि काले देयमृणं
कलापकांश्वत्थकं यवबुसकं उमाव्यासकं ऐषमकं ।

ग्रीष्मावरसमाद् बुञ्ज ॥ २७ ॥ आभ्यां बुञ्ज
भवति देये ऋणे । ग्रैष्मकं । आवरसमकं ।

संवत्सराग्रहायण्याष्टण च ॥ २८ ॥ आ-
भ्यां टण् स्यात् बुञ्ज च । संवत्सरे देयमृणं सांव-
त्सरिकं । सांवत्सरकं आग्रहायणिकं । आग्रहायणकं ।

रौक्षि मृगः ॥ २९ ॥ कालवाचकादीप्स-
मर्थात् रौक्षि मृग इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं
त्यो भवति । निशायां रौक्षि मृगः—नैशिकः,
नैशः । प्रादोषिकः । प्रादोषः ।

* जयी च ॥ ३० ॥ जयी इत्येतस्मिन्नर्थे
कालवाचिनो यथाविहितं त्यो भवति । निशायां
जयी नैशिकः, नैशः । वासंतः । चकारः का-
लानुर्कर्णार्थः ।

भवः ॥ ३१ ॥ तत्रेतीप्समर्थाद् भव इत्येत-
स्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । भुजे भवः
भौजः । राष्ट्रीयः । ग्रामीणः ।

दिगादेर्यः ॥ ३२ ॥ दिगादिभ्यो यो भवति ।
दिशि भवो दिश्यः । वर्ग्यः । वंश्यः ।

देर्जागत् ॥ ३३ ॥ क्षीरावबवात् यो भवति ।
वतेषु भवः वंत्वः । ओष्ठ्यः । कर्ण्यः । मुख्यः ।

इतिष्ठसिकलशिवस्त्यस्त्वहेर्हन् ॥ ३४ ॥
इम्यो इञ् स्यात् । इतौ भवं दार्तेषं जलं ।
कौक्षेयः व्याधिः । कालक्षेपं तर्कं । वास्तेवं मूत्रं ।

असृजि भवं वास्तेवं तेजः । असृजः त्वसंवि-
धाने अस्तिमात्रो विपात्यते । आहेवं किं ।

ग्रीवाभ्योऽङ्गु च ॥ ३५ ॥ ग्रीवाभ्योऽङ्गु स्यात्
टण् च । ग्रीवाभ्यो भवं ग्रैवं, ग्रैवेवं ।

+ चतुर्मासात् सौ ॥ ३६ ॥ चतुर्मासात् जण्
भवति सौ । चतुर् मासेषु भव चतुर्मासी ।
साविति किं ! चतुर्मासः ।

इम्यो यज्ञे ॥ ३७ ॥ चतुर्मासात् न्यो भवति
यज्ञेऽर्थे । चतुर्मास्यानि यज्ञकर्माणि ।

* देववर्हिर्ग्रीवापंचजनात् ॥ ३८ ॥ इम्यो न्यो
भवति देवे भवः देव्यः । वाद्यः । गांभीर्यः । पांचजन्यः ।

* हात् परिहृत्वादेः ॥ ३९ ॥ हसंज्ञात् परि-
मुखादेभ्यो भवति । मुखात् परि—परिमुखं । तत्र
भवः—पारिमुख्यः । पारिहृत्यः । पार्योप्यं ।

अंतःपूर्वाट्ठण् ॥ ४० ॥ हादंतःशब्दपूर्वात् ठञ्
स्यात् । अगारस्यांतः—अंतरगारं । तत्र भवः
आंतरगारिकः । आंतर्गोहिकः । आंतःपुरिकः ।

उपाज्जानुनीविकर्णात् प्राये ॥ ४१ ॥ उपपूर्वे-
भ्यो जान्वादिभ्यो हसंज्ञकेभ्यः ठञ् स्यात् तत्र
प्राये भवे । जानुनः समीपं-उपजानु । तत्र प्रायः
भवः औपजानुकः सेवकः । औपनीविकं कार्पा-
णकं । औपकर्णिकः सूचकः ।

पर्यनोर्ग्रीवात् ॥ ४२ ॥ आभ्यां ग्रामात् ठञ्
स्यात् । ग्रामात् परि-परिग्रामं तत्र भवः—पारिग्रा-
मिकः । आनुग्रामिकः ।

+ मध्यच्छादिना मुक् च ॥ ४३ ॥ मध्यच्छ-
ब्दात् तत्र भवे छादयो भवन्ति मुक् चागमः ।
मध्ये भवः मध्यमीयः । माध्यमः । माध्यमा ।
मध्यंदिनः ।

जिह्वामूलांशुलेख ॥ ४४ ॥ आभ्यां मध्याह-
णे भवति । जिह्वामूलीयः अंशुलीयः । मध्नीयः ।
वर्गात्तात् ॥ ४५ ॥ वर्गात्तात् भवे खे भव-

ति । कर्णीयः । चर्णीयः ।

बसौ बाह्ये । ४६ । बर्णीताद् बसौ स्तः ।
उच्चाह्ये । भरतवर्णः । भरतवर्णीयः । भरत-
वर्णीयः । एवं—बाहुबलिवर्णः, बाहुबलिवर्णीयः,
बाहुबलिवर्णीयः । अक्षय इति किं ? २वर्णीयः ॥

+ रुदेऽन्तःपुराहः । ४७ । रुदे विषये अंतः-
पुराहं ठो भवति । अंतःपुरे भवा अंतःपुरिका स्त्री ।
रुद इति किं ? आंतःपुरः ।

* कर्णललाटात् कः ॥ ४८ ॥ आम्ना को भवति
रुदे । कर्णिका । ललाटिका भूषणविशेषः ।

* तस्य व्याख्याने च ग्रंथात् ॥ ४९ ॥ तस्येति
तासमर्थात् व्याख्यानेऽर्थे तत्र भवे च ग्रंथवाचकान्
व्यापिहितं त्यो भवति । सुपां व्याख्यानं सुप्यु
भवं वा सौपं । मैवं । कर्तुं । ग्रंथादिति किं ?
पाटलिपुत्रस्य व्याख्यानी सुकोशला ।

* बह्वचष्टय प्रायः ॥ ५० ॥ बह्वचो ग्रंथात्
ठञ् भवति प्रायः । चत्वनत्वस्य व्याख्यानं तत्र
भवं वा चत्वनत्विकं । पांचहोतृकं । ब्राह्मणिकं ।
प्राथमिकं । नामाख्यातिकं । आभिष्टोमिकं ।
कचिन्न—संहितायाः व्याख्यानं साहितं । बह्वच
इत्येव—हार्त्त ।

द्व्यचष्टयः ॥ ५१ ॥ द्व्यचो वृद्धः क्रू-
शब्दाच्च ठञ् स्यात् । अंगत्वं व्याख्यानं तत्र भवं
वा आंगिकं । पौर्विकं । तार्किकं । वार्तिकं ।
नामिकं । क्रू—आर्थिकं ।

+ ऋषिभ्योऽध्याये ॥ ५२ ॥ ऋषिभ्योऽध्याये
ग्रंथवाचिभ्यष्टयं स्यात् अध्याये । वशिष्ठस्य
व्याख्यानं तत्र भवं वा वाशिष्ठिकोऽध्यायः । वैश्व-
मित्रिकः ।

* पीरोडाहपुरोडाहाह्वी ॥ ५३ ॥ आम्ना
उट्ठे त्यो स्तः । पीरोडाहिकः । पीरोडाहिकी ।
पीरोडाहिका । पुरोडाहिकः । पुरोडाहिकी ।

पुरोडाहिका ।

उट्सो वः ॥ ५४ ॥ उट्सो यो भवति
उट्सवः ।

* अक्षिपादेष्वाह ॥ ५५ ॥ अक्षिपादिव्यः उट्स-
सव्यं जन् स्यात् । अक्षिपादः व्याख्यानं तत्र
भवो वा सव्यः । आर्गव्यः । पादव्याख्यानः । उट्सः ।

तत् आगतः ॥ ५६ ॥ तत् इति काश-
मर्थात् आगत इत्येतस्मिन्नर्थे व्यापिहितं त्यो
भवति । मुद्रादागतः । औन्नः । राट्टिः । आदिष्टः ।

यौनर्थात् वृत् ॥ ५७ ॥ यौनर्थात्
मौल्यम्वयं वृत् भवति तत् आगतेऽर्थे । मातृ-
दागतं मातृलकं । मातामहकं । औषाध्यायकं ।
आचार्यकं । ऋत्विज आगतं आर्त्विजकं ।

* वा पित्र्यं ॥ ५८ ॥ पितृशब्दात् यो वा
निपात्यः । पितुरागतं पित्र्यं, पैतृकं ।

* उष्टृण ॥ ५९ ॥ ऋकारात्तात् यौनर्थात्
ठञ् स्यात् । मातुरागतं मातृकं । मातृकं । होतृकं । पैतृकं ।

* आयस्थामात् ॥ ६० ॥ आयस्थानवाचकात्
ठञ् स्यात् । शुक्लशालावा आगतः । शौक्ल्य-
लिकः । गौस्मिकः । आपणिकः ।

* शुद्धिकादेरञ् ॥ ६१ ॥ शुद्धिकादिभ्योऽञ्
स्यात् आगते । शौडिकः । कर्कणः । तैर्धः ॥

गोत्रादंकवत् ॥ ६२ ॥ गोत्रादंक इव
त्यविधिर्भवति तत् आगतेऽर्थे । यथा—विद्वान्
अंकः वेदः । तथा विदेभ्य आगतं वेदं । गार्गं ।
औपगवकं ।

* नृहेतोर्वा रूप्यः ॥ ६३ ॥ नृवाचिभ्यो
हेतुवाचिभ्यश्च रूप्यो वा भवति आगतोऽजिनद-
त्तादागतं जिनदत्तरूप्यं । जैनदत्तं । समादेतो-
रागतं समरूप्यं, समीवं । पापरूप्यं, पापीवं ।

मयट् ॥ ६४ ॥ नृहेतुभ्यो मयट् स्यात्
आगते । जिनदत्तमर्थं । सममर्थं । शयनमर्थः ।

प्रभवति ॥ ६५ ॥ तत इति कान्तात्
प्रभवतीत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति ।
हिमवतः प्रभवति हेमवती गंगा । दारदी सिधुः ।
श्रीमः । राष्ट्रियः । अवारीणः ।

+ त्यदादेर्भयट् ॥ ६६ ॥ त्यदाविम्यो मयट्
स्वात्।त्यम्मात् प्रभवति-त्यन्मयं।तन्मयं।भवन्मयं ।
* वैदूर्यः ॥ ६७ ॥ विदूरशब्दाद् म्यो निपात्यः ।
विदूरानगरात्मभवति वैदूर्यो मणिः ।

* तद्वच्छत्यध्वदूते ॥ ६८ ॥ तदिति इप्स-
मर्थात् गच्छत्यर्थे यथाविहितं त्यो भवति अध्वनि
दूते च । शुभ्रं गच्छति श्रौमः । राष्ट्रियः ।
ग्रामीणः अध्वा दूतो वा । अध्वदूत इति किं ?
शुभ्रं गच्छति सार्थः ।

अभिनिष्कामति द्वारं ॥ ६९ ॥ इप्समर्थाद्
अभिनिष्कामति द्वारमित्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं
त्यो भवति । शुभ्रमभिनिष्कामति द्वारं श्रौमः ।
आहिच्छत्रं । राष्ट्रियं ।

प्रस्तुत्य कृते ग्रंथे ॥ ७० ॥ तदिति त्पसम-
र्थात् प्रस्तुत्य कृतं ग्रंथं यथाविहितं त्यो भवति ।
सुलोचनां प्रस्तुत्य कृतो ग्रंथः सौलोचनः । सौ-
भद्रः । सौकुमारः । ग्रंथ इति किं ! सुतारां
प्रस्तुत्य कृतं प्रासादः ।

+ ज्योतिषं ॥ ७१ ॥ ज्योतिःशब्दादण् ऐव-
भावश्च निपात्यः । ज्योतीषि प्रस्तुत्य कृतो
ग्रंथः ज्योतिषं ।

+ आख्यायिकासूत्रं प्रायः ॥ ७२ ॥ आ-
ख्यायिकासु उत्पन्नस्य त्यस्य उच्चा भवति प्रायः ।
वास्तव्यतां प्रस्तुत्य कृताख्यायिका वास्तव्यता ।
दोषस्त्योच्चा । उर्ध्वी । सुमनोहरा । अण उच्चा ।
न च भवति । श्रीमरथं—भैरवी ।

* इन्द्रोऽजनादिभ्यश्छः ॥ ७३ ॥ इन्द्रात् इन्द्र-
जननादिभ्यश्च प्रायश्छो भवति । श्रीमतीवज्र-

जंघा च प्रस्तुत्य कृतो ग्रंथः श्रीमतीवज्रजंघीवः ।
भरतबाहुवकीयः । श्रीपालवसुपाकीयः । इन्द्रव-
ननीयः । प्रपुष्पोदयनीयं । सीतान्वेषणीयं ।

सोऽस्य निवासः ॥ ७४ ॥ स इति
वासमर्थात् निवासवाचिनोऽस्येति तार्थे यथाविहितं
त्यो भवति । शुभ्रो निवासोऽस्य श्रौमः । राष्ट्रि-
यः । नादेयं ।

* अभिजनः ॥ ७५ ॥ बातात् अभिजन
इत्यास्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । शुभ्रोऽभि-
जनोऽस्य श्रौमः । राष्ट्रियः ।

छोऽस्त्राजीवेऽद्रेः ॥ ७६ ॥ स इति बाता-
दद्रिवाचिनश्छो भवति अस्त्राजीवेऽर्थे । हद्रोलोऽ
द्विरभिजनोऽस्य हद्रोलीयः । खलीयः । भोज-
कटीयः । अस्त्राजीव इति किं ! ऋक्षोऽद्विर-
भिजनोऽस्य आक्षोदो ब्राह्मणः । अद्विरिति किं !
सांकात्म्यकोऽस्त्राजीवी ।

शङ्किसिध्वादेर्ज्याण् ॥ ७७ ॥ शङ्किादेः
सिध्वादेश्च म्याणौ त्यौ स्तः यथासंख्यं । शङ्कि-
कोऽभिजनोऽस्य शङ्कियः । कौचवार्यः । सार्व-
सैन्यः । सैधवः । वार्ष्णवः । माधुमतः ।

तूदीवर्मत्या इण् ॥ ७८ ॥ आभ्या इण्
स्यात् । तूदी अभिजनोऽस्य । तौदेयः । वार्मतेयः ।

शलातुराच्छण् ॥ ७९ ॥ अस्मात् छण्
स्यात् । शलातुरोऽभिजनोऽस्य—शालातुरीयः ।

भक्तिः ॥ ८० ॥ बाताद् भक्तिरित्यस्मिन्नर्थे
यथाविहितं त्यो भवति । शुभ्रं भक्तिरस्य श्रौमः ।
माधुरः । राष्ट्रियः ।

* महाराजादेःकालाविद्याह् ॥ ८१ ॥
महाराजकल्पाद् देवकालविद्यादविद्याह् उच्चा
स्यात् । महाराजो भक्तिरस्य महाराधिकः ।
आपूपिकः । आपूपिकः । गौदिकः । ज्येष्ठ-
कालकल्पात् किं ? श्रौमः । पूर्वाह्नतनः ।

* बासुदेवार्जुनाद् बुन् ॥ ८१ ॥ आभ्यां
बुन् स्यात् । बासुदेवो भक्तिरस्य बासुदेवकः ।
भर्जुनकः ।

गोत्रराजाख्याद् बुञ् प्रायः ॥ ८३ ॥
गोत्राख्येभ्यो राजाख्येभ्यश्च बुञ् स्यात् प्रायः ।
औपगवो भक्तिरस्य औपगवकः । गार्ग्यकः ।
गार्ग्यायणकः । नाकुलकः । साहदेवकः । दौयो-
वनकः । प्राय इति किं ! पाणिनो भक्तिरस्य
पाणिनीयः । पौरवीयः ।

राष्ट्रवत्सर्वं सरूपाद् द्वे ॥ ८४ ॥ “राष्ट्राञ्चः
सनामोऽञ् राजापत्ये” इत्यधिकृत्य सरूपात् सनामो
यो द्विरुक्तः तदतस्य भक्तियुक्तस्य राष्ट्रवत्सर्वं
स्यात् प्रकृतिः त्यश्च । वृजेरपत्यं वार्ज्यः, वार्ज्यो
वृजयो वा भक्तिरस्य वृजिकः । मद्रकः । पांडवकः ।
आंगकः । बांगकः । सरूपादिति किं ! अनुषंडो
जनपदः तस्य पौरवो राजा स भक्तिरस्य पौरवीयः ।
द्वेति किं ! पंचाला ब्राह्मणा भक्तिरस्य पंचालः ।

तेन प्रोक्तं ॥ ८५ ॥ तेनेति भासमर्थात्
प्रोक्तमित्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति ।
गौतमेन प्रोक्तः गौतमः आचारः । श्रीदत्तीयं ।
सामंतभद्रं ।

* मौदादिभ्योऽण् ॥ ८६ ॥ एभ्योऽण् स्यात् ।
मौदेन प्रोक्तं विदंत्वधीयते वा मौदाः । पैप्पलादाः ।
आजलाः ।

* कठादिभ्यश्छंदस्युण् ॥ ८७ ॥ एभ्यश्छंदसि
प्रोक्तार्थे त्यस्योऽण् भवति तच्चेत्योक्तं छंदो वेदो
भवति । कठेन प्रोक्तं छंदो विदंत्वधीयते वा
वा कठाः । कर्काः । कर्कराः ।

+विचिरिवरतंतुसंहिकोसाच्छृ ॥ ८८ ॥
एभ्यः छन् भवति छंदसि । तिचिरिणा प्रोक्तं
विदंत्वधीयते वा वैचिरीयाः । वीरतंतवीयाः ।
कर्मचिरीयाः । जीसीयाः ।

छगकिनो छिन् ॥ ८९ ॥ अस्मात् प्रोक्ते
छिन् स्यात् । छागलेथी । छागलेथिनौ ।

शौनकादिभ्यो णिन् ॥ ९० ॥ एभ्यो
णिन् स्यात् । शौनकेन प्रोक्तं छंदो विदंति
शौनकिनः । हारिद्राविणः । सागरविणः । शापेयिनः ।

पुराणे कल्पे ॥ ९१ ॥ तेन प्रोक्ते पुराणे
कल्पे णिन् स्यात् । विगेन प्रोक्तः कल्पः पुरा-
णश्चेत् वैगी कल्पः । तार्णवैगी । आरुणपराजी ।
पुराण इति किं ! आश्मरप्येन प्रोक्तः आश्मरथः कल्पः ।

+ काश्यपकौशिकाच्छंदोवत् ॥ ९२ ॥
आभ्यां तेन प्रोक्ते पुराणे कल्पे छंदसीव कार्यं
स्यात् । काश्यपेन प्रोक्तं पुराणं कल्पं विदंति
काश्यापिनः । कौशिकिनः ।

* शिखालिपाराशर्यामृताभिसुसूत्रे ॥ ९३ ॥
आभ्यां नटसूत्रे भिसुसूत्रे चार्थे छंदोवत् कार्यं
स्यात् । नटानामध्ययनं नटसूत्रं । शिखालिना
प्रोक्तं नटसूत्रं विदंत्वधीयते वा शैखालिनो नटाः ।
भिसूत्रामध्ययनं भिसुसूत्रं । पाराशरिणो भिक्षवः ।

* कुशाश्वकापिलेयकर्मदादिन ॥ ९४ ॥
कुशाश्वकापिलेयाम्भ्यां नटसूत्रे कर्मदात् भिसुसूत्रे
च इन् स्यात् छंदोवत् । कुशाश्विनः कापि-
लेयिनो नटाः । कर्मदिनो भिक्षवः ।

एकदिक् ॥ ९५ ॥ भांतात् एकदिगि-
त्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । सुदाम्ना
पर्वतेनैकदिक् सौदामनी विष्णुः । हैमवती ।

तस् ॥ ९६ ॥ तेनेति भासमर्थात् एकदिगर्थे
तस् भवति । सुदामतः । हिमवतः । पीठमूळतः ।

यश्चोरसः ॥ ९७ ॥ उरः शब्दाद् यो भवति
तस् च । उरसा एकदिग् उरस्यः । उरस्तः ।

उपज्ञाते ॥ ९८ ॥ भांतादुपज्ञातेऽर्थे
यथाविहितं त्यो भवति । स्वार्थमुद्येनोपज्ञातं स्वा-
यंजुवीयं आकाशिकापाराध्ययनं पौष्यपादभवेक-

क्षेपव्याकरणं ।

कृते ग्रंथे ॥९९॥ भासमर्थात् कृते ग्रंथे यथाविहितं त्यो भवति । समंतमद्रेण कृतं सा-
मंतमद्रं वार्तिकं । सिद्धसेनीयः स्तवः । ग्रंथ इति
किं ! तक्षणा कृतः प्रासादः ।

स्त्री ॥ १०० ॥ तेनेति भासमर्थात् कृ-
तेऽर्थे यथाविहितं त्यो भवति स्तुविषये । मक्षिका-
भिः कृतं माक्षिकं मधु । क्षौद्रं । बारटैरं । आमरं ।
गर्गुभिः कृतं गर्गुतं ।

कुसालादेर्बुज् ॥ १०१ ॥ एभ्यो बुज्
स्यात् सौ । कुलाल् कृतं कौलालकं । कौमा-
रकं । बारुडकं ।

* तस्य स्वं ॥ १०२ ॥ तस्येति तासमर्थात्
स्वमिति संवधिनि द्वितीये यथाविहितं त्यो भव-
ति । उपगोरिदं औपगवं । बाक्षीं शास्त्राः । राष्ट्रियं ।

हलश्चै राट्ठश्च ॥ १०३ ॥ आभ्यां ठण्
स्यात् । हलस्येदं हालिकं । शैरिकं ॥

+ समिषष्टेन्यजाधाने ॥ १०४ ॥ समित्
शब्दाट् टेन्यञ् भवति आधाने । समिषामाधानो
मंत्रः सामिषेन्यः । सामिषेनी ऋक् ।

+ आग्नीध्रं गृहे ॥ १०५ ॥ अग्नीधृशब्दाट्
गृहेऽर्थेऽण् अस्त्वामावक्ष्य निपात्यः । अग्नीधुः
आस्थिर्विशेषस्त्य गृहं—आग्नीध्रं ।

* रवाड् बोद्धे ॥ १०६ ॥ रवाड् स्वेर्बे य-
स्त्यः स रक्तस्य बोद्धरि रवागे एव च स्यात् ।
रक्तस्वायं बोद्धा रध्यः । रध्यं चक्रं । बोद्धे इति
किं ! रक्तस्येदं स्थानं ।

* सादेक्ष यः ॥ १०७ ॥ रवाट् केवलात्
सादेक्ष स्वेर्बे यो भवति । रध्यः । ह्योरययो-
र्बोद्धा द्विरध्यः । परमरध्यं ।

पत्राड् ॥ १०८ ॥ पत्रं बाहनं कर्त्तव्यम्
स्यात् स्वेर्बे । आश्वयं । औष्ट्रयं । रासमयं ॥

पत्राट् ॥ १०९ ॥ पत्रवाचिनोऽञ् स्वात् ।
उष्ट्रस्वायं औष्ट्रः । आश्वः । रासमः । हास्तो रथः ।

+ बाष्ठाध्वोपकरणे ॥ ११० ॥ पत्राड् वस्त्य
उक्तः स बाष्ठाध्वोपकरणेष्ववज्ञेयः । अथा-
नामयं बाष्ठाः आश्वो रथः । आश्वोऽध्या ।
आश्वं पात्यायनं । बाष्ठाध्वोपकरण इति किं !
अश्वानामयं वासः ।

+ बहेन्तुरिड् च ॥ १११ ॥ बहेर्धोस्तृत्वातस्व
अञ् स्यात् । तस्य तुरिडागमश्च । बोधुः सारथेः
स्वं बाहित्रं । सांबहित्रं ।

* द्वंदात् वुन् विवाहे ॥ ११२ ॥ द्वंदात्
विवाहेऽर्थे वुन् स्यात् । कुरवश्च वृष्णयश्च तेषां
विवाहः कुरुवृष्णिका । कुरुकशिका ।

* वैरं देवासुरादिभ्यः ॥ ११३ ॥ द्वंदाट्
देवसुरादिवर्जितात् वुन् स्यात् वैरे । अहिन-
कुलम्येदं वैरं—अहिनकुलिका । श्वाराहिका ।
काकालुकिका । अदेवासुरादिभ्य इति किं !
देवासुरस्य वैरं देवासुरं । राक्षोसुरं ।

* चरणात् वुञ् ॥ ११४ ॥ चरणवाचकाट्
वुञ् स्यात् । कठेन प्रोक्तं विदंत्यधीयते वा वि-
द्वांसोऽध्येतागे वा कठाः । तेषां स्वं काठकं ।
कालापकं । चारककं ।

धर्मान्नाये ॥ ११५ ॥ चरणाट् यो वुञ्
विहितः स धर्मान्नाययोरेव स्यात् । कठानां
धर्मः, आन्नायो वा काठकः । कालापकः । पै-
पलादकः । धर्मान्नाय इति किं ! कठानां क्षेत्रं ।

छंदोगौत्थिकयाज्ञिकवह्वचनयाम्यः
॥ ११६ ॥ छंदोगादेश्वरणात् नटाश्च य्यो
भवति धर्मान्नाये । छंदोम्यं । औत्थिकम्यं । वा-
ज्ञिकम्यं । वह्वचन्यं । याम्यं ।

आर्कवर्जोऽञ् ॥ ११७ ॥ आर्कविषयव्यञ्जक
नष्टकः आभित्वणतः आर्कवर्जो निपात्यते कर्त्तव्यः ॥

अथर्वना प्रोक्तं छन्दो विदित्यधीयेत वा आथर्व-
निकाः । तेषां धर्मः आम्नायो वा आथर्वणः ।

* साकल्लात् संघाकलक्षणघोषे वा ॥ ११८ ॥
साकल्लशब्दाचरणान्तं संघे अंके लक्षणे घोषे चाणू
वा स्वात् । साकल्येन प्रोक्तं विदित्यधीयेत वा सा-
कलाः । तेषामयं संघोऽको लक्षणं घोषो वा सा-
कलः । साकलकः ।

* गोत्रादश्रयाभिवः ॥ ११९ ॥ गोत्रवाचकाद्
अजायताद् अणू स्यात् स्वेथे संघादौ । विदानां
संघादिः वैदः । और्वः । मार्गः । बात्सः । दा-
क्षः । झक्षः । गोत्रादिति किं ? सौतंगमेरिदं
सौतंगमीयं ।

* बुनाश्रिप्यदंडमाणवे ॥ १२० ॥ गोत्रात्
श्रिप्यदंडमाणववर्जितात् बुन् स्यात् । औपग-
वस्य स्वं औपगवकं । दाक्षकं । मार्गकं । अशि-
प्यदंडमाणव इति किं ? काठ्यम्ये श्रिप्याः
दंडमाणवाः वा काठाः । गौक्षः । दाक्षाः ।

रैवतिकोदंश्छः ॥ १२१ ॥ रैवतिकदेः
गोत्रात् छो भवति । रैवतिकम्येदं रैवतिकीयं ।
गौरमीवीयः । स्वापिशीयः ।

+ कौपिजलहान्तिपदादण ॥ १२२ ॥
आभ्यां गोत्रवाचिभ्यां तस्य स्वेऽण स्यात् ।
कुपिजलस्यापत्यं कौपिजलाः । हन्तिपदस्य हा-
स्तिपदः । तयोः स्वं कौपिजलं । हान्तिपदं ।

तस्य विकारः ॥ १२३ ॥ तस्येति
तासमर्थात् विकार इत्येतन्मित्रे यथाविहितं
त्वो भवति । भस्मनो विकारः भास्मनः ।
तार्णवः मार्तिकः ।

✓ प्राण्योषधिवृक्षेभ्योऽवयवे च ॥ १२४ ॥
प्राण्योषधिवृक्षवाचिभ्योऽवयवे विकारे च यथा-
विहितं स्यो भवति । कपोतस्यावयवो विकारो
च कपोतं सक्वि मांसं वा । मायूरं । दीर्घकांडं ।

मौर्वं भस्म । पैप्पलं । कारीरं । वैस्वं । पालाशं ।

* तालाद् धनुषि ॥ १२५ ॥ तालादण म-
वति धनुषि । तालस्य विकारः तालं धनुः ।
तालमयोऽन्वः ।

* हेमार्थान्माने ॥ १२६ ॥ हेमवाचिनो मानेऽण
स्यात् । जातरूपस्य विकारः जातरूपो निष्कः ।
हाटकं कार्षापणं मान इति किं? कार्षाचनमथा वष्टिः ।

हेमादिभ्योऽण ॥ १२७ ॥ एभ्य अञ् स्यात् ।
हेम्नः विकारोऽवयवो वा हैमं सिंहासनं । राजतं
औदुंबरः ।

त्रपुजतोः पुक् ॥ १२८ ॥ आभ्यां अञ्
स्यात् पुक् चागमः । त्रपुणो विकारः त्रापुषं जातुषं ।

* शम्या लृक् ॥ १२९ ॥ शमीशब्दादण
स्यात् लृक् चागमः । शमीलं भस्माशमीली लृक्
मयङ् वाऽभक्षाछादने ॥ १३० ॥ तांतात्

भक्षाछादनवर्जितेऽवयवे विकारे च मयङ् वा स्या-
त् । अश्मनो विकारः अश्ममयं । आश्मं । सि-
कतामयं । सैकतं । कपोतमयं । कपोतं । अ-
भक्षाछादन इति किं? मौङ्गः मूषः । कार्पासः प्रावारः ।

* एकाच्छराद्यप्राणिदोः ॥ १३१ ॥ एकाचः
शरादेः अप्राणिवाचिनश्च दोर्मयट् स्यात् विका-
रावयवयोः । मृन्मयं । बाह्वमयं । शरमयं ।
दर्भमयं । तृणमयं । अप्राणिदोः—आन्नमयं ।
शाकमयं । तन्मयं ।

तिलपवादस्त्वौ ॥ १३२ ॥ आभ्यां म-
यट् भवत्यस्त्वौ । ववमयं । तिलमयं । तैलं ।
यावकमन्यत् ।

* व्रीहेः पुरोडाशे ॥ १३३ ॥ व्रीहर्मयट् स्वा-
त् पुरोडाशे । व्रीहीणां विकारः व्रीहिमयं, पुरो-
डाशः । वैहः ओदनोऽन्वः ।

* गोर्विहयेच ॥ १३४ ॥ गोर्मयट् स्वात् विहि
शकृत्वेवागोर्विट् गोमयं । गोर्विकारो मयमन्यत् ।

पिष्टात् ॥ १३५ ॥ पिष्टाद्विकारे मयट्
स्यात् । पिष्टमयं ।

कः स्त्री ॥ १३६ ॥ पिष्टात् को भवति
स्त्री । पिष्टिका ।

* क्रीनवन्मानात् ॥ १३७ ॥ मानवाचकात्
क्रीत इव त्यविधिः स्यात् विकारे । यथा—क्षतेन
क्रीतं क्षत्यं, क्षतिकं । साहसं । तथा—क्षतस्य वि-
कारः क्षत्यः । क्षतिकः । साहसः । प्रास्थिकः ।

कौक्षेण्या ढण् ॥ १३८ ॥ आभ्यां ढण्
स्यात् तयोः । कौक्षेयं सूत्रं । एण्याः विकारोऽव-
बो वा ऐजेयं मांसं ।

उष्मद् वुञ् ॥ १३९ ॥ उष्मद् वुञ्
स्यात् । औष्ट्रकं मांसं । औष्ट्रिका जंघा ।

× बोयोर्णात् ॥ १४० ॥ आभ्यां वुञ् वा
स्यात् तयोः । औमकं भस्म । औमं । उमामयं ।
और्णकं सूत्रं । और्णं । ऊर्णमयं ।

* पयसो यः ॥ १४१ ॥ पयसो विकारे यः
स्यात् । पयस्यं दधि ।

द्रोः ॥ १४२ ॥ दुशब्दाद् यो भवति ।
द्रोर्विकारः द्रव्यं ।

माने वयः ॥ १४३ ॥ द्रोमनि वयो
भवति । दुवयं मानं ।

* हैयंगवीनं ॥ १४४ ॥ षोगोदोह शब्दाद्
स्नान् निपात्यः प्रकृतेश्च हियंशुभावः । षोगोदोह-
स्य विकारः हैयंगवीनं घृतं ।

* नातोऽफलद्वययात् ॥ १४५ ॥ विकारेऽ-
वयवे च ये द्वे स्याः उक्ता अतः एतदंतात्
फलवाचिद्वयवर्जितात् तयोस्त्यो न भवति ।
कपोतस्य विकारः कापोतं । तस्य विकारोऽ-
वयवो वा वेति मयट् नास्ति । अफलद्वयवादिति
किं? आमलक्या विकारोऽवयवो वा फलं आमलकं
तस्योप्यामलकमयं । श्रौवयं लफलं ।

उष्फले ॥ १४६ ॥ फलवाच्ये तस्योप्
भवति तयोः । आमलक्याः विकारोऽवयवो
वा फलं आमलकं । बदरं । कुबलं । मयट्जो-
ष्योपि हृदुप्यशूचीति क्रीत्यस्योप् ।

* मृत्तादेरण् ॥ १४७ ॥ एभ्योऽण् स्यात्
फले तयोः । मृत्तां । नैयमोषं । आभृत्यं ।

जम्बा बोधश्च ॥ १४८ ॥ जंबूशब्दाद् विकारे
ऽवयवे च विवाक्षिते उश्च वा भवत्यण् च । जंबूः
जांबवं । जंबु फलं ।

* द्राक्षाद्योषधिभ्यः ॥ १४९ ॥ द्राक्षादिभ्य
औषधिभ्यश्च त्यस्योश् भवति तयोः द्राक्षा फलं ।

हरीतकी । नखरजनी । व्रीहिः । यवः । गोघूमः ।

* पुष्पमूले बहुलं ॥ १५० ॥ पुष्पे मूले च
बहुलमुश् भवति तयोरर्थयोः । मल्लिका पुष्पं ।
मालती । जाती । बृहती मूलं । विदारी ।
अंशुमती । कचिन्न-विस्वानि मूलानि । कचिदुष्पा
सिंदुवारं पुष्पं । कदंबं पुष्पं ।

कांश्यपारश्वबौ ॥ १५१ ॥ कंसीय
परश्व्याभ्यां यज्ञौ निपात्यौ छययोश्च उप् ।
कंसार्थे कंसीयं । तस्य विकारः-कांस्यं । परश्वर्धे
परश्व्यं । तस्य विकारः पारश्वं ।

प्राग्याहण ॥ १५२ ॥ यत्स्यात् प्राग्
ठणधिकृतो वेदितव्यः । तत्रैवोदाहरिष्यामः ।

तेन दीव्यतृत्वनजयजितं ॥ १५३ ॥
तेनेति भासमर्थात् दीव्यत्याद्यर्थेषु ठण् स्यात् ।
अक्षैर्दीव्यति आक्षिकः । शालाक्षिकः । अग्रा
स्नति आग्रिकः । कौहालिकः । अक्षैर्जयति
जितो वा आक्षिकः । शालाक्षिकी ।

संस्कृतं ॥ १५४ ॥ तेनेति भासमर्थात्
संस्कृतमित्यास्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । दक्षा संस्कृतं
दाक्षिकं । शांगवैरिकं । मारीचिकं ।

कुसुमकोकोऽण् ॥ १५५ ॥ कुसुमाह

कोट्यान् स्वात् । कुलत्वेः संस्कृतं कोट्यं ।
ऐषिहीकं । दार्वरूकं ।

* तरन् ॥१५६॥ तेनेति भांतात् तरत्यर्थे ठण्
स्वात् । उडुवेन तरति औडुविकः । गौपुच्छिकः ।
काङ्क्षविकः ।

नौद्वयचण्डः ॥ १५७॥ नौशब्दात् द्वय-
चण्डो भवति तरत्यर्थे । नावा तरति नाविकः ।
घाटिकः । घृविकः । बाहुकः ।

चरन् ॥१५८॥ तेनेति भांतात् चरत्यर्थे ठण्
स्वात् । हान्तिना चरति हान्तिकः । शाकटिकः ।
दाधिकः ।

पर्यादिष्टट् ॥ १५९॥ एभ्यष्टट् म्यात्
चरत्यर्थे । पर्यादिकः । पर्यादिकी । अश्विकः ।
अश्विकी । रथिकः ।

* पादिकः ॥१६०॥ पादशब्दात् ठट् निपात्यः ।
पद्भावश्च । पादाभ्यां चरति पादिकः ।

भ्रगणाट् वा ॥१६१॥ भ्रगणाट् ठट् म्यात्
वा । भ्रगणेन चरति भ्रगणिकः । भ्रागणिकः ।

वेननादेर्जाविन् ॥१६२॥ वेननादेष्टण म्यात्
जीवत्यर्थे । वेनेन जीवति वेननिकः । वाहिकः ।
भारिकः । दाडिकः ।

* वम्नक्रयविक्रयक्रयविक्रयेभ्यष्टः ॥१६३॥
वम्न क्रयविक्रय क्रय विक्रय इत्येतेभ्यष्टो भवति
जीवति । वम्नं मृच्यं तेन जीवति वम्निकः ।
क्रयविक्रयिकः । क्रयिकः । विक्रयिकः ।

+ लक्षायुधात् ॥ १६४॥ आयुधात् लो-
भवति ठश्च । आयुधेन जीवति आयुधायः ।
आयुधिकः ।

ब्रातीनञ् ॥१६५॥ ब्रातात् जीवत्यर्थे लृञ्
निपात्यः । ब्रातेन कर्मणा जीवति ब्रातीना भार्या ।

हरत्युत्संगादेः ॥१६६॥ उत्संगादेर्हरत्यर्थे
ठण् स्वात् । उत्सगेन हरति औत्सांगिकः ।

औडुविकः । पैटविकः ।

ठट् भस्त्रादेः ॥१६७॥ एभ्यष्टट् स्वात् ।
भस्त्रया हरति भस्त्रिकः । भरटिकः । भरणिकः ।
वा विवधवीवधात् ॥१६८॥ आभ्यां
हरति ठट् वा स्वात् । विवधिकः । वीवधिकः ।
वैवधिकः ।

+ अण कुटिलिकायाः ॥१६९॥ कुटिलि-
काशब्दात् अण म्यात् । कुटिलिकाया हरति
कौटिलिकः मृगः, कर्मरः, कर्षकः, परिभाजकः,
चौगे वा ।

निवृत्तेऽक्षधृतादेः ॥१७०॥ निवृत्तेऽर्थे अक्षधृ-
तादेः ठण् म्यात् । अक्षधृतेन निवृत्तं आक्षधृतिकं
वैरं । जाघाप्रहणिकं ।

भावादिभ्यः ॥ १७१॥ भाववाचिन
इमां भवति । पाकेन निवृत्तं पाकिम ओदनः
सैकिमाऽसिः । कुट्टिमा भूमिः ।

क्रः ॥ १७२॥ क्लृप्त्यांताद् इमो भवति ।
पक्विमं । कृत्रिमं ।

नित्यं ॥ १७३॥ क्लृप्तं नित्यं इमपरं
प्रयोज्यं । पक्विमं । तेन पक्विणा निवृत्तमिति
वाच्यं, पक्विः शोभते इत्यादिप्रयोगश्च न भवति ।

याचिनापमित्यात् कण ॥ १७४॥
आभ्यां कण म्यात् । याचितेन याच्यया निवृत्तं
याचिनकं । अपमित्येन प्रतिदानेन निवृत्तं
आपामत्यकं ।

संसृष्टे ॥ १७५॥ भांतात् संसृष्टे मिश्रि-
तेऽर्थे ठण् म्यात् । दध्ना संसृष्टे दाधिकः । पृष-
लिकं । माग्निकं ।

* चूर्णलक्षणमुद्रादिनाण ॥ १७६॥ चूर्णादेरिन्
अ अण इत्येतं त्याः भवति । चूर्णेन संसृष्टाः
चूर्णिनोऽपूपाः । लवणः सूपः । मोदः ओदनः ।
व्यञ्जनरूपसिक्तं ॥१७७॥ व्यञ्जनवाचिभ्यः

उपसिक्तेऽर्थे ठण् स्यात् । सूनेन उपसिक्तःओदनः
सौपिकः । चातिकः सूयः । तैलिकं श्राकं ।

ओजःसहोमसा वर्तते ॥ १७८ ॥ एभ्यो
वर्ततेऽर्थे ठण् स्यात् । आंजसा बलेन वर्तते औ-
जसिकः । साहसिकः । आमसिकः ।

* तत्पत्यनोलोमकुलेपात् ॥ १७९ ॥ तदिती-
प्समर्थात् प्रत्यनुभ्यां परात् लोमादेः ठण् स्यात् ।
प्रातिकोमं वर्तते प्रातिकोमिकः । आनुलोमिकः ।
प्रातिकूलिकः । आनुकूलिकः । प्रातीपिकः ।
आन्वीपिकः ।

* परेष्टुलपार्थात् ॥ १८० ॥ परिपूर्वाम्यामाम्यां
ठण् स्यात् । परिमुलं वर्तते पारिमुखिकः । पारि-
पार्थिकः सेवकः ।

प्रयच्छन् गर्ह्ये ॥ १८१ ॥ गर्हादिबन्तात् प्रय-
च्छत्यर्थे ठण् स्यात् । द्विगुणार्थे द्विगुणं एकं प्रय-
च्छति द्वैगुणिकः । त्रैगुणिकः ।

+ वृधुष् वृद्धेः ॥ १८२ ॥ वृद्धिशब्दाट्ठण् स्यात्
वृधुष्भावश्च । वृद्धिं प्रयच्छति वार्द्धधुषिकः ।

* कुसीदाट्ठट् ॥ १८३ ॥ कुसीदाट् टट् भवति
गर्ह्ये । कुसीदं प्रयच्छति कुसीदिकः । कुसीदिकी ।

दशैकादशाट्ठट्थ ॥ १८४ ॥ दशैकादशश-
ब्दात् इबन्तात् ठो भवति टट् च । एकादशार्था
दश दशैकादश । तान् प्रयच्छति दशैकादशिकः ।
दशैकादशिका । दशैकादशिकी ।

* रक्षन्नुञ्जन् ॥ १८५ ॥ इबन्तात् रक्षितात् रक्षति उं-
ञ्जति चार्थे ठण् स्यात् । नगरं रक्षति नागरिकः ।
सामबायिकः । बदराण्युञ्जति बादरिकः । नैबारिकः ।

पक्षिमत्स्यमृगार्थमीनात् घ्रन् ॥ १८६ ॥
पक्ष्यर्धमत्स्यार्थमृगार्थेभ्यः मीनाच्च हंत्यर्थे
ठण् स्यात् । पक्षिणो हन्ति पाक्षिकः । शाकुनिकः ।
तैषिरिकः । मायूरिकः । मात्स्यिकः । साकारिकः ।
मार्गिकः । नैयंकुः । बाराहिकः । शौकरिकः ।

मैनिकः ।

+ परिपंथं तिष्ठंश्च ॥ १८७ ॥ परिपंथ-
शब्दात् इप्समर्थात् तिष्ठति हन्ति चार्थे ठण्
स्यात्परिपंथं तिष्ठति हन्ति वा परिपंथिकश्चौरः ।

+ परिपंथं ॥ १८८ ॥ परिपंथशब्दात् इबन्तात्
तिष्ठत्यर्थे ठण् स्यात् । पारिपथिकः ।

* माथद्युपदव्याक्रंदं धावन् ॥ १८९ ॥
माथद्योः पदव्याक्रंदशब्दाभ्यां च ठण् स्यात्
धावत्यर्थे । दंडामाथं धावति दांडामाथिकः । दैर्घ्या-
माथिकः । पदवीं धावति पादविकः । आक्रंदिकः ।

* पदचात्यनुपदात् ॥ १९० ॥ पश्चादर्थे
अनुपदात् ठण् स्यात् । पदस्य पश्चादनुपदं तद्
धावति-आनुपदिकः ।

* परदारादीन्यन् ॥ १९१ ॥ परदारादिभ्यः
इबन्तेभ्यः एति गच्छत्यर्थे ठण् स्यात् । परदारान्
एति पारदारिकः । गौरुदारिकः । गौरुतल्पिकः ।

प्रतिपथाद्वश्च ॥ १९२ ॥ अस्मादो भवति
ठण् चाप्रतिपथमेति प्रतिपथिकः । प्रातिपथिकः ।

पदद्युपदललामार्थप्रतिकंठं गृह्णन् ॥ १९३ ॥
पदद्योः पदादेश्च इबन्तात् गृह्णत्यर्थे ठण् स्यात् ।
पूर्वपदं गृह्णाति पौर्वपादिकः । औत्तरपादिकः ।
पेश्वरपादिकः । पादिकः । लालामिकः । आर्थिकः ।
प्रातिकंठिकः ।

* धर्माधर्मौ चरन् ॥ १९४ ॥ आभ्यां
चरत्यर्थे ठण् स्यात् । धर्मं चरत्यनुतिष्ठति
धार्मिकः । आधार्मिकः ।

* समूहान् समवैति ॥ १९५ ॥ समूहवा-
चिभ्य इबन्तेभ्यः समवैत्यर्थे ठण् स्यात् । समूहं
समवैति सामूहिकः । सामाजिकः । सामबा-
यिकः । गौष्ठिकः ।

परिषदं ष्यः ॥ १९६ ॥ परिषद्शब्दात्
ष्यो भवति । परिषदं समवैति पारिषद्यः ।

सेनां वा ॥ १९७ ॥ सेनाशब्दादिबन्तात्
ज्यो वा स्यात् । सेनां समवेति सैन्यः, सैनिकः ।

* सुस्नातादीन् पृच्छन् ॥ १९८ ॥ सुस्ना-
तादेरिबन्तात् पृच्छत्वर्थे ठ्ण स्यात् । सुस्नातं
पृच्छति सौस्नातिकः । सौस्नरात्रिकः ।

+ प्रभूतादीनाह ॥ १९९ ॥ एभ्य आहेत्व-
स्मिन्नर्थे ठ्ण स्यात् । प्रभूतमाह प्रभूतिकः ।
पार्यासिकः ।

+ माशब्दमित्यादिभ्यः ॥ २०० ॥ एभ्यो
वाक्येभ्यश्च ण स्यात् । वाक्यशब्दपरामर्शार्थमिति-
करणं । माशब्दमित्याह माशब्दिकः । कार्यशब्दिकः ।
नैत्यब्दिकः ।

* शब्ददर्दुरललाटकुक्कुटाद् रुढौ ॥ २०१ ॥
एभ्यश्च ण स्यात् रुढौ । शब्दं करोति शाब्दिकः
वैयाकरणः । दर्दुरं वादित्रं--वाटुगिकः । ललाटं
पश्यति--ललाटिकः । सेवकः । कुक्कुटी युगमात्रं
पश्यति कौक्कुटिको भिक्षुः । रुढाविति किं ! शब्दं
करोति काकादिः ।

तस्य धर्म्यं ॥ २०२ ॥ तस्येति ताम-
मर्भात् धर्म्यमित्यस्मिन्नर्थे ठ्ण स्यात् । गुल्फशा-
काया धर्म्यं शौल्फशालिकं । आपणिकं । दौवारिकं ।

* नराष्टृतोऽण् ॥ २०३ ॥ नरादेः ऋकारा-
त्ताञ् अण् भवति । नरस्य धर्म्यं नारं । नारी
स्त्री । महिष्याः--माहिषं । प्रालेपिकं । पौरोहितं
नुर्धर्म्यं नारं । मात्रं । पैत्रं । शाखं ।

* वैश्वस्त्रवैमाजिञ् ॥ २०४ ॥ एतौ शब्दौ
कृतजितौ निपात्यौ । विश्वसितुर्धर्म्यं वैश्वस्त्रं ।
कृत इत्यस्त्वेवात्राण् इट्त्वं तु निपात्यते । विमा-
जयितुः--वैमाजिञ् ।

वक्यः ॥ २०५ ॥ तांताह वक्य इत्य-
स्मिन्नर्थे ठ्ण स्यात् । आपणस्य वक्यः आपणिकः ।
वाकरिकः । शौमकाशालिकः ।

तदस्य पण्यं ॥ २०६ ॥ तदिति वास-
मर्भात् पण्यात् अस्येति तार्थे ठ्ण स्यात् । वङ्गासं
तच्चेत् पण्यं भवति । अपूपाः पण्यमस्य--आपू-
षिकः । लावणिकः । मौदकिकः ।

+ किञ्चरादेष्टृ ॥ २०७ ॥ एभ्यश्च ठ्
स्यात् । किञ्चरं पण्यमस्य किञ्चरिकः । पणिकः ।
तगरिकः । गुग्गुलिकः ।

शालालोर्वा ॥ २०८ ॥ शालालुशब्दाद् डट्
वा पण्यार्थे । शालालु पण्यमस्य शालालुकः ।
शालालुकः ।

शिल्पं ॥ २०९ ॥ तदस्य शिल्पमित्यस्मि-
न्नर्थे ठ्ण स्यात् । मृदंगवादनं शिल्पमस्य माद-
गिकः । पाणविकः । वैणिकः । नार्सिकः ।

मड्डुकसर्षगाद् बाञ्ण ॥ २१० ॥ आम्बा
वाण स्यात् शिल्पे । माड्डुकः । माड्डुकिकः ।
शार्शरः । शार्शरिकः ।

प्रहरणं ॥ २११ ॥ तदस्य प्रहरणवि-
त्यस्मिन्नर्थे ठ्ण स्यात् । असिः प्रहरणमस्य
आसिकः । त्सारुकः । चाक्रिकः । धानुष्कः ।

+ परम्बधाद्वाण् ॥ २१२ ॥ अस्मादण् स्यात्
प्रहरणे वा । परम्बधः प्रहरणमस्य पारम्बधः ।
पारम्बधिकः ।

शक्तियष्टेष्टीकण् ॥ २१३ ॥ आम्बा
टीकण् स्यात् । शक्तिः प्रहरणमस्य शाक्तीकः ।
याष्टीकः । याष्टीकी ।

* वैश्वप्यादिभ्यः ॥ २१४ ॥ एभ्यो वा टीकण्
स्यात् । इष्टिः प्रहरणमस्य ऐष्टीकः । ऐष्टिकः ।
आमसिकः । आमसाकः । दाष्टिकः । दाष्टीकः ।

नास्तिकास्तिकदैष्टिकाः ॥ २१५ ॥
नास्तिकादयः ठ्ण्यन्ता निपात्यन्ते । परकोकादिकं
नास्तीति मतिरस्य नास्तिकः । तदस्तीति मति-
रस्य-आस्तिकः । दिष्टं देवं तत्प्रमाणमिति मति-

रस्य दैष्टिकः ।

श्रीलं ॥ २१६ ॥ तदस्मिन् श्रीलमित्यस्मिन्नर्थे
ठण् स्यात् । अपूपमक्षणं श्रीलमस्य आपूपिकः ।
शाप्कुलिकः । तावृलिकः ।

छत्रादेरन् ॥ २१७ ॥ एम्य अन् स्यात्
छत्रं श्रीलमस्य छत्रः । शैक्षः । मैक्षः ।

× तूष्णीकः ॥ २१८ ॥ तूष्णीमशब्दात् कत्यो
मसं निपात्यं । तूष्णीमभावः श्रीलमस्य तूष्णीकः ।

* वृत्तोऽपपाठोऽनुयोगे ॥ २१९ ॥ तदिति
वासमर्थान् अस्येति तार्थे ठण् स्यात् । यद् तद्
वासमर्थे कर्म चेत् तदध्ययनविषयवृत्तं भवति ।
एकमन्यत् कर्म स्वलितरूपं अध्ययने वृत्तमस्य एक-
मन्यदस्यापपाठरूपं स्वलितं परीक्षायां अनुयोगे
वृत्तं-ऐकान्यिकः । द्वैयन्यिकः । त्रैयन्यिकः ।

बहज्जादेष्टः ॥ २२० ॥ बहज्जादेष्टदः
तदस्य वृत्तोऽपपाठोऽनुयोग इत्यस्मिन् विषये ठो
भवति । एकादशान्यन्यास्यापपाठरूपाण्यनुयोगे
वृत्तानि-एकादशान्यिकः । द्वादशान्यिकः ।

भक्ष्योऽस्मै हितं ॥ २२१ ॥ वांतादस्मै
इत्यवर्थे ठण् स्यात् हितं भक्ष्यश्चेत् । अपूपाः भक्ष्याः
हितमस्मै आपूपिकः । शाप्कुलिकः । लाङ्कुलिकः ।

* नियुक्तं दीयते ॥ २२२ ॥ तदस्मै नियुक्तं
दीयत इत्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । अग्रे भोजनमस्मै
नियुक्तं दीयते आग्रभोजनिकः । शाप्कुलिकः
मौदिकिकः ।

* भक्तौदनाद्वाण् ठट् ॥ २२३ ॥ आभ्यां
अण् ठटौ यथासंख्यं वा स्तः । भक्तमस्मै नियुक्तं
दीयते भाक्कः । भाक्तिकः । ओदानिकः, औदानिकः ।

* आणामासौदनाट्टः ॥ २२४ ॥ आभ्यां
ठो वा भवति । आणामासौ नियुक्तं दीयते आणिकः ।
आणिका । आणिकी । मांसौदनिकः । मांसौदनिका ।
मांसौदनिकी ।

+ नवयज्ञादयोऽस्मिन् वर्तते ॥ २२५ ॥
नवयज्ञादिभ्य अस्मिन्नितीवर्थे ठण् स्यात् वर्तते
चेत् । नव यज्ञा अस्मिन् वर्तते नावयज्ञिकः ।
पाकयज्ञिकः ।

तत्र नियुक्तः ॥ २२६ ॥ तत्रेतीप्सम-
र्थान् नियुक्त इत्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । शुल्कशा-
लायां नियुक्तः शौल्कशालिकः । आपणिकः ।
दौवारिकः । आक्षपटालिकः ।

ठोऽगारांतात् ॥ २२७ ॥ अगारांताट्टो
भवति । कोष्ठागारे नियुक्तः कोष्ठागारिकः ।
देवागारिकः । भांडागारिकः ।

अध्यायिन्यदेशकालात् ॥ २२८ ॥
ईवंताददेशकालवचिनः ठण् स्यात् अध्यायिन्यर्थे ।
अनुचावध्यायी आनुचिकः । सांध्यावलिकः ।
आनध्यायिकः । अदेशकालादिति किं ? चैत्याल-
याध्यायी । पूर्वाह्नेऽध्यायी ।

* कठिनांतप्रस्तारसंस्थानतर्द्धा व्यवहरन् ॥ २२९
कठिनांतात् प्रस्तारसंस्थानाभ्यां प्रस्तारसंस्थाव-
द्योश्च व्यवहरत्यर्थे ठण् स्यात् । वांशकठिने व्यवहरति
वांशकठिनिकः । वार्दकठिनिकः । प्रास्तारिकः ।
सांस्थानिकः । तद्द्यु-कांसप्रस्तारिकः । गौसंस्थानिकः ।

* निकटादिषु वसन् ॥ २३० ॥ एभ्यो वस-
त्यर्थे ठण् स्यात् । विकटे वसति नैकटिकः । वा-
क्षमूलिकः । आबसथिकः ।

* सतीर्ध्वः ॥ २३१ ॥ समानतीर्थाद् यो
निपात्यः । समानस्य च सभावः । समाने तीर्थे
वसति सतीर्थः ।

तद्दहन् रथप्रासंगाद् यः ॥ २३२ ॥ तद्वितीप्स-
मर्थाभ्यां आभ्यां बहुत्यर्थे यो भवति । रथं वहति
रथः । प्रासंख्यः ।

धुरो हण् च ॥ २३३ ॥ धुरो हण् भवति
वक्ष्य । धुरं वहति धौरेवः । धुर्वः ।

*सर्वोत्तरदक्षिणवायादेः स्वः ॥ २३४ ॥ सर्वायादेः पुरः स्वो भवति । सर्वा पूः—सर्वधुग तां वहति सर्वधुरीणः । उत्तरधुरीणः । दक्षिणधुरीणः । वामधुरीणः ।

*उष् वैकादः ॥ २३५ ॥ एकादः पुरः स्वो भवति तस्य उष् च बहुवच्ये. एकधुरीणः एकधुरः । ऋक्कटादण् ॥ २३६ ॥ अस्मादण् । शाकटो गौः ।

हल्सीरादण् ॥ २३७ ॥ आभ्यां ठण् स्यात् वहति । हालिकः । सैरिकः ।

विध्यन्त्यकरणेन ॥ २३८ ॥ इवंताद् विध्यन्त्यर्थे यो भवति न चेत् करणेन विध्यन्ति । पादौ विध्यन्ति पद्याः शर्कराः । ऊन्याः कंटकाः अकरणेनेति किं ? पादं विध्यन्ति धनुषा ।

* धनगुणा लब्धा ॥ २३९ ॥ धनगुणाभ्यां यो भवति लब्धश्चि । धनं लब्धा धन्यः । गुण्यः ।

* णोऽन्नात् ॥ २४० ॥ अन्नात् णो भवति । अन्नं लब्धा आन्नः ।

पदमस्मिन् दृश्यं ॥ २४१ ॥ पदात् वांतात् अस्मिन्नितावधं यो भवति दृश्यं चेत् । पदमस्मिन् दृश्यं पद्यः । कदमः ।

* जन्मवड्यधर्म्यधेनुप्यामूल्यदृष्टगार्हपत्याः ॥ २४२ ॥ जन्मादयो यत्वांता निपात्यन्ते । जनी वधूं वहति जन्माः परिणेतृसहायाः । जनस्य जन्मो वा जन्मः । वधूं गतः वड्यः । धर्मेण प्राप्तं धर्मादनपेतं वा धर्म्यं । प्रकृष्टा वेनुः वेनुप्या । ये शुक्र निपात्यः । मूलमेवामुत्पाद्यं मूल्या मुद्राः । मूलेनानम्यं मूल्यं मुवर्णादि । हृदयस्य म्रियः बन्धनं वा हृद्यः ऋषिः । गृहपातिना संयुक्तः गार्हपत्योऽग्निः ।

* नौविषेज तार्यवध्वे ॥ २४३ ॥ नौविषाम्यां तार्ये वध्वे च यो भवति । नावा तार्यं नाव्यमुदकं । विषेज वध्वः विष्यः ।

पथ्यवर्षन्यायादनपेते ॥ २४४ ॥ पथ्यादेः

कांतात् यो भवति अनपेतेऽर्थे । पथोऽनपेतं पथ्यं । अर्थ्यं । न्याय्यं ।

छंदसा निर्मिते ॥ २४५ ॥ छंदसो भांतात् यो भवति निर्मितेऽर्थे । छंदसा निर्मितः छंदस्यः ।

उरसाऽण् च ॥ २४६ ॥ उरसः भांतात् निर्मितेऽर्थेऽण् स्यात् वध्वः । उरसा निर्मितः औरसः । उरस्यः पुत्रः ।

* मद्म्य करणे ॥ २४७ ॥ मदात् तांतात् करणेऽर्थे यो भवति । मद्म्य करणं मद्यं ।

* कौलीनो जल्पे ॥ २४८ ॥ कुलात् खल्ल निपात्यन्तं जल्पेऽर्थे । कुलस्य जल्पः कौलीनः ।

तत्र साधुः ॥ २४९ ॥ तत्रेतीप्समर्थात् साधुरित्यस्मिन्नर्थे यो भवति । सामानि साधुः सामन्यः । कर्मण्यः । शरण्यः । श्रयान् जिनः । सभ्यः ।

* भक्ताणः ॥ २५० ॥ भक्ताणो भवति भक्ते साधुः भक्तः शालिः ।

परिषदो ण्यश्च ॥ २५१ ॥ परिषदो ण्यो भवति ण्यश्च । परिषदि साधुः परिषद्यः । परिषदः ।

* सर्वजनात् खल्ल च ॥ २५२ ॥ अस्मात् खल्ल भवति ण्यश्च साधुः । सर्वजनीनः सार्वजन्यः ।

* प्रतिजनादेः ॥ २५३ ॥ एभ्यः साधौ खल्ल स्यात् । प्रतिजनीनः । ऐवंयुगीनः । सांयुगीनः । पारकुलीनः ।

कथादेष्टण् ॥ २५४ ॥ कथादिभ्यः साधौ ठण् भवति । काथिकः । सांकाथिकः । वैकाथिकः । वैतथिकः । वैतथिकः । गौथिकः ।

पथ्यतिथिवसातिस्वपतेर्ह्य ॥ २५५ ॥ एभ्यः साधौ ङण् स्यात् । पाथेयः । आतिथेयः । वासतेयः । स्वापतेयं ।

* देवतांताद् तादर्थ्ये ॥ २५६ ॥ देवतांताद् यो भवति तादर्थ्ये । अग्निदेवतायै हृदं अग्निदेवत्वं । पितृदेवत्वं ।

• पाद्यार्घ्ये ॥ २५७ ॥ एतौ यत्पातौ निपा-
त्यौ । पादार्घ्यमुदकं पाद्यं । येन पद्मावः । अर्घ्यं रत्नं ।

• ण्योऽतिथेः ॥ २५८ ॥ अतिथेर्ण्यः स्यात् ।
अतिथ्यर्थे आतिथ्यं ।

• हलस्य सादेश्च कर्षे ॥ २५९ ॥ हलात्
केबलात् सादेश्च कर्षेऽर्थे यः स्यात् । हलकर्षः हस्यः ।
द्विहस्यः । त्रिहस्यः ।

• सीतया संमिते ॥ २६० ॥ सीताशब्दात्
केबलात् सादेश्च संमितेर्धे यो भवति । सीतश्च सं-
मितं सीत्यं क्षेत्रं । परमसीत्यं । द्विसीत्यं ।

• वयस्तुलाभ्यां ॥ २६१ ॥ आभ्यां संमिते
यो भवति । वयसा संमितः वयस्यः । तुल्यः ।

• सोदर्यसमानोदर्यौ ॥ २६२ ॥ एतौ स-
मानोदरशब्दात् जातेर्धे यातौ निपात्यौ समानस्य
च वा सभावः । समानोदरे जातः सोदर्यः, समानोदर्यः ।

इति शब्दार्णवापरनाम्नि जैनैर्द्रव्याकरणे

शब्दार्णवचंद्रिकायां लघुवृत्तौ

तृतीयाध्यायस्य

तृतीयः पादः

चतुर्थः पादः ।

प्राक् णवृत्तः ॥ १ ॥ अर्हाङ्गुणः प्राक्
वेऽर्थः । तेषु ऋऽणिकृतो वेदितव्यः । वक्ष्यति-तस्मै
हित इति वत्सीयः ।

• हबिरभमेदापूपादेर्यो वा ॥ २ ॥ हबिर्धे-
दात् अन्नभेदाद् अपूपादेश्च यो वा स्यात् । आभि-
क्षायै इदं आभिक्ष्यं । आभिक्षीवं हबि । ओदन्या
ओदनीवास्तंडुकाः । अपूप्यं, अपूषीयाः गोपूषाः ।
तंडुल्यं तंडुलीयाः क्षाण्यः ।

• युगाद्योर्थः ॥ ३ ॥ युगादेः उर्णात्पाद्यो

भवति । युगार्धं युग्यं । हविष्यं । बर्हिष्यं । ओ-
शंकव्यं दारु । पिचव्यः कार्पासः । कमंडलव्या
मृत्तिकाः ।

कंबलात् सौ ॥ ४ ॥ कंबलात् यो भवति
सौ । कंबलोऽस्यास्तीति कंबल्यं ऊर्णाशतं । साविति
किं ! कंबलीया ऊर्णा ।

• नाभ्युधसोर्नञ्चौ ॥ ५ ॥ आभ्यां यो भवति ।
नभ् न इत्येतावादेशौ च । नामये हितं नभ्यम-
जनं । ऊभसे हितं-ऊभन्यं ।

• शुन्यशून्यौ ॥ ६ ॥ एतौ निपात्यौ । श्वन्शब्दाद्
यः शुन् शूनौ चादेशौ । श्वभ्यो हितं शुन्यं, शून्यं ।

तस्मै हितेऽराजाचार्यब्राह्मणवृष्णः ॥ ७ ॥
तस्मै इत्यपसमर्थान् राजादिवर्जितात् हित
इत्याभिज्ञर्थे यथाविहितं त्यो भवति । वत्सेभ्यो
हितः वत्सीयः । करभीयः । पुरोडाश्याः पुरो-
डाशीयास्तंडुलाः । अराजादेरिति किं ! राज्ञे
हितः । आचार्याय हितः । ब्राह्मणाय हितः ।
वृष्णं हितः ।

प्राण्यंगरथस्वलयवभाषवृषब्रह्मतिलाद्यः
॥ ८ ॥ प्राण्यंगात् रथादेश्च यो भवति । दंतेभ्यो
हितं दंत्यं । कर्ण्यं । चतुष्यं । रथ्यं । स्वस्यं ।
यव्यं । माप्यं । वृष्यं । ब्राह्मण्यं । तिल्यं ।

• ध्योऽजावेः ॥ ९ ॥ अजाविभ्यां ध्यो
भवति । अजाभ्यो हितं-अजथ्यं । अविध्यं ।

माणवचरकात् सृ ॥ १० ॥ आभ्यां
तस्मै हिते सृ स्यात् । माणवीनः । चारकीणः ।

भोगइय्यात्मन्भ्यां स्वः ॥ ११ ॥ भोगो-
रात्मनश्च स्वो भवति । मातृभोगाव हितः-मातृ-
भोगीणः । राजभोगीणः । आत्मनीनः ।

पंचसर्वविश्वचनाद्यात् ॥ १२ ॥ पंचादि-
पूर्वाज्जनात् वसात् सौ भवति ॥ पंचवनेभ्यो
हितः पंचवनीवः । सर्ववनीनो वासुपूज्यवः ।

विभजनीयः । वादिति किं ? पंचानां जनः
पंचजनः । तस्मै-पंचजनावः हितः पंचजनीयः ।

•महत्सर्वाट्ठञ् ॥ १३ ॥ आभ्यां परात्
जनाद् यसात् तस्मै हितेऽर्थे ठञ् स्यात् ।
महते जनाव हितः माहाजनिकः । सार्वजनिकः ।
सर्वाण्यो वा ॥ १४ ॥ सर्वाट्ठो वा स्यात् ।
सर्वस्मै हितः सार्वः । सर्वायः ।

•तदर्धे विवर्तिनि ॥ १५ ॥ अवन्तात्
तदर्धेऽवन्तार्धे विवर्तिनि तदर्धपरिणामिनि बाच्ये
छादयः स्युः । अंगारेभ्यः काष्ठानि-अंगारीयाणि ।
मासादीयं दारु । प्राकारीयाः इष्टकाः । पिचव्यः
कार्पासः । तदर्धे इति किं ? मृत्राय कल्पते
बवागूः । विवर्तिनीति किं ? उदकाय कूपः ।

चर्मेष्यञ् ॥ १६ ॥ तदर्धे विवर्तिनि चर्म-
ण्यभिधेये अञ् स्यात् । बध्नाय इदं बाध्ने ।
वारत्रं चर्म ।

ऋषभोपानहाड्यः ॥ १७ ॥ आभ्यां
म्यो भवति । ऋषभाय वत्सः आर्षभ्यः ।
औपानहं चर्म ।

•छदिर्बलेर्दृष्ट ॥ १८ ॥ आभ्यां दृञ् स्यात् ।
छदिषे तृणं छादिषेयं । बालेयाः तंडुलाः ।

परिस्त्रास्य स्यात् ॥ १९ ॥ परिस्त्राशब्दाद्
वातात् दृञ् स्यात् अम्यति तार्थे वा परिस्त्रा
सा चेद् म्यादिति योग्यतया संभाव्यते । परिस्त्रा
जासां स्यात् पारिस्त्रेयाः इष्टकाः ।

•अस्मिञ्च ॥ २० ॥ परिस्त्रायाः अस्मि-
न्नितीवर्धे दृञ् स्यात् । परिस्त्रास्मिन् स्यात्
पारिस्त्रेयो देशः ।

•तद् ॥ २१ ॥ तदिति वासमर्थाद् अस्वार्थे
विवर्तिन्यभिधेयार्थे यथाविहितं स्यो भवति ।
मासादोऽस्य स्वात् मासादीयं दारुपरिश्रव्यमयः ।
मासादोऽस्मिन् स्यात् मासादीयो देशः ।

आर्द्धाट्ठञ् ॥ २२ ॥ वदित ऊर्ध्वमनु-
कमिष्यामः तदर्हतीत्यार्द्धशब्दात् तच्च ठणधि-
कृतो शेषः । वक्ष्यति-मूल्यैः क्रीतं, साक्षतिकं
वास्तिकं ।

•स्यादेकचार्हादनुपः ॥ २३ ॥ इपोर्हं वदिति
आहात् यो वतस्स्यो विधास्यते स ततः कंबलात्
तदंताच्च स्मिंसंज्ञादेर्भवतीति ज्ञेयं अनुवन्तात् ।
वक्ष्यति-चंद्रायणं चरति चांद्रायणिकः । द्वैचा-
द्रायणिकः । म्यादेरिति किं ? महापारायण-
मर्थीते । अनुप इति किं ? द्वाभ्यां शूर्पाभ्यां
क्रीतं द्विशूर्पाद्विशूर्पेण क्रीतः द्विशूर्पाधिकः ।

शतादस्वार्थेऽसं ठयौ ॥ २४ ॥ शतात्
ठयौ स्तः अस्वार्थेऽसं । शतेन क्रीतं क्षतिकं,
क्षत्यं । अम्बाबं इति किं ? शतं मानमस्य क्षतकं ।
स्तोत्रं अम इति किं ? ह्यपधिकं शतं द्वौ च शतं च
द्विशतं । तेन क्रीतं-द्विशतकं । त्रिशतकं ।

त्रिशद्विंशतेऽष्टपुरस्त्रौ ॥ २५ ॥ आभ्यां
द्वुर भवन्त्यस्त्रौ । त्रिशता क्रीतं त्रिशकं । विंशकं ।
अस्त्राविति किं ? त्रिशन्मानमस्य त्रिशकं । विंशतिकं

•स्यश्च कोऽश्चरते ॥ २६ ॥ शत् ति इत्ये-
तदंतवर्जितात् स्मिंसंज्ञात् ताभ्यां च को भवति ।
द्वाभ्यां क्रीतं द्विकं । चतुष्कं । बहुकं । त्रिशकं ।
विंशतिकं । अशंशरिति किं ? चात्वारिशकः ।
षाष्टिकः ।

वनोर्वेद ॥ २७ ॥ वत्तंताद् स्येः कस्व
इड् वा स्यात् । यावता क्रीतं यावतिकं । यावत्कं ।
तावतिकं । तावत्कं ।

•कंसाद्धाट्ठञ् ॥ २८ ॥ आभ्यां ठट् स्यात् ।
कंसेन क्रीतं कंसिकं । अर्द्धिकं । अर्द्धिकी ।

•अर्द्धात् पलकंसकर्पात् ॥ २९ ॥ अर्द्ध-
पूर्वात् पलादेः ठट् स्यात् । अर्द्धपलेन क्रीतं अर्द्ध-
पलिकं । अर्द्धकंसिकं । अर्द्धकर्पिकं ।

+कार्षापणाद् वास्य प्रतिश्व ॥ ३० ॥ अ-
स्माद्द् स्यात् । अस्य च प्रतिरादेशो वा । का-
र्षापणिकः । प्रतिकः । प्रतिकी ।

*शतमानसहस्राद् ॥ ३१ ॥ आभ्यामस्
स्यात् । शतमानं । सहस्रं ।

शूर्पाद्वाङ् ॥ ३२ ॥ शूर्पादण् वा स्यात् ।
शौर्षं । शौर्षिकं ।

*वमनाद् ॥ ३३ ॥ अस्मादण् स्यात् । वासनं ।

*विंशतिकात् ॥ ३४ ॥ अस्मादण् स्यात् ।
विंशतिकं ।

रात् खः ॥ ३५ ॥ विंशतिकातात् रसात् खो
भवति । द्वाभ्यां विंशतिकाभ्यां क्रीतं द्विविंशतिकीनां
त्रिविंशतिकीनां ।

*अनुपोऽन्वावृण ॥ ३६ ॥ अनुबंतात् रात्
यस्यः तस्योष् भवति अखो । द्वाभ्यां कंसाभ्यां
क्रीतं द्विकंसं । त्रिकंसं । अध्यर्द्धकंसं । द्विशूर्पं ।
त्रिशूर्पं । अनुप इति किं ? द्विशूर्पणं क्रीतं द्वि-
शौर्षिकं । अस्माविति किं ? पंच लोहिन्यः परि-
माणमस्य पांचलोहितिकः । पांचकपालिकं ।

*वाङ्मः ॥ ३७ ॥ अनुपो रात् अजो वोऽ
भवति । द्विशतमानं, द्विशतमानं, द्विसहस्रं द्विसहस्रं ।

*कार्षापणसुवर्णात् ॥ ३८ ॥ कार्षापण
सुवर्णात् द्व्यंतात् रात् त्यस्य वोऽभवति । द्वि-
कार्षापणं । द्विकार्षापणिकं । द्विसुवर्णं । द्विसौ-
वर्णिकं । अध्यर्द्धसुवर्णं । अध्यर्द्धसौवर्णिकं ।

द्वित्रिवहोर्निष्कविस्तात् ॥ ३९ ॥ द्वा-
देः पराभ्यां निष्कविस्ताभ्यां वा त्यस्योऽभवति ।
द्विनिष्कं । द्विनौष्किकं । त्रिनिष्कं । त्रिनौष्किकं ।
बहुनिष्कं । बहुनौष्किकं । द्विविस्तं । द्विवौस्तिकं ।
त्रिविस्तं । त्रिवौस्तिकं । बहुविस्तं । बहुवौस्तिकं ।

सारीकाकिणीभ्यः कप् ॥ ४० ॥ सारीका-
किणीश्च तात् रात् केषाभ्यां चाभ्यां कप्

त्वात् । द्विसारीकं । द्विकाकिणीकं । अध्यर्द्धसा-
रीकं । अध्यर्द्धकाकिणीकं । सारीकाकाकिणीकं ।

पणपादमापाद् वः ॥ ४१ ॥ पणाबं-
ताद् रसात् यो भवति आ अर्हेर्धे । द्विपण्यं ।
त्रिपण्यं । अध्यर्द्धपण्यं । द्विपाण्यं । द्विमाप्यं ।

शताद्वा ॥ ४२ ॥ शतांताद् रात् यो
भवति वा । द्विशत्यं । द्विशतं ।

शानात् ॥ ४३ ॥ शानांताद् यो भवति ।
त्रिशान्यं । त्रिशानं ।

द्वित्रेरण् च ॥ ४४ ॥ आभ्यां परात् शा-
णाद् अण् स्यात् यश्च वा । द्वैशानं । द्विशान्यं ।
द्विशानं । त्रैशानं । त्रिशान्यं । त्रिशानं ।

*मूल्यैः क्रीतं ॥ ४५ ॥ मूल्यवाचिनो निर्दे-
शात् एव भांताद् क्रीतमित्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं
त्यो भवति । अशीत्या क्रीतमाशीतिकं । शतिकं
शत्यं । द्विकं त्रिकं मूल्यैरिति किं पुत्रेण क्रीतं ।

तस्य वापः ॥ ४६ ॥ तस्येति तासमर्थात्
वाप इत्यस्मिन्नर्थे ठणादयः स्युः । प्रस्थस्य वापः
प्रास्थिकः । सारीकः ।

+वातपिच्छं सनिपाताच्छमनकोपने ॥ ४७ ॥
तांतात् वातादेः ठण् स्यात् शमने कोपने चार्थे ।
वातस्य शमनं कोपनं वा वातिकं । पैत्तिकं ।
क्लैष्मिकं । सानिपातिकं ।

*हेतुः संयोगात्पातौ ॥ ४८ ॥ तांतात् हेतु-
रित्याभिन्नर्थे ठणादयः स्युः । यो हेतुः स चेत्
संयोग उत्पातो वा स्यात् । शतस्य हेतुरीश्वरेण
संयोगः-शतिकः, शत्यः सहस्रः । सोमग्रहणस्य हेतुरु-
त्पातः सोमग्रहणिको भूमिकपः । सांभ्रामिक इन्द्रधनुः ।
+ द्यञ्ब्रह्मवर्चसाद् योऽस्य परिमाणाश्वादेः
॥ ४९ ॥ स्यसंज्ञाविबर्जिताद् द्यञ्चः ब्रह्मवर्चसा-
च्च यो भवति । धनस्य हेतुः संयोगः उत्पातो
वा धन्यः । यक्षस्यः । आयुष्यं । ब्रह्मवर्चस्यं ।

जत्वादेरिति किं ? सप्तकः । नवकः । प्रास्थि-
कः । आश्विकः । आश्विनकः ।

पुत्राच्छब्दः ॥ ५० ॥ पुत्राच्छो भवति
वश्च हेतोः संयोगोत्पातलक्षणे । पुत्रीयः । पुत्र्यः ।
सर्वभूमिपृथिव्या अण ॥ ५१ ॥ आभ्या-
मण म्यात् । सर्वभूमेर्हेतुः संयोगादिः सार्व-
भौमः । पार्थिवः ।

* ईशः ॥ ५२ ॥ ताभ्यामीश ईश्वर इत्यभि-
नर्थे अण म्यात् । सर्वभूमेर्नाश्वरः सार्वभौमः ।
पार्थिवः ।

* ज्ञानः ॥ ५३ ॥ ताभ्यां ज्ञान इत्यभिन्नार्थे
अण म्यात् । सर्वभूमेर्ज्ञानो विदितः सार्वभौमः ।
पार्थिवः ।

लोकात् ॥ ५४ ॥ लोकात् ठण म्यात् ।
लोकस्य ज्ञानः लौकिकः ।

मर्चात् ॥ ५५ ॥ सर्वभूमात् लोकात्
ठण म्यात् । सर्वलोकस्य ज्ञानः सार्वलौकिकः ।
* नदत्रास्मै वा वृद्ध्यागलाभशुक्लं उपदा देयाः
॥ ५६ ॥ तदिति वाममर्थात् अत्रेतीत्यर्थे अर्था
इत्यर्थे वा यथाविहितं स्यो वा भवति । यदातं
नच्छेत् वृद्ध्यादयो देयाः स्युः । पंचाभिन नृद्धिः
आयः लाभः शुक्लं उपदा वा दीयेत पंचकः ।
सप्तकः । प्रास्थिकः । पंचाभ्यै वृद्ध्यादयो देयाः
पंचको देवदत्तः । शतिकः । शत्यः ।

+ दृढदर्शितः ॥ ५७ ॥ दृढनाददां
ठो भवति तदत्रेत्यादौ । पंचमिकः । षष्टिकः ।
आर्दिकः ।

भागात् यश्च ॥ ५८ ॥ भागात् यो भवति
ठश्च तदत्रेत्यादौ । भाग्यः । भागिकः ।

तद्वरनि बहत्यावहति वंशादेर्भारता ॥ ५९ ॥
वंशादिभ्यः परात् भारात् तदिति इवंतात् हर-
त्याचर्षेण ठण भवति । वंशभारं हरति बहति

आवहति वा वंशभारिकः । वास्वजभारिकः ।
कौटजभारिकः । वंशादेरिति किं ? भारं वहति ।

वस्नद्रुपाट्टकं ॥ ६० ॥ आभ्यां तद्व-
रत्यादौ ठकौ त्वौ स्तः । वस्निकः । द्रव्यकः ।
* पचन्यण च द्रोणात् ॥ ६१ ॥ द्रोणात्
पचत्यर्थे अण स्यात् ठण च । द्रोणं पचति
द्रौणिकः । द्रौणः ।

* संभवन्यवहरति च ॥ ६२ ॥ इवंतात् संभ-
वति अवहरति पचति चार्थे यथाविहितं स्यो
भवति । प्रस्थं संभवति अवहरति नाशं करोति
पचति वा प्रास्थिकः । कौटविकः । स्वारीकः ।

वाऽऽहकाऽऽश्विनपात्रात् स्वः ॥ ६३ ॥
आहकादेः तत्संभवत्यादौ स्त्रो वा स्यात् । आ-
हकीनः । आहकिकः । आश्विनीनः । आश्वितिकः ।
पात्राणः । पात्रिकः । पात्राणा । पात्रिकी ।

राट्टट्ट च ॥ ६४ ॥ आहकाश्वनात्
रात् टट्ट भवति स्वश्च वा तत्संभवत्यादौ । आ-
हकीनी । द्व्याहकीना । द्व्याहकी । आ-
श्विनीकी । द्व्याश्विनीना । द्व्याश्विता । द्वि-
पात्रिकी । द्विपात्राणा । द्विपात्री ।

* कुलिजादुपस्यौ च ॥ ६५ ॥ कुलिजाताद्
रात् तत्संभवत्यादौ उपस्यौ स्तः टट्ट च वा ।
द्विकुलिजः । द्विकुलिजिकः । द्विकुलिजीनः । द्विकु-
लिजिकः ।

तदभ्यांशवस्नभृतिः ॥ ६६ ॥ तदिति
वासमर्थात् अम्येति तार्थे ठणादयः स्युः ।
यद्वातं तच्छेत् अंशादयो भवन्ति । पंचाभ्यांशो
वस्नं भृतिर्वा-पंचकः । शत्यः । सादकः ।
प्रास्थिकः ।

* मानं ॥ ६७ ॥ बांतात्तार्थे ठणादयः स्युः
यद्वातं तच्छेत् मानं स्यात् । प्रस्थो मानमस्य
प्रास्थिकं राशिः । कौटविकः । स्वारीकः ।

*स्येः संघसूत्राधीनौ ॥ ६८ ॥ म्यिसंज्ञकात्
मानवाचकात् वातात् तार्थे ठणादयः स्युः
संघादयश्चेत् भवति । पंच परिमाणमस्य संघस्य
सूत्रस्य अधीतेर्वा-पंचकः । अष्टकः । शनिकः ।

सौ ॥ ६९ ॥ म्यिसंज्ञकात् स्वार्थे सौ
यथाविहितं त्यो भवति । पंचैव पंचकाः शकु-
नयः । सप्तकाः ब्रह्मवृक्षाः ।

*त्रैशचात्वारिंशं ॥ ७० ॥ त्रिंशद्चत्वारि-
शद्भ्यां तदस्य मानं स्वाधित्यस्मिन् विषये ङण
निपात्यः । त्रिंशदध्यायाः परिमाणमेषां त्रैशानि,
चात्वारिंशानि कानिचित् ब्रह्मणानि ।

पंचदशशब्दं वगं वा ॥ ७१ ॥ पंचदशतौ
वर्गे इत्युक्तौ निपात्यौ वा । पंच परिमाणमस्य
वर्गस्य पंचद् पंचको वा दशद् दशको वा वर्गः ।

+इट्स्तोमे ॥ ७२ ॥ म्यिसंज्ञकाद् स्तोमेऽभि-
षेये इट् स्यात् । पंचदश मंत्राः परिमाणमस्य
स्तोमस्य पंचदशः स्तोमः । विंशः ।

पंक्तिर्विंशतिर्त्रिंशच्चत्वारिंशत्पंचाशत्
षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतं ॥ ७३ ॥ पंक्त्या-
दयो निपात्यन्ते मानाविषये । पंच पादाः परिमा-
णमस्य वर्गस्य पंक्तिः । पंचनष्टिस्त्वं तिश्च त्यः ।
द्वौ दशतौ परिमाणमस्य विंशतिः । द्वेर्विन्भावः ।
शतिश्च त्यः । दशतोर्वा द्वयोर्विन्भावः शतिश्च
त्यः । त्रिंशत्चत्वारिंशत् पंचाशदिति त्रिचतुः-
पंचानां इमारिभश्चातादेशाः शब्द त्यः । त्रयो
दशतः परिमाणमस्य त्रिंशत् । चत्वारो दशतः-
चत्वारिंशत् । पंच दशतः पंचाशत् । षट् दशतः
परिमाणमस्य षष्टिः । षणस्तिरपदत्वं च । सप्त
दशतः सप्ततिः । सप्तनस्तिः । अष्टौ दशतः अ-
शीतिः । अष्टनोऽशीभावस्तिश्च त्यः । नव दशतः
नवतिः । नवनस्तिः । दश दशतः परिमाणमस्य
शतं । दशानां शभावः तश्च त्यः ।

तदहति ॥ ७४ ॥ तदितोप्समर्वात् ज-
हतीत्यभिज्ञर्थे यथाविहितं त्यो भवति । श्वेत-
च्छत्रमहति श्वेतच्छत्रिकः । आभिषेचनिकः ।
वास्त्रिकः ।

प्राग्गतपृष्ठञ् ॥ ७५ ॥ वतः प्राक् वेऽर्वाः
तेषु ठप्रधिकृतो वेदितव्यः । वक्ष्यति-तुरायणे-
त्यादि-तौरायणिकः ।

छेदादेर्नित्यं ॥ ७६ ॥ छेदादेरिबन्ताद्
नित्यमहतीत्यर्थे यथाविहितं त्यो भवति । छेदं
नित्यमहति छेदिकः । छेदिकी । भेदिकः । द्रौहिकः ।

वैरंगिकः ॥ ७७ ॥ विरागशब्दाद् ठञ् नि-
पात्यः विरंगादेशश्चाविरागं नित्यमहति वैरंगिकः ।

शीर्षच्छेदाद् यश्च ॥ ७८ ॥ अस्मात्
यो भवति ठञ् च । शीर्षच्छेदं नित्यमहति शी-
र्षच्छेद्यः । शीर्षच्छेदिकः चौरः ।

दंडादं ॥ ७९ ॥ दंडादेरिबन्ताद् यो
भवत्यहति । दंडमहति दंड्यः । मुसल्यः । म-
धुपक्यः । इम्यः ।

पात्राद् घञ्च ॥ ८० ॥ पात्राद् घो भ-
वति यश्चाहति । पात्रियः । पात्र्यः ।

कडंगरदक्षिणास्थालीबिलाच्छयौ ॥ ८१ ॥
कडंगरादेः छयौ स्तः तदहति । कडंगरीयः ।
कडंगर्यो गौः । दक्षिणीयः, दक्षिण्यो गुरुः ।
स्थालीबिल्याः तंदुलाः ।

*यज्ञाद् घः ॥ ८२ ॥ यज्ञाद् घो भवति ज-
हति । यज्ञियो देशः ।

*शालीनकौपीनात्विजीनाः ॥ ८३ ॥ एते
समन्ता निपात्यन्ते । शालाकूपप्रवेशनाभ्यां सञ्
घुस्त्वं च । शालाप्रवेशनमहति शालीनोऽपृष्टः ।
कूपप्रवेशनमहति कौपीनं पापं पायूपस्त्वं । तदा-
वरणचीरस्त्वं च । अत्विजमहति आत्विजीनो
यजमानः । अजमहतीत्यर्थः ।

गोदानादीनां ब्रह्मचर्ये ॥ ८४ ॥ एभ्य-
स्तस्मिन् ऽऽ भवति ब्रह्मचर्येऽर्थे । गोदानस्य
ब्रह्मचर्यं गौदानिकं । आदित्यवृत्तिकं ।

चंद्रायणं चरति ॥ ८५ ॥ अम्मादिबंतात्
गोदानादेभ्यः चरत्यर्थे ऽऽ स्यात् । चंद्रायणं च-
रति चांद्रायणिकः । गौदानिकः । आदित्यवृत्तिकः ।

देववृत्तादीन् हिन् ॥ ८६ ॥ एभ्यः इवते-
भ्यः हिन् स्यात् । देववृत्तं चरति देववृत्ती ।
तिलवृत्ती । अवांतरदीक्षी ।

इवुष्वाष्टाचत्वारिंशत्चातुर्मास्याद् यस्त्वं वा ८७ ॥
आभ्यां इवताभ्यां इवुर्भवति हिन् च यकारस्य च
स्त्वं । अष्टचत्वारिंशत् चरति अष्टचत्वारिंशकः ।
अष्टचत्वारिंशी । चातुर्मासिकः । चातुर्मासी

तुरायणपारायणं यजतेऽधीते ॥ ८८ ॥
आभ्यां यजतेऽधीते चार्थे ऽऽ स्यात् । तुरायणं
यज्ञं यजते तौरायणिकः । पारायणमधीते पारा-
यणिकः ।

संशयं प्राप्तेऽर्थे ॥ ८९ ॥ संशयाद् प्राप्तेऽर्थे इत्य-
स्मिन्नर्थे ऽऽ स्यात् । संशयं प्राप्तेऽर्थे मांशयिकः ।

क्रोशयोजनाच्छतायोजनाश्चाभिगमार्हः
॥ ९० ॥ क्रोशयोजनाभ्यां परान् शतान् योज-
नाश्च कृतात् अभिगमार्ह इत्यस्मिन्नर्थे ऽऽ स्यात् ।
क्रोशशतादभिगमार्हः क्रोशशतिको मुनिः ।
यौजनशतिको गुरुः । यौजनिकः साधुः ।

तद् यात्येभ्यः ॥ ९१ ॥ तद्वितीवृतेभ्यः एभ्यः
क्रोशशतादिभ्यो यात्यर्थे ऽऽ स्यात् । क्रोशशतं
याति क्रोशशतिकः । यौजनशतिकः । यौजनिकः ।

पण्डितः ॥ ९२ ॥ पण्डितश्चाण्डितः स्यात् ।
पण्डितं याति पण्डिकः । द्विपण्डिकः ।

+ पंथो णो नित्यं ॥ ९३ ॥ पथः नित्यं
यात्यर्थे णो भवति पंथादेस्तस्य । पंथानं नित्यं या-
ति पंथः । पंथा स्त्री । द्विपंथः ।

वारिजंगलस्थलकांताराजशंकृत्तरादिनाऽऽ-
हृते च ॥ ९४ ॥ वार्यादिपूर्वात् पथः आंतात्
आहृते आनीते याति चार्थे ऽऽ स्यात् । वारि-
पथेनाहृतः याति वा वारिषाधिकः । जंगलपथिकः ।
स्थालपथिकः । कान्तरपथिकः । आजपथिकः ।
शकुपथिकः । आंतरपथिकः ।

स्थलादिनाम्नधुकमगिचं ॥ ९५ ॥ स्थ-
लपूर्वात् पथोऽण स्यादाहृतेऽर्थे तच्छेदाहृतं मधुक
मगिचं वा यदि स्यात् । स्थलपथेनाहृतं स्थालपथं
मधुकं मगिचं वा ।

+ कालम्यः ॥ ९६ ॥ यदिनोऽग्रेऽनुक-
मिष्यामः तत्कालवाचिभ्यो भवतीति क्यं । त-
त्रैवादाहारिष्यामः ।

+ तेन निवृत्तः ॥ ९७ ॥ तेनेति भास-
मर्थात् कालान् निवृत्तं इत्यस्मिन्नर्थे ऽऽ स्यात्
अहो निवृत्तः आदिकः प्रासादः । मासिकः ।
आर्द्धमासिकः । सांवत्सरिकः ।

तस्मै भृतोऽधीष्टः ॥ ९८ ॥ तस्मै इत्य-
बन्तान् कालान् भृतोऽधीष्ट इति चार्थे ऽऽ स्यात्
स्यात् । मासाय भृतः मूल्येन क्रीतः नियमितः
मामिकः कर्मकरः । मासायाधीष्टः मासिकोऽ-
ध्यापकः । सांवत्सरिकः ।

तं भूतां भार्या ॥ ९९ ॥ तमितीवृतात्
भृतो भार्याति चार्थे ऽऽ स्यात् । मासं भृतो
भार्या वा मासिको ब्रीहिः । आर्द्धमासिकः ।
सांवत्सरिकः ।

वण्मासाण्यटो ॥ १०० ॥ अस्मान् पण्यटो
त्यो भूतः तेन निवृत्तादी । पण्डितः मासैर्निवृत्तः
पण्डितो भृतोऽधीष्टो वण्मासान् भृतो भार्या वा
वण्मास्यः । वण्मासिकः ।

+ समायाः स्वः ॥ १०१ ॥ समाशब्दात्
निवृत्तादी स्वो भवति । समाया निवृत्तः समाये

भूतोर्षाष्टो वा समा भूतो भावी वा समीनः ।

× रात्र् भूतबलेः ॥ १०२ ॥ समातात्
रसात् लो भवति भूतबलेराचायस्य मतेन ।
द्वाम्या समाभ्यां निर्वृत्तादिः द्विसमीनः । द्वैसमिकः ।
रात्र्यहःसंवत्सरात् ॥ १०३ ॥ रात्र्यासं-
तात् रात्र् लो भवति निर्वृत्तादौ भूतबलेर्मतेन ।
द्विगत्रीणः । द्वैगत्रिकः । त्रिगत्रीणः । त्रैगत्रिकः ।
द्व्यहानः । द्वैयाहिकः । त्रिसंवत्सरीणः । त्रिसां-
वत्सरिकः ।

वर्षादुष च ॥ १०४ ॥ वर्षातात् रात्र्
परस्य ठजः उप भवति स्वस्थ भूतबलेर्मतेन नि-
र्वृत्तादौ । तेन-पक्षे ठजः श्रुतिः । द्विवर्षः ।
द्विवर्षीणः । द्विवार्षिकः ।

प्राणिन्युभूते ॥ १०५ ॥ वर्षातात् रात्र्
प्राणिन्यर्थे उप स्यात् भूते । द्वे वर्षे भूतः द्विवर्षः ।
त्रिवर्षः दारकः । प्राणिनीति किं ! द्विवर्षः ।
द्विवार्षिको व्याधिः ।

* मासाह वयसि यः ॥ १०६ ॥ मामांतात्
रात्र् भूतेऽर्थे यो भवति वयसि गम्यमाने । द्वौ
मासौ भूता द्विमास्यः । त्रिमास्यः । वयसीति
किं ! द्वैमासिको व्याधिः ।

• खञ्ज च ॥ १०७ ॥ मासात् भूतेऽर्थे खञ्ज
स्यात् । यश्च वयसि । मासीनः । मास्यः ।

• षण्मासाण्यठण्याः ॥ १०८ ॥ अन्माह
ण्यादयः स्युः वयसि गम्यमाने । षण्मासान्
भूतः षण्मास्यः । षण्मासिकः । षण्मास्यः ।

* यज्ञानां दक्षिणा ॥ १०९ ॥ यज्ञवाचिभ्य-
स्तातेभ्यो दक्षिणेत्यास्मिन्नर्थे ठञ् स्यात् । अभि-
ष्टोमस्य दक्षिणा आभिष्टोमिकी । वाजपेथिकी ।
राजसूथिकी ।

* तत्र देयं ११० ॥ तत्रेतीप्सनर्थात् यज्ञवा-
चकात् देयमित्यास्मिन्नर्थे ठञ् स्यात् । अभिष्टोमे

देयं भक्तं आभिष्टोमिकं । वाजपेथिकं । द्वै-
वाजपेथिकं ।

* काले कार्यं च भवदत् ॥ १११ ॥ कालवा-
चकादीन्तात् देयं कार्यमिति चार्थे भव इव
त्यो भवति । यथा-वर्षासु भवं वार्षिकं । मा-
सिकं । तथा वर्षासु देयं कार्यं वा वार्षिकं ।
मासिकं । नैशिकं । नैश । पुराणं । पुरातनं ।
व्युष्टादिप्त्रण ॥ ११२ ॥ एभ्य इवन्तेभ्य
अण स्यात् । व्युष्टे देयं कार्यं वा वैयुष्टं । नित्ये
देयं नैत्यं । तैथ्यं ।

तेन यथाकथाचहस्ताण्यं ॥ ११३ ॥
तेननि मांताभ्यामाभ्यां ण्यौ त्यौ स्तः । यथा
कथाच कार्यं देयं वा याथाकथाचं । हस्त्यं ।

जय्यलभ्यकार्यमुकरं ॥ ११४ ॥ मां-
तात् कालात् जय्यार्थेषु ठञ् स्यात् । मासेन
जय्यं लभ्यं कार्यं मुकरं वा मासिकं । आर्द्धमा-
सिकं । सांवत्सरिकं ।

संपादिनि ॥ ११५ ॥ मांतात् संपा-
दिनि शोभनेऽर्थे ठञ् स्यात् । कर्णवष्टकाभ्यां
संपादि मुखं कर्णवष्टकिकं । वाभ्ययुगिकं शरीरं ।

कर्मवेषाद् यः ॥ ११६ ॥ आभ्यां
संपादिन्यर्थे यो भवति । कर्मणा संपादि कर्मण्यं
शौर्यं । वेप्या नर्तकी ।

* योगादये प्रभुः ॥ ११७ ॥ योगादिभ्यो
ऽवन्तेभ्यः प्रभुरित्यास्मिन्नर्थे ठञ् स्यात् । योगाय
प्रभुः यौगिकः । सांतापिकः । नैसर्गिकः ।
आपवासिकः ।

* योग्यकार्युके ॥ ११८ ॥ योग कर्मज्ञ-
व्याभ्यां य उक्ञ निपात्यः । योगाव प्रभुः
योग्यः । कार्युके भनुः ।

* सोऽस्य तद्वत्प्रकार्ये ॥ ११९ ॥ स
इति वासमर्थात् अस्येति तौषे ठञ् स्यात्

तद्वति ब्रह्मचारिणि ब्रह्मचर्ये चार्ये । मासोऽस्य
ब्रह्मचारिणः मासिकः । आर्द्धमासिकः । तथा
मासिकं ब्रह्मचर्यं । सावत्सरिकं ।

समयात् प्राप्तात् ॥ १२० ॥ सनयात्
प्राप्तविशिष्टात् ठञ् स्यात् । समयः प्राप्तो
वस्य सामयिकं कार्यं ।

• ऋत्वादिभ्योऽण् ॥ १२१ ॥ एभ्योऽण्
स्यात् । ऋतुः प्राप्तोऽस्य आर्तवंपुष्यं । उपवस्ना-
औपवस्त्रं ।

कालाद्यः ॥ १२२ ॥ कालशब्दात्
प्राप्तोपाधिकान् सोऽस्येत्यस्मिन् विषये यो भवति ।
कालः प्राप्तोऽस्य काल्यो मेघः ।

* दीर्घात् ॥ १२३ ॥ कालादीर्घविशिष्टात्
ठञ् स्यात् । दीर्घः कालोऽस्य कालिकमृणं ।

प्रयोजनं ॥ १२४ ॥ बांतात् प्रयोजन-
मित्यस्मिन्नर्थे ठञ् स्यात् । अर्हत्पूजा प्रयोजन-
नमस्य आर्हत्पूजिकः । जैनमहिकः । आभिषेचनिकः ।

* एकागाराचौरि ॥ १२५ ॥ अस्माचौरिऽर्थे
ठञ् स्यात् । एकागारं प्रयोजनमस्य एकागा-
रिकः चौरः ।

श्रद्धादिभ्योऽण् ॥ १२६ ॥ एभ्योऽण्
स्यात् । श्रद्धा प्रयोजनमस्य श्रद्धां चौरं ।

विशाखाषाढान्मंथदंडे ॥ १२७ ॥ आभ्या-
मण् स्यात् मंथे दंडे चार्ये । विशाखा प्रयोजन-
मस्य वैशाखो मंथः । आषाढो दंडः ।

छोज्जुपानादं ॥ १२८ ॥ एभ्यश्छो
भवति । अनुगानं प्रयोजनमस्य अनुपानीयं ।
उत्पापनीयं । अनुवादनीयं । अनुवचनीयं ।

+ विश्विपूरिपदिरुहिसमापोऽनात्सादेः ॥ १२९ ॥
विश्वदेवनत्वात् सपूर्वदात् छो भवति ।
गृहप्रवेशनं प्रयोजनमस्य गृहप्रवेशनीयं । प्रपा-
रणीयं । गोमपदनीयं । प्रासादारोणीयं । जे-

नेद्वसमापनीयं ।

+ स्वर्गस्वस्तिवाचनादिभ्यो योऽण् ॥ १३० ॥
स्वर्गादिभ्यः स्वस्तिवाचनादिभ्यश्च बांपौ स्तः ।
स्वर्गः प्रयोजनमस्य स्वर्ग्यं । यशस्यं । आयुष्यं ।
स्वस्तिवाचनं प्रयोजनमस्य स्वस्तिवाचनं । शांति-
वाचनं । पुण्याहवाचनं । ठञ् उप् ।

* आकालिकं ठञ्चाद्यंते ॥ १३१ ॥ समान-
कालशब्दात् आद्यंतोपाधिकान् ठञ् निपात्यः
समानकालमस्य च आकाल आदेशः ठञ्च ।
समानकालौ आद्यनौ अस्य-आकालिकोऽनध्यायः
आकालिकी, आकालिका वा विद्युत् ।

* इपोऽर्थे बत् कृत्ये ॥ १३२ ॥ इवतादर्थेऽर्थे
बह्व भवति यदर्थं तच्चेत् कृत्यं किया भवति ।
रावानमर्हति राजवत् वृत्तमस्य राजः । कुली-
नवत् । साधुवत् । कृत्य इति किं ! शतम-
हंति पुनः ।

* सुप इवे ॥ १३३ ॥ सुवतादिवार्ये बह्व
भवति कृत्ये । क्षत्रिय इव युष्यते क्षत्रियवत् ।
अश्ववत् धावति । देवमिव देववत् गुरुं पश्यति ।
साधुना इव साधुवत् पुत्रेणाचरितं । पात्राय दत्तं । पर्वतादिव पर्वतवत् कुतुपादवरोहति ।

तत्र ॥ १३४ ॥ तत्रेतीप्समर्थात् इवार्ये बत्
भवति । मथुरायामिव मथुरावत् श्रुप्ते प्रासादः ।
पाटलिपुत्रवत् साकेते परिस्ता ।

तस्य ॥ १३५ ॥ तस्येति तासमर्थात्
इवार्ये बह्व भवति । देवदत्तस्य इव देवदत्तवत् ।
राजवत् ।

धावे त्वत् ॥ १३६ ॥ तांतात् भावेऽर्थे
त्वत्तलौ त्वौ स्तः । भवतोऽस्मादाभिधानप्रत्ययौ
इति भावः । गोर्मावः गोत्वं । गोता । शुक्लत्वं ।
शुक्लता । पाचकत्वं । पाचकता । दिव्यत्वं ।
दिव्यता ।

*आत्मादगदुलादेः ॥ १३७ ॥ यदित ऊर्ध्वमनुकमिष्यामः आब्रह्मणस्त्वंशब्दात् त्व तलो अधिकृतौ ज्ञेयौ गदुलादीन् वर्जयित्वा । उत्तरत्रै-
बोदाहरिष्यामः । अगदुलादेरिति किं ? गादु-
ल्यं । दायाधं । कामंडलवं ।

*नञ् वादबुधादेः ॥ १३८ ॥ आत्मात् नञ्
पूर्वात् यस्मात् बुधधन्तवर्जिताद् त्वतलो स्तः ।
न शुक्लोऽशुक्लः । तस्य भावः अशुक्लत्वं ।
अशुक्लता । अराजत्वं । अराजता । अस्थविरत्वं
अस्थविरता । अहायनत्वं । अहायनता । अ-
बुधादेरिति किं ? न बुधोऽबुधस्तस्य भावः कर्म
वा आबुध्यं । आचनुयं । आसंगत्यं । आलव-
ण्यं । आरम्यं । आलम्यं ।

÷ पृथ्वादेर्वैभत् ॥ १३९ ॥ पृथ्वादिभ्य
इमन् वा स्यात् तौ च । पृथार्भावः प्रथिमा ।
पृथुत्वं । पृथुता । पार्थिवं । प्रदिमा । मृदुत्वं ।
मृदुता । मादवं । लघिमा । लघुत्वं । लघुता । लाघवं ।

वणहृदादिभ्यष्टयण च ॥ १४० ॥ व-
र्णवाचिभ्यो हृदादिभ्यश्च टयण स्यात् इमन्
च वा । शुक्लस्य भावः शौक्ल्यं । शुक्लिमा ।
शुक्लता । शुक्लत्वं । काण्यं । कृष्णिमा । कृ-
ष्णत्वं । कृष्णता । दाह्यं । द्रदिमा । वृदत्वं ।
वृदता । वार्क्यं । व्रदिमा । वृदत्वं । वृदता ।
पाडित्यं । पंडितिमा । पंडितत्वं । पंडितता ।

*राजपत्यंतगुणोक्तिराजादिभ्यः कृत्ये च ॥ १४१ ॥
राजतिभ्यः पत्यंतभ्यो गुणोक्तिभ्यो राजादिभ्यश्च
कृत्ये कर्मणि भावे च ळ्यण स्यात् । सुराज्ञो भावः
कर्म वा सौराज्यं । सुराजत्वं । सुराजता । यौव-
राज्यं । युवराजत्वं । युवराजता । नारपत्यं ।
नरपतित्वं । नरपतिता । आधिपत्यं । अधिपति-
त्वं । अधिपतिता । सैनापत्यं । जाह्न्यं । जह-
त्य । मौर्त्यं । मूर्लत्वं । मूर्लता । कौशल्यं ।

राज्यं । राजत्वं । राजता । काल्यं । कवित्वं ।
कविता । ब्राह्मण्यं । ब्राह्मणत्वं । ब्राह्मणता ।

*सहायाद्वा ॥ १४२ ॥ सहायाद् ळ्यण वा
स्यात् भावादौ । साहाय्यं । सहायत्वं । सहाय-
ता । साहायकं ।

*स्तेयार्हत्वं ॥ १४३ ॥ एतद् द्वयं निपात्यं ।
स्तेनस्य भावः कृत्यं वा स्तेयं । यो नस्त्वं च ।
स्तेनत्वं । स्तेनता । अर्हतो भावः कृत्यं वा आ-
र्हत्वं । अर्हतो नुमन्त्रणौ च । अर्हत्वं । अर्हता ।

*सखिवणिगदूताद् यः ॥ १४४ ॥ सख्या-
देर्यो भवति भावादौ । सख्युर्भावः कर्म वा सख्यं ।
सखित्वं । सखिता । वणिज्यं । वणिक्त्वं । वणि-
का । दूत्यं । दूतत्वं । दूतता ।

कपिज्ञातृज्ञ ॥ १४५ ॥ आभ्यां ङश्
स्यात् भावादौ । कपेयं । कपित्वं । कपिता ।
ज्ञातेयं । ज्ञातित्वं । ज्ञातिता ।

वयःप्राणिजातेरञ् ॥ १४६ ॥ वयोवाचि-
भ्यः प्राणिजातेश्चाञ् स्यात् भावादौ । कौमारं ।
कुमारत्वं । कुमारता । कैशोरं । कालभं । वार्करं ।
प्राणिजातेः—आश्वं । अश्वत्वं । अश्वता । गा-
दभं । औष्ट्रं । हाम्तं ।

हायनांतयुवादेरञ् ॥ १४७ ॥ हायनांतात्
युवादश्चाण स्यात् भावादौ । द्वैहायनं । द्विहा-
यनत्वं । द्विहायनता । त्रैहायनं । यौवनं ।
युवत्वं । युवता । स्थाविरं । कौतुकं । कौशलं ।
कौतूहलं ।

*हृदयपुरुषादसे ॥ १४८ ॥ आभ्यां भावे
कृत्ये चाण स्यात् असे । हार्षं । हृदयता । पौ-
रुषं । पुरुषत्वं । पुरुषता । असे इति किं ? हृ-
हृदयत्वं । परमपुरुषत्वं ।

*भौत्रं ॥ १४९ ॥ भौत्रिवशब्दाद् निपा-
त्यते वत्त्वं च । भौत्रियत्व भावः कृत्यं वा भौत्रं

ओत्रिवत् । ओत्रिवता ।

व्यादेरिक् ॥ १५० ॥ इगतात् व्यादेश्ण
स्वात् भावादौ । शौचं । शुचित्वं । शुचिता ।
मौनं । मुनित्वं । मुनिता । पाटवं । पटुता । प-
टुत्वं । पैत्रं । पितृत्वं । पितृता । व्यादेरिति किं ।
पांडुत्वं । इक् इति किं ! षट्त्वं ।

योकोरूपोत्तमाद् वुञ् ॥ १५१ ॥
योः रूपोत्तमाद् वुञ् म्यात् भावादौ । रामणी-
यकं । रमणीयत्वं । रमणीयता । औपाध्यायकं ।
उपाध्यायत्वं । आचार्यकं । योः इति किं ! वि-
मानत्वं । रूपोत्तमादिति किं ! क्षत्रियत्वं । कायत्वं ।

द्वंद्वधूर्तादेः ॥ १५२ ॥ द्वंद्वान् धूर्तादिभ्यश्च वु-
ञ् म्यात् । कुरुकाशीनां भावः कृत्यं वा कौरुका
शिका । भारतबाहुवलिका । शैपालवमुपालिका ।
बौर्तिका । चौरिका । धूर्तत्वं । धूर्तता । मानाञ्जकं ।

गोत्राचरणात् श्लाघात्याकागवेनौ ॥ १५३ ॥
गोत्राचरणाच्च वुञ् म्यात् श्लाघार्थेषु भावादौ ।
गार्गिकया श्लाघते अत्याकुरुत वा गार्गिकमवेत
वान् । गार्ग्यत्वेन । गार्ग्यतया । वात्सिकया श्लाघते
अत्याकुरुते वा वात्सिकमवेतवान् । एवं काटिकया
कारापिकया ।

होत्रादिभ्यश्छः ॥ १५४ ॥ एभ्यः
ऋत्विग्वाचिभ्यश्छः भवति भावादौ । अच्छावा-
कीयां अच्छावाकत्वं । अच्छावाकता । मैत्रावरुणीयं ।

ब्रह्मणन्त्वः ॥ १५५ ॥ अस्माद् ऋ-
त्विग्वाचिनन्त्वो भवति भावादौ । ब्रह्मणो भावः
कृत्यं वा ब्रह्मत्वं ।

+क्षाकटशाकिनौ क्षेत्रे ॥ १५६ ॥ तांतात्
क्षेत्रेऽर्थे क्षाकटशाकिनौ त्वां स्तः । इक्षूणां क्षेत्रं
इक्षुक्षाकटं, इक्षुक्षाकिनं । मूलक्षाकटं, मूलक्षाकिनं ।

धान्येभ्यः खञ् ॥ १५७ ॥ धान्यवाचि-
भ्यः खञ् स्वात् । मुद्गानां क्षेत्रं मौद्गीनं । कौ-

लत्थीनं । मैथंगवीणं ।

बीहिष्ठाकेरिञ् ॥ १५८ ॥ आभ्यां क्षेत्रे
इञ् स्वात् । मैहेवं । शालेवं ।

+ यवयवकषष्टिकाद् यः ॥ १५९ ॥
एभ्यो यो भवति क्षेत्रे । यवानां क्षेत्रं यव्यं ।
यवक्यं । षष्टिक्यं ।

अवाऽणुमावात् ॥ १६० ॥ आभ्यां यो भवति
वा क्षेत्रे । अणव्यं । आणवीनं । माप्यं । मावीणं ।
*तिलोमाधंगात् ॥ १६१ ॥ एभ्यस्तातेभ्यो
यां वा स्वात् क्षेत्रं । तिर्य्यं । तैलीनं । उम्भं ।
औमीनं । भंग्यं । भागीनं ।

कटोऽलाब्बाश्च रजसि ॥ १६२ ॥ अला-
बूशब्दात् तिलादेश्च कटभ्यो भवति रजस्यर्थे ।
अलाबूनां रजः-अलाबूकटं । तिलकटं । उमा-
कटं । भंगाकटं ।

गम्येऽध्याभात् खञ् ॥ १६३ ॥ अधात्
खञ् म्यात् अह्ना गम्येऽर्थे । अधस्थं कनाह्ना
गम्यः-आधीनोऽध्या ।

सर्वचर्मणः कृतः सख ॥ १६४ ॥ स-
र्वचर्मणस्तांतात् खो भवति खञ् च कृत इत्यसि-
ज्जरथे । सर्वचर्मणः कृतः सर्वचर्मणः । सावचर्मणः ।

यथामुखसंमुखादर्शनं ॥ १६५ ॥ आभ्यां
तांताभ्यां दर्शनमित्यसिज्जरथे खो भवति । यथा-
मुखं दर्शनः-यथामुखीनः । संमुखस्य दर्शनः संमुखीनः ।

सर्वादेः पथ्यंगकर्मपत्रपात्रशरावाद् व्यापी
॥ १६६ ॥ सर्वपूर्वाद् पथ्यादं व्यापी इत्य-
सिन्नर्थे खो भवति । सर्वपथस्य व्यापी सर्वप-
थीनो रथः । सर्वांगीणस्तापः । सर्वकर्मणः पु-
रुषः । सर्वपत्रीणः सारथिः । सर्वपात्रीणः ओ-
दनः । सर्वशरावीणः सक्षुः ।

आमपदं ॥ १६७ ॥ अस्मात्तांतात् खो
भवति । आमपदं व्यापी आमपदीनः पटः ।

परावरपरपरपुत्रपौत्रमन्वस्ति ॥ १६८ ॥
 परोवरादेरिबन्तात् स्त्रो भवति अन्वस्त्र्यनुभवत्य-
 र्थे । परांश्चावरांश्चानुभवति परोवरीणः । परांश्च
 परतरांश्च परंपरीणः । पुत्रांश्च पौत्रांश्च पुत्रपौत्रीणः ।

*यथाकामानुकायात्यंतपारावारपारावारा-
 वारपारान् गामी ॥ १६९ ॥ यथाकामादेरि-
 बन्तात् गामीत्यस्मिन्नर्थे स्त्रो भवति । यथाकामं
 गामी यथाकामीनः । अनुकामीनः । अत्यंतीनः ।
 पारीणः । अवारीणः । पारावारीणः । अवारपारीणः ।

अनुग्वलं ॥ १७० ॥ अनुगुशब्दाद् अलं-
 गामीत्यस्मिन्नर्थे स्त्रो भवति । अनुग्वलं गामी
 अनुगवीनो गोपालः ।

छोऽभ्यमित्रं ॥ १७१ ॥ अभ्यमित्रादिवन्ता-
 च्छो भवति । अभ्यमित्रमलगामी-अभ्यमित्रीयः ।

*यः ॥ १७२ ॥ अस्माद् यो भवति अलं-
 गामिनि । अभ्यमित्र्यः ।

*त्वश्चाध्वानं च ॥ १७३ ॥ अध्वनोऽभ्य-
 मित्राश्वेबन्तात् स्त्रो भवति यश्च । अध्वानमलं-
 गामी अध्वनीनः । अध्वन्यः । अभ्यमित्रिणः ।

समां समां विजायते ॥ १७४ ॥ समां
 समां शब्दात् स्त्रो भवति विजायतेऽर्थे । समां समां
 विजायते गर्भमादधाति समांसमीना गौः ।

अद्यश्नीनाद्यप्रातीनमासन्नं ॥ १७५ ॥
 एतद्द्वयं स्त्रांतं निपात्य आसन्नमित्यास्मिन्नर्थे ।
 अद्यश्नो वा विजनिष्यते अद्यश्नीना गौः । अद्य-
 प्रातीना । आसन्नमसन्ना इत्यर्थः ।

*सर्वांन्नीनानुपदीनायानयीनमदद्दद्वा-
 नेवे ॥ १७६ ॥ सर्वांन्नीनादयः स्त्रांता निपा-
 त्यन्ते अददाद्यर्थेषु । सर्वांन्मपि सर्वांन्नीनो भिक्षुः ।
 पदसदृशं अनुपदं बद्धा अनुपदीना उपानत् ।
 अयानयं नेवः—अयानयीनः स्वारः ।

*आगवीनं ॥ १७७ ॥ आगोः प्रतिदानात्

कमकारिणि स्त्रो निपात्यः प्रतिदानस्य सं ।
 आगोः प्रतिदानं कर्म करोति आगवीनः कर्मकरः ।

*साप्तपदीनं सख्यं ॥ १७८ ॥ सप्तपदात्
 सख् निपात्यः सख्यमित्यास्मिन्नर्थे । सप्तभिः पदै-
 रवाप्यं साप्तपदीनं सख्यं ।

गौष्टीनं भूतपूर्वं ॥ १७९ ॥ गोष्ठात् सख्
 निपात्यते भूतपूर्वेऽर्थे । गोष्ठो भूतपूर्वः गौष्टीनो देशः ।

चरट् ॥ १८० ॥ भूतपूर्वं चरट् स्यात् ।
 आत्मो भूतपूर्वः—आत्मचरः । कविचरः । दर्शनीयचरः ।

ताया रूप्यद्वच ॥ १८१ ॥ तांतात् रूप्यो
 भवति चरट् च । देवदत्तस्य भूतपूर्वो गौः देव-
 दत्तरूप्यः । देवदत्तचरः । देवदत्तचरी ।

*पीत्वादेः कुणः पाके ॥ १८२ ॥ पीत्वा-
 दिभ्यः पाकेऽर्थे कुणो भवति । पीडनां पाकः
 पीडकुणः । कर्कषुकुणः । कररकुणः ।

*कर्णादिपक्षान्मूले जाहति ॥ १८३ ॥
 कर्णादेः पक्षाच्च मूलेऽर्थे जाहती त्वौ स्तः । कर्णस्य
 मूलं कर्णजाहं । मुसजाहं । अक्षिजाहं । पक्षस्य
 मूलं पक्षतिः ।

+ तृमोष्णशितादालुरमहे ॥ १८४ ॥ तृमा-
 देरालु म्यात् असहेऽर्थे । तृप्रम्यासहः तृमालुः ।
 उष्णालुः । शीतालुः ।

+ हिमादंलुः सह ॥ १८५ ॥ हिमाद् सहेऽर्थे
 एलुः स्यात् । हिमस्य सहः हिमेलुः ।

+ वातबलादूलः ॥ १८६ ॥ आभ्यां ऊलो
 भवति । वातस्य सहः वातूलः । बलस्य सहः बलूलः ।

वेः शालशंकटौ ॥ १८७ ॥ विशब्दात्
 एतौ त्वौ स्तः स्वार्थे । विसृष्टो-विशालः, विशंकटः ।

*भ्युत्सान्निमात् कटः ॥ १८८ ॥ एभ्यः कटो
 भवति । विसृष्टो—विकटो देशः । उद्गतः—उत्कटो गंधः ।
 संगतः—संकटः पंथाः । निगतो—निकटो ग्रामः ।
 प्रगतः—प्रकटोऽर्थः ।

+ कुटारवावाह ॥ १८९ ॥ अवात् कुटारो
भवति कटश्च स्वार्थे । अवगतः-अवकुटारः, अवकटः ।
नासिकानते टीटनाटभ्रटाः ॥ १९० ॥
अवात् नासिकायाः टीटादयः स्युः नतेऽर्थे ।
अवनता नासिका यस्य-अवटीटः । अवनाटः ।
अवभ्रटः ।

+ नेविडबिरीसौ ॥ १९१ ॥ नेर्नासि-
कानतविषये एतौ त्वौ स्तः । निनतं नासिकायाः
निविडं । निबिरीसं ।

+ केनौ चिक्का ॥ १९२ ॥ नेर्नासिकानतेऽर्थे
केनौ स्तः नेक्षिक् चादेशः । निनतं नासि-
कायाः-चिक्कं, चिक्किनं ।

× पिटे बिः ॥ १९३ ॥ नेर्नासिकानत-
विषये पिटो भवति नेक्षिरादेशः । चिपिटं ।

क्षुल्लकाल्लो वा चुल् ॥ १९४ ॥ क्षुल्लक
शब्दात् स्वार्थे लो वा स्यात् तत्संनियोगं चुलि-
त्ययं च प्रकृतेरादेशः । क्षुल्लकः । चुल्लः ।

क्लिन्नादक्षिण चिल् पिल् च ॥ १९५ ॥
क्लिन्नाल्लो भवति अक्षिण बाच्ये चिल् पिल्
चुलादेशश्च । क्लिन्नं चक्षुः-चिल्लं, पिल्लं, चुल्लं ।

+ उपत्यकाभित्यक् ॥ १९६ ॥ उपाधिभ्यां
त्यक्ता निपात्यः आसन्ने अभिरूढे च भ्रियां
इत्वाभावश्च । पर्वतमुपासन्नो देशः उपत्यका ।
पर्वतमध्यारूढः अभित्यका ।

× तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतः
॥ १९७ ॥ तदिति वासमर्थेभ्यः संजातवि-
शिष्टेभ्यः तारकादिभ्य अत्येति तार्थे इतस्त्यो
भवति । तारकाः संजाता अस्य तारकितं नमः ।
अभ्रितमाकाशं । पुष्पिता बल्ली । फलितस्तकः ।
बुभुक्षितः । निद्रितः ।

गर्मादभाणिनि ॥ १९८ ॥ गर्मशब्दादितो
भवति अभाणिनि । गर्मोऽन्व संजातः-गर्भितो

गोहिः । अभाणिनीति किं ! गर्भिणी गौः ।

प्रमाणे मात्रट् ॥ १९९ ॥ प्रमाणार्थे मात्रट्
स्यात् । ऊरुः प्रमाणमस्य ऊरुमात्रं बलं । जानु-
मात्री स्नाता । अनुमात्रो मूत्रिः ।

हस्तिपुरुषाद्वाऽण् ॥ २०० ॥ आम्बामण्
वा स्यात् । हस्ती प्रमाणमस्य हास्तिनमणु ।
हस्तिमात्रं, हस्तिद्वयसं, हस्तिद्वयं । पौरुषं । पुरु-
षद्वयसं । पुरुषद्वयी जाया ।

बोऽर्थे द्वयसट् दघ्नट् ॥ २०१ ॥ ऊर्ध्वे
प्रमाणे द्वयसट् दघ्नटौ त्वौ वा स्तः । ऊरु प्रमा-
णमस्य ऊरुद्वयसं । ऊरुद्वयं । ऊरुमात्रं तोषं ।
ऊरुद्वयसी परिखा । तद्वनी । ऊर्ध्व इति किं !
रज्जुमात्री मूत्रिः ।

उम्माने ॥ २०२ ॥ मानवाचिन्येव प्रमाणे
मात्रडादेरूपं भवति । समः प्रमाणमस्य समः ।
दिष्टिः । वितस्तिः । मान इति किं ! ऊरुमात्रं ।

रात् संशये च ॥ २०३ ॥ संशये च राट्
मात्रडादेरूपं भवति । द्वौ प्रस्थौ मानमस्य द्विप्रस्थः ।
द्विशतः । द्वौ समौ मानमस्य द्विसमः । द्विवितस्तिः ।

मात्रट् ॥ २०४ ॥ माने संशये मात्रट्
स्यात् । कर्षो मानमस्य कर्षमात्रं घृतं । प्रस्थ-
मात्रं धान्यं । हस्तमात्रं क्षेत्रं । पंचमात्राः पुरुषाः ।

शच्छन्विशतेः ॥ २०५ ॥ शब्दतात् क्ष-
नंतात् विशतेश्च मात्रट् स्यात् । त्रिंशन्मानमेवा
स्यात् त्रिंशन्मात्राः । दशमात्राः । विशतिमात्राः ।

दिन् ॥ २०६ ॥ त्रिंशदादिभ्यो दिन् स्यात् ।
त्रिंशदहोरात्रा मानमस्य त्रिंशी । त्रिशिनौ ।
त्रिशिनो मासाः । पंचदशी अर्द्धमासः ।
विंशिनो भवनेन्द्राः ।

घत्विदंकिमः ॥ २०७ ॥ आभ्यां वतुः
स्यात् । इदं मानमस्य इयान् । कियान् ।

वैतदां घः ॥ २०८ ॥ एतदः वसोर्ध्वस्य

नो भवति । एतावान् ।

वचनदः ॥ २०९ ॥ आम्नां वतोर्ध्वं भवति ।

चम्मानस्व बावान् । तावान् ।

किमत्र स्येर्दतिथ ॥ २१० ॥ स्विसंज्ञात्
माने वर्तमानात् किमस्ताम्नां च इतिर्भवति व-
दुश्च । का संख्या मानमेषां कर्तुमे । किञ्च
इमे । वसि । यावन्तः । तति । तावन्तः ।

अवयवे तयट् ॥ २११ ॥ अवयवे कर्त-
माणात् स्येः तयट् स्यात् । चत्वारोऽवयवा अस्य
चतुष्टयं सप्ततमद्रस्य । पञ्चतयो यमः । सप्ततयी
जयवृष्टिः । दशतयो धर्मः ।

द्वित्रेः स्वं वा ॥ २१२ ॥ द्वित्रिभ्यां परस्व
तयट् आदेस्तकारस्य वा स्वं स्यात् । द्वौ अव-
यवौ अन्व द्वयं । द्वितयं । त्रयः । त्रितयः ।
मोक्षमार्गः ।

आदेर्गुणात् मूल्यक्रेये मयट् ॥ २१३ ॥
आदेर्गुणवाचकात् भागवाचकात् स्विसंज्ञात्
मयट् स्यात् आदिष्वेत् मूल्ये क्रेये वा वर्तते ।
यवानां द्वौ गुणौ मूल्यमस्योदक्षितः क्रेयस्य
द्विमयं उदक्षित् । त्रिमयं । उदक्षितो द्वौ गुणौ
क्रेयावेषां द्विमयाः त्रिमयाः यवाः । द्वादेरिति
किं ! यवानामेको गुणो मूल्यमस्य एकगुण-
मुदक्षित् ।

अस्मिन्नाधिकं शतसहस्रे तत्संख्यं क्षति-
क्षयसांताड्डः ॥ २१४ ॥ वांतात् शत्यांघतात्
स्येरस्मिन्नितीवर्धे शतसहस्रे च डो भवति यद्वातं
तथेत् तत्संख्यं अधिकं स्यात् । विंशतिरधिकम-
स्मिन् शते विंशं योजनशतं । विंशं सहस्रं ।
त्रिंशं शतं । चत्वारिंशं सहस्रं । एकादशं । द्वादशं
शतं सहस्रं वा । अधिकमिति किं ! विंशति-
रुनास्मिन् शते । शतसहस्रे इति किं ! एकाद-
शाधिका अस्यां विंशति । तत्संख्यमिति किं !

विंशतिर्दंडा अधिका अस्मिन् योजनशते ।
त्रिंशत् माघा अधिका अस्मिन् कार्पापणसहस्रे ।
इति छन्दार्णवापरनाम्नि जैनेन्द्रव्याकरणे
छन्दार्णवचंद्रिकालधुवृष्टौ
चृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

प्रथमः पादः ।

तस्य स्थिपूरणे डट् ॥ १ ॥ तस्येति ता-
समर्थात् स्थिमंख्यावाचिनः डट् भवति स्थिपूर-
णेऽर्थे । त्रयोदशानां पूरणः त्रयोदशो विमलनाथः ।
चतुर्दशः । पञ्चदशः । षोडशः । एकादशानां
पूरणी एकादशी । द्वादशी ।

+ नोऽसे मट् ॥ २ ॥ नकारांतान्मट् स्यात्
असे । पञ्चानां पूरणः पञ्चमः । पञ्चमी । सप्तमः ।
सप्तमी । अष्टमः । नवमः । दशमः । अस इति
किं ! एकादशः । द्वादशः ।

बहुपूगणसंघस्य तिथुक् ॥ ३ ॥ एषां
डटि तिथुक् स्यात् । बहूनां पूरणः बहुतिथः ।
बहुतिथी । पूगतिथः । गणतिथः । संघतिथः ।

घतोरिथुक् ॥ ४ ॥ घत्वंतस्य डटि परतः इधु-
गागमो भवतिह्रवतां पूरणः इयतिथः । कियतिथः ।
यावतिथः । यावतिथी । तावतिथः । तावतिथी ।

चट्कतिकतिषवस्य शुक् ॥ ५ ॥ एषां
डटि परे शुक् स्यात् । पञ्जां पूरणः षडः ।

बद्धी । कतिबः । कतिपववः ।

चतुरः ॥ ६ ॥ अम्य युग्ं स्यात् ङटि परे ।

चतुर्णां पूरणः चतुर्थः । चतसृणां पूरणी चतुर्थी ।

छयौ चत्वं च ॥ ७ ॥ तस्माच्छयौ त्वौ

स्तः चकारस्य च स्वं । तुरीयः । तुरीया । तुर्यः ।

द्वेस्तीयः ॥ ८ ॥ द्विशब्दार्णयो भवति ।

द्वयोः पूरणः द्वितीयः । द्वितीया ।

त्रेस्तु च ॥ ९ ॥ त्रेस्तीयो भवति तृह्र्यं चा-

देशः । त्रयाणां पूरणः तृतीयः । तृतीया ।

+शतादिवासार्द्धमाससंवत्सराद्यमट् ॥ १० ॥

शतादिभ्यो मासादेश्च तमट् स्यात् । शतस्य

पूरणः शततमः । सहस्रतमः । अयुततमः ।

मासतमो दिवसः । अर्द्धमासतमः । संवत्सरतमः ।

तेरस्य्यादेः ॥ ११ ॥ नित्यांतात् अम्यसं-

ज्ञापूर्वात् तमट् स्यात् । षष्टेः पूरणः षष्टितमः ।

षष्टितमी । सप्ततितमः । अशीतितमः । नवतितमी ।

अम्य्यादेरिति किं ! एकषष्टः ।

× विंशत्यादेर्वा ॥ १२ ॥ विंशत्यादिभ्यः

तमट् वा स्यात् । विंशतेः पूरणः विंशतितमः ।

विंशतितमी । विंशः । एकविंशतितमः, एकविंशः ।

त्रिंशत्तमः, त्रिंशः । विंशी । त्रिंशी ।

तेन विचः चंचुचणौ ॥ १३ ॥ तेनेति

भासमर्थात् विच इत्यस्मिन्नर्थे चंचुचणौ त्वौ स्तः ।

तर्केण विचःतर्कचंचुः । तर्कचणः । व्याकरणचंचुः ।

व्याकरणचणः । केशचंचुः । केशचणः ।

ढटो ग्रंथं ङुङ् क उष् च ॥ १४ ॥ मां-

तात् ङङंतात् ग्रंथं गुङ्गात्यर्थे को भवति, ङुङ्

च नित्यं । द्वितीयेन रूपेण गुङ्गाति द्विकः । त्रि-

कः । चतुष्कः ।

ग्रहणे वा ॥ १५ ॥ ङङंतात् को भवति ग्रंथ-

ग्रहणेऽर्थे ङुङ् च वा । द्वितीयं ग्रहणद्विकं, द्विती-

कं । त्रिकं, तृतीयकं व्याकरणस्य ।

सस्याद् गुणात् परिजाते ॥ १६ ॥

सस्यस्यद्वात् गुणवाचिनः परिजातेऽर्थे सर्वगुण-

संपन्ने को भवति । सस्येन परिजातः सस्यकः

शालिः देशः बत्सो वा ।

पार्श्वकायःशूलिकदांढाजिनिकानुपचन्वेहा-

॥ १७ ॥ पार्श्वकादयो निपात्यन्ते अन्ये-

हरि । पार्श्वेनान्वेहा-पार्श्वकः-को निपात्यः । अवः-

शूलेन-आवःशूलिकः । दंढाजिनेन-दांढाजिनिकः ।

ठण् । अनुपदमन्वेहा अनुपदी गवां । इक्षत्र ।

स्वर्गिषु सक्तः ॥ १८ ॥ स्वर्गोभ्यः ईषं-

तेभ्यः सक्त इत्यस्मिन्नर्थे को भवति । केशेषु

सक्तः केशकः । दंतकः । नलकः ।

औदरिकआद्यनः ॥ १९ ॥ उदराहुण

निपात्यन्ते आद्यनोऽर्थश्चेत् । उदरे सक्तः औदरिकः ।

उदरकोऽन्यः ।

कर्मठो घटते ॥ २० ॥ कर्मन्स्यद्वात्

ठत्यो निपात्यः । इकाभाषश्च घटतेऽर्थे । कर्मणि

घटते कर्मठो ना ।

अंशं हारी ॥ २१ ॥ अंशादिबंतात् को

भवति हरिणि । अंशं हारी-अंशकः दायादः ।

शीतकोष्णकौ कारिणि ॥ २२ ॥ शीतो-

प्याभ्यां कारिण्यर्थे को निपात्यः । शीतं कारी

शीतको जहः । उष्णकारी-उष्णकः शीघ्रः ।

वेद्यमन्वेदते ॥ २३ ॥ तंत्रात् कंतात् नयो-

दृष्टत अचिरापहन्तेऽर्थे को भवति । तंत्राजये-

दृष्टतस्तंत्रकः पटः ।

कमितर्यन्वन्वेभः ॥ २४ ॥ एभ्यः को

भवति कमितरि कामयमानेऽर्थे । अनुकमिता

अनुकः । जयीकः । अधिकः ।

+ तदास्मिन्नर्थे प्राये लौ ॥ २५ ॥ तद्वि-

वासमर्थात् अस्मिन्नितीयर्थे को भवति लौ

यद्वातं शब्देदं प्रायविषयं स्यात् । निषुटा । प्राये

जात्रमस्तां तिथौ त्रिपुटिका पौर्णमासी । गुडापु-
टिका । कुसरिका ।

कौस्तुभावीवटकिन्धौ ॥ २६ ॥ कुस्तुभावट-
काम्यां जगिनी निपात्यौ । कुस्तुभाः प्रायेणा-
जमस्तां कौस्तुभा तिथिः । वटकिनी पौर्णमासी ।

ब्राह्मणक्राणिके ॥ २७ ॥ एतौ कर्ता नि-
पात्यौ सौ । ब्राह्मणा आयुषर्जाविनोऽस्मिन् ब्रा-
ह्मणको देशः । उष्णादस्यान्ने । उष्णादग्नेरन्विरो-
द्वृता-उष्णिका यवागूः ।

सोऽस्याग्रणीः ॥ २८ ॥ स इति वासमर्थात्
अत्येति तार्थे को भवति यद्वातं स चेदग्रणमुत्स्यः
स्वातदेवदत्तोऽग्रणीर्यस्य देवदत्तकः । जिनदत्तकः संघः

कालप्रयोजनाद् रोगे ॥ २९ ॥ वातात्
कालवाचिनः प्रयोजनवाचिनश्च रोगेऽर्थे को भवति ।
सततं कालोऽस्य सततको ज्वरः । द्वितीयदिवसः
कालोऽस्य द्वितीयकः । तृतीयकः । विषपुष्पं प्रयो-
जनमस्य विषपुष्पको रोगः । क्षीतकः । उष्णकः ।

शृङ्खलकः करभ ॥ ३० ॥ शृङ्खलात् को
निपात्यः करभेऽर्थे । शृङ्खलं बंधनमस्य शृङ्खलकः करभः ।

उन्मनस्युदुत्सोः ॥ ३१ ॥ उदुत्सुभ्यां उ-
न्मनस्त्वर्थे को भवति । उद्वृतं मनोऽस्य उत्कः । उ-
त्सु गतं मनोऽस्य उत्सुकः ।

क्षेत्रेऽन्यस्मिन् घो नाशये ॥ ३२ ॥ क्षेत्रा-
दीवेताद् अन्यविशिष्टात् घो भवति नाशयेऽर्थे ।
क्षेत्रेऽन्यस्मिन् नाशयः क्षेत्रियो व्याधिः ।

ओत्रियो वा छंदोऽध्येता ॥ ३३ ॥ ओत्रि-
यो वा निपात्यते छंदोऽध्येता चेत् । छंदः शब्दात्
पः ओत्रभावश्च । छंदोऽधीते ओत्रियः । छांदसः ।

इंद्रियं ॥ ३४ ॥ इंद्रात् घो निपात्यते । इं-
द्रत्वात्मनो किंगं, इंद्रेण कर्मणा वा सृष्टं इंद्रियं ।

आहं ब्रह्मं होज्जेनाथ ॥ ३५ ॥ आहं
ब्रह्ममेवाह इत्यभिप्राये ठौ भवति । आहं ब्र-

ह्ममेनाह आहिको विभः ।

+ इन् ॥ ३६ ॥ आहं ब्रह्ममेवाहार्थे इन्
स्वात् । आहो ।

+ पूर्वात् ॥ ३७ ॥ वातात् पूर्वाद इन्
स्वात् । पूर्वमनेन कृतं भुक्तं पीतं वा पूर्वं ।

सादेः ॥ ३८ ॥ सादेः पूर्वादिन् स्वात् ।
पूर्वं कृतमनेन कृतपूर्वी कटं । भुक्तपूर्वी ओदनं ।
पीतपूर्वी जलं ।

+ इष्टादेः ॥ ३९ ॥ इष्टादिभ्य इन् स्वात् ।
इष्टमनेन इष्टी यज्ञे । पूर्ती आदे । अवीती तर्कं ।
अर्चिती गुरौ । भृती पुराणे ।

तदस्यास्त्यस्त्रिभिति यतुः ॥ ४० ॥
तदिति वासमर्थात् अस्तिविशिष्टात् अस्यास्मिन्
इत्येतयोरर्थयोर्मनुर्भवति । गावोऽस्य संति गोमा-
न् । घनवान् । वृक्षा अस्मिन् संति वृक्षवान् । शू-
क्षवान् । इतिकरणो विवक्षाः । तेन विषयो नियम्यते ।

भूमिनिदाप्रशंभासु नित्ययोगेऽतिशब्दे ।

संसर्गेऽस्तिविवक्षायां प्राबो मत्वादयो मताः ॥

भूमा प्राचुर्यं तस्मिन्-गोमान् । निदायां क-
कुदावर्ती । प्रशंसायां-रूपवती कन्या । नित्य-
योग-क्षीरिणो वृक्षाः । अतिशब्दे-उदरिणी
कन्या । संसर्गे-दंडी ।

प्राण्यंगादाता वा लः ॥ ४१ ॥ प्रा-
ण्यंगादाकारांतान्मत्वर्थे लो भवति वा । चूला-
लः । चूलावान् । जंघालः । जंघावान् । प्राण्यं-
गादिति किं ? शिलावान् प्रदीपः । चिकीर्षावान् ।

*रुक्मभुद्रजंतोः ॥ ४२ ॥ रुक्माचिभ्यः भुद्र-
जंतुवाचिभ्यश्च मत्वर्थे लो वा स्वात् । मूर्छालः ।
मूर्छावान् । विचर्चिकालः । विचर्चिकावान् ।
यूकालः । यूकावान् । मक्षिकालः । मक्षिकावान् ।

सिध्मादेः ॥ ४३ ॥ एभ्यो लो वा स्वात् ।
सिध्मान्वस्य संति सिध्मकः । सिध्मवान् । महु-

कः । गडुवान् । मणिकः । मणिवान् ।

+वातदंतबलललाटादूलः ॥ ४४ ॥ एभ्यो
ऊलो वा स्यात् । वातूलः । वातवान् । दंतूलः ।
दंतवान् । बलूलः । बलवान् । ललाटूलः । ललाटवान् ।

वाचो गिमन् ॥ ४५ ॥ वाचः गिमन्
वा स्यात् । वाग्मी । वाग्मान् ।

*क्षिप्यालाटौ ॥ ४६ ॥ वाचः जाल आट
इत्येतौ त्वौ स्तः क्षिपि कुत्साया । वाचालः ।
वाचाटः । वो निस्सारं बहु जल्पति स एवं क्षिप्यते ।
+कालाघाटाजटात्केलौ ॥ ४७ ॥ एभ्यो लेलौ
स्तः क्षिपि । कालालः । कालिलः । घाटालः ।
घाटिलः । जटालः । जटिलः ।

*पिच्छादेः ॥ ४८ ॥ पिच्छादिभ्यो मत्वर्थे
वा लेलौ स्तः । पिच्छलः । पिच्छिलः । पिच्छ-
वान् । फेनलः । फेनिलः । फेनवान् । उरोलः ।
उरसिलः । उरस्वान् । प्रजालः । प्रजिलः । प्रजवान् ।

*लोमादेः श्रः ॥ ४९ ॥ एभ्यः शो भवति वा ।
लोमान्यस्य संति लोमशः । लोमवान् । रोमशः ।
रोमवान् । हरिशः । हरिमान् ।

*पायादेर्नः ॥ ५० ॥ एभ्यो मत्वर्थे नो वा स्या-
त् । पामनः । पामवान् । बामनः । बामवान् ।
श्लेष्मजः । श्लेष्मवान् ।

+दद्वाकापीपलास्याः प्रश्न ॥ ५१ ॥ दद्वादेर्नो
वा स्यात् प्रश्न मत्वर्थे । दद्रुजः । दद्रुमान् । शाकि-
नः । शाकिमान् । पलालिनः । पलालीमान् ।

+लक्ष्मणविपुर्जागनाः ॥ ५२ ॥ एते शब्दाः
निपात्यन्ते । लक्ष्मीरस्यास्तीति लक्ष्मणः । लक्ष्मीवा-
न् । नत्वोऽकारश्चाति निपात्यः । विष्ण्वो विवसा
रस्मवो वाऽस्य संति विपुजः । अदित्यः । नत्वो
भुसं च । अंगानि कस्यावान्यस्याः संति अंग-
नाः । अंगानः । अन्या-अंगवती ।

प्रज्ञामद्वाचार्हादुपेर्नः ॥ ५३ ॥ प्रज्ञादेर्नो वा

स्यात् मत्वर्थे । प्राज्ञः । प्रज्ञावान् । आद्वः ।
अद्वान् । आर्षः । अर्षावान् । वार्षः । वृषिमान् ।

*ज्योत्स्नादिभ्योऽञ् ॥ ५४ ॥ एभ्योऽञ्
स्याद् वा । ज्योत्स्नाऽस्मिन् अस्ति ज्योत्स्नः ।
पक्षः । ज्योत्स्नावान् । तामिक्तः । तमिक्तावान् ।
वैसर्पो व्याधिः । कौतुपं गृहं ।

सिकताशर्करात् ॥ ५५ ॥ आभ्यामञ् स्यात्
वा । सैकतः । सिकतावान् । शर्करः । शर्करावान् ।
उशिलौ च देशे ॥ ५६ ॥ सिकताशर्क-
राभ्यां मत्वर्थे देशे उञ् इल अञ् च वा भवन्ति ।
मतोरुश्च । तेन चातुरूप्यं । सिकता देशः ।
सिकतिलः । सैकतः । सिकतावान् । शर्करा । शर्क-
रिलः । शर्करः । शर्करावान् ।

पुद्गोर्यः ॥ ५७ ॥ पुद्गुभ्यां मो वा स्यात् । धौर-
स्यास्तीति पुमः । हुमः ।

+मधुकृप्यादिभ्यो रबलौ ॥ ५८ ॥ मध्वादि-
भ्यः कृपादिभ्यश्च मत्वर्थे यथासंख्यं र बलौ त्वौ वा
स्तः । मधुरो रसः । ऊपरं क्षेत्रं । मुष्करः पशुः ।
मुषिरं काष्ठं । खं महत्कण्ठविवरमस्यास्तीति खरः ।
खवानन्यः । अन्यत्र-मधुमान् । उषवान् । मुष्क-
वान् । कृषीबलः । कृषिमान् । रजस्वला जी । रज-
स्वान् प्रामः । परिवद्रलः । परिवद्रवान् राजा ।

*कांडाडमांडादीरः ॥ ५९ ॥ एभ्य ईरो वा
स्यात् । कांडीरः । कांडवान् । आंडीरः । आंडवान्
मांडीरः । मांडवान् ।

कच्छ्मवा दुरः ॥ ६० ॥ कच्छ्मवाद् दुरो
भवति वा । कच्छुरः । कच्छ्मवान् ।

* दंतादुन्नते ॥ ६१ ॥ दंतादुन्नतेऽर्जे दुरो
भवति । दंता उन्नता अस्य संति दंतुरः । अन्य-
त्र-दंतावान् ।

* मेघारवाद्देरः ॥ ६२ ॥ आभ्यामिरो वा स्या-
त् । मेघिरः । मेघापी । मेघावान् । रधिरः । रधि-

मिळः । कलमिकः । कलमी ।

*स्वांगाद्विबुद्धौ ॥ ८१ ॥ स्वांगाद् विबुद्धे-
विशिष्टात् इहो भवति तौ च वा । विबुद्धौ महातौ
कर्णौ अस्व सः कर्णिकः । कर्णिकः । कर्णी ।
कर्णवान् । ओष्ठिलः । ओष्ठिकः । ओष्ठीत्यादि ।

*हिमादिभ्यो यः ॥ ८२ ॥ एभ्यो यो वा
भवति । हिम्बः । हिमवान्-गिरिः । गुण्यः ।
गुणवान् ।

*रूपाच्छस्ताहते ॥ ८३ ॥ रूपाद् यो वा
भवति सस्ते आहते चार्थे । प्रशस्तरूपमस्यास्ति
रूप्यो गौः । आहतं रूप्यमस्यास्ति रूप्यः
कार्षापणः । रूपवानन्यत्र ।

गोपूर्वाद् नित्यं ॥ ८४ ॥ गोपूर्वात्
शब्दात् नित्यं ठन् स्यात्।गौशतिकः।गौलक्षिकः।

निष्काच्छतसहस्रात् ॥ ८५ ॥ निष्क-
पूर्वात् शतादष्टन स्यात् । नैष्कशतिकः । नैष्क-
सहसिकः । निष्कादिति किं ! शती । सहस्री ।

*एकादेर्यात् ॥ ८६ ॥ एकपूर्वाद् यसात्
ठन् भवति नित्यं । एको गौः-एकगवः ।
सोऽस्यास्ति-एकगविकः । एकशतिकः ।

+ सर्वादेरिन् ॥ ८७ ॥ सर्वपूर्वाद् यसात्
इन् स्यात् । सर्वधनी । सर्वकेशी ।

*द्वंद्वगर्भात् प्राणिन्यस्वांगात् ॥ ८८ ॥
द्वंद्वाद् रुवाचकात् गर्भाच्च स्वांगात् इन् स्यात्
प्राणिनि गम्यमाने । कटककेयूरीणी । शंसन-
पुरिणी । रुजः-कुटी । किलासी । गर्भात्-ककु-
दावती । काकतालुकी । प्राणिनीति किं ! पुष्प-
कलवान् वृक्षः । अस्वांगादिति किं ! स्तनकेशवती ।

*वातातीसारपिशाचात् कुक् च ॥ ८९ ॥
वातादेरिन् स्यात् कुक् चागमः । वातर्का ।
वातीसारणी । पिशाचकी ।

डटो ववसि ॥ ९० ॥ डडंटादिन् स्यात्

ववसि गम्यमाने । पंचमोऽस्यास्ति मांसःसंवत्सरे
वा पंचमी उष्टः । नवमी । दशमी ।

सुखादेः ॥ ९१ ॥ सुखादिभ्यः मत्वर्थे
नित्यमिन् स्यात् । सुखी । दुःखी । कृच्छ्री ।

मालात् क्षेपे ॥ ९२ ॥ मालाशब्दादिन् स्यात्
क्षेपे । माली ।

धर्मशीलवर्णात् ॥ ९३ ॥ धर्मार्थ-
तादिन् स्यात् । तपस्विनां धर्मः तपस्विधर्मः ।
सोऽस्यास्तीति तपस्विधर्मी । तपस्विशीली । क्षत्रि-
यधर्मी । क्षत्रियशीली । ब्राह्मणवर्णी । शूद्रवर्णी ।

+ बाहुरोर्बलात् ॥ ९४ ॥ बाहुरुभ्यां परात्
बलान्मत्वर्थे इन् स्यात् । बाहुवली । ऊरुवली ।

पुष्कराद्देशे ॥ ९५ ॥ पुष्करादिभ्य इन्
स्यात् देशेऽर्थे । पुष्कराण्यस्मिन् सति पुष्करिणी
देशः । पक्षिनी । उत्पलिनी । देश इति किं !
पुष्करवान् हस्ती ।

मन्मात् स्त्री ॥ ९६ ॥ मन्मनात् माताच्च इन्
भवति स्त्री।दामिनी।वर्मिणी।भामिनी । कामिनी ।

*हस्तदत्तकराज्जातौ ॥ ९७ ॥ हस्तादेरिन्
स्यात् जातौ । हस्ती । दंती । करी । जाताविति
किं ! हस्तवान् ।

*वर्णी ब्रह्मचारी ॥ ९८ ॥ वर्णशब्दात्
मत्वर्थे इन् निपात्यंत ब्रह्मचारी चेदभिधेयो भवति ।
वर्णो वृक्षचर्य्यमस्यास्ति वर्णी ब्रह्मचारी ।

तुडिबटिबलेर्धः ॥ ९९ ॥ एभ्यो ओ
भवति । तुडिमः । बटिमः । बलिमः ।

*शंभ्या ॥ १०० ॥ आभ्यां ओ भवति ।
कंभः । शंभः ।

+ वयस्तिवृताः ॥ १०१ ॥ ताम्बां वादयो
भवति । कंभः । शंभः । कंयः । शंयः । कंसिः ।
शंसिः । कंतुः । शंतुः । कंतः । शंतः ।

+ ऊर्णाहंशुमन्यव युक् ॥ १०२ ॥ ऊर्ण-

स्ताम्बा च युष्म भवति । ऊर्जायुः । अहंयुः ।
शुभयुः । कंयुः । शंयुः ।

सूक्तसाम्नोऽष्टः ॥ १०३ ॥ सूक्ते सामनि
चाभिधेये मृदो मत्वर्थे ङे भवति । अच्छावाक्
शब्दोऽस्मिन्नस्ति अच्छावाकीयं । मैत्रावरुणीयं
सूक्तं । यज्ञीयं । वारतंतवीयं साम ।

बोष् चाध्यायानुवाके ॥ १०४ ॥ अध्या-
येऽनुवाके चाभिधेये मृदो मत्वर्थे ङे भवति
तत्त्व बोष् वा । गर्दभांश्चब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके
वा गर्दभांढीयः, गर्दभांढः—अध्यायोऽनुवाको
वा । कूर्चमुत्सीयः । कूर्चमुत्सः । उच्छिष्टीयः ।
उच्छिष्टः ।

विमुक्तादेरुण् ॥ १०५ ॥ विमुक्तादिभ्योऽण्
स्वात् अध्यायादाबभिधेये । विमुक्तशब्दोऽस्मि-
न्नस्ति वैमुक्तः । देवासुरः । राक्षसुरः ।

घोषदादेर्बुन् ॥ १०६ ॥ अस्माद् बुन्
स्वात् अध्यायादौ । घोषदशब्दोऽस्मिन्नस्ति
घोषदकः । इषत्वकः ।

घनहिरण्ये कामे ॥ १०७ ॥ आभ्या-
मीबताभ्यां कामेऽर्थे बुन् स्वात् । घने कामः
घनकः । हिरण्यकः ।

• किंकिषहोरद्वयादिवैपुल्यात् ॥ १०८ ॥
किमः किसंज्ञेभ्यो द्यादिवर्जतेभ्यः बहुशब्दा-
न्नावैपुल्यवाचिनः “ते सुपः” इत्यतः प्राक् बह्व्य-
माणास्त्याः भवन्ति इत्येषोऽधिकारो ज्ञेयः । तत्रै-
वोदाहरिष्यामः । अद्वयादिग्रहणं किं ! द्वाभ्यां ।
द्वयोः । त्वत् । मत् । भवतः । बहोः । स्यात् ।

इदम इज्ञ ॥ १०९ ॥ इदम इज्ञ भवति
तसादौ । अस्मात् । इतः । इह ।

एतेतौ योः ॥ ११० ॥ इदमः एत
इत इत्येतौ आदेशौ स्तः रेफादौ वकारादौ च
परतः । एतर्हि । इत्वं ।

एतदः ॥ १११ ॥ एतदस्तौ स्तः रेफ-
वकारादौ परतः । एतास्मिन्ननघतने काके एत-
र्हि । इत्वं ।

अज्ञ ॥ ११२ ॥ एतदोऽज्ञ भवति
तसादौ । एतस्माद् अतः । एतस्मिन् अत्र ।

कायास्तस् ॥ ११३ ॥ किमादेः कतात्
तस् भवति । कस्मात्—कुतः । सर्वतः । विश्वतः ।
बहुभ्यो—बहुतः ।

तसेः ॥ ११४ ॥ परस्व किमादिभ्यः
आद्यादिभ्यस्तसीत्येवमादिना विहितस्व तसे-
स्तस् भवति । कुतः आगतः । ततः आगतः ।

• पर्यमेः सर्वोभये ॥ ११५ ॥ पर्यभिभ्यां
सर्वोभयेऽर्थे तस् भवति । परितः । अभितः

ईपस्त्रः ॥ ११६ ॥ ईवंतात् त्रो भवति ।
सर्वस्मिन्—सर्वत्र । तत्र । यत्र । बहुत्र ।

• किमोऽश्च ॥ ११७ ॥ किमः अज्ञ भवति
त्रश्च । कस्मिन्—क, कुत्र ।

इदमो हः ॥ ११८ ॥ इदमः हो भवति ।
अस्मिन्—इह ।

• भवत्वायुष्मदीर्घायुर्देवानांभियैकार्याच-
॥ ११९ ॥ भवत्वादिसमानाधिकरणात् किमादेः
त्रो भवति तश्च । को भवान् । कुत्र भवान् ।
कुतो भवान् । यो भवान्—यत्रभवान् । यतो
भवान् । स भवान् । ततो भवान् । ततो भवन्तौ ।
ततो भवन्तः । तं भवन्तं—तत्रभवन्तं । ततो भवन्तं ।
तौ भवन्तौ । तत्रभवन्तौ । ततो भवन्तौ । तान्
भवतः । तत्र भवतः । ततो भवतः । एवं सर्व-
त्र । स आयुष्मान् । तत्र आयुष्मान् । तत आयु-
ष्मान् । स दीर्घायुः । तत्रदीर्घायुः । ततोदीर्घायुः ।
स देवानां भियः । तत्रदेवानांभियः । ततो देवा-
नांभियः । चक्षब्दादन्वत्राणि । अनेन गतः इतो गतः ।

• काकेऽनघतनोर्हि ॥ १२० ॥ किमादेरनघतने

काले हिंत्वा भवति । कस्मिन्ननघतने काले
कहिं । कस्मिन्ननघतने काले बहिं । तहिं ।
अनघतन इति किं ? कस्मिन् काले कदा ।

✓ इदम् ॥ १२१ ॥ इदम् हिंभवति । अ-
स्मिन् काले एताहिं ।

• अधुना ॥ १२२ ॥ इदमोऽधुना त्वो भवति ।
अस्मिन् काले अधुना ।

• दानी ॥ १२३ ॥ तस्मादानी भवति ।
अस्मिन् काले इदानी ।

• तदः ॥ १२४ ॥ तदः दानी भवति ।
तस्मिन् काले तदानी ।

• यत्किन्तस्वैकान्यादा ॥ १२५ ॥ यदादे-
दात्यो भवति । यस्मिन् काले—यदा । कदा ।
तदा । सर्वदा । एकदा । अन्यदा ।

• सदामद्यः ॥ १२६ ॥ सदा सद्य इत्येतौ
शब्दौ निपात्यौ । सर्वशब्दादानिपात्यः । सभा
वध्य । सर्वस्मिन् काले सदा । समानान् घट्यः ।
सभावध्य । समाने काले अहनि वा सद्यः ।

• पूर्वान्यान्यतरेतरापराधरोक्तेभ्योऽन्धेषुम्
॥ १२७ ॥ एभ्यः अहनि वर्तमानेभ्यः एषुम्
भवति अस्मिन्नहनि । पूर्वेषुः । अन्धेषुः ।
अन्यतरेषुः । इतरेषुः । अपरेषुः । अधरेषुः ।
उत्तरेषुः ।

• धुक्षांभयात् ॥ १२८ ॥ उभवाद् धुम्
भवति ऐषुक्ष । उभयस्मिन्नहनि-उभयेषुः, उभयेषुः

• परेष्वि ॥ १२९ ॥ परशब्दात् एष्वि
त्यो निपात्यः । परस्मिन्नहनि परेष्वि ।

• परुपरार्येषमोऽन्दे ॥ १३० ॥ एते नि-
पात्येतेऽन्दे वर्षे गम्यमाने । पूर्वशब्दादुत्पद्यः
परादेश्चापूर्वस्मिन् संवत्सरे परुत् । पूर्वतर शब्दाद्
आरित्यः परमावध्य । पूर्वतरे संवत्सरे परारि ।
इवमः समसश्च इत्यादेश्च । अस्मिन् संवत्सरे-एवमः ।

• प्रकारे या ॥ १३१ ॥ सामान्यापेक्षा-
विशेषानर्देशः प्रकारः । किमादिभ्यः प्रकारेऽर्थे
या भवति । सर्वेण प्रकारेण-सर्वथा । यथा । तथा ।

• कथमित्थं ॥ १३२ ॥ किमिदमेतद्भव्यः
यम् निपात्यते । केन प्रकारेण-कथं । अनेन
एतेन वा प्रकारेण-इत्थं ।

• ते सुपः ॥ १३३ ॥ ते प्रागुक्ताः तत्सावयः
सुप्संज्ञकाः भवन्ति । तथा चैवोदाहृतः ।

• दिग्भ्यो वाक्केभ्योऽस्तात् दिग्देशकाले
॥ १३४ ॥ दिक्शब्देभ्यो वाक्केवतेभ्यो दिशि
देशे काले च वर्तमानेभ्योऽस्तात् भवति । पूर्वा
दिग् रमणीया । पूर्वा देशः कालो वा रमणीयः ।
पुरस्ताद् रमणीयं । पूर्वगयाः दिशः पूर्वस्माद्दे-
शान् कालाद्वा आगतः । पुरस्तादागतः ।
पूर्वग्या दिशि पूर्वस्मिन् देशे काले वा वसति
पुरस्ताद् वसति । एवमथस्ताद् रमणीयमि-
त्यादि । वाक्केभ्य इति किं ? पूर्व देश गतः ।
दिग्देशकाल इति किं ? पूर्वस्मिन् गिरी वसति ।

• परावरात् स्तात् ॥ १३५ ॥ आभ्यां वाक्के-
वताभ्यां दिग्देशकालेषु वर्तमानाभ्यां स्ताद्
भवति । परा दिग् रमणीया । परा देशः कालो
वा रमणीयः- परस्ताद् रमणीयं । परस्तादागतः ।
परस्ताद् वसति । अवरस्ताद् रमणीयं । अवर-
स्तादागतः । अवरस्ताद् वसति ।

• दक्षिणोत्तराक्षात् ॥ १३६ ॥ आभ्यां
ताभ्यां च वाक्केवताभ्यां दिग्देशकालेषु वर्तमा-
नाभ्यां अतस्म भवति । दक्षिणतो रमणीयं ।
दक्षिणत आगतः । दक्षिणतो वसति । उत्तरतो
रमणीयं । उत्तरत आगतः । उत्तरतो वसति ।
परतो रमणीयं । अवरतो रमणीयमित्यादि ।

• अधराक्षात् ॥ १३७ ॥ अस्मात् ताभ्यां
च आद् भवति दिगादौ । अधराद् रमणीयं ।

अपरादागतः । अपराद् वसति । दक्षिणाद् रमणीयं । उत्तराद् रमणीयमित्यादि ।

* पश्चोऽपरस्य दिगादेशाति ॥ १३८ ॥ केवलस्यापरशब्दस्य दिग्पूर्वस्य च पश्चादेशो भवति आतित्ये परे । अपरा दिग् देशः कालो वा रमणीयं पश्चात्, पश्चादागतः । पश्चाद् वसति । दिगादेः—दक्षिणाऽपरा दिग् देशः कालो वा रमणीयः दक्षिणपश्चाद् रमणीयं । उत्तरपश्चाद् रमणीयमित्यादि ।

* वार्धे द्यौ ॥ १३९ ॥ केवलस्यापरशब्दस्य दिगादेश पश्चो वा भवति अर्धे द्यौ परतः । अपरमर्धे—पश्चार्धे । अपरार्धे । दक्षिणापरस्यार्धे—दक्षिणपश्चार्धे । दक्षिणापरार्धे ।

* उपर्युपरिष्ठात् ॥ १४० ॥ एतौ निपात्यौ । ऊर्ध्वशब्दाद् शिरिष्ठातौ त्वौ उपादेशश्च । ऊर्ध्वा दिग् रमणीया—उपरि रमणीयं । उपरिष्ठाद् रमणीयं । उपर्यागतः । उपरिष्ठादागतः । उपरि वसति । उपरिष्ठात् वसति ।

* वैनोऽदूरेऽकायाः ॥ १४१ ॥ दिक्छब्दात् अदूरे दिगादौ वर्तमानात् कांतवर्जितात् एनो वा भवति । अस्मात्पूर्वा दिगादूरा रमणीया पूर्वणास्य रमणीयं । पूर्वणास्य वसति । एवं—अपरेण, दक्षिणेन, उत्तरेण । अदूर इति किं ! हिमवतो दक्षिणाद् वसति । अकाया इति किं ! दक्षिणादागतः ।

* अंशेरूप ॥ १४२ ॥ अंचत्यंतात् प्राग्-दिग्छब्दात् बाकेवंतात् दिगादौ वर्तमानात् विहितस्यास्तातः एनस्य वा उप भवति । प्राची दिग् दूराऽदूरा वा रमणीया—प्राग्-रमणीयं । प्रागागतः । प्राग् वसति । एवं—प्रत्यग् । अपाङ् । उवङ् ।

* दक्षिणाद् वाऽऽः ॥ १४३ ॥ दक्षिणाद् का-

वर्जिताद् दिगादौ वर्तमानात् आत्यो वा भवति । दक्षिणा रमणीयं । दक्षिणाद् रमणीयमित्यादि ।

* आऽऽही दूरे ॥ १४४ ॥ दक्षिणादकांतात् दूरेऽर्थे आऽऽही इत्येतौ त्वौ स्तः दिगादौ।दक्षिणा रमणीयं, दक्षिणाहि रमणीयं । दक्षिणा वसति, दक्षिणाहि वसति । दूरे इति किं ! दक्षिणतः । दक्षिणाद् ।

* उत्तराद् वा ॥ १४५ ॥ उत्तरादकांताद् आऽऽही वा स्तः । उत्तरा रमणीयं । उत्तराहि रमणीयं । उत्तरा वसति । उत्तराहि वसति । उत्तरतः । उत्तरात् ।

* पूर्वाधरावराणां पुरधवोऽसि ॥ १४६ ॥ पूर्वादीनां पुरादयो भवंत्यसि परतः दिगादौ । पुरो रमणीयं । पुर आगतः । पुरो वसति । अधो रमणीयं । अधः आगतः । अधो वसति । अवो रमणीयं । अवः आगतः । अवो वसति ।

* अस्तानि ॥ १४७ ॥ तेषां पूर्वादीनां पुरादयो भवंत्यस्ताति परतः । पुरस्तात् रमणीयं पुरस्तादागतः । पुरस्ताद् वसति । एवं—अवस्तात् । अवस्तात् ।

* स्येर्विधार्थे धा ॥ १४८ ॥ स्यिसंज्ञकात् विधार्थे धा स्यात् । एकेन प्रकारेण—एकधा । द्विधा । त्रिधा । चतुर्धा । बहुधा भुंक्ते ।

* विचाले च ॥ १४९ ॥ विचाले द्रव्यस्य संख्यांतरापादानेऽर्थे स्येर्धा स्यात् । एको राशिर्द्वौ क्रियते—द्विधा क्रियते । त्रिधा । अनेकमेकं कुरु एकधा कुरु ।

* वैकाद् ध्यमुञ् ॥ १५० ॥ एकाद् ध्यमुञ् भवति विधार्थे विचाले च । एकेन प्रकारेण—एक-ध्वं । एकधा भुंक्ते । अनेकमेकं करोति—एकध्वं, एकधा करोति ।

* द्विनेर्धमुञ् ॥ १५१ ॥ आभ्यां ध्यमुञ् स्वात्

वा विचारार्थादौ । द्वैषं । त्रैषं । द्विषा । त्रिषा ।

* एषात् ॥ १५२ ॥ ताम्बा एषात् भवति विचारार्थादौ । द्वेषा । त्रेषा ।

* तद्वति घण् ॥ १५३ ॥ द्वित्रिभ्यां तद्वति प्रकारवति विचालवति चार्थे घण् स्यात् । द्वौ प्रकारौ द्वौ भागौ वा एषां-द्वैषानि । त्रैषानि ।

* याप्ये पाशः ॥ १५४ ॥ याप्ये कुत्स्येऽर्थे मृदः पाशो भवति । याप्यो वैयाकरणः—वैयाकरणपाशः । तार्किकपाशः ।

* वर्तिऽष्टमान्वः ॥ १५५ ॥ अष्टमशब्दादेशे आगे वर्तमानान् स्वार्थे अत्यां वा भवति । अष्टम एव—आष्टमो भागः । अष्टमः ।

* पष्ठान् ॥ १५६ ॥ पष्ठऽदेशे वर्तमानान् स्वार्थे ओ वा भवति । पाठः । पष्ठः ।

* कश्च माने ॥ १५७ ॥ षष्ठान्मानेऽर्थे वर्तमानान् को भवति अथ वा । षष्ठ एव षष्ठकः । षाष्ठः । षष्ठः ।

* एकादार्किश्रामहाये ॥ १५८ ॥ एकशब्दाद् आकित् भवत्यमहाये कश्च वा । एक एव एकाकी । एककः । एकः ।

* तिलात् पिंजपंजौ निष्फले ॥ १५९ ॥ तिलात् निष्फलेऽर्थे पिंजपंजौ त्र्यौ स्तः । निष्फल-स्तिलः—तिलपिंजः । तिलपंजः ।

* तमः प्रकृष्टे मिदृश्च ॥ १६० ॥ मिदृशान्मृदश्च प्रकृष्टेऽर्थे तमो भवति । सर्वे इमे पचति अयमेषां प्रकृष्टे पचति-पचतिनमा । जल्पनिनमा । मृदः—सर्वे इमे आत्मा अयमेषां प्रकृष्टः आढ्यः आढ्यतमः । मुकुमारतमः ।

* द्विविधज्ये तरः ॥ १६१ ॥ द्वित्वे विमज्ये च पृथक्कर्तव्ये सति प्रकृष्टे तरो भवति । द्वाविमौ पचतः—अयमनयोः प्रकृष्टे पचति—पचतितरा । पठतितरा । पठुतरः । पठकतरः । विमज्ये—सा-

कास्यकेभ्यः पाठलिपृत्रकाः पचतितरा । पठति-तरा । आढ्यतराः । अभिरूपतराः ।

* तौ ह्यः ॥ १६२ ॥ तौ तकारादौ त्र्यौ तमतरौ असंज्ञौ स्तः । कुमारितमा । कुमारितरा ।

* गुणांगाद्रेष्ठेयम् ॥ १६३ ॥ गुणांगमप्रधानं यस्य तस्मात्परयोः तमतरयोः इष्टेयम् वा स्तः । पटिष्ठः । पटुतमः । पटीयान् । पटुतरः ।

* प्रशस्यस्य श्रः ॥ १६४ ॥ प्रशस्यशब्दस्य ओ भवति तयोः परतः । सर्वेषामयं प्रशस्यः—भेष्ठः । अयमनयोरस्माद्वा प्रशस्यः—भेयान् ।

* ज्यः ॥ १६५ ॥ तस्य ज्यादेशो भवति तयोः परतः । ज्येष्ठः । ज्यायान् ।

* वृद्धस्य ॥ १६६ ॥ वृद्धशब्दस्य ज्यो भवति तयोः परतः । सर्वेषामनयोरस्माद्वाऽञ्च वृद्धः—ज्येष्ठः । ज्यायान् ।

बाह्यैतिकस्य साधनेदं ॥ १६७ ॥ बाह्यै-तिकयोः साध नेदावादेशौ स्तः तयोः परतः । सर्वेषामयं बाह्यं जल्पनि—साधिष्ठं । साधीयः । इदमेवामनयोरस्माद्वाह्यैतिकं—नेदिष्ठं । नेदीयः ।

युवाल्पस्य कन् वा ॥ १६८ ॥ युवाल्पयोः कन् वा भवति तयोः परतः । सर्वेषामयं प्रकृष्टो युवा—कनिष्ठः । यविष्ठः । अयमनयोरस्माद्वा प्रकृष्टो युवा—कनीयान् । यवीयान् । अस्विष्ठः । अल्पीयान् ।

विन्मनोरुप ॥ १६९ ॥ एतयोरुभभवति तयोः परतः । सर्वेषां स्ववीणामयं प्रकृष्टः मूर्त्वा—मृजिष्ठः । अयमनयोर्गमाद्वा मृजीयान् । अयमेषां त्वम्बतां प्रकृष्टः—त्वम्बान्—त्वचिष्ठः । त्वचीयान् ।

प्रशस्ते रूपः ॥ १७० ॥ मिदृशान्मृदश्च प्रशस्तेऽर्थे रूपो भवति । प्रशस्ते पचति—पचतिरूपः । वैम्यकरणरूपः । पठितरूपः ।

* आसिद्धं ज्ञातृदेश्यदेश्यिकल्पाः ॥ १७१ ॥
इषदसिद्धं—आसिद्धं । तस्मिन्नर्थे ज्ञातृत्ववर्जिताद्
देश्यादयो भवन्ति । आसिद्धं इषदसमाप्तं पचति
पचतिदेश्यं, पचतिदेशीयं, पचतिक्लृप्तं । पटुदे-
श्यः, पटुदेशीयः, पटुक्लृप्तः । अज्ञादेशरिति
किं ! तमादिभ्यो देश्यादयो न भवन्ति । एभ्यस्तु
ते स्युः । पटुदेश्यतमः, पटुदेश्यतरः, पटु-
देश्यरूपः ।

वा सुपां बहूः प्राक् ॥ १७२ ॥ आसिद्धे
सुबन्तात् प्राक् बहुल्यो वा स्यात् । आसिद्धः पटुः
बहुपटुः । पटुदेश्यः । बहुमुक्तं, मुक्तदेशीयं ।
+न ज्ञादिः कजोऽछिन्नादिभ्यः ॥ १७३ ॥
छिन्नादिवर्जितात् यः कजत्यः तदन्तात् ज्ञादिर्न
भवति । अयमेवामन तस्माद् वा प्रकृष्टः पटुः
पटुकः । प्रशस्तः पटुः पटुकः । कज इति किं !
कुटीरतमः । अच्छिन्नादिभ्य इति किं ! कुत्सितो
ज्ञातो वा छिन्नः—छिन्नकः । अयमेवामनयोरस्माद्वा
छिन्नः—छिन्नकः । कजस्तमादयः स्युः—छिन्नकतमः,
छिन्नकतरः, छिन्नकरूपः, भिन्नकतमः । भि-
न्नकदेश्यः ।

×अनत्यन्ते ॥ १७४ ॥ अनत्यन्तेऽर्थे यस्त्य-
स्तदन्ताद् ज्ञादिर्न भवति । अनत्यन्तं भिन्नं—भिन्नकं ।
इदोपां प्रकृष्टं भिन्नं—भिन्नकं ।

एवात् कज् ॥ १७५ ॥ आ इषशब्दात्
कजधिकृतो वेदेनव्यः । तत्रैवेदाहरिष्यामः ।

* पिङ्गस्तेरङ् प्राकृष्टः ॥ १७६ ॥ भिन्नः
सिंसङ्गकस्य च टः प्राक् अक् ल्यो भवति ।
कुत्सितमज्ञातं वा पचति पचताकि । पठतकि ।
सर्वके । विश्वके । यके । तके ।

×युष्मदस्मादोः सुपोऽभोसि ॥ १७७ ॥ एतयोः
सुबन्तस्य टः प्राक् अङ् भवति अभोसि परतः ।
अयका । मयका । त्वयकि । मयकि । युष्मद-

स्मादोरिति किं ! तक्का । यक्का । अभोसीति
किं ! युवकाभ्यां । आवकाभ्यां । युष्मकाभिः ।
अस्मकाभिः । युवकयोः । आवकयोः । युष्म-
कासु । अस्मकासु ।

* श्लेः को दिङ्च ॥ १७८ ॥ श्लेः प्राक् टेङ्
भवति ककाम्य च दिः । कुत्सितमज्ञातं वा
उच्चैः—उच्चकैः । नीचकैः । भिक् । भक्ति ।
पृथक्—पृथक्त् ।

+तूष्णीकां ॥ १७९ ॥ तूष्णीमः काम् निपा-
त्यते । कुत्सितमज्ञातं वा तूष्णीं—तूष्णीकामाप्ते ।

* कुत्सितान्नानाल्पे ॥ १८० ॥ कुत्सिताद्यर्थेषु
यथाविहितं ल्यो भवति । कुत्सितोऽज्ञातोऽल्पो
वाऽश्वः—अश्वकः । घृतकं । जल्पतकि ।

* अनुकंपानन्नीन्योः ॥ १८१ ॥ अनुकंपायां
तन्नीतो च मृदो मिहन्तात् कजादयः स्युः । अनु-
कंपितः पुत्रः पुत्रकः । वत्तकः । अनुकंपितं या-
चते—याचतकं । तन्नीतो—पुत्रक उत्संगे उपविश ।
कर्दमकेनासि दिग्वकः । तूष्णीकां तिष्ठ । हतं ते
धानकाः । निलकाः । एङ्कि । अदकि ।

* बह्वो नृस्वोऽज्ञातेष्टपेलाः ॥ १८२ ॥
बह्वो मृदः नृनाम्नः पुरुषवाचिनः जातिवर्जितात्
ष्टपेला वा भवन्ति । अनुकंपितो देवदत्तः देविकः ।
देवियः । देविलः । देवदत्तकः । बह्व इति किं !
रामकः । सामकः । नृस्वोऽगिति किं ! सुसीमकः ।
अजोतरिति किं ! महिषकः । बराहकः । शूकरकः ।

अडबुद्धोपादेः ॥ १८३ ॥ बह्वो नृस्वो-
रजादेरुपपूर्वात् अडबुद्धो ल्यो स्तः ते च वा । अनु-
कंपितः उपेद्रदत्तः—उपडः । उपकः । उपिकः ।
उपिषः । उपिलः । उपेद्रदत्तकः ।

×उक्कोऽचः सं प्रकृत्या च ॥ १८४ ॥ उगं-
तात् परस्यानुकंपादौ विहितस्य त्यस्याज्ञादेरादेः
सं भवति प्रकृत्या च तदुगंतं स्यात् । बायुदत्तः

वायुकः। वायुवः। वायुलः। मातृकः। मातृयः। मातृलः ।

* कजुपि घोः ॥ १८५ ॥ बह्वचो नृत्सोर्यद्
स तस्य बोधित्युपि सति ततः कज् भवति । देव-
दत्तः, देवः । अनुकंपितो देवः-देवकः। देवका ।
जिनकः । जिनका ।

* उप् चाजिनात् ॥ १८६ ॥ अजिनांतात्
नृत्सोः कज् भवति घोदचोप् । व्याघ्राजिनोऽनुकं-
पितः--व्याघ्रकः । सिंहकः । वृककः ।

* अषट्केकाक्षपदस्याचि ॥ १८७ ॥
षट्त्वर्जितैकाक्षपूर्वपदस्य घोरुप् भवति अचि ।
अनुकंपितो वाग्दत्तः-वाचिकः। वाचियः । वाचिलः।
त्वचिलः। त्वचिकः। शुचिकः । पण्षिषेधः किं ?
अनुकंपितःषडंगुलिः--षडिकः । षडियः । षडिलः।

* द्वितीयादचः ॥ १८८ ॥ द्वितीयादचः पर-
स्य शब्दस्योभभवति अनुकंपायां विहितेऽचि परतः।
अनुकंपितो जिनदत्तः--जिनिकः । जिनियः ।
जिनिलः। उपडः। उपकः। उपिकः । उपियः। उपिलः।

* तेनैचः ॥ १८९ ॥ तेन द्वितीयेनाचा सह
ततः परस्य शब्दस्योभ भवत्याचि द्वितीयोऽञ्च
एच् यदि स्यात् । अनुकंपितो लहोडः-लहिकः।
लहियः । लहिलः । कपोतगंगाः--कपिकः ।
कपियः । कपिलः । गुरुदत्तः, गुरुकोऽन्यत्र ।

शेबलमुपरिविशालवरुणार्थमादेस्तृ-
तीयात् ॥ १९० ॥ शेबलादिपूर्वात् नृत्सोऽम्बु-
तीयादचः परस्य शब्दस्योभभवत्याचि । अनु-
कंपितः शेबलदत्तः--शेबलिकः । शेबलियः ।
शेबलिलः । मुपरिमितः--मुपरिकः । मुपरियः ।
मुपरिलः। विशालदत्तः विशालिकः। विशालियः।
विशालिलः । वरुणदत्तः-वरुणिकः । वरुणियः ।
वरुणिलः । अर्यमदत्तः-अर्यमिकः । अर्यमियः ।
अर्यमिलः ।

* कचिचुर्यात् ॥ १९१ ॥ कचिचुर्यादचः

परस्य शब्दस्योभभवत्याचि । अनुकंपितो बृहस्प-
तिदत्तः-बृहस्पतिकः। बृहस्पतियः । बृहस्पतिलः ।

* माकूपदस्य वा ॥ १९२ ॥ पूर्वपदस्य कचि-
दुप् स्यात् वाचि । अनुकंपितो देवदत्तः-दक्षि-
कः। दक्षियः। दक्षिलः। देविकः। देवियः । देविलः ।

हस्व ॥ १९३ ॥ ह्रस्वेऽर्थे कादवः स्युः ।
ह्रस्वः पटः-पटकः । दंडकः । पुरुषकः ।

* कुटीशुद्धाद् ॥ १९४ ॥ आभ्यां रो भवति ।
ह्रस्वा कुटी-कुटीरः । शुडीरः ।

* शम्या रुदच ॥ १९५ ॥ शमीशब्दाद् रुर्भ-
वति रश्च । ह्रस्वा शमी-शमीरुः । शमीरः ।

* कुतुपः ॥ १९६ ॥ कुतूशब्दादुपो निपात्यते।
ह्रस्वा कुतुः-कुतुपः ।

कासुगोण्यास्तरट् ॥ १९७ ॥ आभ्यां
ह्रस्वे तरट् स्यात् । ह्रस्वा कासुः--कासुतरी ।
गोणीनरी ।

* वत्सोक्षाश्वर्षभाद्भासे ॥ १९८ ॥ एभ्यस्तरट्
स्याद्भासं तनुत्वे गम्यमाने । ह्रस्वितो वत्सः

वत्सतरः । उक्षतरः । अश्वतरः । ऋषभतरः ।

* क्रियत्तद्व्याद्व्यान्निर्द्धार्ये इतरः ॥ १९९ ॥
किमादेद्वयैरेकस्मिन्निर्धार्ये इतरो भवति । को

भवतोः कठः पटुः कर्ता देवदत्तो वा-कतरः ।

यतरः । ततरः । अन्यतरः । द्वयोरिति किं ?

योऽस्मिन् ग्रामे मुख्यः स आगच्छतु । निर्धार्ये
इति किं ? कोऽनयोर्ग्रामयोः स्वामी ।

* वैकात् ॥ २०० ॥ एकशब्दात् द्वयैरेकस्मि-
न्निर्धार्ये इतरो वा स्यात् । एकतरः, एककः ।

* बहूनां प्रभे इतमश्च ॥ २०१ ॥ बहूनां
मध्ये निर्धार्ये वर्तमानेभ्यः किमादिभ्यः इतमो

भवति इतरश्च वा प्रशविष्ये । को भवतां कठः

कतमः । कतरः । यतमः । यतरः । ततमः ।

ततरः। अन्यतमः। अन्यतरः । बहूनामिति किं ?

योऽस्मिन् ग्रामे कठः स आगच्छतु ।

एकाह ॥ २०२ ॥ बहूनामेकस्मिन् निर्धार्ये
एकाह उतमो वा स्यात् । एकतमो भवता कठः
एककः ।

इवे सुप्रतिकृत्योः कः ॥ २०३ ॥ लौ
प्रतिकृतिविषये च इवार्थे वर्तमानान्मृदः को
भवति । अश्व इवार्य-अश्वकः । उष्ट्रकः । प्रति
कृतिः—अश्व इवेदं—अश्वकं रूपं । आश्वका
प्रतिमा । गर्दभकं ।

* उश् नृचार्थध्वजचित्रे ॥ २०४ ॥ नरि
अर्चार्थे ध्वजे चित्रकर्मणि चाभिधेये वर्तमा-
नान्मृदःकस्यांश भवति । अथेव चंचा मनुष्यः ।
वदिका । अर्चार्थ—अर्चि । शिवः । ध्वजे-
तालः । कपिः । पित्र दुर्योधनः । भीमसेनः ।

* जीवनेऽपप्ये ॥ २०५ ॥ जीवनेऽपप्येऽर्थे
कस्यांश भवति । वासुदेव इवार्य—वासुदेवः
स्कंदः । विष्णुः । अपप्ये इति किं ! हास्तिकान्
विक्रीणीते ।

देवपथादिभ्यः ॥ २०६ ॥ एभ्यः परस्य
कस्यांश भवति । देवपथ इव देवपथः । उष्ट्री-
वा । चामरज्जुः ।

वस्तेर्दश् ॥ २०७ ॥ वस्तेर्दश् स्यात् । वस्ति-
रिव—वास्तेयी प्रणालिका ।

* शिलायाः ॥ २०८ ॥ शैलाशब्दाद् दश्
स्यात् । शिलेव शैलेयं दधि ।

* दश् ॥ २०९ ॥ शिलाया दश् स्यात्-शिलेयं ।

शास्त्रादेर्यः ॥ २१० ॥ शास्त्रादिभ्यो यो
भवति । शास्त्रेव शास्त्र्यः । मुख्यः । जघन्यः ।

द्रव्यं भव्ये ॥ २११ ॥ द्रुशब्दाद् यो निपा-
त्यते भव्येऽर्थे । द्रु इव भवति द्रव्यं कार्पापणं ।
अव्य इति किं ! द्रु इवार्य न चेतयते ।

कुशाग्रपक्षः ॥ २१२ ॥ अस्माच्छो भवति ।

कुशाग्र इव कुशाग्रीया बुद्धिः स्वामिनः ।

सात् तद्विषयात् ॥ २१३ ॥ सात् इवार्थे
विषयात् छो भवति । काकश्च तालश्च काकत्पलं
तदिव-काकतालीयं । अंधकवर्तकीयं । अंधक-
कृपाणीयं ।

शर्करादेर्य ॥ २१४ ॥ शर्करादिभ्योऽण्
स्यात् । शर्करेव-शर्करी श्रुतिका । कापालिकं ।
गौपुच्छं ।

कर्कलोहिताटीकण् ॥ २१५ ॥ ताभ्यां
टीकण् स्यात् । कर्क इव कार्कीकः-लौहितिकः ।

* ठण् ॥ २१६ ॥ ताभ्यां ठण् स्यादिवार्थे ।
कार्कीकः । लौहितिकः ।

* गोण्यादेः ॥ २१७ ॥ एभ्यश्चण् स्यात् ।
गोणीव गौणिकं वस्त्रं । आंगुलिकी दृग्निद्रा ।

* ठश्चैकशालायाः ॥ २१८ ॥ एकशालाशब्दात्
ठां भवति ठण् च । एकशालेव एकशालिकः ।
एकशालिकः ।

इति शब्दार्णवापरनाम्नि जैनैर्द्रव्याकरणे

शब्दार्णवचन्द्रिकायां लघुवृत्तौ

चतुर्थाध्याये प्रथमःपादः

द्वितीयः पादः

* पूगाञ्ज्योऽनग्रणीकात् ॥ १ ॥ पूगवाचिनो
मृदो ज्यो भवति अग्रणीरिति विहितकल्यांतं
वर्जयित्वा । लोहध्वजा पूगाः-लोहध्वज्यः ।
लोहध्वज्यौ, लोहध्वजाः । शैव्यः, शैव्यौ । शिवयः ।
अनग्रणीकादिति किं ! देवदत्तोऽग्रणीरस्य
संघस्य देवदत्तकः ।

व्रातञ्जादस्त्रियां ॥ २ ॥ व्रातवाचिनः
व्रातांताच्च ज्यो भवत्यास्त्रियां स्वार्थे । नानाजातीया
अनियतवृत्तयः उत्तेष्वमीविनः भारोपजीविनः

संघाः प्राताः । कपोतपाकाः प्राताः कपोतपाक्यः,
कपोतवाक्यौ, कपोतपाकाः । ब्रह्मिभ्यः । स्फाट-
कुञ्जस्वापत्यं कौजायन्यः, कौजायन्यौ, कौजा-
यनाः । प्राजायन्यः । अत्रियामिति किं !
कपोतपाका स्त्री । कौजायनी ।

* शस्त्रजीविसंघाज्ज्यङ् वा ॥३॥ शस्त्र-
जीविनां संघवाचिनः ज्यङ् वा स्यात् । शवराः
शस्त्रजीविसंघः । शारव्यः । शवरः । पौलिङ् ।
पुलिङ् ।

बाहीकेष्वविप्रराजन्येभ्यः ॥ ४ ॥ बाही-
केषु शस्त्रजीविसंघवाचकात् विप्रराजन्य-
वर्जितात् ज्यङ् भवति । कुडीवृमाः शस्त्रजीवि-
संघः कौडीवृम्यः । कौडीवृम्यौ । कुडीवृमाः ।
शौद्रव्यः । मालव्यः । बाहीकेष्विति किं !
शवरः । अविप्रराजन्येभ्य इति किं ! गौपालिः ।
शालंकायनः । राजन्यः । काव्यः ।

वृकाट्टण्य ॥ ५ ॥ शस्त्रजीविसंघात्
वृकात् टण्यण स्यात् । वार्कण्यः । वार्कण्यौ ।
वृकाः । वार्कणी ।

* पशुदामनयौधेयादेर्गच्छाज् ॥६॥ पशुदेः
दामन्यादेः यौधेयादेश्चाण छोजाभवेन ।
पशौरपत्यानि पशवः । पशवः शस्त्रजीविसंघः
पशवौ । पशवः । राक्षसः । आसुरः ।
दामन्यादेश्छः—दामनेयः शस्त्रजीविसंघः—दाम-
नीयः । दायनीयौ । दामनयः । औलपीयः ।
वैजवायीयः । यौधेयादेर्-यौधेयः । शौभ्रेयः ।

गोत्रेऽभिजिद्बिद्भृतोऽणो यञ् ॥ ७ ॥
आभ्यामणताभ्यां गोत्रे यञ् भवति स्वार्थे ।
अभिजितोऽपत्यं—आभिजितः । आभिजित एव
आभिजित्यः । आभिजित्यौ । आभिजिताः ।
वैद्भृत्यः ।

शिक्षाशालाभ्यामूर्जाभेर्मतोः ॥८॥ शिक्षा-

देर्मत्वंतात् गोत्रे योऽण् तदेतात् यञ् स्यात् स्वार्थे ।
शिक्षावतोऽपत्यं शैखावत्यः । शैखावत्यौ । शैखा-
वताः । शालावत्यः । शालावत्यः । और्जावत्यः । भैर्मत्यः ।

ते द्विः ॥९॥ ते म्यादवः द्विसंघाः भवति
तथा चैवोदाहृतं ।

* प्रकारोक्तौ जातीयः ॥१०॥ प्रकारवचने
जातीयो भवति । पटुः प्रकारः पटुजातीयः ।
मृदुजातीयः । तज्जातीयः । नानाजातीयः ।

* कोऽण्वादेः ॥११॥ अणुप्रवृत्तिभ्यः को
भवति। अणुः प्रकारः अणुकः । अणुकः । माषकः ।

+ कृष्णयवजीर्णमुगवदानगोमूत्राशिक-
ब्रीहिभालल्यङ्गुः ॥१२॥ कृष्णा-
दिभ्यः निलोपधेयः । कृष्णप्रकाराः
कृष्णकान्तिनाः । यवः । जीर्णकाः
शाल्यः । मुरकाः । अवदानिका मुरा ।
गोमूत्रकमाच्छादनं । अन्यत्र कृष्णजातीय इत्यादि ।

* क्ताञ्छादश्चानन्येन ॥ १३ ॥ क्तातात्
श्रादेश्चानन्येन अकान्स्त्र्यध्वां को भवति । अन-
त्यन्तं भिन्नं भिन्नकं । द्विजं द्विजकं । द्विजत-
मकं । भिन्नतरकं । भिन्नदेश्यकं ।

न सामि ॥ १४ ॥ सामिवचने प्रयुक्ते
क्तातात् श्रादेश्च को न भवति । सामिहृतं ।
सामिभुक्तं । सामिद्विजतमं ।

* खोऽलंकर्मालंपुरुषाषडक्षशित्तंगोः ॥१५॥
अलंकर्मदेः खो भवति । अलंकर्मणे-अलंकर्मणिः ।
अलंपुरुषीणः । अहश्यानि षडक्षाप्यस्य—अषड-
क्षीणः । अशिता गावो यस्मिन् तदाशित्तंगवीर्ण-
वनं । निपातनात् नुम् ।

बाऽश्शोऽदिक्स्त्रियां ॥ १६ ॥ अन्वत्यं-
तात् खो वा भवतादिक्स्त्रियां । प्राङ्, प्राचीनः ।
उदङ्—उदीचीनः । प्रत्यङ्—प्रतीचीनः ।
अपाची । प्रतीची दिक् । अन्वत्यं किम् ;

सम्बद्ध-समीचीनः । अदिकृत्रिवाभिति किं !
उपता दिक् स्वभावतो नपुंसकलिङ्गा । तत्र
निषेधो ना भूत् । प्राक् प्राचीनं दिक्प्रमणीयं ।

*जातेच्छो द्रव्ये ॥ १७ ॥ द्रव्ये वर्तमानायाः
जातेच्छो भवति । ब्राह्मणो जातिरस्य ब्राह्मण-
जातीयः । क्षत्रियजातीयः । सुजातीयः । दुर्जा-
तीयः । द्रव्य इति किं ? बहुजातिप्रामः ।

*इत्येन्मिर्ङ्गकिङ्गादामद्रव्ये ॥ १८ ॥ इत्या-
दिभ्यः परात् शान्तात् मृदः आम् भवति न
चेत्स द्रव्ये वर्तते । उच्चैस्तमां कथयति । उच्चैस्तरो
हसति । पूर्वाहेतमां । अपराहेतमां मुक्ते । पच-
तितमां । जरूपतितमां । कितमां जरूपति ।
कितरां पठति । अद्रव्य इति किं ? उच्चैस्तरो वृक्षः ।

*अभिनोऽण् ॥ १९ ॥ आतात् भिनताबाण
भवति । व्यवक्रोशी । व्यवहासी । सांकोटिनं ।
सामार्जिनं ।

विसारिणो मत्स्ये ॥ २० ॥ अस्मादण
भवति मत्स्ये । विसारिणो मत्स्यः ।

*स्येवारे कृत्वस् ॥ २१ ॥ स्यसंज्ञात् वा-
रेऽर्थे कृत्वस् भवति । पंचवारान् मुक्ते-पंच-
कृत्वः । षट्कृत्वः । शतकृत्वः । बहुकृत्वः । स्ये-
रिति किं ? वारं वारं मुक्ते ।

*चतुस्त्रिद्वेः सुच् ॥ २२ ॥ एभ्यः सुच्
भवति वारेऽर्थे । चतुरो वारान् मुक्ते-चतुः,
त्रिः, द्विः ।

*सकृत् ॥ २३ ॥ एकशब्दात् वारे सुच्
सकृदादेशश्च निपात्यते । एकं वारं सकृत् मुक्ते ।

बहोर्षासंज्ञे ॥ २४ ॥ अदूरे काले क्रिया-
वाचिन्यर्थे वा भवति । बह्वासन्नवारं मुक्ते बहुधा
मुक्ते । आसन्न इति किं ? बहुकृत्वो मुक्ते मासस्य ।

*मयट् प्रकृते ॥ २५ ॥ प्रायेण प्राधान्येन
वा कृतं प्रकृतं । प्रकृतेऽर्थे वर्तमानान्मृदो मयट्

स्वात् । घृतं प्रकृतं-घृतमयं । दधिमयं । अन्नमयं ।

*अस्मिन् ॥ २६ ॥ अस्मिन्नितीवऽर्थे
मयट् स्यात् । घृतं प्रकृतमस्मिन् घृतमयं भोजनं ।
पुष्पमयी पूजा ।

समूहवच्च बहुषु तयोः ॥ २७ ॥ बहुषु वर्तमाना-
न्मृदः समूह इव त्वविधिर्भवति मयट् च तयोः
प्रकृतेऽस्मिन्निति च । अपूपानां समूहः-आपू-
पिकं । तथापूपाः प्रकृताः-आपूपिकं । अपू-
पमयं । मोदकाः प्रकृता अस्मिन् मोदकिकं पर्व ।
मोदकमयं । अधीया यात्रा-अश्वमयी ।

*भेषजादिभ्यष्टयण् ॥ २८ ॥ एभ्यः टयण्
स्यात् । भेषजमेव भेषज्यं । आनृत्यं । चातुवर्ण्यं ।
त्रैलोक्यं ।

*होत्रादेवोपधेश्छतल्ठश् ॥ २९ ॥ होत्रा-
दिभ्यश्छादयो भवन्ति । होत्रैव होत्रायं । देव
एव देवता । औपधेयं ।

+नामरूपाद् धेयः ॥ ३० ॥ आभ्यां स्वार्थे
धेयो वा स्यात् । नामधेयं । रूपं-रूपधेयं ।

+ भागाद् ॥ ३१ ॥ भागाद्वा धेयो भवति ।
भागः । भागधेयः ।

यः ॥ ३२ ॥ भागाद् यो भवति । भाग्यं ।
क्षेमादिभ्यः ॥ ३३ ॥ एभ्यो यो भवति ।
क्षेम एव क्षेम्यं । मर्त्यः । अपराद्धयं ।

+नवात् नतनखाश्च नूच ॥ ३४ ॥ नवस्त-
ब्दात् लादयो भवन्ति यश्च तत्पक्षे नूमावश्च ।
नवं । नूत्नं । नूतनं । नवीनं । नव्यं ।

+प्रात् पुरातने ॥ ३५ ॥ पशब्दात् पुरातनेऽर्थे
लादयो भवन्ति । प्रगतं कालेन पुरातनं-प्रत्नं ।
प्रतनं । प्राणं । प्रीणं ।

कोऽप्यादिभ्यः ॥ ३६ ॥ एभ्यः को
भवति । अविरेव-अविकः । यावकः । मणिकः ।

+ कुमारकीटनेयसः ॥ ३७ ॥ कुमार-

कीडनवाचकात् ईवसंताप को वा स्वात् । कंदुरेव
कंदुकः । उत्कंडकः । मेवानेव-मेवत्कः । ज्वावत्कः ।

॥ शीतोष्णाहता ॥ ३८ ॥ आम्वा अतौ
को वा स्वात् । शीत एव-शीतकः । उष्णकः
अतुः । अताविति किं ! शीतो वायुः ।

॥ हनविवातात् पक्षौ ॥ ३९ ॥ आम्वा
पक्षौ को वा स्वात् । हन एव-हनकः । विवा-
तकः पक्षुः ।

॥ तनुहृतीक्षातपुत्रानुशून्यात् सूत्राच्छा-
दनसमाप्तवेदकृत्रिमनिपुणरिक्ते ॥ ४० ॥
तन्वादेः सूत्रार्थे को भवति । तनुकं सूत्रं ।
बृहतीका छाटी । क्षातकः समासवेदः । पुत्रकः
कृत्रिमः । अणुकः निपुणः । शून्यकः रिक्तः ।
अन्यत्र—तनुः । बृहती छंदः ।

॥ कोहितान्मणौ ॥ ४१ ॥ अस्मान्मणौ को
भवति वा । कोहित एव कोहितकः । कोहितो मणिः ।

॥ वर्णेऽनित्ये ॥ ४२ ॥ अनित्ये वर्णे कोहि-
तात् को भवति । कोहितकं चक्षुः कांपेन ।
अनित्य इति किं ! कोहित इंद्रगोपः ।

॥ रक्ते ॥ ४३ ॥ रक्तेऽर्थे कोहितात् को
वा भवति । कोहितकः, कोहितो वा पटः ।

॥ काकाच ॥ ४४ ॥ वर्णेऽनित्ये रक्ते च
काकात् को भवति । काककं मुलं कोकेन ।
काकिका छाटी ।

॥ तीयादीकणविधायी ॥ ४५ ॥ तीयत्वा-
तात् स्वार्थे टीकण स्वात् वा न चेत् तत्
तीयत्वांतं विधायी वर्तते । द्वितीयं । द्वितीयकं ।
तृतीयं, तार्तीयकं वस्त्रं । अविधायामिति किं !
द्वितीया विधा ।

॥ विनयादिभ्यश्च ॥ ४६ ॥ एभ्यश्च
स्वात् । विनय एव विनयिकं । सामयिकं । का
यंकिडं । व्याकस्मिकं ।

॥ अनुगादिनः ॥ ४७ ॥ अस्माद् ठञ् स्वात् ।
आनुगादिकः ।

॥ औपयिकं ॥ ४८ ॥ उपावस्यन्वात् ठञ्
निपात्यते प्रथमं । उपाव एव औपयिकः ।

॥ बाधः संदिष्टे ॥ ४९ ॥ बाधस्यन्वात् ठञ्
स्वात् संदिष्टेऽर्थे । संदिष्टा बाध-बाधिकं कव-
यति । संदिष्ट इति किं ! स्निग्धा बाधं सुवयस्व ।
कर्मजोऽण् ॥ ५० ॥ कर्मजः संदिष्टेऽर्थे
अण् स्वात् । कर्मजं ।

॥ कृष्णधोऔषधेर्गंगाजातौ ॥ ५१ ॥
कृष्णादेर्गंगाधर्मेऽण् स्वात् । कृष्ण एव काष्ण्यो
मृगः । औषधमंगं । औषधं । औषधिरवान्यत्र ।

॥ मग्नादिभ्यः ॥ ५२ ॥ एभ्योऽण् स्वात्
स्वार्थे । मग्ना एव मग्नाः । बाणिजः । मानसं ।
बाधवः । आकृतिगजोऽर्थं ।

॥ बृहस्तिकः ॥ ५३ ॥ मृच्छन्वात्ठिको
भवति । मृदव-मृत्तिका ।

॥ सन्नौ प्रशंसे ॥ ५४ ॥ मृदः सन्नौ स्तः
प्रशंसेऽर्थे । प्रशस्ता मृत्-मृत्ता । मृत्ता ।

॥ धनोर्द्वयसम्प्राप्त्यद् बहुलं ॥ ५५ ॥ बलं-
तात् द्वयसद् मात्रौ बहुलं स्तः । बाधदेव बाधहृ-
यसं । बाधन्मात्रं । तावद्द्वयसं । तावन्मात्रं ।

॥ वर्णात् कारः ॥ ५६ ॥ वर्णवाचकात् कारो
भवति । अ एव अकारः । ककारः ।

॥ बहुल्यार्थाच्छ्रम कारकाद् वेष्टानिष्टे ॥ ५७ ॥
बहुर्भात अर्थार्थाच्च कारकात् क्षम वा भवति
इष्टेऽनिष्टे चाबहु धनं ददाति बहुशो ददाति विवाहे ।
भूरिशो ददाति । गणसः । बहुभिर्भुक्तं बहुशो
भुक्तं जतिभिभिः । बहुभ्यो ददाति-बहुशो
ददाति । बहुभ्य आगतः बहुषु वसति वा बहुशः ।
अनिष्टे-अर्थं ददाति, अर्थैर्भुक्तं, अर्थेभ्यो
ददाति, अर्थेभ्य आगतः, अर्थेषु वसति वा

अल्पशः । स्तोत्रशः । कतिपयशः । बहुस्पर्शा-
दिति किं ! त्रुतं ददाति । कारकादिति किं !
बहुनां स्वामी ।

✓स्येकादृ बीप्सायां ॥ ५८ ॥ स्यसंज्ञकात्
एकवचनातात् कारकान् बीप्सायां क्षम् वा
स्वात् । एकैकं देहि-एकशो देहि । द्वौ द्वौ-द्विषः ।
कतिशः । एकैकेन दीयते-एकशः । द्वाभ्यां
द्विषः । एकवचनातात्-माषं माषं देहि-माषशः
देहि । पणशः । पादशः । स्येकादिति
किं ! माषौ माषौ ददाति । बीप्सायामिति
किं ! द्वौ ददाति ।

*स्येः पादादिभ्यो दंडत्यागे च बुन् खं
च ॥ ५९ ॥ स्यसंज्ञात् परेभ्यः पादादिभ्यो
बुन् भवति दंडे त्यागे बीप्सायां च खं तेषां ।
द्वौ पादौ दंडितः द्विपादिका दंडितः । त्रिपादिका ।
द्विषातिका । त्यागे—द्वौ पादौ विसृजति द्विपा-
दिका विसृजति । द्विषातिका । त्रिषातिका ।
बीप्सायां-द्वौ द्वौ पादौ भुंक्ते द्विपादिकां भुंक्ते ।
त्रिपादिका । द्विषातिका । त्रिपादिका । द्विषा-
तिका भुंक्ते । स्येरिति किं ! पादं दंडितः ।
दंडत्यागे चेति किं ! द्वौ पादौ भुंक्ते ।

+आद्यादिभ्यस्तासिः ॥ ६० ॥ एभ्यस्तासि-
भवति वा । आदौ—आदितः । अंततः ।
अग्रतः । पृष्ठेन-पृष्ठतः । सर्वेण सर्वस्मिन् वा
सर्वतः । अन्यतः । यतः । ततः । एकतः । इतः ।
अर्धतः । शब्दतः ।

*कायाः प्रतिना ॥ ६१ ॥ प्रतियोगे का-
तात् तसिर्भवति । अभयकुमारः अणिकात् प्रति
अणिकतः प्रति । भरतात् प्रति अर्ककीर्तिः-
भरततः प्रति ।

अपादानेऽहीयकरोः ॥ ६२ ॥ हीयकृद्वाजि-
तस्य योः संबंधि-अपादाने वा का विहिता तदंतात्

तसिर्वा भवति । ग्रामादागच्छति-ग्रामतः ।
उपाध्यायादधीते-उपाध्यायतोऽधीते । अहीयक-
होरिति किं ! सार्वाद्धीनः । पर्वतादबरोहति ।

केपाद्यथानिग्राहेऽकर्तृभावाः ॥ ६३ ॥
अकर्तरि वा भा तदंतान्मृदः केपादिष्वर्थेषु त-
सिर्भवति । वृत्तेन क्षिप्तः-वृत्ततः क्षिप्तः । चारि-
त्रेण न व्यसते चारित्रतो न व्यसते । वृत्तेनाति-
गृह्यते-वृत्तनांऽतिगृह्यते । अकर्तृग्रहणे किं !
पुत्रेण क्षिप्तः ।

हीयमानपापेन ॥ ६४ ॥ अकर्तृभातान्मृदः
तसिर्भवति आभ्यां योगे । वृत्तेन हीयते । वृत्तो
हीयते । धनेन पापः-धनतः पापः ।

ताया व्याश्रये ॥ ६५ ॥ व्याश्रये नाना-
पेक्षाश्रये तांतात् तसिर्भवति वा । नमिरर्ककी-
र्तितोऽभवत् अर्ककीर्तैर्भवत् । मेघप्रभो मेघेश्व-
रतोऽभवत् । मेघेश्वरस्याभवत् ।

रोगादपनये ॥ ६६ ॥ रोगात् तांतात्
तसिर्भवति अपनये प्रतीकारे । प्रवाहिकायाः
प्रवाहिकातः कुरु । प्रछर्द्दिकातः ।

कुम्भास्तिभ्योऽंगस्तत्त्वे संपत्तरि च्चिः ॥ ६७ ॥
अतस्य तद्भावः विकाररूपपत्तिरतत्त्वं, त-
स्मिन् गम्यमाने संपत्तरि संपद्यते कर्तरि वर्तमा-
न्मृदः कादिभिर्योगे च्चिर्वा भवति । अशुक्लं शुक्लं
करोति शुक्लीकरोति । शुक्लीभवति । शुक्लीस्वात् ।
कृष्णीकरोति । कृष्णीभवति । कृष्णीस्वात् ।
कादियोग इति किं ! अशुक्लः शुक्लो जायते ।
अतलस्व इति किं ! कटं करोति । संपत्तरीति
किं ! अदेवगृहं सन् देवगृहे भवति ।

मनोऽश्चक्षुश्चेत्तोरहोरजसः खं ॥ ६८ ॥
एषां खं भवति च्यौ परे । अनुन्मनसं उन्मनसं
करोति-उन्मनीकरोति । उन्मनीभवति । उन्म-
नीस्वात् । अरुक्करोति । उच्छसृभवति । विषेष्टी-

स्वात् । शिरशीकरोति । नीरजीस्वात् ।

+ इसुसोर्वहुलं ॥ ६९ ॥ इसुसंस्तव बहुलं
सं स्वात् ज्यो । सर्पिभवति नवनीतं ।
वनूमवति वंसः । सर्पिभवति । वनूमवतीत्यपि ।

+ इल ईल ॥ ७० ॥ इलंस्तव बहुलमीमवति
ज्यो । इषदीभवति शिला । समिधीभवति
काष्ठं । इषद्भवति, समिधभवतीत्यपि ।

साद्वा कात्स्न्ये ॥ ७१ ॥ कात्स्न्येऽतस्तवे
वृद्धः सात् भवति वा । कृत्स्नं समस्तमग्नि-
मग्नि करोति-अग्निं सात् करोति । उदकसाद्भवति,
उदकीभवति लवणं । अग्निं साद्भयान् । अग्नीम्यात् ।

संपदा चाभिधिषी ॥ ७२ ॥ कृम्भस्तिभिः
संपदा च योगेऽभिधिषी गम्यमाने साद् वा
भवति । अभिन् देशे सर्वे लवणं अनुदकं
उदकं करोति देवः--उदकसाद् करोति । उदकी-
करोति । उदकसाद् भवति । उदकीभवति ।
उदकसाद्भयान् । उदकीम्यात् । उदकसाद् संपद्यते ।

* तत्राचीने ॥ ७३ ॥ तत्रेतीप्समर्चात् अची-
नेऽर्घे साद्वा म्याद् । गजन्वधीनं करोति राज-
साद् भवति । गजसाद्भयान् । आचार्यसाद् संपद्यते ।

देये त्रा च ॥ ७४ ॥ तत्रेतीवतात् देयेऽर्घे
कृम्भस्तिभिः संपदा च योगे त्रा भवति । गुराव-
धीनं देयं करोति-गुरुत्रा करोति । गुरुत्रा भवति ।
गुरुत्रा स्वाद् । गुरुत्रा संपद्यते । देय इति किं !
राजसाद् भवति राष्ट्रं । चकारात्संपदानुकुष्टिः ।

* द्विधानेकाचोऽम्यकानुकरणाद्वा ॥ ७५ ॥
अम्यकानुकरणादनेकाचः ङाज्भवति कृम्भस्ति-
म्योगे पूर्वस्व च द्विजं । अपटत् पटद् करोति
पटपटाकरोति । पटपटामवति । पटपटास्वात् ।
दमदमाकरोति । दमदमामवति । समसमास्वात्
अनेकाच इति किं ! सात्करोति । अम्यकानु-
करणादिति किं ! दृक्करोति ।

* कुम्भस्तीयवदवीजात्कुम्भो ॥ ७६ ॥ ती-
यवतात् कुम्भवीजाम्वा च कुम्भो योगे साद्
स्वात् कृषिविषये । केवत्स्व द्वितीयं कर्षं करोति
द्वितीयाकरोति । तृतीयाकरोति केव । कुम्भा-
करोति कुम्भिकं । वीजाकरोति केव । कुम्भादिति
किं ! द्वितीयं करोति विवरणं सूत्राणां ।

स्येयुजात् ॥ ७७ ॥ स्थितेजात् परो वो
गुणस्यस्यस्यतान्मृदः कुम्भोगे ङाज्भवति । केव-
त्स्व विलेखनं द्विगुणं करोति द्विगुणाकरोति ।
त्रिगुणाकरोति । स्थेरिति किं ! समगुणं करोति ।
कुम्भादिति किं ! द्विगुणं करोति रज्जुं ।

* सपत्रनिष्पन्नादतिबाधे ॥ ७८ ॥ आम्वा-
मतिबाधेऽतिपीडने गम्यमाने ङाज्भवति । सपत्रं
करोति मृगं सपत्राकरोति मृगं निष्पन्नाकरोति मृगं ।

* भद्रमद्भान्मुडने ॥ ७९ ॥ आम्वा मुडनेऽर्घे
ङाज्भवति । मद्रं करोति भद्राकरोति शिरः ।
मद्राकरोति शिरो नाशितः । मुडने इति किं !
मद्रं करोति साधुः ।

* मुलाभियादानुलोम्ये ॥ ८० ॥ आम्वा-
मानुलोम्येऽनुकूलार्धे ङाज्भवति । मुलाकरोति ।
भियाकरोति मुलं शिष्यः । आनुलोम्य इति किं !
मुलं करोत्यनेतन्नाशः ।

* शूलसमयद्-स्तानिष्कुलसस्यात्पाकयापना
श्रुतिहृत्पानिष्कांषाक्षपथे ॥ ८१ ॥ शूला-
दिभ्यः पात्रादिष्वर्घ्येषु यथासंख्यं कुम्भो योगे
ङाज्भवति । शूलकरोति मांसं । समवाकरोति
पटं कुर्वितः । दुःसाकरोति दंसं । निष्कुला-
करोति बीजपूरं । सत्याकरोति वणिग्मांसं ।
अन्यत्र-शूलां करोति कदम्बं । समयं करोति
विवाहस्य । दुःसं करोति मिथ्यानिःकुलं करोति-
रिपुं । सत्यं करोति जपथं करोतीत्यर्थः ।

* देवादिभ्यस्तेवीर्यः ॥ ८२ ॥ इष्येभ्य-

ईवन्तेभ्यश्च देवादिभ्यस्त्रा भवति देवान् गच्छति
देवत्रा गच्छति । मनुष्यत्रा गच्छति देवेषु वसति
देवत्रा वसति । मनुष्यत्रा वसति ।

सांतः ॥ ८३ ॥ सांत इत्यवमधिकारो
वेदितव्यः आवादपरिसमाप्तः, इतोऽयं उदाहरिष्यते।

* न स्वतेस्तेः वे ॥ ८४ ॥ स्वतिभ्यां तिसं-
ज्ञाभ्यां परस्य वसे सांतो न भवति । शोभना धूः
सुधूः । सुराजा । अतिधूः । अतिराजा । तेरिति
किं? पुरमतिक्रान्तोऽतिपुरः । इति किं ! स्वक्षः ।

* किमः क्षेपे ॥ ८५ ॥ क्षेपे निदायां वर्तमा-
नात् किमः परस्य सांतो न भवति । स किंराजा
यो न रक्षति । स किं गौर्यो न बहति । क्षेपे इति
किं ! कस्य राजा—किंराजः ।

नवः ॥ ८६ ॥ नवः परस्य सांतो न भवति
वसे । अनृक् । असत्ता । अगौः ।

पथो वा ॥ ८७ ॥ नवः पथ्यंतात् वा
सांतो न भवति । अपथं । अपंथाः ।

* नन्क्षेः स्वर्यः ॥ ८८ ॥ नन्क्षिभ्यां परात्
स्विसंज्ञात् डो भवति वसे । न दक्ष अदक्षाः ।
अनवाः । निर्गतास्त्रिशदंगुलिभ्यः निस्त्रिंशः स्रजः ।
निश्चत्वारिंशानि वर्षाणि वर्तन्ते । नन्क्षेरिति
किं ! गोत्रिंशत् । स्वरिति किं ! असकृत् ।

* स्विबादबहोः ॥ ८९ ॥ स्विबसात् अव-
हुक्षब्धातात् डः सांतो भवति । आसन्नो दक्षा-
वाभिमे—आसन्नदक्षाः । अदूरविंशाः । द्वौ वा
त्रयो वा द्वित्राः । पंचपाः । स्विबादिति किं !
विषयुः । अवहेरिति किं ! आसन्नबहवः ।

* अरूपूरप्यथोऽत् ॥ ९० ॥ अरागंतादकारः
सांतो भवति । अर्द्धर्षः । उच्चारितर्षः । त्रियाः
धूः—जीपुरात्रिपुरं । द्विगता आपोऽस्मिन्—क्षीपः ।
क्षमीपः । मोक्षस्व पंथाः—मोक्षपथः । राजपथः ।

* पुरोऽज्जले ॥ ९१ ॥ पुरोऽज्जलमणेः राज्यस्व

धूः राज्यपुरा । महापुरं कफटं । अनृक् इति
किं ! अक्षधूः ।

कृष्णोदकृषां दुस्येभ्यः ॥ ९२ ॥ कृष्णा-
दिभ्यः स्विसंज्ञाच्च परात् नृमिक्षब्दाद् अङ्
भवति । कृष्णनृमो देवः । उदग्नूमः । पांडु-
नूमः । द्विनूमः, त्रिनूमः प्रासादः । कृष्णादे-
रिति किं ! सर्वनृमिः ।

प्रत्यन्ववात् सामलोमः ॥ ९३ ॥ प्रत्यादेः
पराभ्यां सामलोमभ्यां अत्वं भ्यात् । प्रतिगतं
साम प्रतिसामं । प्रतिकोमं । अनुसामं । अनु-
लोमं । अवसामं । अवलोमं ।

* राजहस्तिपत्त्याद् बर्चसः ॥ ९४ ॥ राजादेः
परात् बर्चसोऽत्वं स्यात् । राज्ञः बर्चः—राजबर्चसं
हान्तिबर्चसं । पत्त्यबर्चसं ।

तमसोऽवसमं भात् ॥ ९५ ॥ अवादेः परात्
तमसोऽस्यात् । अवहीनं तमः—अवतमसं । संत-
मसं । अंघतमसं ।

तप्तान्ववाद् रहसः ॥ ९६ ॥ तप्तादिपूर्वाद्
रहसोऽङ् भवति । तप्तं रहः—तप्तरहसं । अनुरहसं ।
अवरहसं ।

प्रतेकरस ईपः ॥ ९७ ॥ प्रतिपूर्वादीन्तात्
उरसः अत्वं स्याद् । प्रतिष्ठितमुरमि—प्रत्युरसं ।
ईप इति किं ! प्रतिगतमुरः प्रत्युरः ।

गेरध्वनः ॥ ९८ ॥ गिपूर्वाद्ध्वनोऽसांतो
भवति । प्रगतमध्वानं प्राध्वं कफटं । उपाध्वं ।
निरध्वं । गेरिति किं ! परमाध्वा ।

अजीवेऽज्जः ॥ ९९ ॥ अजीवे कर्माना-
दक्षोऽत्वं स्यात् । कमलस्वाक्षि—कमलाक्षं ।
महिषाक्षो मुग्गुलः । गवाक्षं । रुद्राक्षं । अजी-
व इति किं ! अजाक्षि ।

* संकटात् ॥ १०० ॥ आम्बामक्षोऽत्वं स्यात्
संगतमक्ष्वा समक्षं । कटाक्षं ।

•जातमहत्तुदाहृत्यो वे ॥१०१॥ जातवि-
पूर्वाहुकन्यद्व्यादस्त्वं स्वात् वसे । जातइचासौ
उक्ता च जातोक्तः । महोक्तः । वृद्धोक्तः । च इति
किं ! जातस्वोक्ता-जातोक्ता ।

•स्त्रियाः पुंसो द्वे च ॥१०२॥ स्त्रीस-
ज्जात् परात् पुंसोऽस्त्वं स्वात् द्वे च । स्त्री
च पुमाश्च स्त्रीपुंस । स्त्रीपुंसा विस्मयं गताः ।
वसे-स्त्रीभूत्वा पुमान् जातः स्त्रीपुंसःसिखंडी ।

•वाग्नेनुदारान् यनोऽनहुद्गोः ॥१०३॥
वागादिपूर्वेभ्यः मन आदिभ्योऽस्त्वं स्वात् द्वे ।
वाक् च मनश्च वाङ्मनसे । भेन्वनुद्गो । दारगवं ।

•ऋचः सामयजुर्वा ॥१०४॥ ऋचः
पराम्बां सामयजुर्वाभ्यं भवति । ऋक् च
साम च ऋक्साम । ऋज्यजुषं ।

नक्तंरात्रिमहोभ्यो दिवं ॥१०५॥ एभ्यः
परं दिवमिति निपात्यते । नक्तं च दिवा च नक्तं-
दिवं । रात्रिदिवं । अहर्दिवं ।

•पदंष्टीर्वावृष्टीर्वाक्षि भ्रुवं ॥१०६॥ पदंष्टी-
वाद्यो निपात्यते अदंताः । पादौ चाष्टीर्वांती
च पदंष्टीर्वा । पदभावटिलं च । ऊरू चाष्टीर्वांती च
ऊर्वांष्टीर्वा । अक्षिणी च भ्रुवौ च आक्षिभ्रुवं ।

•चुदहपो राधे ॥१०७॥ च्याघंतात् राधे
समाहारलक्षणे द्वे अद् भवति । वाक् च त्वग्
च वाक्त्वचं । श्रीसजं । वाग्पदं । छत्रोपानहं ।
वाक्त्वचं । राधे इति किं । पादृक्षरदौ ।

वेऽगुलेक्षिभ्योऽदेः ॥१०८॥ इषादेः
स्वादेःचांगुलेरस्त्वं स्वात् वसे । निर्गतमंगुलिभ्यः
निर्गुलं । अंगुलेरतिक्तातं-अत्वंगुलं । द्वोरंगुल्योः
समाहारः-द्वयगुलं । अंगुलं । च इति किं! चचांगु-
लिर्हस्तः ।

•सर्वाद्याहःसंख्यातपुण्याच रात्रेः ॥१०९॥
सर्वादेः परात् सिख्यादेव रात्रिज्जात्

अस्यो भवति वसे । सर्वा चासौ रात्रिश्च सर्व-
रात्रं । पूर्व रात्रेः-पूर्वरात्रः । अपररात्रः । अर्धरात्रः ।
अहश्च रात्रिश्च-अहोरात्रं । संख्यातरात्रः । पुण्य-
रात्रः । अतिरात्रः । नीरात्रः । द्विरात्रः । त्रिरात्रः ।
+वर्षादीर्घात् ॥११०॥ वर्षादीर्घपूर्वाद्याः
रात्रेरद् भवति । वर्षारात्रः । दीर्घरात्रः ।

एभ्योऽहोऽहः ॥१११॥ एभ्यः सर्वादिभ्यः
परम्बाहन्सब्दम्याहादेशो भवति । सर्वमहः
सर्वाहः । पूर्वाहः । अपराहः । त्रिःकांताहः
निराहो कथा । अहम्बहस्तु भवा-अष्टादी पूजा ।

न समाहारे ॥११२॥ समाहारलक्षणे
सेऽहोऽहो न भवति । द्वोरहोः समाहारः
द्वयहः । अयहः । समाहार इति किं ! द्वोरहो-
र्भवः द्वयहः उत्सवः । अयही पूजा ।

पुण्यैकात् ॥११३॥ आभ्यां परस्वाहो-
ऽहो न भवति । पुण्यमहः-पुण्याहं । एकाहः ।

•संख्याताह्वा ॥११४॥ अस्मात्परस्वाहो-
ऽहो न वा स्वात् । संख्यातमहः-संख्याताहः ।
संख्याताहः ।

राजाहःसत्वेष्टः ॥११५॥ राजाघंतात् पात्
टो भवति । जिनराजः । महाराजः । द्वयहः
पटः । परमाहः । राजसत्तः । अतिसत्तः ।

उरसोऽग्रे ॥११६॥ उरसहो भवत्वग्रे
प्रधानेऽग्रे । इप्तिन उरः-इत्युरसं । अधोरसं ।

सरोऽग्रेऽग्रायसः सुजात्योः ॥११७॥
एभ्यः सौ जातौ च टो भवति वसे । बाकमिष
सरः-आभसरसं । मङ्गुसरसं । उपायसं ।
महामसं । मन्कायसः । स्थूलायसः । कोहिता-
यसं । तीक्ष्णायसं ।

निःशेषसः ॥११८॥ निसः परात्
शेषसः टो भवति । निश्चितं शेषः-निःशेषसं ।
असौ वसीयसश्च ॥११९॥ अक्षः परात्

वसीवसः श्रेयसश्च टो भवति वे । शोभनं वसीवः
श्रेयसश्च तेऽभ्याः । शःश्रेयसमस्तु ते ।

ब्रामकौटात् तक्षः ॥ १२० ॥ आम्वा
तक्षः टो भवति । ब्रामस्य तक्षा—ब्रामतक्षः ।
कुम्भा मयः-कौटः, कौटस्तक्षा कौटतक्षः ।

शुनोऽश्वे ॥ १२१ ॥ अश्वे परस्य शुनः
टो भवति । श्वानमतिक्रांतांतिश्वः बराहः ।
सेवकश्च ।

* गौणात् ॥ १२२ ॥ गौणादुत्तरस्य शुनो
भवति वे । व्याघ्र इव आ व्याघ्रश्चः । सिंहश्चः ।

अजीवे ॥ १२३ ॥ अजीवे वर्तमानात्
गौणात् शुनो भवति । आकर्षः आ इव आ-
कर्षश्चः । फलकश्चः । शकटश्चः । अजीव इति
किं ! कालकथा ।

शृगोत्तरपूर्वाच्च सक्रमः ॥ १२४ ॥
एभ्यो गौणाच्च परात् सक्रमो भवति । शृगस्तेव
सक्वि-शृगसक्यं । उत्तरस्येव सक्वि-उत्तरसक्यं
पूर्वसक्यं । फलकमिव सक्वि-फलकसक्यं ।

गोरहृदुपि ॥ १२५ ॥ गोशब्दादो भवति
अहृदुपि । पुंगवः । राजगवः । पंचगवमिवः ।
दक्षानां गवां समाहारः-दक्षगवं । गामतिक्रांता
अतिगवी । अहृदुपीति किं ! पंचभिर्गोभिः
क्रीतः पंचगुः ।

नाबो राह् ॥ १२६ ॥ नाबंताह् रसाह् टो
भवति । द्वोर्बोर्बोः समाहारः-द्विनाबं । त्रिनाबं ।
राविति किं ! राजनोः ।

अर्द्धाह् ॥ १२७ ॥ अर्द्धात् परात् नाबो
भवति । अर्द्धनाबः । अर्द्धनाबी । अर्द्धनाबं ।

सार्वा वा ॥ १२८ ॥ सारीशब्दात्
राहो भवति सांतः । अर्द्धाच्च वा । द्वे सार्वा
समाहृते-द्विसारं, द्विसारि । पंचसारं, पंचसारि ।
अर्द्धसारं, अर्द्धसारि ।

द्विर्बेरजसे ॥ १२९ ॥ द्विर्निर्पूर्वाब्जसेटो
भवति । द्वोर्बेरजसेः समाहारः-द्वयर्बेरजसे ।

आयुषः समाहारे ॥ १३० ॥ ताम्बामाहुः
समाहारे टो भवति । द्वोरायुषोः समाहारः
व्यायुषं । व्यायुषं समाहार इति किं व्यायुः मिवः ।

* पुरुषात् ॥ १३१ ॥ अस्मात् परादायुषः
टो भवति वे । पुरुषस्यायुः-पुरुषायुषं ।

ब्रह्मणो राष्ट्रेभ्यः ॥ १३२ ॥ राष्ट्रेष्वभिन्वः परात्
ब्रह्मणो भवति से।सुराष्ट्रेषु ब्रह्मा-सुराष्ट्रब्रह्मः-अव-
तिब्रह्मः । राष्ट्रेभ्य इति किं ! देवब्रह्मा नारदः ।

कुमहृद्गर्भा वा ॥ १३३ ॥ आम्वां ब्रह्मणो
वा स्वात् । कुत्सितो ब्रह्मा कुम्भः, कुम्भः ।
महाब्रह्मः, महाब्रह्मा ।

* द्विस्तावात्रिस्तावागोष्ठ्याः ॥ १३४ ॥
एते वा निपात्यन्ते । द्विस्तावती । त्रिस्तावती ।
द्विस्तावाः वेदिः । त्रिस्तावाः वेदिः । अत्ये ती-
शब्दस्य सं । गोष्ठे आ गोष्ठश्चः । अत्सांतः ।

* प्रत्यनुसमोऽक्षो हे ॥ १३५ ॥ प्रत्यादेः
परादक्षिशब्दाद् हसे टो भवति । अक्षिणी प्रति
प्रत्यक्षं । अनुगतमक्षणः-अन्वक्षं । समीपमक्षणः-समक्षं
शरदादेः ॥ १३६ ॥ अस्मादो भवति
हे । शरदः समीपमुपशरदं । प्रतिशरदं । उप-
मनसं । अनुदिक्षं ।

* जराया ऊच ॥ १३७ ॥ जराशब्दांतात्
टो भवति ऊचादेः । जरायाः समीपमुप-
जरसं । प्रतिजरसं ।

अनः ॥ १३८ ॥ अजंताहो भवति हे ।
आत्मन्याधि-अध्यात्मं । उपरावं । प्रत्यात्मं ।

नपो वा ॥ १३९ ॥ अनंताह् नपो हे
टो वा स्वात् । चर्मजः समीपमुपचर्म । उपचर्म ।
प्रतिचर्म । प्रतिचर्म ।

* अहृन्निरीषौर्भ्यास्वात्तारावप्य ॥ १४० ॥

कस्याप्येताद् टो वा स्वात् हे । उपककुम् ।
उपककुम् । प्रतिसमिधं । प्रतिसमिध् । गिरे-
र्वहिः बहिर्गिरिं । बहिर्गिरि । उपपौर्णमासं ।
उपपौर्णमासि । उपाग्रहाबन्धं । उपाग्रहाबन्धि ।

• नद्याः ॥ १४१ ॥ नदीशब्दांतादो वा
स्वात् । उपनदं । उपनदि ।

• स्वेः ॥ १४२ ॥ स्विपूर्वावाः नद्याः
टो भवति होपंच नद्यः समाहृताः पंचनदं सप्तनदं ।

• गोदावर्याः ॥ १४३ ॥ स्विपूर्वाद् गोदावरी-
शब्दात् टो वा स्वात् । द्विगोदावरं । सप्तगोदावरं ।

• सरजसोपशुनानुगवं ॥ १४४ ॥ एते
टांताः निपात्यन्ते ह्रस्वे । सह रजसा सरजसम-
भ्यवहरति । शुनोति कमपशुनमास्ते । टे बभ्योत्वं ।
मवामन्वायत्तं-अनुगवं वानं ।

स्वांगाद्वेऽक्षिसकचनः ॥ १४५ ॥ स्वांगवा-
चकाद् अक्षः सकचनश्च बसे टो भवति । विशाके
अक्षिणी अस्व-विशालाक्षः । कस्याणाक्षः ।
गौरे सक्चिनी अस्व-गौरसकचः । म्वक्षी । अतिसकची ।
स्वांगादिति किं ! स्थूलाक्षिरिक्षुः । व इति किं
वा माक्षि ।

दुष्यंगुळेः ॥ १४६ ॥ दुषि दारुविषये अं-
गुलेर्बसे टो भवति । द्वे अंगुली अस्व-द्व्यंगुलं ।
व्यंगुलं । चतुरंगुलं दारु ।

• द्विषेर्बुध्नो वा ॥ १४७ ॥ द्विषिभ्यां बुध्नः
टो वा स्वाद् बसे । द्विष्यः । द्विष्यद् । त्रिष्यः ।
त्रिष्यद् ।

• प्रधानदृष्टीप्रमाणोरः ॥ १४८ ॥ प्रधा-
नभूता वा दृढता स्त्रीप्रमाणीशब्दश्च तद्वंताद्
वाद् अत्यो वा स्वात् । कस्याणी पंचमी आसां कस्या-
नी पंचमा रात्रयः । कस्याणीषष्ठा मार्वाः । स्त्री
प्रमणी येषां ते स्त्रीप्रमाणाः कुटुंबिनः ।
प्रमाणग्रहं किं ! कस्याणी पंचमी बस्मिन्

कस्याणी पंचमीकः पक्षः ।

• आद्येतुः ॥ १४९ ॥ मवाधिनः परात् नेतु-
शब्दादस्त्वं स्वात् । मृगो नेता आसां-मृगनेत्रा
रात्रयः । पुष्यनेत्राः । आदिति किं ! इत्येतुकं सैन्यं ।

• कोमोऽतर्षहिभ्यां ॥ १५० ॥ आम्वा परात्
कोमः अस्त्वं स्वात् बसे । अंतर्गतानि कोमान्य-
स्व अंतर्कोमः । बहिर्कोमः ।

नम्वदोर्नचो माणवचरणे ॥ १५१ ॥
नम्वदुभ्यां परात् ऋकृच्छब्दात् अस्थो भवति
यथासंख्यं माणवे चरणे च वाच्ये । न विधेते
ऋचोऽस्य अनृचः माणवकः । बह्वृचो ब्राह्मणः ।
माणवचरण इति किं ! अनृचं सामावहृचकं सूक्तं ।

• नाम्नेः स्त्री ॥ १५२ ॥ नाभ्यंताद् वसादस्थो
भवति स्त्री । हिरण्यं नामौ बस्थ-हिरण्यनामः ।
पद्यनामः । ऊर्ध्वनामः ।

• नम्व्युपमेचतुरः ॥ १५३ ॥ एभ्यः परात्
चतुःशब्दात् अस्त्वं स्वात् बसे । अहश्चानि चत्वारि
येनासौ अचतुरः । विगतानि चत्वारि बस्थ
विचतुरः । समीपे चतुर्णां-उपचतुरं । त्रयो वा
चत्वारो वा-त्रिचतुराः ।

सोः ॥ १५४ ॥ सुपूर्वाच्चतुरोऽस्त्वं स्वात् ।
शोभनानि चत्वारि बस्यासौ सुचतुरः ।

मातर्दिवाभ्यसः ॥ १५५ ॥ सुपूर्वाद् मातरा-
देरस्त्वं स्वात् । शोभनं मातरस्व सुमातः । सुदिवः । सुभ्यः ।
प्रोष्ठैभ्यमात्पदः ॥ १५६ ॥ प्रोष्ठान्ते परः पदो
निपात्यते । प्रोष्ठान्तेव पादावस्त्व-प्रोष्ठपदः । एणी-
पदः । अजपदः । अस्थे पदमावः ।

चतुःचारैरभिज्ञोः ॥ १५७ ॥ चतुःचारिपूर्वा-
भ्यां अभिज्ञिभ्यामस्त्वं स्वात् । चतस्रोऽभवोऽस्य
चतुरवः । चारिश्च कुक्षिरस्य चारिभ्यः ।

नमदुःसोः सन्निहसेर्वा ॥ १५८ ॥ नजा-
दिपूर्वाभ्यां सन्निहकिभ्यां अस्थो वा स्वात् ।

न विद्यते सकथ्यस्य-असकथः। असकथिः। दुःसकथः।
दुःसकथिः। सुसकथः। सुसकथिः। अहकः।
अहकिः। दुर्हकः। दुर्हकिः। सुहकः। सुहकिः।

●अम् नवायाः ॥१५९॥ नवादिपूर्वाह
नवाक्षब्दादम् स्यात्। न विद्यते नवा अस्य अ-
नवाः। अनवसौ। अनवजसः। दुःनवाः। सुनवाः।

* मंदात्पाच भेषायाः ॥१६०॥ आम्वा
व्यात् नवादिपूर्वाच भेषाक्षब्दात् अम् स्यात् वसे।
मंदभेषाः। अल्पभेषाः। अमेघाः। दुर्मेषाः। सुमेषाः।

धर्मात् केवळादन् ॥१६१॥ केवळो धर्म-
क्षब्द एव यत्रोत्तरपदं तदंताह वसात् अन् स्यात्।
साधूनामिव धर्मोऽस्य साधुधर्मा। क्षत्रियधर्मा।
श्रवतधर्मा। केवळारिति किं ! परमः स्वो
धर्मोऽस्य परमस्वधर्मः।

सुहरिततृणसोमाज्जंभात् ॥१६२॥ स्वा-
दिपूर्वाह जंभादन् स्यात्। शोभनो जंभो यस्य
सुजंभा। हरितजंभा। तृणजंभा। सोमजंभा।
स्वादेरिति किं ! चारुजंभः।

दक्षिणेर्मा लुब्धयोगे ॥१६३॥ दक्षिणे-
र्मेति अजंतो निपात्यते लुब्धेन योगोदक्षिणं जंगं
हर्मं बहुव्रणं वाऽस्य व्याघ्रेण दक्षिणेर्मा मृगः।
लुब्धयोग इति किं ! दक्षिणेर्मः पशुः।

●संम्राज्जानोर्दुहौ ॥१६४॥ संम्राज्जा परस्य
जानुसब्दस्य दुह्वावादेशौ स्तः। संगते जानु-
नी अस्व-संजुः। संजुः। प्रगते मकुटे वा जानुनी
अस्व-प्रजुः। मजुः।

कोर्ध्वाह ॥१६५॥ ऊर्ध्वास्यस्य जानु-
नसौ वा स्तः। ऊर्ध्वे जानुनी अस्व-ऊर्ध्वजुः।
ऊर्ध्वजुः। ऊर्ध्वजानुः।

जायावा निह ॥१६६॥ जायाक्षब्दस्य
निह वयसि। युवतिर्जाया अस्व-युवजानिः।

●धृतिस्थान्यासाहः ॥१६७॥ धृतावर्धे

विहितात् स्यात् परान्मासात् ठो भवति। पंच धृ-
तिरस्य पंचकः। पंचको मासोऽस्य पंचकमासिकः।
विंशकमासिकः। धृतिस्थारिति किं ! सुमासः।

●सुधृत्युत्सुरभेर्गुणे गंधस्ये ॥१६८॥ त्वा-
दिभ्यः परभ्य गुणवाचिनः गंधस्य वसे इकारादेशो
भवति। शोभनो गंधोऽस्य सुगंधिः। पूतिगंधिः।
उद्वंभिः। सुरभिगंधिः। स्वादेरिति किं ! तीव्र-
गंधो हिंशुः। गुण इति किं ! शोभनगंधास्तम-
गरादयोऽस्य सुगंधः आपणिकः।

●वाऽप्ये ॥१६९॥ अस्पर्शे वर्तमानस्य
तस्येर्वा स्यात्पठतस्य गंधोऽस्यमस्मिन् पृथगंधिः।
पृथगंधः ओदनः। सूपगंधिः। सूपगंधः।

●बोपमानाह ॥१७०॥ उपमानादुत्तरस्य गंध-
स्येर्वा स्यात्। पक्षस्येव गंधोऽस्य पक्षगंधिः। पक्ष-
गंधः। उत्पलगंधिः। उत्पलगंधः। करीषगंधिः।
करीषगंधः। पुनर्वाग्रहणमुत्तरत्र निवृत्त्यर्थे।

सं पादस्याहस्त्यादेः ॥१७१॥ हस्त्या-
दिर्वाजितादुपमानादुत्तरस्य पादस्य सं भवति।
व्याघ्रस्येव पादावस्य व्याघ्रपात्। सिंहपात्।
पादस्येति किं ! व्याघ्रमुलः। अहस्त्यादेरिति
किं ! हस्तिपादः। अश्वपादः। महिषपादः।
वासीपादः।

सुस्त्यादेः ॥१७२॥ स्वादेः स्वादेऽथ
तस्य सं स्यात् वसे। शोभनौ पादावस्य सुपात्
द्विपात्। त्रिपाह। चतुःपात्।

कुंभपथादिः ॥१७३॥ एते निपात्यंते।
कुंभ इव पादावस्य कुंभपदी। एकपदी। शूक-
रपदी। गोषापदी। सूचीपदी।

वयसि दंतस्य दन्तृ ॥१७४॥ वयसि व-
यमाने स्वादेः स्वादेऽथ परस्य दंतस्य दन्तृ
इत्यवभादेशः स्यात्। सुखाता दंता अस्व सुदन्।
क्षिदन्। भिदन्। चतुर्दन्। पंचदन्। षोडश-

चतुर्दन्ती गौः । ववर्तीति किं ! चतुर्दन्तो हस्ती ।

स्त्रियां सौ ॥ १७५ ॥ स्त्रियां दन्तस्य दत्तु स्यात् सौ । अथ इव दन्ता अस्याः-अयो-दन्ता । कालदन्ती । भ्रियाविति किं ! वज्रदन्तः । साविति किं ! समदन्ती ।

वा श्यावागोकात् ॥ १७६ ॥ आभ्यां परस्य दन्तस्य दत्तु वा स्यात् सौ । श्यावा ध्या-मल्लिकाकाराः दन्ता अभ्य-श्यावदन् । श्यावदन्तः । अरोकाः निर्दोषयो निशिद्धा वा दन्ता अस्व-अरोकदन् । अरोकदन्तः ।

शुद्धाग्रांतशुभ्रहृषवराहाहिमृषिकात् १७७ एभ्यः परस्य दन्तस्य दन्तादेशो भवति वा वसे । शुद्धा दन्ता अभ्य शुद्धदन् । शुद्धदन्तः । कुहम-काममिव दन्ता अभ्य कुहमलामदन् । कुहमला-प्रदन्तः । शिल्वरामदन्, शिल्वरामदन्तः । शुभ्रदन्, शुभ्रदन्तः । वृषदन्, वृषदन्तः । वराहदन्, वराहदन्तः । अहिदन्, अहिदन्तः । मृषिकदन्, मृषिकदन्तः ।

ककुदस्यावभ्यायां सं ॥ १७८ ॥ ककुद-स्य सं भवत्यवभ्यायां । असंजात ककुदमस्य असंजातककुत् । पूर्वककुत् । अवभ्यायामिति किं ! श्वेतककुदः ।

त्रिककुदद्वौ ॥ १७९ ॥ त्रिककुदिति निपा-त्यते अद्वावभिधेये । त्राणि ककुदान्यस्य त्रिक-कुद गिरिः । त्रिककुदोऽन्वः ।

व्युदः काकुदस्य ॥ १८० ॥ आभ्यां परस्य काकुदस्य सं स्यात् । विशिष्टं काकुदं तात्वस्य-विकाकुत् । उत्काकुत् ।

पूर्णाद् वा ॥ १८१ ॥ पूर्णाद् परस्य सं वा स्याद् । पूर्णं काकुदमस्य-पूर्णकाकुत् । पूर्णकाकुदः ।

*सरसुराणाम् नासिकायाः सौ ॥ १८२ ॥ सरसुराणां परस्य नासिकाव्यस्य वसु भवति

सौ । सरस्येव नासिकास्य-सं णाः । सुरणाः । साविति किं ! सरनासिकः ।

*नसोऽस्थूसाव ॥ १८३ ॥ स्थूकवर्तिता-न्युदः ताभ्यां च परस्य नासिकायाः नसो भवति सौ । हु इव नासिकास्य-हुणसः । वादी-णसः । गोणसः । खरणसः । खुरणसः । अस्थू-कादिति किं ! स्थूकनासिका ।

गेः ॥ १८४ ॥ गेः परस्याः तस्याः नसो भवति । उज्जता नासिकास्य-उज्जसं । प्रणसं मुखं ।

*वेः सुखमाः ॥ १८५ ॥ विपूर्वायाः तस्याः सुखमाः अवेसाः भवति । विगता नासिकास्य यितुः । वित्तः । विप्रः ।

गुहदुर्हन्मित्राभिन्ने ॥ १८६ ॥ एतौ निपात्येने मित्राभिन्ने चाभिधेये । शोभनं गुहय-मस्य-सुहृन् मित्रं । पापं गुहयमस्य दुर्हृदमित्रं । गुहयस्य हृद् । मित्राभिन्ने इति किं ! सुहृदयः साधुः । दुर्हृदयः सखः ।

*धनुःसौ ॥ १८७ ॥ धनुः सव्यः स्वावेष प्रयोक्तव्यो वसे । शतं धनूंयस्य शतधनुः । दृढधनुः । पुण्यधनुः । साविति किं ! गाढी-यधन्वा । मारगधन्वा ।

*स्त्रियामृषसोऽनङ् ॥ १८८ ॥ स्त्रियां वर्तमानभ्योऽप्योऽनङ् स्यात् । कुहमिवांशोऽस्याः कुंडोष्ठी । पटोष्ठी गौः । पीवगोष्ठी । स्त्रियामि-ति किं ! महोषाः पर्जन्यः ।

*इनः कप् ॥ १८९ ॥ इजंतान् कप् भवति स्त्रियां । बहवो दंष्टिनोऽग्यां बहुदीर्घका । बहु-छत्रिका । बहुवागिमका शाला ।

*उरःप्रभृतेः ॥ १९० ॥ उरः प्रभृतिभ्यः कप् स्यात् । व्यूढपुरोऽस्य व्यूढोरस्कः । महो-रस्कः । चित्रोपानस्कः । प्रभृतसर्पिष्कः । सख-स्मीको विनः ।

अनयोऽर्थात् ॥ १९१ ॥ नन्पूर्वादार्थात्
कप् स्यात् । नास्त्यर्थो बन्धानर्थकं । नञ् इति
किं ! व्यर्थं ।

+पुंस्त्वबोद्धुन्नीलक्ष्म्य एकार्थे ॥ १९२ ॥
एव्य एकार्थे एकस्वे कप् स्यात् । प्रियः पुमा-
नस्याः—प्रियपुंस्का । प्रियपयस्करः । प्रियानु-
दुक्तः । प्रियनौकः । प्रियलक्ष्माकः । एकार्थ
इति किं ! द्विपुंस्कः । द्विपुमान् । बहुलक्ष्माकः ।
बहुलक्ष्मीः ।

अन्मोः ॥ १९३ ॥ ऋकारान्तानुसंज्ञाच्च
कप् स्यात् । बहुभर्तृका स्त्री । बहुमातृकः । बहु-
कुमारीकः । बहुबामोरूकः ।

शेषाद्वा ॥ १९४ ॥ यस्य सांतो विधिर्न
विहितस्तस्माद् शेषात् कब्बा स्यात् । बहुस्त्वत्वा-
कः । बहुस्त्वकः । बहुस्त्वः । बहुमालाकः,
बहुमालकः, बहुमालः शेषादिति किं ! वृकपात् ।

•नेयसः ॥ १९५ ॥ ईयसंतात् कप् न
भवति । बहुभ्रैयान् । विद्यमानभ्रैयसी । बहुभ्रै-
यसी पुरुषः ।

सौ ॥ १९६ ॥ सौ विषये कप् न भवति ।
बहुदेवदत्तः । विश्वदेवो ग्रामः ।

+सहादेस्तुल्ये ॥ १९७ ॥ तुल्ये यो वर्तते
सहसब्दः तदादेः कप् न स्यात् । सपुत्रः
आगतः । सपुत्रः स्थूलः । सहादेरिति किं !
श्वेताश्वकोऽयमागतः । तुल्य इति किं ! सह
विद्यमानानि लोमान्यस्य लोमकः ।

स्तुतौ भ्रातुः ॥ १९८ ॥ स्तुत्यर्थे भ्रातुः
कप् न स्यात् । सुभ्राता । दर्शनीयभ्राता । कल्या-
णभ्राता । स्तुताविति किं ! दुर्भातृकः ।

नाडीतंश्वोः स्वागे ॥ १९९ ॥ आभ्यां स्वागे
कप् न स्यात् । बहुनाडी जम्बा । बहुतंत्री ग्रीवा ।
स्वागे इति किं ! बहुनाडीकः स्तंभः । बहुतं-

त्रीका बीणा ।

निष्पवाणिः ॥ २०० ॥ निष्पवाणिरित्य-
कबंतं निपात्यते । निर्गता प्रवाणी तंतुवायश्चलाका
अस्मान्निःप्रवाणिः पटः कंबलो वा ।

अ इच् ॥ २०१ ॥ आर्थे इच् स्यात् ।
केशकेशि । कचाकचि । मुशलामुशलि ।

द्विदंभ्यादिः ॥ २०२ ॥ द्विदंभ्यादयः ईभंताः
साधवो भवन्ति । द्वा दंढौ अस्मिन् प्रहरणे द्वि-
दंढि । उभादंढि । त्रिदंढि । उभादंढि णन्ति ।

उभांजलि पिबति । उभवाबाहु प्रहरति ।

इति श्रीशब्दार्णवापरनाम्नि जैनैर्द्रमहाव्याकरणे
शब्दार्णवचंद्रिकायां लघुवृत्तौ
चतुर्थाध्याये द्वितीयपादः ।

तृतीयः पादः ।

आंदरेकाचो द्वे ॥ १ ॥ आंदरेकाचः द्वे
रूपे भवतः इत्याधिकृतं वेदितव्यावक्ष्यति—लिङ्ग-
कचि धोः” इति । तेन धोरांदरेकाचः द्वे रूपे भवतः ।
पपाच । जुहोति । अपीपचत् । आदेरिति किं !
जजागार । अनाद्यस्य ऋकारस्य माभूत् ।

+सुपः ॥ २ ॥ सुब्धोर्यस्य कस्यचिदेकाचो द्वे
स्तः । इत्याधिकृतं ज्ञेयं । वक्ष्यति—सन्त्यङोः ।
पुपुत्रीयिषति । पुतित्रीयिषति । पुत्रीयिषति ।

अचः ॥ ३ ॥ षोः सुब्धोश्चादेरचः परस्यै-
काचो द्वे भवतः । अटाव्यते । आशिषीयिषति,
अशीयिषति । अशीयिषति ।

न स्फादौ न्द्रोऽयि ॥ ४ ॥ स्फादौ वर्त-
माना आदेरचः परे नकारदकारेरेकनकारा न
द्विलब्धे अवकारे परतः । इन्दिषति । अ-
क्षिषति । अक्षिषति । उन्मिषति ।
स्फादाविति किं ! अरिरिषति । न्द्र इति किं !
ईषिषति । अवीति किं ; अराक्ते । अचः

इति किं ! दिद्रासति ।

+चस्यैके ॥ ५॥ चसंज्ञकस्य द्वे न स्त इत्येके ।
लोक्षविषते । अस्येवेत्यपरे । तुलोक्षविषते ।
+यकस्तृतीयस्य ॥ ६॥ यगंतस्य भोस्तृतीय-
स्यैकाचो द्वे स्तः । कङ्कयिविषति । भोस्तृतीयविषति ।
+ईर्ष्यः ॥ ७ ॥ ईर्ष्यतेऽन्तृतीयस्यैकाचो द्वे
स्तः । ईर्ष्ययिषति । ऐर्ष्ययत् ।

+सनो वा ॥ ८ ॥ ईर्ष्यतेः सनंतस्य तृतीय-
स्यैकाचो द्वे वा स्तः । ईर्ष्ययिषति । ईर्ष्ययिषति ।
यः ॥ ९॥ ते द्वे समुदिते शमंज्ञे स्तः । ददति ।
दधति । अददुः । शमप्रदेशः । शविन्मेरित्यादयः ।
जज्ञादिः ॥ १० ॥ जज्ञिन्यादयः यसंज्ञका
भवन्ति । जज्ञति । जज्ञति । दग्निद्रति । चका-
सति । शासति ।

पूर्वशः ॥ ११ ॥ द्विरुक्तयोः पूर्वोऽवयवः
चसंज्ञा भवति । पपाठ । पापठने । अपीपठत् ।
चप्रदेशः चम्योवादयः ।

लिङ्गुक्कचि धोः ॥ १२ ॥ लिटि उचि कचि
च परतः धोः सुब्धोश्चान्देशे च । परम्य चैकाचो
द्वे स्तः । पपाच । प्राणुनाच । विभेति । आटिटत्,
आशिधीयत् । लिङ्गुक्कचि किं ! प्रादात् ।
धोरिति किं ! ईहांचके ।

सन्यहोः ॥ १३ ॥ सनंतस्य वक्तव्यं च द्वे
रूपे भवतः । अटिटिपति । अटाट्यते । चिकी-
र्षति । चेकीर्षते ।

+चिक्किलदचकनसदाभत्साहन्मीह्वत् ॥ १४ ॥
एते निपात्यन्ते । चिक्किलदः । चकनसः । कस्ये
द्वित्वं । दास्त् । क्वसौ इट् द्वित्वाभावश्च ।
साहान् । साहेर्मविक्किलो दीत्वमद्वित्वमनिट्त्वं च ।
मीह्वान् । मिहेर्द्वित्वमनिट्त्वमुक्तो दीत्वं दत्त्वं च ।

+वचर्षवसोऽज्याकचस्य ॥ १५ ॥ कथादिना-
मस्ये द्वित्वं वा स्वात् चत्स वाक् । वदावदः ।

वदः । वराचरः । चरः । चलाचकः । चकः । पतापतः । पतः ।

+घनाचनपाट्टपटौ ॥ १६ ॥ एतौ वा निपात्यौ ।
घनाचनः । हंतरेचि कस्यं द्वित्वं च । चत्स वागा-
यमः । घनः । पाट्टपटः । पाट्टेचि - नेरु द्वित्वं
चत्स्याकोऽपवादः उगागमो दीत्वं च ।

० लिटिर्गणः साचोऽर्थाऽऽज्यं ॥ १७ ॥ आ-
ज्या इत्येतस्मात् पूर्वस्य षोडशित् चत्स साचो वजः
इग् भवति अरेक्यकारपरम्य । मुष्वाय । मुष्वा-
यिष । उवाच । उवाचिष । इवाज । इवाजिष ।
उवाय । उवायिष । उवास । उवासिष । विव्याय ।
विव्यायिष । विव्याच । विव्याचिष । जिज्यौ ।
जिज्यिष । अर्ध्य इति किं ! विव्याय । आज्यमिति
किं ! सम्भ्याय ।

० न वा यः ॥ १८ ॥ वेभो यकारस्य लिटि इग्-
न भवति । अयनृः । अयुः ।

० वा ॥ १९ ॥ वेभो यकारस्य लिटि वा नेग्
भवति । अयनृः । अयुः । अवनृः । अवुः ।

प्ये च ॥ २० ॥ वेभः प्ये लिटि वेग् न भवति ।
प्रवाय । ववनृः । ववुः । वविष ।

अय- ॥ २१ ॥ ज्या इत्येतस्य धोः प्ये इग् न
भवति । प्रज्याय । उपज्याय ।

व्यः ॥ २२ ॥ व्येभः प्ये नेग् भवति ।
संव्याय । उपव्याय ।

परेर्वा ॥ २३ ॥ परेः परम्य व्येभः प्ये नेग् वा
म्यात् । परिव्याय । परिवीय ।

० स्वव्यच्छब्दादेः किनि ॥ २४ ॥ स्वव्यचोः
इत्यादीनां च किति साचो यणः इट् स्वात् । सुप्तः ।
सुप्तवान् । सुप्ता । सुप्तिः । उक्तः । उक्तवान् ।
उक्ता । उक्तिः । शूनः । शूनवान् । उषितः ।
उषितवान् । उदिनः । उदितवान् । उदित्वा ।
उदितिः । इष्टः । इष्टवान् । इष्ट्वा । इष्टिः । उषः ।
उषवान् । उप्याः । उप्तिः । ऊढः । ऊढवान् । ऊढ्वा ।

ऊढे० । उतः । उतवान् । उत्वा । उतिः । संवीतः ।
संवीतवान् । संवित्वा । संवीतिः । हूतः । हूतवान् ।
हूत्वा । हूतिः । कितीति किं ! स्वतः ।

* वृक्षिष्यधिष्यविष्याद्वाह्विषिष्यप्रविष्य-
स्त्रां क्तिरिति ॥ २५ ॥ वस्यादीनां किति किति
वेग् भवति । उक्षितः । उक्षितवान् । उष्टः ।
उक्षति । विद्धः । विद्धवान् । विध्यति । विचितः ।
विचितवान् । विचति । जिनाति । जीनः ।
जीनवान् । जीयते । गृहीतः । गृहीतवान् ।
गृह्णाति । वृश्वति । वृक्णः । वृक्णवान् । पृष्टः पृष्टवान्
पृच्छति । मृष्टः । मृष्टवान् । मृज्जति । कितीति
किं ! विष्येचि । अर्थीति किं ! वृश्च्यते ।

कचि स्वापेः ॥ २६ ॥ स्वापेः कचीम्भवति
अमृषुपत् । अमृषुपतां । अमृषुपन् । कचीति
किं ! स्वाप्यते ।

*न श्वेः ॥ २७ ॥ श्वयतेः कचीग् न भवति ।
आशिषियत् । आशिषियतां । अशिषियन् ।

*वशो याङि ॥ २८ ॥ वशयर्थाङ् न भवति ।
वावश्यते । वावश्येते । वावश्यते । यङीति
किं ! उक्षति ।

*स्वप्स्वयङ्यः ॥ २९ ॥ एषां वङीग् भवति ।
सोषुप्यते । सेसिम्यते । वेधीयते ।

चायः की ॥ ३० ॥ चायतेः यङि परतः
कीत्ययमादेशो भवति । चेकीयते, चेकीयेते ।
चेकीतः । चेकीथः ।

*हृस्वे ॥ ३१ ॥ असंज्ञानिमित्ते त्वे ह्यते-
रिग् भवति । जुहुषति । जोह्वयते । जुहाव ।

*जौ सन्क्रवाः ॥ ३२ ॥ सन्वङोः कच्यरे च
जौ ह्रस्वेरिग् भवति । जुहावमिषति । अजूह-
क्त्वा । अजूहक्तां । अजूहक्त् ।

व वा षेः ॥ ३३ ॥ श्वयतेः सन्क्रवरे
जौ व षेग् भवति । जुहावमिषति । सिष्यमिषि-

वति । अशूक्षवत् । अशिषियत् ।

किङ्ग्रयोः ॥ ३४ ॥ श्वयतेर्किङ्ग्रि वङि च
न वेग् भवति । शुशाव । शुशुवत् । शुशुवुः ।
शिश्वायाः शिषियवत् । शिषियुः । शोशुयतो शेषीयते ।
प्यायः ॥ ३५ ॥ प्यायीङो लिङ्ग्रयोरिग्
भवति । आपिप्ये । आपिप्याते । आपेपीयते ।
आपेपीयेते ।

*तेऽङोः ॥ ३६ ॥ गिहीनस्व प्यायः इग्
भवति तसंज्ञके परतः । पीनं मुखं । पीनावसौ ।
पीनो स्तनौ । पीनवतौ स्तनौ । त इति किं !
प्यायते । अगेरिति किं ! प्रप्यानमूधः ।

*आङोऽधौ ॥ ३७ ॥ आङः परस्व प्यायः
इग् भवति अंधावर्षे । आपीनोऽधुः । आपीन-
मूधः । आपीनवानंभूः । आपीनवदूधः । आङ
इति किं ! प्रप्यानमूधः । अंधाविति किं !
आप्यानध्वद्रमाः ।

*स्फायः ॥ ३८ ॥ स्फायतेरिग् भवति ते
परतः । स्फीतः । स्फीतवान् ।

*प्रमाचःस्त्यः ॥ ३९ ॥ प्रपूर्वस्व म्यायनेरिग्
भवति ते परतः । प्रमतीतः । प्रमतीतवान् ।
प्रस्तीमः । प्रमतीमवान् । प्रमाच इति किं !
संस्त्यानः । संस्त्यानवान् ।

*द्रवमूर्तिस्पर्शे इयः ॥ ४० ॥ द्रवमूर्ते स्पर्शे
च इयङ् इग् भवति ते परतः । क्षीनं घृतं ।
क्षीतं तोषं । द्रवमूर्तिस्पर्श इति किं ! संस्त्यानो
वृक्षिकः । क्षीतेन गतः संकुचितो वा ।

प्रतेः ॥ ४१ ॥ प्रतिपूर्वस्व स्थायतेस्ते इग्
भवति । प्रतिक्षीनः । प्रतिक्षीनवान् ।

*वाच्यवमाचः ॥ ४२ ॥ अभिअवपूर्वस्व
स्थावतेस्ते इग् वा भवति । अभिधीवः । अभि-
स्थानः । अभिधीनवान् । अभिस्थानवान् ।
अवधीवः । अवधीनवान् । अवस्थानः । अवस्थ-

मवान् । अम्बवशीनः । अम्बवस्थानः ।

॥ हविःक्षीरे कृतं पाके ॥ ४३ ॥ आमाप्योः
के श्रुतायो निपात्यते हविःक्षीरयोः पकारे
श्रुतं हविः । श्रुतं क्षीरं । हविःक्षीर इति किं !
आमा ववागूः । अपिता ववागूः ।

एषोऽज्याः ॥ ४४ ॥ एजंतस्व घोरात्वं
भवति अक्षिति परतः । बाता । बातुं । बातव्यं ।
अवदाता । अवदातुं । अवदातव्यं । छाता ।
छातुं । छातव्यं । अक्षीति किं ! क्यति । अव-
यति । म्बायति ।

॥ अयोऽक्षिति ॥ ४५ ॥ ज्येजः आ भवत्य-
क्षिति परतः । संन्याता । संन्यातुं । संन्यातव्यं ।
उपसंन्यानामक्षिति इति किं ! विन्यायविन्ययिष ।

स्फुरिस्फुर्योर्धमि ॥ ४६ ॥ अनयोर्धमि
आ भवत्येचः । विष्कारः । विष्कारः । विष्का-
लः । विष्कालः ।

॥ बाम्यपगुरः ॥ ४७ ॥ अपगुरीकः दचः
आ वा स्वात् अमिपरे । अपगारमपगारं ।
अपगोरमपगोरं ।

॥ श्रीकः सनि ॥ ४८ ॥ दीकः आ वा स्वात्
सनि परतः । दिदासते । दिदीपते ।

प्ये च ॥ ४९ ॥ दीको नित्यमा भवति
प्ये चैजिषये च । उपदाय । उपदाता । उपदात-
व्यं । प्ये चेति किं ! अवदीयते ।

॥ मिन्मीभोरस्वाचि ॥ ५० ॥ अनयोरा
भवति सत्वमचं च मुक्त्वा प्ये एष्विषये च ।
निमाय । निमाता । निमातुं । निमातव्यं । प्रमाया
प्रमाता । प्रमातुं । प्रमातव्यं । असाचीति किं !
इष्वमिषवः । दुष्ममवः । निमवः । नामवः ।

॥ वा क्षीरक्षिन्नास्योः ॥ ५१ ॥ असाध्यमयो-
रा च स्वात् प्ये चाविमाव, विक्कीव । विमाता ।
विमेज । विमातुं, विमेजुं । विमातव्यं । विमेज्यं ।

असाचीति किं ! इष्वमवः । विमवः

॥ अर्चार्चदौ णौ ॥ ५२ ॥ अर्चाविष्वर्चौ क्षीर-
विनात्याः णौ नित्यमा भवति । अटभिरा-
कापयते । इवनो वर्तिकापकापयते । कोक-
मुक्कापयते ।

क्षीरुजेः ॥ ५३ ॥ एषामेचो णौ आत्वं
स्वात् । कापयति । अध्यापयति । जापयति ।
सिध्यतेरहाने ॥ ५४ ॥ सिध्यतेरा भवत्य-
ज्ञानेऽर्थे णौ परतः । अज्ञं साधयति । अर्थं
साधयति । अज्ञान इति किं ! आचारः कुलं
सेधयति । क्षमा धर्मं सेधयति ।

चिस्फुरोर्धा ॥ ५५ ॥ चिस्फुरश्च णौ आ वा
स्वात् । चापयति, चाययति धर्मं । स्फारयति
स्फोरयति धनुः ।

प्रजने वेतेः ॥ ५६ ॥ प्रजनेऽर्थे वेतेर्णौ आ
वा स्वात् । पुरं वातो गाः प्रवापयति । प्रवाय-
यति । लवणं गाः प्रवापयति । लवणं गाः
प्रवाययति ।

॥ विभेतेर्दे ॥ ५७ ॥ विभेतेर्णौ आ वा भवति
दविषये । मुंडो भापयते । अटिको भापयते ।
मुंडो भीषयते । द इति किं ! कुम्भिक्येन
भाययति ।

ईतः पुन नित्यं ॥ ५८ ॥ ईकारात्तस्य
विभेतेर्दे णौ नित्यं पुनागमो भवति । अटिको
भीषयते ।

स्मिकः ॥ ५९ ॥ दे णौ परतः स्मिकः
आत्वं स्वात् । मुंडो विस्मापयते । अटिको
विस्मापयते ।

अस्याकिति कुम्भकृषोश्च ॥ ६० ॥ कृषा-
दाकिति परतः सृजिह्वोरमागमो भवति ।
कृषा । कृषु । कृष्यं । कृषयति । कृष्य ।
कृषुं । कृष्यं । कृषयति । कृषीति किं ! कृष्यं

दर्शनं । अकितीति किं ! स्पष्टः । दृष्टः ।
 *स्पृष्टादिस्पृष्टो वा ॥६१॥ स्पृष्टादीनां स्पृष्टश्च
 शक्यकिति अम् वा भवति । स्पष्टा । स्पृष्टा ।
 ग्रहा । मर्हा । कृष्टा । कर्ष्टा । त्रसा । तप्ता ।
 द्रप्ता । दप्ता । सप्ता । सप्ता ।

*ध्नादेः णोऽष्टयः षिवृष्यः स्तं ॥६२॥
 धोराधोः वकारणकारयोः सकारणकारयोस्तः
 ध्यादीन् वर्जयित्वा । सहने । नयनि । नष्टति ।
 ध्यादेरिति किं ! षोडन् । लभति । भणति ।
 अष्ट्यादेरिति किं ! ष्ट्यायति । निष्ठावति ।
 ष्यप्कते ।

*हयोः स्वं बलकौ ॥६३॥ वकारयकारयोः
 स्वं भवति बलकौ च परतः । देदिवः । ददिमः ।
 सेसिवः । सेसिमः । ऊयी-ऊतः । वनूयी-वनूतः ।
 क्षमायां क्षमात्तं कंडूः शंभूः बलकौ इति किं ! सेव्यते
 हल्ङ्याब्धः सुभिप्यनञ् ॥६४॥
 हलंतात् ङी चार् च यो दीप्तदंताश्च सुसिप्ति-
 पामनचां स्वं भवति । तक्षा । उल्थाश्च । कुमारी ।
 गौरी । प्रतिमा । बहुराजा । अभिनस्त्वं । अछि-
 नस्त्वं । अबिभर्भवान् । अजागर्भवान् । हल्-
 ङ्याब्ध इति किं ! जिनः । लक्ष्मीः । क्षीरपाः ।
 निष्कौशाभिः । अतिस्वट्भः । सुसिर्साति किं !
 अवात्सीत् । अनजिति किं ! भिनसि ।

केरेकः ॥६५॥ एकात्परस्य केः स्वं भवति ।
 हे जुने । हे साधोः । एह इति किं ! हेगौः ।

ग्राह् ॥६६॥ ग्राह्यस्य केरनचः स्वं
 भवति । योः पुच । हे विनदप ।

पिति कृति तुक् ॥६७॥ प्रातस्य तुगा-
 गनो भवति पिति कृति कैंतः । अग्निचित् ।
 प्रस्तुत्य । पिति कृति इति किं ! चितं गुरुषु ।
 प्रस्तेति किं ! प्रह्व । प्रामणीः ।

संघी ॥६८॥ संघावित्पाधिकारो वेदितव्यः ।

संश्लेषः संनिक्षेपं वा संघिरिति लोकत एव ज्ञेयं ।
 बध्यति 'अचीको यण्', दध्यज्ञानसंघाविति किं !
 दधि अज्ञान ।

संहितैकपदे नित्या नित्या घानूपसर्गबोः ।

नित्या समासे वाक्ये तु सा व्यपेक्षामपेक्षते ॥१॥
 छेऽचः ॥६९॥ अचः छे परतः तुगागमो
 भवति । गच्छति । इच्छति । पृच्छति ।

आह्वमाहोः ॥७०॥ अनयोस्तुग् भवति
 छे परतः । आच्छादयति । आच्छिन्नसि । माच्छे-
 लीन् । माच्छिदत् । हकारः किं ! आछन्नमान-
 यति आछन्नं । उपमाछन्नं । उपमाछन्नमानयति ।

*घो वा पदस्य ॥७१॥ पदस्य संबन्धिनो
 घश्छो वा तुक् स्यात् । वदरीच्छाया । कुबलीच्छाया ।
 घ इति किं ! श्वनच्छन्नं । पदस्येति किं ! ह्रीच्छति
 स्वेच्छति । अपच्छायते ।

*पस्य ॥७२॥ पदस्य संबन्धिनो दीप्तज्ञस्य
 स्थाने यः पस्तस्य तुगा स्यात् छे परतः । हे
 इन्द्रभूते उच्छन्नमानय । हे इन्द्रभूते उच्छन्नमानय ।
 अचीको यण् ॥७३॥ अचि परे इकः
 यण् भवति ।

त्वं दध्यज्ञान नंदन मध्यपनय रागवर्द्धनं धीरा
 पित्रर्धः परिहार्यो राजकुले लाकुतिस्त्याज्या ॥

एचोऽयचायाइ ॥७४॥ एचोऽचि परे

अयादयो भवति । नयनं । पवनं । रायौ । नावौ ।

+गव्यूतिरध्वमाने ॥७५॥ गोरइ निपा-

त्यते अध्वपरिमाणे यूतौ परतः । गव्यूतिः ।

अध्वमान इति किं ! गोयूतिः ।

इ यि त्वे ॥७६॥ वकारातो य आदेशः

स यथास्थाने यत्वेचो वकारादौ त्वे परतः ।

गव्यति । नाव्यति । स्थानिग्रहणं किं ! स्वेवति ।

रेवति । कित्व इति किं ! गोम्यां । त्व इति

किं ! गोवानं ।

* धोस्तत्रैव ॥ ७७ ॥ धोर्यकारत्वाभिपत्त्यै-
वेचो वकारांतादेशो भवति । इन्त्वं । लम्बं ।
जवद्वलान्वं । जवद्वपान्वं । धोरिति किं !
धुजिबभो मा-मृत । बाज्रन्वो गन्धः । नान्वं ।
तत्रैवेति किं ! उपोबते ।

क्षिज्योःशक्तौ ॥ ७८ ॥ क्षिज्यर्थे क्षिज्योरेचोऽन्
भवति । क्षेप्तुं क्षयः क्षय्यः । जय्यः क्षत्रुः ।
क्षकाविति किं ! क्षयं । जयं ।

कय्यःस्वार्थे ॥ ७९ ॥ क्रीपातेरेचः स्वाऽ-
र्थेऽयं निपात्यते यत्परे । कय्या गौः । कय्यः
कवः । केयमन्यत् ।

द्वयोरेकः ॥ ८० ॥ द्वयोः पूर्वपरयोरेको
भवतीत्ययमधिकारो ज्ञेयः । वक्ष्यत्यादेश-देवेन्द्रः ।

तद्वत् ॥ ८१ ॥ तयोरेव तद्वत् । तयोः
पूर्वपरयोः यत् कार्यं नक्तुनेऽप्येकादेशं यथा म्यात् ।
बाभोरु इति मृत् । ऊरित्यमृन्मृदमृदोरैकादेशः
मृद्वद्भवति तथा च स्वादिविधिः । अन्यथा-बुक्षादा
वेव म्यात् । देवावित्यत्र मुबौकारः । अमुवकारः ।
तयोरेकादेशः मुब्बुद् भवति । तथा च मुबन्तं
पदमिति साधुः । अन्यथा साधुः पूज्यः इत्यादावेव
स्यात् । अर्धात्यप्रत्येत्यत्र पञ्चद्व्यादा प्रत्ययानुक्तः ।

आदेशः ॥ ८२ ॥ अवर्णांतादच्यन्त भवति ।
सेयं । गंधोदकं । परमर्द्धिः । तवन्कारः ।
आदिति किं ! दध्यृणं ।

एच्येण ॥ ८३ ॥ अवर्णांतादेचि पर एचम-
वति । सेवा । मग्रीषधिः । तर्वहयं । वरीषधं ।

* इच्येवृडि ॥ ९४ ॥ अवर्णांतादेचमवति एच
वरतः । उपैति । प्रैषते । धीतः । धीतवान् ।
एच्येति किं ! प्रेतः ।

+अक्षादृहिण्यां ॥ ८५ ॥ अक्षादेचमवत्यु-
हिण्यां वरतः । अक्षौहिणी सेना ।

स्वादीसरे ॥ ८६ ॥ स्वादेचमवति ईरी-

रयोः वरतः । स्वैरी । स्वैरिणी । स्वैरः ।

*मादृहोहोहोवैष्ये ॥ ८७ ॥ मादेषु अवत्यु-
हादिषु वरतः । मौहः । मौहः । मौडिः ।
मैवः । मैव्यः । उहादिषु इति किं ! प्रोतः ।

+मदृक्षार्णकं वरतनवत्सतरादृणे ॥ ८८ ॥
ऋणे वरतः ऐष भवति आदिभ्यः । प्रगतं ऋणं
प्राणं । दक्षार्णं । ऋणार्णं । कवकार्णं । वसनार्णं ।
वत्सतरार्णं ।

+ऋते भासे ॥ ८९ ॥ ऋते परे अवर्णांता-
दैष भवति भासे । सुभार्तः । ऋत इति किं
सुत्वेतः । भास इति किं ! परमर्षः ।

*अटइच धौ ॥ ९० ॥ अटक्षेचमवति ज-
जादौ धौ वरतः । ऐक्षिष्ट । ऐक्षत । ऐक्षिष्यन् ।
औभत् । औभिष्यन् । औभीन् । चकारो निष-
मार्थः-अट ऐव नान्यत् । ओंकारमैच्छत् ओंका-
रीयन् । औढीयन् ।

ऋत्थेप गेः ॥ ९१ ॥ अवर्णांतादृगैष भवति
ऋकागदौ धौ वरतः । प्रार्थनि । उपाचर्यति ।
प्रार्थेति । ऋनीति किं ! उपैतः । गेरिति
किं ! नछति ॥

*वा मुपि ॥ ९२ ॥ गोरवर्णांतादेव भवति
ऋनि मुपि धौ परे वा । प्रार्थनीयति । प्रार्थ-
नीयति । उपाचरणीयति । उपचरणीयति ।

तथेचि परः ॥ ९३ ॥ गोरवर्णांताद् ए-
कादौ धौ वरतः परादेशो भवति । द्वयोरेकः ।
तथा सुब्धा तु वा । प्रेषयति । उपेक्षयति ।
उपोषति । प्राचनि । उपेक्षणीयति । उपेक्षणी-
यति । उपोदनीयति । उपोदनीयति । एच्येति
किं ! उपायते ।

+एच्येऽनियोने ॥ ९४ ॥ अवर्णांतादेवे य-
रतः परादेशो भवत्यनियोने । अच्येव आदि ।
इहेव शिष्ट । अनियोने इति किं ! नक्षत्रे शिष्ट ।

× बांछीतौ से ॥ ९५ ॥ अवर्णातादोहोत्सोः
परतःसे वा परो भवति।विबांछी,विबौछी। स्थूळोत्तुः,
स्थूळोत्तुःसे इति किं ? पद्मोष्ठं । अघौतुं पश्य ।

×सीमंतः केच ॥ ९६ ॥ सीमन्तो जे परः
निवात्यः केचविषये । सीमंतः । केच इति
किं ? सीमांतो ग्रामः ।

ओमाकोः ॥ ९७ ॥ अवर्णातात् परो
भवत्योमाकोः परतः । कः ओमित्यवोचत् ।
कोमित्यवोचत् । सोमित्यवोचत् । आ—ऊढा ।
ओढा।अघ-ओढा-अघोढा । कदा ओढा-कदोढा ।
सा ओसा—सोसा । सा ओढा—सोढा ।

×उस्यपदे ॥ ९८ ॥ अवर्णातादुसि परतः
परो भवति अपदे । अभिषुः । अयुः । अदुः ।
अपद इति किं ? कोषा नेमे ।

एष्यतः ॥ ९९ ॥ अकारस्य परो भवत्ये-
ष्यपदे परतः । पचे । पठति । एपीति किं ?
अपचे । अत इति किं ? याति ।

×डाजहोऽत इतौ ॥ १०० ॥ डाजहस्वाच्छ-
ब्दस्य परो भवतीतौ परतः । छमत् इति-छमिति ।
षटिति । डाजह इति किं ? जगदिति आह ।
अत इति किं ? छपिदिति । इताविति किं ? पटदत्रा ।

×न ज्ञेः ॥ १०१ ॥ त्रिसंज्ञकत्वात् इतौ
परतः परो नास्ति । पटपटादिति । ज्ञेरिति
किं ? पठिति ।

×तः ॥ १०२ ॥ त्रिसंज्ञकस्य अस्तकारः स
परो भवति इतौ परे । पटपटिति ।

औ डाधि ॥ १०३ ॥ डाजते औ परे
तकारः परो भवति । पटपटाकरोति । दमदमा
भवति । छमछमात्वात् ।

×कृत्पुर्वा कः ॥ १०४ ॥ कति कति वा उः
कर्त्तव्यस्य कृत्पुर्वात् कः कर्त्तव्य भवति । पितृपथः
पितृपथः । पितृपथः । पितृपथः ।

पितृपथः पितृपथः कृतीति किं ।
आचार्यः ।

स्वेज्जो दीः ॥ १०५ ॥ अकः स्वेज्जि परे
दीर्भवति । देवाग्ने । विचातः । दधीदं । मुनीः ।
साधूदितं । बधूदरं । मातृकारः । होतृ कृत्कारः ।
होतृकारः । स्व इति किं ? दध्यज्ञान ।

×मुटीदुतः माकस्वं ॥ १०६ ॥ पूर्वत्वाकः
इदुतः स्वं दीर्भवति अत्रादौ मुटि परतः ।
मुनी । साधू । मुटीति किं ? गुरून् । इदुत
इति किं ? मुद्रे ।

क्षसि ॥ १०७ ॥ माकस्वं दीर्भवति क्षसि
परतः । माकाः । मुदीः । गौरीः ।

×न्युंसि ॥ १०८ ॥ पुंसि क्षसो नकारादेशो
भवति । कर्बान् । जिनान् । मुनीन् । साधून् ।

पूर्वोऽग्नि ॥ १०९ ॥ अकः सुव्यभि परतो
द्व्योरेकः पूर्वो भवति । जिन् । मुनि । साधु ।
मुदि । भेनु । बधू । नदी । मुटीति किं ? अचिनवा ।

×पदंऽत्येकः ॥ ११० ॥ एकः पदांतादकारादौ
पदे परतः परः पूर्वो भवति । मुनेज्जव । साधोऽत्र ।
पद इति किं ? नयनं । लवनं । अतीति किं ? ते इह ।

कसृक्स्थोः ॥ १११ ॥ एकः परवोः कसृ-
क्षसि इत्यंतयोरिति परतः परः पूर्वो भवति ।
मुनेः स्वं । मुनेरागच्छति । योः स्वांघोरावाति ।

अत उः ॥ ११२ ॥ अकारांतात् कसृक्स्थो-
रति उर्भवति द्व्योरेकः । पितुः स्वं । पितुरागच्छति ।

×रूपत्योऽतः ॥ ११३ ॥ रूपं त्व इत्येता-
भ्यामनच्काभ्यां परस्य कसृक्स्थोरत उर्भवति ।
सल्लुः । पल्लुः स्वमागच्छति वा । रूपं त्व
ग्रहणं किं ? मुल्लस्व । मुल्लात् । अपल्लस्व ।
अपल्लात् ।

×हक्षि रेः ॥ ११४ ॥ अतः परस्य रेः
हक्षि परे उर्भवति । को हसति । कर्बो भवति ।

हकीति किं ? कश्चित् । रेरिति किं स्वर्गादि ।
अत इति किं ? मुनिर्ब्रूते । देवा याति ।

•अति ॥ ११५ ॥ अतो रेरुर्भवति अकारे
परे । सर्वशोऽस्ति । अतीति किं ? स एषः ।

•गोर्बेह ॥ ११६ ॥ गोरेह पदे अति परतः
एह वा स्यात् । गो अग्रं, गोमं, गवाग्रं । गोरिति
किं ! योऽग्रं । एह इति किं ! चित्रग्वं ।

•अबोऽनक्षेऽचि ॥ ११७ ॥ गोरेहः अबो-
देशो भवति वा अक्षवर्जितेऽचि परे । गवाग्रं, गोमं ।
गवेश्वरः, गवीश्वर । गवर्णं । गवृणं । अनक्ष इति
किं ! गो-अक्षं गोक्षं । पदे इति किं ! गवे-गवां ।

•इद्रे ॥ ११८ ॥ गोरेहः अबो भवति इद्रे
परतः । गवेन्द्रः ।

•वातायनेऽक्ष ॥ ११९ ॥ वातायनेऽक्षे गोरेहः
अबो भवत्यक्षे परतः । गवाक्षः । वातायन इति
किं ! गो-अक्षं-गोक्षं ।

•वान्नाभिनी ॥ १२० ॥ पसंज्ञकादिनिशब्द-
वर्जितेऽचि परे यदुक्तं तन्न भवति । ओ देव-
दत्ता ३ इदमानवाभनिताविति किं ! सुमंगला ३
इति । सुमंगलति ।

•देः ॥ १२१ ॥ विसंज्ञकाद् यद् प्राप्नोति
तन्नास्त्यचि परतः । मुनी अत्र । पट्ट इमौ ।
द्वे इमे । अभी अश्वाः ।

•वेकोऽसेऽस्वे प्रः ॥ १२२ ॥ इहः अस्वेऽचि
परतः प्रो वा भवत्यसे परे । दधि अत्र । दध्यत्र ।
नदि एषा । नद्येषा । मधु इदं । मध्विदं । इह
इति किं ! मुनयाचर मतं । अस इति किं !
वज्राननं । नद्युदकं । पद इति किं ! नद्यौ ।
वज्यौ । अस्व इति किं ! नदीवं ।

•अत्थकः ॥ १२३ ॥ अकः अकारे लृकारे
च वा प्रो भवति । मह अचि । महर्षिः । सट्टव
अस्वः । सट्टवर्षः । शूकि अतुः, वृन्वृत्तः ।

वधु अणं । वधुणं । कर्तृ तस्यः । कर्तृवः ।
कन्व लृकारः । कन्वस्कारः । कतीति किं !
दंष्ट्राग्रं । अक इति किं ! स्वाता ह्ये ।

•दिबो हस्त्युत् ॥ १२४ ॥ दिवः पदस्य
हकि परे उह भवति । पुम्यां । पुमिः । पुम्यः ॥
पुपु । हकीति किं ! दिवौकसः ।

•तोऽनक्षे सास्मोः स्वं ॥ १२५ ॥ तका-
रस्थानिनः सकारात् सोः स्वं भवति हस्वनक्षे ।
स ददाति । एष रक्षति । अनम्स इति किं !
असो गच्छति । अनेषो गच्छति । साविति किं !
सकः पचति । एषको हसति । हकीति किं !
सोऽर्थः । एषोऽत्र ।

•तद्वोऽहिपूर्तो ॥ १२६ ॥ तत्स्थानिनः स-
कारात् सोः स्वं भवत्यचि परतः पावपूरणे ।
सैष दाशरथी रामः सैष राजा युधिष्ठिरः ।
सैष कर्णो महात्यागी, सैष पार्थो धनुर्धरः ॥
अहिपूर्ताविति किं ! स एष भवतो राजा
योऽन्याय्यं पापि वर्तते ।

•क्रीञ्चन्यवस्यादेः प्रायः ॥ १२७ ॥ अव-
गेरादेः स्वं भवति क्रीञ्चनन्योः परतः प्रायः ।
वक्रयः । अवक्रयः । वत्सः । अवत्सः ।

•धाञ्चनक्षपः ॥ १२८ ॥ अगेरादेः स्वं भवति
धाञ्चनक्षोः प्रायः । पिहितं । अपिहितं । पिनद्धं । अपिनद्धं ।

संपर्युपात् कुः मुह भूये ॥ १२९ ॥ समा-
दिभ्यः परस्य कुजः मुह भवति मूर्धार्थे । संस्क-
रोति । समस्करोत् । संचस्कार । परिष्करोति ।
परिचस्कार । उपस्करोति बाहं । उपास्करोत् ।
उपचस्कार कन्या । भूष इति किं ! उपकरोति ।

समवाये ॥ १३० ॥ संपर्युपात् कुजः सम-
वायेऽर्थे मुह भवति । तत्र नः संस्कृतं । संस्कृतो
मरिचैर्युषः ।

उपात् मतिपत्नवेकृतवाचवाभ्याहारे

॥ १३१ ॥ उपात् कृत्रः सुडागमो भवति
प्रतियत्नाद्यर्थे । एषो दक्षस्योपस्कुरुते । उपस्कृतं
भुंक्ते । उपस्कृतं जल्पति ।

किरतेर्लवे ॥ १३२ ॥ उपात् किरतेः सुड्
भवति लवे लवनार्थे । उपस्कारं मद्रकाः लुनंति ।
लव इति किं ! उपकिरति धान्यं काकः ।

वधे प्रतेश्च ॥ १३३ ॥ प्रतरुपाञ्च किरते-
र्वधेऽर्थे सुट् स्यात् । प्रतिष्कीर्णं उपस्कीर्णं ह ते
वृषल भूयात् । वध इति किं ! प्रतिकीर्णं बीजं ।

* चतुष्पद्यबाद्धर्वात् ॥ १३४ ॥ अपात्
किरतेः सुट् भवति हर्वाच्चतुष्पद्यर्थे । अपस्किरते
वृषभो हृष्टः । चतुष्पदीति किं ! अवाकिरति
बालो हृष्टः । हर्वादिति किं ! अपकिरति श्वा ।

* विशुनि भक्ष्याभ्रपार्थे ॥ १३५ ॥ अपात्
किरतेः सुड् भवति बौ शुनि च भक्ष्याभ्रयाय चेत् ।
अपस्किरते कुक्कुटो भक्ष्यार्थी । अपस्किरते श्वा
आभ्रपार्थी ।

* विष्किरो बौ वा ॥ १३६ ॥ विकिरतेः कत्ये
वावर्थे सुड् वा निपात्यः । विस्किरः । विकिरः
शकुनिः ।

* प्रातुपेर्गवि ॥ १३७ ॥ प्रात्परस्य तुपतेर्गवि
गम्यमाने सुट् भवति । प्रस्तुपति गौः । गवीति-
किं ! प्रतुपति स्त्री ।

* कुस्तुम्बुर्वास्पदाधर्यावस्करापस्करावर-
स्परमस्करमस्कारितस्करवृहस्पतिरथस्या जाति-
प्रतिष्ठाद्वृक्षतवर्चस्करथांगक्रियासातत्यवेणुपारि-
व्राट्चैरदेवतानदीषु ॥ १३८ ॥ कुस्तुबुरु
प्रभृतयः समुद्रका निपात्यन्ते जात्यादि-
ष्वर्थेषु । कुस्तुबुरुः धान्याकतृणजातिः ।
आस्पदं प्रतिष्ठा । आश्चर्यमद्भुतं । अवस्करोऽ
वर्षस्कं । अपस्करो रथावयवः । अवरस्परा भुञ्जते
किवासातत्त्वे । मस्करो वेणुः । मस्करी परित्राजकः ।

तस्करश्चौरः । वृहस्पतिर्देवता । रथस्या नदी । अ-
न्यत्र—कुस्तुबुरुः वृक्षः । आपदं । आचर्यं व्रतं । अव-
करः । अपकरः । अवरपरः । मकरो ग्राहः । मकरी
समुद्रः । तत्करः । वृहस्पतिः । रथपाः ।

* प्रस्कण्वहरिश्चन्द्रावृषी ॥ १३९ ॥ एतौ समु-
द्रकौ निपात्यौ ऋषी चेत् । प्रस्कण्वः । हरिश्चन्द्रः
ऋषिः । प्रस्कण्वो देशः । हरिश्चन्द्रो राजाऽन्यत्र ।

* पारस्करो देशे ॥ १४० ॥ पागत् करे
मुणिपात्यन्ते देशे गम्यमाने । पारस्करो देशः ।
पारकरोऽन्यः ।

* नगरे ॥ १४१ ॥ नगरे च पारस्करो निपा-
त्यते । पारस्करो नगरं ।

* कास्तीगाजम्तुंदास्कथं ॥ १४२ ॥ एषां
षोः मुणिपात्यन्ते नगरे । कास्तीरं । अजम्तुदं ।
आम्कथं । अन्यत्र—कातीरं । अजम्तुदं । आकथं ।

* कारस्कं ॥ १४३ ॥ अम्य षोः मुणिपात्यः ।
कारस्कं नगरं । कारकरमन्यन् ।

* वृक्षे ॥ १४४ ॥ वृक्षे च कारस्कं निपात्यते ।
कारस्करो वृक्षः । कारकरोऽन्यः ।

* करस्करोऽद्रौ च ॥ १४५ ॥ करस्करो
निपात्योऽद्रौ वृक्षे च । कारस्करो गिरिवृक्षश्च ।
करकरोऽन्यः ।

* किष्कादयः ॥ १४६ ॥ किष्कुमकाराः स-
मुद्रका निपात्यन्ते । किम्पकौ मत्सं प्रमाणे ।
किष्कुः वितस्तिः हस्तो वा । किष्किधः पर्वतः ।
किमो द्वित्वमसे । वनस्पतिः । प्रायश्चित्तमित्यादि ।

* भिताभितप्रमाणे गोष्पदं ॥ १४७ ॥
एष्वर्थेषु गोः परस्य पदस्य षोः सुट् बत्वं च
निपात्यं । गोष्पदो देशः—गोभिः सेवितः ।
गोष्पदमरण्यं तैरसेवितं । गोष्पदपूरं वृष्टो देवः ।
गोपदमन्यत्र ।

बाबनुष ॥ १४८ ॥ बौ अनुमिति च

एतद् द्वयमधिकृतं ज्ञेयं । वक्ष्यति-कायाः स्तो-
कादेः । स्तोकाऽनुक्तः । याविति किं ? निस्तोकः ।
प्राग्योः यावधिकारः । अनुवधिकारश्च प्राका-
नेकादेस्तात् ।

कायाः स्तोकादेः ॥ १४९ ॥ स्तोकादिभ्यः
परस्याः कायाः अनुप भवति । स्तोकाऽनुक्तः
कतिपयान्मुक्तः । अल्पाऽनुक्तः । अनिकादागतः
अभ्यासादागतः । दूरादागतः । विमृष्टादागतः ।
कुच्छास्तम्भः । स्तोकादेरिति किं ? वृक्षाद् भयं
वृक्षभयं ।

ब्राह्मणाच्छम्भी ॥ १५० ॥ अत्र कानु-
निपात्यः । ब्राह्मणाच्छम्भी ।

ट ओजःसहोऽभस्तपोऽजमः ॥ १५१ ॥ एभ्यो
भैरम्यानुप भवति । ओजमाकृतं । सहसाकृतं ।
अभसाकृतं । तपमाप्राप्तं । अंजसाकृतं ।

+पुंसानुजजनुषांथौ ॥ १५२ ॥ एतां कृत-
नुर्या निपात्यौ । पुंसानुजा कन्या । जनुषा जन्म-
नाथः-जनुषांथः ।

हृत्प्रात्मनः ॥ १५३ ॥ हृदंते यौ परे आत्मनः
टोऽनुम्भवति । आत्मनापंचमः । आत्मनाषष्ठः ।

* मनसश्चाज्ञायिनि ॥ १५४ ॥ मनःशब्दा-
दात्मनश्चाज्ञायिनि परे टानुम्भवति । मनसाज्ञायी ।
आत्मनाज्ञायी ।

सौ ॥ १५५ ॥ मनसटानुम्भवति खुविषये ।
मनसागुता । मनसागता ।

* केः परात्मनः ॥ १५६ ॥ परात्मभ्या
केरनुम्भवति सौ । परात् पदं परस्मैपदं । पर-
स्मैभाषः । आत्मनेपदं । आत्मनेभाषः । परा-
त्मन इति किं ? तद्धितं ।

ईपोऽद्वलः ॥ १५७ ॥ अदंतात् हलंताच्च
परस्या ईपोऽनुप भवति । वनेहरिद्रक्षाः । कूपेवि-
क्षाचक्षाः । त्वचिसारः । दृषादिभाषकः । अद्वल

इति किं ? नदीकुक्कुटिका । लाविति किं ?
अक्षौहः ।

*कारे माचां इति ॥ १५८ ॥ अद्वल्पा
ईपोऽनुप भवति इकादौ माचां देसे कारविषये ।
हलोद्विपरिका । समिधिमामकः । कार इति
किं ? अभ्याहितपत्राः । माचामिति किं ? यूष-
वृषः । हलीति किं ? अविकटोरणः ।

मध्यांताद् गुरौ ॥ १५९ ॥ मध्यांताभ्यां
ईपोऽनुप भवति गुरौ यौ परतः । मध्येगुरुः ।
अंतगुरुः ।

अकामेऽमूर्धमस्तकात् स्वांगात् ॥ १६० ॥
मूर्धमस्तकवर्जिताद् स्वांगात् अकामे यौ परतः
ईपोऽनुप भवति । कंठकालः । उरसिकोमा ।
उदरमणिः । शिरसिशिखः । अकाम इति किं ?
मुखे कामोऽस्य मुखकामः । अमूर्धमस्तकादिति
किं ? मूर्धशिखः । मस्तकशिखः । स्वांगादिति
किं ? पानशोऽहः ।

*बंधे घात्रे वा ॥ १६१ ॥ अद्वलंतादीपोऽ-
नुम्भवति बध्नातौ घात्रे परे । हस्तेबंधः । हस्त-
बंधः । चक्रेबंधः । चक्रबंधः । घर्षाति किं ?
चक्रषटः ।

व कृति बहुलं ॥ १६२ ॥ अद्वलंतात् पसे
कुदंते यौ बहुलं ईपोऽनुप भवति । प्रवाहेमृशितं
भस्मनिहुतं । उदकेविशीर्णं । पात्रेसमिताः ।
कचिज्ज भवति-प्राप्तकारकः । कचिद् विभाषा ।
सगसिद्धं, सगोहं । कचिदभ्यदेव-हृदयं स्पृ-
शतीति हृदिस्पृक् । व इति किं ? भवति कार-
कोऽस्य कचकारकः । कुनीति किं ? अक्षधूतः ।

+ययोनिमनिचरः ॥ १६३ ॥ अप्स-
व्यादीपोऽनुप भवति यादिषु परतः । अप्सव्यः ।
अप्सुयोनिः । अप्सुमतिः । अप्सुचरः ।

+जे ॥ १६४ ॥ अपः ईपोऽनुम्भवति जे

धौ परतः अयुजः ।

+शुभ्राह्मवर्षासरत्काकात् ॥ १६५ ॥

धम्ब ईपोऽनुप भवति जे धौ परतः । दिविजः ।

मापृविजः । वषासुजः । सरदिजः । काठेजः ।

+शरवरसरवर्षाह वा ॥ १६६ ॥ शरा-

दिम्ब ईपो जे वाऽनुम्भवति । शरेजः । शरजः ।

वरेजः । वरजः । शरेजः । शरजः । वरेजः । वरजः ।

+श्रववासिवासेऽकाकात् ॥ १६७ ॥ अका-

कवाचकादीपो वाऽनुम्भवति शयादिषु परतः ।

विलेक्षयः । विलक्षयः । वनेवासी । वनवासी ।

ग्रामेवासः । ग्रामवासः । अकाकादिति किं ?

पूर्वाह्मशयः । अपराह्मशयः ।

*कालाऽकाकात्तने ॥ १६८ ॥ कालवाच-

कादीपो वानुम्भवति श्नादिषु परतः । पूर्वाह्मतरा ।

पूर्वाह्मतरा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।अपराह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।अपरा-

ह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

अपराह्मतेमा।अपराह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।पूर्वाह्मतेमा।

+शेफपुच्छलांग्नेषु सौ शुनः ॥ १७४ ॥

धन्सम्भाषानुम्भवति शेफादिषु सौ । शुनः-

शेफः । शुनःपुच्छः । शुनोलांग्नेः । लावि-

ति किं ? धन्सम्भाषः ।

*शुदेवारासामिषे ॥ १७५ ॥ दिवदेवाम्या-

ताम्नुभवति दासमिषयोः परतः सौ । दिवोदासः ।

देवानामिषयः ।

ऋतां विषायोनिर्बन्धात् ॥ १७६ ॥ ऋ-

कारांतानां विषासंबन्धात् योनिर्बन्धाच्च वर्तमा-

नानां तानुप भवति । होतुःपुत्रः । होतुरंते-

वासी । पोतुःपुत्रः । पोतुरंतेवासी । मातुःपुत्रः ।

मातुरंतेवासी । ऋनामिति किं ? उपाध्यायपुत्रः ।

विषायोनिर्बन्धादिति किं ? भर्तृगृहं ।

वा स्वसृपत्योः ॥ १७७ ॥ ताया वाऽनु-

म्भवति अनयोः परतः । मातुःस्वसा । मातुः-

प्वसा । मातृप्वसा । ननांदुःपतिः । ननांदृपतिः ।

योनिर्बन्धादिति किं ? भ्रातृस्वसा ।

*कान् द्वे ॥ १७८ ॥ ऋकारांतानां द्वे

कान् भवति धौ परतः । होतापोतागौ । नेष्टोद्वा-

तारौ । मातादुहितरौ । याताननांदरौ ।

*पुत्रे ॥ १७९ ॥ ऋतां पुत्रे धौ कान् भवति ।

पितापुत्रौ । मातापुत्रौ ।

*अग्नेद्रादिषु देवतानां ॥ १८० ॥ द्वे

पूर्वस्व कान् भवति अग्नेद्रादिषु पुषु परतः ।

इंद्रासोमौ । इंद्रावृहस्पती । सूर्याचंद्रमसौ ।

अग्नेद्रादिविति किं ? वृषामजापती । दिवाकर-

निष्ठाकरौ । स्कंदविज्ञासौ । शिववैभवौ ।

देवतानामिति किं ? अग्नीद्रौ माणवकौ ।

धोमवरुणेऽज्वरीः ॥ १८१ ॥ जनेः धो-

मवरुणयोः परयोर्देवताद्वे इत्थं स्यात् । जग्नी-

धोमौ । जग्नीवरुणौ ।

*वैष्णविक्रिन्दे ॥ १८२ ॥ जग्नीवैष्णवे

विष्मिद्वद्वादिने यौ कानीत्ये न स्तः । आग्निमास्तः ।
आग्निवास्मी । ऐषीति किं ? अग्नामस्तौ ।

अविष्मिद्वद् इति किं ? आग्नावैष्णवं । आग्नेद्वं ।

उपासोषसः ॥ १८३ ॥ उपस उपासा
इत्ययमादेशो भवति देवताद्वे । उपश्च नक्तं च
उपासानक्तं । उपासानक्ते ।

दिवां यावा ॥ १८४ ॥ दिवो यावा इत्य-
यमादेशो भवति देवताद्वे । यौश्च क्ष्मा च
यावाक्ष्मे । यावामूमी ।

दिवस् पृथिव्यां वा ॥ १८५ ॥ दिवः दिवस्-
भवति पृथिव्यां देवताद्वे वा । दिवस्पृथि-
व्यौ । यावापृथिव्यौ ।

मातरपितरौ ॥ १८६ ॥ मातृपित्रोर्द्वे
होरादेशो वा निपात्यः । मातरपितरौ ।
मातापितरौ ।

*स्यमुपि सर्वं पुंवद् ॥ १८७ ॥ न्निसंज्ञकं
सर्वं पुंवद् भवति अमुपि परतः । सर्वांसां प्रियः
सर्वप्रियः । भवत्याः पुत्रः भवत्पुत्रः । एकक्षीरं ।
सर्वकाय्यति । स्तीति किं ? विद्यानिवासः । अमु-
पीति किं ? सर्वस्यै । यस्याः । तस्याः । सर्वमिति
किं ? सर्वा प्रिया अम्य सर्वप्रियः । सर्वमनोऽज्ञः ।
इत्यादिनिषेधविषयंऽपि यथा म्यात् ।

*स्युक्तपुंस्काद्वरेकार्थेऽष्टप्रियादौ स्त्रियां
॥ १८८ ॥ स्त्री उक्तपुंस्कात् परः स्त्रीत्यः
कृत्यवर्जितः एकार्थे द्रष्टव्यमिवादिवर्जिते स्त्रियां
वर्तमाने यौ पुंवत् पुलिगबद् भवति । दर्शनीया
मार्वा यस्यासौ दर्शनीयभार्यः । शोभनभार्यः । चारु-
जंघः । प्रसूतभार्यः । स्त्रीति किं ? आग्निमाग्नि कुलं दृष्टि-
रस्य आग्निमाग्निः । उक्तपुंस्कादिति किं ? आत्माद्वंदा-
रिः । तनुकेलीभार्यः । अनूरिति किं ? आमारुभार्यः
एकार्थे इति किं ? कस्याप्याः माता कस्याणीमाता
अष्टप्रियादौ इति किं ? कस्याप्यी कस्याप्यी अस्यां क-

स्याणीपस्यामा रात्रयः । कस्याणीमनोऽज्ञः । कस्याणी-
मक्षीः । स्त्रियामिति किं ? कस्याणीप्रधानः ।

तमादौ ॥ १८९ ॥ तसादिषु परतः स्त्री पुं-
बद् भवति । तस्यास्ततः । तस्यां-तत्रावया प्रकृत्या
यथा । तथा । अजय्यं । आज्यतरा । आज्यतमा इत्यादि ।

*इति यो जातिश्च ॥ १९० ॥ स्त्री जातिरन्वा
च भसंज्ञा इति पुंवद् भवति । गार्गाविष्याः अप-
त्यं-गार्गो जास्मः । गार्गिको जास्मः । एन्यां साधुः
एत्यः । इस्तिनीनां समूहः हास्तिकां य इति किं ?
कठीरूप्यं ॥

*हेऽग्निः ॥ १९१ ॥ अग्निः पुंवद् भवति
हे परतः । अग्नायी देवताऽस्य आग्नेयः । निव-
मार्थोऽयं योगः । हेऽग्निरेव पुंवद् नान्वः ।
इयेनेव । रौहिणेयः ।

*गुणस्त्वनलि ॥ १९२ ॥ गुणवचनं त्वतदौ
परतः पुंवद् भवति । पटवघाः भावः पटुत्वं,
पटुता । मृदुत्वं । मृदुता । गुण इति किं ? कठीत्वं ।

*बहुन्यार्थः क्षसि ॥ १९३ ॥ बहुर्थोऽस्या-
र्थश्च क्षसि इति पुंवद् भवति । बहुभ्यो देहि
बहुज्ञां देहि । अल्पज्ञां देहि ।

*मृगक्षीरादिषु ॥ १९४ ॥ एषु इतिपदेषु
यत्पूर्वपदं तदन्वियामनंकार्थं च यौ पुंवद् भवति ।
मृग्वाः क्षीरं मृगक्षीरं । कुक्कुटादं । मृगपदं ।

*यत्प्रमानिनोः ॥ १९५ ॥ क्वचि माग्निनि
च परतः स्त्री पुंवद् भवति । एनीवाचरति एतावते ।
हरितावते । दर्शनीयां वन्यते दर्शनीयमानी ।
शोषनमानी ।

न बुद्धकोऽ ॥ १९६ ॥ बोद्धव्यं च
ककारस्तदुक् स्त्री पुंवद् भवति । पाषिकाभार्यः ।
पाषिकातः । पाषिकावते । पाषिकामाग्निनी ।
आक्षिकीसाटिकः । आक्षिकातः । आक्षिकावते ।
आक्षिकामाग्निनी । बुद्धव्यं किं ? बुद्धव्यः ।

वस्त्राकार्यः ।

वट्पुः ॥ १९७ ॥ वटंता लुब्ध स्त्री पुंव-
जातिः । पंचमीभार्यः । दशमीभार्यः । पंचमीतः ।
पंचमीयते । पंचमीमानिनी । दशाभार्यः । गुप्ताभार्यः ।
दशातः । दशायते । दशमानिनी ।

* ऐम्बुदरक्तविकारे ॥ १९८ ॥ रक्तविकार-
वर्जितेऽर्थे ऐपनिमित्तं यद् हृत् तदंता स्त्री पुंवज
भवति । आत्सीभार्यः । माधुरीभार्यः । माधु-
रीतः । माधुरीयते । माधुरीमाननी । ऐविति
किं ! वन्यभार्यः । शिष्टाभार्यः । वृद्धिति
किं ! कुम्भकारभार्यः । पुष्पलावभार्यः । अरक्त-
विकारे इति किं ! काषायी वृहत्तिका अस्य
काषायवृहत्तिकाः । कौही ईषा यस्य कौहेषो रथः ।

अमानिनीस्वांगात् ॥ १९९ ॥ स्वांगाद्
य ईषदंता स्त्री पुंवन्नाम्यमानिनी औ परतः ।
दीर्घकेशीभार्यः । दीर्घकेशीतः । दीर्घकेशीयते ।
अमानिनीति किं ? दीर्घकेशमनिनी । ईदिति
किं ! पृथुजघनभार्यः । स्वांगादिति किं ? पटुभार्यः ।

जातिः ॥ २०० ॥ जातिश्च स्त्री पुंवन्
भवति अमानिनी औ परतः । कठीभार्यः ।
कठीतः । कठीयते । शूद्राभार्यः । शूद्रातः । शूद्रायते ।
पुंवद् यजातीयदेशीये ॥ २०१ ॥ स्त्री पुंवद्
भवति यत्संज्ञके से जातीयदेशीययोश्च परतः ।
बुद्धूकोऽपि पुंवद् भवति । पाचकवृन्दारिका ।
पाचकजातीया । पाचकदेशीया । लाक्षिकवृन्दा-
रिका । वट्पुत्रपि—पंचमवृन्दारिका । पंचमजा-
तीया । पंचमदेशीया । दशवृन्दारिका । दशजा-
तीया । दशदेशीया । ऐम्बुदरक्तविकारेऽपि
पुंवद् भवति । माधुरवृन्दारिका । माधुरजातीया ।
माधुरदेशीया । स्वांगादीतोपि—दीर्घकेशवृन्दा-
रिका । दीर्घकेशजातीया । दीर्घकेशदेशीया ।
जातिरपि—कठवृन्दारिका । कठजातीया । कठदेशीया ।

अरूपकल्पचेरुद्भुवगोत्रनुतपतहते मोऽने-
काचः ॥ २०२ ॥ ईत्स्त्रीत्यातस्यानेकाचः
ज्ञादिषु परतः प्रो भवति । गौरितरा । गौरि-
तमा । गौरिरूपा । गौरिरक्षा । गौरिचेली ।
गौरिबुवा । गौरिगोत्रा । गौरिनुता । गौरिमता ।
गौरिहता । कुमारितरा । कुमारितमा । कुमारि-
रूपा । इत्यादि । अनेकाच इति किं ? जितरा ।
जीतग । ईदिति किं ? दशातरा ।

* गौरिभोगान्मतः स्त्री ॥ २०३ ॥ गौरि-
भोगाभ्यां मत्तंताभ्यां स्त्री ईतः प्रो भवति ज्ञा-
दिषु परतः । गौरिमतितरा । गौरिमतिमा ।
भोगवतितरा । भोगवतिमा । एवं रूपादिष्वपि
योज्यांस्त्री” इति किं । गौरिमतिरूपा, गौरिमतीरूपा ।

* वा मोः ॥ २०४ ॥ मुमंजकस्य ज्ञादिषु
परतः प्रो वा स्यात् । म्रितमा । क्षीतमा ।
लक्ष्मितामा । लक्ष्मीतामा । वामोरुतरा । वामो-
रुतरा । एवं—रूपादावपि । मारिति किं ?
कारिकातरा ।

वोगितः ॥ २०५ ॥ उगितः परस्य मोः
प्रो वा स्यात् ज्ञादिषु परतः । विदुषितरा । विदु-
षीतरा । विद्वत्तरा । पचतितमा, पचंतीतमा ।
पचतमा । एवं—सर्वत्र । उगित इति किं ?
कुमारितरा । पुनर्वाग्रहणमुभयविकल्पार्थः ।

आङ् महतो जातीये च ॥ २०६ ॥ आङ्-
देशो भवति महतो जातीये एकार्थे च औ परतः
महाजातीयः । महामुनिः । महापुरुषः । महा-
प्राणाः । महाबाहुः । महात्मा । जातीये चेति-
किं ? महतः पुत्रः—महत्पुत्रः ।

* करपासविशिष्टे वा ॥ २०७ ॥ महतः
करादिषु परेषु आङ् वा स्यात् । महतः—करः—महा-
करः । महत्करः । महापासः । महत्पासः ।
महाविशिष्टः । महद्विशिष्टः ।

*अथाः ॥ २०८ ॥ जीत्वांतस्य महतः करा-
दिष्वाङ् भवति । महत्वाः करः-महाकरः । महा-
वासः । महाविशिष्टः ।

*अष्टनोऽवाशीत्योःस्यौ प्राक्शतात् त्रेस्वयः
॥ २०९ ॥ द्वि अष्टन् इत्येतयोर्गाङ् भवति ।
स्त्रिंशं चो परतः, शतात् प्राक् त्रेस्वयस् बस-
मशीति च वर्जयित्वा । द्वादश । द्वाविंशतिः ।
द्वात्रिंशत् । अष्टादश । अष्टाविंशतिः । अष्टा-
त्रिंशत् । त्रयोदश । त्रयोविंशतिः । त्रयस्त्रिंशत् ।
व्यष्टनः त्रैरिति किं चतुर्दश । अवाशीत्योःशिति
किं ? द्वित्राः । अष्टदशाः । त्रिदशाः । द्व्यशीतिः
त्र्यशीतिः । प्राक्शतादिति किं ? द्विंशतं । द्विस-
हस्रं । अष्टशतं । अष्टसहस्रं । त्रिशतं । त्रिलक्षं ।

वा चत्वारिंशदादौ ॥ २१० ॥ व्यादीनामाङ्
वा भवति चत्वारिंशदादौ परतः । द्विचत्वारिं-
शत् । द्वाचत्वारिंशत् । अष्टाचत्वारिंशत् । अष्ट-
चत्वारिंशत् । त्रयश्चत्वारिंशत् । त्रिचत्वारिंशत् ।
द्वापंचाशत् । द्विपंचाशत् । अष्टापंचाशत् ।
अष्टपंचाशत् । त्रयःपंचाशत् । त्रिपंचाशत् ।
द्वावतिः । द्विनवतिः । अष्टानवतिः । अष्टन-
वति । त्रयोनवतिः । त्रिनवतिः ।

*दशमेका ॥ २११ ॥ दशनि चो एकस्य
दोर्निपात्यते । एकादश । दशति किं एकविंशतिः ।

*अथ उर्ध्वतरे चादेर्योऽष्टुः ॥ २१२ ॥ अथ
उभर्वति दन्तशब्दे दाद्वि च परे घोरदेष्टुश्च ।
षोडश । षोडश ।

+ घात्ये वा ॥ २१३ ॥ अथ उत्वं वा घात्ये
घोरादेः दुश्च नित्यं स्यात् । षोडा । षड्ढा ।

+ नस् नासिकायास्तमक्षुदे ॥ २१४ ॥
नासिकाशब्दस्य नस् भवति तस्ये क्षुदे च परतः ।
नस्तः । नस्तक्षुद्रः ।

+ येऽवर्णे ॥ २१५ ॥ नासिकाया नस् भवति

अवर्णे यत्वे परे । नस्तः । अवर्ण इति किं ?
नासिक्यो वर्णः ।

हृदयस्य हृत्कोशाज्यकासे ॥ २१६ ॥
हृदयस्य हृद् भवति केसादिषु परतः । हृत्कोशः ।
हार् । हृषं । हृत्कासः ।

*पदं पादस्याज्यातिगोपहते ॥ २१७ ॥
पादस्य पदादेशो भवति आज्यादिषु परतः ।
पदाजिः । पदातिः । पदगः । पदोपहतः ।

पद् ये ॥ २१८ ॥ पादस्य पदित्यवमादेशो भवति
यत्वे परतः । पद्यं ।

हिमकाषिहतौ ॥ २१९ ॥ पादस्य पद्
भवति हिमादिषु परतः । पद्भिः । पत्कापी । पद्भिः

*शस्युचः ॥ २२० ॥ ऋचः संबन्धिनः पादस्य
पदादेशो भवति शसि त्ये परे । पच्छः । गायत्री
शसति । ऋच इति किं ? पादशः श्लोकं कथयति ।

वा निष्कपोपमिभ्रशब्दे ॥ २२१ ॥ पादस्य
पदं वा भवति निष्कारिषु परतः । पन्निष्कः ।
पादनिष्कः । पदयोः । पादयोः । पन्मिभ्रः ।
पादमिभ्रः । पच्छन्दः । पादशब्दः ।

*उदकस्यादैकहस्ति पूर्वे ॥ २२२ ॥ उद-
कस्य उद इत्ययमादेशो भवति वा पूर्वार्धे एकह-
स्तादौ चो परतः । उदकुम्भः । उदकुम्भः । उद-
पात्रं । उदकपात्रं । एकहर्षाति किं ? उदकशाली ।
पूर्व इति किं ? उदकगिरिः ।

मथोदनसक्तुर्बिन्दुवज्रभारहाग्बीजवगाहे
॥ २२३ ॥ उदकस्यादौ भवति वा मथादिषु परतः
उदमंथः । उदकमंथः । उदोदनः । उदकोदनः ।
उदसक्तुः । उदकसक्तुः । उदविन्दुः । उदकविन्दुः ।
उदवज्रः । उदकवज्रः । उदभारः । उदकभारः । उद-
हारः । उदकहारः । उदबीजवः । उदकबीजवः ।
उदगाहः । उदकगाहः ।

*विपेपंचासबाह्वे ॥ २२४ ॥ व्यादिभ्र-

कम्बोदो भवति । उदधिः । उदधेयं पिनिहि ।
उदवासः । उदवाहनः ।

*घोरुष लौ ॥ २२५ ॥ उदकस्य प्राक्-
पदस्य घोश्च स्वावुदो भवति । उदमेघः
औदमेघिः । उदवाहः । औदवाहिः । शीतोदा ।
शीरोदा । कवणादः । काळादः । स्वाविति किं !
उदकपर्वतः ।

*घोष ॥ २२६ ॥ पूर्वपदन्य घोष उक्त्वा
स्वात् । देवदत्तः । देवः । दत्तः । भीमसेनः
भीमः । सेनः । सत्यभामा । सत्या । भामा ।

*इकः षोऽङ्गीयुज्यणश्लोः ॥ २२७ ॥ इगतस्य
प्रो वा स्वात् षौ स चेदिकं कृत्यः इयुवाः
स्थानी यणादेशां शिक्ष न भवति । कश्मीपुत्रः ।
कश्मिपुत्रः । ग्रामणीपुत्रः । ग्रामणिपुत्रः । यवलपुत्रः ।
यवलपुत्रः । खलपुत्रः । खलपुत्रः । इक इति किं !
सट्वापादः । अङ्ग्यादेरिति किं ! गार्गीपुत्रः ।
श्रीकुलं, भूकुलं । कर्मदगंधीपतिः । वृपलीभूतं ।

*क्यापोः कचित्त्वौ ॥ २२८ ॥ की आप
इत्येवमंतभ्य कचित् प्रो भवति । रेवतिभिन्नः
महित्राता । शिलवहः । मंदुरजं । कचिन
स्वात् । नादीमुलं । गंगाद्वारांकचिद्द्वयं । पृषि-
वीदत्तः, पृषिविदत्तः । गंगादेवी । गंगदेवी ।
कचिदन्यत्-तीर्थकरः तीर्थकरः । कवाप इति
किं । श्रीपुरं । स्वाविति किं ! नदीस्रोतः ।

त्वे ॥ २२९ ॥ क्यापोस्त्वे कचित् प्रो
भवति । रोहिणित्वं । रोहिणीत्वं । अजत्वं ।
अजात्वं ।

*माकेपीकेकृत्स्नांतस्य च भारितूलचित्तं
॥ २३० ॥ माकादीनां तदंतानां च भार्वा-
दिषु परतः प्रो भवति । माकभारी । माकभा-
रिणी । उत्पलमाकभारिणी । इषीकतूलं ।
कुंवेरीकतूलं । इहकचित्तं । धकेहकचित्तं ।

+ भ्रुवः कुटिकुंसेऽथ ॥ २३१ ॥ कुटिकुंसयोः
परतो भ्रुवः प्रो भवति अस्वांतादेशः ।
भ्रुकुटिः । भ्रुकुटिः । भ्रुकुंसः । भ्रुकुंसः ।

स्वित्यश्लोः कुति ॥ २३२ ॥ अजंतस्याश्लोः
प्रो भवति स्वित्कृति परतः । सट्बंमन्या ।
हरिणिमन्या । कालिमन्या । रोहिणिमन्या ।
अशेरिति किं ! दोषामन्यमहः । दिषामन्या रात्रिः
ह्रमचः ॥ २३३ ॥ अजंतस्याश्लोः मुम्
भवति स्वित्कृति परतः । अनभेजयः । स्तन-
धयः । मियंवदः । क्षेमंकरः । अच इति किं !
विद्वन्मन्यः ।

अमेकाचोऽम्बत् ॥ २३४ ॥ एकाचोऽजं-
तस्याम् भवति स्वित्कृति अमीव चास्मिन् कावै
स्वात् । गामन्यः । क्षीमन्यः । नरमन्यः ।
एकाच इति किं ! क्लेशाम्न्या । अच इति
किं ! विन्मन्यः ।

सत्यागदास्ताः कारे ॥ २३५ ॥ सत्या-
दीनां कारे परे मुम् भवति । सत्यंकारः । अग-
दंकारः । अन्तुकारः ।

*भ्राष्ट्राग्न्योरिषं ॥ २४६ ॥ इषं षौ मुम्
भवति भ्राष्ट्राग्न्योः । भ्राष्ट्रमिषः । अग्निमिषः ।

*धट्टोष्णयोः करणे ॥ २३७ ॥ अनयोः
करणे षौ मुम् भवति । भट्टकरणं । उष्णकरणं ।

+ गिळगिळगिळयोरगिळस्य ॥ २३८ ॥
गिळांतमुक्तस्याजंतस्य गिळगिळगिळयोः मुम्
भवति । तिमिगिळः । तिमिगिळगिळः । अगि-
ळस्वेति किं ! तिमिगिळं गिळतीति तिमि-
गिळगिळः ।

+ वेनुभक्त्याप्रप्यंदिनकोकंपृजानभ्यासवित्याः
॥ २३९ ॥ वेन्वादीनां मन्वादिषु मुम् निपात्यः ।
वेनुभक्त्या । मध्यंदिनं । कोकंपृजः । अन-
भ्यासवित्याः ।

*रात्रेः प्रभाचंद्रस्य ॥ २४० ॥ रात्रेः कृद्येते
द्यौ मुम् भवति प्रभाचंद्रम्याचार्यस्य मतेन ।
रात्रिचरः । रात्रिचरः । रात्रिमाटः । रात्र्याटः
नमोऽन् ॥ २४१ ॥ नमः अन् भवति
द्यौ परतः । अधर्मः, अहिंसा । अस्तेयं ।

आचि ॥ २४२ ॥ नमः अजादौ परे
अन् भवति । अनुपमो निजः । अनंतः अ-
नादिः । पुनः सूत्रं नकारभरणार्थं ।

+क्षेपे भिक्कि ॥ २४३ ॥ नमोऽन् भवति
क्षेपेऽर्थं भिक्कि । अपचसि त्वं जाह्नम । क्षेपे इति
किं ! नपचसि छात्र ।

*एकादशनाऽमौ ॥ २४४ ॥ एकशब्दाद्
नमोऽद् अमौ स्तः द्यौ परे । एकेन न विंशतिः
एकादशविंशतिः । एकान्नविंशतिः । एकादश-
त्रिंशत् । एकात्रिंशत् ।

नमो बाऽजीवे ॥ २४५ ॥ नम इति निपात्यतेऽ
जीवेऽर्थे बान गच्छेतीति नमोः अगाः वृक्षाः पर्वनाः ।
वा । अजीव इति किं ! अगः पुत्रः शीतेन ।

सहस्य सः खौ ॥ २४६ ॥ सहस्य स
आदेशो भवति द्यौ । साध्यर्थः । सयलाशं । स्वा-
विति किं ! सहकृत्वा ।

*ग्रंथानाधिकादृश्ये ॥ २४७ ॥ ग्रंथान्तेऽधि-
केऽदृश्ये च वतमानस्य सहस्य सो भवति द्यौ
परतः । ज्यातिपमर्थात् । सद्रोणा स्वारीः । सामिः
कपोतः । सपिशाचा बाल्या ।

हंस्कालं ॥ २४८ ॥ हसे सहस्य सो भवति
अकाले । सचक्रं धेहि । सधुरं प्राज । अकाल
इति किं ! सहपूर्वाहं । सहापराहं मुंके ।

वा नीचः ॥ २४९ ॥ नीचः सहस्य सो
भवति द्यौ वा । सपुत्रः । सहपुत्रः पिता ।
सहायः । सहछात्रः आगतः । नीच इति किं ?
सहकृत्यानी ।

नाशिष्यगोवत्सहसे ॥ २५० ॥ सहस्य
सो नास्ति आशिषि अगोवत्सहसेषु परतः ।
स्वन्ति सह सहाय गुरोस्त्विति रात्रे सहलोकाव ।
आशिषीति किं ! सछात्रः । अगोवत्सह इति
किं ! स्वन्त्यस्तु सगवे सहगेव तुभ्यं । सवत्साव, सह-
वत्साय तुभ्यं । सहलाय सहहलाय तुभ्यं ।

*समानस्य धर्मादिषु ॥ २५१ ॥ समानस्य सादेशो
भवति धर्मादिषु परेषु । सधर्मा । सपक्षः ।
सजातीयः । सरूपः । सस्थानः । सर्वर्णः ।
सवयः । सनामा । संबंधुरित्यादि ।

सम्राज्यचारी ॥ २५२ ॥ समानस्य सो
निपात्यो ब्रह्मचारिणि द्यौ । समानो ब्रह्मचारी
सम्राज्यचारी ।

*घटदृशदृशहसे ॥ २५३ ॥ समानस्य सो भवति
घटादिषु परतः । सहकृ । सहशः । सहकः ।
समहणमुत्तरार्थं ।

किमिदिमः कीश ॥ २५४ ॥ किमिदमोः
कीश इत्येतावांशौ भवतः घटादिषु परतः ।
कियात् । कीदृशः । कीदृशः । कीदृशः । इवान्
ईदृकः । ईदृशः । ईदृशः ।

*भाः ॥ २५५ ॥ पूर्वपदमर्थार्थं त्यदादेशा-
कारेणो भवति घटादिषु परतः । अन्यादृशः ।
अन्यादृशः । अन्यादृशः । तावान् । तादृशः ।
तादृशः । तादृशी । तादृशः । यावान् । यादृशः ।
यादृशः । यादृशी । यादृशः । भवादृशः ।
भवादृशः । त्वादृशः । मादृशः । युष्मादृशः ।
अस्मादृशः ।

*विष्वग्देवमन्त्रेण्यचौ क्वौ ॥ २५६ ॥
विष्वग्देवयोः खंश्च देवद्विरादशो भवत्यंशौ क्वं-
ते परतः । विष्वग् । देवग् । सर्वग् ।
तद्रग् । कद्रग् । युष्मद्रग् । अप्मद्रग् ।
भवद्रग् । देवद्वीची । सर्वद्वीची । विष्वग्देव-

स्नेरिति किं ? पात्राङ् ।

*संसहयोः समिसध्री ॥ २५७ ॥ संसह-
स्थाने समिसध्री इत्येनाबादेशौ भवतः अंचतौ
कां परतः । सध्यङ् । सध्यङ् । समीची । समीची ।

*तिरसः तिर्य्ये ॥ २५८ ॥ तिरसः तिरि
इत्ययमादेशो भवति अकारादावंचतां परतः ।
तिर्य्यङ् । तिर्य्यचौ । तिर्य्यश्चः । तिर्य्यम्बा । ए
इति किं ? तिर्य्यश्चः । तिर्य्यम्बा ।

*द्व्यंतर्गेरीदपोऽनात् ॥ २५९ ॥ द्व्यंत-
र्म्बा अनवर्णातात् गेष्वापः इत्वं स्यात् । द्वीपः ।
अनरीपं । समीपं । नीपं । वीपं । अनादिति
किं ? प्रापं । परापं ।

देशेऽनोरुः ॥ २६० ॥ देशार्थेऽनोः पर-
स्वापः उर्ध्वनि । अनूपः । देशे इति किं ?
अन्वीपो ग्रामः ।

ऊकारकेऽन्यस्य दुक् ॥ २६१ ॥ छे कारके
चान्यस्य दुगागमो भवति । अन्यदीयां । अन्यत्कारकं ।

* रागोत्सुकोत्थास्थितास्थाशशिष्यताभस्य
॥ २६२ ॥ तांतभांतवर्जितस्यान्यस्य दुगागमो
भवति रागादिषु परतः । अन्यद्रागः । अन्य-
दुत्सुकः । अन्यदूतिः । अन्यदास्थितः । अन्य-
दास्था । अन्यदाशा । अन्यदाशीः । अताभस्येति
किं ? अन्यस्यान्येन वा रागः—अन्यरागः ।

वाऽर्थे ॥ २६३ ॥ अताभांतस्यान्यस्यार्थे वा
दुग् भवति । अन्यदर्थः । अन्यार्थः ।

+प्यस्येश वेऽदृत्के मातरि ॥ २६४ ॥ प्यात-
स्य वसे अकार ऋकार ककाराते मातरि षौ वा
ईश भवति । कारीषगंध्या माता अस्य कारीषगं-
धीमातः । कारीषगंध्यामातः । कारीषगंधीमाता ।
कारीषगंध्यामाता । कारीषगंधीमातृकः । कारी-
षगंध्यामातृकः । प्यस्येति किं ? इभ्यामाता ।
व इति किं ? कारीषगंध्यामाता ।

*बंधौ ॥ २६५ ॥ प्यस्य वे बंधौ परे ईश
भवति । कारीषगंधीबंधुः । कौमुदगंधीबंधुः ।

*षे पुत्रपत्योः ॥ २६६ ॥ वसे पुत्रपत्योः
प्यस्य ईश भवति । कारीषगंधीपुत्रः । कारीष-
गंधीपतिः । कौमुदगंधीपुत्रः । कौमुदगंधीपतिः ।
ष इति किं ? कारीषगंध्यापतिर्गामः । पुत्रपत्यो-
रिति किं ? कारीषगंध्याकुलं ।

कत्काः षेऽचि ॥ २६७ ॥ कोः कद् भवति
वसे अजादौ षौ परं । कदजः । कदजं । कद-
शनं । ष इति किं ? किमो राजा । कूट्ः ।
कथः । अचीति किं ? कुभोजनं ।

रथवदे ॥ २६८ ॥ कोः कद् भवति रथ-
वदयोः परतः । कद्वथः । कद्वदः । वसेऽपि-कद्वथो
राजा । कद्वदः खलः ।

तृणं जानौ ॥ २६९ ॥ कोः कद् भवति
तृणं षौ जात्यर्थं । कतृणं । कुतृणान्यन्यत्र ।

कत्त्रिः ॥ २७० ॥ कोः किमो वा त्रौ षौ
परे कन्निपात्यः । कत्त्रयः । कत्त्रिः ।

का पध्यक्षे ॥ २७१ ॥ कोः का भवति
पध्यक्षयोः परतः । कापथः । काक्षः ।

*अल्पे ॥ २७२ ॥ ईषदर्थे कोः का भवति ।
ईषन्मधुरं—कामधुरं । काकदुकं । कालवर्णं ।

पुरुषे वा ॥ २७३ ॥ कोर्वा का स्यात् पुरुषे
परतः । कापुरुषः, कुपुरुषः ।

कवं चोष्णे ॥ २७४ ॥ कोः कवादेशो
भवति का च वा उष्णे परे । कवाष्णं । कोष्णं ।
कदुष्णं ।

*मांस्पाकमांस्पचने ॥ २७५ ॥ मांसस्य
पाकपचनयोः परतः सं वा निपात्यतो मांस्पाकः ।
मांसपाकः । मांस्पचनं । मांसपचनं ।

*समः सं तते ॥ २७६ ॥ समस्तते परतः
सं वा स्याद् । सततं । संततं ।

•स्रुसि ॥ २७७ ॥ ससृकस्य हृजोऽवयवे
सकरे परे समः सं वा भवति।सस्कर्ता।संस्कर्ता।
सीति किं ! संचम्कार ।

•सन्मुमोर्भनः कामं ॥ २७८ ॥ सन्मुमोः
सं भवति मनसि कामे च परतः । समनाः ।
सकामः । भोक्तृमनाः । भोक्तृकामः ।

•अव्येऽवश्यमः ॥ २७९ ॥ अवश्यमः सं भवति
व्यसंज्ञे परतः । अवश्यकर्तव्यं । अवश्यदेवं ।

•पृषोदरादयः ॥ २८० ॥ पृषोदरमकाराः
कल्पाः साधवो भवन्ति । पृषदुदगमस्य पृषोदरः ।
तत्त्वमत्र । वारिणो बाहकः — बलाहकः । मखा
रौति मयूरः । शवानां शयनं-श्मशानं । पिशि-
तमश्नाति पिशाचः । उर्ध्वौ कर्णौ भ्रम्य उलूकः ।
मेहनस्य स्वस्य माला मेखला । जीवनस्य मृतः
वधः जीमूतः । उर्ध्वं स्वमस्य उलूखलं । मुहुः
स्वप्नं लीति मुगलः । दिवि भोको येषां ते दि-
वौकसः । कौ नीर्यतीति कुजरः । मखां शेते
महिषः । वलं वर्द्धयति बलीवर्द्धः । हलस्य हंषा
हलीषा । कांगलीषा । कुलान्यटतीति कुलटा ।
न स्त्री न पुमान् नपुंसकः । नाग्भिन्नकं दुःख-
मस्तीति नाकः । न आप्यतेऽसौ नापितः । न
मीयतेऽसौ नमेरुः । नांतरेण भवतीति नांतरीयकं ।
ककत्वापुः ककंधुः । कर्कंधुः ।

वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च द्वौ चापरौ वर्णविकारनाद्यौ ।
पूना तद्वर्थातिशयेन योगस्तदुच्यते पंचविधं निरुक्तं ॥

•दिग्भ्यस्तीरस्य तारः ॥ २८१ ॥ दिग्वा-
चिभ्यः परस्व तीरस्व तारादेशो भवति । वाक्षि-
जतारं । उत्तरतारं । पूर्वतारं । दिग्भ्य इति किं !
मंगातीरं । उत्तरसूत्रस्वयामहमेव सिंहायकोक्ति-
न्यायेन दक्षिणतीरवपि स्यात् ।

•स्त्रिविसावाह्राऽनस्वाह्रौ ॥ २८२ ॥
स्त्रिविसाह्र विस्वावर्ण्यं वाह्राऽह्रौ वा स्यात् ।

परतः । द्वघहनि।द्वघदि।द्वघहे।वावदहनि।वावददि ।
वावदहे । व्यहनि । व्यह्रि । व्यहे । सावाहनि ।
सावाह्रि । सावाहं । स्त्रिविसावादिति किं ! पूर्वा-
हे । मध्याहे ।

•स्वविह्वनस्याविष्टाष्टपंचभिन्नछिन्नछिद्रसुष-
स्वास्तिकस्य दीः कर्णे ॥ २८३ ॥ स्वविहवा-
चकस्य कर्णे यौ दीर्भवति विष्टादीन् सुषवा ।
दात्राकर्णेः । द्वघगुलाकर्णेः । शंकूकर्णेः । स्वावि-
ह्वयेति किं ! शोभनकर्णेः । लवकर्णेः । अवि-
ह्वादेशेति किं ! विह्वकर्णेः । अह्वकर्णेः । पंच-
कर्णेः । भिन्नकर्णेः । छिन्नकर्णेः । छिद्रकर्णेः ।
सुषकर्णेः । भ्रमिककर्णेः ।

न.ह्रानिह्रविष्यधिकविमहितनौ कौ
वाग्नेः ॥ २८४ ॥ नद्यादिषु किंवन्तु परेषु वाचो
नेष्व दीर्भवति । उपानन् । माहृन् । माहृट् ।
ममांविन् । नीरुट् । जलामट् । परीतन् ।

•हवियुक्तं कपालगवेऽष्टनः ॥ २८५ ॥
अष्टनः कपाले गवे च हविषि युक्तोर्ध्वं च दीर्भ-
वति । अष्टाकपालं हविः । अष्टागवं शकटं ।
हवियुक्त इति किं ! अष्टकपालः । अष्टगुः ।

•सौ ॥ २८६ ॥ अष्टनः दीर्भवति सौ।अष्टा-
पदः केकासः । अष्टाचकं । अष्टाविटपः । सावि-
ति किं ! अष्टकर्मच्छिन्न जिनः ।

•गिरिवर्नेऽजनकोटरादेः ॥ २८७ ॥ गिरिवनवोः
परतः । अजनादीनां कोटरादीनां च दीर्भवति सौ।
अजनागिरिः । किंशुकगिरिः । कुक्कुटागिरिः ।
इत्यादि । कोटरावणं । मिथकावणं । इत्यादि ।
अजनकोटरादेशेति किं ! कृष्णगिरिः । नंदन-
कनं । साविति किं ! अजनगिरिः । कोटरवर्णं ।

•अष्टच्छरादीनां वस्यनभिरादेः ॥ २८८ ॥
अष्टां छरीदानां च मत्तौ त्वे दीर्भवति अष्टि-
वीत्यवत्त्वा । टडुवरावती । म.छकावती । पुष्क-

रावती । अमरावती । शरावती । मुनीवती ।
कपीवती । वंशावती । बहुच्छरादीनामिति किं ?
इक्षुमती । मधुमती । अनजिरादेरिति किं ?
अजिरवती । सदिरवती ।

चितेः कपि ॥२८९॥ चितेः कपि त्व दीर्भ-
वति । एकचितीकः । द्विचितीकः । त्रिचितीकः ।

*विश्वस्य नरे ॥२९०॥ विश्वस्य दीर्भवति
नरे परे सौ । विश्वानरः । विश्वनरो राजान्वत्र ।
नर इति किं ? विश्वसेनः ।

ऋषौ मित्रे ॥२९१॥ विश्वस्य मित्रे परे
दीर्भवति ऋष्यं सौ । विश्वमित्रः ऋषिः ।
विश्वमित्रोऽन्यः ।

*वसुराटोः ॥२९२॥ विश्वस्य वसुराटोः
वरो दीर्भवति । विश्वावसुः । विश्वाराट् । राडिति
विकृतनिर्देशादिह न भवति । विश्वराजौ ।
विश्वराजः ।

*बहेऽपीत्वादीकः ॥२९३॥ अपीत्वादीना-
मिकः बहे परतः सौ दीर्भवति । ऋषीबहं ।
कुनीबहं । अपीत्वादीति किं ? पीलुबहं । चारु-
बहं । इक इति किं ? पिडबहं ।

नेः काशे ॥२९४॥ गेरिगंतस्य काशे यौ
दीर्भवति । नीकाशः । बीकाशः । अनूकाशः ।
गेरिति किं ? साधुकाशः । इक इत्येव-प्रकाशः

*चि ॥२९५॥ दा इत्येतस्मिन् द्वितकारादेशे
परतो गेरिगंतस्य दीर्भवति । बीसं । नीसं ।
परीसं । प्रजीत्तिमं । जीति किं ? सुदंसं । इक
इति किं ? प्रसं । अवसं ।

*घणि प्रायः ॥२९६॥ वणंते यौ परतो
मेदी भवति प्रायः । नीह्रदः । नीगार्गः । अण-
गार्गः । वाकारः । प्रासादः । प्राकारः । कश्चि
स्वाह-विवादः । प्रहारः । प्रकारः । प्रसादः ।
मिषेकः । मिषादः । कचिद्विकल्पः । प्रतिहारः ।

प्रतीहारः ।

बले ॥२९७॥ पूर्वस्य दीर्भवति बलत्वे प्रायः ।
कृषीबलः । आयुतिबलः ।

*इच्यात् ॥२९८॥ इजंते यौ पूर्वस्याकारा-
देशो भवति । केशाकेशि । कचाकाचि । दंडादंडि ।

मुशलामुशलि । मुष्टामुष्टि । प्राय इति किं ? अन्यसि

*श्रुनः ॥२९९॥ श्रुनः प्रायो दीर्भवति । श्वा-
दंतः । श्वाकर्णः श्वादंष्ट्रा । श्वागहं । श्वाकूर्ह ।
न चास्ति । श्वमुखः । द्वयमपि । श्वपदं । श्वापदं ।

अन्यस्यापि ॥ ३०० ॥ अन्यस्यापि शब्द-
स्य बावष्वावपि दीर्भवति । दक्षिणापथः । उत्त-
रापथः । पूरुषः । नाराकः ।

चौ ॥३०१॥ अचंतौ लुप्तनकाराकारे परतः
पूर्वस्य दीर्भवति । प्राचः । प्राचा । प्रतीचः ।
प्रतीचा । प्राची । प्रतीची । दर्धीचः । मधूचः ।
दर्धीची । मधूची ।

*इत्वेऽणः ॥३०२॥ दोः स्वं यस्मिन् तत्
इत्वं तस्मिन् इत्वे पूर्वस्याणो दीर्भवति । लीदं ।
उपगूदं । अर्म्मीरेण याति । इदूरथमारोहति ।
नीरक्तं । नीरदः । दूरक्तं । अण इति किं ? वृद्धः ।

सहवहोऽस्यौ ॥३०३॥ सहिवहोरस्य इत्वे
ओत्वं स्यात् । सोदा । सोदुं । सोदव्यं । बोदा ।
बोदुं । बोदव्यं । अस्येति किं ? ऊदः । ऊदवान् ।
इति शब्दार्णवापरनाम्नि जैनैर्द्रमहाव्याकरणे

शब्दार्णवचंद्रिकायां वृत्तौ चतुर्थाध्यायस्य
तृतीयः पादः । ३॥

चतुर्थः पादः

नोः ॥ १ ॥ गोरित्यवमधिकारो वेदितव्य
आचतुर्थपादपरिसमाप्तेः । वक्ष्यति-केऽयः
मवेकः । कुमास्ति । नोरिति किं ? कुमारी
कामजीति कुमारीकः ।

* इको यणिकः ॥ २ ॥ गोरववबाहलः
परम्ब वभिगंतस्व दीर्भवति । संवीतः । शूनः ।
आहृतः । जीनः । हल इति किं ! उतः ।
उतवान् । उतिः । उत्त्वा । गोरगिति किं !
निरुतं । दुरुतं ।

नाम्यतिसृचनम् ॥ ३ ॥ निमृ चतमृवर्जितम्य
गोदीर्भवति नामिपरे । सर्वज्ञानां । मुनीनां ।
साधूनां । नायीति किं ! चर्मणां । अतिमृचनम्
इति किं ! तिसृणां । चतसृणां । गोरगिति किं !
किमिणां पश्य । परमनां पश्य ।

नुर्वा ॥ ४ ॥ नुर्नामि परं वा दीर्भवति ।
नृणां पतिः । नृणां पतिः ।

नोरुः ॥ ५ ॥ नकारांतम्य गोरुकां दीर्भ-
वति नामि परतः । पंचानां । सप्तानां । अष्टानां ।
नवानां ।

भेऽकौ ॥ ६ ॥ किवर्जिने भे नांको दीर्भ-
वति । धनानि । राजा । राजानौ । राजनः ।
राजानं । तक्षा । तक्षाणौ । अकाविति किं !
हे राजन् ।

अस्महतोः ॥ ७ ॥ सकारांतम्य महतश्च
भेऽकौ नांको दीर्भवति । अयांसि । यशांसि । सर्पांसि ।
धनूंषि । अयान् । अयांसौ । अयांसः । अयांसं ।
अयांसौ । महान् । महानौ । महानः । महानं ।
महानौ । अकाविति किं ! हे अयन् । हे महन् ।

स्वसृनप्लेनप्लवृत्तवृहोत्पुत्रास्तृत्रपा
॥ ८ ॥ स्वसृदीनां तृजंतानां अपश्च भेऽकौ
दीर्भवति । स्वसारौ । स्वसारः । स्वसारं । स्वसागौ ।
नसारौ । नसारौ । । त्वहारौ । क्षणारौ । होतारौ ।
पोतारौ । प्रसास्तारौ । वदितारौ । जनापवादान् ।
कर्णारौ । कर्णारः । आपः । स्वापि तडा-
गानि । नसादिग्रहणं निवमार्थं । उणादिसि-
द्धानामेषामेव दीर्गान्येषां । मातरौ । पितरौ ।

आमातरौ । दुहितरौ ।

इनहलपूरार्यम्णां शौ ॥ ९ ॥ एषामुको
दीर्भवति शौ परे । बहुदंडीनि । बहुवाग्मीनि
कुलानि । बहुभूणहानि । बहुपूषाणि । बह्व-
माणि । भेऽकाविति सिद्धे नियमार्थोऽयं योगः ।
एषां शावेव दीर्गान्यत्र । दंडिनौ । वृत्रहणौ ।
पूषणौ । अर्थमणौ ।

सौ ॥ १० ॥ इकादीनामुको दीर्भवति सौ
परे । दंडी । छत्री । वाग्मी । तपस्वी । वृत्रहा ।
प्रसाहा । पूषा । अर्थमा ।

अत्त्वसोऽभ्यादेः ॥ ११ ॥ अत्त्वंतस्या-
संतम्य चाभ्यादेः सावकौ दीर्भवति । भवान् ।
गुणवान् । भुक्वान् । मुपयाः । वेधाः । चद्रमाः ।
अभ्यादेरिति किं ! पिंडमः । चर्मवः । इषुमस्या-
म्नीति इत्यः । अकावित्येव हे भवन् । हे मुपयः ।

रुम्य झल्लात्तयाः किङ्कनि ॥ १२ ॥ रुसं-
कम्य गोरुकां दीर्भवति झलादौ किङ्कति कौ
च परतः । शातः । शंशातः । दातः । ददान्तः । तातः ।
तंतातः । प्रनात् । प्रशान् । प्रदान् । रुस्येति किं !
पक्तिः । झल्लक्योरिति किं ! रुम्यंतं । रुम्यते । किङ्-
कतिति किं ! यत्ता ।

* इन्पचां सनि ॥ १३ ॥ हनेरिणिगिजादेस्तस्य
गमेरजंतानां च दीर्भवति झलादौ सनि परतः ।
जिघांसति । जिगांस्यते । अभिजिगांस्यते । अभि-
जिगांसते । चिचीवति । चिकीवति ।

तनो वा ॥ १४ ॥ तनोतेः सनि झलादौ
वा दीर्भवति । तितांसति । तितंसति । झलीति
किं ! तितनिवति ।

कृवः कित्वा ॥ १५ ॥ कम्भः कित्वा त्वे वा दी-
र्भवति । कंत्वा । क्रात्वा । झलादावित्येव
कमित्वा ।

कृवः कृत् के वा ॥ १६ ॥ चोषकस्तकस्तोरयोः

शृटावादेशौ स्तः कस्ये क्कादी किति कौ
च परतः । मदनः विभः । पृष्टः । पृष्टवान् ।
पृष्ट्वा । पृष्टिः । शब्दमाट् । इयोमा । स्यूतः ।
स्यूतवान् । स्यूत्वा । स्यूतिः । पटस्यूः ।
स्यूतः । स्यूतवान् । स्यूत्वा । स्यूतिः । अक्षयूः ।
अक्षयुवौ, अक्षयुवः । हिरण्ययूः । हिरण्ययुवौ ।
हिरण्ययुवः ।

ज्वस्त्रवभिव्यविमर्षा बोधोः ॥ १७ ॥
ज्वगदीनां वकारस्योक्तञ्च ऊर्भवति क्कादी
कौ च । जूर्तिः । जूः । जुरौ । जुरः । तूर्तिः ।
तूः । तुरौ । तुरः । तूर्णः । तूर्णवान् । ओमा ।
भूतः । भूतवान् । भूः । भुवौ । भुवः । ऊतिः ।
ऊः । उवौ । उवः । भूर्तिः । भूः । भुवौ । भुवः ।
रः सं ॥ १८ ॥ रेफात्परयो ह्रवोः सं
भवति । हुर्छा—हूर्णः । हूर्णवान् । हूः । हुरौ । हुरः ।
हूर्तिः । मूर्छा—मूः । मुरौ मुरः । मूर्तः । मूर्तवान् ।
मूर्तिः । हूर्षा—तूर्णः । तूर्णवान् । तूः । तुरौ ।
तुरः । भूर्षा—भूः । भुरौ । भुरः । भूर्णः ।
भूर्णवान् । भूर्तिः ।

॥ ईटीटः ॥ १९ ॥ इटः परस्य ईटि परे अर्थात्
सेः सं भवति । अदेवीत् । असेवीत् । अको-
पीत् । अमोपीत् । ईटीति किं ! अकविषुः । इट
इति किं ! अकोपीत् ।

• असिद्धोऽत्रामादयुग्मुक् ॥ २० ॥ असिद्धं
भवत्वाभाच्छास्त्रं अत्र शास्त्रे युग्मवर्जिते क-
र्तव्येऽपि, शापि इत्यत्र एत्वञ्चाभावोः कृतयोः
क्षरकक्षणं भित्तमप्राप्तमसिद्धत्वात् भवति । अही-
त्यत्र अभावे कृतेऽजो हेरूप प्राप्तः सिद्धत्वाभास्ति ।
अनेति किं ! अभावि । अपि वत्सं नासिद्धं ।
आमादिति किं ! ररंषिव । ररंषिव । एवसे
नुष्मासिद्धं । अयुग्मुगिति किं ? उपादिर्भावे ।
वम्ब । वयि उयि च कर्तव्ये युग्मुक्तौ नासिद्धौ ।

भाक्काः सं ॥ २१ ॥ भात्परस्य नकारस्य
सं भवति । भवनाकि धर्म । भनाकि धर्म ।
भादिति किं ? नंदनः । सानुक्कमहणं किं ?
यत्नानां ।

हलुङ्कः क्किस्त्विनिदितः ॥ २२ ॥ हलुङ्को
नकारस्य सं भवति अनिदितो गोः क्किस्ति परे ।
ध्वस्तः । ध्वस्तवान् । दनीध्वस्यते । मूयते ।
सनीमूयते । इक्ष्महणं किं ? नीति । उक्कः इति
किं ? नद्धः । क्किस्तीति किं ? ध्वसित्वा ।
संसित्वा । अनिदित इति किं ? शंक्यते । शाशं-
क्यते । मंक्यते । मामंक्यते ।

+कंपलंगोंगविकारोपतापे ॥ २३ ॥ कंपिलं-
ग्योर्नसं भवति अंगविकारोपतापयोः क्किस्ति ।
विकपितः । विलगितः । विकपितो विलगितोऽन्यत्र ।

गमहनजन्मन्घसोऽनाकि ॥ २४ ॥
गमादीनां हलुङ्कः सं भवति क्किस्ति अनङ्कपरे ।
जग्मतुः । जग्मतुः । जग्मुः । जजे । जज्ञाते ।
जज्ञिरे । चत्वनतुः । चत्वनतुः । जक्षतुः । जक्षुः ।
अनङ्कीति किं ! अगमन् । अवसत् ।

• दंश्चसंजः शपि ॥ २५ ॥ दंश्चसंज्योर्नसं
भवति शपि परे । दशति । दशतः । दशंति ।
सजति । सजतः । सजंति ।

रंजेः ॥ २६ ॥ रंजेनकारस्य शपि परतः सं
भवति । रजति । रजतः ।

जौ मृगरमणे ॥ २७ ॥ रंजेनस्व जौ परे
सं स्यात् मृगरमणार्थे । रजयति मृगान् व्याधः ।
मृगरमण इति किं ? रंजयति सभां नटः ।

षापि भावकरणे ॥ २८ ॥ रंजेनसं भवति
भावे कर्णे च षापि परतः । रंजनं रज्यतेऽनेन
वा तगाः भावकरण इति किं ? रंज्यतेऽस्मिन्निति रंजः ।

स्वदो जवे ॥ २९ ॥ स्वदेर्द्वि नक्षमन्
च विपात्यते जवेऽर्जे । नोत्सदः । अक्षमोत्सदः ।

वच इति किं ! घृतम्यदः ।

• दक्षनाचोदैधौषमभयहिमभयाः ॥३०॥

दक्षनादयो निपात्यन्तेऽनकादौ परतः । दक्षनः ।
दंष्ट्रेर्नखं । अबोधः । उदैषमि नखं । एषः ।
इदैषमि नखौ । औषः । उदैर्मनि नखौ ।
प्रशयः । हिमभयः । महिमाभ्यां अदैषमि नखमे-
वभावौ निपात्यौ ।

नाऽचोऽर्चं ॥३१॥ अर्चः पूजामर्चं नखं
न भवति । अर्चितः शांतिनाथः । अर्चितवान् ।
जिनं । अर्चित्वा गुरुन् गतः । अर्च इति किं !
उदक्तमुदकं कृणात् ।

क्त्वि स्फुटस्फुटोः ॥३२॥ अनयोः क्त्वा
परे नखं न स्यात् । स्फुत्त्वा । स्फुत्त्वा । क्त्वी-
ति किं ! प्रस्फुष । प्रस्फुष ।

• नशाजोर्वा ॥ ३३ ॥ नशोर्जकारांतम्य च
क्त्वि परं नखं वा स्यात् । नष्ट्वा । नष्ट्वा । रक्त्वा
रंक्त्वा । भक्त्वा । भंक्त्वा ।

भंजोर्वा ॥ ३४ ॥ भंजोर्वा परतः नखं वा
स्यात् । अभाजि । अभाजि पापं मुनिना ।

• शशांसोऽङ्गहलीत ॥ ३५ ॥ शासो गोरुडः
इद्भवति अङ्ग हलादौ च क्लृप्ति परतः ।
आशेषन् शिष्टः । शिष्टवान् । शिष्ट्वा । शिष्टिः ।
शिष्यः । शिष्यः । अङ्गहलीति किं ! शशा-
सतुः । शशासुः ।

हौ ॥ ३६ ॥ शास उठः काचित्त्वं स्यात् ।
आर्षलीः ।

शा हौ ॥ ३७ ॥ शासः शा इत्यवभादे-
सो भवति हौ परे । प्रशाधि । अनुशाधि ।

हंतेर्जः ॥ ३८ ॥ हंतेर्ज इत्यवभादेसो
भवति हौ परतः । जहि मनुं पापं वा ।

• हन्यन्यप्रत्ययप्रत्ययनासितनादेर्कसं क्लृप्ति
॥ ३९ ॥ हनादीनां ववतेस्तनादीनां च कलादौ

क्लृप्ति परे कसं स्यात् । हतः । हतवान् ।
हत्वा । हतिः । मतः । मतवान् । मत्वा ।
वतः । वतवान् । वत्त्वा । वतिः । रतः । रत-
वान् । रत्त्वा । रतिः । मतः । मतवान् । मत्त्वा
मतिः । गतः । गतवान् । गत्वा । गतिः ।
वतः । वतवान् । वत्त्वा । वतिः । ततः । तत-
वान् । तत्त्वा । ततिः । कतः । कतवान् । कत्वा ।
कतिः । कितः । कितवान् । कित्वा । कितिः ।
कृतः । कृतवान् । कृत्वा । कृतिः । तृतः ।
तृतवान् । तृत्वा । तृतिः । घृतः । घृतवान् ।
घृत्वा । घृतिः । वतः । वतवान् । वत्त्वा । वतिः
हनादीनामिति किं ! तातः । दातः । क्लीप्ति
किं ! हन्यते । मन्यते ।

प्ये ॥ ४० ॥ हनादीनां प्ये परे कसं
भवति । प्रहत्य । प्रमत्य । प्रतत्य । प्रषत्य ।
प्रक्षत्य ।

वा मः ॥ ४१ ॥ हनादीनां मातानां प्ये
परे कसं वा भवति । नियत्य, नियम्य । विन्य,
विद्यम्य । प्रणन्य, प्रणम्य । आगत्य, आगम्य ।

• गमादीनां कौ ॥ ४२ ॥ एषां कसं भवति
कौ परतः । जनगत् । कर्मिगगत् । मोक्षगतो
मुनयः । संयत् । सुमत् । परीतत् । सुसत् ।

न क्लिचि दीक्ष ॥ ४३ ॥ हनादीनां क्लिचि
परे कसं दीक्ष न भवति । हन्यादिति हंतिः ।
मंतिः । वंतिः । रंतिः । नंतिः । गंतिः । संतिः ।

वन्याः ॥ ४४ ॥ कांतम्य गोः वनि परे
आत्वं भवति । विजावा । अप्रेगावा, दधिक्रावा ।

जन्तनसना ॥ ४५ ॥ एषां कस्य शलादौ
क्लृप्त्वाकारोदसो भवति । जातः । जातवान् ।
जात्वा । जातिः । सातः । सातवान् । सात्वा । सातिः ।
सातः । सातवान् । सात्वा । सातिः ।

सनि ॥ ४६ ॥ हनादीनां सनि कलादौ

आत्वं स्यात् । सिषासति । शर्हीति किं ! निज-
निषते । सिसनिषति । चिन्विनिषति ।

ये वा ॥ ४७ ॥ तेषां यकारे कित्वात्वं वा
स्यात् । जायते । जन्यते । जाजायते । जंज-
न्यते । सायते । सन्यते । सासायते । संसन्वते
सायते । सन्यते । चासायते । चंसन्यते ।

तनैर्यकि ॥ ४८ ॥ तनांतेर्यकि आत्वं वा
स्यात् । तायते । तन्यते ।

सनः क्तिचि स्वं च ॥ ४९ ॥ सनः समाश्च
वा स्यात् क्तिचि परतः । सतिः सातिः संतिः ।

अगे ॥ ५० ॥ अगे इत्ययमाधिकारो ज्ञेयः ।
वक्ष्यति—हलो यः । बेभिदिता । चेच्छिदिता ।
अग इति किं ! बेभिद्यते । चेच्छिद्यते ।

* अस्जरसोऽर् ॥ ५१ ॥ अग्नेः फेसकारयो-
रगेऽर् भवति वा । भृष्टा । भृष्टा । अप्ठुं । भप्टुं
भर्ष्ट्यं । भूष्ट्यं । भर्जनं । भ्रज्जनं । भर्गः भ्रज्जः ।

* दरिद्रः स्वं लुङि ॥ ५२ ॥ दग्निद्रातः स्वं
वा स्यात् लुङि परतः । अदरिद्रात् । अदरिद्रासात्

अस्मन्नुण्वने ॥ ५३ ॥ दरिद्रातेरंगं स्वं
स्यात् । सनारादिसनं वुणं ण्वुं अनटं च विहाय
दरिद्रात् । दरिद्र्यते । अस्मन्नुण्वने इति किं !
दरिद्राद्रासति । दरिद्रायको व्रजति । दरिद्रा-
यकः । दरिद्राणं । सकारादिविशेषणं सनः किं ?
दरिद्राद्रिषति ज्ञापकभिदमेव दरिद्रातेः सनीह्वि-
कल्पस्य ।

हलो यः ॥ ५४ ॥ हलः परस्य यकारस्य
स्वं भवत्यगे परतः । बेभिदिता । बेभिदितुं ।
बेभिदितव्यं । मरीश्रजिता । मरीश्रजकः । हल
इति किं ! कङ्क्षिता । लोक्षिता ।

वा क्यः ॥ ५५ ॥ हलः क्यक्क्यकोः
स्वं वा स्यात् अगे परतः । समिषिता । समि-
षिता । समिषितुं । समिष्यितुं । दृषिता ।

दृषिता । दृषदितुं । दृषयितुं । दृषयितव्यं ।
दृषयितव्यं ।

* अतः ॥ ५६ ॥ अकारांतस्य स्वं भवत्यगे
परतः । चिकीर्षिता । चिकीर्षितुं । चिकीर्षि-
तव्यं । प्रचिकीर्ष्यं ।

जेः ॥ ५७ ॥ जेः स्वं भवत्यगे परतः ।
अततक्षत् । कार्यते । कारणं । कारकः ।

ते सेटि ॥ ५८ ॥ तसङ्गके सेटि परे
जेः स्वं भवति अगे परतः । कारितः ।
कारितवान् । हारितः । हारितवान् । गणितं ।
लक्षितं । नियमार्थोऽयं योगः त एव सेटि
नान्यस्मिन् । कारयिता । हारयिता ।

* नामंतात्वाप्येत्यौ ॥ ५९ ॥ आमादिषु
परतो जेः स्वं न स्यात् । कारयांचकार ।
हारयांचकार । गडयंतः । मडयंतः । स्पृह-
यालुः । महायध्यः । स्तनयिलुः । गदयिलुः ।

प्येऽयं धिपूर्वात् ॥ ६० ॥ धिपूर्वाद्-
वर्णाद् परस्य णेरयादेशो भवति प्ये परतः
प्रकथय्य । प्रमगय्य । प्रवेभिदय्य । प्य इति
किं ! प्रवेभिदिनः । धिपूर्वादिति किं ! प्रति-
पाद्य गतः ।

वाऽऽपः ॥ ६१ ॥ आपः परस्य णेरय
भवति वा प्ये परे । प्रापय्य । प्राप्य ।

क्षेर्दीः ॥ ६२ ॥ क्षेः प्ये परे दीर्भवति ।
प्रक्षीय । परिक्षीय ।

तेऽण्ये ॥ ६३ ॥ अण्यार्थे तसङ्गे क्षेर्दीर्भि-
वति । क्षीणो देवदत्तः । अक्षीणो वज्रदत्तः ।
अण्य इति किं ! क्षितमस्य ।

वा दैन्याक्रोशे ॥ ६४ ॥ क्षेर्वा दीर्भवति
दैन्ये आक्रोशे च तेऽण्ये परतः । क्षितोऽयं ।
क्षीणोऽयं । क्षितोऽसि आत्म । क्षीणोऽसि आत्म ।
* सिस्वसीबुट्तासां कौ ब्राह्मणद्वयो भिद ॥

॥ ६५ ॥ अद्वैतं यो हन्तुं शक्यं च परेण
स्वादीनां कर्तव्यं भिद् वा स्वात् । अत्रादिपाता ।
अमहीपाता । प्रादिष्यते । महीष्यते । प्राहि-
षीष्ट । महीषीष्ट । प्राहिता । महीता । अग्न-
विपाता । अग्निसाता । ग्नाविष्यते । ग्नाव्यते ।
ग्नाविषीष्ट । ग्नासीष्ट । ग्नाविता । ग्नाता । अवावि-
पाता । अवेष्यता । अस्ताविपाता । अस्तो-
पाता । वाविष्यते । वेष्यते । स्ताविष्यते ।
स्तोष्यते । अथानिपाता । अहसाता । अववि-
पाता । धाविष्यते । हनिष्यते । धानिषीष्ट । धवि-
षीष्ट । धानिता । हंता । अदर्शिपाता । अह-
क्षाता । दर्शिष्यते । द्रक्ष्यते । दर्शिषीष्ट ।
दर्शीष्ट । दर्शिता । द्रष्टा । स्वादीनामिति किं !
ददे दानं । कवितव्यः कदारः । कविति किं !
कविष्यति कदारं । पविष्यति यवराशि । मदा-
दिग्रहणं किं ! पक्ष्यते ओदनः ।

दीर्घाञ्चि किरुति युक्ता ॥ ६६ ॥ दीर्घः किरुतिव्या-
सौ परं युगागमो भवति । उपदिदीर्घेण । उपदिदीर्घे ।
उपदिदीर्घाते । उपदिदीर्घिरे । अचीति किं ! उप-
दीयते । किरुतीति किं ! उपदानं ।

इति चात्सं ॥ ६७ ॥ इत्यजारी च क्रि-
त्यगे परे आकारांतम्य सं भवति । पपिष ।
जग्धिष । पपतुः । पपुः । आहत् । प्रपा ।

ईषे ॥ ६८ ॥ आकारांतम्य वे परे ईषं
भवति । दयं । वयं । स्थयं ।

युवास्वागापाहावसां हलि ॥ ६९ ॥ एषां
हलादेः किरुति ईड् भवति । दीयते । देदीयते ।
पीयते । देपीयते । पीतं वस्तेन । गीयते । मेगीयते ।
स्थीयते । तेष्टीयते । गीयते । जेगीयते । गीतः ।
गीतवान् । पीयते । पेपीयते । पीतं । पीतवान् ।
पीत्वा । दीयते । हीनः । हीनवान् । अवसीयते ।
अवसेपीयते । हवीडि किं ! कवतुः ।

लिङ्ग्येत् ॥ ७० ॥ स्वादीनामेष्टवति किं
परे । देवात् । मेवात् । मेवात् । स्वेवात् ।
गेवात् । वेवात् । हेवात् । अवसेवात् ।

वीऽस्वः स्फादेः ॥ ७१ ॥ आकारांतम्य
स्फादेः स्वादीनाम्य लिङ्ग्येद्वा स्वात् । स्वेवात् ।
ग्लावात् । स्वेवात् । ग्लावात् । स्वेवात् ।
स्नावात् । अस्व इति किं ! स्वेवात् । स्फा-
देरिति किं ! पावात् ।

न प्ये ॥ ७२ ॥ स्वादीनामीत्वं न स्वात्
प्ये परे । प्रदाव । प्रधाव । प्रमाव । प्रस्थाव ।
प्रगाव । प्रपाव । अवहाव । अवसाव ।

वर्मेकः ॥ ७३ ॥ मेकः प्ये इत्वं वा स्वात् ।
अपमित्य । अमाय ।

* लुङ् लृङ् लृङ् लृङ् लृङ् ॥ ७४ ॥ गोरहागमो
भवति लुकादिषु परतः माङ्गयोगं विहाय ।
अकार्षीत् । अकरोत् । अकरिष्यत् । अहर्षीत् ।
अहम् । अहरिष्यत् । ऐक्षिष्ट । ऐक्षत । ऐक्षि-
ष्यते । औञ्जीत् । औञ्जत् । औञ्जिष्यत् ।
अमाङ्ग इति किं ! मा हाङ्गिषीत् । मा भवान् का-
र्षीत् । मा स्म करोत् । मेक्षिष्ट । मा स्मेक्षत ।
मोञ्जीत् । मानिरसीत् । मास्म निरटीत् । मा-
स्मानिगटत् । अग इति निवृत्तं ।

* हलन्तुधुभ्रुवोऽधीबुग्योः ॥ ७५ ॥ एषां
हवर्णावर्णयोरियुवौ स्तः अजादौ परे । माप्नु-
वन्ति । शप्नुवन्ति । चिभियतुः । चिभियुः ।
उप्नुवतुः । उप्नुवुः । भ्रुवौ । भ्रुवः । हप्नु-
वन्ति किं ! चिन्वन्ति । मुन्वन्ति । अवीति किं !
नीः । कः ।

अस्यास्ते ॥ ७६ ॥ अस्म योः इयुवौ स्तः
असेऽञ्चि परतः । इयर्षि । इयर्षः । इयूति ।
इयेव । उवोव । अस्व इति किं ! ईपतुः ।
ईपुः । ऊपतुः । ऊपुः ।

स्त्रियाः ॥ ७७ ॥ स्त्रीशब्दत्वेण भवत्यचि परतः । स्त्रियौ । स्त्रियः ।

वाऽम्बसोः ॥ ७८ ॥ स्त्रिया वा इय् भवति अम्बसोः परतः । स्त्रियं । स्त्री । स्त्रियः । स्त्रीः ।

जौतः ॥ ७९ ॥ जौतः आकारो भवति अम्बसोः परतः । गां । गाः । बां । बाः ।

*यणिजः ॥ ८० ॥ इणोऽचि यण् भवति । यंति । यंतु । यन् ।

*वेकः ॥ ८१ ॥ इको यण् वा भवति अचि परतः । अचीयंति । अचियंति । अचीयन् । अचियन् ।

एगिवाक्चादुकोऽमुषियः ॥ ८२ ॥ गिवाक्चाद् परस्माद् उक्तः परस्व इवर्णस्य यण् भवत्यचि सुधीशब्दं त्यक्त्वा । सुन्यौ । सुन्यः । परिण्यौ । परिण्यः । ग्रामण्यौ । ग्रामण्यः । सेनान्यौ । सेनान्यः । चिच्ये । चिच्याते । निन्यतुः । निन्युः । गिवाक्चादिति किं ! निवौ । निवः । उक्तः इति किं ! वक्त्रिणौ । अमुषिय इति किं ! सुषियौ । सुषियः ।

सुप्योः ॥ ८३ ॥ गिवाक्चादुक्तः परस्वोवर्णस्य सुप्यजादौ परे यण् भवति । सुप्यौ । सुप्यः । सुप्यः । सुप्यः । सुपीति किं ! लुलुवतुः । लुलुवुः ।

दृन्करपुनर्वर्षाभ्यो भ्यः ॥ ८४ ॥ एभ्यो भवतेर्यण् भवति अजादौ सुपि परे । दृन्भ्यौ । इन्भ्यः । करभ्यौ । करभ्यः । पुनर्भ्यौ । पुनर्भ्यः । वर्षाभ्यौ । वर्षाभ्यः । नियमोऽयं—एभ्य एव भ्यो यण् भवति नान्यस्मात् । स्वयंभुवौ । स्वयंभुवः ।

लुङ्लिटोर्बुक् ॥ ८५ ॥ भुवो बुक् भवति लुङ्लिटोरचि परे । अमूवम् । अमूवन् । वमूव । वमूवतुः ।

होर्गे वः ॥ ८६ ॥ होल्कारस्य वकारादेशो भवत्यजादौ वे परतः । जुहवु । ग इति किं ! जुहवः । जुहवुः ।

गोहेकुङ्कः ॥ ८७ ॥ गोहेकुङ्कः ऊङ् भवति अचि परतः । निगूहते । निगूहति । निगूहकः । सापुनिगूही । निगूहं निगूहं निगूहो वर्तते । गूहति । उपगूहकः । गोहेरिति विकृतनिर्देशः, किं निजुगूह । निजुगूहसुः, । अचीति किं ! निगोढा । निगोढुं । निगोढव्यं ।

दोषो जौ ॥ ८८ ॥ दोषः उक्तो जौ परतः ऊङ् भवति । दूषयति । दूषयतः । दूषयति । जौ इति किं दोषः ।

वा चित्ते ॥ ८९ ॥ दोषो जाबुङ्कः ऊङ् वा स्वात् चित्तार्थे । चित् दूषयति । चित् दोषयति । प्रज्ञां दोषयति । प्रज्ञां दूषयति । चित् इति किं एकान्तवादप्रयोगं दूषयति ।

* घटादिकगेबनुजनीजूषस्मसक्नसुरं-
उयमोऽपर्यपस्त्वत्कम्बभूमयः प्रोऽम्ब्योस्तु दीर्घा ॥ ९० ॥ पर्यपपूर्वस्त्वदिवर्जितानां घटादीनां कगेबनुजनीजूषस्मसक्नसुरंजीनां अनंतानां च कम्बभूमिवर्जितानां चोङ् प्रो भवति जौ अजनिपरे तु दीर्घा । षट् भवति । षट् । षाट् । षाट् । अषाटि । अषाटि । व्यभयति । व्यभंभ्यं । व्याभंभ्यं । अव्यभि । अव्याभि । कगयति । कगंकगं । कागंकगं । अकगि । अकागि । वनयति । वनंवनं । वानं । अवनि । अवानि । जनयति । जनंजनं । जानंजानं । अजनि । अजानि । जरयति । जरंजरं । जारंजारं । अजरि । अजारि । जसयति । जसं स्नसं । स्नासं । स्नासं । अस्नसि । अस्नासि । वनयति । वनसंवनसं । वनासं वनासं । अवनसि । अवनासि । रजयति । रजं रजं । राजं राजं । अरयि । अरायि । नमयति । गमंनमं । गामंनमं । अनायि । अनायि । दमयति । दमंनमं । दामंनमं । अदयि । अदयि । अय-

सुनुमः । सुन्वः, सुनुवः । सुन्महे, सुनुमहे ।
तन्मः, तनुमः । तन्वः, तनुवः । तन्महे,
तनुमहे । तन्महे, तनुमहे ।

* कुर्यात् च ॥१०६॥ कृमः परस्वातः सं
भवति वकारादौ स्यात् परतः । कुर्यात् ।
कुर्याता । कुर्युः । कुर्यः । कुर्युः । कुर्येह । कुर्येह ।
यि चेति किं ! कुरुतः ।

* गेऽस्तः क्तिन्त्युत् ॥१०७॥ कृमोऽस्त वद-
वति गे क्तिन्ति परतः । कुरुवः । कुर्याति ।
क्तिन्तीति किं ! करोमि ।

* भऽस्तः स्वं ॥१०८॥ भसः अस्तेऽस्वातः सं
स्यात् का गे क्तिन्ति परतः । संभति । स्वं । स्मः ।
स्वः । स्तः । संति । क्तिन्तीति किं ! स्पृष्टि । अस्मि
असि । अस्ति ।

* वस्नोरातः ॥१०९॥ वस्नोराकास्य सं
भवति गे क्तिन्ति परतः । संजिहते । मिमते ।
मिमता । मीणति । मीणते । कुन्ति । कुन्ते ।
अव्नोरिति किं ! याति । जात इति किं ! विभ्रति ।

* हृषभोरीः ॥११०॥ सुसङ्गवर्जितस्य
अस्य आ ह्रयेतस्य च ईत्वं स्यात् हकारादौ क्तिन्ति
परतः । मिमीवहे । मिमीमहे । मिमीवे । मि-
मीध्वे । मिमीते । कुनीवः । कुनीमः । कुनीतः ।
हकीति किं ! मिमते । कुन्ति । अभोरिति किं !
वदः । दहमः । दध्वः । दध्मः ।

* इदं दरिद्रः ॥१११॥ दरिद्रातेरात इत्वं
स्यात् हकारादौ क्तिन्ति गे परतः । दरिद्रिवः ।
दरिद्रिमः । दरिद्रिवः । दरिद्रितः । दरिद्रिवाह ।

* व्यो वा ॥११२॥ विभेतेर्वा इह अवति
हकारादौ क्तिन्ति गे परतः । विभिबः । विभीवः ।
विभिमः । विभीमः । विभिबः । विभीबः ।
विभितः । विभीतः । विभिवाह । विभीवाह । न
येति किं ! भीतः । भीयते ।

* हाफः ॥११३॥ आहाफो वा इत्वं भवति
हकि क्तिन्ति गे परतः । अहिबः । अहीवः ।
अहिमः । अहीमः । अहिबः । अहीबः ।
अहितः । अहीतः ।

* आ च हौ ॥११४॥ हाफो हौ भवे जात्वं
भवति इह वा । अहिहि, अहिहि, अहीहि ।

* यि स्वं ॥११५॥ हाफः सं भवति वका-
रादौ गे क्तिन्ति परतः । अवाह । अवाता । अवायुः ।

* भवसो ह्येकचले ॥११६॥ सुसङ्गानामस्तेष्व
हकारादौ हौ भवे इत्वं स्यात् तस्य चस्य च सं ।
देहि । भेहि । एषि । हकारादपिबति किं !
दघात् । दघात् । स्ताह ।

* इत्थमध्ये सिध्यतः ॥११७॥ हलोर्मध्ये
वर्तमानस्यातः एकचले स्तः क्तिन्ति परतः । नेमतुः
नेयुः । पंचतुः । पंचुः । शेफतुः । शेकुः ।
हस्मध्य इति किं ! आटतुः । आटुः । अत
इति किं । दिदिक्तुः । दिदितुः । तकारः किं !
शशासतुः । शशासुः ।

* सेटि ॥११८॥ सेटि क्तिन्ति परतः हस्म-
ध्ये वर्तमानस्यातः एकचले स्तः । येमिब । येचिब ।
शेचिब । सेटीति किं ! पपक्व ।

* कश्मजोः ॥११९॥ कश्मजोरेचले स्तः
क्तिन्ति क्तिन्ति सेटि च परतः । फेजतुः । फेजिब ।
भेजतुः । भेजिब । भेजे । भेजाते । भेजिरे ।
नियमार्थोऽयं बोगः । एतयोरेव आदेशयोरे-
चले नान्यस्य । चकमतुः । चकनुः । चकषिब ।
चकमतुः । चकषिब । उवसिब । इवजिब ।

* अशुचोः ॥१२०॥ अशुचोरेचले स्तः
स्तः । जेमे । जेपाते । जेपिरे । जेसुः । जेहः ।
जेरिब । इवपि विवमार्थ-अनेकहकारादौ-
एवमः अनेक एवमार्थः अनेक एवमार्थः अनेक
अवमतुः । अवजिब । अवमतुः । अवजिब ।

शुनो विकारः शौचं मांसं । दूनो भावः—बौध्नं
वर्धते । मधोन इदं—माधवर्धनं रूपं ।

अनोऽसममस्फाट् ॥ १३४ ॥ अमंतस्य
मत्वाकारस्य सं भवति मकारमकारांतात् परं
मुक्त्वा । राशः पश्य । राशः । राशी । अन्व-
स्फादिति किं ? अश्मनः । बर्मजः । पर्वजः ।
तत्त्वदृश्यनः ।

पशुपशुपशुतराशोऽधि ॥ १३५ ॥ पशुहन्
इत्येतत्तत्त्वात् पशुतराशोऽसं भवत्यधि परे भव्य ।
पूष्णोऽपत्यं पौष्णः । ताक्षः । भ्रूणनोऽपत्यं
मीणजः । वार्धजः । वृतराशोऽपत्यं—वार्धराशः ।

वा क्षिप्रयोः ॥ १३६ ॥ अनोऽकारस्य
सं वा स्वात् औ शीघ्रत्वे च परे भव्य ।
राशि । रागनि । कोमि । कोमनि । कोत्री ।
कोवनी । दान्नी । दामनी ।

अचः ॥ १३७ ॥ अचेर्लुप्तनकारस्य सं
भवति । प्रतीचः । प्रतीचा । प्रतीची । दधीचः ।
दधीचा । दधीची । मधूचः—मधूचा । मधूची ।
अच इति किं ? साध्वचः । साध्वचा ।

ईदुवः ॥ १३८ ॥ उदः परस्याच ईत्वं
स्वात् । उदीचः । उदीचा । उदीची ।

*आतोऽजापः ॥ १३९ ॥ आपवर्जितत्वात्
भव्य सं भवति । कीलाऽपः पश्य । कीला-
रुपा । कीलाकपे । शुभंयः पश्य । शुभया ।
टः।भव्यः । अगाप इति किं ? माकाः कुरु ।

*दिति टेः ॥ १४० ॥ टिसंज्ञकस्य सं भवति
दिति परे । दुनी । साची ।

*दृति विंशतेस्तेः ॥ १४१ ॥ विंशतेर्मत्स्य
वर्तितव्यत्वात् दिति द्वित सं स्वात् ।
विंशतेः पूर्यः विंशः । विंशं कृतं । इतीति
किं ? विंशती ।

*अः ॥ १४२ ॥ अकारांतस्य टेः सं भवति

इति परतः । आग्निहर्मिः । देवहर्मिः । जीर्मिः ।
गौडुलोमिः ।

*धेः प्रायः ॥ १४३ ॥ शिसंज्ञकस्य टेः सं
भवति इति परतः । स्वर्मवः सौवः । बहिर्मवो
मावः । अकस्माद् भवः—आकस्मिकः । पौनः-
पुन्यं । न चास्ति—आधत्तिकः । आधत्तं ।
आरातीवः ।

समज्ञाचर्चदिः ॥ १४४ ॥ एषा टेः सं
भवति इति परतः । समज्ञाचारिणः क्षिप्रः
सामज्ञाचारः । गीठसमर्पिणोऽजं—पैठसमर्प्यः ।
शिकाकिन इमे शैकाकाः । शैलंडाः । सुपर्वज
इमे सौपर्वाः ।

*अचर्मजः संकोचकोचे ॥ १४५ ॥ अच-
र्मजोः संकोचे कोचे चार्थे टेः सं स्वात् इति
परतः । शुनोऽजं शौचः संकोचः । चर्मजो विकारः
चर्मः कोचः।संकोचकोच इति किं ? शौचनः ।
चर्मजः ।

*वाऽश्महितनाम्नो विकारापत्ये ॥ १४६ ॥
अश्मन् हितनामनित्येतयोः विकारेऽपत्ये चार्थे
वा टिसं भवति इति परतः । अश्मनो विकारः
आश्मः । आश्मनः । हितनाम्नोऽपत्यं हैतना-
मः । हैतनामनः । अन्यत्र—आश्मनः ।
हैतनामनः ।

*टलेऽऽहः ॥ १४७ ॥ अन्टल सयोरेव टेः
सं भवति । उत्तमाहः । हे अहनी भूतो भावी
वा दृषदीनः । अहनीनः । टल इति किं ? अन्हा
निर्दृष्टमाहिकं ।

कापोरोऽस्वर्चमुवः ॥ १४८ ॥ कद्रुचव्यस्य
उचर्चात्तस्य च स्वर्चमुचर्चितस्य चोत्वं भवति
इति परतः । कद्रुः अस्वर्चं कापरेवः । कंद्रे-
रत्वं मंडल्यः । क्रीमवः । कपटवः । कद्रु-
वैकुव इति किं ? स्वर्चमुव इदं स्वर्चमुव ।

हे सं ॥ १४९ ॥ उर्णातस्व सं भवति
हे परे । मद्रवाहाः अपत्यं माद्रवाहेव । जंघा
अपत्यं जंघेव ।

०४ः ॥ १५० ॥ अर्णातस्व च अस्व सं
भवति इति परे । दाक्षिः । चौडिः । नाभेवः ।
रौहिणेवः । कमंडलेवः ।

ऊर्णा ॥ १५१ ॥ अर्धेवर्धयोः सं भवति
ऊर्ध्वे परतः । गौरी । कुमारी । कुरुपरी । दाक्षी । झाषी ।

०वत्स्वोच्चयः ॥ १५२ ॥ मत्स्वस्वोच्चो वकारस्व
सं भवति उच्चा परतः । वल्ली ।

हूर्णागस्वोच्चो च ॥ १५३ ॥ अनवोच्चो
वकारस्व सं भवति ऊर्णां हे च परतः । सूर्यस्य
वार्वा सूरि । अगस्ती । सौरीवः । आगस्तीवः ।
हे भेति किं ! सौर्यं तेजः ।

ह्रस्वो ह्रस्वः ॥ १५४ ॥ ह्रस्वः परस्व ह्रस्वो
वकारस्व सं भवति ऊर्णां परतः । गार्गी ।
वाल्मी । ह्रस्व इति किं ! बाबुवेगी । ह्रस्व इति
किं ! कस्वी ।

क्यच्छ्वनादृत्वापत्यस्य ॥ १५५ ॥ क्ये
च्छ्वी अनकारादौ च इति ह्रस्वः परम्भापत्यस्य
वकारस्व सं भवति । गार्गीयति । गार्गीयते ।
वाल्मीयति । वाल्मीयते । गार्गीभूतः । वाल्मीभूतः ।
गार्गीणां समूहः गार्गीकं । वाल्मीकं । वाल्मीक्यायं
वाल्मीवः । गार्गीवः । क्यच्छ्वनादिति किं !
गार्मीयणः । वाल्मीयणः । आपत्यस्येति किं !
सांकाश्ये भवः सांकाश्यकः । कापित्यकः । ह्रस्व
इत्येव—आग्नेयकः ।

राजन्वयमनुष्यस्याके ॥ १५६ ॥ राजन्व
यमनुष्यवोर्वकारस्व सं वात्स्वके परतः । राजन्वाणां
समूहः राजन्वकं । मानुष्यकं ।

०वैषपौचं ये ॥ १५७ ॥ तिप्पपुण्यवोर्वकारस्व
सं निष्पत्येव मद्रवपिप्पे । तिप्पेन मुस्त्रवेन

मुक्कः तेषः । पौषः । य इति किं ! तिप्पे देव-
ताऽस्व तैप्पः । वौप्पः ।

०वांज्यमातितमातितोतिपातिचट् ॥ १५८ ॥
अंतमाद्वः स्रज्वाः कुतसिकादिनासा वा निपा-
त्यंते । अतिसवेनातिकः अंतमः । अंतितमः ।
अंतिकतमः । तमेऽतिकस्व तिप्पव्यस्व कस्रव्यस्व
च सं निपात्यते । अंतिकादागतः अंतितः ।
अंतिकतः । तसि वा कोष् । अंतिके साधुः
अंतिवः । अंतिव्यः । वः कोष् । अंतिके सदि-
क्षीत्यंतिचट् । अतिक्रष्ट । किंते सदि क-
कस्ये वास्तः ।

०विस्वकादेशकस्य ॥ १५९ ॥ विस्वकादीनां
उकारस्व सं भवति इति परतः । विस्वाः अस्मा
संति विस्वकीया नदी । तस्मां भवः वैस्वकः ।
वैष्णकीया । वैष्णुकः । वैष्णकीया । वैष्णकः ।
त्रिकीया । त्रैकः ।

तुरिष्ठेभ्यस्तु ॥ १६० ॥ तुष्टव्यस्व सं
म्यात् इष्ट इमनीयसौ परतः । आशिष्ठेन कर्तृ-
मान् करिष्ठः । हरिष्ठः । करीवान् । हरीवान् ।
इमन्महजमुत्तरार्धे ।

टेः ॥ १६१ ॥ टेव्य सं भवति इष्टेभ्यस्तु
परतः । पटिष्ठः । पटोर्भावः पटिमा । पटीवान् ।
लघिष्ठः । लघिमा । लघीवान् ।

जाविष्ठवन्मृदः ॥ १६२ ॥ मृदः इष्टे ह्य
कार्यं भवति जां परतः । पटुमाषटे—पटयति ।
कषयति । साधुमाषटे—साधयति । नदयति ।
कर्तृमंतं—करयति । हर्तृमंतं—हरयति ।

स्वृल्लूरुवदस्वकिमृद्राणां वज एष
वेकः ॥ १६३ ॥ स्वृळादीनां वजः सं भवति
इह एष च इष्टेभ्यस्तु परतः । स्वविष्ठः ।
स्वविमा । स्ववीवान् । दविष्ठः । दविम ।
दवीवान् । दविष्ठः । दविमा । यवीवान् । इतिष्ठः ।

हृदिमा । हृदीयान् । हृदिष्ठः । हृदिमा । हृदी-
यान् । हृदिष्ठः । हृदिमा । हृदीयान् । हृ-
दिमाचष्टे—हृदिभवति । हृदिभवति । हृदिभवति ।
हृदिभवति । हृदिभवति । हृदिभवति ।

मिथस्त्रिभिरस्त्रिरायादेरः ॥ १६४ ॥
मिथादीनामिकारादेर्बर्णसंवातस्यास्त्वं स्वादि-
ष्टेमेवस्सु परतः । मेष्ठः । मेमा । मेवान् । स्तेष्ठः
स्तेमा । स्तेवान् । स्फेष्ठः । स्फेमाः स्फेवान् ।
मापयति । स्थापयति ।

बहुकगुक्कहृदृत्तृदीर्घवृत्तारकाणां बं-
हिर्गर्वावर्षत्रपद्माघवृन्दाः ॥ १६५ ॥ बहुका-
दीनां बांसादयो भवति इष्टेमेवस्सु परतः ।
बंहिष्ठः । बंहिमा । बंहीयान् । गरिष्ठः । गरिमा
गरीयान् । बरिष्ठः । बरिमा । बरीयान् ।
वर्षिष्ठः । वर्षिमा । वर्षीयान् । त्रपिष्ठः । त्रपिमा ।
त्रपीयान् । द्रापिष्ठः । द्रापिमा । द्रापीयान् ।
बुंदिष्ठः । बुंदिमा । बुंदीयान् । बंहयति ।
गरयति । इत्यादि ।

बहोर्भस्मात्स्वं ॥ १६६ ॥ बहोर्भूभावो
भवति अस्माच्चमेयसोरादेः स्त्रं । बहोर्भावः—
भूमा । अतिशयेन बहुः भूयान् ।

*भूयिष्ठ ॥ १६७ ॥ बहोर्भूयादेशो भवतीष्टे
परतः । भूयिष्ठः ।

*ज्यायान् ॥ १६८ ॥ प्रज्ञस्वस्य वृद्धस्य वा
ज्यादेशात्परस्तेयसोरात्वं निपात्यं । अतिशयेन
प्रज्ञस्वः वृद्धो वा ज्यायान् । ज्यायांसौ ।
ज्यायांसः । ज्यायसी । ज्यायः ।

*रः वृषुवृदुक्कवृषुवृदुपरिवृदुस्वोः ॥ १६९ ॥
वृष्यादीनां ऋकारस्य रेफादेशो भवतीष्टेमेवस्सु
परतः । प्रविष्ठः । प्रविमा । प्रवीयान् । व्रदिष्ठः । व्र-
दिमा । व्रदीयान् । कशिष्ठः । कशिमा । कशी-
यान् । अशिष्ठः । अशिमा । अशीयान् । व्रदिष्ठः ।

व्रदिमा । व्रदीयान् । परिमदिष्ठः । परिमदिमा ।
परिमदीयान् । प्रवयति । प्रवयति । प्रवयति ।
प्रवयति । प्रवयति । परिमवयति । वृष्यादेरिति
किं ? ऋविष्ठः । ऋविमा । ऋवीयान् । ऋज-
यति । कृष्णिष्ठः । कृष्णिमा । कृष्णीयान् ।
कृष्णयति ।

नैकाचः ॥ १७० ॥ एकाचः टिलं न भव-
तीष्टेमेवस्सु परतः । अतिशयेन त्वम्बान्—त्वचिष्ठः
त्वम्बतो भावः—त्वचिमा । त्वचीयान् । त्व-
ग्वंतमाचष्टे—त्वचयति । त्वचिष्ठः । त्वचिमा ।
तज्जीयान् । तज्जयति । एकाच इति किं ?
अतिशयेन वसुमान् वसिष्ठः ।

अनपत्येऽणीनः ॥ १७१ ॥ इन्नंतस्वा-
नपत्यार्थे आणि परे टिलं न स्यात् । समंततः
कुटनं सांकोटिनं । साराविणं । सामार्जिनं ।
गुणिन इदं गौणिनं । दाडिनं । छात्रिणं । अन-
पत्यं इति किं ? बाहुबलिनोऽपत्यं बाहुबलः ।

गाथिविदधिकेक्षिपाणिगणिस्फादेः ॥ १७२ ॥
गाथ्यादीनां स्फादेश्चनो यदुक्तं तन्न भवत्यणि
परे । गाथिनोऽपत्यं गाथिनः । वैदथिनः ।
कैथिनः । पाणिनः । गाणिनः । काग्विणः । माद्रिणः
चाक्रिणः ।

*ज्जोऽवर्मणः ॥ १७३ ॥ मन्ततस्यावर्मणोऽ
नपत्य एवाणि यदुक्तं तन्न स्यात् । चर्मणा
छन्नः चर्मणो रवः । साम देवता अस्व—सामनः
वेन्न इदं वैमनं । अनपत्य इति किं ! सुपाप्नोऽ
पत्यं—सौवामः । अवर्मण इति किं ! सौवर्ण-
वर्मणः । हैरण्यवर्मणः ।

ब्राह्मं ॥ १७४ ॥ ब्राह्मणोऽनपत्येऽपि टिलं
निपात्यं । ब्राह्मणोऽप्यं—ब्राह्मो मंत्रः । ब्राह्ममन्त्रं ।
जासौ ॥ १७५ ॥ वात्यर्थे ब्राह्मणोऽनपत्येऽपि
टिलं निपात्यं । जासौ औपविः । अनपत्य

इति किं ! ब्रह्मणोऽपत्यं ब्राह्मणः ।

• औक्षं ॥ १७६ ॥ उक्ष्णोऽनपत्येऽपि टिसं निपात्यते । उक्ष्ण इदं-औक्षं पदं । अनपत्य इति किं ! उक्ष्णोऽपत्यं-औक्षः ।

अनः ॥ १७७ ॥ अन्ननम्याणि यदुक्तं तत्र म्यात् । सुन्वनोऽपत्यं सौन्वनः । याज्वनः । कर्मणो विकारः-कर्मणः ।

येऽहौ ॥ १७८ ॥ अहवर्षे येऽहौ यदुक्तं तत्र म्यात् । सामनि साधुः-सामन्यः । वमन्यः । मूर्धनि भवः मूर्धन्यः । राज्ञोऽपत्यं-राजन्यः । अहविनि किं ! राज्ञो भावः कर्म वा-राज्यं ।

स्वेऽध्वनः ॥ १७९ ॥ अध्वनः स्व परतः टिसं न भवति । अध्वानमलंगाभी-अध्वनीनः ।

• ठाक्रेऽथर्वण्यनः ॥ १८० ॥ अथर्वन् युव सित्येतयोर्दुक्तं तत्र म्यात् ठाकयोः परतः । अथर्वाणं वेत्त्यधीते वा आथर्वणिकः । युनां भावो यौवनिका । ठाक इति किं ! अथर्वणाऽयं आथर्वः । युवा प्रयोजनमम्य-यौविकं ।

दंदिहस्तिनोः के ॥ १८१ ॥ एतयोः फत्ये टिसं न भवति । दंदिनोऽपत्यं-दांदिनायनः । हास्तिनायनः ।

वासिजिह्वासिनः फिडे ॥ १८२ ॥ एतयोः फौ डे च परे टिसं न भवति । वामिनोऽपत्यं-वासिनायनिः । जेह्वासिनेयः ।

• औणहत्यधैवत्यसारधैवत्याक्रमैत्रेयहिरण्यमयं ॥ १८३ ॥ औणहत्यादयो निपात्यन्ते । अणहन् धीवन् इत्येतयोश्चपि तत्वं निपात्यं । अणघ्नो भावः कर्म वा औणहत्यं । धैवत्यं । सारय्वा भवः सारवं जलं । सरयूश्चन्दम्यायूस्वमणिपरे । इक्ष्वाकोरपत्यं ऐक्ष्वाकः । अन्युत्वं । मित्रयोरपत्यं-मैत्रेयः । डमि योः सं । हिरण्यस्य विकारः हिरण्यवं विनगृहं । मयटि यत्वं ।

+ क्षीर्षन् क्षिरसोऽप्ये वि ॥ १८४ ॥ क्षिरसः क्षीर्षन् भवति प्वमुक्ते बत्ये इति परे । क्षिरासे भवः-क्षीर्षण्यः स्वरः । अप्य इति किं ! हास्तिक्षीर्ष्या ।

+ वा केशे ॥ १८५ ॥ क्षिरसः केशार्थे क्षीर्षन् वा भवति यत्ये परतः । क्षीर्षण्याः क्षिरस्याः केशाः ।

+ क्षीर्षोऽपि ॥ १८६ ॥ क्षिरसोऽक्षीर्षादेशो भवति अजारी इति परतः । हस्तिक्षिरसोऽपत्यं हास्तिक्षीर्षः । म्यूलेक्षिरस इदं स्थूलक्षीर्ष । अचीति किं ! शिरस्कृष्यं इतीति किं ! शिरसा नमामि शांतिनाथं ।

इति जैनद्रव्याकरणे गन्धार्णवचंद्रिकायां
लघुगुप्तौ चतुर्थाध्यायस्य
चतुर्थः पादः ।
समाप्तश्चायमध्यायः ॥४॥

अथ पंचमोऽध्यायः ।

* वारकः ॥ १ ॥ वोगुनिमित्तभूतस्य अक इत्ययमादेशो भवति । नदकः । बद्धकः । कारकः । आंगकः ।

* फट्स्वच्छ आयनयनीनीयिण ॥ २ ॥ फाटोना निरचो गुनिमित्तानामायनादयो भवन्ति । नडादिभ्यः फण-नाडायनः । ढण् दितेभ्य-दैतेभ्यः । कुलात् स्वः-कुलीनः । स्वमुदछः-स्वसीवः । क्षत्राद् घः-क्षत्रियः । गुनिमित्तनामिति किं । फकति । ढौकते । खनति । छिनति । घूर्णते ।

झोऽजः ॥ ३ ॥ झकारस्यांता देशो भवति । भवति । एवंते । अदति । क्षीव्यंति । गोनिमित्त-

स्येति किं ! उज्झन् । उज्झता ।

थादत् ॥ ४ ॥ थात्परम्य इम्य अद् भवति ।

ददति । ददतु । जाप्रति । जाप्रतु ।

द्वेऽनतः ॥ ५ ॥ दविष्येऽनतः परम्य
कस्याद् भवति । चिन्वते । चिन्वतां । अचि-
न्वन् । विक्रीणते । द इति किं ! पुनन्ति । अन-
त इति किं ! च्यवन्ते । उद्धवन्ते ।

* शीको रत् ॥ ६ ॥ शीकः परम्य शो रद्
भवति । शेरते । शेरतां । अशेरत ।

वेशोः सिद्धमेवस्य ॥ ७ ॥ वेतेः परम्य
शो रद् भवति । वे सिद्धमेवम्याचार्यस्य मननं ।
संविद्वते । संविद्वतां । समविद्वत । संविद्वेन ।
संविद्वतां । समविद्वत ।

भिसोऽत ऐम् ॥ ८ ॥ अकारानान भिम
ऐम् भवति । जिनैः । मुरैः । अमुरैः । नरैः ।
अत इति किं ! यतिभिः । विद्याभिः । ऐम्कर-
णादतिजरसैः ।

* नेदमदसोऽकः ॥ ९ ॥ आभ्यां ककार-
हिताभ्यां भिस ऐम् न स्यात् । एभिः । अमीभिः ।
अक इति किं ! इमकैः । अमुकैः ।

स्येनान्ष्टाकसेः ॥ १० ॥ अतो ढसादीनां
स्यादयो भवन्ति । जिनस्य । जिनेन । जिनात् ।
अतिजरसेन । आत्करणात्-अतिजरसान् ।

केर्यः ॥ ११ ॥ अतो केर्यो भवति । देवाय ।
जिनाय । दानाय ।

स्नेः स्मैः ॥ १२ ॥ स्नेः परस्य केः स्मै
इत्ययमादेशो भवति । सर्वस्मै । विश्वस्मै ।
अन्यस्मै । तस्मै । यस्मै । कस्मै । अस्मै । अत
इति किं ! भवते ।

* ऊचसेः स्मिन्स्मात् ॥ १३ ॥ स्नेरकारांता-
त्परयोर्किंस्त्वोः स्मिन्स्मात् स्तः । सर्वस्मिन् ।
सर्वस्मात् । विश्वस्मिन् । विश्वस्मात् । अन्यस्मिन् ।

अन्यस्मात्तातस्मिन् । तस्मात्तातस्मिन् । यस्मात् ।
कस्मिन् । कस्मात् ।

जसः शी ॥ १४ ॥ जेरकारांतात्परस्य
जसः शी इत्ययमादेशो भवति । सर्वे । विश्वे ।
अन्ये । ये । ते । के ।

आप औतः ॥ १५ ॥ आबंतात्परस्यौतः
शी भवति । कन्ये पश्य । दामे तिष्ठतः । दामे पश्य ।
नयः ॥ १६ ॥ नपः परस्य औतः शी भवति ।
दधिनी स्तः । दधिनी पश्य । पापे स्तः । पापे
त्यज । फले । धने । बने । कुले । माले ।

जम्शमोः शिः ॥ १७ ॥ नपः परयोः जम्-
शमोः शिर्भवति । ज्ञानानि संति । ज्ञानान्याभय ।
एवं-दर्धानि । मधुनि । कुलानि । मालानि । जरा
सहचरिण्य शमो ग्रहणादिह नेप्यते-पात्रशो
ददाति । वनशः प्रविशति ।

* अष्ट औश ॥ १८ ॥ अष्टशब्दाद् कृताकारात्
परयोर्जम्शमोः औश भवति । अष्टौ याति ।
अष्टौ पश्य । कृताकारपरिग्रहादिह न भवति । अष्ट
तिष्ठति । अष्ट पश्य । ज्ञापकमिदमेवात्वाविकल्पस्य-
प्रधानसंप्रत्ययादिह न भवति । प्रियाष्टानन्निष्ठंति ।
प्रियाष्टनः पश्य । ओशा सिद्धेऽप्यौशग्रहणमष्टावा-
चश्रुत अष्टयतीति किंवन्तेऽपि श्रवणार्थमष्टाविति ।

उचिलः ॥ १९ ॥ इस्त्वंकान् जम्शमोः
उप् भवति । षट् । पंच । सप्त । अष्ट । नव । दश
कति संति वीक्षस्व वा । प्रधाने कार्यसंप्रत्ययादि-
ह न भवति । प्रियषषः प्रियपंचानः तिष्ठन्ति ।
प्रियकतीन् पश्य ।

नपः स्वमोः ॥ २० ॥ नपः स्वमोरूप भवति ।
दध्यस्ति । दधि पश्य । एवं- त्रपु । जतु । मधु ।
उदधित् । यत्कुलं, तत्कुलमित्यत्र कृताकृतप्रसंगा-
दानित्यं त्यदापत्वं वाचते । यस्य च लक्षणांतरे-
णाम्भावेन निमित्तं विहन्वते न तद्वनित्यमिति ।

अजरसो वा ॥२१॥ जरसन्ताम्रसो वा स्वमोरु-
म्भवति । अतिजरः, अतिजरस आस्ते पश्य वा ।

इक्षुः इक्षं ॥ २२ ॥ इक्षुतान्नपो वा स्वमोः
वा इक्षं भवति । हे बारे । हे बारि । हे त्रपो,
हे त्रपु । प्रियतिम् । प्रियत्रि ।

अनोऽम् ॥ २३ ॥ अकारांतान्नपः स्वमोरम्
भवति । दर्शने । पनं । वनं । कुलं । जलमन्ति
पश्य वा ।

पंचनोऽनेकतरस्यान्यादेर्दुक् ॥ २४ ॥
एकतरवर्जितस्य पंचकस्यान्यादेर्दुःखागमो भवति
स्वमोः परतः । अन्यत् । अन्यतम् । इतरत् ।
कतरत् । कतमत् निवृत्तिः पश्यति वा । पंच इति
किं ! समं, सिमं । अनेकतरम्येति किं ! एकतरं ।
नप इति किं ! अन्यः । इतरं गतिद्वेऽन्यतरग्रहणं
किं ! अन्यतमं वनं ।

युष्मदस्मदो ङसोऽङ् ॥ २५ ॥ आभ्यां
ङमोऽङ् भवति । नव । मम ।

हेमुटोऽम् ॥ २६ ॥ ताभ्यां हेमुटोऽम् भवति ।
तुभ्यं । मद्यं । त्वं । अहं । युवां । आवां । युवां । वया
त्वां । माम् । युवां । आवां ।

असोऽञ् ॥ २७ ॥ ताभ्यां असोऽञ् भवति ।
युष्मान् । अस्मान् ।

अभ्यसोऽपोऽभ्यम् ॥ २८ ॥ ताभ्यामपोः
अभ्यसोऽभ्यम् भवति । युष्मभ्यं । अस्मभ्यं ।

अभ्योऽसोऽञ् ॥ २९ ॥ ताभ्यामर्थात् कायाः
अभ्यसो ङसेश्चाङ् भवति । युष्मद् । अस्मद् ।
त्वत् । मत् ।

साम आकम् ॥ ३० ॥ ताभ्यामुत्तरस्य साम
आकम् भवति । युष्माकं । अस्माकं ।

प्यास्तिवाकसं क्त्वः ॥ ३१ ॥ क्त्वात्यम्य
तिसे वाकसे च प्यो भवति । प्रकृत्य । प्रहृत्य ।
उचैः कृत्य । नीचैः कृत्य । त्रिवाकस इति किं !

अकृत्वा । परमकृत्वा ।

लौल्येऽमुक्कुम्ब क्यचि ॥ ३२ ॥ गोः क्यचि
परे अमुक्कुम्बो भवतः लौल्येऽर्थं । दध्यम्यति ।
दधिभ्यति । मध्वम्यति । मधुम्यति । क्षीरम्यति ।
लवणम्यति । लौल्य इति किं ! दधीयति ।
मधूयति । क्षीरीयति । लवणीयति ।

याभेऽभ्यवृषयोः ॥ ३३ ॥ अभ्यवृषयोर्भाभेऽर्थेऽमु-
क्कुम्बो म्भः क्यचि । अभ्यम्यति बहवा । वृष-
म्यति गोः । याभ इति किं ! अभ्यीयति ।
वृषीयति देवदत्तः ।

आभ्यान् स्नेः सुट् ॥ ३४ ॥ स्नेरवर्णाता-
दाभि परं मृडागमो भवति । संवेपां । तेषां ।
येषां । केषां । मर्षागो । यासां । कासां ।

इन्द्रयः ॥ ३५ ॥ त्रैलोक्यो भवत्यामि परे ।
त्रयाणां । परमत्रयाणां । त्रैलोक्यमन्तादिह न
भवति । अतित्राणां । निमृणामित्यत्र परेण बाध्यते ।

मेन्वापचतुरो नुट् ॥ ३६ ॥ एभ्यो नुट् भ-
वत्यामि परतः । त्रिनानां । पण्णां । पंचानां ।
अष्टानामित्यत्रापि परन्वाहीत्वे “पणां चेतृ इत्यन्त-
ग्रहणम्योपदेशार्थत्वादिक इति नुट् । र्भाणां ।
कुमारिणां । वधूनां । मासानां । पूजानां । बा-
रीणां । चतुर्णां ।

इदिदोऽनुम् ॥ ३७ ॥ इदिनो धोर्नुमागमो
भवति । वंदति । वंदने । वंदिना । वंदितुं ।
वदिन्योर्निदिनोऽनिदिनवान् । इदिन इति किं !
पचति । पच । धोगिति किं ! अभ्यसीत् ।
धिन्विक्कुण्योर्गिति निदेशात्त्योत्पत्तः प्राग्व
नुम् । तेन-सरोटलः, इत्यः सिद्धः । कुंडा ।
हुंडा । बुद्धिरिति सनकगोष्ठागणं ज्ञापकं-इरितो
धोर्नुम् न भवति—भेदं ।

शे मुचां ॥ ३८ ॥ मुचादीनां शे परे नुम्
भवति । मुचति । छुपति । विंदति । क्षिपति ।

सिञ्चति । कृतति । सिन्दति । पिञ्चाति । अष्टौ
शुचादयः । श इति किं ! मोक्षा । मोक्तुं ।

+ तृफदृफगुफोभशुभां ॥ ३९ ॥ तृफा-
दीनां शे नुम् भवति । तृफति । दृफति । गुंफ-
ति । उंभति । शुंभति । श इति किं ! तर्किता । तर्कितुं ।

नश्मज्जैर्झलि ॥ ४० ॥ अनयोर्झलि नुम्
भवति । नष्टा । नष्टुं । नष्टव्यं । नश् अदर्शने ।
ट्टवामस्त्रौ शुद्धौ । मंक्ता । मंक्तुं । मंक्तव्यं ।
मंक्त्वा । मंक्ष्यति । मिमंक्षति । मस्जेर्नुमि कृते
द्वयोः स्फसंज्ञायां स्फादिसं । झलीति किं !
नशनं । मज्जनं ।

* जभोऽचि ॥ ४१ ॥ जभेर्नुम् भवत्यचि
परतः । जंभति । जंभकः । साधुजंभी । जंभ-
जंभ । जंभो वर्तते । नित्यत्वादेषः प्रागव नुम् ।
अचीति किं ! जभ्यते । जाभ्यं । जंजब्धिः ।

* रधः ॥ ४२ ॥ रधेरचि नुम् भवति ।
रंभयति । रंभकः । साधुरंधी । रंधं रंधं । रंधो वर्त-
ते । अचीति किं ! रद्धा । पृथग्वचनमुत्तरार्थं ।

* नेट्यालिटि ॥ ४३ ॥ रंधेर्न नुम् भवति
इडादावलिटि परतः । राधिप्यति । राधिता ।
राधितुं । राधितव्यं । इटीति किं ! साधुरंधी ।
अलिटीति किं ! रंरंधिव । रंरंधिम । रेधिवानि-
त्यत्र—कसः कित्त्वसामर्थ्यान्नुमः सं । लिटीटि
इति कर्तव्ये पूर्वैर्नैव सिद्धत्वान्नियमो भवति । तत्र
च लिटीट्येवेत्यवधारणमाहोभिलिख्येवेटीत्युभय-
था संभवेऽन्यतरपरिग्रहो दुर्लभः ।

* रभः ॥ ४४ ॥ रभेरजादावलिटि परे नुम्
भवति । आरंभयति । आरंभकः । साधुरंभी ।
आरंभमारंभं । आरंभो वर्तते । अलिटीति किं !
आरेभे । अचीति किं ! आरब्धा । आरभते इति
शुदादित्वाच्छे हलुस्त्वं ।

लभेः ॥ ४५ ॥ लभेरलिख्यजादौ नुम् भवति

लंभयति । लंभकः । साधुलंभी । अलिटीति किं !
लेभे । अचीत्येव—लब्धा । लभते—इति शुदा-
दित्वाच्छे नस्त्वं । न च लभेः क्षतास्ति । यस्य
शतुर्नुम्बिकल्पः स्यात् । लंभतीति प्रयोगभावेऽपि
“वा नपः” इति बाग्रहणात् व्यवस्था विज्ञाम्यते
पृथगारंभ उत्तरार्थः ।

य्याहः ॥ ४६ ॥ आहः परस्य लभेर्नुम्
भवति यकारादौ परतः । आलंभ्या गौर्वाहणेन ।
यीति किं ! आलब्धा । आह इति किं ! लभ्यं ।
आलभ्यागत इत्यत्र नुमोऽन्यत्र सावकाशस्य सं ।

उपात्स्तुतौ ॥ ४७ ॥ उपाह्लभेर्नुम् भवति
स्तुत्यां यत्ये परतः । उपलभ्यं धनं भवता ।
स्तुनाविति किं ! उपलभ्यमस्माद् वृषलात्किञ्चित् ।

* बाष्मज्जयोः ॥ ४८ ॥ लभेर्वा नुम्भवति
अमज्जयोः परतः । लंभंलंभं । लाभं लाभं ।
अलंभि । अलाभि ।

* घञ्मे च गेः ॥ ४९ ॥ गेः परस्य लभे-
र्नुम् भवति घञि स्वेऽपि औ च परे । उपलंभः ।
मुप्रलंभः । प्रलंभं प्रलंभं । प्रालंभिः । गेरिति
किं ! लाभः । ईषल्लभं । अज्ज्योर्नित्यार्थं घञ्मे
तु गेरेवेति नियमार्थं वचनं जिज्ञासोपलंभेनेति
निर्देशाल्ल विपरीतो नियमः । गेः घञ्मे एवेति ।

* सुदुर्भ्यः ॥ ५० ॥ सुदुर्भ्यां व्यस्तसम-
स्ताभ्यां गिभ्यां गेः पराभ्यां लभेर्घञि स्वे च नुम्
भवति । अतिमुल्लभः । अतिदुर्लभः । अतिमु-
दुर्लभः । गेरिति किं ! मुलाभः । सुलभः । दुर्लभः ।
दुर्लभः । सुलभिः । दुर्लभिः । सुदुर्लभं । अति-
मुल्लभमिति पूजायामतिक्रमे चार्थेऽतिः । सुदु-
र्भ्यो गेरेवेति नियमार्थं वचनं ।

उगिदक्षां षेऽम्बादेः ॥ ५१ ॥ उगिता-
म्बादीनां ञचतेऽथ षे नुम् भवति । गोमान् ।
गोमतौ । गोमतः । गोमतं । गोमतौ । घनवान् ।

वनवन्तौ । वनवन्तः । पचन् । पचतौ । पचन्तः ।
प्राक् । प्रागे । प्राचः । अम्बादेरिति किं ! उल्हा-
सत् । पर्णध्वज् । म्बादिप्रतिषेधाद्भवत्येवम् ।
गोमत्यते—गोमात् । गोमन्तौ ।

युजिरोऽसे ॥ ५२ ॥ युजिरो नुम् भवति
असे धे परतः । युक् । युजौ । युजः । युजं ।
युजौ । अस इति किं ! अश्वयुक् । अश्वयुजौ ।
अश्वयुजः ।

नपोऽबः ॥ ५३ ॥ नपोऽजन्तस्य धे नुम्
भवति । बनानि । दधीनि । मधूनि । चारि-
त्राणि । अच इति किं ! बिमलदिवि । बहुगिरि ।
अहानि ।

अश्वला ॥ ५४ ॥ अचः परा या शल जाति-
स्तदन्तस्य नपो धे नुम् भवति । सप्योषि । धनुषि ।
उदधिति । काष्ठनांश्चि ।

प्राग्वाज्जः ॥ ५५ ॥ शलन्तस्य नपोऽन्य
शलजानः प्राक् नुम् भवति वागहोत्रिमहोत्रि ।

सुपीकोऽचि ॥ ५६ ॥ इगन्तस्य नपः सु-
प्यजादौ परे नुम् भवति । वारिणी । त्रपुणी । वारि-
णा । त्रपुणा । सुपीनि किं ! तुंबुरुणां विकारः । तौवुरवं
चूर्णं । इक् इति किं ! वने । अर्चानि किं ! वारिभ्यः ।

भादौ बांक्तपुंस्कं पुंवत् ॥ ५७ ॥ इगन्तं
नवुक्तपुंस्कं भादावजादौ पुंवत् वा म्यात् । शुचिः ।
साधुः । शुचि । साधु वृत्तं । शुचये । शुचिने
बलाय । ग्रामण्या । ग्रामणिना कुलेन । चार्वे
चारुणे बलाय । कत्रां । कर्तृणा कुलेन । अतिगया
अतिरिणा । चित्रगवे । चित्रगुणे । भादाविति किं !
चारुणी । उक्तपुंस्कमिति किं ! जनून ।

सकृद्ध्यस्थिदध्यक्ष्णोऽज्ज ॥ ५८ ॥ सकृ-
द्ध्यादीनामनङ् भवति भादावजादौ परतः ।
सकृन् । सकृन् । अकृन् । अकृन् । दक्षा ।
दक्षे । अक्ष्णा । अक्ष्णे । अक्ष्णां । नपीति किं !

दधि नाम कश्चित् धानशीको वा दधिरतेन दधिना
विदेः शतुर्वसुः ॥ ५९ ॥ विदः परस्य शतु-
र्वसुर्मवति । विद्वान् । विद्वान् । विद्वान् ।

न बाह् ॥ ६० ॥ आत्परस्य शतुर्बा नुम्
भवति । ददत् । ददतौ । ददतः । जाग्रत् । जाग्रतौ ।
जाग्रतः ।

बा नपः ॥ ६१ ॥ नपस्थात्परस्य शतुर्बा नुम्
भवति । ददन्ति । ददति । जाग्रन्ति । जाग्रति कुलानि ।
शीम्योरात् ॥ ६२ ॥ शीम्योरवर्णातात्
शतुर्बा नुम् भवति । तुदन्ती । तुदन्ती । पाती । पाती । कुले
तुदन्ती । तुदती । पाती । पाती स्त्री । आदिति किं !
अदनी । जानती स्त्री ।

अप्ययात् ॥ ६३ ॥ आभ्यां शतुर्नुम् भवति
शी मु इत्येतयोः परतः । नित्याधे वचनं । पचन्ती
कुले । पचन्ती कन्या । दीव्यन्ती कुले । दीव्यन्ती कन्या ।

सावनदुहः ॥ ६४ ॥ अनदुहः सौ परे नुम्
भवति । अनद्वान् ।

अद्योः ॥ ६५ ॥ दिवः औत्वं निपात्यते सौ
परे । घौराख्येन पुष्येन ।

पथिमध्यक्ष्णोऽमात् ॥ ६६ ॥ एषामाङ्ग-
वति मी परे । पंथाः । मंथाः । क्रमुक्षाः ।

एदं ॥ ६७ ॥ तेषामिकारम्याङ्गवति धे
पग्नः । पंथानौ । पंथानः । पन्थानं । पंथानौ ।
मंथानौ । मंथानः । क्रमुक्षाणी । क्रमुक्षाणः ।

यो न्यः ॥ ६८ ॥ तेषां अकारस्य न्यादेशो
भवति धे परे । पंथाः । मंथाः ।

अस्य टेः स्त्र ॥ ६९ ॥ तेषां मसंज्ञकानां
टेः स्त्र भवति । पद्यः पद्य । पथा । पथे । मथः ।
मथा । क्रमुक्षः । क्रमुक्षा ।

पुंसोऽमुक् ॥ ७० ॥ पुंसः अमुक् भवति
धे परतः । पुमात् । पुमांसौ । पुमांसः । पुमांसौ । पुमांसौ ।
+ ओतो जित् ॥ ७१ ॥ ओतः परं धं णिद्वयवति ।

गौः । गावौ । गावः । गौः । गावौ । गावः ।
वाऽस्यण्णश्र॥७२॥अम्मदो णश्र वा णिद्ववति।
चकार । चकर । विलकापाविलरूप ।

* सखितोऽकौ ॥ ७३ ॥ सखितः परं धं णि-
द्ववति अकौ परतः । सखायौ । सखायः ।
सखायं । सखायौ । तकार इति किं ! हे सख्यौ ।
अकाविति किं ! हे सखे ।

* ऊन्सौ ॥ ७४ ॥ तस्य ऊन् भवति अकौ सौ
परतः । सखा ।

ऋद्वशनस्फुरदंशोऽनेहसां ॥ ७५ ॥ ऋका-
रांतानां उशनसादीनां च ऊन् भवति धे अकौ
सौ परतः । कर्ता । दाता । पिता । माता ।
उशना । पुरुदंश । अनेहा । अकाविति किं !
हे दातः । हे मातः । हे पुरुदंशः । हे अनेहः ।

+ तृज्वत् क्रोष्टुः ॥ ७६ ॥ क्रोष्टुः तृजंत-
वद्वति अकौ धे परतः । क्रोष्टा । क्रोष्टारौ । क्रो-
ष्टारः । क्रोष्टारं । क्रोष्टारौ । अकाविति किं ! हे
क्रोष्टो । ध इति किं ! क्रोष्टून् ।

+ स्त्रियां ॥ ७७ ॥ क्रोष्टुः स्त्रियां तृज्वत्
भवति । क्रोष्ट्री ।

✓ + वाऽच्यापि ॥ ७८ ॥ क्रोष्टुः तृज्वद्वा भवति
अजादावापि भादौ परतः । क्रोष्ट्रा । क्रोष्टुना ।
क्रोष्ट्रे । क्रोष्टवे क्रोष्टोः । क्रोष्टुः । क्रोष्टोः । क्रोष्टुवोः ।
क्रोष्टूनां । क्रोष्टरि । क्रोष्टौ । अचीति किं ! क्रोष्टुभ्यां ।
क्रोष्टुभिः । आपीति किं ! क्रोष्टून् ।

चतुरनहुहोर्वाः ॥ ७९ ॥ अनयोरुकारस्य
वा भवति धे परतः । चत्वारः । चत्वारि । अति-
चत्वाः । अतिचत्वारौ । अतिचत्वारः । अन-
द्वान् । अनद्ववाहौ । अनद्ववाहः । अनद्ववाहं ।
अनद्ववाहौ ।

वःकौ ॥ ८० ॥ तयोरुकारस्य वो भवति
कौ परतः । हे अतिचत्वः । हे अनद्ववन् ।

+ पुत्रेऽहं मातुः कपोऽह् ॥ ८१ ॥ वसे मातृश-
ब्दात् परस्य कपो वा अह् भवति कौ परतः पुत्रेऽहं
पुत्रप्रशंसायां । हे गार्गमातः । पुत्र इति किं ! हे गार्ग-
मातृके पुत्रि । अहं इति किं ! गार्गमातृक ।

+ बोशनोश्चनन् ॥ ८२ ॥ एतौ निपात्यौ कौ वा।
हे उशन । हे उशनन् । हे उशनः । उशनसः सखं
नत्वं च निपात्यते ।

ऋतामिदोः ॥ ८३ ॥ ऋकारांतस्य धोरिकारा-
देशो भवति । किरति । गिरति । विस्तीर्ण ।
गीर्ष्यते । बोरिति किं ! मातृणां ।

उरुः धोः ॥ ८४ ॥ उरुः ऋत इर्भवति ।
कीर्त्तयति । कीर्त्तयतः । कीर्त्तयंति ।

पुवादुत् ॥ ८५ ॥ पवर्गाद्वकाराच्च परस्य धोः ऋतः
उद्वति । पूर्तः । प्रपुर्षति । वुर्षति ।
मुर्षति वुर्षति । मुनीन् ।

सावेम्म ॥ ८६ ॥ मपरं सौ परे गोरैप् भवति ।
अनेर्षात् । अहौषात् । अलावीत् । अहर्षात् ।
म इति किं ! अकविष्ट ।

ब्रज्वल्लोऽतः ॥ ८७ ॥ ब्रजिवदोर्लकाररे-
फांतस्य च गोरत ऐप् भवति मपरं सौ परतः ।
प्रावाजीत् । अवादीत् । अचालीत् । अचारिन् ।
ब्रज्वल् इति किं ! मानिरशीत् । मानिरटीत् ।
अत इति किं ! न्यमीलीत् । न्यस्वोडीत् ।

हलामचः ॥ ८८ ॥ हलंतानामच ऐच् भवति
मपरे सौ परतः । अभैत्सीत् । अचैत्सीत् ।
अरौत्सीत् । हलामिति किं ! गौरिवाचारीत्-अग-
वीत् । अच इति किं ! अधार्शीत् । अनिकोऽपि
यथा स्यात् ।

नेटि ॥ ८९ ॥ इडादौ मसौ परे हलंतस्य
गोरच ऐम् भवति । अदेवीत् । अक्रोषीत् । अकर्त्तत् ।

* इक्ष्यक्ष्णश्चसूक्ष्येदितां ॥ ९० ॥ हकार
मकारवकारयकारांतानां क्षणादीनां च इडादौ

मसावेम स्यात् । अग्रहीत् । अरहीत् । अवमीत् ।
अव्ययीत् । अग्रणीत् । अश्वसीत् । अश्ववीत् ।
अरणीत् । अलणीत् ।

बोर्णुवः ॥ ०.१ ॥ ऊर्णुजो मसौ वेम्भवीत् ।
प्रौर्णावीत् । प्रौर्णवीत् ।

अतोऽनादेर्घेः ॥ ०.२ ॥ अनादेरतो घेर्बेम्भ-
बति इडादौ मसौ परतः । अकणीत् । अका-
णीत् । अगणीत् । अगणीत् । अचणीत् ।
अचाणीत् । अत इति किं ! असेवीत् । अगोदेगिति
किं ! मानिगटीत् । बेगिति किं ! अरक्षत् ।

* बलादेर्गिट् ॥ ०.३ ॥ बलादेर्गथादेर्गम्य इडा-
गमो भवति । पविना । पवितुं । पविनय्यं ।
भविना । भवितुं । भविनय्यं । पथिनय्यं । बला-
देगिति किं ! लय्यं । लवनीयम् । अगम्येति किं !
आप्ते । शते ।

+ ग्रहादेः क्तः ॥ ०.४ ॥ ग्रहादिभ्यः परम्य
बलादेः क्तेर्गट् भवति । निगृहीतः । उदितः ।
भणितः । दधितः । मथितः । लिखितः ।
पठितः । निक्षुब्धः । ग्रहादेर्ग्वे क्तेर्गति नियमोऽयम् ।
तेन—विभूतिः । दामिगिन्यादि ।

* ग्रहांऽन्वित्र्यकाचो दीः ॥ ०.५ ॥ ग्रहेर्काचः
परम्य इटो दाभंवत्यन्विट् परतः । ग्रहीष्यति ।
ग्रहीता । ग्रहीतुं । ग्रहीतय्यं । अलिटीति किं !
जगृहिव । जगृहमा ण्काच इति किं ! जरीगर्हिता
जरीगर्हितुं ।

* वृत्तो वाऽलिमसौ ॥ ०.६ ॥ वृत्तवृत्तभ्यां
अङ्कागतम्यश्च वा इटो दाभंवति अन्विट् क्लिट्
मसिषु परतः । वारिता । वर्गता । प्रावरिता ।
प्रावरीता । तारिता । तरीता । जरिता । जरीता ।
निगारिता । निगरीता । अलिमसाविति किं ! बरि-
षीष्ट । प्रावरिषीष्ट । निगरिषीष्ट । प्रावरिष । ते-
रिषि, तेरिम । प्रावारिष्टां अतारिष्टां । अस्तारिष्टां ।

न्यागारिष्टां । न्यगारिषुः ।

सनीट् ॥ ०.७ ॥ सनि परे वृत् इड् वा भवति ।
वुवृषेते । विवरिषते । विवरीषते । प्रावुवृषेति ।
प्राविवरिषति । प्राविवरीषति । तितीषेति । ति-
तरीषति । तितरिषति । आतिस्तीषेति । आति-
स्तरिषति । आतिस्नरीषति ।

लिङ्कृत्पोर्दे ॥ ०.८ ॥ वृद्धः परयोर्किङ्कृभ्योरि-
ड् वा भवति दे । लिङ्कृ---वृषीष्ट । वरिषीष्ट ।
आम्तीषीष्ट । आम्तरिषीष्ट । अवृत् । अव-
रिष्ट । अवरीष्ट । प्रावृत् । प्रावरिष्ट । प्रावरीष्ट ।
आम्नीष्टं । आम्नरिष्ट । आम्नरीष्ट । इ इति किं !
प्रावारिषुः । अतारीत् ।

* स्फाटनोऽम्कुः ॥ ०.९ ॥ स्फाटम्कुपराट्-
कागन्निङ्कृभ्योर्दे वेड् भवति । स्मृषीष्ट । स्मरि-
षीष्ट । स्मृषीष्ट । स्मरिषीष्ट । अम्मृषातां । अम्मीग-
षाताम् । अम्मृषातां । अम्वरिषातां । अम्कुरिति किं !
मम्कृषीष्ट । ममम्कृत ।

* उद्दिष्टपुञ्जः ॥ १.०० ॥ उक्ताद्दिष्टो पुञ्जभ्यो-
त्तरम्य बलादेर्वेदं भवति । रद्धा । रथिता । नष्टा ।
नशिता । नक्ष्यति । नशियति । उपगोढा ।
उपगृह्णिता । विधोता । विधविता । धाप्यति ।
धविष्यति ।

निष्कृषः ॥ १.०१ ॥ निष्कृषात् कुष इड् वा
म्यात् । निष्कृषिता । निष्कृषा ।

इट् ॥ १.०२ ॥ निष्कृषः तसंज्ञ परे इड् भवति ।
निष्कृषितः । निष्कृषितवान् ।

तीक्ष्णसहस्रप्रकृषिषः ॥ १.०३ ॥ एभ्यो वेड्
भवति तकागदौ परतः । एष्टा । एषिता । एष्टुं ।
एषितुं । एष्टय्यं । एषितय्यं । सोढासहिता । लोब्धा ।
लोभिता । रोष्टा । रोषिता । रेष्टा । रेषिता ।
तीति किं ! सहिष्यते ।

सनीवतर्द्धअस्मदं मुसहभिर्गुणैर्भरद्भवि

आर्षेः ॥ ११७ ॥ नित्यानिट्ताम्बः अकार-
बद्धोऽजंतेम्बः मृत्तदक्षिभ्यां च वे वेड् भवति
स्कादीन्विहाय । पक्का । पपक्व । पेचिच ।
शक्ता । शशक्व । अकिवायाता । ययाच । ययिच ।
नेना । निनेच । निनयिच । मष्टा । ससप्त ।
ससर्जिच । द्रष्टा । ददष्ट । ददर्शिच । अन्वदच
सृजद्वह इति किं ! भेत्ता । बिभेदिच । नित्यम-
हणं किं ! अक्ता । अंजिता । आनंजिच । अनिट्
ग्रहणं किं ! लविता । लुक्विच । तासृग्रहणं किं !
जयसिच । य इति किं ! पेचिच । पेचिम । अक्क-
व्यातं गिति किं ! म्मक्का । म्मक्किच । अत्ता । आ-
दिच । व्याना । विव्यायिच । अत्ता । आगिच ।

कृतः ॥ ११८ ॥ अकारांतात्रित्यानिट्
तासम्ब नेड् भवति । कर्त्ता । चकर्त्त । हर्त्ता ।
जहर्त्त । म्मर्त्ता । म्मर्त्त ।

* गमस्नोर्दे ॥ ११९ ॥ गमस्नुभ्यां बलादे-
रगम्य दे सनि नेड् भवति । मंगम्यते । संजिगमते ।
अधिजिगांसते । म्मस्नोप्यते । म्मस्नोप्यमाणः । म्मस्नोष्ट ।

क्रमेः ॥ १२० ॥ क्रमेः परम्य नेड् भवति
दे । प्रक्रम्यते । प्राक्रमन् । प्रचिक्रमते । द इति
किं ! क्रमिता ।

* लुः ॥ १२१ ॥ दे विषये क्रमेः परम्य लुनेड्
भवति । प्रकृता । उपकृता ।

वशि ॥ १२२ ॥ धोर्वशादौ परे नेड् भवति ।
ईश्वरः । दीपः । भस्म । दंडः । मुद्रः । गर्गः ।
वर्शति किं ! ईशिता ।

* लौदिदचोऽपच्छिबभिर्षीडीरुषट्कोवृद्धतः
॥ १२३ ॥ लृकारौकारेड्भ्यांऽजंतेम्यश्च एका-
ज्भ्यो विहितस्य बलादेनेड् भवति पतादीन्विहाया
गंता । शक्ता । नंता । वेत्ता । चेता । याता ।
दाता । नेता । स्तोत्ता । कर्त्ता । पतादिर्वर्जनं किं !
पठिता । श्वयिता । श्वयिता । श्वयिता । श्वयिता ।

रयिता । श्वयिता । श्वयिता । श्वयिता । श्वयिता ।
ययिता । भयिता । लयिता । वरिता । वरीता ।
प्रावरिता । प्रावरीता । तरिता । तरीता । परिता ।
परीता । आश्विषीष्टा । एकाच इति किं ! प्रोर्णयिता ।
बिभेदिता । चिच्छेदिता । जागरिता ।

* क्तिचोणादेः ॥ १२४ ॥ एषां नेड् भवति ।
शंतिः । तंति । पोत्रं । शम्भ्रं । जंतुः । वत्सः ।
अक्षरं । हस्तः । बर्निका । पत्तनं । कुक्षिः ।
हस्तुः । शर्करा । शंखः ।

* कित्युर्णुञ्जयुक्तः ॥ १२५ ॥ एभ्यः किति
नेड् भवति । प्रोर्णुतः । प्रोर्णुतवान् । श्रितः ।
श्रितवान् । श्रित्वा । श्रितिः । युतः । युतवान् ।
युत्वा । युनिः । रुतः । रुतवान् । रुत्वा । रुतिः ।
प्रावृत्तः । प्रावृत्तवान् । किनीति किं ! श्वयिता ।
ऊर्णादेरिति किं ! श्वयित्वा । एकाच इति किं !
जागरितः । जागरितवान् ।

मनि ग्रहगुहश्च ॥ १२६ ॥ ग्रहगुहाभ्यां
उर्णोर्भ्यश्चकाश्च मनि नेड् भवति । जिघृक्षति ।
जुगुप्सति । लुक्पति । लुक्पति ।

भृमृवृन्तुदृमृभ्रांलिटाः ॥ १२७ ॥ एभ्यो लिटि
नेट् भवति । बभृव । बभृम । समृव । समृम ।
ववृवहे । ववृमहे । ववृव । ववृम । लुप्दुव ।
लुप्दुमा । लुप्दुथा । लुप्दुवा । लुप्दुमा । लुप्दुथा । लुप्दुव । लुप्दुम ।
मुम्राच । मुम्राव । मुम्राच । मुम्राच । सिद्धे स-
त्यारंभो नियमार्थः । आदय एव लिट्यानिटो
नान्ये । ददिव । ददिम । बिभेदिच । बिभेदिम ।

* कृष्णोऽप्युक्तः ॥ १२८ ॥ कृष्णः अमुटो लिटि
नेड् भवति । चकृव । चकृम । अम्कुरिति किं !
संचस्कृवि । संचस्कृमि ।

* डीयधीदिष्टोऽप्यनस्ते ॥ १२९ ॥ डीय-
श्चिभ्यां ईदिद्भ्यो विभावेद्भ्यश्च पति त्यक्त्वा तसंज्ञे
परे नेड् भवति । डीनः । डीनवान् । शूनः ।

शूनवान् । पीनः । पनितवान् । लग्नः । लग्नवान् ।
इष्टः । इष्टवान् । घृतः । घृतवान् । अपत इति
किं ? पतितः । पनितवान् ।

सन्निविभ्याऽर्धेः ॥ १३० ॥ संनिविपूर्वाददे-
स्ते नेड भवति । समर्णः । न्यर्णः । व्यर्णः । समा-
देरिति किं ? प्रार्द्धितः ।

*अविदूरेऽधेः ॥ १३१ ॥ अभिपूर्वाददेरवि-
दूरार्धे ते नेड भवति । अभ्यर्णा मग्नि । अभ्यर्णे शेन ।
अविदूर इति किं ? अभ्यर्द्धितश्चांगः शीतन ।

*शम्भृपः प्रगल्भे ॥ १३२ ॥ आभ्यां
प्रगल्भार्धे ते नेड भवति । विशम्भो वादा । शृष्टो वादा ।
प्रगल्भ इति किं ? विशसितः । धर्षितः ।

*कषः कुच्छगहने ॥ १३३ ॥ कुच्छगहनयो-
स्ते कषेनेड भवति । कष्टं गणितं । कष्टं वनं ।
कषितमन्यत्र ।

*दृढं बलिस्थूले ॥ १३४ ॥ दृढमिति नि-
पात्यते बलिनि स्थूले च ते परतः । दृढं बलवान्
स्थूलश्च । अनिदृढं न हस्त्वं तदत्वं च निपात्यते ।
दृढितं । दृढितमन्यत्र ।

*क्षुब्धस्वांतध्वांतलग्नम्लिष्टपुष्टिगिद्य
फांटवाटपरिट्टं मंथमनस्तमः सक्त । विस्पष्टा-
विशब्दस्वरानायासभृशप्रभा ॥ १३५ ॥
क्षुब्धादयो निपात्यते मंथाद्यर्थेषु । क्षुब्धा मंथाः ।
स्वान्तं तमः । लग्नः सक्तः । म्लिष्टमविस्पष्टं
म्लेच्छरनिडुत्वमेकारस्येत्वं च । पुषिरविशब्दने ।
पुष्टा रज्जुः । पुष्टौ पादौ । विरब्धिः स्वरः ।
विपूर्वस्य रेभृकोऽनिदृढत्वमित्वं च । फांटमनायासं ।
बाटं भृशं । परिबृद्धः प्रभुः । अन्यत्र क्षुभितं ।
स्वनितं । ध्वनितं । लगितं । म्लेछितं । अवषु-
षितं वाक्यं । विरेभितं । फणितं । बाहितं ।
परिबृंहितमिति ।

आदितः ॥ १३६ ॥ आकारेतो धोस्ते नेड

भवति । मिन्नः । मिन्नवान् । भिन्नः । भिन्नवान् ।
क्षिण्णः । क्षिण्णवान् ।

वा भावारंभे ॥ १३७ ॥ भावे आरंभे च
आदितः ते वा नेड भवति । मिन्नमस्य मेदितमस्या
प्रमिन्नः । प्रमेदितः ।

*शक्तेः कर्मणि ॥ १३८ ॥ शक्तेः कर्मार्थे ते
वा नेड भवति । शक्तो घटः कर्तुं, शकितो घटः
कर्तुं । कर्मणाति किं ? शक्तो देवदत्तः ।

*हृष्योऽभ्यस्मयमनिधाने ॥ १३९ ॥ हृष्योऽभ्य-
स्मयार्थेषु ते वा नेड भवति । हृष्टानि । हृषितानि
ल्योमानि । हृष्टः देवदत्तः । हृषितः देवदत्तः ।
हृष्टा, हृषिताः दंताः ।

*जप्तद्वस्नापचिनाडच ॥ १४० ॥ जप्तादयो
निपात्यते । जप्तः । जपितः । श्रुतः । श्रुतः ।
अपचितः । अपचायितो गुरुः । चायतेक्षिः ।
चयव्वाटपचितगिति भवति ।

दांतशान्तपूर्णदस्तस्पष्टछन्नज्ञप्ताः ॥ १४१ ॥
दांतादयः शब्दाः कृत्वाणिम्वा अनिटो वा निपात्यते ।
दांतः, दमितः । शान्तः, शामितः । पूर्णः,
पूगितः । दस्तः, दामितः । स्पष्टः । स्पाशितः ।
छन्नः, छादितः । जप्तः । ज्ञापितः ।

*वृत्ताऽधीर्ता ॥ १४२ ॥ वृत्त इति वृत्तेर्ष्यतम्य
निपात्यते अधीर्तार्धे । वृत्तं जनेन्द्रं । वृत्तस्तकः ।
अनिदृष्टं णेरूपच । वर्तितमन्यत्र ॥

वा रुष्यमन्वरसंघुषास्वन्वमः ॥ १४३ ॥
रुष अम् त्वरसंघुष आस्वन्वम् इत्येतभ्यस्ते वेड
भवति । रुष्टः, रुषितः । अभ्यंतं । अभ्यामितः ।
तूर्णः, त्वरितः । संघुष्टः । संघुषितः पादः । सं-
घुष्टं । संघुषितं वाक्यं । आस्वांतः, आस्वानितो
देवदत्तः । आस्वांतं । आस्वनितं मनः ।
वांतः, वमितः ।

*क्रुद्धन इट् स्ये ॥ १४४ ॥ क्रुद्धेतेभ्यो

हनश्चेद् भवति स्ये परे । कर्मिष्यति । अकर्मिष्यन्
कर्मिष्यमाणः । हर्मिष्यति । स्वर्मिष्यति । हनिष्यति ।

*सावज्जेः ॥१४५॥ अज्जेः मौ परे इह भवति
आजीत । आजिष्टा । आजिपुः ।

स्तुभूचमोर्मे ॥१४६॥ एभ्यो ममाविड भवति ।
अमावीत कुपुनाथं । अमावीत् । अमावीन् ।
म इति किं ? अमोष्ट ।

यच्चलमानां मकृ च ॥१४७॥ एषां ममाविड
सक्त्वागमः । अयमीत् । अयमिष्टा । अयमिपुः ।
व्यगसीत् । व्यगमिष्टा । व्यगमिपुः । अगसीत् ।
अगमिष्टा । अयासीत् । आयासिष्टा । अयासीत् ।
अदासीत् ।

स्मिह्णूहरेऽञ्जशःमनि ॥१४८॥ एतेभ्यः
सनीह भवति । मिम्मयिषते । पिपयिषते । अरि
रिपति । अजिजिपति । अजिजिषते ।

*किभ्यश्च ॥ १४९ ॥ किरादिभ्यः सनीह
भवति । उच्चिगमिषति । निजिगमिषति । दिद
मिषते । दिधमिषते । पिपृच्छमिषति । चशब्दाः ।
जुगृह्मन्मत्तगजोऽभ्यधावन् ।

रुद्रयो गे ॥१५०॥ रुदादिभ्यः गे इड भवति ।
रोदिति । रुदिनः । स्वपिति । स्वपिनः ।
प्राणिनि । प्राणिनः । धमिति । धमि । जजिनि ।
जजिनः । ग इति किं ? स्वप्ता । स्वप्नु । स्वप्नत्ये ।
बलादिति किं ? रुदति । स्वपति ।

*इडःस्त्वो ॥१५१॥ इडःसकागदौ ध्वे च परे
इड भवति । इडिषे । इडिष्वे । इडिष्व । इडिष्वे ।
ईशः ॥१५२॥ ईशः सकाग्रे ध्वे च परे
इड भवति । ईशिषे । ईशिष्वे । जनेदचेति केचित्
व्यतिजज्ञिषे । व्यतिजज्ञिष्वे ।

ल्लिकोऽनन्त्यसत्वं ॥१५३॥ लिङः अनन्त्यस्य
सकारस्य सत्वं स्यात् । गोकुर्यात् । चिनुयात् । चिनुयाता ।
चिनुयुः । कुरीति । चिन्वीत । अनन्त्य इति किं ?

कुर्याः । कुर्याः । गे इति किं ? क्रियासुः । कुरीष्ट ।
अतो यय ॥१५४॥ अदन्तात्परस्य या इत्यस्य
इत् भवति । पचेत् । नदत् । दीज्येत् । तकारः
किं ? यायात् ।

*आतोऽपः ॥१५५॥ अतः परस्य पिहृजितस्यात
इत् भवति । पचेत् । पचेत् । पचेत् । पचेत् ।
अप इति किं ? पचावहे । पचामहे ॥

आने मृक ॥१५६॥ गोरकारात्तस्य नुगागमो
भवति । आने परतः । यजमानः । पचमानः । बद्धमानः ।
इदासः ॥१५७॥ आसः परम्यानस्य
इद्वान् । आसीनोऽर्थान्ते । आसीनो भुङ्के ।

*मुप्याप्ठनः ॥१५८॥ अपठनस्तदन्तस्य च
गोरकारादंशो भवति । मुपि परे । अप्ठाभिः ।
अपृष्यः । अप्ठामु । मियाप्टाः । मियाप्टा ।
प्रियाप्टा । प्रियाप्टानौ । प्रियाप्टौ । प्रि-
याप्टानः । प्रियाप्टाम् । प्रियाप्टान । प्रियाप्टौ ।
प्रियाप्टानौ । प्रियाप्टा । प्रियाप्टनः । प्रियाप्टा ।
प्रियाप्टना । प्रियाप्टाभ्यां । प्रियाप्टाभिः ।
प्रियाप्टे । प्रियाप्टने । प्रियाप्टः । प्रियाप्टनः ।
प्रियाप्टनोः । प्रियाप्टोः । मुपिनि किं ? अपठकर्म-
घाती जिनः ।

गगः शिभ ॥१५९॥ ऐ इत्यभ्यासं भवति
मकारमकारादौ गुपि परतः । गः । राभ्याः । रासु ।
प्रियारि । प्रियगभ्यां । प्रियगमु ।

*युष्मदस्मदोः ॥१६०॥ एतयोरासं भवति
मकारमकारादौ गुपि परतः । युष्माभिः ।
अभ्याभिः । युष्मामु । अभ्यामु ।

*आविपि ॥१६१॥ युष्मदस्मदोरासं भवति
अकारे इपि च परतः । युवां । आवां । त्वां ।
मामित्यादि ।

यः ॥१६२॥ तयोर्यो भवति मुपि परतः ।
त्वया । मया । त्वयि । मयि । युवयोः । आवयोः

स्वमादेशे ॥१६३॥ आदेशे सुपि तयोः
स्वं भवति । त्वं । अहं । त्वत् । मत् । युष्मत् । अस्मत् ।
+ यो वा ॥१६४॥ मकारांतयोस्तयोः स्वं भवति
वा आदेशमूते सुपि । युष्मानाचक्षणेभ्यः
युष्मभ्यं । युषभ्यं । अस्मभ्यं । असभ्यं ।
मावधेयं विधयस्ते परत्वात् भवति । युष्मत् ।
युषत् । अष्मत् । अस्त । युष्माकं । युषाकं ।
अस्माकं । असाकं ॥

मावधेः ॥१६५॥ तयोर्मकारावधेः संघात-
स्यादेशा भवति इत्येषोऽधिकारो वेदितव्यः । तत्रै-
वोदाहरिष्यामः ।

युवावौ द्वौ ॥१६६॥ तयोर्मावधेयुवावादशौ
स्तः द्वौ परतः । युवां । आवां । युवाभ्यां ।
आवाभ्यां ।

*त्वयौ त्ययौ चैकं ॥१६७॥ एकार्थे वर्तमान-
योर्युष्मदमदोर्मावधेस्त्वामावादशौ स्तः सुपि
त्वं यौ च एकत्वे । त्वयि । मयि । त्वदीयः ।
मदीयः । त्वत्तरः । मत्तरः । त्वच्छिष्यः । मच्छिष्यः
त्वत्पुत्रः । मत्पुत्रः ।

त्वाहौ सौ ॥१६८॥ युष्मदस्मदोः त्वाहौ
भवतः सौ परे । त्वं । अहं ।

यूयवयौ जसि ॥१६९॥ तयोर्यूयवयौ
भवतः जसि परे । यूयं वयं ।

तुभ्यमहौ ऊयि ॥१७०॥ तयोस्तुभ्यमहौ स्तः
ऊयि परे । तुभ्यं । महां ।

तवममौ ऊसि ॥१७१॥ तयोस्तवममावादशौ
स्तः ऊसि परे । तव स्वं । मम स्वं ।

त्रिचतुरः स्त्रियां तिमृचतमृ ॥१७२॥
त्रिचतुरोः स्त्रियां वर्तमानयोः तिमृचतमृ इत्येता-
वादेशौ भवतः सुपि । तिमृभिः । तिमृभ्यः । तिमृषु
चतमृभिः । चतमृभ्यः । चतमृषु ।

रोऽभ्युः ॥१७३॥ तिमृचतसोः ऋकार

स्य रेफो भवत्यचि परतः । तिस्रः संति । तिस्रः
पश्य । चतस्रो यांति । चतस्रो नय ।

+वाऽस्यैर्यौटि ॥१७४॥ तिमृचत-
सोरसंख्यावाचिनोः ऋकारस्य रेफो भवति
वा ङे—औटि च परतः । प्रियतिसि । प्रिय-
तिसरि । प्रियचतसि । प्रियचतसरि । प्रिय-
तिसौ । प्रियतिसरौ । प्रियचतसौ । प्रियचत-
सरौ । प्रियातिस्रः । प्रियातिसरः । प्रियचतस्रः ।
प्रियचतसरः । प्रियातिसं । प्रियातिसरं । प्रिय-
चतसं । प्रियचतसरं ।

*जराया ऊस् ॥१७५॥ मुप्यजादौ परे जराया
वा ऊस् भवति । जरे, जरसौ । जराः जरसः । जरां, जरसं ।
जरे जरसौ । जराः, जरसः । जरया । जरसा ।

त्यदादेरः ॥१७६॥ त्यदादीनामत्वं
भवति सुपि परतः । स्यः । त्यौ । ते । सः । तौ । तौ ।
किमः कः ॥१७७॥ किमः को भवति
सुपि परे । कः । कौ । कं ।

*कुस्तन्नोः ॥१७८॥ किमः कुर्भवति तका-
रादावशि च परतः । कुतः । क ।

*तोः सोऽनते सौ ॥१७९॥ त्यदादेः तव-
गस्यानंतं वर्तमानस्य सो भवति सौ परे । स्यः ।
सः । एषः । अनंत इति किं ! यः । सः ।

असौ ॥१८०॥ असार्वित्यदसः औत्वं
सोश्च स्वं निपात्यते । असौ ।

+वाऽमुकः ॥१८१॥ अमुक इत्यदसोऽकोऽका
रस्योत्वं वा निपात्यते सौ परे । अमुकः । असकौ ।

इदमो मः ॥१८२॥ इदमः मकारो भवति
सौ परे । इयं । अयं ।

दः ॥१८३॥ इदमो दकारस्य मो भवति
सुपि । इमौ । इमे । इमां । इमाः । इमे । इमानि ।

यः सौ ॥१८४॥ इदमो दकारस्य यो
भवति सो परे । इयं ।

पुंसीदोऽय ॥ १८५ ॥ इदमः इदरूपस्या-
य भवति पुंसि सौ । अयं ।

*टौस्यनोऽकः ॥ १८६ ॥ इदमः ककार-
हीनस्येदः अनादेशो भवति टौसि परे । अनेन ।
अनया । अनयोः । अक इति किं । इमकेनाइमकयोः ।

हलि स्वं ॥ १८७ ॥ इदमोऽककारस्येदः
स्वं भवति हलादौ मुपि परतः । आभ्या । एभिः ।
एभ्यः । आभिः । एषां । आसां । एषु । आसु ।
अक इति किं । इमकाभ्यां । इमकभ्यः ।

*अन्वादेशेऽश ॥ १८८ ॥ इदमोऽश भवति
अन्वादेशे कथितानुकथने हलादौ मुपि परे ।
इमकाभ्यां छात्राभ्यां रात्रिमुपिना । अथो
आभ्यां हिंसा च कृता । इमकस्य छात्रस्य कुल-
मशोभनं अथोऽस्य शीलमपि । इमकस्य राज्ञो
जनपदो दुर्विनीतः । अथोऽस्य भृत्याश्च अवश्याः ।

*टौसिप्येतदश्चनत् ॥ १८९ ॥ इदमः एत-
दश्च एतद्भवति अन्वादेशे टा - ओम् - इष
इत्येतेषु परतः । अनेन छात्रेण रात्रिर्गर्धाना - अथो
एतेनाहरप्यधीने । एतेन छात्रेण रात्रिर्गर्धाना ।
अथो एतेनाहरपि । अनयोः छात्रयोः शोभनं
शीलं । अथो एतयोः रूपमपि । एतयोः छात्रयोः
शोभनं शीलं अथो एतयोरूपमपि । इमं छात्रं
जैनैर्द्रमध्यापय अथो एतं छंदोपि । एतं छात्रं
काव्यमध्यापय - अथो एतं तर्कमपि । मु-
शीलाविमौ । अथो एतौ जगत् मानयति । दुष्टा
एतौ । अथो एतौ लोको निंदति । धार्मिका इमे
देवा अप्येनान् नमस्यन्ति । विनीता एतं अथो
एतान् पूजयति । इदं सरः अमराः सेवन्ते । अथो
एतद्विहगाश्च । एतत् कुलमर्थिनः सेवन्ते अथो
एतन्मित्राणि च । अन्वादेश इति किं ? देवदत्त-
मध्यापय इमं च छात्रं पश्य ।

इति जैनैन्द्रव्याकरणे शब्दार्णवचंद्रिकायां वृत्तौ
पंचमस्याध्यायस्य प्रथमः पादः ।

द्वितीयः पादः ।

मृजैरेष ॥ १ ॥ मृजैर्गौरैश्च भवति । माष्टि ।
माष्टी । माष्टु । माष्टव्यं । मार्जिता । मार्जितुं ।
मार्जितव्यम् ।

किङ्कन्यचि वा ॥ २ ॥ किङ्कन्यज्जादौ मृजे-
रैच्वा भवति । संमृजति । संमार्जति । परिम
मृजतुः । परिममार्जतुः । किङ्कतीति किं । मार्जनं ।
अचीति किं । मृष्टः । मृष्टवान् ।

ञ्णिण्यचः ॥ ३ ॥ अजंतस्य ङ्णिण्येष भवति ।
प्राकारः । अध्यायः । गौः । गावौ । गावः ।
सत्वार्यो । सत्वार्यः ।

उळोऽतः ॥ ४ ॥ उळोऽकारस्यैळ्भवति ङ्गिति
परतः । अपाचि । पाचकः । पाठकः । पाकः ।
पाठः । अत इति किं ? भेदकः ।

इत्यश्वादेः ॥ ५ ॥ अचामादेशश्च ऐळ्भवति ।
इति ङ्गिति परे । त्रैपुष्टिः । आंस्तः । आंगः । जैनः ।

देविकाशिशपादीर्घसत्रभ्यंसामा ॥ ६ ॥
देविकादीनामादेशश्च ऐळ्भवत्याकारः । देविकायां
भवं-दाविकमुदकं । शिशपायाः विकारः क्षाक्षपं
भस्म । दीर्घसत्रं भवं-दाविसत्रं पुण्यं । अथो-
ऽधिकृत्य कृतां ग्रंथः आयसः स्याद्वादः ।

*वर्हीनरस्यैः ॥ ७ ॥ वर्हीनरस्यादेशश्च ऐकारो
भवति । वर्हीनरस्यापत्यं वेहीनरिः ।

केकयमित्रयुप्रलयानां यादेरिय ॥ ८ ॥
एषा यकारादेरिय भवति इति ङ्गिति परतः ।
केकयस्यापत्यं केकयः । मित्रयोर्भावः मैत्रेयिक-
या स्थापते । प्रलयादागतं प्रालेयमुदकं ।

पदे य्व ऐयौच् ॥ ९ ॥ पदे परतोऽश्वादेरचः
स्थाने कृतयोर्यकारवकारयोः ऐयौच् इत्येता-
वादेशौ भवतः इति ङ्गिति परतः । वैवाकरणः ।

नैयायिकः । सौभाग्यमः । स्वर्हता प्रोक्तं सौवर्हतं
तत्त्वं । पद इति किं ! यन इमं शिष्याः याताः ।
यव इति किं ! ब्राह्मिः । अश्वदं गति किं ! अभ्यं-
जनेन च गति-आभ्यंजनिकः ।

द्वारादेः ॥ १० ॥ द्वागदीनां यव गेयौव स्नः
हृति ङ्गिति परतः । द्वारं नियुक्तः दौवारिकः ।
द्वारपालम्यापत्यं दौवारपालिकः । स्वरेण चरति
सौवारिकः । सौवाध्यायिकः । व्यङ्ग्यसे भवः वैयङ्ग्यः ।

न्यग्रोधस्यैकस्या ॥ ११ ॥ न्यग्रोधस्य एक-
स्य केवलस्य यो यकारस्तस्य ऐयु भवति । न्य-
ग्रोधस्यायं नैयग्रोधो दंडः । एकस्येति किं ! न्यग्रोधि-
कायां भवः न्याग्रोधिकः ।

* अव्यंगादेः ॥ १२ ॥ अत्वांतस्य व्यंगादीनां
चादेरचः ऐवभवति हृति । परस्परं व्यवक्राशनं
व्यवक्रोशी । व्यापहासी । व्यापचर्ची वर्तने । व्यागिः ।
स्वागिः । व्यवहारेण चरति-इति व्यागहागिकः ।

* श्वादेरौ ॥ १३ ॥ श्वनशब्दादेरिकागदौ
हृत्पञ्चामादेरैवभवति । श्वकर्णस्यापत्यं श्वकर्णिकः ।
श्वादंष्ट्रः । श्वागणिकः । औ इति किं ! श्वादंष्ट्राया
विकारः शौवादंष्ट्रो मणिः ।

* इजः ॥ १४ ॥ इज्यांतस्य श्वादंष्ट्रैवभवति ।
श्वाकर्णेरिदं श्वकर्णं । श्वाभस्त्रं । इज इत्यञ् ।

* वा पदस्यानौ ॥ १५ ॥ पदशब्दांतस्य-
श्वादेरनिकारादौ हृत्यैप् स्याद्वा । श्वापदानां समूहः
श्वापदं । शौवापदं । अनौ इति किं ! श्वापदै-
श्चरति श्वापदिकः ।

* प्रोष्ठपद्व्याजाते ॥ १६ ॥ आभ्यां परस्य
पदस्याश्वदेरैवभवति जातेऽर्थे । प्रोष्ठपदासु जातः
प्रोष्ठपादः । भद्रपादः बालकः । जात इति किं !
प्रोष्ठपदासु भवः प्रोष्ठपदः । भाद्रपदो मेघः ।

अंशादतोः ॥ १७ ॥ अंशादवयवात्स-
रस्य ऋतुवाचकस्यादेरचः ऐप् स्यात् ङ्गिति

पगतः । पूर्वासु वर्षासु भवः पूर्ववार्षिकः ।
अपगवार्षिकः । पूर्वशारदः । पूर्वनैशाधः ।
अंशादिति किं ! पूर्वाश्वतीतासु वर्षासु भवः पौर्व-
वर्षः । आपरवर्षः ।

मुसर्वादीद्राष्ट्रस्य ॥ १८ ॥ एभ्यः परस्य
राष्ट्रवाचकस्यैवभवति हृति परतः । सुपंचालेषु
जातः सुपांचालकः । सर्वपांचालकः । अर्द्धपां-
चालकः । गुमागधकः । सर्वमागधकः । अर्द्धमागधकः ।

दिशोऽपद्रस्य ॥ १९ ॥ दिक्शब्दात्परस्य
राष्ट्रस्य मद्रवर्जितस्य ऐवभवति । पूर्वेषु पंचालेषु
जातः पूर्वपांचालकः । अपरपांचालकः दक्षिण-
पांचालकः । उत्तरपांचालकः । अमद्रस्येति किं !
पौर्वमद्रः । आपरमद्रः ।

प्राग्ग्रामाणां ॥ २० ॥ दिशः परेषां प्राग्दे-
शेग्रामाणामैवभवति हृति पगतः । पूर्वेषु पृथक्
शम्यां जातः पूर्वकामशनः । अपरकामशनः ।
पूर्वकार्पाणमृत्तिकः । अपरकार्पाणमृत्तिकः । प्रागिति
किम् ! पौर्वेदवदत्तः ।

* स्यधिकाम्भ्यां वर्षस्याभाविनि ॥ २१ ॥
आभ्यां वर्षस्यैवभवति-अभाविन्यर्थे हृति परं ।
द्वाभ्यां वर्षाभ्यां निवृत्तौ भूताऽपीष्टौ वा द्विवार्षिकः ।
त्रिवार्षिकः । अधिकेन वर्षेण निवृत्तः-अधिक-
वार्षिकः । अभाविनीति किं ! द्वे वर्षे भावि-द्वैवार्षिकं ।
त्रैवार्षिकं धान्यं ।

* मानसंवत्सरस्याशाणकुब्जस्यासौ ॥ २२ ॥
स्यधिकाम्भ्यां परस्य शाणकुब्जवर्जितस्य
मानस्य संवत्सरस्य चैवभवति असौ । द्वौ कुब्जौ
प्रयोजनमस्य द्विकौडविकः । त्रिभिः सुवर्णैः
क्रीतं त्रिसौवार्षिकं । द्वाभ्यां षट्त्रिभ्यां भूतः द्विषा-
ष्टिकः । अधिकषाष्टिकः । द्विनवत्या क्रीतं
द्विनावतिकं । द्वाभ्यां संवत्सराभ्यां भूतः द्विसां-
वत्सरिकः । अधिकसांवत्सरिकः । अशाणकु-

लिज्म्येति किं? त्रिभिः शार्पः क्रीनं त्रैशानां द्वे कुलज-
प्रयोजनमस्य द्वैकुलिजिकं। अस्माविति किम्? पंचलो-
हित्यः परिमाणमस्य पांचलोहितकम् ।

हृन्सिधुभगे द्वयोः ॥ २३ ॥ एषु परतः
द्वयोः पदयोः ऐप् स्यात् । मुहृदयस्येदं मौहाहं।
परमसिधुषु भवः परमसिधवः । सौभाग्यादौभाग्यं ।

अनुशक्तिकादीनां ॥ २४ ॥ एषां द्वयोः पदयोः
आदेशचः ऐप्स्यात् । अनुशक्तिकस्यापत्यं आनु-
शक्तिकः । आनुशोडिः । इदलोकं भवः --- ऐद-
लौकिकः । पारलौकिकः ।

+ राजपौरुष्य ॥ २५ ॥ राजपुरुषशब्दः
अणि द्वयैर्गोचिन्पात्यते । राजपौरुष्यं । अर्णानि
किं ? राजपुरुषस्यपत्यं राजपुरुषायणः ।

* देवतानां हानि ॥ २६ ॥ देवतार्थानां हानि-
षये द्वयैर्गोच्यते । आग्निवाक्यः । आग्निगोशः ।
हानीति किम् ? आग्निवाक्यः ।

नेत्रवरुणस्यात् ॥ २७ ॥ अवाणीतादिद्र-
वरुणयैर्वृत्तं स्यात् । अनेत्रः । ऐन्द्रावरुणः ।
आदिति किम् ? ऐन्द्रावनः । आग्निवाक्यः ।

प्रागनगं ॥ २८ ॥ प्राचादेशे नगं यौ द्वयोः
पदयैर्गोच्यते । विराटनगं भवः वैराटनगः ।
सौधनागः । पांडुनागः । प्रागिति किं ?
मालवनगरः ।

जंगलधेनुवलज्जे ॥ २९ ॥ जंगलादिपु-
ष्टुपु पूर्वपद-यैर्भवति । कुरुजंगले भवः कौरु ।
जंगलः । कौरुजंगलः । वैश्वधेनवः । सौवर्णवलज्जः ।

वा योः ॥ ३० ॥ जंगलादयोर्वा वैभवनि-
कौरुजंगलः । कौरुजंगलः । वैश्वधेनवः ।
वैश्वधेनवः । सौवर्णवालज्जः । सौवर्णवलज्जः ।

परिमाणस्यानतोद्वाद्वादेः ॥ ३१ ॥ अर्द्धा-
त्परस्य परिमाणस्यानकारम्बोभवति आदेः
पदस्य तु वा । अर्द्धद्रोणं पचति अर्द्धद्रोणिकः

आर्द्धद्रोणिकः । अर्द्धमौष्टिकं । आर्द्धमौष्टिकं ।
अनत इति किम्? अर्द्धप्रस्थिकः । आर्द्धप्रस्थिकः ।

प्रादाहणस्य द्वे ॥ ३२ ॥ प्रशब्दात् बाह-
णस्य दत्ये ऐक्यवति आदेश्चु वा । प्रबाहण-भा-
पत्यं प्रबाहणयः । प्रबाहणयः ।

दस्य ॥ ३३ ॥ दत्यात्मस्य प्रादाहणस्य ऐप्
भवत्याद-तु वा । प्रबाहणयस्यापत्यं प्रबाहणयिः ।
प्रबाहणयिः ।

* नञः क्षत्रज्ञकुशलवपलनिपुणेश्वरपुत्रेः
॥ ३४ ॥ नञः परेषां क्षत्रज्ञादीनामचामादेशचः ऐप्
भवत्यादेश्चु वा कृति ङिति परतः । आदेश्यां अक्षै-
प्रत्ययाभक्त्यस्येदं अक्षौशलं । आक्षौशलं । आवा-
पत्य अनापल । अनेपुणं । आनेपुणं । अनेश्वरं ।
अनेश्वर्यै । अशौचं । आशौचं । मानात् स्यो-
यनी - आदधानस्यं । आयथापुत्र्यं । स्वाता-
त्ययि अयाधानस्यं । अयाथापुत्र्यामत्ययि सिद्धं ।

घ्नस्त्वोत्तमशौ ॥ ३५ ॥ हनेस्त्वो भवति
णञि चार्जने ङिति परतः । घातयति । घातकः ।
मन्त्रघाती । घातं घातं घातो बर्तेत । अणश्चाविति
किम् ? उत्तमघात । अघाति ।

आने, णश औ ॥ ३६ ॥ आनेः परस्य णशः
आन्वं स्यात् । पौ । ययौ । तय्यौ ।

कृञ्चा युक् ॥ ३७ ॥ आने पुगागमो भवति
कृनि ङिति औ च परे । दायकः । धायकः । अ-
दायि । अधायि । कृञ्चाविति किं ? ज्ञा देवता
अस्य ज्ञः ।

* न षोऽकम्बस्य अन्नमाश्चमः ॥ ३८ ॥ मातस्य
कमादिवाजिनस्य कृनि ङिति औ च ऐत्त स्यात्-
शमः । शमकः । अशमि । दमः । दमकः ।
अदमि । तमः । तमकः । अतमि । शमी । दमी ।
तमी । अकमादेरिति किं ? कामः । कामकः ।
वामः । वामकः । वामः । वामकः । शमः । शमकः ।

नामः । नामकः । गामुकः । गामकः । आचामः ।
आचामकः ।

जन्वधयोः ॥ ३९ ॥ जानिवधयोः कृन्म्योः
ऐन्न स्यात् । जनकः । जनः । अजनि । वधः ।
वधकः । अवधि ।

+धञ्युपांद्रम्यमः ॥ ४० ॥ उपोद्ध्यां रमि
यमोः धञि ऐन्न भवति । उपरमः । उधमः ।

विश्रमां वा ॥ ४१ ॥ विपूर्वस्य श्रमेर्धञि वैन्न
स्यात् । विश्रामः । विश्रमः ।

हीन्लीरीकनूयार्तिस्माय्यातां पुग
णावैष् ॥ ४२ ॥ ह्यादीनामाकारांतानां च
णौ परं पुगभवत्यैष् च । ह्येयति । ज्ञेयति । रेप-
यति । क्रापयति । अर्पयति । क्षमापयति । दाप-
यति । स्थापयति । धापयति । मापयति ।

शाछासाहाव्यावेषां युक् ॥ ४३ ॥
शादीनां णौ युग् भवति । निशाययति । अप-
च्छाययति । अवसाययति । आह्वययति । संज्याय-
यति । बाययति । पाययति ।

*धून्प्रीञोर्नुक् ॥ ४४ ॥ धून्प्रीञोर्णौ नुग्
भवति । विधूनयति । प्रीणयति ।

*कथामक् ॥ ४५ ॥ कथादीनां णावगागमो
भवति । कथयति । वरयति । गणयति । रह-
यति । गदयति । कलयति । महयति । स्पृह-
यति । गृहयते । पतयति । गवेषयति ।

बो विधूनने जुक् ॥ ४६ ॥ बातेर्विधूननेऽर्थे
णौ जुग् भवति । पक्षकेणोपवाजयति । विधूनन
इति किं ? केशानावापयति ।

पातेर्नुक् ॥ ४७ ॥ पातेर्णौ जुग् भवति ।
पालयति शीलमाचार्यः । पालयति धर्मं जैनः ।

*लो वा स्नेहद्रवे ॥ ४८ ॥ लो इत्येतस्य स्नेहद्रवेऽ
र्धे णौ लुक् भवति । विलापयति । विलापयति ।

घृतं । स्नेहद्रव इति किं ? अयो विलापयति ॥

ल्यो नुक् ॥ ४९ ॥ लो इत्येतस्य णौ स्नेह-
द्रवे नुक् स्यात् । विलीनयति । विलापयति
आज्यं ।

रुहः पः ॥ ५० ॥ रुहेर्णौ वा पो भवति ।
आरोपयति, आरोहयति स्वर्गं जिनधर्मः ।

स्फायो वः ॥ ५१ ॥ स्फायो णौ परे बादे-
शो भवति । स्फावयति । स्फावयतः । स्फावयति ।

शब्दोऽगतां तः ॥ ५२ ॥ शब्दोऽगतां भवति
अगत्यर्थे णौ परे । पुष्पाणि शातयति । फलानि
शातयति । अगताविति किं ? गां शादयति यष्ट्या ।

त्यस्थेऽचित्कयापीदज्जोऽपुपांऽयदादेः ॥ ५३ ॥
त्यस्थे चिद्विजिते ककारे आप्परे पूर्वस्य यदादि
वर्जितस्य इकारादेशो भवति न चेत्स आप्पुपरो-
विहितः । जटिका । मुंडिका । जटिलिका । त्य
इति किं ? शका । तका । स्थ इति किं ? पाचिका ।
काचिका । अत्रापि यथा स्यात् । अचिदिति किम् ?
जीवका । नंदका । अनुकंपिता । देवका । कान्ति
किं ? नंदना । रमणा । आपीति किं ? पाचकः ।
अत इति किम् ? गोका । नौका । अमुप इति किं ?
बहुपरिब्राजका मथुरा । अयदादेरिति किं ? यका ।
सका । क्षिपका ।

*त्ययोः ॥ ५४ ॥ त्यण्त्त्यञ्त्त्यांतस्य आपीत्वं
स्यात् । दाक्षिणात्यिका । इहत्यिका ।

*नरिकाभामिका ॥ ५५ ॥ नरकमामक-
योः रित्वं निपात्यते । नरान् कायति नरिका । मम
इयं मामिका ।

+ तारकाष्टकवर्णका ज्योतिःक्रियातांतवे
॥ ५६ ॥ तारकादयो निपात्यते ज्योतिरादि-
प्वर्थेषु । तारका नक्षत्रं । अष्टका पित्रादिक्रिया
विशेषः । वर्णका वस्त्रविशेषः । तारिका ।
अष्टौ परिमाणमस्याः अष्टिका । वर्णिकाऽयत्र ।

वाऽऽतोऽधोर्धकात् ॥ ५७ ॥ अधोर्धकारक-
काराभ्यां परस्वातःस्थाने कृतो बोऽकारस्तस्मैद्वयति
वा । इममर्हति इम्बा । कुत्सिता इम्बा-इम्बिका ।
इम्बका । अर्धिका । अर्धिका । चटिका ।
चटिका । मृषिका । मृषिका । मात इति किं !
सांकाभ्ये भवा सांकाभ्यिका । अधोरिति किं ! सुन-
विका । सुपाविका ।

* द्वेषमृतपुत्रहृदारकस्य ॥ ५८ ॥ एषा-
मत इदं स्यात् । द्विके । द्विके । एषिका । एषिका ।
मृतिका । मृतिका । पुत्रिका । पुत्रिका । हृदा-
रिका । हृदारिका ।

+वर्षिका बौ ॥ ५९ ॥ वावर्षे इदं निपात्यते ।
वर्षिका, वर्षका पक्षी । वर्षिकान्यत्र ।

* भस्त्राजान्नास्त्रानां ॥ ६० ॥ एषामनो वा
इत्वं स्यात् । बहवः भस्त्रा यस्याः बहुभस्त्रिका, ब-
हुभस्त्रका । अजिका, अजका । जिका, जका ।
म्बिका, स्वका ।

आषानुक्तपुंस्कात् ॥ ६१ ॥ अनुक्तपुंस्का-
त्परस्यात् आत्वमित्त्वं च वा स्यात् । सट्वाका,
सट्वाका, सट्वाका । बीणाका, बीणिाका, बीणका ।

इक ठः ॥ ६२ ॥ ठस्य इक् इत्ययमादेशो भवति ।
आक्षिकः । आपृषिकः । माशृषिकः ।

* दोसिसुमुगञ्जशब्दकस्मात्तः कः ॥ ६३ ॥
दोमशब्दात् इमुमुगतात् शब्दकस्माद्दार्जितात्-
कारांताच्च ठस्य को भवति । दोम्बी तरति दौष्कः ।
सर्पिः पण्यमस्य-साप्पिष्कः । धानुष्कः । सांवर-
जंबुकः । मातृकः । औदक्षित्कः । अशब्दक-
स्मादिति किं ! शब्दद्वयं शाश्वतिकं । आकस्मिकं ।

षजोः कुर्षिष्ये तेऽनिटः ॥ ६४ ॥ ते अ-
नितो बोधकारककारयोः कृत्वं स्यात् विति ष्ये
च परतः । पाकः । सेकः । त्यागः । योगः ।
वाच्यं । गोमं । ते अनिट इति किं ! संकोचः ।

कजः । लजः । परित्राजः । शोच्यं ।

+निदायाऽवदायार्धवाच्यं स्त्री ॥ ६५ ॥
निदायादयो निपात्यंते स्त्री । निदायः । अवदायः ।
अर्धः । वाच्यं । लाविति किं ! निदाहः । अव-
दाहः । अर्हः । वाच्यं ।

न्यंकादीनां ॥ ६६ ॥ एषां कृत्वं निपात्यते ।
न्यंचतीति न्यंकुः । मेघः । पिंडपाकः । शोकः ।
तकं । बकं । आकृतिगणोऽयं ॥

हो घ्नो ङिणाङि ॥ ६७ ॥ हतेर्हकारस्य कु-
र्भवति ङिति नकारो च परे । अघानि । घात-
यति । साधुघानी । घातं घातं । म्रंति । म्रंतुं ।
अघ्नन् । ङिणाङि किं ! हतः । हतवान् ।

घात् ॥ ६८ ॥ चात्परस्य हतेर्हस्य कुर्भवति ।
जघान । जघन्यंत । जिघांसति ।

हेरकाचि ॥ ६९ ॥ हिनोतेष्वात्परस्य कुर्भ-
वत्यकचि परतः । जिघाय । जेषीयते । जिषी-
यति । अकचीनि किं ! प्राजीहयत् ॥

संल्लिटांजैः ॥ ७० ॥ बाटुत्तरस्य जेः कुर्भवति
सनि लिटि च परतः । जिगीषति । जिगाय ।

वा चेः ॥ ७१ ॥ चात्परस्य चिनोतेर्षा कुर्भ-
वति संल्लिटांजैः परतः । चिकीषति । चिषीयति ।
चिक्राय । चिच्राय धर्म ।

न वंचेर्गतां ॥ ७२ ॥ वंचेर्गत्यर्थे कुर्न स्यात्
वाञ्छि । वंचं वंचति वाणिजाः । गताविति किं !
वंचं काटं ।

* याजादयो यज्ञानि ॥ ७३ ॥ एते निपात्यंते
यज्ञांग । याजः । प्रयाजः । क्रतुयाजः । यज्ञानि
इत्येव । यागः ।

ण्य आवश्यके ॥ ७४ ॥ आवश्यकेऽर्थे ण्ये
परतः कुर्न स्यात् । अवश्यसेधं । अवश्यपाच्यं ।
आवश्यक इति किं ! सेधं ।

यस्यज्जबर्षां ॥ ७५ ॥ एषां ण्ये परे कुर्न

स्यात् । याज्यं । त्याज्यं । प्रवाच्यं ।

* भुजोऽदौ ॥ ७६ ॥ भुजेरथर्थे प्ये कुर्न भवति ।

भोज्याः अपूपाः । अदाविति किं ? भोग्यं वम्भे ।

* निमागुजः शकि ॥ ७७ ॥ आभ्यां युजेः शक्यर्थे कुर्न स्यात् प्ये परतः । नियोज्यः । प्रयोज्यः । शकीति किं ? नियोग्यः । प्रयोग्यः ।

* सस्याचि स्वं ॥ ७८ ॥ सस्य स्वं भवति अचि परे । अधुक्षि । अधुक्षाथां । अधुक्षातां । अधिक्षि । अधिक्षाथां । अधिक्षातां । अर्चाति किं ? अधुक्षत् ।

बोद्धुद्दिहलिहगुहो दे दंत्ये ॥ ७९ ॥ दुहा-दिभ्यः सस्य वा उब्भवति दे दंत्यादौ परतः । अदुग्ध । अदुग्धाः । अधुक्षत । अधुक्षथाः । अधिग्ध । अधिग्धाः । आधिक्षत । अधि-क्षथाः । अलीढ । अलीढाः । अलिक्षत । अलिक्षथाः । न्यगूढाः । न्यघुक्षत । न्यघुक्षथाः । द इति किं ? अधिक्षत् । दंत्य इति किं ? अधुक्षामहि ।

ओतः श्ये ॥ ८० ॥ ओकारस्योप् भवति श्ये परतः । निश्यति । स्यति । घति । अपच्छयति ।

* श्रमां दीः ॥ ८१ ॥ शमादीनां दीर्भवति श्ये परे । शाम्यति । दाम्यति । ताम्यति । ध्राम्यति । क्लाम्यति । माघति ।

ष्टिबुल्लम्बाचमां श्रि ॥ ८२ ॥ एषां दी-र्भवति शिति परतः । निष्टीवति । निष्टीवन् । नि-ष्टीवेत् । न्यष्टीवत् । क्लामति । क्लामन् । क्लामेत् । अक्लामत् । आचामति । आचामन् । आचामेत् । आचामतु ।

क्रयो मे ॥ ८३ ॥ क्रमः शिति मनिमिचे दी-र्भवति । क्रामति । क्रामन् । क्रामेत् । अक्रामत् । म इति किं ? आक्रमते सूर्यः ।

गमिषुयमां छः ॥ ८४ ॥ एषां शिति परे छो भवति । गच्छति । गच्छन् । संगच्छते । अगच्छत् ।

इच्छति । यच्छति ।

पात्राध्यास्यान्नादाण्डश्यार्तिश्चदसदां पिबजिघ्रषमतिष्ठुप्रनयच्छपश्यच्छशीयसीदाः ॥ ८५ ॥ पादीनां पिवादयो भवन्ति शिति परतः । पिबति । पिबन् । पिबेत् । अपिबत् । जिघ्रति । जिघ्रतः । धमति । धमतः । तिष्ठति । तिष्ठतः । आमनति । आमनतः । धियच्छति । प्रयच्छतः । पश्यति । पश्यतः । ऋच्छति । ऋछतः । शीयेते । शीयेते । सीदति । सीदतः । सीदंति ।

* सतेर्धौ शैष्ये ॥ ८६ ॥ सतेः शिति परतः धौ स्यात् शैष्येऽर्थे । धावति । धावतः । धावन्ति । धावतु । धावन् । शैष्य इति किं ? सरति ।

ज्ञाजनोर्जा ॥ ८७ ॥ एतयोः शिति जा इत्ययमादेशो भवति । जानाति । जानीते । जायते । जायतां ।

ज्वः प्रः ॥ ८८ ॥ पू इत्येवमादीनां शिति प्रो भवति । पुनाति । मृणाति । लिनाति ।

मिदेरेप् ॥ ८९ ॥ मिदः शिति एप् भवति । मेघति । मेघतः । मेघन् ।

जुसि ॥ ९० ॥ इगंतस्य जुस्येप् भवति । अजु-हवुः । अविभयुः । अविभरुः ।

गाऽगयोः ॥ ९१ ॥ गे अगे च परे गोरेप् भवति जयति । जेता । सुनोति । सोता । धरति । धर्त्ता ।

जागुरविभिणशिकृति ॥ ९२ ॥ जागर्त्त-रेप् भवति अविभिणशिकृति परतः । जागरवति । जाग-रकः । साधु जागरी । जागरं जागरं । जागरो वर्त्तते । जागर्थ्यते । अविभिणशिकृतीति किं ? जागृषिः । अजागरि । जजागार । जागृतः । जागृषः ।

घ्युक् ॥ ९३ ॥ वेरुक् एप् भवति गागबोः पर-तः । इच्योतति । वर्षति । छेत्ता । मेत्ता । वीति किं ? जीवति ।

नेटः ॥ ९४ ॥ इट एब्न भवति गागबोः

परतः । अकण्ठि । कण्ठिता । अरणिचं । रणिता ।

बस्य मे पित्याधि ॥ ९५ ॥ बस्य द्युङ्कः
एङ्ग स्वास्तित्वजादौ मे परतः । नेनिजानि ।
अनेनिजं । बेविचानि । अवेविचं । बोबुषीति ।
मोमुषीति । बस्येति किं ! वेदानि । वेद । ग इति
किं ! निनेजा । विवेचा । अचीति किं ! नेनेकि । मोमोकि ।

सूम्भोऽबस्य मिकि ॥ ९६ ॥ एनयोम्भव-
जितबोमिंकि पित्येङ्ग स्वात् । सुर्वे । सुबाबहै ।
सुबामहै । अमूवं । अमूः । अमून । अबस्येति
किं ! सोषोति । सोषवीति । बोमोति । बोभवीति ।

*हस्युप्यारौ ॥ ९७ ॥ उकारम्यौत्वं स्यात्
उपि सति हलादौ पिति मे परतः । यौमि । यौषि ।
यौति । नौमि । नौषि । नौति । हर्नाति किं !
यवानि । उपीति किं ! जुहोति । आंगिति किं ! ण्मि ।
एषि । एति । पितीति किं ! युतः । रुतः ।

बोणोः ॥ ९८ ॥ ऊर्णेनिर्हलि पिति मे और्वा
स्यात् । प्रोर्णोमि । प्रोर्णोमि । प्रोर्णोषि । प्रोर्णोषि ।
प्रोर्णोति । प्रोर्णोति ।

हन्वोत् ॥ ९९ ॥ ऊर्णोः केवले हलि पिति
मे आङ्गवति । प्रोर्णोः । प्रोर्णोत् ।

*तृणह ॥ १०० ॥ तृणहिति तृहेः भ्रमोऽ-
कारस्य एत्वं निपात्यते हल्पिद्वे परतः । तृणक्षि ।
तृणक्षि । तृणक्षि । हल्पितीति किं ! तृणहानि ।
पितीति किं ! तृण्डः ।

ब्रुव ईद ॥ १०१ ॥ ब्रु इत्येतस्मात्परस्य
हलादेः पितो गस्वेड् भवति । ब्रवीमि । ब्रवीषि ।
ब्रवीति । ब्रवीतु । अब्रवीत् ।

*यङ्गुस्तोर्षङ्गुलं ॥ १०२ ॥ यङ्गुलान
तुल्युत्स्यश्च परस्य हलादेः पितो गश्च बहुलमीडा-
गमो भवति । लालपीति । लालसि । चाङ्गुलीति ।
चाङ्गोषि । तवीति । तौषि । रवीति । रूति ।
स्तवीमि । स्तौम्बरनाथं ।

हृत्पस्तेः ॥ १०३ ॥ केवले हस्वन्तेः
सेश्च ईद भवति । आसीः । आसीत् । अकार्षीः । अकार्षीत् ।

*रुद्रघोऽट् चादोऽट् ॥ १०४ ॥ रुदादिभ्यो
वृत्तर्यन्तेभ्यः केवले हल्पिद्वे अद् भवति ईद च ।
अदेस्त्वडेव । अरोदत् । अरोदीत् । अरोदः ।
अरोदीः । अभवत् । अस्वगीत् । प्राणत् ।
प्राणीत् । अभसत् । अभसीत् । अजज्ञत् ।
अजज्ञीत् । आदत् । आदः ।

यञ्यतो दीः ॥ १०५ ॥ यञादौ मे परे अ-
कारांतस्य दीर्भवति । पचाभि । पचावः । पक्ष्या-
भि । पक्ष्यावः । अपचाव । अपचाम । यञ्यत
इति किं ! पचसि । चिनुवः । ग इति किं ! केशवः ।

मुपि ॥ १०६ ॥ अकारांतस्य दीर्भवति
यञादौ मुपि परतः । सर्वज्ञाय । देवाभ्या ।

जमि ॥ १०७ ॥ अकारांतस्य दीर्भवति
जमि परतः । धर्माः । देवाः ।

बर्हा झन्येन ॥ १०८ ॥ झलादौ बहुवचने
मुप्यकारांतस्य एत्वं स्यात् । देवेभ्यः । देवेषु ।
बहाविति किं ! धर्माभ्यां ।

भ्रामि ॥ १०९ ॥ अकारांतस्य गोरेद्भवति ।
ओमि परं । देवयोः । धर्मयोः ।

*टि चापः ॥ ११० ॥ आबंतस्य गोरेद्भवति
टावचने ओमि परं । विषया । विषयोः । बहु-
गजया । बहुगजयोः ।

कौ ॥ १११ ॥ आबंतस्यैद्भवति कौ परे ।
हे कन्यके । हे बहुगजे ।

*मोऽम्बाश्चद्वयचः ॥ ११२ ॥ द्वयचः—अंबा-
श्चम्य कौ प्रादेशा भवति । हे अंब । हे अक ।
हे अल्लाद्वयच इति किं ! हे अंबिके । हे अंबाले । हे अंबादे ।

*मोः ॥ ११३ ॥ मुसंज्ञकस्य प्रो भवति कौ
परतः । हे गौरि । हे वामोर ।

+तलो वा किङ्कयोः ॥ ११४ ॥ तलंतस्य

सं पिबथस्येत् ॥१३३॥ पिबतेः कच्यरे
णौ उक्तः सं त्यात् चस्य च इत्वं । अपीप्यत् ।
अपीप्यतां । अपीप्यन् ।

देदिमि लिटि ॥१३४॥ सचस्व देहः दिमि
स्वात् लिटि परतः । अबदिम्ये । अबदिम्याते ।
अबदिमिरे ।

*स्फाट्टृद्वैरेण ॥१३५॥ स्फादेः ऋतोऽर्धे-
श्च एप्स्वात् लिटि । सम्मरतुः । सम्मरुः । दध्म-
रतुः । दध्मरुः । आरतुः । आरुः । स्फादीति
किं चक्रतुः । चक्रुः । ऋदत्तेरिति किं ! चिक्षि-
यतुः । चिक्षियुः ।

अद्भुतः ॥१३६॥ अद्भुतेः ऋकारांतानां
च लिट्येप् भवति । आनर्छ । आनर्छतुः । चकरतुः ।
चकरुः । जगरतुः । जगरुः ।

श्वर्मां प्रो वा ॥१३७॥ एषां लिटि परतः
प्रो वा भवति । शश्रतुः, शशरतुः । दद्रतुः,
ददरतुः । पप्रतुः, पपरतुः ।

केऽणः ॥१३८॥ अणः के परे प्रो भवति । मो-
मपकः । तंत्रिका । नदिका । अण इति किं ! नाँका ।

न कपि ॥१३९॥ कप्पणः पों न म्यात् । बहुव्री-
रपाकः । बहुकुमारीकः । बहुबध्कः । बहुवामारुकः ।

बाऽऽपः ॥१४०॥ आपः प्रो भवति कपि परे
वा । बहुस्त्वकः । बहुस्त्वकः ।

*नशोऽकीम् ॥ १४१ ॥ नशेरिम् भवति
अङि परे । अनशत्, अनशत् ।

इयस्पर्द्धचोऽथुकपुमुम् ॥१४२॥ एषां
अकारादयो भवत्यङि परे । अश्वत् । आश्वत् ।
अपसत् । अबोचत् । अबोचतां । अबोचन् ।

दशुरेण ॥१४३॥ दशेः ऋकर्णांतानां चार्धेण
स्यात् । आदर्शत् । आरत् । असर्त् ।

क्षीको मे ॥१४४॥ क्षीकः एप् भवति मे
परे । क्षेते । क्षयाते । शेरते । ग इति किं ! संक्षीतिः ।

यि विकृत्ययङ् ॥१४५॥ यकारादौ विकृति
परे ङङिः अवङ् स्वात् । शय्यते । शाशय्यते ।
वीति किं ! क्षिप्ये । विकृतीति किं ! क्षेयं ।

गेरुहः प्रः ॥१४६॥ गेः परस्व अङ् प्रो
भवति विकृति । समुह्यते । अभ्युद्यते । तन्मु-
ह्यात् । अभ्युह्यात् । गेरिति किं ! ऊह्यते ।

लिङ्गयेते ॥ १४७ ॥ गेः परस्व एतेलिङि प्रो
भवति यि विकृति । उदिवात् । समिवात् । अधि-
वात् । लिङ्गीति किं ! समीयते ।

*दीहृष्यकृद् ॥१४८॥ घ्यौ अकृषकारे
अगवकारे च परे दीर्घवाति गोः । शुचीकरोति ।
पट्म्यात् । अपृषो मृषो भवति मृषावते ।
चीयते । स्तूयते । चीयात् । स्तूयात् । ष्यकृद् इति
किं ! कृयं । गुयं । स्तूयात् ।

रीङ् ऋतुः ॥१४९॥ ऋकारांतम्य रीङ् भवति
र्यङ्कृद् परतः । पित्रीभवति । मात्रीभवति ।
पित्रीयति । मात्रीयाति । पिश्रयते । अहीयते ।
चेकीयते ।

रिङ् यगिल्ङ्क्ते ॥१५०॥ ऋकारांतम्य रिङ्
भवति यङि लिङि शे च परतः । क्रियते ।
क्रियात् । आद्रियते । आद्रियते ।

स्फाट्टृद्वैरेण ॥१५१॥ स्फादेः स्फाट्टृ-
तम्य ऋतोऽर्धेण भवति यगिल्ङ्कोः परतः । ध्वर्यते ।
स्मर्यते । अर्यते । ध्वर्यात् । स्मर्यात् । अर्यात् ।
अम्कुगिति किं ! संस्क्रियात् ।

यङि ॥१५२॥ स्फादेः ऋतोऽर्धेण यङि
एप् भवति । साम्मर्यते । दाध्वर्यते । सास्वर्यते ।
अरार्यते ।

+प्रो घ्नी हिंसायां ॥१५३॥ हंतेर्घ्नी भवति
हिंसार्थे यङि परोऽर्धेण भवते शत्रून् । जघन्यतेऽन्यत्र ।

ई घ्राध्योः ॥१५४॥ घ्राध्या इत्येतयोरी
भवति यङि परतः । जेघ्रीयते । देघ्नीयते ।

*अस्वाङ्गहृष्यौ ॥१५५॥ अवर्णांतस्य शिराहित-
स्य ई भवति घ्यौ परे । शुक्लीभवति । शुक्ली-
करोति । शुक्लीस्यात् । गाळीस्यात् । अक्षेरिति किं !

दोषामृतमहः ।

क्याचि ॥१५६॥ अवर्णातस्य ईर्भवति क्याचि परतः । पुत्रीयति । मालीयति ।

भुतृङ्गर्द्धेऽश्ननायोदन्यधनाय ॥१५७॥ एष्व-
र्धेषु अशनादयः क्यजन्ता निपात्यन्ते । अशनायति ।
उदन्यति । धनायति । अशनीयति । उदकीयति ।
धनायति अन्यत्र ।

दोसोमास्यां कितीत् ॥१५८॥ एषां तका-
रादौ किति परे इत्वं स्यात् । निर्हितः । निर्हित-
वान् । दित्वा । दितिः । अवसितः । अवसित-
वान् । सित्वा । सितिः । मितः । मितवान् । मित्वा ।
मितिः । स्थितः । स्थितवान् । स्थित्वा । स्थितिः ।
कितीति किं ? दीयते । दाता ।

*श्रो व्रते ॥ १५९ ॥ श्यतेः किति व्रतविषये
इद् भवति । संशितं व्रतं । संशितो व्रती । व्रत
इति किं ? निश्चातः ।

*छब्ब वा ॥ १६० ॥ छयतेः श्यतेश्च इर्वा
स्यात् किति परे । अपच्छितः । अपच्छितवान् ।
अपच्छातः । अपच्छातवान् । निश्चितः । निश्चित-
वान् । निश्चातः । निश्चातवान् ।

धाजो हिः ॥१६१॥ धाजः हिर्भवति किति
परे । हितः । हितवान् । हित्वा । हितिः ।

हाफः कित्वा ॥१६२॥ हाफः हिर्भवति कित्वात्ये
परे । हित्वा राज्यं गतः । कित्वाति किं ? हीनः ।
हीनवान् ।

दो दज्जोः ॥१६३॥ दा इत्येतस्य मुसंज्ञकस्य
दज्जवति किति परे । दत्तः । दत्तवान् । दत्त्वा ।
दत्तिः । भोरिति किं ? दातं बहिः । अबदातं मुखं ।

मरुत्तेस्त्वोऽजः ॥१६४॥ मरुतः गोश्चाजन्तात्
परस्व दो मोस्तकारादेशो भवति किति परे । मरुतः
एनं देवाद्यः । मरुतः । प्रसः । प्रसवान् । परिदानेन
निवृत्तं परीक्षितं । मरुत्तेरिति किं ? दधिदत्तं । अचः

इति किं ? संदत्तः ।

*प्राहाजो वाऽर्धमे क्ते ॥१६५॥ प्रात्यरस्व दाजः
वा तो भवत्यारभे क्ते त्वे परे । प्रचः । प्रदत्तः ।
प्रादिति किं ? परीचः ।

*निबिस्वन्ववात् ॥१६६॥ एभ्यो दाजः-आरं-
भे क्ते तो वा स्यात् । नीचं । निदत्तं । वीचं ।
विदत्तं । सूचः । सुदत्तः । अनूचं । अनुदत्तं ।
अवचं । अवदत्तं ।

भ्यऽपः ॥१६७॥ मकारादौ परे अपस्तो भवति ।
अद्भिः । अद्भ्यः । भीति किं ? अप्यु ।

स्यगे सः ॥१६८॥ सकारादौ अगे गोरचः
परस्य सकारस्य तादेशो भवति । वत्स्यति । अव-
त्स्यत् । विवत्सति । सीति किं ? वासिष्यते । अग
इति किं ? आस्से । वस्से ।

तासस्त्योः खं ॥१६९॥ तासोऽस्तेश्च सका-
रस्य सकारादौ परतः खं स्यात् । कर्त्तासि । कर्त्तासे ।
असि । व्यतिषे ।

रि ॥१७०॥ तयोः सकारस्य खं भवति रे-
फादौ । कर्त्तारौ । कर्त्तारः । रेफादौ अस्तेः सकारो
नास्ति मूभावस्य विद्यमानत्वात् ।

एति हः ॥१७१॥ तयोः सकारस्य हो भवति
एकारे परतः । कर्त्ताहि । व्यतिहे ।

*दीधीवेव्योरिये ॥१७२॥ दीधी वेवी इत्येत-
योरिवर्णयकारयोः परतः खं स्यात् । दीधीब् दी
क्षिदेवनयोः । आदीषिता । आदीषित । आदी-
षयति । साधुदीधी । दीषितिः । यकारे—आदी-
ष्याते । आदीष्य गतः । आदीष्यां । वेवीब् वेतना-
तुल्ये । आवेषिता । आवेषित । आवेषयति ।
साधुवेवी । वेषितिः । आवेष्यते । आवेष्य गतः
आवेष्यं । हवर्णयकारे इति किं ? आदीष्यनां आवेष्यनां ।

*योऽजि ॥१७३॥ तयोर्णकारादेशो भवत्याचि
परतः । आदीष्यै । आदीष्यावहै । आदीष्या महै ।

आदीध्यावां । आदीध्यातां । आदीध्याकः । वेज्यै ।
वेज्यावहे । वेज्यामहे । वेज्यावां । वेज्यातां ।
वेज्यकः ।

स्सनि वीषामुरभलमश्नकपत्पदोञ्च इम १७४
एषामच इम् भवति सनि सकारादौ परतः ।
मिस्सति श्रतं । प्रमिस्सति शत्रुं मिस्सते । प्रमिस्सते ।
निमिस्सते । अपमिस्सते । दिस्सति । दिस्मते ।
धिस्सति । आरिप्सते । आलिप्सते । शिक्कति ।
पिस्सति । पिस्सते । सकारादाविति किं ! विपति-
वति । सनीति किं ! दास्यति ।

राधो वधे ॥१७५॥ राधेर्वधार्थेऽचः इम् भवति
सनि परे । प्रतिरिस्सति चौरं । वध इति किं !
आरिरास्सति जिने ।

आपृष्णपृथार्थान् ॥१७६॥ एषामचः-ईत्वं
स्यात् सनि परे । ईप्सनि । झीप्सति । ईप्सनि ।

दंभ इच्च ॥१७७॥ दंभेग्व इत्वभीत्वं च
स्यात् सनि परे । धिप्सति । धीप्सति ।

*वाँन्मुचो धेः ॥१७८॥ धिमञ्जकस्य मुच्रेचः
ओत्वं वा स्यात् सकारादौ सनि परतः । मोक्षते,
मुमुक्षते वत्सः स्वयमेव । धेरिति किं ? मुमुक्षति
कर्माणि मुनिः ।

*चस्योप् ॥१७९॥ चस्योप् भवति सनि परे ।
मिस्सतीत्यादि ।

हलोऽनादेः ॥ १८० ॥ अनादेर्हलश्चस्यो-
प् भवति । जग्लौ । पपाठ । आट । आटतुः ।
तुत्रौकिषति ।

श्वरः स्वयि ॥१८१॥ श्वरश्चस्योप् भवति स्वयि
परतः । चुश्च्योतिषति । पिस्संदिषते । स्वयी-
ति किं ! सन्नौ ।

मः ॥१८२॥ चस्य प्रादेशो भवति । पपौ ।
निज्ये । कुदौकिषते ।

उरः ॥१८३॥ चस्य ऋवर्णस्य अत्वं स्यात् ।

चके । ववृते ।

झषो जश् ॥१८४॥ झषश्चस्य जश् भवति ।
वभार । दधौ ।

स्वरधर ॥१८५॥ स्वरश्चस्य चर् भवति । पफ-
णतुः । पफणुः । तिष्ठासति ।

+ष्टिवष्टो वा ॥१८६॥ ष्टिवश्चस्य स्वरद्वो वा
भवति । टिष्टेव । तिष्टेव ।

कुहोश्चुः ॥ १८७ ॥ चस्य कर्काहकारयोः
चुत्वं भवति । चकतुः । जगाम । मुकुचे । जहास ।

*यक्यकवतेः ॥१८८॥ यकि चस्योऽकवतेः
कुदोश्चुर्भवति । चोक्यते । चास्माद्यते । जगम्यते ।
जेहीयते । अकवतेरिति किं ! कोक्यते ।

*स्यपेरुणौ ॥१८९॥ स्यपेक्षस्य उर्भवति जौ
परे । मुप्चापयिषति । मुप्चापयिषतः ।

*घुनेरिः ॥१९०॥ घुनेश्चस्य इर्भवति । दि-
घुने । दंघुम्यते ।

व्यथा लिटि ॥१९१॥ व्यथश्चस्य लिटि परे
इर्भवति । विव्यथे । विव्यथाते । विव्यथिरे ।

किनीजो दीः ॥१९२॥ इणश्चस्य दीर्भवति
किति लिटि परतः । ईयतुः । ईयुः । किनीति किं !
इयाय । इययिष ।

आद्यतः ॥१९३॥ चस्योदेरतः दीर्भवति
लिटि परतः । आटिथ । आटतुः । आदुः ।
आदिरिति किं ! दददे । दददाते । दददिरे ।

*नुक् ॥१९४॥ चस्य कृतदीत्वस्य नुगागमो
भवति । आनंग । आनगतुः । आनगुः । आनज ।

अभ्रोः ॥१९५॥ अभ्रोतेश्चस्य कृतदीत्वस्य
नुक् स्यात् । व्यानशे । व्यानशाते । व्यानशिरे ।
नियमार्थमिदं-अभ्रोतेरेवाकारोऽो नुक् नान्यस्य ।

आदतुः । आदुः ।

शुबोऽच् ॥१९६॥ भवतेश्चस्य लिट् भवति ।

वभूव । वभूवतुः । वभूतुः ।

निजामुच्येत् ॥ १९७ ॥ निजादीनामुचि
परे चस्य एष भवति । नेनेकि । वेवेकि । वेवेहि ।

*मृत्वाहाङ्ग्यामिः ॥ १९८ ॥ एषां च इर्मवति
उचि परे । बिमर्षि । जिहीते । मिमीते ।

✓धोः ॥ १९९ ॥ पू ऋ इत्येतयोश्चस्य इर्मवति
उचि परे । पिपर्षि । पिपृथात् । अपिपः । इयर्षि ।
इयृथात् । ऐयः ।

सन्त्यतः ॥ २०० ॥ चस्यातः सनि परे इर्मवति ।
पिपक्षति । पिपठिषति । अत इति किं ? तुष्टूषति ।

ओः पुयण्ण्ये ॥ २०१ ॥ चस्य उवर्णस्य
पवर्णयण्जकारेषु अवर्णपरेषु परतः सनीस्त्वं
स्यात् । पिपावायिषति । बिभावायिषति । मिमा-
वायिषति । यियावायिषति । रिरावायिषति । लिला-
वायिषति । जिजावायिषति । पुयण्जीति किं ?
नुनावायिषति । ए इति किं ? नुभूषति । ओरिति
वचनं ज्ञापकं णौ स्थानिवद्भावस्य ।

श्रुस्तुद्रुप्तुच्योर्वा ॥ २०२ ॥ एषां अवर्णपरे
यणि परतः चस्येत्त्वं स्यात् वा सनि परतः ।
शिश्नावायिषति । शुश्नावायिषति । सिस्नावायिषति ।
मुस्नावायिषति । दिद्रावायिषति । दुद्रावायिषति ।
पिप्त्रावायिषति । पुप्त्रावायिषति । पिप्त्रावायिषति ।
पुप्त्रावायिषति । चिच्चावायिषति । चुच्चावायिषति ।

*यकुपारेण् षकिदाहाकः ॥ २०३ ॥ यङि यकु-
पि च परतः चस्य एष भवति दीश्च किदंत आकारां-
तं हाकं च वर्जयित्वा । नेनीयते । नेनयीति ।
बोभूयते । बोभवीति । बोभुज्यते । बोभुजीति
पापठ्यते । पापठीति । पापच्यते । पापचीति ।
अकिदाहाक इति किं ? बंयम्यते । बंयमीति ।
रंरम्यते । रंरमीति । तंतन्यते । तंतनीति । जहाति ।
आकारग्रहणं किं ? जेहीयते ।

जीग्वंयुअंसुध्वंसुअंसुकस्पत्पदस्कंदं
॥ २०४ ॥ बंच्वादीनां यकुपोः परतश्चस्या जीगागमो

भवति । बनीवच्यते । बनीवंचीति । बनीअस्यते
बनीअसीति । दनीवच्यते । दनीवंचीति ।
बनीअस्यते । बनीअसीति । चनीकस्यते ।
चनीकसीति । पनीपत्यते । पनीपतीति । पनी-
पथते । पनीपदीति । चनीस्कथते । चनीस्कंदीति ।

ऊस्याऽतो नुक् ॥ २०५ ॥ चस्य ऊसङ्गकात-
स्याऽतो नुगागमो भवति यकुपोः परतः । जंगम्यते ।
जंगमीति । बंमण्यते । बंमणीति ।

जपजभदइदञ्चभजपञ्चा ॥ २०६ ॥ जपा-
दीनां चस्य यकुपोर्नुग् भवति । जंजप्यते । जंज-
पीति । जंजम्यते । जंजमीति । दंदद्यते । दंद-
हीति । दंद्यते । दंदशीति । बंमज्यते । बंम-
जीति । पंपज्यते । पंपजीति ।

*चर्फलामुष्ठाऽतः ॥ २०७ ॥ चर् फल् फल
इत्येतेषां च यकुपोर्नुग्भवति अतश्च उत्त्वं ।
चंचूर्यते । चंचुरीति । पंपुल्यते । पंपुलीति ।

ति ॥ २०८ ॥ तकारादौ परे तेषां अतः - उत्त्वं
स्यात् । चूर्तिः । फुल्लिः । प्रफुल्ला लता ।

रीगृत्वतां ॥ २०९ ॥ ऋकारवतां चस्य रीगा-
गमो भवति यङि परतः । बरीवृत्यते । दरीदृश्यते ।
परीपृच्छयते ।

*रुक्कुरिक्चोपि ॥ २१० ॥ ऋत्वतां यकुपि च-
स्य रुक् रिक् रीक्चागमो भवति । चर्कर्सि । चरि-
कर्त्ति । चरीकर्त्ति । नर्कर्सि । नरिनर्त्ति । नरीनर्त्ति ।
वर्कर्सि । वरिबर्त्ति । बरीवर्त्ति । उपीति किं ?
नरीनृत्यते । ऋत्वतामिति किं ? चाकर्त्ति । जागर्त्ति ।

घौ कच्यऽनक्त्वे सन्वत् ॥ २११ ॥ चस्य क-
च्यरे घौ सनीव कार्यं भवत्यनक्त्वे । सन्वत इति
इत्वमुक्तं कच्यपि तथा । अवीकरत् । ओः
पुवण्ज्ये इति । अवीभवत् । अवीलवत् । असि-
सवत् । असुसवत् । पाविति किं ? अततसवत् ।
कचीति किं ? अहं पपच । अनक्त्वे इति किं ?

स्तनमास्त्वत्-अतस्तनत् । अदधनत् ।

*घेर्हीरऽनजादेः ॥ २१२ ॥ अनजादेऽश्चस्य घेर्ही-
र्भवति घौ कच्यरे अनस्ते । अजीहरत् ।
अवबुधत् । बेरिति किम् ! अविब्रजत् । अनजादे-
रिति किं! प्रौर्णवत् । पाविति किं ! अररकत् ।

स्मृत्स्वरमयन्नदस्तुस्पञ्जोऽन् ॥ २१३ ॥
एषां चत्वात् भवति कच्यरे घौ परतः । सन्बद्धा-
वापवादः । असम्भरत् । अददरत् । अतस्वरत् ।
अपप्रभत् । अमप्रदत् । अतस्तरत् । अपम्पशत् ।

वा वेष्टिचेष्टयोः ॥ २१४ ॥ एतयोश्चस्य कच्य-
द्वा स्यात् । अववेष्टत् । अविवेष्टत् । अचचेष्टत् ।
अचिचेष्टत् ।

* गणऽच्चेः ॥ २१५ ॥ गणयतेऽश्चस्य कचि वा ई-
र्भवति । अजीगणत् । अजगणत् । चकारादचीकथन् ।

इति जैनेन्द्रव्यकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां

पुस्तौ पञ्चमस्याध्यायस्य

द्वितीयः पादः ॥ २ ॥

तृतीयः पादः ।

सर्वस्य द्वे ॥ १ ॥ सर्वस्येति द्वे इति च एतद्
द्वितयमधिकृतं वेदितव्यं । के द्वे ये शब्दतो-
ऽर्थतश्चांतरतमे । वक्ष्यति-वीप्सायामिति-ग्रामो
ग्रामो रमणीयः ।

परो त्रिः ॥ २ ॥ प्रकृतयोर्द्विरुक्तयोः परोऽवयवो त्रिसंज्ञो
भवति । माणवका ३ माणवक । माणवक माणवक
हृदानीं ज्ञास्यसि आत्म । त्रिप्रदेशाः न त्रेगित्यादयः ।

*मागृन्नाऽमीक्ष्णाविच्छेदे ॥ ३ ॥ मृशा-
दिव्येषु वर्तमानस्य पदस्य वाक्यस्य वा द्वे रूपे
भवतः प्रागेव तरतमाद्युत्पत्तेः । लुनीहि लुनीहि
इत्येवाव लुनाति । अवीप्सावीप्सेत्येवाऽयमवीति ।
अुक्त्वा अुक्त्वा व्रजति, भोजं भोजं व्रजति ।
अरति अरति व्रजचर्च्य । प्रागिति किं ! पठति पठति

तरां । एवमिति किम् ! लुनीहि ।

+ नानेवार्थाधिक्यानुपूर्व्ये ॥ ४ ॥ नावेवार्थे
आधिक्ये आनुपूर्व्ये चार्थे द्वे स्तः । अस्मात्कार्वा-
पणादिह भवज्ज्ञा मां मां देहि । नानेति किं !
इह भवज्ज्ञा मां देहि । एवार्थे इति किं! एकं द्वौ
त्रीन् वा माषान्देहि । नमो नमः । कन्वा कन्वा
दर्शनीया । ज्येष्ठं ज्येष्ठं प्रवेशव । मूले मूले
स्थूलाः । अग्रे अग्रे सूक्ष्माः ।

* चापले ॥ ५ ॥ चापलेऽर्थे द्वे भवतः । अहि-
रहिः । बुध्यस्व बुध्यस्व । हस्त्वागच्छति हस्त्वा
गच्छति । लघु पलायध्वं लघु पलायध्वं । पृथग्भोगात्
त्रिरपि प्रयोगः । अहिरहिरहि ।

+ इतरद्वतप्रयोः समानां स्त्रीभावे ॥ ६ ॥
समानां समत्वेन विचार्यमाणानां इतरद्वतमातस्य
द्वे स्तः स्त्रीलिंग भावे । उभाविमाबाजौ कतरा
कतरा अनयोराज्यता । कतमा कतमा अनयोरा-
ज्यता । इतरद्वतमयोरिति किं ! उभाविमाबाजौ
कानयोराज्यता । समानामिति किं ! आज्जोऽयं
कतराज्यता । स्त्रीति किं ! उभाविमाबाजौ
कतरोऽनयोर्विभवः । भाव इति किं! द्वौ इमौ कक्षी-
वन्तौ । कतराऽनयोर्कक्षीः ।

* पूर्वप्रथमस्याऽन्यातिशये ॥ ७ ॥ पूर्व-
प्रथमयोर्द्वे भवतः अन्यस्मादतिशयार्थे । पूर्वं पूर्वं
पुप्यति । प्रथमं प्रथमं पच्यते । अन्यप्रहणं किं!
पूर्वतरं पुप्यति । प्रथमतरं पच्यते ।

× प्रो पोत्समोऽग्निपूर्तो ॥ ८ ॥ एषां द्वे स्तः
अग्निपूर्त्यर्थे ।

प्रमणम्य जिनं मय्यः संसंभित्व तपः परम् ।
उपोपपद्यते भय उदुत्सजमहोदयः ॥

*सामीप्येऽवोऽध्युपरि ॥ ९ ॥ एषां द्वे स्तः
सामीप्येऽर्थे । अवोऽवो नरकाणि।अध्वनि उत्राणि।
उपर्युपरि स्वर्गपटकाणि । सामीप्य इति

किं ! उपरि चन्द्रयाः ।

* वाक्यादेर्वोध्यस्य कोपाऽभ्याऽसंमतौ ॥ १० ॥ वाक्यादेर्वोध्यस्य द्वे स्तःकोपाद्यर्थेषु । माणवका ३ माणवक । अविनीतका ३ अविनीतक इदानीं ज्ञास्यसि ज्ञास्य । माणवका ३ माणवक । वाक्यादेरिति किं ? शोभनः स्वस्वसि माणवक । बोध्यस्येति किं ? उदारो देवदत्तो ददाति साधुभ्यः । कोपादिष्विति किं ? देवदत्त गामभ्याज शुक्लां दंढेन ।

* वीप्सायां ॥ ११ ॥ वीप्सार्थे द्वे भवतः । वृक्षं वृक्षं सिंचति। कूपे कूपे जलं देसे देशे सुभिक्षः । एको बबत् ॥ १२ ॥ एकशब्दः वीप्सायां द्विरुक्तो बसवद्भवति । सुनुपुंष्वत्भावौ प्रयोजनं । एकैको भुंक्ते । एकैका याति ।

* द्वंद्वं वा ॥ १३ ॥ वीप्सार्थे द्विशब्दस्य सुबंतस्य द्वंद्वं वा निपात्यते । द्वंद्वं तिष्ठतः । द्वौ द्वौ तिष्ठतः । द्वंद्वं कृतं । द्वाभ्यां द्वाभ्यां कृतं ।

* रहस्यमर्यादोक्तिव्युत्क्रांतियज्ञपात्रप्रयोगे ॥ १४ ॥ रहस्याद्यर्थेषु सुबंतस्य द्विशब्दस्य नित्यं द्वंद्वमिति निपात्यते । द्वंद्वं मंत्रयते । आस-समनरकादधोऽग्रे द्वंद्वं नरकपटलानि हीनानि । द्वंद्वं व्युत्क्राताः। पृथगवस्थिता इत्यर्थः । द्वंद्वं यज्ञ-पात्राणि प्रयुनक्ति ।

+ ख्यातेऽभिव्यक्ते ॥ १५ ॥ ख्यातेऽभिव्यक्ते अत्यंतसाहचर्येऽर्थे द्वंद्वं निपात्यते । द्वंद्वं नारद-पर्वतौ । द्वंद्वं रामलक्ष्मणौ । ख्यात इति किं ? द्वौ जिनदत्तगुरुदत्तौ । अभिव्यक्त इति किं ? द्वौ युधिष्ठिरार्जुनौ ।

* आवापे ॥ १६ ॥ आवापे पीडायां द्वे भवतः । बबत् कार्यं । गतगतः । नष्टनष्टः । वसितपतितः । गतगता । नष्टनष्टा ।

* बबत् ॥ १७ ॥ उत्तरे द्वित्वे बसत्वेव कार्यं भवति । इत्येवोऽधिकारो ज्ञेयः । तत्रैवोदाहरिष्यामः ।

प्रकारे गुणोक्तेर्वा ॥ १८ ॥ प्रकारेऽर्थे गुणो-क्तेर्द्वेषा स्तः बबत् कार्यं । पटुप्रकारः पटुपटुः । पटुपटुवी । मृदुमृदुः । मृदुमृद्वी । कालककालिका । पंडितपंडितः । प्रकार इति किं ? शुक्लः । गुणोक्तेरिति किं ? गौर्वाहीकः । वामप्रहणात्पटु-जातीयः । मृदुजातीयः ।

प्रियमुखस्याऽकृच्छे ॥ १९ ॥ प्रियमुखयोर-कृच्छेऽर्थे वा द्वे स्तः । प्रियप्रियेण ददाति । प्रियेण ददाति । मुखमुखेन, मुखेनाधीते जैनैर्द्रं । अकृच्छ इति किं ? प्रियः पुत्रः । मुखो रथः । सर्वे वांतु यथायथमिति शिसंज्ञकं यथास्वमित्यस्मिन्नर्थे ।

परेर्वर्जने ॥ २० ॥ परेर्वा द्वे भवतः वर्ज-नेऽर्थे । परिपरि त्रिगतेभ्यो वृष्टो देवः । परित्रिग-तेभ्यो वृष्टो देवः । वर्जन इति किं ? ओदनं परिषिंचेति ।

पदस्य ॥ २१ ॥ पदस्यत्ययमधिकारो वेदि-तव्यः आशारूपपरिसमाप्तेः । तत्रैवोदाहरिष्यामः ।

वाक्यस्य ॥ २२ ॥ अयमप्यासिद्धाधि-कारात् ज्ञातव्यः बक्ष्यति-एकस्य तेमे” धर्मस्ते-दीयते । धर्मो मे दीयते । वाक्यस्येति किं ? ओदनं पच । तव भविष्यति मम भविष्यति ।

पदादप्यादादौ ॥ २३ ॥ पदादित्यपादा-दाविति च द्वयमधिकृतं वेदितव्यं । बक्ष्यति—बहोर्वक्ष्स् । धर्मो वो रक्षतु । पदादिति किं ? युस्मान् धर्मो रक्षतु । अपादादाविति किं ? शांतिनाथो जिनः सोऽस्तु युष्माकमवशांतये । येन संसारतो भीतिरस्माकमिह नाशिता ।

✓ युष्मदस्मदोऽविज्ञास्यस्य बाम्नौ ॥ २४ ॥ वाक्यावयवात्यदात्परयोरपादादौ वर्त्तमानयोः युष्मदस्मदोः अप् इप् ता इत्येतास्तु स्थितयोः बाम्नौ इत्येताबादेशौ भवतः । ज्ञानं वा दी-यते । शीकं नौ दीयते । ज्ञानं वा रक्षतु । शी-कं नौ रक्षतु । ज्ञानं वा स्वं । शीकं नौ स्वं ।

अवितास्त्येति किं ! ज्ञानं युवाभ्यां कृतं । आ-
वाभ्यां कृतं । स्वग्रहणं स्वमाणविभक्त्यर्थे इह
मा भूत् । इति युष्मदुपाध्यायो वृते इत्यस्मदुपा-
ध्यायो वृते ॥

बहोर्वैकृत्य ॥ २५ ॥ अवितावृत्तयोः तयो-
र्वन्तसी स्तः । ज्ञानं वो दीयते । शीलं नो दीयते ।
ज्ञानं वो रक्षतु । शीलं नो रक्षतु । ज्ञानं वः
स्वं । शीलं नः स्वं ।

एकस्य तेमे ॥ २६ ॥ अतैकांतयोस्तयो-
स्ते मे इत्येतावादेनौ भवतः । ज्ञानं ते दीयते ।
शीलं मे दीयते । ज्ञानं ते स्वं । शीलं मे स्वं ।

त्वयोपः ॥ २७ ॥ इवेकांतयोस्तयोः त्वा
मा भवतः । मस्तिनावस्ता रक्षतु । मुनिसुव्रतो
मा रक्षतु ॥

न चवाहाऽहैवयोगे ॥ २८ ॥ चादिभिर्योगे
तयोः वाग्नावादयो न भवन्ति । ज्ञानं तुभ्यं च
दीयते । मङ्गं च दीयते । युवाभ्यां च दीयते ।
आवाभ्यां च दीयते । युष्मभ्यं च दीयते ।
अस्मभ्यं च दीयते । ज्ञानं त्वां च पातु । मां
च पातु । युवां च पातु । आवां च पातु । युष्मा-
श्च पातु । अस्माश्च पातु । ज्ञानं तव च स्वं ।
ज्ञानं मम च स्वं । युवयोश्च स्वं । आवयोश्च स्वं ।
युष्माकं च स्वं । अस्माकं च स्वं । ज्ञानं तुभ्यं
वा दीयते । मङ्गं वा दीयते । तुभ्यं ह दीयते ।
मङ्गं ह दीयते । तुभ्यमह दीयते । मङ्गमह
दीयते । तुभ्यमेव दीयते । मङ्गमेव दीयते ।
योगग्रहणं किं ! ज्ञानं च वः स्वं । शीलं च वः स्वं ।

दृश्यैर्विंशितायां ॥ २९ ॥ दृश्यैर्धुमि-
विंशितायां वर्तमानैर्योगे तयोर्वैदुक्तं तज्ज भवति ।
ज्ञानं तुभ्यं दीयमानं संदृश्यागतो जनः । मङ्गं
दीयमानं संदृश्यागतो जनः । जनः त्वां सं-
मीक्ष्यागतः । मां समीक्ष्यागतः । जनस्तव कार्यमा-

लोचयति । मम कार्यमालोचयति । दृश्यैरिति
किं ! जनो वो मन्यते । विंशितायामिति किं !
जनो नः पश्यति ।

वाऽनन्वादेशे ॥ ३० ॥ तयोर्वाग्नावादयो
वा भवन्त्यनन्वादेशे । वनं वा दीयते, युवा-
भ्यां दीयते । ज्ञानं नौ दीयते, आवाभ्यां दीयते ।
धर्मो वां पातु, युवां पातु । जिनो नौ पातु,
आवां पातु । धर्मो वां स्वं, युवयोः स्वं । धर्मो
नौ स्वं, आवयोः स्वं । धर्मो वो दीयते । युष्म-
भ्यं दीयते । नो, अस्मभ्यं दीयते । वनं ते दीयते,
तुभ्यं दीयते । मे दीयते, मङ्गं दीयते । जिन-
स्ता पातु, त्वां पातु । मा पातु, मां पातु । अनन्वादेशे
इति किं ! यूयं विनीतास्तद्वो गुरवो मानयन्ति ।
वयं शीलवन्तः तन्नो गुरवो मानयन्ति । पूर्व वि-
नीतादिमादिश्य पश्चादिदमादिश्यते इत्यन्वादेशोऽयम् ।

* पदाद्वायाः ॥ ३१ ॥ पदात्परं बद्धांतं तस्मात् परवो-
वाग्नावादयो वा भवन्ति । विनीतस्त्वं आवाभ्येण
ज्ञानं ते दीयते, तुभ्यं दीयते । मे दीयते,
मङ्गं दीयते । एवं सर्वत्र ।

* बोध्यं प्राप्तेषु ॥ ३२ ॥ बोध्यांतं पदं ताम्बां
पूर्वं नेव-नास्तीव भवति । देवदत्त तुभ्यं दीयते ।
मङ्गं दीयते । त्वां रक्षतु । मां रक्षतु । बोध्य-
मिति किं ! जिनो वां पातु । प्रागिति किं ! मयै-
तत्सर्वमाख्यातं युष्माकं मुनिपुंगवाः ।

* नैकार्थे बोध्ये जातिः ॥ ३३ ॥ एकार्थे
बोध्यति परे जातिः सामान्यवचनं बोध्यांतं ना-
स्तीव न भवति । क्षत्रियं त्रिणिक त्वाहन् पातु ।
आशीर्दीयते ते आयुर्वेदता । एकार्थे इति किं !
क्षत्रियं ब्राह्मणं युवां धर्मो दीयते । बोध्ये इति
किं ! क्षत्रियं वनवान् मे त्वं देहि । जातिरिति
किं ! त्रिणिक क्षत्रियं तुभ्यं धर्मो दीयते ।

* वा बहौ ॥ ३४ ॥ एकार्थे बोध्ये बद्धे वि-

क्षेपचने जातिः बोध्याता प्राग्नेव वा भवति ।
देवाः क्षरण्याः बो दीयंते, युष्मभ्यं दीयंते ।
नो दीयंते । असम्यं दीयंते । देवाः क्षरण्याः
से भवंतु, तव भवंतु । मे भवंतु, मम भवंतु ।

पूर्वज्ञासिद्धं ॥ ३५ ॥ पूर्वत्रेति च
असिद्धमिति च एतत् द्वितयमधिकृतं ज्ञातव्यं
आशाक्षपरिसमाप्तेः । पूर्वस्मिन् शास्त्रे सार्द्धद्वि-
पादचतुरध्याये कर्तव्ये परं शास्त्रं सार्द्धपादम-
सिद्धं भवति । इत उत्तरं च पूर्वस्मिन्
योगे कर्तव्ये परः परो योगोऽसिद्धो भवति ।
त आहुः । द्वा इमौ । यवसस्याऽसिद्धत्वात्
दी-एषौ न स्तः । अमुष्यै । अमुष्मात् । उत्पत्त्या-
सिद्धत्वात् स्मायादयो भवंति । पचन् । नस्ते
तत्त्वमसिद्धं ।

शुद्धिका यत्सुशर्माणः क्षामिमानौजदत्सुगीः ।
पक्षमाक्षीष्णु गोक्षिण्मान् कुर्वति पिपठीः सुमुत् ।

नलं शुद्धिषिकृत्तुकि ॥ ३६ ॥ सुपः सुपि
च विधि कृति तुक् च प्रति नलमसिद्धं भवति ।
राजभिः । राजभ्या । राजभ्यः । ऐस्दीः
एष्व न भवति । वृत्रहभ्या । वृत्रहभिः । नस्त्राऽसि-
द्धत्वापुग्न भवति । शुद्धिषिकृत्तुकिति किं ! राजी-
यति । वृत्रहच्छत्रं । नियमोऽयं-एतयोरेव नलम-
सिद्धं नान्यत्र । हस्त्यश्वं । राजाबला ।

न शु टाविधौ ॥ ३७ ॥ टास्त्राने टानिमित्ते
च विधौ कर्तव्ये शुभावोऽसिद्धो न स्यात् । अमुना
मुत्पत्त्य सिद्धत्वात् सुलक्षणो नाभावः सुप्यदीत्वं
च सिद्धं ।

+ वादेष्टस्त्वये ॥ ३८ ॥ त्वविधौ पत्वविधौ
च कर्तव्ये तस्यैवादेशोऽसिद्धो न भवति । क्षीवेण
तरति-क्षीयिकः । वृक्षः । वृक्षवान् । त्वय इति
किं ! क्षयः । क्षयवान् ।

+ षो ईज्जुकोः ॥ ३९ ॥ रेस्ते छे शुकि च

कर्तव्ये पविधिरसिद्धो न भवति । सुतपा ३ अत्र ।
अग्ना ३ छत्रं ।

+ प्यो जुस्वारे ॥ ४० ॥ प्वविधिरनुस्वारे
कर्तव्ये असिद्धो न भवति । नृष्णाहि ।

+ षतुक्चुद्धित्वे ॥ ४१ ॥ कत्वं तुक्चुत्वं च
द्वित्वे सिद्धं न भवति । विषुषुपतुः । उचिच्छिषति ।
+ द्वादिद्धित्वे ॥ ४२ ॥ दत्वादयो द्वित्वे कर्तव्ये
सिद्धा न भवंति । द्रोढा । द्रोढा । द्रोम्बा द्रोम्बा ।
गलो गलः । गरो गरः ।

* नो मृदंते स्वं ॥ ४३ ॥ मृदोऽन्ते वर्तमानस्य न-
कारस्य स्वं भवति । राजा । राजभ्यां । राजत्वं ।
राजता । राजतरः । राजतमः । मृदंत इति किं !
देवान्देवरन् । नढाभ्यां । वनाभ्यां । पदस्येति
किं ! राजानौ । राजनः ।

न कौ ॥ ४४ ॥ पदांतस्य नकारस्य स्वं न
स्यात् कौ परे । हे राजन् । हे तक्षन् ।

नपि वा ॥ ४५ ॥ नपुंसके नलं न स्याद्वा
कौ परतः । हेचर्मन् । हे चर्म ।

ममोक्ष्यो मतोर्वोऽयवादिभ्यः ॥ ४६ ॥
मकारांतादवर्णांतान्मकारोक्तेऽवर्णोक्तः श्रयंताषो-
त्तरस्य मतोर्वत्वं स्यात् यवादीन्निहाय । किम्बान् ।
इदम्बान् । शीलवान् । गुणवान् । विद्यावान् ।
लक्ष्मीवान् । यशस्वान् । भास्वान् । उदम्भित्वान् ।
ममोक्ष्य इति किं ! धीमान् । अयवादिभ्य इति किं !
यवमान् । उर्मिमान् । भूमिमान् । चारुमतीत्यादि ।
सौ ॥ ४७ ॥ खुविष्ये मतोर्वो भवति ।
कपीवती । ऋषीवती । अहीवती ।

चर्मण्यऽडीवचकीवत्कसीवद्भुमण्यत् ॥ ४८ ॥
एते निपात्यंते सौ । चर्मण्यती नदी । नकारस्य ला-
पवादो णत्वं निपात्यते । अहीवान् जंघोरुसंधिः ।
आस्थिसम्पत्त्य अहीभावो निपात्यः । चकीवान्
राजगर्भभार्ये चक्रस्य चकीभावो निपात्यते । कषी-

वान् । अपिहस्त्वर्थे कक्षाशब्दस्य कक्षीभावः ।
रुमण्वान् । मन्त्रिपर्वताऽर्थे लवणस्य रुमण्भावः ।
लाविति किं ! चर्मवती । अस्त्रिमान् । चक्रवान् ।
कक्षान् । लवणवान् ।

* अण्वौ षोडश्वान् ॥ ४९ ॥ अण्वौ सौ
च उदकस्य उदन्मतौ निपात्यः । उदन्वान्
षटो मेघश्च । उदन्वान् समुद्रः ऋषिः, आश्र-
यश्च । उदकवानन्यत्र ।

राजन्वान्सौराज्ये ॥ ५० ॥ सौराज्येऽर्थे
राजन्वानिति निपात्यते । राजन्वान् देशः । राज-
न्वती पृथ्वी । सौराज्य इति किं ! राजवान् देशः ।

कूपो रो ङोऽकृपादीनां ॥ ५१ ॥ कूपेः रेफस्य
ङत्वं भवति कृपादीन्त्यक्त्वा । कल्पते । क्लृप्तः ।
क्लृप्तवान् । क्लृप्यते । कल्पकः । अकृपादीनामिति
किं ! कृपा । कृपणः । कृपाणः । कृपटिः ।
कर्पूरः । कर्पटः । कर्परः ।

गे रयौ ॥ ५२ ॥ गेः रेफस्य लादेशो भव-
त्यऽवतौ परतः । ग्रायते । पलायते । अयाविति
किं ! प्रायः ।

* निर्दुःप्रतेर्वा ॥ ५३ ॥ एषां रेफस्याऽयो
ङो वा भवति । निरुयते । निरयते । दुर्लभ्यते । दुर-
यते । प्रत्ययते । प्रत्ययते ।

परेषां कयोगे ॥ ५४ ॥ परेः रेफस्य ङो वा
भावति षादौ परे । पलिषः । परिषः । पस्यकः ।
पर्यकः । पलियोगः । परियोगः ।

+ङङकिंङादीनां ॥ ५५ ॥ ऋफिङादीनां रेफस्य ङ-
कारस्य च ङो वा स्यात् । लफिङः । ऋफिङः । ङोमानि ।
रोमाणि । कर्म । कर्म । अङ्ग । अरं । ऋफिङः ।
ऋफिङः । चूडा । चूला । गुळं । गुडं । पीला ।
पीठा । जङ्ग । जडं ।

* औजिषि ॥ ५६ ॥ गिरतेः रेफस्य ङो वा भ-
वत्यवादौ पस्तः । गिरति । गिरति । गारकः ।

गारकः । गलनं । गरणं । अचीति किं ! गीर्णं ।

* यङि ॥ ५७ ॥ ओ रेफस्य यङि ङो भवति ।
निजेगिष्यते । निजेगिष्येते । निजेगिष्यंते ।

* मरगलं विद्याऽयमे ॥ ५८ ॥ अनवोर्विषे
प्राण्यंगे च अलत्वलत्वे निपात्येते । गरो विद्यांगलः कंठः ।

स्फातस्य सं ॥ ५९ ॥ स्फसंज्ञकात्स्य सं
भवति । भवान् । विद्वान् । भवान् । पुंश्चां ।
पदस्येति किं ! भवतौ ।

रात् सः ॥ ६० ॥ रेफादुत्तरस्य सकारस्य
सं भवति । कटचिकीः । जिहीः । मासुः ।
निबमार्योऽयं योगः । रेफात्सस्यैव सं नान्य-
स्य । ऊर्कः । न्यमार्दः ।

धि वा ॥ ६१ ॥ चकारादौ परतः ससंवा स्यात् ।
आध्वं । आदूध्वं । आघ्राध्वं । आकादूध्वं ।
चक्राधि । चक्रादि ।

झलो झलि ॥ ६२ ॥ झलः परस्य सका-
रस्य झलि परे सं भवति । अभैरा । अभिच ।
अभित्थाः । अछिच । अछित्थाः । झल इति किं !
अमंस्त । झलीति किं ! अभैरसं ।

घ्राहोः ॥ ६३ ॥ घ्राताद् गोः परस्य सका-
रस्य सं स्यात् झलि परे । अकृत । अकृषाः ।
प्रादिति किं ! अघ्रोह । अच्योह । गोरिति किं !
अलाविहं ।

स्फादेः स्फोऽन्ते च ॥ ६४ ॥ सकारक-
कारयोः स्फादौ वर्तमानयोः सं भवति झङि पदांते
च । लघः । लघनवान् । साधुलक् । तद् ।
तष्टवान् । काष्ठतद् । आचष्ट । स्फादेरिति किं !
न्यस्तः । झङ्कः । अन्ते चेति किं ! लज्जिता । तक्षिता ।

चोऽङ्कुः ॥ ६५ ॥ चकर्मस्य कवर्गादेशो
भवति झङ्यंते च । कव्यति । कक्का । बाक् ।
पक्का । पक्कुं । पक्क्यं । षोडशपक् ।

हो ङः ॥ ६६ ॥ हङास्त्व ङकारादेशो भवति

शस्यते च । लेढा । लेढुं । लेढव्यं । गुढलिद् ।
बोढा । गुणवद् ।

दादेशोर्धः ॥ ६७ ॥ दकारादेशो हस्य च-
कारादेशो भवति शस्यते च । दग्धा । दग्धुं ।
दग्धव्यं । कर्मधनश्च । दादेरिति किं ? परीषह-
सद् । धोरिति किं ? दामलिद् ।

वा ह्रस्वदण्डगुण्णिर्हा ॥ ६८ ॥ एषां
हकारस्य वा वा स्यात् शस्यते च । द्रोग्धा ।
द्रोग्धुं । द्रोग्धव्यं । भ्रुक् । द्रोढा । द्रोढुं ।
द्रोढव्यं । भ्रुद् । मोग्धा । मुक् । मोढा । मुद् ।
स्नोग्धव्यं । स्नुक् । स्नोढव्यं । स्नुद् । स्नेग्धा ।
स्निक् । स्नेढा । स्निट् ।

नहो धः ॥ ६९ ॥ नहेर्हस्य धादेशो भवति
शस्यते च । संनद्धः । संनद्धवान् । नद्धा । नद्धुं ।
नद्धव्यं । परिणत् ।

आहस्थः ॥ ७० ॥ आहो हस्य धो भवति
शक्ति । सत्यमात्स्य त्वं ।

ब्रश्चभ्रस्त्रसृजमृजयजराजभ्राजच्छत्रां चः
॥ ७१ ॥ ब्रश्वादीनां छकारशकारयोश्च शस्यते
च धो भवति । ब्रहा । ब्रुद् । ब्रह्मव्यं । कर्मब्रुद् ।
भ्रहा । भ्रुद् । भ्रह्मव्यं । धानामृद् । सहा । सपुद् ।
सह्व्यं । तीर्षमृद् । माह्रा । माहुं । माह्रव्यं ।
कर्ममृद् । यहा । यपुद् । यह्व्यं । देवेद् । राष्टिः ।
सुराद् । त्राष्टिः । विभ्राद् । प्रहा । प्रपुद् । प्रह-
व्यं । धर्मेपाद् । वेष्टा । वेष्टुं । वेष्टव्यं । बिट् ।
परिभ्राट् ॥ ७२ ॥ परेर्ब्रजैर्हस्य निपात्यते पदति ।

एकाधो बधो भष् शष्ः स्थोः ॥ ७३ ॥
धोरेकाधो शस्यतस्य धोऽन्यधो बध् तस्य भष्
स्यात्, सकारे ध्वे च पदति च । भोक्ष्यते ।
अनुद्व्याधर्मभुत् । बोक्ष्यतोऽनुद्व्यं । मंत्रभुद् ।
बोक्ष्यते । अनुद्व्यं । गोभुक् । एकाच इति किं ?
दानमिहवतीति किम्-दामलिद् । वध इति किं ?

कोत्स्यति । शष् इति किं ? दास्यसि । स्थोरिति
किं ? बोद्धा ।

धः ॥ ७४ ॥ दधातेर्शस्यतस्य बधो भष्
स्यात् शक्ति परतः । धत्से । धत् । धत्तेः । धत्तः ।
+यङोऽन्येषां ॥ ७५ ॥ दधातेर्बहुवन्तस्य बधो
भष् भवति शस्यन्त्येषामाचायाणां भतेन । धात्तः ।
धात्तः । दात्तः । दात्तः ।

*धेस्तथोः ॥ ७६ ॥ धेटो बहुवन्तात्परयो-
स्तथोरेकेषां भतेन भप्स्यात् । दाढः । दाढः ।
दात्तः । दात्तः ।

*अधः ॥ ७७ ॥ अदधातेः शस्यतात्ताभोर्भष्
स्यात् । लब्धा । लब्धुं । लब्धव्यं । अलब्धं ।
अलब्धाः । दोग्धा । दोग्धुं । दोग्धव्यं । अध
इति किं ? धत्तः । धत्तः ।

झलो जश् ॥ ७८ ॥ झलः पदाते वर्तमान-
स्य जश् भवति । मुवागाचार्य्यः । तत्त्वविधाति ।
अजत्र । त्रिपुद् ।

षढोः कः सि ॥ ७९ ॥ षकारहकारयोः
ककारादेशो भवति सकारादौ परतः । पक्ष्यति ।
तोक्ष्यति । लेक्ष्यति । वक्ष्यति । सीति किं? द्वेष्टि ।

*द्राचस्य तो नोऽमत्पृमूर्छा ॥ ८० ॥
दकाररेफाभ्यां परस्य तसंज्ञकस्य तकारस्य
नत्वं भवति दस्य च पूर्वस्य-मदादीत्यक्त्वा ।
भिजः । भिजवान् । छिजः । छिजवान् । गूर्णः ।
गूर्णवान् । च आचरणे । चीर्णः । चीर्णवान् ।
द्रादिति किं ? मुक्तः । मुक्तवान् । तस्येति किं ?
भित्तिः । अमत्पृमूर्छामिति किं ? मत्तः । मत्तवान् ।
पूर्तः । पूर्तवान् । मूर्तः । मूर्तवान् ।

स्फादेरोता धोर्बन्धतोऽध्याख्यः ॥ ८१ ॥
स्फादेर्ध्वास्वावर्जितादाकाराताद्धोर्बन्धतः परस्य
तत्कारस्य नो-भवति । संस्तवान् । संस्तवान-
वान् । निद्राणः । निद्राणवान् । न्दानः ।

स्नानवान् । स्नादेरिति किं ! वातः । वातवान् । वात इति किं ! द्युतः । द्युतवान् । धोरिति किं ! निर्वातः । बण्वातः इति किं ! प्सातः । अघास्व इति किं ! घ्यातः । घ्यातवान् । स्वातः । स्वातवान् ।

स्वादेः ॥ ८२ ॥ स्वादिभ्यः ततस्व नकारादेशो भवति । खनः । खनवान् । जीनः । जीनवान् । धूनः । धूनवान् ।

ऋतश्च स्तेः ॥ ८३ ॥ ऋकारादिभ्यो स्वादिभ्यश्च केस्तकारस्य नो भवति । क्षीणिः । धूनिः । धूनिः ।

ओदितः ॥ ८४ ॥ ओकारेत्तत्तकारस्य नो भवति । धीनः । धीनवान् । भग्नः । भग्नवान् ।

* क्ष्यः ॥ ८५ ॥ कृतदीत्वात् क्षेस्तकारस्य नो भवति । क्षीणः । क्षीणवान् । दीत्वनिर्देशः किं ! क्षितोऽसि जास्म ।

* आध्राध्रादीनुद्धोदविचर्वा ॥ ८६ ॥ एभ्यस्तत्तकारस्य नो वा म्यात् । त्राणः । त्रातः । त्राणवान् । त्रातवान् । प्राणः । प्रातः । प्राणवान् । प्रातवान् । धीणः । धीतः । नुजः । नुत्तः । समुजः । समुत्तः । विन्नः । वित्तः ।

इयांविदिबोऽस्पृक्षापादानजये ॥ ८७ ॥ एभ्यः तत्तकारस्य नो भवत्यस्पृक्षादौ । प्रतिक्षीनः । समक्षौ । शकुनेः पक्षौ । आधूनः । अस्पृक्षादिति किं ! क्षीतो वातः । उदकमुदकं कृपात् । धूतं वर्तते ।

ध्वो नाशे ॥ ८८ ॥ ध्वनातेस्तत्तकारस्य नो भवति नाशेऽर्थे । पूना मवाः । नाशे इति किं ! पूतं धनं ।

सेः कर्मकर्तरि ग्रासे ॥ ८९ ॥ सिनोतेस्तत्स्य नो भवति ग्रासे कर्मणि कर्तृत्वेन विवाक्षिते ।

सिनो ग्रास स्वयमेव । कर्मकर्तरीति किं ! सितो गलो ग्रासेन । ग्रास इति किं ! सिता पाशेन शूकरी । निष्वाणोऽवाते ॥ ९० ॥ निस्पृक्षाद्वातेस्तत्स्य नो निपात्यतेऽवातेऽर्थे । निर्वाणो धुनिः । अवात इति किं ! निर्वातो वातः ।

दुग्धो दीक्ष ॥ ९१ ॥ दुग्ध्यां तत्तकारस्य नो भवति तत्तन्नियोगे दीक्ष । धूनः । धूनवान् । गूनः । गूनवान् वत्सः ।

शुष्पचोः क्षौ ॥ ९२ ॥ आभ्यां तत्तकारस्य ककारवकारादेशौ स्तः । शुष्कः । शुष्कवान् । पकः । पकवान् ।

क्षो मः ॥ ९३ ॥ क्षायतेस्तत्तकारस्य मादेशो । भवति । क्षामः । क्षामवान् ।

प्रस्त्यो वा ॥ ९४ ॥ प्रस्त्यायतेस्तत्तकारस्य यो वा म्यात् । प्रस्तीतः । प्रस्तीमः । प्रस्तीतवान् । प्रस्तीमवान् । प्रपूर्वः किं ! संस्त्यानवान् ।

फुल्लः ॥ ९५ ॥ फुलेर्विसरणार्थात्तत्स्य को निपात्यते । फुल्लो वनस्पतिः ।

समुदः ॥ ९६ ॥ समुद्राणां परः फुल्लो निपात्यः । संफुल्लः । संफुल्लवान् । उत्फुल्लः । उत्फुल्लवान् । नियमार्थमिदं-समुद्रायामेव नान्यस्माद्भेदः । प्रफुल्ला मता ।

क्षीयकुञ्जोत्लाघाः ॥ ९७ ॥ क्षीयादीनां त शब्दस्य सं निपात्यं । क्षीयः । क्षीयवान् । कुञ्जः । कुञ्जवान् । उल्लाघः । उल्लाघवान् ।

* भिषं शकृच्छं ॥ ९८ ॥ भिदेः कस्य नत्वाभावो निपात्यः शकृत्कार्ष्येत् । भिषं । शकृत्संभित्यर्थः । भिजमन्यत् ।

* विसं ख्यातार्थ ॥ ९९ ॥ कामार्थाद्विदेः कस्य नत्वाभावो निपात्यः ख्यातपर्यायोऽर्थपर्यायो वा भवति चेत् । विचः विख्यातः । विसं धनं । विजमन्यत् । किलस्य कुः ॥ १०० ॥ किंस्थो यस्य तस्य धोः

कुत्सं भवति । हृदयम्यक् । तादृक् । अस्मादृक् ।
त्यग्रहणात्सहस्रगतिं सिद्धं ।

* नक्षेत्रा ॥ १०१ ॥ नक्षेः धोः पदस्य कुर्वा
भवति । जीवनक् । जीवनद् ।

ससजुषो रिः ॥ १०२ ॥ सकारस्य पदांतस्य
सजुषश्च रिर्भवति । जिनः । संयतः । सजूः ।

अह्नु ॥ १०३ ॥ अहान्नित्यस्य पदस्य रिर्भवति ।
अहोभ्यां । अहोभिः । दीर्घाहाः काठः ।

* रूपरात्रिरयांतरे ॥ १०४ ॥ अहो रिर्भवति
रूपादिषु परतः । अहोरूपं गतं । अहोरात्रिरा-
गता । अहोरयांतरे । एष्विति किं ! अहर्हदाति ।

रोऽमुषि ॥ १०५ ॥ अहो रेफादेशो भवति
अमुषि परे । अहः । अहरेति । अहर्गच्छति ।

अमुपीति किं ! अहोभ्यः ।

* बाऽहर्षस्यादिषु ॥ १०६ ॥ अह्रादीनां पत्या-
दिषु रो वा स्वात् । अहर्षति । अहःपतिः ।
गीर्षतिः । गीःपतिः । प्रचेता राजः । प्रचेतो राजः

वसुसंमुध्वस्वनहुः दः ॥ १०७ ॥ वस्वा-
दीनां सकारहकारयोः दकारादेशो भवति ।
सुविद्वत् । सुविद्वद्भ्यां । उस्वात् । पर्णध्वत् ।
उस्वात् । पर्णध्वद्भ्यां । स्वनहुत् । स्वनहुद्भ्यां ।
स्वनहुद्भिः । पदस्येति किं ! विद्वत्स्यति ।

सिपि धोः ॥ १०८ ॥ धोः सकारस्य सिपि दो
भवति । अचकाद्भवात् । अन्वशाद्भवान् ।

सिपि रिर्वा ॥ १०९ ॥ धोः सकारस्य वा रि-
र्भवति सिपि परतः । पक्षे दक्ष । अचकास्त्वं,
अचकास्त्वं । अन्वशास्त्वं, अन्वशास्त्वं ।

दः ॥ ११० ॥ धोर्दकारस्य रिर्भर्भवति सिपि ।
पक्षे दः । अभिनस्त्वं । अभिनस्त्वं ।

मो नः ॥ १११ ॥ धोर्मकारस्य नो भवति ।
प्रदान् । प्रदान् । प्रदान्भ्यां । प्रदान् ।
प्रदान्भ्यां ।

न्धोः ॥ ११२ ॥ धोर्मकारस्य नादेशो भवति
मकारवकारयोः । अंगन्मि । अंगन्वः । अंगन्मः ।

दी बोरिगुठ ॥ ११३ ॥ रेफवकारांत-
स्य बोरिकः उठः दीर्भवति । गीः । घूः । पूः ।
आशीः । गीर्म्मा । घूर्म्मा । बोरिति किं ! मुनिः ।

हृदयमकुर्तुरः ॥ ११४ ॥ हकि परे रेफ-
वकारांतस्य म कुर्तुर्भजितस्य बोरिगुठः दी-
र्भवति । गीर्णः । शीर्णः । विस्तीर्णः । दीन्यति ।
सीन्यति । अमकुर्तुर इति किं ! धुर्यः । दिव्यः ।
कुर्यात् । कुर्यात् ।

उठोः ॥ ११५ ॥ उठ्भूतयो रेफवकारयोरि-
गुठः दीर्भवति । कूर्दते । तूर्वति । कीर्षयति ।
प्रतिदीन्ना । प्रतिदीन्ने ।

दादुदो मोऽदसोऽसेः ॥ ११६ ॥ अद-
सोऽसकारस्य दात्परस्य वर्णमात्रस्य उत्त्वं दस्य च
मत्वं स्यात् । अमुं । अमी । अमून् । अमूभ्यां ।
असेरिति किं ! अदस्यति । अदः कुलं ।

* बाऽद्रेः ॥ ११७ ॥ अद्रघंतस्याऽदसो दा-
त्परस्य वर्णमात्रस्योत्त्वं दस्य च मो वा भवति ।
अत्राचार्यमतमेदाः—

परतः केचिदिच्छंति केचिदिच्छंति पूर्वतः ।
उभयोः केचिदिच्छंति केचिदिच्छंति नोभयोः ॥
अदमुयक् । अमुद्रयक् । अमुमुयक् । अदद्रयक् ।

बहुप्तेरीः ॥ ११८ ॥ बहुषु वर्तमानस्याऽ-
दसो दात्परस्यैकारस्य ईत्वं स्यात् । अमी ।
अमीभिः । अमीभ्यः । अमीषां । अमीषु ।
बहुष्विति किं ! अमू कन्ये ।

वाक्यटेः पः ॥ ११९ ॥ वाक्यस्य टेः पो
भवतीत्येवोऽधिकारो वेदितव्यः । दूराद्भूते । आ-
गच्छ भोः जिनदत्ता । वाक्यग्रहणं किं ! पदानां
मा मूत् । टेरिति किं ! अन्वत्स्याप्यवो वया-
त्वात् । धर्मवीर्यत् ।

* योश्च मत्स्यमिवादेऽस्मिन्नेदं वा ॥१२०॥
कीदृशमिति मत्स्यमिवादे वतमानस्य वाक्य-
स्य टेः पो वा स्यात् भोः शब्दस्य च । अभिवाद्ये
देवदत्तोऽहं भोः । आयुष्मानेति देवदत्ता ३ ।
आयुष्मानेति देवदत्त । अभिवाद्ये देवदत्तोऽहं
नाः । आयुष्मानेति भोः ३ ॥ आयु-
ष्मानेति भोः । अस्मिन्नेदं इति किं ! अभिवा-
द्ये-गार्ग्येहं भोः । आयुष्मन्ती भव गार्ग्ये ।
अभिवाद्ये रुक्मकोऽहं भोः । कुशल्यमि रुक्मक ।

* दूराद्गच्छते ॥ १२१ ॥ दूरात् पूते-आह्वय-
माने वाक्यस्य टेः पो वा स्यात् । आगच्छ भो
जिनदत्ता ३ ॥ पक्षे न भवति ।

हेह्येषामेव ॥ १२२ ॥ हेहयोः
प्रयोगे तयोश्च पो वा भवति । हे ३ देवदत्त
आगच्छ । आगच्छ हे ३ देवदत्त । हे देवदत्त
आगच्छ । आगच्छ हे देवदत्त । हे ३ गुरुदत्ताहं ३
देवदत्त आगच्छ । आगच्छ हे ३ गुरुदत्त । पक्षे हे
गुरुदत्त आगच्छ । गुरुदत्त आगच्छ हे ॥

* लघुतोऽनेत्यस्याऽप्येकस्य रोः ॥१२३॥
लकारस्य ऋद्धिर्जिनस्य च गेनेत्यन्यान्वयमपि दृष्ट्य
एकस्य पो वा स्यात् । आगच्छ हे कल्ल ३ स
क्षित । आगच्छ हे कल्लमक्षित्वा ३ । आगच्छ हे
कल्लसक्षित्वा । दे ३ वदत्त । देवदा ३ त । देवदत्ता
३ । पक्षे न भवति-देवदत्त । अनृत इति किं !
कृष्णमी ३ त्र । कृष्णमित्रा ३ । रोगिनि किं !
देवदत्त । वकारात्परस्य मा भूत् । एकस्येति
किं ! अनेकस्य रोः टिना च सहायोगपदार्थे ॥

* ओं प्रारंभे ॥ १२४ ॥ ओमित्येष प्रारंभे
प्रणामाद्यभ्यादाने पो वा स्यात् । ओ ३ मृ वृषभं
पण्डितं भवत । पक्षे नाप्रारंभ इति किं ! ओ ददाभि ।

हेः पृष्टोक्ती ॥ १२५ ॥ पृष्टोक्ती प्रतिव-
चने हेः पो वा स्यात् । अलावीः केदारं देव-

दत्त । अलाविषं ही ३ । अलाविषं हि पृष्टोक्ता-
विति किं ! अकार्षे हि कटं देवदत्त ।

* चितीति ॥ १२६ ॥ चिदित्येतस्मिन्निवार्ये
प्रयुज्यमाने वाक्यस्य टेः पो वा स्यात् । राजा
चिदं ब्रूयात् ३ । पक्षे न । चितीति किं ! अग्नि-
रिव भायात् । इव इति किं ! कथंचिदाह ।

* प्राचो विचारे ॥१२७॥ विचारे वक्ष्यमा-
नस्य प्राचः पूर्वस्य वाक्यस्य टेः पो वा भवति ।
अहिर्नू ३ गजुर्नू । अहिर्नू गजुर्नू । स्थानुर्नू ३
पुरुषो नू । पक्षे न ।

* प्रतिश्रुतिषु ॥ १२८ ॥ प्रतिश्रवणादिषु
वर्तमानस्य वाक्यस्य टेः पो वा भवति । गां मे
देहि गो । हन ने दास्यामि ३ । अनित्यः शब्दो
भविष्यतीति ३ । देवदत्त भोः किमात्थ ३ ।

पूजितं ॥ १२९ ॥ पूजितेऽर्थे टेः पो वा
भवति । शोभनः स्वस्वमि देवदत्ता ३ । पक्षे न ।

* कापादीनां स्त्री ॥१३०॥ कापादिप्यर्थेषु
टोपापो भवति स्त्री परतः । माणवक ३ माणवक ।
अधिनीनका ३ अधिनीनक । इदानीं ज्ञास्यसि
जान्मेत्यादि । न च पक्षे ।

* भर्त्सेऽन्यतरस्य ॥१३१॥ भर्त्सेनेऽर्थेऽन्यतर-
स्येकस्य वा पो भवति । चोरा ३ चोर चोर बंध-
यिष्यमि स्वां । मागर्थप्यामि स्वां ।

* गिहोऽपेक्षयांगेन ॥१३२॥ भर्त्सेनेऽर्थे
भिङ्गनस्य वाक्यांतरपदाकांशस्य वा पो भवत्यंग-
शब्देन योगे । अंग कृजा ३ इदानीं ज्ञास्यसि
जान्म । पक्षे न । मिह इति किं ! अंग देवदत्त
मिथ्या वदसि । अंगेनेति किं ! देवदत्त कृज
इदानीं ज्ञास्यसि जान्म । भर्त्से इति किं ! अंगाधी-
प्य मोदकं दास्यामि ।

* क्षयाशीः प्रेषे ॥१३३॥ एवर्थेषु भिङ्गनस्य
वाक्यांतराकांशस्य टेः पो वा भवति । स्वयं क्षी-

बनं मुंके ३ उपाध्यायं सकनून् पाययति । पुत्रांश्च
कृप्सीष्ट ३ बनं चाकटं कुरु ३ ग्रामं च गच्छ । पक्षे न
*प्रश्नोक्तयोः प्रतिपदं ॥१३४॥ प्रश्ने तदुक्तौ
च प्रतिपदं टेः पो वा भवति । अगमाः ३ पूर्वा-
३न् ग्रामा ३न् देवदत्ता ३ । अगमा ३म् जिन
दत्ता ३ । पक्षे न । प्रश्नोक्त्योरिति किं !
त्वं ग्रामं गच्छ ।

*प्रभाष्याविचारप्रत्यभिवादेऽप्येवोऽनेऽदेरादि-
दुत्परः ॥१३५॥ प्रभाषिष्वर्थे वाक्यस्यान्ते वर्तमान-
स्यादिसंज्ञकस्य एचः आकारः पो भवन् इदुत्पर
आकारः पो भवति । अदास्तस्मा ३ इ । अदाः
पटा ३ उ । शोभनः सख्वसि अग्निभूता ३ इ ।
शोभनः सख्वसि । पटा ३ उ अध्येतव्यं । गृहा
३इ उत वसतौ । आयुष्मंतौ स्तः पुत्रपुत्रा
उ । प्रभाषिष्विति किं! दस्यो ३ घातयिष्यामि त्वां ।
एच इति किं ! भद्रकासि कुमारी ३ । अत इति
किं ? भद्रोऽसि गौः ३ । अदेरिति किं ! अपा-
का ३म् ओदना ३म् कन्ये ३ ।

य्यऽचि संघौ ॥१३६॥ एचः स्थाने यौ
इदुतौ तयोः रिदुतोरचि परे यकारवकारादेशौ स्तः
संघिविवक्षायाम् । अग्ना ३यिदं । पटा ३वत्र ।
अवीति किं ? अग्ना ३इ गतं । पटा ३ उ गतं ।
संघाविति किं! अग्ना ३इ इदं । संघावित्याधिकार-
श्चाचतुष्टयात् ।

इति जैनैन्द्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां

द्विचौ पंचमस्याध्यायस्य

तृतीयः पादः ।

चतुर्थः पादः ।

पुमः सख्यंऽपरे सीतुक् ॥१॥ पुम इत्ये-
तस्य बदत्वं पदाति वर्तमानस्य अपरे सखि परतः

सीरादेशः सुक्चागमः पर्यायेण भवतः । पुंस्त्वातं,
पुंस्त्वातं । पुंस्कोकिलः । पुंस्कोकिलः । पुमा-
सं चालयतीति पुंश्चली । पुंश्चली । पुंस्पुत्रा ।
पुंस्पुत्रा।सयीति किं ? पुंगवः । पुंनागः । पुंदासः ।
अम्पर इति किं ? पुंक्षुरः ।

नञ्छब्दस्यऽप्रज्ञान् ॥ २ ॥ नकारस्य पदाति-
स्याम्परे छवि सी सुकौ स्तः प्रज्ञानञ्छब्दं विहाय ।
भवौऽछादयति । भवौऽष्टकारीयति । भवौऽस्युडति ।
भवौऽश्चरति । भवौऽष्टीकते । भवौऽस्तरति । छवीति
किं ? भवान् करोति । अप्रज्ञानिति किं ! प्रज्ञान्
चिनोति । अम्पर इति किं ? भवान्तरुक् ।

+कांस्कान् ॥३॥ कान्शब्दस्य कानि परे सी
मुकौ निपात्यौ । कांस्कान् । कांस्कान्यश्च ।

+समः स्कुसि ॥४॥ समुत्कस्य क्वः सकारे
परे समः सी सुकौ स्तः । संस्कर्त्ता । संस्कर्त्ता ।
म्कुग्रहणं किं ! संस्मरति । सीति किं ! संचस्कार ।

+नूनः पि रीरुग्वा ॥ ५ ॥ नूनश्चब्दस्य
पकारे परे रीरादेशः रुक्चागमः पर्यायेण स्तः ।
नूँः पाहि । नूँः पाहि । नृन्पाहि ।

भगवद्भवत्वव्यवर्तनो रिः कावऽवस्यौः ॥६॥
एषां कौ रिवा भवति तदैवाऽवशब्दस्य च ओत्वं ।
हे भगोः । हे भगवन् । हेभोः । हे भवन् । हे
अवोः । हे अववन् । काविति किं ! हे भगवंतौ ।
हे भवंतौ । हे अववंतौ ।

*ओदाधोऽशि ॥७॥ प्रकृतात् ओकारादव-
र्णाच्च परस्य रेयो भवति—अशि परतः । भगोवत्र
भोयत्र । कयास्ते । देवायास्ते । प्रकृतौकारः किं !
गोरत्राअसीति किं! भोः समसिहोरिति किं! पुनरत्र ।

+व्योऽस्पष्टः स्वं ॥८॥ ताभ्यां वकारवकारयो-
रस्पष्टः स्वं च भवत्याशि परतः । भोयत्र । भो
अत्र । पटवु । पट उ । तनु । त उ । पदस्तेति
किं ! नयनं ।

+बाऽनुम्बात् ॥ ९ ॥ अर्णाताद्वयोरम्बः
सं च बा मयसुर्बर्जितऽक्षि परतः । पटविह ।
पट इह । पटविह । तयाहुः । तयाहुः । तयाहुः ।
अनुवीति किं ! पटपु । पट उ । आदिति किं !
अयोर्वैत्र । अयो अत्र ।

हृदि ॥ १० ॥ अंः सं भवत्याशि हलि
परतः । नित्यार्थमिदं । भगो देहि । देवा यानि ।
हृदहसति । अक्षि हलीति किं ! वृक्षं करोति ।

*नुम्बोऽम् ॥ ११ ॥ नुकः मकारांतम्य च
पदस्य अं इत्यनुम्बरो भवति हलि परे । यं-
न्यते । धर्मं शृणोति । पापं हति । हलीति
किं ! इदमत्र ।

नद्याऽपदति झलि ॥ १२ ॥ नकारम्य
मकारस्य चापदाते वर्तमानम्य अं भवति झलि
परतः । नद्यासि । तेजासि । पुंसि । अपदांत
इति किं ! भगवान् ज्ञातः । झलीति किं ! गम्यः ।

समाद् ॥ १३ ॥ समो मकारम्य मकार
एव निपात्यः राजतो क्व्यंते परतः । समाद् भरतः ।

रुणः कुक् टुक् शरि बां ॥ १४ ॥ इकाराण्यकारयोः
कुक् टुक् वा स्तः शरि परं । प्राक्छेते ।
प्राक्छेते । प्राक्छेते । मुपण्डंछेते । मुपण्जंते । मुपण
क्षेते । शरीति किं ! प्राहुराति ।

नक्षि तुक् ॥ १५ ॥ पदान्तम्य नकारम्य
झकारे तुम्बा स्यात् । कुर्वन्व्यंछेते । कुर्वन्व्यंछेते
कुर्वन्व्यंछेते । क्षीति किं ! कुर्वन्व्यंछेते ।

इनाए धुद सोऽम् ॥ १६ ॥ इकारांताजकारा-
ताञ्च सकारस्य इचोऽवयववर्जितम्य धुडागमो
भवति । मधुलिदत्सीदति । मधुलिदत्सीदति । मदा-
नत्साधुः । महान्साधुः स इति किं ! मधुलिदत् वंदे ।
अक्ष इति किं ! अटक्षोतति ।

अयो वोऽनुम्बः ॥ १७ ॥ मयः परस्य उजः
यो वा भवति अक्षि परे । अम्बत्र । अमु अत्र ।

किम्बुप्यं । किमु उप्यं । तद्वस्य मतं । तदु
अस्य मतं । मय इति किं ! स्वर उपेति । अक्षीति
किं ! अमु भवतु ।

क्यो क्युद तु भात् ॥ १८ ॥ मात्परो यो क्य
तदन्तात्परम्याऽचः नित्यं क्युद् भवति । कुब्जास्ते ।
मुगण्णिह । कुर्वन्नास्ते । प्रादिति किं ! प्राजास्ते ।
अक्षीति किं ! पठन् रमते ।

हो हि त्वं ॥ १९ ॥ इकारस्य इकारे परे सं
भवति । गृहं । लीढं ।

रो रि ॥ २० ॥ रेफस्य रेफे परे सं भवति ।
अक्षीरधेन । पुनारमते ।

* अंतः ॥ २१ ॥ अंते वर्तमानस्य रेफस्य अः
इति विसर्जनीयो भवति । देवः । कविः ।
प्रातः । अंत इति किं ! स्वरत्र ।

शर्परे स्वरि ॥ २२ ॥ रेफस्य विसर्गो भवति
शर्परे स्वरि परतः । नरः स्मरुः । पुरुषः स्मरति ।

कुप्नोः ॥ २३ ॥ लभृतयोः कवर्गपव-
र्गयोः शर्परे स्वरि परतः रेफस्य विसर्गो भवति ।
वामः क्षीमं । अङ्घ्रिः प्सातं ।

ऋकः पौ च ॥ २४ ॥ स्वरि स्मितयोः कुप्नोः
परतः रेफस्य ऋकः प इत्यनावादेशौ भवतः
विसर्गश्च । अंतः ऋकं गति, अंतः करोति । कः स्त-
नति । कः स्वनति । अंतः पचति । अंतः
पचति । वृक्षः फलति । वृक्षः फलति । कुप्नो-
गिति किम् ! कश्चरति ।

शरि सश्च ॥ २५ ॥ रेफस्य सकारादेशो
भवति विसर्गश्च शरि परतः । कश्चेते । कः क्षेते ।
कप्यंढे । कः पंढे । कम्सरति । कः सरति ।
अंतश्शोभते । अंतः शोभते । शरीति किं ! कः पठति ।

रेक्ष सुपि ॥ २६ ॥ शरि सुपि रेः सो
भवति विसर्गश्च । पयस्यु । पयः सुनिबभार्चोऽयं
योगः । रेरिकारानुबन्धस्यैव सुपि सत्यविसर्गो

नान्यम्य । गीर्षु । धूर्ण ।

* स्वयरे स्व वा ॥ २७ ॥ स्वयरे शरि
रेफम्य स्व भवति वा । चनम्बलनि । चनम्बलनि ।
चनः स्बलति । कम्कंदनि । कम्कंदनि । कः
स्पंदनि । स्वयरे इति किं ? कः सगति । कम्सरति ।

छवि ॥ २८ ॥ रेफम्य सकारादंशो भवति
छवि परतः । कश्छिनत्ति । कष्टकारः । कम्थुडति ।
कश्चरति । कष्टीकने । कम्तरति ।

कुप्वोस्तेऽश्वेऽभिः ॥ २९ ॥ कवर्गपवर्गा-
दौ त्य पे शिवजितम्य रेफम्य सिर्भवति । काम्य-
कल्पपाशेषुदादृगं । यशस्काम्यति । पयस्क-
लं । सर्पिष्कं । पयम्पाशं । त्य इति किं ? पयः
पिबति । अशेरिति किं ? मुहुः काम्यति ।

* रेरेव काम्ये ॥ ३० ॥ रेरेकिगनुबंधम्यैव
काम्ये त्ये सिरादेशो भवति नान्यम्य । पयस्काम्यति ।
रेरेति किं ? धूः काम्यति ।

* निर्दुर्बाहिचतुर्गाविः प्रादुसः ॥ ३१ ॥
निरादीनां रेफम्य सिर्भवति कुप्वोः परतः । निष्कृपः ।
निष्पेयं । दुष्कृतं । दुष्पीनं । बहिष्कुरु ।
बहिष्पिब । चतुष्कं । चतुष्पदी । आविष्कृत्य ।
आविष्पठ । प्रादुर्कुर्यान् । प्रादुष्पच ।

नमः पुरसोस्त्योः ॥ ३२ ॥ एतयोन्तिसंज्ञयोः रेफम्य
सिर्भवति कुप्वोः परतः । नमस्कृत्य । नमस्कृता ।
नमस्कृत्य । नमस्कृत्यम् । पुरस्कृत्य । पुरस्कृता ।
त्योरिति किं ? नमः कृत्वा । पुरः कृत्वा ।

तिरसो वा ॥ ३३ ॥ तिरसो रेफम्य सिर्वा
भवति । तिरस्कृत्य । तिरः कृत्य । तिरस्कृता ।
तिरः कर्ता ।

सुचः ॥ ३४ ॥ सुजंनम्य रेफम्य सिर्वा स्यात्
कुप्वोः परतः । द्विष्कुरु । द्विष्कुरु । द्विष्कुरु ।
द्विष्पठ । द्विष्पठ । द्विष्पठ । त्रिष्करोति । त्रिष्क-
रोति । त्रिः करोति । त्रिष्पचति । त्रिष्पचति ।

त्रिः पचति । चतुष्करोति । चतुष्करोति । चतुः
करोति । चतुष्पठति । चतुष्पठति । चतुः पठति ।

इसुसोऽपेक्षायाम् ॥ ३५ ॥ इसुसंतस्य रेफ-
म्य सिर्वा म्यात् कुप्वोरन्योन्यापेक्षायाम् । सर्पि-
ष्करोति । सर्पिष्करोति । सर्पिः करोति । सर्पि-
ष्पिबति । सर्पिष्पिबति । सर्पिः पिबति । धनुष्पंडय-
ति । धनुष्पंडयति । धनुः संडयति । धनुष्पाति । धनुः
पाति । धनुः पाति । इसुस इति किं ? पयःकुरु ।
अपेक्षायामिति किं ? तिष्ठतु सर्पिः पिबत्वम् ।

नैकाऽर्थेऽक्रिये ॥ ३६ ॥ इसुसारेफम्य सिर्न
भवति क्रियापदार्थनैकार्थपदम्बयोः कुप्वोरपेक्षायाम् ।
सर्पिः कालकं । यजुः पीतकं । एकार्थ इति किं ?
सर्पिष्कुम्भे । अक्रिय इति किं ? सर्पिष्क्रियते ॥

सेऽशुस्थम्य ॥ ३७ ॥ इसुसोः रेफस्याऽ-
शुस्थम्य से सिर्भवति कुप्वोः परतः । सर्पिष्कुम्भं ।
सर्पिष्पानं । धनुष्पंडं । स इति किं ? आस्ता
सर्पिः पिब क्षीरं । अशुस्थम्येति किं ? सत्सर्पिः कुम्भे ।

कुकमिकंसकुम्भकुम्भकर्णीपात्रेऽतोऽश्वेः ॥ ३८ ॥
कुकम्यादिष्वतः परम्याश्वेः रेफम्य से अशुस्थम्य
सिर्भवति । अयम्कारः । अयम्कृन् । यशस्कामः ।
अयम्कंसः । अयम्कुम्भः । अयम्कुशा । अयम्कर्णी ।
पयम्पात्रं । अत इति किं ? गीःकारः । धूःकारः ।
अशेरिति किं ? स्वः कृन् । प्रातःकारः । अशुस्थम्येति
किं ? सुपयष्कारः ।

शिरोऽश्वसां पदे ॥ ३९ ॥ अनयोरशुस्थम्य
रेफम्य पदे परतः से सिर्भवति । शिरस्पदं ।
अशस्पदं । स इति किं ? शिरसः पदं ।

* कस्कादिषु ॥ ४० ॥ एषु वर्तमानस्य रेफम्य
सिर्भवति कुप्वोः परतः । कस्कः । कौतस्कुतः ।
आस्करः । अयस्पिडः । इत्यादि ।

* किजोस्ससेः च ॥ ४१ ॥ कवर्गेणम्यां
परस्य सकारस्य सेश्च नो भवति । इत्यादि ।

ज्ञेयः । वक्षति-त्यादेशयोः । बाहु । मुनिषु ।
सिषेव । सर्पिष्काम्यति । किञोरिति किं ! बान्धति ।

नुमस्वरः ॥ ४२ ॥ किण्म्यां परो षो नुम्
स्वर च तस्मात्सत्त्वोः षो भवति । सर्पिषि ।
धनुषि । सर्पिःषु । धनुःषु ॥

त्यादेशयोः ॥ ४३ ॥ ताभ्यां त्यसकारस्य
आदेशसकारस्य च वादेशो भवति । एषु । एषा ।
मुष्वाप । साधुषु । कर्तृषु । दिक्षु ।

शास्वत्स्यसां ॥ ४४ ॥ किण्म्यां परस्य
एषां सकारस्य षो भवति । शिष्टः । शिष्टवान् ।
उच्यते । जज्ञतुः ॥

षणि चाणिस्तोरेबास्मिन्स्वत्सहः ॥ ४५ ॥
षणि षत्वभूते सनि परे चात्यगम्य सकारस्य
वादेशो भवति ष्यंतानां स्तोनेश्च स्मिदि स्मिदि
सहो विहाय । सिषेवयिषनि । मुष्वापयिषति ।
तुप्सृषति । नियमोऽयं-णिम्नोर्ग्व षणि षत्वं
नान्यस्य । मुमृषति । सिसिभ्रति । एवकारः इष्ट-
नियमार्थः । णिस्तोः षण्येवंति माभूत् । अशी-
षिवत् । तुष्टाव । षणीति किं ! सिषेव । षन्वि-
र्देशः किं ! सिषासति । मुपृप्सति । नकारग्रहणं
किं ! व्यतिमुपुषिषे । चादिनि किं ! प्रतीषिषति ।
अस्मिन्स्वत्सह इति किं ! सिम्बेदयिषति । सिम्बा-
दयिषति । सिसाहयिषति ।

* संज्ञेर्वा ॥ ४६ ॥ संज्ञेर्ष्यतम्य षणि चात्य-
रस्य षो वा स्यात् । सिषेजयिषनि । सिसंजयिषति ।

गेः क्षृणुसोस्तुस्तुभोऽपि ॥ ४७ ॥
गेरिष्णंतात्परेषां एषां सकारस्याटि सत्यऽसत्यपि षो
भवति । परिषुणोति । विषुणोति । अभिषुणोति ।
पर्येषुणोत् । निषुवति । विषुवति । परिषुवति ।
न्यषुवत् । विष्यति । निष्यति । अभिष्यति ।
न्यष्यत् । नमिनायमभिष्टौमि । अभ्यष्टौन् ।
निष्टौति । विष्टौति । परिष्टौति । अभिष्टौमते ।

निष्टौमते । अभिष्टौमते । अभ्यष्टौमत । गेरिति
किं ! दधि मुनोति ।

* स्थासेनिसेषासिचसंजस्वंजोऽप्येऽप्य च
॥ ४८ ॥ स्थादीनां गेः परेषामटि चे च सत्य-
सत्यपि अस्व च चस्व षो भवति । अनुष्टास्यति ।
निष्ठास्यति । विष्ठास्यति । अभिष्ठास्यति ।
परिष्ठास्यति । अन्वष्ठात् । अनुत्पठौ । अभि-
षेणयति । निषेणयति । परिषेणयति । अन्व-
षेणयत् । अभिषेणयिषति । निषेधति । विषे-
धति । अभिषेधति । परिषेधति । न्यषेधत् ।
निषिषेध । विषिचति । निषिचति । परिषिचति ।
अभिषिचति । व्यषिचत् । विषिविषति । विष-
जति । निषजति । परिषजति । अभिषजति ।
व्यषजत् । विषषंज । परिष्वजते । निष्वजते ।
विष्वजतं । पगिषिष्वक्षते ।

सद्गोऽग्नेः ॥ ४९ ॥ अपतेर्गेः परस्य सदेः
षो भवति । निषीदति । विषीदति । परिषीदति ।
न्यषीदत् । निषीषयते । निषसात् । अभिषिष-
त्सनि । अपतेर्गति किं ! प्रतिसीदति ।

स्तन्मे ॥ ५० ॥ गेः परस्य स्तंभेः षो भवति ।
निष्टम्नानि । प्रतिष्टम्नानि । परिष्टम्नाति ।
विष्टम्नाति । प्रत्यष्टम्नानां प्रातितप्टंभाप्रतिताप्टम्बते ।

* आश्रयाऽविदूरांश्चबाह ॥ ५१ ॥ अवा-
द्वेत्तरस्य स्तंभेः वकारादेशो भवति आश्रये-अवि-
दूरे ऊर्जि चार्थे । अवष्टभ्याम्ते । अवष्टब्धे संने ।
अहो मुमटम्यावप्टंभः । एष्यति किं ! अवस्तब्धो
वृषलः । वक्षद्वादुपप्टंभः ।

वेडच स्तानांऽग्ने ॥ ५२ ॥ वेरवाचोत्तरस्य
स्वनेः षो भवति-अग्नेऽर्थे । विष्वजति ।
व्यष्वजत् । विषप्वाण । अवष्वजत् । अवर्ष-
व्यप्यते । अघ्नन इति किं ! विष्वनति वृषंगः ।

* परिनिषेः सेवः ॥ ५३ ॥ एष्यः सेवसेः

अटि चे च सत्यसत्यपि नो भवति । परिषेवते । पर्येषेवत । परिषेवविषते । निषेवते । विषेवत । न्येषेवत् । व्येषेवत् ।

* सितसयस्य ॥ ५४ ॥ परिनिविभ्यः सित सययोः नो भवति । परिषितः । निषितः । विषितः । परिषयः । निषयः । विषयः ।

सिबुसहसुदस्तुस्वजः ॥ ५५ ॥ तेभ्यः सिबादीनां नो भवति । परिषीव्यति । निषीव्यति । विषीव्यति । परिषहते । निषहते । विषहते । परिष्कर्तानेमिमांशं परिष्ठौति । परिष्वजते ।

बाऽटि ॥ ५६ ॥ तेभ्यः सिबादीनां अटि नो वा स्यात् । पर्येषीव्यत् । पर्यसीव्यत् । न्यसीव्यत् । न्यषीव्यत् । व्यषीव्यत् । व्यसीव्यत् । पर्येषहत । पर्यसहत । न्यषहत । न्यसहत । व्यषहत । व्यसहत । पर्यष्करोत् । पर्यष्करोत् । न्यष्करोत् । न्यस्करोत् । व्यष्करोत् । व्यस्करोत् । पर्यष्टौत् । पर्यस्तौत् । न्यष्टौत् । न्यस्तौत् । व्यष्टौत् । व्यष्टौत् । पर्यष्वजत् । पर्यम्बजत् । न्यष्वजत् । न्यम्बजत् । व्यष्वजत् । व्यम्बजत् ।

* स्यंदोऽभ्यनोश्वाऽजीवे ॥ ५७ ॥ अभ्यनुष्वातेभ्यश्चोत्तरस्य स्यंदेः नो वा स्यादजीवेऽर्थे । अभिस्यंदते, अभिप्यंदते तैलं । अनुप्यंदते, अनुस्यंदते । परिस्यंदते, परिप्यंदते । निप्यंदते, निस्यंदते । विप्यंदते, विस्यंदते । अजीव इति किं ! अभिस्यंदते मत्स्यः ।

वेः स्कंदोऽजे ॥ ५८ ॥ वेः परस्य स्कंदेर्वा नो भवति—अतसंज्ञके परतः । विष्कंता । विस्कंता । अत इति किं ! विस्कन्नः । विस्कन्नवान् ।

परेः ॥ ५९ ॥ परेः परस्य स्कंदेर्वा नो भवति । परिष्कंता, परिस्कंता । पृथक्स्तुत्रात् तेऽपि स्यात् । परिष्कण्णः, परिस्कण्णः । परिष्कण्णवान्, परिस्कण्णवान् ।

स्फुरिस्फुर्योर्निर्नेः ॥ ६० ॥ निस्निम्बा परयोः स्फुरिस्फुर्योः नो वा स्यात् । निःष्फुरति, निःस्फुरति । निष्फुरति, निस्फुरति । निःष्फुलति । निःस्फुलति । निष्फुलति, निस्फुलति ।

वेः ॥ ६१ ॥ वेरुत्तरयोस्तयोः नो वा स्यात् । विष्फुरति । विस्फुरति । विष्फुलति । विस्फुलति ।

* स्कन्नः षः ॥ ६२ ॥ वेः परस्य स्कन्नातेः नो भवति । विष्कन्नाति । विष्कंमिता । विष्कंभकः । पुनः नो नित्यार्थः ।

इणः षीध्वंलुक्लिटार्थो ङः ॥ ६३ ॥ इणः परेषां एषां धकारस्य ङो भवति । चेपीद्वं । च्योपीद्वं । अचेद्वं । अच्योद्वं । चकृद्वे । बभृद्वे । इण इति किं ! पक्षीध्वं । एषामिति किं ! स्तुष्वे ।

* वेण्वेः ॥ ६४ ॥ इणः पराभ्यां इदमिभ्यां परेषां तेषां धकारस्य ङो वा स्यात् । लविपीद्वं । लविपीध्वं । अलविद्वं । अलविध्वं । लुलुविद्वे । लुलुविध्वे । ग्राहिपीद्वं । ग्राहिपीध्वं ।

संङ्गुलेः संगे ॥ ६५ ॥ अंगुलेः परस्य संगे सकारस्य से नो भवति । अंगुलिषंगः से इति किं ! अंगुलेः संगः ।

भीरोः स्थानं ॥ ६६ ॥ भीरोः परस्य स्थानस्य से नो भवति । भीरुष्ठानं ।

ज्योतिरायुषः स्तोमः ॥ ६७ ॥ आभ्यां स्तोमस्य नो भवति से । ज्योतिष्टोमः । आयुष्टोमः ।

* स्तुच्चाग्नेः ॥ ६८ ॥ अग्नेः परयोः स्तुत्स्तोमयोः से नो भवति । अग्निप्युत् । अग्निष्टोमः ।

मातृपितुः स्वसृ ॥ ६९ ॥ आभ्यां स्वसृ सकारस्य नो भवति से । मातृष्वसा । पितृष्वसा ।

बाऽनुपि ॥ ७० ॥ अनुपि से ताभ्यां स्वसृ नो वा स्यात् । मातुः ष्वसा । मातुः स्वसा । पितुः ष्वसा । पितुः स्वसा ।

* मातुर्मेघच्यस्तेः ॥ ७१ ॥ मातुः स्वसात्

गिम्बस्य परस्वास्तेः षो भवति वकारादावजादौ
च परे । प्रादुःप्यात् । प्रादुः वन्ति । निप्यात् ।
निपन्ति । अभिप्यात् । अभिपन्ति । प्रादुर्गैरिति किं !
दधि स्वात् । वऽधीति किं ! अनुम्बः । अनुस्रः ।

*निर्दुःसुबेः समसूनिस्वपोऽवः ॥ ७२ ॥
निरादिभ्यः परयोः समसूतोः स्वपेक्षावका-
रस्य षो भवति । निःषमः । दुःषमः । सुषमः ।
विषमः । निःपूतिः । दुःपूतिः । सुपूतिः । विपू-
तिः । निःपुतः । दुःपुतः । सुपुतः । विपुमः ।
अव इति किं ! दुःस्वमः ।

विकुञ्चपीपरेः स्थलं ॥ ७३ ॥ एभ्यः
स्वलस्य षो भवति । विष्ठलं । कुष्ठलं । शमी-
ष्ठलं । परिष्ठलं ।

कपेर्गोत्रे ॥ ७४ ॥ कपेः स्त्रलस्य षो भवति
गोत्रेऽर्थे । कपिष्ठलं । गोत्रे इति किं ! कपिस्थलं ।

गोर्बावभूमिसव्यापटिन्त्रिकुशकुञ्जकंजुमंजि
पुंजिपरमेवर्हिर्द्विभ्यग्नेः स्थः ॥ ७५ ॥ एभ्यः
स्थस्य षो भवति । गोष्ठः । अंबष्ठः । आंबष्ठः ।
भूमिष्ठः । सव्यष्ठः । अपष्ठः । द्विष्ठः । त्रिष्ठः । कुष्ठः ।
शेकुष्ठः । शंकुष्ठः । अंगुष्ठः । मंजिष्ठः । पुंजिष्ठः ।
परमेष्ठः । बर्हिष्ठः । दिविष्ठः । अग्निष्ठः ।

*महोऽग्नगत् ॥ ७६ ॥ प्रात्यरस्य स्थस्य षो
निपात्यते अग्रे गत्यर्थे । प्रप्टां गौः । पृम्भोऽन्यः ।

सुषामादिषु ॥ ७७ ॥ एषु वर्त्तमानस्य सकार-
रस्य षो भवति । सुषामा । विषामा । निःषामा ।
निषेचः । सुषधि । परमेष्टी । सुष्टित्वादि ।

*प्रास्तुपस्थे ॥ ७८ ॥ प्रात्यरस्य सकारस्य
पत्वं स्वात् सुबन्तात् बिहिते तकारादौ त्वे परतः ।
सर्पिप्टा । सर्पिप्ट्वं । सर्पिप्टरं । वपुप्टमं ।
वपुप्ट्वं । प्रादिति किं ! गीस्तरा । वृत्तरा । सुप
इति किं ! बिङ्गुस्तरा । डिङ्गुस्तरा । तादिग्रहणं
किं ! सर्पिस्तात् । त्व इति किं ! सर्पिस्तरति ।

निसोऽनासेबायां तपे ॥ ७९ ॥ निसः षो
भवति-अनासेबायामर्थे तपतौ परे । निप्टसं हि-
रण्यं । निप्टसा अरातयः । अनासेबायाभिति
किं ! निस्तपति सुवर्णो सुवर्णकारः ।

*निनद्याः स्नातेर्दाह्ये ॥ ८० ॥ निनदीभ्यां
स्नातेः षो भवति दाह्येऽर्थे । निप्यः दाने । नदी-
प्यः प्रतरणे । कुशल इत्यर्थः ।

*प्रतेः स्नाते सूत्रं ॥ ८१ ॥ प्रतेः परस्व स्नातेः
षो भवति सूत्रेऽर्थे । प्रतिप्यातं सूत्रं शुद्धमित्त्वर्थः ।
प्रतिस्नातमन्यत् ।

*स्नानं सौ ॥ ८२ ॥ प्रतेः स्नानस्य षो
भवति सूत्रे सौ । प्रतिप्यानं सूत्रमित्त्वर्थः ।
स्नाबिति किं ! प्रतिस्नानं ।

*वर्णेऽभिनिष्ठानः ॥ ८३ ॥ वर्णे सौ अभि-
निष्ठान् स्नानस्य षो निपात्यः । अभिनिष्ठानो
विसर्गः । अभिनिष्ठानोऽन्यत्र ।

*विष्टारश्छन्दसि ॥ ८४ ॥ वेः परस्य स्तारस्य
षो निपात्यते छन्दोऽर्थे सौ । विष्टारः पङ्क्तिच्छन्दः ।
विष्टारोऽन्यत्र ।

*वृक्षामने विष्टरः ॥ ८५ ॥ वेः परस्य तरस्य षो
निपात्यते वृक्षामनयोरर्थयोः । विष्टरो वृक्षः । विष्ट-
रमासनं । विष्टरोऽन्यः ।

*गवियुधि स्थिरः ॥ ८६ ॥ गवि युधि इत्येताभ्यां
स्थिरस्य षो भवति सौ । गविष्ठिरः । युधिष्ठिरः ।

*एत्यजाः ॥ ८७ ॥ अगकारातात्परस्य सकार-
स्य षो भवत्येकारे परतः सौ । वारिषेजः । वीषेजः ।
हरिषेजः । एतीति किं ! हरिसिंहः । अग इति
किं ! बिप्यकुसेनः । इण इति किं ! बर्मसेनाचार्यः
+भाद्वा ॥ ८८ ॥ अबाचिनः सव्यात् सकार-
स्य षो वा भवति एकारे सौ । अरणिषेजः ।
अरणिसेनः । रोहिणिषेजः । रोहिणिसेनः । अम
इति किं ! अमयुक्सेनः ॥

* पदाक्ष ॥८९॥ पदाररम्य सकारम्य षो न स्यात् । दधि सिंचति । मधु मुनांति ।

* बहोः ॥९०॥ बहोभ्यास्सम्य षो न स्यात् । बहुसेक ।

सात् ॥ ९१ ॥ सातः सम्य षो न स्यात् । मुनिसात् । अग्निसात् । दधिसात् । मधुसात् ।

सिंचां यङि ॥ ९२ ॥ सिंचेः सम्य षो न भवति यङि परतः । सेसिच्यते । अभिसोसिच्यते ।

सेषो गतौ ॥ ९३ ॥ सेषतेर्गत्यर्थस्य षो न स्यात् । प्रतिषेध गाः । अभिषेध गाः । गता-
विति किं ! प्रतिषेधति पापं मुनिः ।

निस्तब्धप्रतिस्तब्धौ ॥ ९४ ॥ नि प्रतिभ्यां स्तम्भेः क्त्वाभावो निपात्यते । निस्तब्धः । प्रतिस्तब्धः । ।

सोढः ॥९५॥ सोढभूतस्य सहेः षो न स्यात् । विसोढा । पीरसोढुं । परिसोढ्यं । सोढ भूतस्येति किं ! निषहते । विषहतं ।

* स्तंभसिबुसहष्काचि ॥ ९६ ॥ एषां कचि परतः क्त्वं नास्ति । प्रत्यतस्तंभत् । पर्यसीपिवत् । व्यसीपहत् ।

सुजः सन्त्ये ॥ ९७ ॥ सुजः सनि स्ये च परतः षकारादेशो न स्यात् । सुसूषतीति सुसूः । अभिसोप्यति ।

सत्स्वजश्चास्तिटि ॥९८॥ सहिस्वज्योः चात्परयोस्तिटि परतः षो न स्यात् । निषसाद । अभिषस्वजे । अभिषस्वजे ॥

* षो नो णोऽभिन्ने ॥ ९९ ॥ षकाररेकाभ्यां परस्व नकारस्व णत्वं भवत्यभिन्नपदे चेत्तौ निमिषनिमिषिनौ भवतः । कुप्याति । पुण्याति । निष्केज । मूर्खेज । बर्गेज । दीर्घेज । श्रुप्येज । रेफेज । गिरिजा । मेरुजा । बर्गेज । गर्गेज । गर्गेज । अभिन्न इति किं ! मुनिर्भवति स्वर्ग ॥

* प्राक्पदस्यात् स्त्री ॥ १०० ॥ पूर्वपदस्था-
त्प्रात्परम्य नकारस्य णकारादेशो भवति स्त्री । पुष्पजं दी । वीरजं दी । धर्मजं दी । श्रीजं दी स्त्री । लाविति किं ! दीर्घनासिकः ।

* अगः ॥ १०१ ॥ गकारांतान्नकारस्य णो न भवति । ऋगयनं ।

* कोटराभ्यो वनं ॥ १०२ ॥ कोटरादिभ्यः परं वनं विनियम्यते स्त्री । कोटरावणं । मिश्रका-
वणं । सिध्कावणं । सारिकावणं । पुरगावणं । एभ्य इति किं ! शतपत्रवनं । मनोहरवनं ।

प्रोग्रज्जानिः शरेषु वृक्षपीयूषाकाश्चाङ्ग-
स्वदिरात् ॥ १०३ ॥ एभ्यो वननकारस्य णो भवति । प्रवणं । अग्रवणं । अंतर्वणं । निर्वणं । शरवणं । हस्तुवणं । वृक्षवणं । पीयूषावणं । काश्यं वणं । आम्रवणं । स्वदिरवणं ॥

* द्वित्र्यङ्भ्यो वृक्षौषधिभ्योऽनिरीकादि-
भ्यो वा ॥ १०४ ॥ द्वित्र्यङ्भ्यो वृक्षौषधि-
वाचिभ्यः निरीकादिरहितेभ्यो वनस्य नस्व णो वा स्यात् । दारुवणं । दारुवनं । वदरीवणं । वदरीवनं । दूर्वावणं । दूर्वावनं । ब्रीहिवणं । ब्रीहिवनं । कोद्रववणं । कोद्रववनं । द्वित्र्यङ्भ्य इति किं ! देवदारुवनं । भद्र-
दारुवनं । राजनाषवनं । वृक्षौषधिभ्यः इति किं ! पितृवनं । अनिरीकादिभ्य इति किं ! इरीकावनं कुवेरवनं । तिमिरवनं । समीरवनं ।

+ ग्रामाऽग्रान्नीः ॥ १०५ ॥ आभ्यां नी नकारस्य णो भवति । ग्रामणीः । अग्रणीः ।

* नसः ॥ १०६ ॥ गेः परो नसो णकारा-
देशो भवति । प्रगता नासिका अस्व-प्रणसं मुखां निर्णसः ।

अतोऽन्धः ॥ १०७ ॥ अकारांतात्परस्याहः
नस्य णत्वं भवति । पूर्वाह्णः । अपराहः । अत इति किं !
निरहः । दुरन्धः ।

चतुस्त्रैवयसि हायनः ॥ १०८ ॥ चतुर्
त्रिभ्यां हायनः च नस्य णो भवति वयसि गम्यमाने।
चतुर्हायणो वत्सः । त्रिहायणोऽधः । चतुस्त्रैरिति
किंल्लहायनः पक्षी। वयसीति किं! चतुर्हायना शाला।

बाह्याद्वाहनं ॥ १०९ ॥ बाह्यान्परम्य
बाहननकारम्य णो भवति । इक्षुबाहणं । शरबाहणं।
बाह्यादिति किं ! सुखाहनं ।

पानं देशेऽस्तेः ॥ ११० ॥ देशे गम्यमाने
पानम्य णकारादेशो भवति अमेः । क्षीरपाणाः
आंभ्राः । सौवीरपाणाः द्राविडाः । मुरापाणाः
प्राच्याः । देशे इति किं ! दाक्षिपानं । अंसरिति
किं ! सर्पिष्पानाः ।

वा भावकरणे ॥ १११ ॥ भावे कणे
च वर्तमानम्य पाननम्य णो वा म्यात । मीर्या
रपाण । मीर्यारपानं । क्षीरपाण । क्षीरपानं ।
वर्त्तते । कणे—क्षीरपाणः । क्षीरपानः । वारि-
पाणः । वारिपानः कम् । भावकरण इति किं !
क्षीरपानो घातः ।

गिरिनद्यादीनां ॥ ११२ ॥ गणां वा णो
भवति । गिरिणदी । गिरिनदी । चक्राणिनवा।
चक्राणिनवा । माषाणः । माषानः ।

मृदंतनुमसुपि ॥ ११३ ॥ मृदने नुमि सुपि च
यो नकारमन्म्य वा णो भवति । माषवापिर्नो । माष
वापिर्णो । ब्राह्मवापिर्गौ । ब्राह्मवापिर्नौ । माषवा-
पाणि । माषवापाणि । ब्राह्मवापाणि । ब्राह्मवा-
पाणि । माषवापेण । माषवापेन । माषपदस्था-
त्वादिति किं ! कूषवारिणा ।

एकाज्यो णः ॥ ११४ ॥ एकाचि औ
स्त्रितस्य मृदंतनुमसुन्नकारम्य णो भवति ।
महाहणौ । वृत्रहणौ । क्षीरपाणि । मुरापाणि ।
सुरापाणि । क्षीरपाणि ।

सकौ ॥ ११५ ॥ सकवर्गे औ स्त्रितस्य

मृदंतनुमसुन्नकारम्य णो भवति । मोक्षका-
मिणौ । वल्लयुगिणौ । स्वर्गकामाणि । करयुगाणि ।
गुरुमुत्तेण । करयुगेण ।

ग्यंस्तरोऽदुरो विकृतेः ॥ ११६ ॥ दुर्ब-
जिनाद्वैरतः शब्दाच्च विकृतेनकारम्य णो भवति ।
पार्श्वजिनं प्रणमामि । प्रणयति । परिणयति ।
अंतर्णयति । प्रणामकः । परिणायकः । म्यंतर
इति किं ! साधुर्नयनि स्वर्ग । अदुर इति किं !
दुर्नयः । विकृतेरिति किं ! प्रनृत्यति । प्रनर्तकः ।

क्षः ॥ ११७ ॥ गेरदुर्गोऽतः शब्दाच्च
शकारान्तम्य धान्तम्य णो भवति । प्रणयति ।
परिणयति । प्रणाशकः । क्ष इति किं !
प्रनष्टः । प्रनश्यति ।

द्विभ्यांनुनां ॥ ११८ ॥ गेरदुर्गोऽतः शब्दा-
च्च द्विमीभ्यां नुना इत्येनयोर्णो भवति । प्रहिणौति ।
प्रहिणुतः । प्रमीणाति । प्रमीर्णानः ।

आनेः ॥ ११९ ॥ गेः परम्यानेर्णो भवति ।
प्रयाणि । प्रापयाणि । अनय्याणि । प्रवाणि ।

नेगेदन्तपप्यद्रुमाभ्यातिर्यातिर्याति-
प्यातिर्यातिर्यातिर्यातिर्यातिर्यातिर्याति ॥ १२० ॥
गेः परम्य नेर्णो भवति गदादिषु परन्तः । प्रणि
गदति । प्रणिगदिता । पारिणिगदति । परिणि
गदिता । प्रणिनदति । वीरनाथं प्रणिपत्ताति
प्रणिपद्यते । प्रणिपत्ता । प्रणिददति । प्रणिद
प्रणिप्रयति । प्रणिदधानि । प्रणिमयते । प्रणिम
मते । प्रणिमायते । प्रणिमाता । प्रणिप्यति ।
परिणिप्यति । प्रणिदेति । प्रणियानिः प्रणिवाति ।
प्रणिद्राति । प्रणिप्याति । प्रणित्रयति । प्रणि
बहति । प्रणिशाम्यति । प्रणिचिनाति । प्रणि
देम्य । अनर्णिगदति ।

क्षेपे वाऽवातिऽकवादी ॥ १२१ ॥ क्षेपे
गदादिबर्जिते धौ अकाराते अकारस्वकारादौ

पृप्नोति । तृप्नूतः । सुरनदी । हान्निन्दनः ।
जीनन्दीत्यादि । नरान् । मावान् । दोषान् ।

नृतेर्यङि ॥ १३७ ॥ नृतेर्यङे णो नास्ति ।
नर्गन्त्यते । नर्गन्ति ।

स्त्रोः ङ्चुना ङ्चुः ॥ १३८ ॥ मकारतवर्गयोः
क्षकारचवर्गाभ्यां योगे क्षकारचवर्गौ भवतः ।
कश्शने । जिनालयश्शोभने । तपश्शरति ।
धन्यश्चिनोति पुण्यं । मुनिश्छिनति पापबंधं ।
त्वच्छय्या । तच्छरति । तच्छयति । तज्जयति ।
तज्जकारः । तज्जकारग । राज्ञः । याज्ञा ।

ङ्दुना ङ्दुः ॥ १३९ ॥ स्त्रोः सकारतव-
र्गयोः षकारटवर्गाभ्यां योगे षकारटवर्गौ भवतः ।
कप्पडिकः । कष्टीकने । पुरुषट्कथयति । पेट्टा ।
तट्टीकने । तट्टकागण । तट्टिन । तट्टाकने ।
भवाण्णकारीयति ।

टोनाञ्जगरीनयने ॥ १४० ॥ पदान्ताद्रेः
पेष्वा पप्ता तोङ्गुवति । पण्णा । पण्णमरी ।
पण्णवति । नियन्त्रयो य योत्त । पदान्ताद्रेष्वा-
नेव दुङ्गान्यन्य । पट्ठय । पट्ठयं । पट्ठतः ।
गधुत्तद् भवति नरकेतन्वाट्टुत्तद् भवति दुःखे ।

न नाङ्ग ॥ १४१ ॥ पकारे परे तवगम्य
नास्ति । नार्थक्योदशः । भटान्यदः । दीति
किं । तट्टकारः ।

जान् ॥ १४२ ॥ झकारादौ ङ्चुर्न स्यात् ।
अञ्जति । प्रञ्जः ।

यणे हो वा हे ॥ १४३ ॥ यरः पदान्तस्य हे
परे हो वा भवति । वाङ्मधुरः । वाङ्मधुरः
अञ्जीति । अञ्जीतिः । वम्भुञ्जति । वम्भुञ्जति
लघ्नयनं । तद्रयनं । ककुम्भडलं । ककुम्भडलं ।
ह इति किं । गुरुवाक्पूमाणं ।

न्ये ॥ १४४ ॥ यरः कसञ्जकादौ न्ये परे
नित्यं ङादेशो भवति । वाङ्मयाभवन्मयाः तन्मात्रं ।

रीस्योः ॥ १४५ ॥ पदान्तयोः रीस्योः पूर्व-
स्य स्वासन्नो हो भवति । नृः पाहि । पुष्कांकिलः ।
पुष्कामा ।

स्वय स्वयः शरिः ॥ १४६ ॥ स्वयः स्वयं वा स्यात्
शरि परतः । स्वीरं । क्षीरं । अफ्सरा । अप्सरा ।
स्वय इति किं भवन्माधुर्यं शरीति किं वाक् चरति ।
शरि हे ॥ १४७ ॥ शरः परस्य स्वयः हे रूपे
वा स्तः । कच्छादयति । कच्छादयति ।
स्थाली । स्थाली ।

यणो मयः ॥ १४८ ॥ यणः परस्य मयो वा
हे स्तः । दीग्घेः । दीघः । वाङ्गीकः । वाङ्गीकः ।
अथवा-मयः परस्य यणो हे स्तः । दद्वययत्र ।
दद्वयत्र, दययत्र । मद्वयत्र । मययत्र । मद्वयत्र ।

अचो होङ्गचः ॥ १४९ ॥ अचः पराभ्यां
रेफटकाराभ्यां परस्य रेफटकाराभ्यामिति
वर्णस्य हे वा स्तः आदये । पात्रे । वाहय्ये ।
वाह्य । अच इति किं । अचो । अच इति किं ।
अचः । अचः । अचः ।

अचः ॥ १५० ॥ अचो अचो अचः परस्य हे वा
स्तः । पय्यदने । पय्यदने । पय्यदने । पय्यदने ।
पय्यदने । पय्यदने । पय्यदने । पय्यदने ।
पय्यदने । पय्यदने । पय्यदने । पय्यदने ।

न म्फेञ्चि ॥ १५१ ॥ म्फेञ्चि अचि च
परे अचो हे वा स्तः । अचः । अचः । अचः ।
अचः ॥ १५२ ॥ अचो अचि हे न स्तः । आदर्शो
वर्णः । तस्य । अर्चानि किं । वय्यदने ।

पुत्रस्यादिनपुत्रादिन्याक्रोशे ॥ १५३ ॥
आदिनि पुत्रादिनि च परे पुत्रयाक्रोशे हे न स्त
आक्रोशविषये । पुत्रादिनी । पुत्रपुत्रादिनी
त्वगसि पापे । आक्रोश इति किं । पुत्रादिनी ।
पुत्रपुत्रादिनी शिशुमारी ।

झलो जज्ञ झञ्जि ॥ १५४ ॥ झलो वर्णनां जज्ञ

भवति क्षति परतः । बोद्धा । बोद्धुं । बोद्धव्यं ।
अबुद्ध । अबुद्धाः । लब्धा । लब्धव्यं । अलब्ध ।
अलब्धाः । दोग्धा । दोग्धुं । दोग्धव्यं । क्षतीति
किं ! दध्यहे ।

चत्वरि ॥ १५५ ॥ क्षलं स्त्रि परे चर् स्यात् ।
भेत्ता । भेत्तुं । भेत्तव्यं । लप्स्यते । मधुकिट्
चरति । सरीति किं ! भज्यते ।

को णोऽयनाद् चादेः ॥ १५७ ॥ अन्ते वर्त-
मानस्याणो वा को भवति विसंज्ञं अनाद्
चादीश्च त्यक्त्वा । सामं साम । स्वर्त्वा स्वद्वा ।
दधिं दधि । मधुं मधु । अण इति किं ! कर्तुं । अण-
नाच्चादेरिति किं ! मुनी । किमु । आर्क्वर्जनं
किं ! पाटलिपुत्रादीं ।

स्त्रः शो य् ॥ १५८ ॥ स्त्राजः शकारम्य यो
वा भवति । आख्याता । आख्याता । आख्यातुं ।
आख्यातुं । आख्यातव्यं । आख्यातव्यं ।

यय्यऽम्परं स्वं ॥ १५९ ॥ ययि परतः — अं
इत्यनुस्वारः परम्य स्वं भवति । शङ्कितः अङ्कितः ।
हिण्डितः । शान्तः । क्षम्यते ।

वा नुक्पदांतस्य ॥ १६० ॥ नुकः पदांतस्यानु-
स्वारस्य च परम्यं वा म्याद् ययि परतः । चङ्म्यते
बभूभण्यते । बभूभण्यते । सैयतः । सैयतः । सैयतः ।
संवत्सरः । तैल्लोकं । तेल्लोकं । त्वङ्गोषि । त्वं
करोषि । त्वच्चरसि । त्वं चरसि । त्वण्टीकसे ।
त्वं टीकसे । त्वन्तरसि । त्वन्तरमि । त्वं पचसि ।
त्वं पचसि ।

हिचिच्छि ॥ १६१ ॥ हकारे बल य म न परे
परतः — पदांतानुस्वारस्यैषामेव स्वा बल य म ना
वा भवति । किं ब्रूयति । किं ब्रूयते । किं-
ब्रूयादवति । किं ब्रूयति । किं ब्रूयते । किं ब्रू-
यति । किं ब्रूयति । किं ब्रूयते । किं ब्रूयते ।
तोर्त्ति ॥ १६२ ॥ तर्गस्य लकारे परतः

परम्यं म्यात् । विष्णुस्मृता । भवस्मृता । भवोऽस्मृपटः ।
स्वास्तंभोः पूर्वस्योदः ॥ १६३ ॥ उदः परयोः
स्वास्तंभोः सकाराद्योः पूर्वस्व स्व स्यात् । उत्थाता ।
उत्थातुं । उत्थातव्यं । उत्तंभिता । उत्तंभितुं ।
उत्तंभितव्यं । सादिग्रहणं किं ! उत्तिष्ठति ।

क्षयो ह् ॥ १६४ ॥ क्षयः पदांतात्परस्य
हकारम्य पूर्वस्वं भवति । सुवाग्वसति ।
वाग्मलति । अज्जलौ । अज्जलौ । बद्दलानि ।
बद्दलानि । तद्धितं । तद्धितं । ककुब्भासः ।
ककुब्भासः । क्षय इति किं ! प्राक् हसति ।

क्षच्छोऽपि ॥ १६५ ॥ क्षयः परम्य शकारम्य
छो भवत्यपि परतः । बद्दछामाः । बद्दछा-
माः । वाक्छूरः । वाक्छूरः । तच्छेवनं । तच्छेवनं ।
ककुपुञ्चनं । ककुपुञ्चनं । तच्छ्लोकः । तच्छ्लोकः
अर्मानि किं ! त्वक् इत्यर्मानि ।

हल् यमो ययि स्वं ॥ १६६ ॥ हलः
परेषां यमां ययि परं स्वं भवति । शय्या
इत्यत्र द्वौ यकारौ द्वित्वजन्तृतीयः मध्यमम्य स्वं ।
आदित्याः — आदित्यः । अपत्यार्थं देवतार्थेऽपि
प्यन्त्ये च मध्यमम्य मध्यमयोर्वा स्वं । हल इति किं !
अन्नं । यम इति किं ! यजः । यमनि किं ! शाङ्गो ।

क्षरो क्षरि स्वे ॥ १६७ ॥ हलः परम्य क्षरः
स्वे क्षरि परतः स्वं भवति । भित्ता । प्रत्ता ।
प्रत्तं । महत्तः । महत्तः । क्षर इति किं ! प्राज्ञोत्त
स्व इति किं ! तप्ता ।

चतुष्टयं समंतभद्रस्य ॥ १६८ ॥ क्षयो ह्
इत्यादिसूत्रचतुष्टयं समंतभद्राचार्यमतेन भवति
नान्येषामिति विकल्पः तथा चोदाहृतं ।

समाप्तः चतुर्थपादः ।

इति जैनद्वयाकरणे शब्दार्णवचंद्रिकायां

चतुर्थोऽध्यायः ।

श्रीसोनदेववसिनिर्मितमादधाति वा नोः प्रतीतगुणनदितस्तद्वद्वार्द्धौ ।

मेऽयं सत्ताममकचेतसि विस्फुरती वृत्तिः सदानुसपदा परिवर्तिषीष्ट ॥ १ ॥

स्वास्ति श्रीकौस्तुभपुरदेवार्त्तर्त्तुजुरिकामहास्वानुधिष्ठिरावतारमहामंडलेभरंगडरादिस्वदेवनिर्मा-
पितशिशुवनतिलकजिनालये श्रीमत्परमपरमेष्ठिजीनेमिनाथश्रीपादपधाराचनबलेन बादीभचञ्जकुलश्री-
विद्याककीर्तिपंडितदेववैवाहृत्यतः श्रीमच्छिकाहारकुलकमलमार्तदत्तजःपुंजराजाधिराजपरमेश्वरपरम-
महारकपद्मिचमचकर्षीश्रीवीरभोजदेवविजयराज्ये शकवर्षेकसहस्रैकसतसप्तविंशति ११२७ तमको-
षमसंबत्सरे स्वस्तिसमस्तानवधियाचक्रचक्रर्षीश्रीपूज्यपादानुरक्तचेतसा श्रीमस्तोमदेवमुनीश्वरेण
विरचितेवं त्र्यवार्णवचंद्रिका नाम वृत्तिरिति ।

इति श्रीपूज्यपादकृतजैनेन्द्रमहाध्याकरणं संपूर्णं ।

श्रीरस्तु । शुभं भवतु । संबत् १७१३ वर्षे कार्तिकशुद्धि-अष्टमी शुधे चाम्बरदेवे सागवाडा-
नगरे श्रीबादीश्वरनवीनचैत्यालये राउलश्रीपुंजराजविजयराज्ये श्रीमूलसंघे सरस्वतीगण्डे
बलात्कारगणे श्रीकुंदाकुंदाचार्य्यालये महारकश्रीमयाचन्द्रदेवास्तत्पद्मेमहारक-श्रीपद्मनदिवेवास्तत्पद्मेम-
हारक-श्रीसकलकीर्तिदेवास्तत्पद्मेमहारक-श्रीभुवनकीर्तिदेवास्तत्पद्मेमहारक-श्रीज्ञानभूषणदेवास्तत्प-
द्मेमहारक-श्रीविजयकीर्तिदेवास्तत्पद्मेमहारक-श्रीशुभचन्द्रदेवास्तत्पद्मे महारक-श्रीमुमतिकीर्तिदेवास्त-
त्पद्मेमहारक-श्रीगुणकीर्तिदेवास्तत्पदे महारक-श्रीबादिभूषणदेवतास्तत्पद्मे महारक-श्रीरामकीर्तिदेवा-
स्तत्पद्मेमहारक-श्रीपद्मनदिवेवास्तत्पद्मेमहारक-श्रीदेवेन्द्रकीर्तिदेवास्तत्पद्माये मुनिश्रीश्रुतिकीर्तिस्त
च्छिष्यमुनिश्रीदेवकीर्तिस्तच्छिष्याचार्य्यश्रीकल्याणकीर्तिस्तच्छिष्यमंडितेजपाकेन स्वज्ञानावरणीवकर्म-
हवार्थं स्वपरपठनार्थं जैनेन्द्रमहाध्याकरणं सवृत्तिकं लिखितं शोधितं च ॥ इत्यक्षम् ।

